Изъ Вены строевой-
капитанскій строе-
тического Артиллерий-
вадъ-госпиталя
Фельдфебелю Елисе-
вичу Назареву, за
отъ Его Пр-ва при-
ложеніе въ Кадет-
ревизіи Шестна-
тому: Сентяб-
ря 1854 года.

Надворотное
написано

Կ. ԿՈՒՐՏԵԱՅ ՌՈՒՓԱՅ

ՎԱՄՆ ԳՈՐԾՈՑ

ԱՂԵՔՍԱՆԴՐԻԱ

ՄԵԾՈՒ

ԹՂԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆՔ

ՀՈՄԱՑԵՑՒՈՑ

ՄԱՏԵՆԱԳՐԱՑ

ԳՐ

Կ. ԿՈՒՐՏԻՈՍ ՌՈՒՓՈՍ

854-42

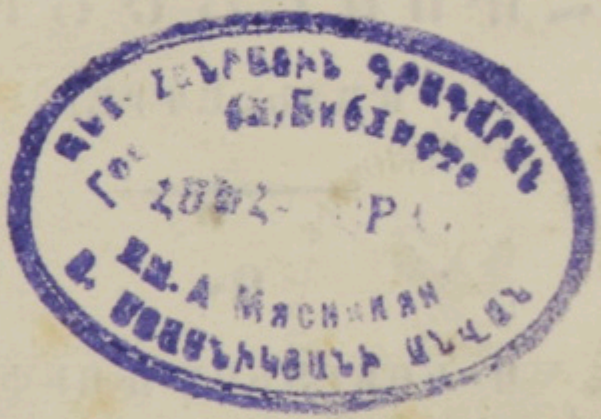

2804

2464 230 9(317)
Կ-88
Կ. 230
4.

Կ· ԿՈՒՐՏԵԱՑ ՌՈՒՓԱՑ

ՎԱՄՆ ԳՈՐԾՈՑ ԵՒ ԱՐՈՒԵՍՏԱՑ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՍԱՆՏՈՒԿ·

ՋՈՐ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԱԾ, Ի

Հ· ՅՈՎՍԵՓԱՑ ԳԱԹՐՃԵԱՆՑ

Ի ՄԽԻԹԱՐԵԱՆ ՈՒԽՏԻՆ

ԾԱԽԻՒՔ

ԱՋՆՈՒԱԿԱՆ ՊԱՐՄՆ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ՌԱՓԱՅԷԼԻ ՊԱՐԱՄԵԱՆ

ՏՈՄԱՐ Ա

3791-57
2

№ 230
ФУНДАМЕНТАЛЬНАЯ БИБЛІОТЕКА
ЛАЗАРЕВСКАГО ИНСТИТУТА
ВОСТОЧНЫХЪ ЯЗЫКОВЪ.

Ի ՎԻԵՆՆԱ
Ի ՎԱՆՍ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒ· ԱՍՏՈՒԱԾԱԾՆԻ
1844
8 ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ ԱՄՍՈՑ

9(38)

ՔԱՋԱՆՈՒՆ

ԵՒ

ՀՈՅԱԿԱՊ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

Պ. ՂԱԼԻՐԱՍՏՆԴՐԻ

ՌԱՓԱՅԵԼԻ ՂԱՐԱՄԵԱՆ

ՆՈՒԻՐԷ ՋՐԱՑԵԱՆՍ

ՈՒԽՏ

ՄԽԻԹԱՐԵՆ

ՄԻԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ

Ի ՎԻԵՆՆԱ

8 ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 1844

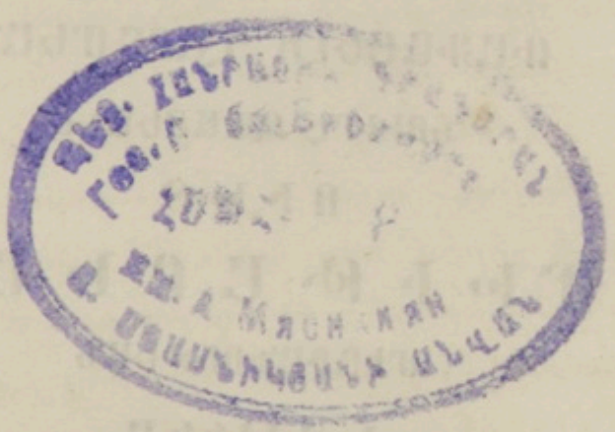

5101
38

ՓԱՋԱՆՈՒՆ ԵՒ ՓԱՌԱՒՈՐ ԱՍՊԵՏ

Եթէ յանկարծակի ոգի բերեալ կանգնէր ի մէկոյ իւրմէ Աղեքսանդրոս, ինձ թուի թէ ոչ ի Մակեդոնացւոց աշխարհին կամ ի մարմնաւոր կուռ շէրմէ իւրմէ զոր կապմեցին նմա զօրավարք եւ ազարտապետք նորա, այլ յարուցեալ կայր ի մէջ Հայոց սահմանաց. ատա է սիրտ նորա, զի ատա է շէրիմ նոր՝ արուեստեանց նորա եւ ոչ ոսկերացն: Թագ եւ գաւազան նորա անկեալ կայ առաջի ոտից քոց, ձեռն քո ժողովէ զնոսա, ով քաջ, ի պահեստ յաւիտենական: Այլ ընդ նորաւ արդեւք եթէ ընդ քո պատիւ մեծարանաց յաճախեցից զարմանալ: Կապեցեր զհամբաւ քո ընդ համբաւոյ աշխարհակալին. ո՞ք այսուհետեւ Հայ այր յիշեսցէ զԱղեքսանդրոս եւ զքեզ ոչ յիշեսցէ: Զոր

օրինակ ոչ անուանի Աղեքսանդրոս առանց անուան քո, նոյնպէս եւ ոչ ածոյի զմտաւ առանց տեսլեան քո:

Եւ արդ մեք հանդերձ զՈւրտիոս ունիս քեզ շնորհակալ, զի եւ նա ընդ մեզ մտադեալ թողու Վիրգիլեայ եւ Ովտեայ զՄեկենաս, զի ընդ մեզ գքեզ ունիցի Մեկենաս, եւ զփառս իւր բաժանէ ընդ քեզ: Ապա ընկալ ախորժութեամբ զպարգեւս նորա, ընկալ զպատուղ վաստակոց մերոց ընկալ զծնունդ ուսումնասէր մտաց քոց:

Այսպէս ընկալեալ սիրելի ազգատոհմին մերոյ զդեղեցիկ յաւելուած բարեաց բարերարութեան քո, ի բազմանալ վայելչութեանն յաւելցի ի գութ սիրոյ քո:

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

ՅՈՒՊԻՑ եւ իբրեւ ի վտարանդի իմն պերումիեան են մատենագրացն մատենադրութիւնք ի թարգմանութեան լեզուաց օտարաց, բայց ո՞ք որ ընթերցաւ զթարգմանութիւնս Հռոմայեցւոցն մատենադրաց որ յառաջ քան զաւուրս զայսոսիկ ազգի մերում ընծայեցան, եւ ոչ ետես անդէն՝ իսկ եւ ի պերումիեանն նոցա զբարս ԹԱԳԱՒՈՐ ԺՈՂՈՎՐԴԵԱՆՆ[1], եւ ոչ ի միտ առ թէ զոր օրինակ զտերութիւն կողմանց աշխարհիս ազգն այն, նոյնպէս եւ զտիկնութիւն ճարտարախօսութեանն եւ զփիղիսոփայութեանն գրաւեաց: Ապա շատ ուրեմն եւ բաւական է յայտ առնել մատենագիտաց մերոյ ազգի թէ եւ սա ի նոցունց եւ ինձին արուեստաւորէ ելանէ: Նմին իրի իսկ որ ինչ վասն գրոցս տեղեկութիւն է զայն փութաջանութիւք ասել:

ՋԿուինտոս Կուրտիոս Ռուփոս ի մատենէ սատի միայն Ճանաչեմք: Պատմութիւն որ շնորհիմ ամուր է ոսկերաց արանց անուանեաց, թուի իմն թէ զնշխարս սորա չունի: Բայց բազմաց իմն ի գործ արկեալ զքաջատեսիկ միտս իւրեանց կամեցան

---

[1] Վերթեղիոս:

նշմարել զսա կամ ի Տակիտոսի կամ ի Սուետոնիոսի կամ ի Պղինեայ[1] մատեանսն։

Իսկ ի մատենագրութեան սուտ նորա յերկուս տեղիս[2] մնասաւանդ կան ինչ բանք որ իբրեւ նշոյլք ի հեռաստանէ երեւին, եւ այնպէս կէսք յարանց անտի իմաստնոց այսպէս՝ եւ կէսք այնպէս նշմարեն։ Ոմանք կարծեցին ի բանից անտի կեցեալ զնա ի սիս կայսեր Ոկտաւիանեայ Աւգոստեայ, այլք առ Տիբերեաւ, եւ այլ ոմանք առ Կղաւդեաւ, իսկ կէսք առ Վեսպիանեաւ, եւ ոմանք դարձեալ առ Տրայիանու. եւ ոմն առ Գորդիանու, եւ ոմն դարձեալ առ Աղեքսանդրիւ Սեւերեաւ, եւ գտաւ՝ որ առ Թէոդոսիոսիւ եւս եդ, եւ ոմն Իտալիացի յազգէ առ մեծաւն Կոստանդիանոսիւ համարեցաւ թէ լեալ իցէ[3]։

---

[1]. Քանզի պատրիկ ոմանք Լատին. Տակ. ի պատիւն 11, 21. Սուետ. ի համ. ծերպատրակ. Պղէ. Թուղի. 7, 27։ Եւիք պրպտել ոմն այն կատրիոս էիցէ, ուստր էր նա մեծ ուրուք ի ուսեալս ընտանեաց պատրիկի սփորելոց, որ էկաց հալածական ուս Տիբերիոս, ե քրէշն ուս Կղաւդիոս, ե ապա փոխանակ քրէշին յԱնիոցոց աշխարհին ե անդ մեռաւ։

[2]. Դ. Դպրոցին, Դ։ ճ. Դպրոցին, Թ։

[3]. Լաս իսկ համարիմ լսել պատղէոցոց ուրուք խորհեսց, պէ համարեցաս ընդ ի հնգե-

ի մէջ այսչափ պէսպէս եւ ազգի ազգի կարծեաց երեք միայն են նշանաւորք, առաջին այնոցիկ՝ որ առ Աւգոստեաւն կարծեցին լեալ, երկրորդն այնոցիկ՝ որ առ Կղաւդեաւ Համարեցան, եւ երրորդ՝ որոց առ Վեսպիանեաւն: Բայց զայս մի ինչ ոմանք առաւել ճշմարտագոյն կարծեն թէ դոնէ յառաջ քան զՏրայիանոս եկաց Կուրտիոս, որ եւ յայտ յայնմ ամենայնէ առնի զոր զկարմիր ծովէ աւանդէ: Զի քանիցս անգամ թէ զայնմ ծովէ խօսիցի, զտիւտուրթիւնն յայտ առնէ[1]. որ հակառակ իմն Տրայիանու ժամանակացն է, զի յետ արշաւանաց նորա յայն գաւառս Ասիացւոյն, ամենայն ի լուսաւորութիւն գարձաւ:

Այս մասեան միայն վասն գործոց եւ արութեանց Աղեքսանդրի, պահեաց մեզ զանուն Կուրտեայ, որպէս կանխադոյն ասացաք. զի որ նորա անուամբ ի հինդ դիրս թուղթքն կրին, կցկցանք են մարդկան դատարկացելոց: Բայց եւ ոչ այս

---

[1]. ՃԴպր. Ա, ԴԴպր. ԺԲ, ԳԴպր. Բ:

իսկ մատեան ողջ եհաս ցմեզ, քանզի ամենայն օրինակք որ ի մատենադարանն գտանին, ի միոջէ հնագոյն օրինակէ են, եւ զի այն օրինակ կրճատ իմն դիպեցաւ, առաջին եւ երկրորդ գլուխքն ի միջոյ կորեան, որպէս զի ի տան դրոց անտի ուղիդ յետինքն մնացին յորս եւ ուրեք ուրեք կայ ընդհատ ինչ տեղի, որպէս ի կատարած հինգերորդ գլուխն եւ իսկզբան վեցերորդին եւ ուրեք ուրեք ի վերջնումն:

Արք երեք երեւելիք ջան յանձն առին առնել բովանդակութիւն պակասելոց գլուխքն. Քրիստոփորոս Բրունոյ [1], Քրիստոփորոս Կեղղարի [2], եւ յորդագոյն քան զնոսա Յովհաննէս Փրէնեսմիոս, որ եւ զամենայն որ ինչ ընդհատ էր, եկից [3]: Սա որ ինչ ուսուեք ի մատենագրաց վանն Աղեքսանդրի էր, բազմապատիկ չանացեալ զամենայն ի մի վայր գումարեաց, եւ այնպէս որ ինչ ճշմարիտ եւ որ ինչ սուտ է, խառն կայ ի նոսա [4]: Բայց քան զայլն

---

[1]. Դրոշմեցաւ ղտոլիին ի Բասիղիա յամի 1545:

[2]. Ե՛ս ոս դրոշմեցաւ յամի 1688:

[3]. Յամի 1648:

[4]. Մեծ ղտաւ յանձն զգաստեալն ի Փրէնեսթեմոյ գնահատիմք ընթրել, զի այն չէր անկատարելոյ, գանգի այս գործ այնոցիկ է որ ընտիրագոյն պատմութիւն մատենագրեն. ա-

նախամեծար ոչ միայն ի մէնջ այլ եւ յա-
ժենեցունց յիրաւի լինի, զի իւրովք վաս-
տակովքն աղնուագոյն զընթերցանելիսն
յընթերցուած Կուրտեայ մատենագրու-
թեանն պատրաստեաց, եւ զծանր տաղտ-
կութիւն ընդհատ ինչ բանից բարձ ի միջոյ
Եւ քանզի բազում անգամ ի բազում տե-
ղիս դրոշմեալ է Կուրտիոս յայլ եւ այլ
օրինակաց, մեք ի թարգմանութեան զայնր
ընթերցուածոյ զհետ գնացաք որ մեզ լաւ
եւ պատեհ թուեցաւ, որպէս եւ ինչ ինչ ի
տեղեկութիւնն յետոյ նշանակեցաք:

Թէպէտ եւ յամենայն իսկ ժամանակի
այս մատենն Կուրտեայ գովութեամբ եւ
դրուատեօք պատուեցաւ, բայց որպէս
ամենայն գրոց նոյնպէս եւ սորա չպակա-
սեցին քննիչք եւ ստուգիչք[1]: Բայց ես

նոսա մարդիկ երկար ուսումնասիրութեան են մա-
նաւանդ ու- Ուղիղ է նախնեաց պատմա-
բանն. զի չհամարձակ երկասից որիշեալ
զմանգաղը մեր ի հունձս օտարոյն:

1. Գիտեմ զի էիւ իսկ հնար ազատասա-
նութեանը զվարժութիւնս բամբասանաց յերիւրասէրս
բնեան մատուցանել. բայց ես այն ու- հաստատ
ինձ բաղմաց հնոց մատենագրաց է. ես զի է
հռոմայեցւոց անուն բերցու- օրինակ ի մէջ.
գիտեմ զկոռնելիոս Նեպոս ես զՊոմպոնիոս
Մելա, զի զման մի իսկեր գիտոյ համարեցան
յաղ գրիտարիկ ձայ հասել: ես յայտ է ընե ուս-
յայնմ ու մա իսպանացոց ազիսարհին էր, մատ-

աւելորդ իսկ համարիմ զայն ամենայն դա-
ժանագոյն քննութիւն ի մէջ բերել. զի
բազումք իսկ յորոց զայսն առեն, միաբա-
նեն թէ դեղեցիկ եւ ճարտարախօսութեան
օրինակ է մատեանս, եւ այս ինչ շատ լի-
նիցի մեզ: Զի ոչ այնչափ անարդ ինչ ի
վաճառ իջուցանեմք թէ գովութեամբն
մեծապինս կամիցիմք կարծեցուցանել:
Եթէ իմանալ ինչ կարօղ էր, ապա միխ-
թարել պարտ էր Աղեքսանդրոս գտեալ ի
մէջ Հռոմայեցւոցն արժանի ըստ իւրոց

ըէցան, ե՛ նա ի գա՛՛՛ հէ՛՛՛օ՛ս ար անդր
իսկ տան վիա՛՛ի ծոմն էին:

Գղարէան գաղղիացի սրբազան վկա՛՛րէս
ղէ զիանքե՛ ի հարա՛՛ի՛՛ն ի՛՛ղ իջա՛՛
ցանէ, ե՛ զէ՛՛ն Տ՛՛րս՛ զիմնել Կա՛՛ի՛՛
հառարէ, ե՛ զքե՛ զր Պղինէս Յա՛՛ա՛՛րքե՛
իւէ՝ զՅանայէս գե՛ ի՛՛րձէ: Ա՛՛րմի իմ գալ
պա՛՛ա՛՛ի՛՛անի ինէ երիւ՛՛ին յե՛՛ին՛՛ զէն ինչ նա՛՛,
զէ նա իբրս հռո՛՛մայեցի մա՛՛ե՛՛ա՛՛ք, զՅա՛՛
նայ՝ յորոյ զգա՛՛ա՛՛ի՛՛ն իւ ա՛՛ա՛՛յր, զհե՛
գնայ: Քանզի ե՛ Սրբա՛՛ն ի հնգե՛՛ա՛՛անէ
ս՛՛ր՛՛ա՛՛՛ գեր՛՛ երիւ՛՛ա՛՛ր՛՛ի՛՛ան գրե՛՛ա՛ ինէ
Ա՛՛ի՛՛ա՛՛ա՛՛ա՛՛յ՛՛ իւէ՛՛ն Կա՛՛ի՛՛ զայն՝ ար մա՛՛ն
էր Տ՛՛ր՛՛ զերին: Իւ վա՛՛ գնայէ Գա՛՛նքե՛
գե՛՛ա՛՛ա՛՛, ինէ՛՛ի՛՛ ի հէ՛՛օ՛՛՛ա՛՛ ի հարա՛՛ ընդա՛՛ա՛՛ա՛՛,
բայց յա՛՛ե՛՛ր՛՛ Սրբա՛՛ն ինէ իւէ՛ ե՛ իւա՛՛
նէ՛՛ զ ա՛՛ա՛՛ի՛՛ան նա՛՛ ար յայ՛՛ ե՛ յայ՛՛ ճանա՛՛
ա՛՛ի՛՛ գնայա՛՛ա՛՛ա՛՛նէ՛՛. ե՛ ա՛՛ զա՛՛ի՛՛ան իւ
զ՛՛ր՛՛ա՛՛ յա՛՛ե՛՛ր՛՛ իւա՛՛ գե՛՛ա՛՛:

դործոցն մատենագիր եւ ընդ Աբիղէս վանն Հոմերոսի չխանուալ։ Զգովութիւնն զոր Ամիւնտիանոս ոմն որ զիրացն Աղեքսանդրի մատենագրեաց, անձինն տայր ամբարտաւանութեամբ եւ ոչ իրաւամբք, զոյն սմա հանեալ տացուք, զի ասէր Ամիւնտիանոս թէ զեղեցիկ եւ զարմանալի մատենագրութեամբ իմով դործս համեմատ դործոց եւ արուեստեանց Աղեքսանդրի վճարեցի։ Այս ճարտարախօսութեանն գովութիւն առ հասարակ յամենեցունց վըկայեալ, ոչ միայն վասն հրապարակախօսութեանցն է որք քան զԱխեայն, որպէս թուի, նախամեծար ընտրին, այլ եւ վասն պատմութեանն կարգի, մինչեւ գերել իմն զընթերցանելին եւ վտարանդի հանել եւ զմիտս եւ զսիրտս լի առնել ուրախութեամբ։

Այլ եթէ ի նիւթ պատմութեանն ի բովանդակ իսկ բովանդակութիւն գրոցն յաճեալ նայիցիմք մեօք, զեղեցիկ տեսիլ՝ զԱտուածոյ իսկ զկամն նշմարիցեմք յերեսոն եւ յԱսիա իբրեւ ի թատր իջեալ խաղալ խաղ ընդ որդւոց մարդկան. զմի գաւազան թափաւորութեան ի ձեռն առեալ փշրէ զմեւս եւս գաւազան, եւ որով փշրեացն եւ այն յընդհարկանել իւրում բեկաւ եւ ելին մասունք ի նմանէ։ Իբրեւ զձորձս ագանի տեսչութիւն նորա զտերութիւնս եւ զպետութիւնս աշխարհի առ

երեւելոյ աչաց մերոց, իբրեւ Հնանան եւ մաշին իբրեւ զՀանդերձս այնպէս մերկացեալ փոփոխէ զնոսա եւ փոփոխին։

Այլ եւ մեծ ուսումն ելիէ միտ եդեալ նայեցցուք եւ ընդ ինքն իսկ Աղեքսանդրոս ընդ անձն իսկ նորա ընդ գործի գործոց Աստուածաբնեանն. զորմէ ասացեալ ի մատոյ երկրորդն Աղեքսանդրոս՝ Նապողէոն լիէ "Աղեքսանդրոս հասեալ ի բարձրաբերձ պատճին փառացն, չիմարեալ ընդչեցան միտք նորա, սիրոն ապականեցաւ, եւ որ սկիզբն արար ոգւոյն Տրայանու, բարք նորա ի կատարածի բարք էին Ներոնեայ, եւ սիրան՝ սիրտ Հեղիոգաբաղայ,,։

Յ· ՓՐԷԻՆՍԵՄԵԱՅ

ՌՈՎՂԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆՔ

Ա ԴՊՐՈՒԹԻՒՆ

ՑԱՆԴԻՄԱՆՈՒԹԻՒՆ

Ա. Ծնունդ Ադեքսանդրի, եւ որ յառաջ քան զծնունդն եւ ի ծննդեանն նըշանքն։

Բ. Հրահանգք նորա. կրթութիւն մանկութեան նորա, եւ կազմած մարմնոյ նորա։

Գ. Ուսումնասիրութիւնն, եւ սիրել նորա զվարդապետս իւր զԱրիստոտեղէս։

Դ. Թէ որչափ մեծ զՀոմերոս համարէր, եւ անդոանել նորա զցանկութիւնս. քաջութիւն նորա որ յայտնեցաւ յորժամ նուաճեաց նա զերիւարն։

Ե. Որ ինչ գործ գործեաց յորժամ թողեալ նմա հօրն զառաջնորդութիւն Մակեդոնացւոց աշխարհին եւ գնաց։ Փիղիպպեայ պատերազմունքն։ Պարտութիւն Դիւրիկեցւոցն յԱղեքսանդրէ։ Փիղիպպոս ընտրի սպարապետ Ցունաց։ Տաճնապին Ամենացիքն. խրատն Դեմոսթենեայ։

Զ. Պիւթոնեայ առեներեսութիւնն. հրեշտակութիւն Փիղիպպեայ ի ժողով Բիովտացւոցն։

Է. Դեմոսթենեայ առեներեսութիւն. հրեշտակութիւն Ամենացւոցն ի ժողով անդր։

Ը. Թեբացիք միաբանեցին ընդ Ամենացւոցն. Փիղիպպոս նուաճէ զամենայն աշխարհն Ցունաց, եւ ներէ Ամենացւոցն. առնու եւ զքաղաքն Թեբացւոց. ապա խորհի վասն արշաւանին ի Պարս։

Թ · Խռովութիւնն որ յարեաւ ի տան Փիղիպպեայ · կամի Փիղիպպոս սպանանել զԱղեքսանդրոս , եւ նա մարքն հանդերձ եղեալ երթայ փախստեայ : Սպանումն Փիղիպպեայ · անագորոյն գործք Ողոմպիայ :

Ա · Ցոյզք եւ խռովութիւնք ի թագաւորել Աղեքսանդրի · քաջութիւն նորա եւ պնդութիւնն : Խօսի նա ընդ ժողովրդեանն , եւ պատժէ զայնոսիկ որ սպանին զՀայր նորա :

ԱԱ · Մտանէ նա ի Թեսաղացոտան եւ առնու · կայ նա սպարապետ Ցունաց , եւ լինի ժողովն ի Կորընթոս · երթայ տեսանել զԴիոգենէս : Արշաւել նորա ի Թրակիա :

ԱԲ · Երթ նորա ի գաւառս Գետաց : Պիւրիկեցւոց թագաւորք դիմադարձ լինին նմա · անկանի նա ի վիշտս վտանգի եւ ապրի խորամանգութեամբ :

ԱԳ · Ապստամբեն Ցոյնք · առնուն Թեբացւոց քաղաքին եւ ապականութիւն :

ԱԴ · Կանուխ նշանակք կործանման քաղաքին · ընդհէ Աղեքսանդրոս Ամենացւոցն վասն զի ի Պարսս կամէր երթալ :

Ց· ՓՐԷՒՆՍԵՄԵԱՑ

ՐՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԵՒՆՔՆ

Կ · ԿՈՒՐՏԵՆԱՅ

Ա ԴՊՐՈՒԹԻՒՆ

Ա· ՚Օ*ղնէ*ԱՍՆԴՐԻ *որ ի պար-*
սից հանեալ զիշխանութիւնն ած ի
Յունաց աշխարհ, զվարս, եւ զգործս
որ ի նմանէ գործեցան, բազումք ի
Յունաց յիշատակեցին. յորոց զբա-
զումն իւրոց գործոց տեսօղս, զոմանս
եւս բարեկամս եւ ապաստաւորս ունէր.
իսկ զայլս, քանզի ցանկացօղ էր
պարծանացն յետ մահուն մնալոյ,
ի գոյն իսկ յօժարեցոյց, զի զիւր
իրս յետնոց աւանդիցեն[1]: Ա*յլ* բաց
ի մեծութենէ իսկ իրացն, ազգին
ընդածին առաքելացն ցանկութիւն
եւս բազմաց ի նոցանէ զայն ինչ որ
նման նշանաց է եւ ոչ ձշմարտու-
թեան՝ պատմել: Ո*յլք* հաւատար-
մութեան արժանի կարծին պատո-
մէս որ յետոյն թագաւորեաց, եւ
Արիստաբուղոս: Ո*րպէս*[2] յետ Աղե-

քանդրի մեռանելոյ յայնցանէ որ
պնորայն գրեցին, երկիւղն եւ սու-
տակասպասութեան բարուրք մեր-
ժեալ էին, որով ճշմարտութիւն
իրացն պատմութեան սովոր է եղծա-
նել· զի՞ իցէ որ առնուցու յանձն թէ
զպատիւ անուան արքայութեանն
Պաղեստինա սուտապատում վիպա-
սանութեամբն յօժարեալ անար-
գեաց: Եւ երկոքեանն՝ քանզի ոչ
առընթեր միայն գտան իրացն ամե-
նայնի որ ՅԱղէքսանդրէ վճարեցան,
այլ եւ ի վերայ իրացն կացին ոստի-
կանութեամբ, յայտ է թէ քան
զայլսն՝ զճշմարիտն մարթեն աւան-
դել: Արդ քանիցս անգամ թէ մի-
աբանք ընդ միմեանս իցեն, նախա-
մեծար քան զայլսն արարաք· իսկ
ուր երկապատակ ճառիւք զատանի-
ցին, ի յաճախութենէ իրացն զայն
ինչ առնուել ընտրեցաք, որ հա-
ւաստեաւ եւ ճշդրիտ ընդ միմեանս
կարդեալ համեմատ՝ հուպ յիրացն
գործելոյ հաւատարմութիւն թը-
ւէր: Զի եւ յետ տիոցն Աղէքսան-
դրի, զոմանս ի Յունաց տեսանեմ
մատեաւր ընդ նոյն անկեալ յուղի,
որոց կայրն ինչ փոյթ ի մտի զճշմար-

տուլթենէ. որպէս արդ իսկ Դիոդո-
րոս սիկիղացի: Օվ ի Հռոմայե-
ցւոց ոըք պատմուլթեան վիտ եդին,
բաւական համարեցան զիւրեանց
գաւառական իրացն պատմուլթիւն,
եւ զարտաքնոցն անփոյթ արարին.
զի այնոցիկ՝ ոըք զյաղլթօղ ազգին
գործս եւ արուեստիւնս կարդէին, ոչ
սակաւ արուեստիւն եւ քաջուլթիւն
առաջի կային. եւ նոյնք առաւելա-
գոյն շահաւէտ եւ պիտանի երեւէին
նոցա՝ ոըք անդէն ի նմին իսկ աշխար-
հի էին: Օյրոց զփոյթն, զոր օրի-
նակ գովուլթեան եւ յարգանաց
արժանի համարիմ, նոյնպէս վատահ
եմ առանց կշտամբուլթեան լինել,
թէ եւ մերոյն եւս որերոյ ի մէջ ա-
ծեալ ցուցանիցեմ զայր թագաւոր,
որ առաւել եղեալ քան զամենայն
մարդ ի սակաւաւոր ժամանակի՝ զբա-
զում կողմանս աշխարհաց եհաս կա-
լաւ. ուստի յայտ առնիցի թէ ոչ յան-
կարծաղէպ իմն եւ խառն ի խուռն
իրք մարդկօրէնք կրին, այլ բազում
անգամ բախտն ըստ իւրաքանչիւր
բարոյից բաշխի. եւ թէ չիք այն
ցանգորդ փառաւորուլթիւն որ մե-
կուսի յառաքինուլթենէ իցէ: Արդ

զԱղեքսանդրոս ամենեւին իմաստու-
թեամբ եւ բախտիւ աճեցեալ եւ
պերճացեալ գտանեմ, որով՛ք պարտ
եւ պատշաճ էր կազմեալ պատրաս-
տել օրհասական մարդոյ որոյ այն-
պիսի իշխանութիւն էր: Մակեդո-
նացւոց թագաւորացն ազգն [3] ի
Վահագնէ սերէր. իսկ Ողոմպիաս
մայր Աղեքսանդրի կարգեալ գայր
յԱքիղեայ ազգէն: Ուր թելադրու-
թիւնք եւ օրինակք պարծանաց
եւ ոչ առաքինութեան վարդապետ
կամ կրթութիւն պակասեալ գտա-
նէր մանկանն: Վասնզի հայրն իսկ նո-
րա փիղիպպոս ստէպ ստէպ պատե-
րազմաւ զՄակեդոնացւոց ազգն որ
արհամարհ ինն յառաջագոյն էր, վե-
րացոյց եւ բարձրացոյց, եւ յետ զՅու-
նաց աշխարհ ի հնազանդութիւն
նուաճելոյ, ամենեցուն երեւեցոյց
ահագին եւ սոսկալի: Եւ ոչ միայն
գործոցն որ յետ նորա գործեցան,
այլ հիմունս. այլ եւ յորժամ մե-
ռանէրն՝ պարսկական մարտին ուշ
եդեալ այրընտիր էր ժողովեալ, պա-
շար եւ ինչս եւ զօր պատրաստեալ.
նա եւ յառաջագոյն իսկ ի ձեռն
Պարմենիոնի զԱսիայւոց աշխարհն

հորդեաց: Ալ յայնպիսում պատրաստութեան բարձաւ ի միջոյ[4], զի իւր որդւոյն եթող յաճախագոյն կազմութիւն մղելոյ պատերազմին եւ զկատարեալ պարծանս մարտին ի գլուխ ելելոյ. ի ձեռն զեղեցիկին բախտի, զոր Աղեքսանդրոս եւեթ ցանգ ունէր իւր յարբանեկութեան: Օ՛ի զամենեսին ընդ այն զարմանք կալան, յայն սակս ոչ յետոյ միայն, այլ անդէն իսկ իսկզբանն եղեւ երկեւան երկմտութեան[5] թէ արդեօք արդարեւ ճշմարիտ էյէ, ոչ ի ձեռն Էակիդեանցն կամ Վահագնի այլ ի մօտոյ Արամազդայ իսկ զկնոջին զգարմ աստուածեղէն առնն պատմել: Ինքն իսկ յորժամ երթեալ հասանէր առ Ամմն զիբէացի նորա որդի կամեցաւ զիւր անձն անուանել, որպէս յետոյն աւանդեացուք: Ալ[6] բազումք կարծեցին վիշապի ի մօրն խաշտիս երեւել զոր Արամազդայ զգեցեալ էյէ, եւ ի նմանէ Աղեքսանդրի ծնանել. եւ անբջով եւս եւ ըղձիւն պատասխանւով հաւատացրիմ ծննդեանն լինել. եւ թէ յորժամ յղեացն Փիղիպպոս ի Դեղփիս հարցանել, հրաման լինէր նմա զի

Ամենայ մանաւանդ մեծարանս դնի-
ցէ: Եւ զուցեն որք առասպելս
զերան համարիցին, սակայն ոչ աստ
զմօրն շնութիւն գրեն: Վասնզի
զնեկտանեբայ ասեն, որ յեգիպտա-
ցւոց թագաւորութենէ մերժե-
ցաւ, թէ ոչ որպէս ինչ խառնիճա-
ղանճն համարիցի, դէմ եդեալ
տարադէմ յեթւոպացիս գնաց. այլ
զի իբրեւ ի միտ առնոյր թէ, ամրու-
թիւն եւ հաստատութիւն իմն է փի-
ղիպպոս ընդդէմ պարսկական զօրու-
թեանն, ի Մակեդոնիա երթեալ
դիւթութեան արուեստիւ եւ բժը-
ժանօք զՈղոմպիադ մոգեաց եւ զվա-
նատուին անկողինս ի պղծութիւն
դարձոյց: Ասաի եւ բուն պատճառք
արձակելոյ փիղիպեայ եւ Ողոմպիա-
դայ ի միմեանց, յառաջն կասկա-
ծանօք իմն էր ի միտս փիղիպեայ,
յետ այնորիկ յայտ եկն: Եւ՝ յո-
ժամ աւուր փիղիպպոս զԿղէոպա-
տրա յապարանն էր ածեալ, Ա-
տտաղոս քեռի Հարսինն զանարդա-
նըս ծննդեանն նախատինս իշխեաց
դնել Աղեքսանդրի, մինչ դեռ եւ
ինքն իսկ թագաւորն չառնոյր յանձն
թէ յիւրմէ ծնաւ: Ողոմպիադայ

չնուէիենէ ոչ ի մերում եւեթ աշխարհի, ասեն, այլ եւ յազգան որ ի պարտուէիւն մատնեցան, կան զրոյց։ Այլ ի հնոց առասպելաբանութեանց վասն վիշապացն՝ առեալ այսպիսի ինչ առագաստք ձգեցան վասանուն ծննդեանն. զի զնոյն երբեմն զԱրիատոմենեայ Մեսենացիքն, եւ զԱրիատոդամայ Սիկիւոնացիքն պատմեցին։ Եւ առ ի մերոց իսկ աւագաց զՍկիպիոնէ որ զկարքեդոնացւոց աշխարհն նախ եհար, նոյն համբաւ էր. նմին հանդիպն աստուածուէեան կարծիք եղեն եւ վասն Հռոմայեցւոց իշխանին ծնընդեան. եւ զինչ հուպ իցէ զչինիչ քաղաքին զՌոմղոս յիշել, ուր ոչ մի ինչ ազգ անարգ գոյ որ[8] ոչ զնահապետ զնրոյ ազգին դիս կացուցանիցէ, կամ թէ ի դիցն իսկ ծնեալ։ Այլ Նեկտանեբայ փախուստն չէ ինչ այնց ժամանակաց ի դէպ. քանզի վեց ամաց էր Աղեքսանդրոս, յորժամ նա յՈվքայ ի պարտուէիւն մատնեալ՝ ի հայրենի իշխանուէենէն ի բաց անկանէր։ Բայց ոչ եթէ վասն այնորիկ չիցէ այն զուր որ ինչ զԱրամազդայն

վիպի: Ասի թէ եւ ինքն իսկ Ողոմպիաս, յորժամ յետ առնն սպասնուէթեան երկեւղն ի բաց փարատեցաւ, ծաղը առնէր զորդին որ կամէր կարծեցուցանել զանձնէ թէ Աբամազդայ ծնունդ իցէ. եւ յղեալ գիր աղաչէր, թէ մի յիս դրդռեր զքէն Հերայն տարապարտուց: Վասնզի պատմեն թէ յառաջն ինքնին մանաւանդ Հաստատուն զառասպելն ցուցանէր, եւ յորժամ յառաջեալ երթայր Աղեքսանդրոս միջամուխ Ասիացւոց աշխարհն, յուշ առնէր զի զծնունդն յիշեսցէ, եւ արժանի այնպիսւոյ Հօր գործ վճարիցէ: Բայց սակայն միաբան իսկ աւանդի թէ դիցն նշանօք եւ ազդի ազգի կերպարանօք, ի յղութեան ժամանակի եւ ի ծննդեանն կարապետեալ նշանակէր, թէ որպիսի ոք այն այր իցէ որ ծնանիցի: Ընդ քունն տեսանէր փիղիպպոս զՈղոմպիադայ արգանդն մատանւով կնքեալ, որոյ դրօշն առեւծ էր: Յիշատակս իրացն պահեաց Աղեքսանդրացւոց քաղաքն զորյեգիպտոս շինեալ՝ ժամանակս ինչ Ղեւոնտոպոլիս անուանեալ կոչեցին:

Օ՛ի զայն երազ Աբիսաանդրոս զԱ-
ղեքսանդրի քաջութենէ եւ զուժոյն
պնդութեանն իմացաւ, որ հմուտ
քան զամենայն իղձան էր, եւ յե-
տոյ յարեցաւ իսկ ի նա, եւ էր ուղե-
կից եւ տածիչ նուիրական զոհից նո-
ա: Եւ ի գիշերին[9] յորում Ողոմ-
պիաս որդի ծնաւ, զմեծանուն զՀոյ-
ակապ ընդ Ասիացւոց աշխարհն
զմեհեան անահտական դիցն եփե-
սացւոց հուր մաշեաց: Այր մի մո-
ղեալ մտակորոյս արկ հուր ի մեհեան
անդր, որ իբրեւ ըմբռնեցաւ եւ ի
տանջանան եմուտ, խոստացաւ թէ
յայն սակս իշխեցի առնել, զի ի մեծ
ինչ ոճիրն գործելոյ առնիցեմ ինձ
յիշատակ հանապազորդ: Այնու-
հետեւ զայնպիսի ժանտութեանն
հարուածան ոչ զմեհենին եւեթ
գինեան դիւթքն՝ որ յայնժամ յե-
փեսացւոց քաղաքին էին, հաշուեցան,
այլ մեծ եւս աւերած ինչանակ զիրան
համարեալ՝ զողջոյն իսկ զքաղաքն
ճչիւ եւ աղաղակաւ լցին ի ձայն աղի
եւ ողորմ աշխարանաց, եթէ ջահ
ուրեմն վառեցաւ, որոյ հրդեհաւն
ամենայն արեւելք գնոյն օրինակ
բորբոքելոց են: Յանկարծ[10] ընդ նոյն

ժամանակս զպոտիդէական Ա-
նացւոց գաղթականութիւնն էր
Հնազանդեալ Փիղիպեայ, եւ[11] յոր-
ժամ լուաւ թէ յրմբշամարտ մրցու-
թիւնն չորից ձիոց յաղթեաց, ի
պարմենիոնէ զոր ի վերայ Ղիւրիկե-
ցւոցն առաքեալ էր, պատգամաւոր
Հասանէր թէ սաստիկ պատերազ-
մաւ բարբարոսքն ցանեալ ցրուեցան,
եւ Մակեդոնացիք ճակատ տուեալ
աչողեցին: Ինչդեռ ցնծայր ընդ
ելանել ի գլուխ ամենայն ուրեք
ցանկութեանցն, պատմեցան նմա
աւետիք վասն Ողոմպիադայ ծնա-
նելոյ. ոչ ինչ երկմտութեան թուե-
ցաւ ըղձիցն ասել թէ առանց պար-
տութեան լինիցի այն որ յայնչափ
յաղթութեանց մէջ ծնաւ: Պատ-
մեն բայ ընդ այնչափ աչողութեան
իրացն յաճախութիւն սքանչացեալ
թագաւորին, եւ զանգիտեալ ի դիցն
խանտաւորութենէ, զնեմեսիս աղա-
չէցէ զի զայնր բախտին արբանեկու-
թեան խուն ինչ վշտօք վրէժ առեալ
շատանայցէ: Եւ յիշատակի իմն
ի Պեղլա[12] քաղաքի երկուց արծուոց
ի վերայ տանեաց ապարանիցն, ուր
ծնաւ վմանուկն տիկինն, զօրն ողջոյն

նատել: Երկոցունց հարատուԹեանց եւ պատուոց եւ Ասիացւոց՝ զայն իմն նշանակ լեալ յետ դիպացն ի գլուխ ելանելոյ, առին ի միտ: Երկրի եւս յայնժամ վիպեն շարժել եւ տատանել, եւ մեծամեծ որոտմանց ճայթել, եւ փայլատականց բռնուԹեան հատանել հրացան կրակատեղւոյ բարկուԹեան: Եւ ծնաւ[13] որպէս աւանդեն որ հաւատեաւն գրեն, ի սկսանել ողոմպիադին վեցերորդի ընդ Հարիւրորդիւ, յիշխանուԹեան Եղպինեայ Ամենացւոց, յԹՒ Կաղանդաց Սեպտեմբեայ, զոր ամիս յայնժամ Մակեդոնացիք անուանեալ կոչէին Ղոյոս. յորում ժամանակի ժողովուրդս Հռոմայեցւոց գրեթէ ի չորեքարիւրորդում ամին, ղերացեալ պատերազմօքն էր եւ հանապազօր աճեցեալ եւ զարդացեալ առնէր անդստին սկիզբն զամենայն աշխարհ ընդ լծով կացուցանելոյ:

Բ. Ընդ փիղիպպոս յետ մանկանն ծնանելոյ՝ զորմէ վան այնչափ իրացն պատմելոց՝ յաճախագոյն ակնկալուԹիւն ի մտի ունէր, ամենեւին փուԹով յօժարուԹեամբ զնորին հրահանգաց ածէր զմտաւ: Վասնզի այր

իմաստուն էր եւ սիրօղ իւրոյ հայրենի գաւառին, առնոյր ի միտ թէ չլինիցի ինչ շահ յիւրոցն վաստակոյն, եւ թէ յետ բուռն հարկանելոյ զնրացն յամենայն կողմանց, զայր մի խամ եւ անտեղեակ կամ զծոյլ յետ իւր Մակեդոնայեւոց աշխարհին թողուցու. եւ թէ չկայ ի տեւ իւր փառաւորութիւնն եթէ վճռամեծ իրացն կազմութիւն, զոր այնչափ իմաստութեամբ յօրինեալ պատրաստէր, իւրոյ պայազատին վաստութիւն եղծանէր։ Իսկ գիր[1] ի մէջ հրովարտակաց նորա ոչք պատշաճութեամբ եւ իմաստութեամբ լի են, զոր ԱՆԹԷՆԱՒ Արիստոտեղէս՝ որ ընդ Պղատոնեայ էր, յղեաց. որ էր գրեալ գրեթէ պէս զայս գոյն օրինակի։ Փիղիպպոս Արիստոտեղեայ ողջոյն։ Ո՛չ գոյց տամ քեզ թէ մանուկ ծնաւ ինձ։ Այլ գոհանամ ինչ զդիցն, թէ բնաւ ծնաւ իսկ, այլ զի ի քում ամենդ նմա հաս ծնանել. զի ի քէն վարժեալ եւ խրատեալ ակն ունիմ թէ ոչ մեզ անարժան գտանիցի, եւ ոչ պայազատութեանն այնպիսւոյ իշխանութեանն անդիպող։ Ո՛չ լաւագոյն այսպէս համարիմ չունել իսկ որդեակս, քան

ինձ որ բարձի զԼիշնամանս աւագայ նախնեաց իմոյ՝ ծնանել ի պատիժս պատուհասից: Եւ ոչ զուր այնպիսի կարծիք եղեն. քանզի մանուկն հանապազ յԱրիստոտեղեայ ուսեալ, առ իրս զոր անդստին յայնմ տիոց գործելոց էր, մեծ իմն թիկունս օգնականութեան անձինն գումարէր: Այլ այս յետոյ ուրեմն ել ի գլուխ: Ընդ ժամայն կացին դայեակք անուշիչք մանկանն տղայոյ եւ դաստիարակք Ղեւոնիդաս մերձաւոր Ոլոմպիադեայ եւ Ղիւսիմաքոս ակառնանացի: Յաւելաւ եւ Փիղիպպոս[2] ի նմին ազգէ, զի խնամակալ մանկանն առողջութեան լինիցի. Եղղանիկեայ[3] որ Դրոպիդեայ դուստր էր յերեւելի կանայց Մակեդոնացւոց, եւ ընտիր մարմնոյն եւ բարոյից կշիռն խառնուածով, գործ յանձն եղեւ լինել մանկանն սնընդոց: Այնու հոգաբարձութեամբ յետ սակաւուց ամաց այնպէս յարդարեցաւ, զի թուէր թէ եւ յայնժամ իսկ յառաջագոյն յայտնեալ երեւէր այնպիսի թագաւոր, որպիսի ոք յետոյն երեւեցաւ: Այլ եւ ի ճիւղ եւ ի մատաղ անդամին անարգել զօրութիւն էր. եւ առա-

քինի բարոյին նշանակք քաջ ի բաց քան զտիսն յառաջագոյն կանխեալ հասանէին: Ընդհատագոյն[4] էր բնաձին մարմնոյն պատշաճութեամբ, եւ զգարդ անգոանէր, ասելով թէ զգեղոյ ունել սաստիկ հոգ յանձին կանաց ի դէպ է, որ ոչ այլով իւիք քաջութեամբ պայծառանայցեն. եթէ զառաքինութիւն ասանալ հասանիցէ յայնժամ գեղեցիկ լինիցիմ: Եւ յորժամ եհաս ի չափ, եղեւ անդամագեղ, բարենշան երեւելի, հաւատաւոր եւ զօրաւոր խաղալեօք կապելով յօդապատ ընդ միմեանս. սակայն զօրութեամբ քաջ քան տեսլեամբ ուժգնագոյն էր, քանզի կերպարանք մարմնոյ նորա միջին իմն էին: Արիքն պաղպաջուն էր, այլ ի վերայ այտիցն նոյնպէս եւ իւանջայն վերայ կարմրութիւն յանեալ. հերս խարտեաշ ունէր գանդրագեղս, ունչս կոտմնկէս աչս ծաւիս պէսպէս, զի պատմի իմն թէ ահեակն կապուտակ էր եւ մեւան թուխ: Եւ էր իմն ի նոսա ծածուկ զօրութիւն, զի չէր մարթ ընդ նա հայել եւ չպատկառել իմն եւ չսոսկալ: Աչիցն թեթեւութեամբ զարմանալի էր, եւ քանզի

այնր[5] բազում իմն պիտանութիւն է առ առպատակել չեթող զհրահանգս իրացն եւ յայնժամ յորժամ թագաւորն իսկ էր. եւ բազում անգամ ընդ երագագունաց յիւրոց անտի կռուէր. համբերութեամբ աշխատութեան չաւատալի առաւելեալ, որով միայն բազում անգամ ի դժուարին ժամանակս, իւր եւ իւրոցն զօրականաց եգիտ փրկութիւն: Յաճախագոյն կրթութեամբ եւ մարձնոյն չերմն խառնուածով որ ինչ չար մաղաս ընդ մորթոյն սովոր էր վիթերել, զայն ի բաց պարզեաց, զի հոտ անոյշ ի բերանոյն եւ յանդամոյն բուրիցէ, եւ նովին զպատմուճանան զոր ի կիր արկանիցէ, լի առնիցէ. վասն նորին պատճառանաց, որպէս ոմանք կարծեն, ի գինի[6] եւ ի ցասումն միտագոյն էր: Նրբեւին տակաւին եւ պատկերք իսկ նորա գործածք գլխաւոր ճարտարաց. քանզի[7] փութով յօժարութեամբ զգուշացաւ զի մի ի խառնուրդն ճ պատկերակուռ դրօշուղացն եւ նկարչացն յանդգնութենէ իւր պատիւն գեղոյ երեսացն յանարգութիւն հասանիցէ, պատճ- պատուհասից

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՈՎԵՏԱԿԱՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ
ՀԱՅԿ-СОР А.
Ակ. Ա. Մաշտոցի

ապառնացեալ թէ յանկարծ ոք առանց իւր հրաման տալոյ ի նոյն գործ մտաբերիցէ: Ընդ թէպէտ եւ առաւել յայնժամ ձեռագիտացն յաճախութիւն էր, Ապեղէս միայն նկարեաց, եւ Պիւրգոտեղէս դրօշեաց, եւ Ղեւսիպպոս եւ Պողիկղետոս ի պղնձոյ ձուլեցին, զի ընդ նոսա կամեցաւ: Իսկ զտաղնապաւ գնալ Ղեւոնիդեայ պատմեն[8] ախտանալ, եւ ինքա սովորութենէ այնմ Աղեքսանդրոս յարել. զոր յետոյ իբրեւ կամէրն, չկարաց ածել յուղղութիւն: Ընդարեւ եթէ աւելագոյն կրթութեանն պարտ է զերան համարել, յայնմանէ չեմ ինչ յուրասա. այլ զայն մանաւանդ բնութեան իսկ մանկանն համարիմ քան սովորութեան. զի ի մարդ՝ որոյ երագագոյն միտք էին, հարկ եր թէ զեռանդման ոգւոյն եւ մարմնոյն շարժուածն զհետ խաղայր: Ընչափ նորին պայազատք չհամարեցան յոռութեան զերան[9], զի եւ նախանձաւոր եւս փութով նմին եղեն. միանգամայն եւ ընդ նայեցածն նորա եւ ընդ պարանոցին յահեակ կոյս խոնարհել եւ ընդ բարձրաբարբառ ձայնն

նախանձ եղին, ուր զնորա միտան չկարէին ցուցանել. քանզի բազմայ ի նոցանէ երկայնակեաց կեանք չունէին ինչ արժանի որ ընդ նորա մանկութեանն կշռէր: Զի ոչ մի ինչ խոնարհագոյն ճառէր կամ գործէր. այլ բանիւք եւ արդեանցն գործովք հանգոյն եւ հասասար իւրում բախտին էր, կամ թէ եւս իմն վերագոյն: Զի թէպէտ եւ գովութեան ցանկացօղ էր, ոչ ամենայն ուստեք այնմ ըղձանայր, ամենեւին լաւութեամբքն եւ քաջութեամբք կամէր գտանել գովութիւն, անարգ գտ ի նուազից պատիւն համարեալ, եւ այնչափ[10] պայծառագոյն գոյացութիւնն հաշուէր, որչափ նոքին որոց յաղթէրն, մեծարոյք էին: Ընդ իբրեւ ասացին ցնա, թէ որովհետեւ ընթացիւք բազմայ յաղթես, պարտ եւ պատշաճ է առնել քեզ անուն ի մէջ այնոցիկ՝ որք ըմբշամարտ խաղուք կռուելոց եւ ոգորելոց էին ըստ օրինակի զո անուանակից թագաւորին, եւ մեծ իմն համբաւ նուիրն ի ցունաց աշխարհին առանայցես. առնէի իսկ ասէ, թէ ախոյեան զթագաւորս ունէի: Զանկոյս անգամ[11]

թէ մեծապայծառ ինչ պատերազմաց յաղթէր Փիղիպպոս կամ զքաղաք ընչաւէտ ընդ իշխանութեամբ նուաճէր, յայլոյն ուրախ լինել նա ոչ սակաւ զուիայր. եւ լու եւս եղեւ բարբառ ի հեծեծել նորա ի մէջ հասակակից մանկտուցն, թէ չէիողու հայրն՝ իւր եւ նոցա ինչ զոր գործիցեն յորժամ ի չափ հասանիցեն: Վասնզի կասկածէր թէ իւրոց փառացն մնաս առնիցէ որ ինչ յաւելուած յինչսն լինիցի, եւ ոչ այնչափ սոցա ստացուածովք, որչափ նորա ցանկութեամբն հարեալ էր: Վնասն ի բնէ պնդագոյն էր, եւ արուեստիւ՝ տքնութեանն լինէր օգնական: Զթէ դիպէր ինչ որ զգուշութեամբ խորհելոյ արժանի թուէր, արծաթազօծ դունդ ի ձեռն առեալ, զբազուկն արտաքոյ մահճացն կարկառէր, զի ի կոնքն[12] որ ի ներքոյ կայր՝ անկեալ, ի լինել բարբառոյն զգլխապատար թմրութիւնն յորժամ ի քունն իջէ, ի բաց թօթափիցէ: Վասն ի մատաղ հասակէ առատութեամբ պաշտօն մատուցանէր: Ի յաշտն ուրեք առնել[13] այնչափ յանխնայ խուսնկ եւ կնդրուկ արկ ի

խարոյկին, զի Ղեւոնիդաս այր սաստիկ եւ խնայօղ ոչ կարացեալ ժոյժ ունել վատնութեանն, դուշեաց թէ այդպէս ծխեացես խունկս, յորժամ զաշխարհն նուաճեացես, ուր առքայն ծնանին: Որոյ զբարբառն յիշատակեալ՝ յետոյ յորժամ զկոնկաբեր աշխարհն Արաբացւոց խաղաղեր, բազում տաղանդ խնկոց եւ կնդրկաց յղեաց Ղեւոնիդեայ, հրամանաւ հանդերձ թէ մի այսուհետեւ ի պատիւս դիցն պնդապոյն լինիցիս, զի տեսանես թէ ընդ որոյն զուարթութեամբ մատուցելոց այնպէս առատաձեռն հատուցումն դիքն շնորհեն: Պաղպոյն իակ եղոյց զնշանակս պնուազոյն մատցն եւ ի մեծամեծան մատաբերելոյ: Պարսից՝ ի ժամանակին յայնմիկ Արտաշէս որոյ անուն յորջորջանաց Ովքոս էր, իշխէր: Արտաւազդ եւ Մենապիս նախարարք եւ Մեծնն Հռոդացի զօրավար քաջ, պատերազմաւ հարան ի դիմի Թագաւորին[14]. այլ ի Թագաւորին զօրութենէ պարտեալ՝ լքեալ Թողեալ զԱսիացւոց աշխարհն առ Փիլիպպոս փախստեայ անկան: Նոքօք յայնժամ Աղեքսանդրոս

զեւթնամենիւք ուրեմն զարմանալի զուարճանայր, եւ յաճախադոյն[15] զիւրայն պարսից հարցանէր. ոչ ինչ մանկտուոյ եւ անպատեհ, այլ թէ ի՞ւ իւիք մանաւանդ հասատատեալ կայ զօրութիւն թագաւորութեանն, զի՞նչ զէնս ի կիր արկանիցեն, զի՞նչ համարձակութիւն քաջութեան առանցն իցէ, ո՞րչափ երագութիւն երիւարաց իցէ, քանի՞ աւուրց գնաց ճանապարհ իցէ ի Շուշան քաղաքէ ի Մակեդոնիա, որպիսի՞ օրինակ բարոյից թագաւորին, եւ ո՞ր մարմնոյ կրթութիւն իցէ, եւ առաքինութեան կարծիք: Եւ այնորիկ յորժամ ի բարեխօսել Մենաորի եղբօր Մեմնոնի, զորոյ զքոյրն ունէր ի կնութեան Արտաւազդ[16], հաշտեցաւ Ովքոս ընդ վտարելոցն յաշխարհէ եւ խնդրեաց գնոսա ի Փիլիպեայ, Աղեքսանդրոս այնչափ առաքինի գնացուիւքն յայնպիսւոմ հասակի գհրեշտական զարմացոյց, զի մի ոմն ի նոցանէ բարբառեալ ասէ այսպէս. Մանուկս այս[17] թագաւորէ մեծ, իսկ մերն՝ մեծատուն: Թէպէտ եւ այս ամենայն յիրաւի նորա բնութեանն թերէր, բայց ոչ սուղ ինչ եւ խրատատուն եւ

կրթութեան շնորհ էր։ Օ՛ի[18] հայրն քանզի հմուտ էր թէ քանիօն իւր օգուտ եղեւ եպամինոնդայ կենակիցն լինել, եւ որչափ բազում ինչ ճարտարախօսութեամբ քան զօրութեամբ հան ի գլուխ, սաստիկ փոյթ յանձին ունէր, զի վաղվաղակի ի մատաղականն տիոց հասակին ի փոյթ ճարտասրացն արուեստից յառաջադէմ բարուք լինիցի։ Ա՛ինուհետեւ[19] զԱրիստոտեղէս զհոյակապ փիլիսոփոս, բազում վարձուք յօժարեցուցեալ ստիպեաց զի զառաջինն նշանագիրս մանկանն աւանդիցէ։ Ո՛չ հրաժարեաց այրն իմաստուն, զի գիտէր, թէ որչափ ինչ լաւ է ի սկզբանէ ուղիղ խրատել այնմ, որ բազմաց հրամանն տալոց իցէ. եւ թէ զուր է իբրեւ մանուկս արհամարհել, առանց որոց ի մեծամեծան չհասանիցէ յառաջադէմ դնալ։ Ո՛ւ բատ նմանէ[20] այլեւայլ վարդապետաց աշակերտեալ, որպէս ինչ այլ ոք այլով արուեստիւ առաւել էր, ոչ միայն զմիտան գեղեցիկ խրատու եւ իմաստութեամբ ելից, այլ եւ զմարմինն ազդի ազդի կրթութեամբք ի մարտից պատերազմաց պիտանութիւն եւ ի համբե-

բութիւն վաստակոց նուաճեաց. նա եւ ոչ յայնժամ դատարկ էր, յորժամ պարապորդն թուէր լինել. քանզի գնդաւն եւ արութեան վաղիւք ոչ այնչափ զոդիան զբօսեցուցանէր, որչափ մեծաց արբանեկութեանց զանդամն պատրաստէր:

Գ· ԱՊԱ իբրեւ հասակն եւ իմաստութիւնն սակաւիկ ինչ զարգացաւ, եւ խստագոյն ջանից բաւական համարեցաւ, կոչեցեալ այսրէն, որ յայնժամ առ Միտիղենացւոց էր, զԱրիստոտեղէս, ասէպ ընդ իւր ունէր, մինչեւ յետ հօրն մահու տիրեալ իշխանութեանն՝ անց գնաց յաշխարհն Ասիացւոց: Ի ժամանակին յայնմիկ, որ ինչ ուսումն մարթէր այնպիսւոյ վարդապետի աւանդել, ուսաւ: Ոչ քննութիւն իրաց գիտելոյ[1] այնչափ ցանկայօղ էր, որչափ պնդագոյն յուսով ամենայն համօրէն աշխարհաց իշխանութեան արկանէր ձեռն տիրել: Որոյ քննութեանն յետոյ եւս եղեւ ձեռնտու յօժարութեամբ առատապէս եւ ծախուք: Ոչ զքննութիւնս անսանոց ճշմարտագոյնս եւ յայտնագոյնս կարիցէ մեկնել Արիստոտեղէս, հրաման ետ

ղի ի բովանդակ Աւիաջւոց եւ Յունաց աշխարհին որք որսորդք եւ հաւորսք եւ ձկնահանք իցեն, կամ թէ տեղեկութիւն ինչ այնպիսի իրաց ունիցին՝ Արիստոտեղեայ [2] հնազանդլինիցին: Եւ [3] յայնր գործոյ ծախս ուէր հարեւր տաղանտ առ փիղիստիոն: Ետ եւ այնչափ իսկ զայն գիտութիւն սիրեաց, զի յայն ինչ ծախս առնէր եւ չան դնէր, զորոյ վայելս չէր տեսանելոց: Յետ [4] հարեւր ամաց ըմբռնեցան եղջերուք հանդերձ ոսկւովք մանեկօք, զոր ետ կախել զի գէթ յետինքն գիտասցեն թէ որպէս պարտ իցէ հաւատալ որ վանն երկայնակեաց կենաց այնց անանց ճառք պատմիցին: Եւ զի այնուամենայն եւս խրատուց զոր ակրոյամատիկս կոչեն, խելամուտ [5] էր, վկայէ նորա թուղթն, որով մեղադիր լինի Արիստոտեղեայ, թէ զպատիւ իմաստութեանն զպատգամն եւ զպատուէրս զվայրօք ածեալ դարձոյց յանարգութիւն: Եւ նա քեռեաց զբամբասանսն գրեալ թէ այնպէս սփռեալ են գրեանն, որպէս զի մարթէ եւ առ չսփռեալս իսկ ունել զնոսա. զի զմիտս նոցա չիմանայ ոք

քաջ թէ ոչ զայն որ ինչ ի ներքս կայցէ՝ ուսեալ յառաջագոյն իցէ: Նոյն[6] յորժամ զհետաորութեան մատեանն ի նմանէ խնդրեաց, խնամով արդել թէ մի եւ յայլոց ձեռս թողուցու հասանել: Օ՛ի ոչ սակաւ պարկեշտագոյն արուեստիւք քան զօրութեամբ առաւել քան զայլս յանկայր լինել. եւ դժկամակ լինէր զայն գովութիւն ընդ անարդաց հասարակ ունել: Նա թէ բժշկական եւս ճարտարութեան փութոյ Աբիատոտեղեայ ի բժշկի որդւոյ՝ յապէ Ասկղեպիադեանց տեղեկացեալ էր, հաւատարիմ իւր իսկ թուղթք առնեն: Նա այնմ մասին փիղիսոփայութեան՝ որ իւր եւ այլոց բարւոք իշխել ուսուցանիցէ, այնպէս՞ եկայց պատկառ, զի թուի թէ մեծանձնութեամբն եւ իմաստութեամբ եւ ժուժկալութեամբ եւ զօրութեամբ քան զինու եւ ընչիւք պնդակազմն՝ զայնչափ պարսկական հարստութեան մեծութիւն ձեռն արկ տապալել եւ կործանել: Ինքն իսկ պատմեաց թէ ոչ ինչ պակաս Աբիատոտեղեայ պարտիցի քան փիղիպեայ. զի սորա պարզեւ այն է զի կեցցէ,

եւ նորա՝ զի պարկեշտապոյն կեցցէ։ Սակայն ոչ անդէպ ինչ ոմանք կարծեցին թէ միտքն բորբոքեալ ի պարծանացն տենչանաց եւ յառաւել իմն մեծարոյ համարելոյ զպատիւս եւ զփառս, զորս ի բարուքեանց համարի ուսուցանէր լինել Արիստոտեղէս, վերացեալ հպարտացան, զի ոչ միայն զիշխանութիւնն տարածանելոյ աղագաւ մարտ պատերազմի ի բաց միջէ դրդուէր, այլ եւ աստուածք կամէր կարծել։ Այլ ոչ միայն Աղեքսանդրի իշխանութեան մեծապատիւ մեծապարգեւ մեծարեցաւ Արիստոտեղէս, այլ յորժամ տակաւին Փիլիպպոս կենդանի էր[8], մեծ վարձս զիւրոյ խրատուն առ, զի եհաս այնմիկ զոր խնդրեացն թէ վասն նորա նորոգեացի հայրենի աշխարհն։ Աղիւնթիացիք ասատիկ թշնամիք էին Փիլիպպեայ, զի դրացիք էին աշխարհին Մակեդոնացւոց, եւ զօրութեամբ յայնժամ ոչ ինչ աննմանք, դժկամակ լինէին ընդ աճել զօրութեան թագաւորութեանն առ պատերազմօղ եւ հնարագէտ թագաւորաւ, որպէս թէ այն՝ վնաս մօտաւոր բնակչացն

բերիցէ եւ սարկութիւն: Ընդ որ-
չափ զայրագին մնօք մարան էր,
դոյնչափ խաստագոյն յաղթութիւնն
եղեւ: Օ՛քաղաքն առեալ Փիղի-
պեայ ի հիմանց բրէր եւ հարթ հա-
ւասար դաշտաձեւ յատակէր. զքա-
ղաքացիսն վաճառակուր առնէին:
Եւ ի վերայ այլոց քաղաքաց, որ
ընդ նոցա ձեռամբ էին, լինէր խաղու-
թիւն: Ընդ որս եւ զՍտագիրա՝ ուս-
տի Արիստոտեղեայ ազգն էր, նմին
հանգոյն վիշտք հասեալ կործանէին:
Օ՛ն քաղաք յայնժամ Արիստո-
տեղէս թողութեամբ թագաւորին
եւ ընչիւք բովանդակ շինեաց. եւ
յետ հաստատելոյ՝ օրէնս եւս եդ,
որով՛ք յետ այնորիկ վարեցաւ քա-
ղաքն: Ընդ այսպէս զայն՝ զոր այնչափ
արանց զօրաւորաց ձեռք չեղեն բա-
ւական ի կործանմանէն խափանել,
մինչդեռ կայրն հաստատեալ եւ
ծաղկեալ, յետ հրձիգ եւ աւեր լի-
նելոյ՝ միոյ ուրուք քաղաքացւոյ ի-
մաստութիւն կանգնեաց կացոյց:
Իսկ թէ քանի՛ մեծարոյ զԱրիստո-
տեղէս համարէր Փիղիպպոս, եւ ան-
տի գոյ հնար առնուլ ի միտ, զի
բազում անգամ մանկանն յուշ առ-

նէր թէ ընդ այնպիսի ճարտար վարդապետաւ՝ իմաստութեան կարի պատկառ կայցէ. զի մի յետոյ դարձիցէ ինչ, վասն որոյ ինքն իսկ ամօթով եւ ստրջանօք նեղեսցի: Ընդ Աղեքսանդրոս յետոյ եւս յորժամ մեծամեծ իրացն ուշ ունէր, չեթող ի ձեռաց զվարդապետին մեծապանա. եւ յաճախ ի ձեռն գրոց խօսակից եղեւ ընդ առնն, ոչ զևրաստուց եւեթ զծածուկս խնդրեաց, այլ եւ զբարոյիցն դարմանս: Եւ նա գրեաց որ ինչ նմա եւ հնազանդելոցն շահաւէտ խորհուրդ կարծէր, զի յիշեսցէ թէ այնպիսի[9] իշխանութիւն տուաւ նմա, զի օգուտ մարդկան լինիցի, եւ ոչ եթէ զի նոցա վնաս առնիցէ. ցասման եւս, յոր աւելագոյն յօժարեալ գիտէր, համ դնիցէ. զի եւ ոչ խոնարհագունաց արժան իցէ ցասնուլ. եւ թէ նմին ոք հաւասար չիք: Սակայն յետուստ ուրեմն յորժամ յամբարտաւանութիւն հասցաւ, սկսաւ անգոնել զնա: Անդադար իբրեւ համարէր թէ նա վասն[10] կալեսթենայ մահուն թշնամացաւ ընդ նմա, եւ արտաքոյ կարգաց իմաստութեան առ ի վրէժ ի նմանէ խնդրե-

լայ ընդ հակառակս ելեալ անգոսնիցէ զփառացն աւենչանս[11]: Սակաւ ինչ յառաջ քան զմահն ի քերել Կասանդրի զբամբասանն՝ զոր զհօրէն բամբասէին, պատմի թէ դոչեայ մեծաբարբառ թէ արիստոտեղական հայթայթանաց մենքենայաւորութեամբ վառեալ գայցէ, զի զայլոց[12] զարդար եւ զերաւական բողոքս սուտ յանդիմանութեամբ ընդունայն առնիցէ. ապա երկոցունց եւս չարիս սպառնացաւ հասուցանել, թէ գտանիցէ ճշմարիտ զորս պատմիցինն, այնչափ սաստիկ դիմօք, զի բազում՝ եւս ժամանակօք յետոյ քան զնորա վախճանն, յորժամ յանկարծ Կասանդրոս, որ յայնժամ իշխան էր Յունաց աշխարհին, տեսեալ զպատկեր Աղեքսանդրի՝ որ ի Դեղփիսն եդեալ էր, յիշատակեալ զնա վառանդն, զահի հարկանէր եւ զբովանդակ մարմինն դողումն եւ սարսուռն առնոյր: Այս եւ Արիստոտեղեայ մեծի անարգութեան պատճառք եղեն. քանզի կասկած իմն եղեւ ամբոխին թէ թոյնն՝ որով Աղեքսանդրոս կարծեցաւ վախճանել, ոչ այլոյ ուրուք հնարիւք ի ամբակ երիւարի եղեալ

էր եւ ի Բաբելոն ածեալ: Ապրեալ եւ վերաժիշտ, եւ իակզբանն մեծաւ փութով յայն թեւակոխէր, մինչեւ թշնամանալից հարցուածով հօրն թէ չամաչե՞ս այնպէս ճարտար երդել, այնուհետեւ իբրեւ արուեստ ինչ որ ոչ վայել իւրում փառաւորութեան էիցէ, սկսաւ անփոյթ առնել: Յորում ժամանակի ի հրամայել վարդապետին զլար ինչ բախել, եւ զինչ պատշաճ էիցէ, ասէ, թէ զդա բախեցից. յայլ լար զմատունն ձգեալ: Եւ նա եւս պատասխանի, թէ այնմ որ թագաւոր լինելոց էիցէ, չէ ինչ այն պատշաճ, իսկ որ փանդռնահարն լինելոց էիցէ, պատշաճ է: Ընդ արուեստական մրմունջսն զուարճանայր, զի ի խեցբեկնուագայ իբրեւ յեղծագործ ապականութենէ բարոյից ի բաց խորշէր: Յարեցաւ ի Տիմոթէոս, որ էր հոյակապ այնր արուեստի ճարտարութեամբ: Զի նա ըստ նորա կամայ զգիտութիւնն պատշաճեալ, նուագաւ զոր փութագային կոչեն, այնպէս երբեմն յափրշտակեաց զնա, զի իբրեւ ի դիցն դրդելոյ բորբոքեցաւ մտօքն, եւ որպէս թէ թշնամի մօտ հասեալ կայ-

ցէ, վազեայ զէն առնուլ: Ոչ ճար-
տարխօսութենէ եւս առ Աննաքսի-
մենեաւ զամփիսակացւով փոյթ յան-
ձին կալաւ. եւ այս յետոյ փրկու-
թեան պատճառք քաղաքին եղեն,
յորժամ Աղեքսանդրոս եդ ի մտի
քակել զքաղաքն, զի Պարսից զօ-
րաւիգն լինէր: Վասնզի տեսեալ [13]
զԱննաքսիմենէս զի արտաքոյ պարըս-
պացն ելեալ գայր, գիտայ թէ վասն
աշխարհին գայ պաղատել, զՅու-
նաց դիան վկայ առնոյր, թէ չէ առ-
նելոց զոր ինչ նայն խնդրիցէ: Ոչ որ
լուեալ խորամանկին՝ աղաչեայ զի
զՂամփիսակոս ի բաց քակիցէ: Եւ
նա յերդմանցն տագնապեալ, եւ մա-
նաւանդ իսկ խորագիտութեամբ
այնր՝ որ երբեմն ուսուցիչն էր մեղ-
մացեալ, ներեայ Ղամփիսակացւոցն:
Ոչ երգեցիկն որպէս թէ իւրոց խոր-
հրդոցն ոչինչ պատշաճս ճառիցեն,
եւ իբրեւ ապականիչս բարոյից ան-
դոնեայ: Ընփոյթ արար եւ զբըռ-
նամարտիկ նահատակացն, թէպէտ
եւ հոյակապք էին յայնժամ ի Յու-
նաց աշխարհին. թերեւս զի խոտէր
թէ դատարկացեալք եւ զիրու-
թեամբ սնկացեալք զղօրաւոր ան-

դամն ի հանդէս տեսլեան խաղալեաց մանաւանդ եւ ոչ ի կարեւոր ինչ պէտս աշխարհին պատրաստիցեն: Նա եւ այլոց եւս ճարտարացն առեսից մտադիւրութեամբ խնամակալ լինէր եւ այնոցիկ իսկ զոր իւր չէր ուսեալ: Ուսոյ գրեթէ ասի անոյ յամենայն աշխարհաց ի նա միախուռն ելեալ գեղեալ հասանէին, որք միանգամ մեծաւ իւիք խելամտութեամբ առաւելուլ անձանց թուէին. եւ նմա զիւրեանց իմաստութեան յիշատակարանս մատուցանէին, կամ զիւրեանց արուեստին ճարտարութեան կերպարանս ցուցեալ, յայնմանէ՝ որ քան զամենայն թագաւորս առատ եւ պարգեւատուն էր, որոյ եւ բախտն համեմատ մտայն էր, բազում անգամ անչափ մեծութեանց հասանէին: Նոյս եւ այնոցիկ որք ի հեռաստանէ մեծապայծառ տեղեկութեամբ կամ քաջութեամբ դրուատեալ էին, մեծամեծ պարգեւս սովոր էր բաշխել: Ընդ այնչափ զայնու ժամանակաւ արանց գիտնոց եւ ճարտարաց հաս բազմանալ, որպէս զի չէիցէ իսկ ինչ ժամանակ զի յառձախագոյն ա-

բուեսաք գեղեցիկք լեալ էին: Ո՛չ սովոր իմն են միտք եւ բարք ըստ իշխանացն մնայ կարգել եւ յարդարել. եւ գրեթէ ամենայն փոփոխումն ժամանակացն կամ անարդանք են թագաւորաց կամ պատիւ:

Դ· Ի հնոց յիշատակարանաց ոչ մի ինչ գտանի զՀոմերոս նախամեծար համարեցեալ[1]. եւ վարկաներ թէ նա միայն էր որ զամենայն իմաստութիւն՝ որով իշխանութիւնք հաստատեալ կան, յինքն միանգամայն ուներ. եւ այնչափ սիրեաց զնա, զի յոյն յորջորջանօք՝ Հոմերոսի սիրելի անուաներ: Ո՛մանեանն նորա ցանգ ընդ իւր սովոր էր տանել, եւս եւ յորժամ ի քունն մտանէր, ի միասին ընդ սուսերին ընդ բարձիւն դնէր. եւ իւրում զինուորութեան պաշար եւ պատերազմական զօրութեան խրատ անուանեալ կարդայր: Ո՛Ա.քիլլէս երանելի եւ երջանիկ կոչէր, զի այնպիսի քարոզ իւրոց քաջութեանցն եգիտ: Գտեալ ի մէջ աւարին Դամասկոսի տապան ի գեղեցիկ նիւթոյ ճարտարապործ, եւ ի լինել Հարցափոյձի ի մէջ բարեկամացն, թէ ինչ[2] պէտս պատշաճ իցէ

սահմանել. ինքն՝ Հոմերոսի, ասէ, նուիրեսցուք, զի մեծագին յիշատակարան մարդկեղէն իմաստութեանն հրաշակերտ տապանաւն պահեսցի: Ընտի[3] օրինակ դրոց պւետէին, զոր մեծաւ փութով ստացաւ Աղեքսանդրոս, յանօթոյն անուն անուանեցաւ. քանզի այն տապան, յորժամ էրն Պարսից, յանոյշ իւղոց եւ խնկոց պահպանութիւն կայր: Յորժամ եկն ումն առ նա տապնապաւ բերեալ զպատգամ իրաց աջողութեան, եւ կարկառ զաչն՝ երեսացն յայտ առ բարեալ զնշանակս խնդութեանն. զինչ այն ինչ իցէ, ասէ, զոր պատմելոց իցես ինձ՝ արժանի այնպիսւոյ խնդութեան, թէ ոչ թերեւս՝ զի Հոմերոս ի կենդանութիւն դարձաւ: Ով յայնժամ յայնպիսի իմն փառաւորութիւն էր հասեալ, զի գրեթէ լցեալ յղփացեալ մեծացեալ իսկ փառաւքն ոչ ինչ պակասեալ ի փառաց կարծէր, բայց միայն ի ճարտար գովէն: Եւ յաճախագոյն[4] ընթերցուածով գրեթէ ողջ իսկ բովանդակ ուսաւ, որպէս զի ոչ ոք պատրաստագոյնս եւ ընտանեգոյնս քան զնա, զայն արկանէր ի կիր եւ ոչ ճշդիւ

այնմ դատաւոր մարթէր լինել: Եւ[5] յամենայն երգոյ նորա զայն բան առաւել յարգէր, որով Աղամեմնան աղնիւ իշխան եւ հարուստ զօրական դրուատէր. եւ զնա մանաւանդ առաքինութեան դրդիչ եւ իբրեւ իւրոյ բարոյից վարդապետ կալաւ: Ակսպիսի խրատու եւ իմաստութեամբ վարժեալ, զգլխաւոր բանսարկին մեծութիւն եւ զպատիւ ազնուագոյնս ամրացոյց. յամբարտաւանութենէ եւ ի ստահակութենէ՝ որով եւեթ գործ վճարեն ոմանք ի թագաւորաց, ժուժկալեաց: Ոչ արդու[6] եւ մարմնոյն դարմանօք ոչ ինչ կարի վերադոյն քան զդոյզն ուրուք պայման. պատշաճ համարէր իշխանին՝ առաքինութեամբ եւ ոչ հանդերձից պաճուճանօք դեր ի վերոյ երթալ իշխանաւորացն, եւ էր զուարթ, մարդասէր, ընդել, բայց չտայր մուտ արհամարհանաց եւ անգոհանելոյ. ի գինիս հաստեալ, բայց առանց արբեցութեան: Ոչ ի եթէ յանկարծ պարապ գտանէր, բանիւք մանաւանդ եւ ոչ գինըմպելեօք զժամանակն ձգեալ յերկար: Եղոյց զոգւոյն զօրութիւն մեծաւ առաքի-

նուիրեամբ ի վերայ Բուկեփալայ երիւարի, մինչեւ հօրն եւ այլոց զարմանալ, զի այն իմն անուն կոչէր երիվարին վասն զգուարակի դլխոյ կերպարանս ունելոյ: Արի[7] յայնժամ վասն երիւարայ դրուատէր թեսաղացւոյ աշխարհն, եւ ընտիր երիւարաց դասակք ի տեղիս տեղիս յասպաստանս բուծանէին: Սակայն առաւելոյր[8] քան զամենեսին ուժով եւ տեսլեամբ Բուկեփալաս՝ զոր Փեղոնիկոս փարսաղացի յազգէ, արժանի ինչ մեծի թագաւորի համարեալ ի կոլմանս յայնոսիկ, ած առ Փիղիպոս, վաճառել վեշտասան քանքարաց: Սակ իբրեւ ի դաշտն իջին զերագութեան երիւարին եւ զարբանեկութեան զփորձ առնուլ, ոչ ոք զնա ի բարեկամաց անտի եւ ի սպասաւորաց թագաւորին կարաց նուաճել. զի յամենեցունց վերայ յարձակեալ եւ զայնոսիկ՝ որ հեծանելն կամէին զայրացեալ զազանացեալ պահեցուցանէր: Եւ մինչ դեռ իբրեւ անմուղ եւ առ վայրենութեան անպիտան թողուին, յոգւոյ հանեալ Ալեքսանդրի՝ ասէ. զորպիսի երիւար դոքա կորուսանեն,

առ մեղկութեան եւ առ խամրութեան: Որ իբրեւ առէպ առէպ կրկնէր, ի հօրէն պատուհասեալ, թէ վասն իրաց ինչ՝ զոր ուղղել չէր ձեռնհաս, զաւազադոյնն եւ զտեղեկագոյնս պարսաւանօք թշնամանիցէ. ես, ասէ, ժերիւրեցից, հայր, թէ տաս թոյլ: Եւ նորա զնովիմբ ածել թէ յորժամ յընդունայն ելանիցես, զո՞ր պատիժս տայցես: Որ երիւարին, ասէ, զգինս տուժեցայց. իբրեւ ամենեքին գ.քրքիջ բարձին, միաբանեցին զի եթէ յաղթիցէ, կալցի զերիւարն հօրն իակ գնելով, թէ պարտեսցի, տացէ զարծաթն: Յայնժամ Աղեքսանդրոս զերաստանակս երիւարին ի ձեռն առեալ, այնպէս կացոյց զնա, զի կշիռ հանդէպ ճառագայթից արեգականդարձեալ զիւր ատուերս չկարիցէ նըշմարել. քանզի եաես թէ նովին յառաջագոյն զարհուրեալ խաստագոյնս գազանէր. եւ իբրեւ նոյնպէս բորբոքեր, զվարս գգուեաց եւ ի բաց թօթափեալ մեղմով գ.քղամիդն, եւ նստաւ ի վերայ մինչդեռ տակաւին խեռէր: Նա քանզի չէր սովոր անասլոյ, զվիզն շարժէր եւ

աքցոտէր եւ բազում հակառակու-
թեամբ ընդ սանձացն ոգորէր, ջա-
նայր թափել զանձն եւ մեծաւ
բռնութեամբ արշաւել եւ վարդել:
Եւ էր դաշտ մեծատարած հարթ
եւ ողորկ առաջի. արդ զայն որ դա-
զանէրն եւ օցտէր եւ խայտայր, թո-
ղացուցեալ զերասանական ի պարա-
նոցին վերայ եւ խթեալ դարշապա-
րօքն մեծաւ աղաղակաւ արշաւեցու-
ցեալ գնացուցանէր: Ապա ընդ մեծ
դաշտն խաղացեալ եւ անդէն թա-
լացեալ անկեալ՝ կամէր դադարել
երիւարն, իսկ նա ի մղելոյն ոչ դա-
դարեաց, մինչ չեւ էր վաստակեցու-
ցեալ արշաւանօք եւ աշխատու-
թեամբ նուաճեալ, եւ մեղմագոյն
եւ գգօնագոյն զնա այսրէն ածեալ:
Իբրեւ էջ, դիւրկս արկ զնովաւ հայրն
առ խնդութեանն զարտասուս հա-
րեալ, եւ ի գլուխն համբուրեալ՝
հրաման ետ մեծ եւս հարստութիւն
իւր պատրաստել, զի Մակեդոնացւոց
թագաւորութիւն, ասէ, չէ բաւական
այնչափ արութեան եւ քաջութեան:
Յետ այնորիկ[9] Բուկեփաղաս, թէ-
պէտ եւ յայլոց վերայ զիւր դաստա-
նութիւն գաղանէր, բայց Աղեք-

սանդրի միայն հպատակեալ անսայր. եւ յետ բազում վաստակոց եւ պատերազմաց Նիզակակից լինելոյ, ի ճակատու ուրեմն որ ընդ Պորեայ էր, սատակէր: Ըրժանի իսկ թուեցաւ ճարտարապետն ձեռագիտաց նովին իմն զիւրեանց գործս պայծառացուցանել: Երկուս[10] պատկերս կճեայս մարմարակուռս նուաճելոյ զերիւսն դրօշեցին Պրաքսիտելէս եւ Փիդիա ընդ միմեանս հակառակեալ: Ումանք Աղեքսանդրի լեալ զպատկերսն կարծեցին ոչ աննշանք ոք, թէպէտ եւ մարթի իմն երկմտել:

Ե· Ոտքիմբք եւ ոյնպիսի իմաստութեան եւ քաջութեան հանդիսիւ այնչափ մեծարոյ ի միտս փիղիպեայ համարեցաւ, զի[1] իբրեւ ինքն զբիւզանտացիս կամէր յարգել արկեալ նեղել, զորդին բաւական համարէր, համարձակ առնել նմա եւ տալ ի ձեռս զՄակեդոնացւոց աշխարհին լնամակալութիւն, համբրէն վեշտասանամենի: Իբրեւ իբքն[2] յայտ գային՝ ումանք ի Մեգարացւոց անտի, որ էին աղգ թրակացւոց ընդ Մակեդոնացւովք, ապստամբութեանն՝ զոր կանխագոյն իսկ նիւ-

թէին, դիպող ժամանակ եկեալ հասեալ կարծեցին եւ զառաջաստեալ խորհուրդն մերկացին: Ընդ պատահանեկին ուրախ լեալ թէ այն զքաջութեան հանդէս ցուցանելոյ բարուրք լինիցին, զօրավարօք հանդերձ՝ զորս հօրն թողեալ էր, տագնապաւ խաղաց ի վերայ նոցա. եւ ապստամբաց յաղթեալ եւ ի բաց հանեալ զքաղաքն նոցա, եկաց այլ եւ այլ ազգաց ետ ի բնակութիւն: Նոքա[3] Աղեքսանդրուպոլիս յառաջնորդին անուանէ զքաղաքն կոչեցին: Փիղիպպոս ուրախ եղեալ ընդ ելանել ի գլուխ իրացն, այլ հոգ ի մտի եդեալ, թէ մի գուցէ ըստ իւրոց մտացն թողեալ, ի մեծ ինչ[4] քան զկար իւր եւ զզօրութիւն մտաբերիցէ եւ ձեռասիցի, կոչեաց զնա առ իւր, զի ընդ ինքն նայեցեալ զեռանդումն իմաստութեամբ ուսանիցի կշռել. եւ ի հնազանդելն զբերառնեսացւոց քաղաքն սաստիկ եւ արագ օգնական զնա ունէր: Ընդ յորժամ ի Բիւզանտացւոց հզօր քաղաքն մատուցեալ պաշարէր, եւ քաղաքացիքն քաջութեամբ ի վերայ ազատութեանն կռուէին եւ զՅունաց եւ զԱնյունաց՝

որոց կասկած ի մտի էր վան փիղի-
պեայ ածելոյն եւ մեծանալոյ, պատ-
մէր թէ վաղվաղակի հասանելոց են
նոցա ի թիկունս օգնականութեան.
անյոյս եղեալ ի յաղթութենէ, զայն
եւեթ խորհէր թէ որպէս առանց
բազում զօրաց եւ համբաւոյն միայն
գործելոյ ի պաշարմանէն մեկնեացի:
Այնու ժամանակաւ գետաց ակիւ-
թական ժողովրդեան Ալթէաս իշ-
խէր[5]. որ յիստրիացւոց զինուց եւ ի-
սպառազինաց նեղեալ, խնդրեալ էր
զօրաւիդն օգնականութեան ի փի-
ղիպեայ որդեգրութեան յուսով եթէ
նեղութեան իրացն գետացւոց ի թի-
կունս հասանիցէ: Նոյն՝ իբրեւ յաղ-
թեալ թշնամեացն ի բաց գնայր, ի
պատերազմին կասկածանաց ազա-
տացեալ զՄակեդոնացիան գառաւրկս
արձակեաց, ուրայաւ եւ ասէր թէ
չեմ ինչ կարօտ նոցա օգնականու-
թեամբն կամ փիղիպեայ որդեգրու-
թեամբ. զի է իմ բաւական զօրութիւն
ընդդէմ թշնամեացն, եւ դոյ իմ որ-
դեակ ի պայազատութիւն թագաւո-
րութեան: Այնր[6] թշնամանաց
պատճառեալ վրէժ առնուլ փիղիպ-
պոս, զի իւղանատացւոց քաղաքն թո-

ղեալ ի Սկիւթացւոց աշխարհն խա-
ղացեալ դայր զօրօք հանդերձ: Ուր
իբրեւ խառնուրդք ճակատուց լի-
նէին, թէպէտ եւ թուով յաճախա-
գոյնք Սկիւթացիքն էին, եւ ոչ
նուազեալ ի զօրութենէ, փիղիպեայ
խորամանկութեամբ Մակեդոնացւոց
եղեւ յաղթութիւնն: Այս եղեն ա-
մենայն վարձք յաղթութեանն հօտք
խաշանց ճարակաւորաց եւ դասակք
երիւարաց, եւ որք միանգամ ի ծե-
րոցն եւ ի կանանց գերեցան. եւ այլ
ինչ աւար չառաւ ի նոցանէ: Վասն-
զի զընչից չառնէին ինչ փոյթ գե-
տացիք, այլ օրըստօրէ ռոճկաւն շա-
տացեալ, զաղքատութիւն ընդ կե-
նաց դիւրութիւնս համարէին: Այլ
յորժամ ի Սկիւթացւոց աշխարհէն
դարձեալ, կահիւ եւ կազմածով,
լցեալ աղխաղխեալ աւարաւ ընդ Տրի-
բաղացիս յուղի անկեալ դնայր, նո-
քա զպատեհ պատեհ տեղիսն կա-
լեալ չտային անցանել, թէ ոչ բաժին
յաւարէ անտի առնուցուն: Այնր ի զօ-
րու անդ փիղիպեայ վարձկան զօրա-
կանք Յունաց՝, որք եւ ինքեանք իսկ
քանզի բաժանակից մարտին եղեն,
դժկամակ իմն լինէին թէ դիւրու-

թեանցն չլինիցին զուարճք: Ընտի ի լինել խռովութեան, ի միմեանս ձեռնամուխ լինէին սաստիկ պատերազմաւ, որպէս զի իբրեւ յերկուց կողմանց բազում դիակունք անկանէին, եւ թագաւորն խոցէր թափանցանց ընդ զիսան, եւ նովին վերօք երիւրըն սատակէր. այնչափ բռնութիւն էր նետին ձգելոյ եւ դոյնչափ զօրութիւն այնր որ եհարն: Ընդ յայնժամ յառաջ քան զամենեսեան վազեաց Աղեքսանդրոս, եւ զայն որ անկեալ դնէր սապարաւն ծածկեալ, յայնցանէ որ դիմեալ գային ի վերայ նորա զոմանս սպան, զայլս ի փախուստ դարձոյց: Ընդ նմին որդւոյն զթով պահեցաւ, եւ որք ի վերայ հասեալ էին վաղվաղակի ի բաց թօթափեցան, զի կարծեցին թէ սպանեալ իցէ. այսպէս վերին իսկ խրատուութեան շնորհ զկեանն համարեալ՝ մահուն կարծեօք ի մահուանէն ապրեցաւ: Իսկ աւարն յաղմկի անդ եւ ի խռովութեան կորեաւ: Ալ առ ի վերէն սահիպեալ կաղալ, յորժամ իսկզբանն զայրանայր ընդ այն մարմնոյ խեղութիւն, պատանեկին աքանչելի բարբառովն յուշ եղեւ[8]

նմա մի վերին զայրանալ, յորոյ ձեռն յամենայն գնացս զերծոյ քաջութեան յիշատակս յիշէր: Վասն զի շատ եւ բազում էր փառաւորութիւնն եւ հարստութիւնն փիղիպեայ, եւ բազում վշտաց եւս եւ վիրաց էր համբերեալ, եթէ մարթ ինչ էր մտացն պարծանաց ցանկութեամբ ապշելոց հանդարտել ի չափուն կալ: Զի ուրիկեցւոց հարկատուս զՄակեդոնացիսն՝ ամենեցուն ոչ մօտաւորագոյ միայն այլ եւ որ ի բացեայ ուրեք ցան աստ անդ կային, տեարս առնէր. զՏրիբաղիս ընդ ձեռամբ նուաճէր. զԹրակացւոց աշխարհն ընդ իշխանութեամբն ունէր. բազում [9] խառնաղանճ ժողովրդոց ցունաց իշխէր. զայլս ահիւ կամ պարգեւօք ընդ իւրեւ գործաւեալ ունէր: Զթեսալացիս՝ Դաւղքոս, Կինէաս, Թրասիդէոս խառն ընդ Եւդիկայ եւ ընդ Սիմեայ զարիսացւոց. զԱրկադացիս՝ Կերկիտաս, Յերոնիմոս, Եւկաղպիդաս. զԱրգիացիս՝ Միւրտիս. Տեղեդամոս՝ զՄնասէացիս. զեղէացիս՝ Եւքսիթէոս, Կղէոտիմոս, Արիստեքմոս ընդ լծով թագաւորին արկանէին: Զմեսե-

նացիա՝ փիղիադեայ որդիք Նեւոն եւ Թրասիղոքոս. զՍիկոնացիա՝ Արիստրատոս եւ Դեմարատոս. զՄեգարացիա՝ Պաէոդորոս, Եղևքսոս, Պիրիղաւոս. զԵւբէացիա՝ Իպպարքոս, Կղիտարքոս եւ Սոսիստրատոս, որ իւրեանց քաղաքաց իշխանք էին, Նուաճեցին ընդ Նովաւ. Ողինթիացւոց աշխարհին Եւթիկրատէս եւ Ղասթենէս մատն եղեն: Պարտացւոց քաղաքն եւեթ որ ՚ի հին առաքինութիւնն պինդ ունէր, չետ ձեռս մատնութեամբ: Այլ իբրեւ բովանդակ իսկ Յունաց աշխարհին պատրաստեր տիրել, տեսանէր թէ յամէր եւ խափան իմն լինէր խորհրդոց նորա զօրութիւնն ՚ի թենացւոցն: Նոյն եւ ի քաղաքի անդ, որք ի նա իսկ յոժարեալ էին, այլ խառնաղանձն՝ որ ամենայն իմիք ձեռնհաս էր, ի Դեմոսթենեայ դրդելոյ ընդ Մակեդոնացւոց զօրութեանն դրդուէր. եւ բազում հակառակութեամբք, որպէս դէպ իսկ լինիցի ի հզօր դրացեաց միջի, զչափ առ զնորամանգ մտացն Փիղիպեայ եւ գիտաց թէ վասն տէրութեան գհաւատարմութենէ եւ զքաջ անուանէ ապահոս առնէ: Ա-

առաւել այրեր եւ մորմոքեցուցանէր զԹագաւորն նոր կսկիծ մտացն, զի ի Բիւզանտացւոց քաղաքին ի ձեռն Ամենայցւոցն, յակնկալութենէն վրիպեաց. որք ոչ միայն տորմիղ հարեալ եւ քան նաւամարտիկ նաւաց պաշարելոցն ի Թիկունս յղեցին, այլ եւ քիաց եւ Հռոդացւոց[10] ինոյնս մտաբերելոյ եղեն դրդիչք: Այնուհետեւ մինչդեռ վերն դարմաներ զոր ի Տրիբաղացիս առ, զամենայն ինչ զանխուլ կազմեր եւ պատրաստեր, զի Ամենացւոց յանկարծօրէն ի վերայ հասանիցէ: Եւ զզօրան առ իւր ունելոյ պատրուակք էին Ղիւրիկեցւոցն ազգքն, որք մօք գաղանագոյնք եւ ծառայութեան անընդելք, զլուծն՝ որ ի վերայ պարանոցաց նոցա կայր, ջանային ի բաց թօթափել: Յորժամ[11] առաքեցաւ Ղեքսանդրոս ի վերայ նոցա, ցրուեցան եւ փախստեայ դրնացին խուժադուժք, եւ ինքն այնչափ յիւր բախտն եւ ի քաջութիւն յուսացաւ եւ այլոց ետ յուսալ, զի եւ առանց իսկ հօրն զանձն բաւական համարեցաւ զերան վճարել: Այս ինչ զերկեամ գործեցաւ: Նայց

Փիղիպպոս զամենայն ինչ կալմեալ պատրաստեալ զոր յառաջն ի մտի ունէր, խորհեալ թէ ժամ է ի գլուխ հանել, դէպք եւ պատահարք ըստ յանկուածեանն տային, եւ յառաջ քան զկատանել գարնայնոյն՝ զօրք հանդերձ ի Յոյնս հասանէր, եւ ի պեղոպոնեսացւոց աշխարհէն զբազմութիւն բարեկամացն միաբան առ իւր կոչէր: Վրանգի Ամփիկտիոնացւոց հրամանաւ կացեալ էր զօրավար Յունաց[12], զի զհեռութիւն ղուկրացւոց, որ յԱմփիսայն բնակեն, պատուհասեցէ. զի զԿիւռէոս անդ՝ որ Ապողոնեայ էր նուիրեալ, զԱմփիկտիոնացւոց հրամանաւ արհամարհեալ, արօրադիր ակօսաբեկ առնէին, եւ զզօրավարն որ առ ի նոցանէն հատատեալ կայր, վիրաւորեցին, զոմանս եւս սպանին: Ի նոյն ժամ Փիղիպեայ ուխտ ընդ Աթենացւոց. պայ դուն ինչ եւ սակաւ հատատութիւն յուխտէ անտի համարէին լինել, եթէ տային ինչ կաշառս թագաւորին առ ի ատելոյ հատատարմութեանն: Ընդհեռեւ հրեշտակս առ նա արձակէին խընդրել, զի ի դաշինան հատատուն

կայցէ. կամ թէ յառաջքան զգաստունն մի ինչ թշնամութեամբ գործիցէ. զի սահմանելոց իմն է, ասեն, այժմ Աթենացւոց ժողովուրդս, թէ զիարդ եւ որով օրինակաւ հակառակութեանցն որ անկան՝ մարթ իցէ յաճնուլ: Ի Թեբացիս եւս հրեշտակագնաց առնէին՝ զհասարակաց վիշտն ցուցեալ խրատել, զի միանգամայն խառն ընդ նոսա յանձն առցեն պաշտպանել Յունաց աշխարհին: Ալէքսանդրոս[13] ի ձեռն հիւրոցն եւ բարեկամաց՝ յորոց Տիմողաւոս եւ Թեւդիտոն եւ Անեմիւտաս կարօղք եւ հզօրք էին առաջի իւրեանց քաղաքացեացն, զԹեբացիս ի բարեկամութեան Մակեդոնացւոց կալաւ: Այսպէս ածեալ զմտաւ, թէ յորժամ յԱթենացիս եւեթ ապաստան իրքն իցեն, դիւրաւ գամազիտ լինիցի, յետ առ Ամիփսաւ Ղոկրացւոց եւ նոցին բարեկամաց ի պարտութիւն մատանելոյ. ի փոկիւք իսկ եւ իսկ վաղվաղակի ածեալ զբանակն[14], զեղատեաւ՝ որ ի վերոյ Թեբացւոց սահմանացն կայր միանգամայն եւ Աթենացւոց, առնոյր, պահապանս կացուցեալ, իբրեւ ի մարտի

տեղւոջ, զինու եւ ամենայն կազմա-
ծով ամրացուցանէր: Ընդ իրաց
գուժկան գիշերի յԱթէնս հասեալ
այնչափ դողութեամբ զքաղաքն լի
առնէր, զի վաղ քաջ ընդ առաւօտն
իբրեւ ըստ սովորութեան ելին ի ժո-
ղովս ժողովուրդն, եւ քարոզն հրա-
էիրեր, զի եթէ խորհուրդ ինչ փրը-
կութեան աշխարհին ուրուք ի մտի
կայցէ, խօսեացի, ոչ ոք յարեաւ ճա-
ռել. մինչեւ Դեմոսթենէս[15] զժա-
մանակին պատշաճից ճառ արկեալ
հաւանեցոյց, զի նոյնհետայն տոր-
միղ նաւաց եւ զօրք գումարեացին, եւ
հրեշտակք ի Յոյնս եւ մանաւանդ ի
Թեբացիս առաքեացին: Յորժամ
այսպիսի վճիռ եղեւ, քարէս եւ Ղի-
սիկղէս զօրացն իշխանք կացին. Դե-
մոսթենէս հրաման առ[16], լեալ առա-
ջնորդ առ Թեբացիս հրեշտակու-
թեանն, գնալ: Ընդ ոչ ինչ վրիպեր
ի խորագիտութենէ մակեդոնա-
ցւոյն, եւ յառաջագոյն իսկ նկա-
տեալ տեսանէր եթէ քանի բա-
զում պատերազմունք յարիցեն, թէ
ժողովրդոցն այնոցիկ դաշինք ի միջի
կռիցին: Ուստի եւ յայնժամ Ա-
թենացւոց քաղաքն զօրութեամբ եւ

իշխանութեամբ զօրաւոր էր. եւ ոչ թեբացւոցն արհամարհ իմն հարբատութիւնն կամ անուն քաջութեան. չեւ[17] էր ղեւկտեան կուսին յիշատակ եղծեալ եւ անհետ եղեալ, որով պղծեսցուր ի ձակեղեմոնացւոց հանին: Այնուհետեւ զի զբարեկամացն ըզմիտս հաստատեսցէ, եւ կանխեսցէ յառաջ քան զպէսպէս հերձուածոց մեղքենաւորութիւնս, զմիտս եւ զղէարքս արս մակեդոնացիս անդր առաքեաց, ընդ նոսա եւ ըզպիւթոն բիւզանտացի, յորոյ յոյժ վատահ ի ճարտարախօսութիւնն էր. զորմէ ասեն ի Բիովատացւոց խորհրդեան ճառ արկեալ զայս պէս զսոյն ձեւ:

Զ. Թէ մինչ փիղիպպոս ի Մակեդոնիա դեգերեալ նստիցի, զեղատէա Աթենացւոց գունդն ունիցի, ապա եւ ոչ մի ինչ ձեզ ուխտի եւ բարեկամութեան իրաւունք ի միջի ընդ թագաւորին լինիցին. սակայն ինձ չէ իսկ պարտ կասկածել, թէ գուցէ չիցէք ցանկանալոց նմա նիզակակից բարեկամ լինել: Այլ ո՞իցէ, որ ոչ գնա՝ որ այնչափ զօրութեամբն այն-

չափ իրս եւ արուեստիւնս վճարեայ, նախամեծար չառնիցէ քան զքաղաք մի՝ որ համբաւաւ քան թէ զօրութեամբ ուժգնագոյն իցէ: Իսկ արդ այժմ զայն, որ յաղթօղ զօրօքն իբրեւ զանդաստակս քաղաքին ձերոյ հասեալ ունի, իբրեւ զնիզակակից եւ բարեկամ ընկալարուք· յԱթենացւոյ անտի բազմապատիկ զրկանօք զրկեցեալ հնովք եւ նորովք· զձեզ ի նոցա բարեկամութիւն յօժարեցուցանել, ընդ վայր հարեալ զթագաւորն, արդարեւ թշնամանք են, ով թերացիք: Լայց[1] զի քան զամենայն մարդիկ ամբարտաւանագոյնք են, յիւրեանց անձինս միայն զիմաստութիւն եւ զխորհուրդ համարին թէ իցէ, իսկ զայլսն եւ մանաւանդ զՔիովտացիս, քանզի ձեզ աւելի իմն քան զայլսն ատելի լինին, տխմարս եւ շինականս լեալ կարծեն, եւ ոչ զայն ինչ որ պիտանին իցէ եւ պարկեշտագոյն առ ի գործ, ճանաչել: Վասն որոյ, քան զոր անմտագոյն ինչ չիք, ի դոյն զձեզ կարծեն հաւանեցուցանել, զի առաւել քան նոցունց կամայ քան ըստ ձերոյ ինչ պիտոյից

թշնամիս եւ բարեկամն ունիցիք. ի բանս յուսացեալ են յորս է ամենայն իսկ զօրութիւն նոցա: Այլ ոչ ոք, որոյ առողջ միտք էին, զբանս քան զարդիւնս նախամեծար համարեցաւ, մանաւանդ ի պատերազմի. ուր ձեռամբ իրքն վճարիցին, աւելորդ է թրթռակ լեզուի ճարտարութիւն: Յոռոգնոքա անձանց խօսօղք երեւեցին. իսկ Փիղիպպեայ քաջութիւնն եւ բախտն հանդերձ իւրոցն եւ նիզակակցացն զօրութեամբ առաւել կարօղ լինիցի եւ հզօրագոյն: Այլ եւ ոչ դիւրաւ իսկ կարեմ ասել, թէ անմոռագոյն արդեօք թէ լսելագոյն եւ անամօթագոյն իցեն պահանջանք նոցա: Ասեն, զփայլատակունս[2] որ կախեալ կան ի վերոյ Ատաիկեցւոց աշխարհիս, դուք ձգեցէք յանձինս, թեբացիք. ընդ նիզակակից եւ ընդ բարեկամ թագաւորի տուք պատերազմ առ ի ձեր կորուստ, զի մեք յամրի իցեմք. զձեր երկիր եւ զանդամս մարմնոց ձերոց արկէք առաջի, զի մի Փիղիպպոս զերծոյ ճնասուն զվրէժն յԱթենացւոցս պահանջեսցէ: Այլ իսկ իցեն պահանջանք արանցն. որ կամ ին-

քեանք առողջ միտս կալցին, եւ կամ զայլոց համարիցին առողջ միտս ունել: Որք յառաջն ոչ մի ինչ հնարս թողին վասն զձեզ նեղելոյ. որք զհետ ձեր թշնամանօք, ապիրատութեամբ, զինու, որչափ ինչ ձեռնհաս էին մտեալ, զձեր խարուանս եւ զվիշտս՝ իւրեանց փառաւորութիւն համարեցան. նոքին այժմիկ իշխեն լըրել ժտել եւ խնդրել ի ձէնջ, զի լաւ համարեսջիք նոքօք հանդերձ սատակել, եւ ոչ ընդ փիղիպպեայ յաղթել: Ա. հեւրս այս ձեր եւ ամենախս, վարժեալ ընդ եպամինոնդայ երեւելոյ իշխանի եւ առնն[3] սքանչելոյ, եւ ընդ բարուցն նորա ի մատաղ հասակէ զգուշ քաղաքի ձերոյ ունի ի մտի. եւ առ եւս զվըէժ զձեր եւ զպողոնեայ ի փոկէացւոց ճակատուն, յորժամ Ալթենացիք, քանզի ընդ ակամբ հայէին ընդ ձեզ, մեհենակապուտ տաճարակողոպուտ յանդգնելոյն զօրաւիդն օգնականութեան առաքեցին. դարձեալ Ամիլիկաւոնացւոց հասարակաց հանուրթեամբ[4] աղաչեցեալ, զնորին դիցն զթշնամանանց վըէժս ի ղուկրացւոց խնդրեաց. եւ այսր եկն,

զի զձեր օգուտն խորհեացի, եւ չէ
ասաի մեկնելոց, մինչեւ զձեզ յեր-
կիւղէ նախանձընդդէմ եւ հա-
կառակորդ քաղաքին թափեացէ:
Այդ եթէ կամ հասարակաց խոր-
հըրդեամբ եւ զօրութեամբ հասա-
նիցէ ի գլուխ հանել, չիք ինչ ար-
գել, լինելոց ձեզ բաժանակից աւա-
րին վասն չգալոց ձեր յօգնականու-
թիւն. կամ եթէ հանդարտիցէք,
տուք անցս. զի ինքն բաւական է
վրէժխնդիր հասարակաց զրկու-
թեանն լինելոց: Եւ ոչ խուն ինչ
դառնայցեն առ ձեզ շահք յաղթու-
թեանն. հօտից եւ անդեայց եւ
նախրաց եւ գերդաստանաց՝ որք ի
թշնամեաց առցին, մեծ մասն առ
ձեզ իբրեւ առ դրացեաց կայցէ. ան-
ասի զինաս փոկէացւոց մատուին շա-
հիցիք: Այժէք մի ըստ միոջէ զմտաւ
թէ այդ պիտանացու ձերոց պիտոյից
էցէ, եթէ անդոյ ձերոյ այրել եւ
քաղաքաց ձերոց առնուլ եւ հրձիգ
լինել եւ յաւտակաց բրել եւ ամե-
նեւին զձեր իրս տանել եւ կրել,
որումեւ Աթենացիքն ցանկան: Զի
ցանկոյց իրք են ի միամիտ մտաց յան-
իրաւի կասկածել, եւ որչափ լաւա-

կամ ոք իցէ եւ բարեաց կամեցօղ, սաստկագոյնս ի վրէժխնդրութիւն դրդիցի : Այլ զայս ամենայն այսպէս իսկ պատմեմ, զի ոչ եթէ ապահաստուորութիւն ինչ զձեր բամբասիցեմ, զորմէ ոչ ինչ զանգիտեմ. եւ ոչ որպէս թէ երկեղուկս արկանիցեմ, որում եւ ոչ մի ինչ պէտք կարծեմ թէ լինելոց իցեն. այլ զի զփիղիպպեայ առ ձեզ երախտիսն եւ զձեր առ նա զմտաւ ածեալ յիշեսջիք, թէ հաստատուն եւ մշանջենաւոր այն դաշինք կան, զոր օգուտ իմն իցէ երկոցունց կողմանց պահել : Ապա եթէ մեծ եւս նորա երախտիքն իցեն, ձեզ փոյթ լինիցի, զի իցէք երախտեացն փոխարէն երախտաւորք. նա հատուցումն վաստակոյն իմն համարի, Յունաց աշխարհին ի թիկունս հասանել, վասն որոյ փրկութեանն եւ պատուոյ հանապաղորդ ընդ բարբարոսացն մղէ ճակատս : Այլ երանի թէ եւ մոլեկան ամենայնիքս նորա իմաստութեամբ յօժարէին վարել. արդ Աստիա եւս լսէիք հասեալ զրէնս եւ զսպառնալիսն նորա, որոց այժմ խափան եղեալ չարացն յոյզքն, յակամայ

կամ ի հարկէ զՅունաց աշխարհաւս
ջոջի: Զեռնհաս էր[5] բարեկամն զԱ-
թենացիս առնել, թէ ոչ անար-
ժան ինչ եւ վնասակար համարէր
զանձն վարձկան հարկատու դե-
մոսթենեայ եւ այլոց ոմանց առ-
նել, որք զհամ եւ զանուեղեակ
զբազմամբոխ ժողովն իբրեւ զծով
առաջի հողմոց, իւրեանց բանիւն
հողմով, յուպէտ յուկամ մղեալ
տանին: Վասնզի եթէ զդաստու-
թեան ինչ առ նոսա յարդ դոյր,
ապա ձրի լինէին ազնուագոյնք: Օ՛ի
որոց այն սովորութիւն էգէ զպա-
տուականն զնոց տալ, եթէ ժան-
դագործութեան վարձք տայցին,
զպիտանիսն ի վնասակարաց եւ զու-
զիղն յանպիտանեաց չզատանեն.
առ շահու եւ ոչ թէ առ առաքինու-
թեան կամ աշխարհին զթոյ, եւ ոչ
առ դիւն կամ մարդկան մեծարա-
նոց յայն գան յօժարեալք: Ա՛ի
զգաստութեան եւ ազնուականու-
թեան ակն ունիցիք յարանցս յայս-
ցանէ. ընդ ձեր օգուտն ոչ խորհին,
որք եւ աշխարհին իսկ այնպէս չա-
րաչարն լինին խնամակալք: Ա՛ընդ
նոյն վիշտս կամին զձեզ շաղել, յո-

րոց այժմիկ Մակեդոնացւոց քաջութեամբ եւ հաւատարմութեամբ ապրեցայք· եւ ընդ այնչափ յաճախագոյն վիշտս որչափ ահաւորագոյն եւ սաստկագոյն թշնամի լինելոց էին Փիլիպպոս, քան զոր Փիլոմելոսն կամ Ընոմաքոս եղեն: Օ՞վ ի մուրացածոյ եւ եկամուտ իշխանութեանն եւ զպիտանի զօրավարի խորհուրդս ոչ սուղ ինչ քաղաքացիքն քան զթշնամին խափանեն. իսկ թագաւորային հրամանաց չիք ոք որ հակառակ կայցէ, չէ ոք որ ընդդէմ դառնայցէ. միոյն կամօք ամենեքին գնան: Որով որչափ ինչ օգուտ իրաց պատերազմի լինիցի, չէք ինչ անտեղեակք: Եւ ոչ միով եւեթ արամբ էին Մակեդոնացւոց այդ ամբոխութիւն: Օ՞ Փիլիպպոս թէ բախտաբաշխ հրամանք բառնայցեն, Աղեքսանդրոս յառնիցէ, զի յայն տիս հասակի մանկութեան զայնպիսի զքաջութեան եւ զիմաստութեան նշանակս ընծայեցոյց, որպէս զի յայտ իմն դրեթէ լինել, եթէ դվեսաւորաց զօրավարաց Հանդոյն լինիցի: Այլն հակառակ ի միջ Աթենացւոց զվեսխաղութեան եւ զպատերազմի դա-

տաստան, քանզի յամենեսին իմն ապաստան է, որպէս թէ ի միջի եղեալ կայցէ, որ յանդգնադոյն ոք իցէ, նա յինքն կորզիցէ. բռնութեամբ մանաւանդ քան խորհրդով բնաւ վճարի. մարդք չարիմացք դրդեն եւ խամքն եւ անտեղեակք վճիռ տան. զմարտ յօժարադոյնս յանձն առնուն քան եթէ պատերազմին հարկանեն. ընդ դաշինան դիւրաւ անցանեն, ոչինչ ընդհատ ի դաշինան կռելոյ: Այլ եւ ընդ փիղիպպեայ ուխտք դոն նոցա. եւ թէ քանի արդեւք սրբութեամբ զայն պահիցեն, յայտ արդեամբք իսկ իրայն առնեն: Քանզի եւ ոչ առանձինն ուխտին ատել բաւական համարին, այլ ինքեամբք ընդարձակադոյնս պատանիչ ցաւան կամին տարածանել: Իսկ ձեր հաստատութիւնդ, ով Թեբացիք, որով ոչ ընդհատ ինչ յիրայ քաջութեան եւ յարութեանց եւ յաջողութեանց մեծամեծք եւ երեւելիք կարծիք, չտայ կասկածել, թէ զիմադաւորին բարեկամութիւն, զորոյ բազմապատիկ զչափ առեալ դիտացէք, իցէք նախամեծար քան զհակառակորդ եւ

զնախանձընդդէմ քաղաքդ առնելոց: Նա եւ ոչ որ բնաբարձ զչարիսն առնէ վահադն՝ թողուցու զի զոր յաճախագոյնն պաշտէք զայդրէնաձին եւ զբնակ եւ զքաղաքացի առուածն, զաղգախառնն նորա եւ զարիւն, ամպարշտութեան եւ անիրաւ պատերազմաւ հալածական առնիցէք: Օ՜ն ւրպէս եւ այլ եւս նիզակակից քաջարջանան ընդ թագաւորին բարեկամութիւն, լաւ հաստարիմ թէ ինոցունց իսկ ի վերայ հաստանիցէք իրացն: Այսպէս զսոյն գոյն պիւթոն: Ապա լուեալ հրեշտակացն նիզակակից բարեկամացն եւ յետ երկայն երկայն բանիւք զթագաւորին լաւութիւն գովելոյ, խնդրէին թէ զնորա առաւել մտադեալ գնեաց երթիցեն որ խնդրէ զՅունաց վրէժն եւ ոչ զնթենացւոց վնասուվեցուցչաց աշխարհին:

Է· Այլ դեմոսթենէս իբրեւ առաւճան խօսելոյ· ոչ եթէ չդիտէի, ասէ, թէ դոքա քանզի վարձկանք են փիղիպեայ, ոչ գովութիւնս նմա չափով խօսելոց են, եւ ոչ թշնամանս մեզ չափով: Զի որ զամօթ եւ զպատկառութիւն ի բաց քերեցին, զինչ

խօսինն կամ դործեն, զայն չածեն ինչ
զմտաւ, թէ միայն զայն որում ցան-
կանն՝ ըմբռնիցեն: Այլ նոքա, թէ
արդարեւ քաջծանեայ զձեզ, ով թե-
բացիք, յիւրեանց ակնկալութենէն
ամենեւին վրիպեալք, արժանի ըստ
ձերոյ քաջութեանդ եւ ըստ ցու-
նացն բարուց տարցին անդրէն առ
մակեդոնացին պատասխանի. այլ
դուք այնմ ամենայնի, զոր այժմ
պարտ իցէ գործել, միտ դիք հաւաս-
տեաւ: Եւ զի զգլխաւոր իրաց ձերոց
այժմիկ բանք են, զայն՝ իրաց իսկ
յանդիմանութեամբք ցուցցուք, եւ
ոչ ելթէ խաբէութեամբ բանիցպա-
ճուճելոց, զորոց դոքա կասկածեն,
թէ գուցէ նոքօք ինչ պատրիցիք:
Եւ ակ արդ թէ այդպէս ընդ ձեր հո-
գայցեն, զերկեւղ ի բաց թօթափի-
ցեն, մի ինչ գործեացուք, որով ճար-
տարախօսապոյնք թուիցիմք: Եր-
բեմն չարի կողմանն օգնական լի-
նի ճարտարաբանն խօսողութիւն.
իսկ ուր օգուտ եւս իցէ ասելեացն՝
յայտ յանդիման երեւել ճշմարտու-
թեանն, չիք ոք իմաստուն որ զբա-
նիցն ինչ ունիցի փոյթ ի մտի: Եւ
ոչ զՓիլիպեայ ինչ փոյթ է մեր. ե-

ղեցի որպէս ինչ դոքա կցկցեն. դե-
ղեցիկ եւս իցէ եւ խօսօղ եւ ի խրա-
խուճիւնս եւս զուարճացեալ: Օ՜ի
եւ անտի իսկ գնա ոմանք գովեցին,
մանաւանդ թէ խոստովան եղեն թէ
թափուր է ի ճշմարիտ փառաւորու-
թենէ: Այլ ընդ հրեշտակս իսկ նո-
րա զարմանամ, զի զայն իմն բիծ,
ձեր առաջի զմեր քաղաքաւս շփեն,
որ թէ մեղադրութիւն ինչ էր, յայտ
է թէ ոչ ամենայնոյ առաւել քան
թերացօղ զայն հասանէր ի բաց
քերել: Ընկերհաշտութիւն յուզել
յուզէ վիշաս, որում չեմք ինչ ան-
տեղեակք երկոքին կողմանքս. սա-
կայն նախամեծար քան զարքական
տէրութիւնն յիրաւի եւ յարժանի
առնեմք: Այլ նոքա այնպէս խօսե-
ցան, որպէս թէ ի շրջանակաւ խաղս
եւ ի դինըմպելիս նստեալ զընորհս
Մակեդոնացւոցն փաղաքշանօք խըն-
դրէին, եւ ոչ առ ազատ քաղաք
հրեշտակապնայ լեալ իցեն: Գի-
տեմք զմեծատուրայ եւ զարքունի
ծառայիցն առ ազգս եւ առ ազատ
քաղաքս զսաստիկ ատելութիւնս.
եւ դոքա միամտութեամբ գործեցին
ոչք զերան յայտնութեամբ ի մէջ բե-

ըին, այլ ևան այնորիկ մանաւանդ
մեզ պարտ է փոյթ յանձին ունել,
Թեբացիք, զի զերաւունս մեր եւ
զօրէնս պահեացուք: Եւ այն իմն
նախ յանկալի էր, զի ոք ի հա-
սարակաց իշխանութեանն իցեն,
նոցա մի եւ նոյն գեղեցիկ ճիգն
իցէ, թէ ո ոք ի վերայ իւրոյ քա-
զաքին ուղղութեան խորհուրդ խոր-
հիցի, կամ զխորհուրդն կատա-
րիցէ. մի ոք զհասարակաց դի-
րութիւն քան զանձին դիւրութիւն
ի վայր համարիցի. մի ոք առնուցու
կաշառս. մի ոք ըստ դոյին օրինա-
կին զաշխարհն փիղիպեայ վտարան-
դի տայցէ: Այլ ոչ ումեք երբեք,
Թեբացիք, ոչ եթէ քաղաքի միայն,
այլ եւ ոչ մարդոյ եհաս ամենեւին
կատարեալ փառաւորութիւն. երա-
նագոյն նա համարի, որ բախան խուն
ինչ ի հակառակայն բերիցէ: Եւ զի
մեք չար քաղաքացիս ունիցիմք, չիք
ոք որ ոչ գիտիցէ. նա առանիկ եւ ոչ
դուք չունէիք կամ թէ չունիք իսկ,
ով Թեբացիք. զի եթէ այն չէր, ա-
պա եւ ոչ յեղաւեխա փիղիպպոս մերոյ
ազատութեանս լարէր ոտոգայթ,
այլ զՄակեդոնացւոց թագաւորու-

թենէ ընդ մեզ գոռայր: Սակայն ուշիմք եւ զլաւան, եւ քան զչարսն եւս բազմագոյնս եւ աղնուագոյնս: Յանդիմանութիւն պահանջես, զհանդէս խնդրես. աղաւ եմք, չծառայեմք Փիղիպեայ[1], զոր օրինակ դու, Պիլթոն, զքո Բիւզանտացիան կամեցար՝ ծառայութիւն հարկանել. այլ եւ դու Դաւրէ, եւ դու Թրասիդիէ, զԹեսաղացիս արքայի վաճառեցէք: Օ՛ի զԹեսաղացոտան ծառայութեամբն Փիղիպեայ տեսանէք նեղեալ, ով Թերացիք, եւ թէ չվրիպիմ, զնոյն օրինակ ընդ մեզ հեծեծէք. Բիւզանտացւոց քաղաքին[2], որչափ ի Պիլթոն ապաստան էր, նոյն անդք անցանէին, որ ինչ ընդ Ողիւնթոսն. մեք ապրեցուցաք: Վասնզի զՅունաց քաղաքն զմեծ զօրաւիգն մեր եւ զդաշնաւոր՝ առաքինիս այս եւ մեծարոյ, որ զվրէժ խնդրէ զՅունաց աշխարհին, յանկարծակի յապուրակի ի վերայ դիմեաց նեղել: Ո՛չն իսկ է նորա մեծապայծառ իմաստութիւն: Օ՛ևտրամանկութիւն փոխանակ ընդ իմաստութեան ունի, զերդմնահարութիւն ի ճարտարութեան համա-

րի հաշուի, զնենդութիւն իբրեւ զառաքինութիւն ի կիր արկեալ վարէ: Կամ թէ ասիցէ իսկ, եթէ որով օրինակաւ արդեաք զայն առհապին զօրութիւն առացաւ, թէ զՑոյնս նենդութեամբ, դարանակալութեամբ, մատնութեամբ չառ. թէ խժիցն եւս ոչ ոսկւով աւելի յաղթեաց քան երկաթով, եթէ միւսմ ումեք ի մարդկանէ կամ հաւատ տալ դանդաղեցաւ, կամ թէ զայնու զոր եամն՝ չառ յանձն անցանել: Սակայն դա սոքումբք Ցուներց աշխարհին վրէժխնդիր համարի, եւ մեք խոռվիչք: Այլ զի՞նչ պատկառեցուցանիցէ զնոսա, որ զանձանց ամբաստանութիւնս ի մեր վերայ կամին կրթել, եւ ձեզ չհիշեցուցանել զայն որով ինքեանք յանցաւորք են: Ոչ կաշառակրծութեան եւ մատնութեան պարտաւորք էր, նմա թէկն ածելով եւ զօրաւիգն լինելով, յօրինաց եւ ի պատժոց պատուհասից թաւիեալով զձեր գործ գործէիք. այժմ զայլս բամբասելով ի ձեզ ձեզն տայք վճիռ: Պա եթէ տգէտ էիք թէ յո՛ հաւանիցէ բանն, եւ զայդ գործեցէք, խմաստութիւն

լանդրեմ ի ձէնջ. այլ թէ դիտէիք եւ իմանայիք, զամօթ պահանջեմ: Իսկ վասն իմոյ անմեղական մտացեւ որոց ընդ իմն իցեն ի դատաստանի, այն իսկ շատ եւ բաւական է, զի ինքնին իսկ խոստանայք, թէ չէիք ինչ մեր առեալ ի Փիղէպեայ: Վասնզի ոչ, եթէ խնդրէիք ինչ, թողոյր դատարկ երթալ մեզ առաքաքաւորդ, որպէս եւ առ ի ձէնջ իսկ պատմի: Սիրէէ, որ զձեզն լաւ եւ օգուտ համարեցաւ զերծուցանել, մեզ թէ խնդրէաք եւս, չշնորհէր ինչ: Բայց այժմ յիշեցուցէք թերացուց, թէ մի երթիցեն զկետ խորհրդոց այնոցիկ, որ չարաչարն խորհեցան զհայրենի աշխարհէն: Այլ ես դադարեմ իսկ յընդդէմ դառնալոյ նոցա, թերացիք, թէ այդպէս ինչ իմանան. ի նոցա կարծիս շրջիմ, եւ զձեզ մեծաւ փութով խրատեմ, աղաչեմ, փարելի առնեմ, եւ վասն ձեր եւ հասարակաց Յունաց աշխարհիս փրկութեան պաղատիմ, զի զայդ վճիռ դոյա յանձն առնուցուք: Ոչ այդ թէ դարձիցէք, ոչ խաչանց եւ նախարաց վասն զանձինս վաճառակուր առնիցէք,

եւ ոչ պի յաճախեացեն բանտք յաշխարհին ձերում, դուք ընդ այլ եւս ստրուկն փիղիպեայ՝ պէտնացւոց եւ Տրիբալացւոց ծառայութիւն հարկանիցէք: Օ՛ի նոքա հօտից եւ ստրկաց հրաման տան ձեզ խնամակալս լինել, ծառայութեան գեղեցիկ հատուցումն. զկանայս, զմանկտի, զծնիչս, զազատութիւն, զհամբաւ եւ ամենեւին իսկ զհաւատս եւ զիրաւունս Յունաց անարգս համարել: Օ՛ի զայս ամենայն արդարեւ Հռաբանդի եառաք, թերացիք, թէ ոչ նենգութեանն եւ բռնութեան փիղիպեայ միահամուռ ընդ մեզ ընդդէմ դառնայցէք: Ապա եթէ օտարին վատաւակով զձեզ յամրի լեալ կարծիցէք, կասկածեմ թէ դուցէ յոյժ իսկ պատրիցիք: Օ՛ի եւ յետ փիղիպեայ յաղթելոյ, ուստի դարշիմ իսկ, ո՞ յերկիւղ է թէ ոչ դուք եւ ոչ ի Յունաց ոք կարիցէք լինել ազատութեանն խնամակալ. զի կարի ի փիղիպպոս հաւատալ այնոցիկ է որ կորնչելն յօժարիցեն. այլ թէ մեր լիցի յաղթութիւն, զմտաւ ածէք, թէ ի՞մ իմիք կարծիցէք ակն ունել յարանցն՝ զորս

ի յետին տագնապի անդ վրկու-
թեանն եւ պատուոյ ի ձեռաց թո-
ղուցուք: Օ՛ի ձեզ ո՛ր խորհուրդ եւ
հաճոյ թուեսցի, սակայն Ա֊թենա-
ցւոց վճիռ եղեւ, զամենայն իրիք
ջնջափ առնուլ եւ ոչ զազատութիւն
յառաջքան զկեանս թողուլ: Ծո-
պէտ եւ չվհատիմք ի զօրութենէ,
բայց թէ եւ դուք ձերով զօրու-
թեամբդ զօրաւիդն լինիցիք, դու-
մարեալ միախուռն զերիվերոյ լինի-
ցիմք թշնամւոյն, որում եւ մի մի
իւրաքանչիւր մարթեամք բաւական
լինել: Ձեմք ինչ անտեղեակք զօ-
րութեան նորա Ա֊թենացիքս, զոր
երբեմն տեսաք զի ծնանէր եւ աճէր.
եւ եթէ այլոց եւս Յունաց նոյն միտք
էին, կանխագոյն զգուշացեալ էաք:
Վ֊Ռանզի ընդերկար ի մարտ պատե-
րազմի ընդ նմա բախեցաք, ոչ եթէ
վասն Ամիխպողեայ կամ Ղոնեսեայ,
որպէս եւ բազմաց կարծէր, այլ վասն
փրկութեան եւ ազատութեան Յու-
նաց աշխարհին. մինչեւ յամենե-
ցունց լքեալք, եւ յոմանց պատե-
րազմ եւս իդիմի հարեալ, խաղաղու-
թեան դաշինս ի հարկէ մանաւանդ
քան թէ պատուով ինչ հաստատե-

ցաք: Այլ ինձ այսպէս թուի, թէ այժմ[3] վերակացու դղեկիս մերոյ Աթենաս եւ Ապողոն պիւթացի, մեր Հայրենի աստուածն, եւ այլ եւս Յունաց դիք[4] բացին զաչս, եւ ի վըէժխնդրութիւն նախնեաց ազատութեանն զիւրեանց ժողովըդոց զմիտս դրդեն: Թուի ինձ թէ ոչ առանց ցաւման զբանս հրեշտակացն լուեալ իցէ Վահագնի, որք զզարմն փիղիպպեայ ի դիմի յայնմանէ կարգեալ իջուցանեն: Ի այն աստուածն առնու արդեօք յանձն զբնաւ երկիւղածութեան զարհամարհիչն եւ զանարգու. յոյնն զմակեդոնացին. զբռնաւորն՝ բռնութեանն ատելին եւ պատժիչն եւ խլիչ: Ի ոչ այլով ինչ յանդիմանութեամբ լուսատարագոյն են գործք Վահագնի: Այլ սա զՅունաց աշխարհս տիրելոյն նեղեաց, եւ ի քաղաքս ինչ եւս բնաւանի բռնաւորս[5] կացոյց, զփիղիպարիդէս՝ Որեայ, զԻպպարքոս՝ Երետրեայ, Քաղկիդեայ՝ զՏաւրոսթենէս: Այս եւ[6] Եւբէացիք եւ Աքայեացիք եւ Կորնթացիք եւ Մեգարացիք եւ Ղեւկադացիք եւ Կորկիւրացիք մեզ ձեռնտու են. ոմանք

բախտին դէտակն ունին, որ[7] ցայժմ զօդ Մակեդոնացւոց հարատեւութեան էր, յորոյ ի խզելն թեթեւագոյնս, անկեալ կործանեացի իւրովի պետութիւնն: Վասնզի թեասաղացիք, ուսահի[8] է փիղիպպեայ զօրութիւն առնեւաֆիոյ, ոչ ընդերկար ումեք[9] երբեք եղեն զօրաւիգն. Ղիւրիկեցիք եւ այլ եւս բարբարոսք որ առ Մակեդոնացւոց աշխարհին բնակեն որոց եւ յախտարակաց վայրենական միտք են, եւ ցամամբ նորոդ ծառայութեանն վառեալ, թէ իսկզբան մարտին անհարթ ինչ դէպք տայցեն փիղիպպեայ, զմնացեալսն փոխանակ ընդ մեր նոքա ի գլուխ հանիցեն: Դուք միայն ընդ մեզ յօժարադոյնս ի սոյն փոյթ յառնախեցէք, ի բաց եդեալ առ ժամանակս զհակառակութիւնն, զորս ի դրացի քաղաքաց միջի բազում անգամ թեթեւագոյն ինչ պատահմունք յարուցանիցեն: Ոչ առանձինն առելութիւնս յետ իրացն աչողելոյ հասարակաց ուրախութիւնն ի գուժ եւ ի սէր դարձուցանիցէ. կամ թէ յորժամ դուանիցէք պարապ զի ի միմեանս մոլեգնիցիք, առնուք միւսանգամ

ի ձեռս զառաջինն թշնամութիւնան, թէպէտ եւ այն վնասու է երկոցունց կողմանցն, բայց սակայն առանց սատակման վճարի: Նա ու ի նենգութենէ փիղիպպեայ երկնչիցիք՝ միայն խոստմանցն նորա զականջս իցէք, զձեռս պահեցէք ի կաշառաց: Ոչ ու ոչ ի ինչ նախ քան զազատութիւն համարիցիք, խորամանկութիւն եւ առատութիւն ընդ վայր իցեն: Զօրութիւնն՝ զոր օրինակ Յունաց երկպառակութիւնն վերացեալ բարձրացոյց, նոյնպէս միաբանութիւնն կործանեացէ: Նա առանիկ եւ նմին իսկ գոյ հնար անկանելոյ ի բուռն, զի յանդուգն իմն է. զոր եթէ դէպք տայցեն, այնուհետեւ յայլոցն չիցեն ինչ վիշտք: Ի նա փառս եւ աէրութիւն խնդրէ, եւ որ ընդ նովաւն են՝ հանգիստ: Ոչերեւս յԱղէքսանդրէ իսկ երկնչիցիք. քանզի եւ դոքա իսկ այնպէս արհամարհեն զձեւք, զի կարծեն իմն զձէնջ թէ եւ մանկան անուն բաւական իցէ արկանել երկեղուկս:

Ը. Զ-ՈՊՅԵՍ յանկարծ այլք յայլոյ եղեն թեբացիք, որոց արդ եւս հրեշտակաց թագաւորին մտադիւ-

բուլթեամբ եւ յանձին եւս ունելով ունկն եդեալ էր, այնպէս ի հակառակ անդր շրջեցան, մինչեւ զՓիղիպպոս թշնամի համարել, թէ ոչ վաղվաղակի ի սահմանաց անտի նոցա եւ նիզակակցաց նոցա մեկնեալ գնայցէ. զարս Մակեդոնացւոց կողմանն ի քաղաքէն մերժէին, եւ զԱթենացւոց զօրն անդր առնուին[1]: Այլ Փիղիպպոս ի Թեբացւոց յանկարծակի ապստամբութենէ զայրացեալ մանաւանդ եւ ոչ եթէ զահի հարեալ, կամէր զայն ամենայն զոր ի մտի եդեալ էր յառաջ մատուցանել: Յետ երկուց թեթեւ պատերազմաց գոռալոյ, իբրեւ զԱթենացիս դէպքն ոչ ստրջացուցին, ապա երկոքեան զՔերոնէա քաղաք Բիոտացւոց բովանդակ զօրօք շուրջ պատեալ պաշարէին: Օ Յոյնս պատիւ մեծարանաց նախնեաց իւրեանց եւ հոգ ազատութեանն վառէր եւ բորբոքէր. եւ Փիղիպպոս[2] վատահ էր յընտիր ընտիր զօրսն, որք այնչափ պատերազմաց յաղթեցին: Յանձն եւս ոչ սակաւ յուսայր, զի զօրավարութեան արուեստիւ ինքն առաւելեալ իմն էր: Ձէին այնուհետեւ ի միջի ա-

նուանի զօրավարքն Յունաց: Ոմանք գենէս կայր ի վերայ Թեբայեցոց, որ էր սակաւ ինչ հմուտ պատերազմի, եւ ոչ ամուր եւ պինդ կարի ընդդէմ կարասւոյ. զԱթենայեցոց եւս զզօրավարացն քաջութեամբ եւ զտեղեկութեամբ ինքն քաջութեամբն եւ տեղեկութեամբ քաջ ի բաց անցուցանէր: Այլ երկուց ժողովրդոց հարստաց զօրութիւնքն ի միոյ վերայ գումարեալ, զորոց իշխանութեանն եւ կորընթացիք եւս եւ այլք զհետ երթային, արկանէին հոգ ի մտի, զի ի սակաւ ինչ մասին միոյ աւուր ի վերայ ոգւոց եւ համօրէն բախտին էր կռուելոց: Եւ ոչ Թեբայեցոց իսկ իշխանքն ի խաղաղութեան խորհրդոցն օտար էին. բայց Աթենայեցոցն բորբոքումն յաղթահարեաց, զի ամենայն յոյս եւ զօրութիւն Յունաց միոյ պատերազմի բախտին յանձն լինիցի: Եւ Աղեքսանդրոս չժուժայր[3] եւ տայր հօրն քաջալերս, թէ մի զայնպիսի պարծանաց բարուրս թողցէ ի ձեռաց զերծանել. եւ ապա նորին դրդեալով, զառաջինն ի վերայ դիմեաց թշնամւոյն: Եւ զեւ պատերազմին սաս-

ոիկ, եւ էր անյայտ յերկոցունց կողմանց յաղթութիւնն, մինչեւ պատանեակին զոր ընտիր ընտիր վառելով ք հանդերձ ի վերայ միոյ թեւի ի թեւոյն կացուցեալ էր հօրն, մեծաւ սաստիկ զօրութեամբ ճղնեալ, զթերացուոց մեհենական զունդն[4], որ ի քաջայ անտի դուռմարեալ էր, ի տեղւոջէն դղրդեր եւ ճանապարհ յաղթութեանն հորդէր։ Օ՚ի եւ Ամենայիքն իբրեւ բեկան ի վշտաց անտի նիզակակցացն, ի տապոյ եւ ի վերայ աշխատեալք, այնուհետեւ չունէին զդէմ զյարձակելոյ Մակեդոնացւոցն. քանզի փիղիպպոս նախանձ բերեալ եւ զամօթի հարեալ, թէ ի վայր քան զիւր որդին զմանուկ երեւիցի, ծանրացաւ անհնարին ի վերայ նոցա։ Եւ այնպէս վասն Յունաց ազատութեան այնու պատերազմաւ վճիռ լինէր։ Ամենայնցուոյ անկան աւելի քան զհազար. քան զերկու հարիւրս ըմբռնեցան. բազումք եւս ի նիզակակցացն՝ կամ ի կռուելն մահուամբ սատակեցան, կամ կենդանւոյն իսկ անկան ի ձեռս այնոր որ յաղթեացն։ Եւ այսորիկ առաքեցաւ Աղե-

քանդրոս ի քաղաքն Աթենայեցւոց, պատմել թէ տայ փիլիպպոս Աթենայեցւոց թողութիւն յանցանաց եւ խաղաղութիւն, եւ զդերին ձրի դարձուցանել, եւ ոչ արդելուլ թէ մի դիակունքն թաղեսցին. քանզի թագաւորն ուշ արարեալ պարսկական մարտին, զՅունացն հաւատարմութիւն եւ զփոյթ հեզութեամբ եւ հանդարտութեամբ կամէր յորդորել: Սակայն ի ծովու եւ ի կըղզեացն տէրութենէ զԱթենայիս ի բաց հան. իսկ ի վերայ Թեբացւոցն՝ եւս իմն սաստկագոյն երեւէր, որոց յանկարծակին ապստամբելով՝ ինքն յանհնարին կայր ի վտանգի. նա եւ կարծէր իսկ ոչ, թէ հին նիզակակցացն յետ երախտեացն իւրոց, իցեն ինչ պատճառք հակառակ միտս ընդ նմա ունելոյ հանդերձ Աթենայեցւովքն: Ընդ իրրեւ զքաղաքն եառն, պահապանս[5] ի Մակեդոնացւոց անտի կացուցանէր, եւ զորս առաւել ատեայր եւ կասկածէր, զնոսա սատակէր, եւ այլոցն հրաման տայր ի բաց գնալ, եւ ածեալ այսրէն զիւրոյ կողմանն զտարտադիրս, զիշխանութիւն եւ զդատաստան

տայր ի ձեռս: Յետ այնորիկ զՄնա-
ցեալ խառնաղանձն որ զէն առին
ընդդէմ դառնալ նմա, նուվին յաղ-
թութեամբն նուաճեաց ցածոյց:
Եւ [6] ոչ ոք ի բովանդակ աշխարհին
Ցունաց, բայց միայն ի Սպարտա-
ցւոց եւ յԱրկադացւոց մնաց անմատն
ի տէրութենէ Նորա. զոմանս զի-
նուք եւ սպառազինօք, զայլս նիզա-
կակիցս իւր առնէր ոչ հասարակս
տէրութեամբ, եւ այնպէս ընդ իշ-
խանութեամբ ունէր: Ընդհուպեւ
ժողով եղեալ ամենայն Ցունաց [7] ի
Կորընթոս վասն պատերազմի ընդ
Պարսից տալոյ խօսէր, թէ պարտ է
ընդ առաջ երթալ բարբարոսացն, որ
զիշխանութիւն ամենայն աշխարհաց
անհնարին ամբարտաւանութեամբ
անձանց սահմանեն, կամ պարտ է
ցանդ հնազանդ լինել եւ կամ վաղ
ընդդէմ դառնալ: Վասնզի ոչ եթէ
զայնմանէ ինչ բանք են, թէ պա-
տերազմ արդեւք եթէ խաղաղու-
թիւն ունիցին Ցոյնք, այլ թէ ի
թշնամեաց երկիրն արդեւք զպատե-
րազմն կամիցին փոխել, եթէ ի քա-
ղաք անդր իւրեանց ընդունել: Ոչ
միայն զառաջնոյ զզրկանացն վրէժս

հասանէ առնուլ, այլ զմօտաւոր անարգութիւնն ի բաց թօթափել, յորժամ զքաղաքս Յունաց ի պարսից ծառայութենէ անտի թափիցեմք, որք Ասիացւոց աշխարհին բնակիցեն: Եւ այսմ մարթի դիւրաւ վճարել, յորժամ յետ զերան ի Յունաց աշխարհին հանդարտեցուցանելոյ, իցէ համարձակութիւն զզօրսն ամենայն ի պատերազմին՝ որ յայնկոյս ծովուն է, դումարել: Եւ ընտանի հանգստեանն նովին իմն լինելի հոգ եւ խնամ, յորժամ հեռի ուրեք երթան եւ ընդերկար պատերազմաւ պատաղին, որք դաստարկացեալ երկպառակութեամբք եւ յանդգնութեամբ սովոր են զտէրութիւնն ամբոխել: Պարտ է հաստատել թէ որմ՛վք զօրօք կամ զօրավարաւ զայդ պատերազմ արժան իցէ վճարել: Գիտէին բազումք թէ որչափ ինչ ի քաղաքաց պահանջէր. այլ զազատութիւնն, որ զինուքն կորեաւ, անժամ իմն եւ անդիպող թուէր բանիւք խնդրել: Ընդ ամենեցուն մտադիր բարբառով ընտրէր[8] Փիղիպպոս խաղալ գնալ Ասիա առ ապրեցուցանել զամենայն

աշխարհն: Եւ այնորիկ մի բան միջէ նշանակեցաւ միոյ միոյ ուրուք զօրութիւն, եւ որչափ ինչ իւրաքանչիւր զօրականս եւ առաքիչ ի տախտակս դրոշմեցաւ: Երկերիւր հազար հետեւակաց եւ հնգետասան հազար հեծելոց դատեմ խոստացեալ, եւ յայնմ համարի ոչ Մակեդոնացիք եւ ոչ հնազանդեալքն Մակեդոնացւոց բարբարոսքն հաշուին [9]:

Թ· Այլ քանզի չիք իսկ ինչ փառաւորութիւն յիւրս մարդկօրէնս առանց վշտաց խառնուածոյ, զերան զյաջողեալս արտաքոյ՝ ընտանի խռովութիւնք յաջորդեցին: Ոզմպիաս զմիտս առնն, որ յառաջադոյն իսկ օտարացեալ էր ինձմանէ, որպէս առաջաք, եւս քան զեւս օրըստօրէ դժբնդակութեամբ եւ ամբարտաւանութեամբն զայրացուցանէր [1]: Ոմանք հանեալ եւս ինձմանէ զկինն պատմեն. ես դատեմ զի ի նմին ամուսնութեան կացեալ նորա, զկղէոպատրա եւս ած կին: Քանզի եւ ոչ Աղեքսանդրոս առնոյր յանձն յայնչափ անարգութիւն մօրն սիրելոյ՝ որոյ ամօթն [2] ինա եւս հատանէր, լինել ի

Հարսանիս անդ մօրուին, զի ասեն թէ մերժեալ էր վասն շնութեանն կասկածի, այլ արդ էր նա ի մէջ հարսանեացն, եւ յետ Հակառակութեանն, որ ի խրախճութեանն բորբոքեցաւ, հան տարաւ ի բաց զմայրն: Վ[3]անդէ յորժամ քեռի հարսինն Ատտաղոս յետ ընդ դինեիս մտանելոյ չկարացեալ զանկայլութիւնն թագուցանել, զդիան աաէր պարտ է աղաչել Մակեդոնացւոցն, զի ի նորոգ հարանէն օրինաւոր պայազատ թագաւորութեան յարուսցէ Փիղիպպոս. Աղեքսանդրոս որ ի բնէ վաղցասումն էր, եւ յայնժամ ի թշնամանաց եւս աւելի դրդռեալ, մեք, ասէ, աղաչուրդ, խորթ[4] ինչ քեզ կարծիցիմք. եւ զտաշան՝ զոր ի ժամուն ի ձեռին ունէր, յերեսան արձակեաց, եւ նա եւս ընկէց ի նա զբաժակն: Եւ ի յառնել[4] խռովութեանն, Փիղիպպոս որ յայլում բարձի բազմէր, դժկամակ լեալ ընդ այնր աւուր ուրախութեանն խռովել, զսուսերն հանեալ խաղացեալ երթայր ի վերայ Աղեքսանդրի, եւ սպանանէր իակ զորդին, թէ ղենացան որ կա-

զայր ի վիրէ անտի զոր յառաջն առ, յաստուածն եւ զինին չխափանէր: Զ-թէր զլորէր անկանէր, այնու-հետեւ բարեկամացն ի յանկարծա-կի զիպելոց իրացն զարհուրելոց տայր պարապ, զի աղաչանօք եւ համոզա-կեր ի մէջ անկեալ, զաղեքսանդրոս թաւիւեն: Ն-ւ ոչ փոքր ինչ գործ էր հաւանեցուցանել զաղեքսան-դրոս, զի զանձն ապրեցուսցէ. բազ-մապատիկ իմն զրկեալ զանձն հա-մարէր. եւ թէպետ եւ հօր եւ թա-գաւորի անուն, եւ բնութեան եւ ազգաց սահմանք ի մէջ դային, չկա-րաց ժոյժ ունել, այլ ոտնհար ե-ղեալ փիղիպեայ՝ ասէր[5] յՄակեդո-նացին, թէ տեսէք զդեղեցիկ ա-ռաջնորդ Ասիացւոց աշխարհին ճակատ տալոյ, որ ի բազմականաց ի բազմականս վազեալ՝ անկանի: Ընտի երկուցեալ վասն անձին եւ վասն մօրն, Եպիրացւոց աշխար-հին, որոյ յանձանձիչ եղբայր Ո-ղոմպիադայէր, եթող զնա. եւ ինքն դէմ եղեալ տարադէմ առ Ղիւրի-կեցւոց արքայ գնայր: Ն-ւ յետ այնորիկ, յորժամ Դեմարատեայ կո-րնթացւոց հաշտեցուցեալ, դար-

ձան այսրէն յաշխարհն Մակեդոնացւոց, կամակոր կինն զորդին՝ որ իւրով վան իշխանութեանն հոգայր եւ տատամսէր, չդադարէր գըրգռել, զի որոց ձեռնհաս էիցէ, զնոսա մարդասիրութեամբ եւ կարասւով ի բարեկամութիւն ածիցէ, եւ զանձն ամրացուսցէ յերեսաց սրտմըտութեան հօրն՝ խնամացեալ արանց հարստաց: Նըրբեաւն[6] յիշեցուցեալ էր նմա Փիղիպեայ, զի քաղցրութեամբ ածիցէ զնուրեւ զփոյթ եւ զյօժարութիւն արանցն. իսկ զպարգեւացն առատութիւն ոչ ուրեք գովէր, նա եւ գրով եւս կշտամբէր[7] զընացս նորա, զի իշխէր իմն խնամոյ ակն ունել յարանցն՝ զորս կաշառօք զեղծուցանէր: Ոչ ըիպեալ ես, ասէ, զի զայդ արքունական իմն համարիս. սպասաւորի եւ մարդոյ անարդի գործ է: Բայց քանզի ինքն ամենայն իմիք ձեռնհաս զկարասին կարծէր, եւ զնոյն[8] բազում անգամ ոչ ընդհատ ի զննուց ի կիր արկեալ վարէր, իբր ոչ եթէ ուղղութիւնս ինչ պատուիրելոյ փութով այնպէս յօժարեաց դրել, այլ առ ահի թէ մի ի մանուկ որդւոյ

անտի իւրով արուեստիւն նմա պա-
տերազմ ի դիմի Հարկանիցի : Զոյն
թշնամանեաց զԱղեքսանդրոս , որ-
պէս թէ զՊեքսոդորայ զդուստրն,
զոր Արիդեայ խօսեալ էր Հայրն,
խնդրեալ էր կին առնել , անտոհմ,
վատանշան , եւ բախտին՝ որոյ յու-
սովն կրթէր , անարժան կոչելով[9],
որ զկարիայի զխուժն զՀնազան-
դեալ խուժադուժ թագաւորի՝ յան-
կացաւ աներ ունել : Այլ[10] ինքն զի
զիւր զօրութիւն Հաստատիցէ, ոչ
ինչ դարշեցաւ ի բարբարոսաց աշ-
խարհէն կանայս զիւրիկեցիս եւ դե-
տացիս ածել ի կնութիւն. թէպէտ
եւ յայլոց կանանց եւ հարճից բա-
զում որդեակս ունէր : Այլ իբրեւ
ընդ այն Աղեքսանդրոս դժկամակեր,
մեղմագոյնս զպատանին կշտամբեաց,
խրատեալ թէ վասն զի բազում իշ-
խանութեանն նախանձորդս ունե-
լոց է, փութայցէ զի քան զամե-
նեսին լաւագոյն եւ աղնուագոյն լի-
նիցի, եւ ոչ վասն փիղիպեայ հօրն,
այլ յիւրոյ իսկ արժանեաց համա-
րեսցի իշխանութեանն Հասանել :
Այսոյ իսկ վասն սորին պատճա-
ռանաց եւ այլոց նոյնպիսեաց յա-

ճախադոյն հակառակութիւնն լինէր, եւ յետ միանգամ խնամոյն քակելոյ, չմիաբանէին ընդ միմեանս գթով, ի յետին իսկ աղէտս հաւասել անկան. առաւել Ոլոմպիադայ բռնութեամբն, զի կնոջն սաստիկ իմաստութիւն զհետաքեալ յայմառութիւնն վառէր ի վրէժխընդրութիւն՝ արուական գործովք: Խթեալ էր[11] սորա զեղբայր իւր զԱղեքսանդրոս, զի ընդ Փիղիպեայ ճակատ տայցէ: Իսկ խորամանդ թագաւորն, զի մի ի հարկէ ի գըրգիռ վայրի նմա պատերազմ ի դիմի հարկանիցի, թէպէտ եւ առաւել հարուստ եւս էր զօրութեամբ, փութացաւ կանխել եւ զբարեկամութիւնն՝ նոր խնամութեամբն հաստատել, զԿղէոպատրա զքոյր հարցատ Աղեքսանդրի խօսեցեալ եպիրայոց թագաւորին: Ած ի զայն[12] հարսանիս կատարելոյ, թագաւորազունք աղգային սահմանորդաց, եւ Յունաց քաղաքայ հրեշտակք յաճախեալք գային ժողովէին յեգաս քաղաք: Այն քաղաք էր ընտրեալ Փիղիպպեայ, յառաջագոյն իմն իմացեալ զայն ամենայն որ յե-

տոյ դիպեցաւ. զի անդէն սովորութիւն էր Մակեդոնացւոց թագաւորացն թաղել։ Եւ պատմեն իմն[13] Ապողոնեայ դեղփացւոյ վասն պարսկական մարտին հարցեալ, արագ արագ կորուստ բարբառել։ Այլ զանյայտ պատասխանին, որպէս սովորութիւն է հրամանատին, փիղիպպոս ի վերայ բարբարոսացն ախորժեաց իմանալ։ Այլ եւս ըղձութիւնն զորոյ չաճէր ոչ յայնժամ զմտաւ, դէպք իրացն ցուցին։ Եր ի մէջ անձնապահացն արքայի ոմն Պաւսանիաս, զոր թագաւորն առ ի սփոփութիւն զկուրութեանն եղելոյ նմա Ատտաղեայ յայն աշտիճան մեծարանաց էր մատուցեալ։ Զանգի Ատտաղոս զՊաւսանիաս՝ յորժամ արբեալն էր անապակաւ եւ գինեզէն, առաջի բազմականացն արկ ի կատականս։ Զորոյ իբրեւ զվրէժխնդրութիւնն ի թագաւորէն խնդրեր, պատիւ ընկալաւ։ Զի փիղիպպոս քանզի գիտէր զչափ զօրութեան առնն ի մարտս պատերազմացն, զոր եւ վասն նորին իսկ իրաց այն ինչ ընդ իւր մերձաւոր խնամութեամբ միաբաներ, չառ յանձն պատիժս պատուհասից

ի վերայ ածել, նա եւ[14] ի վերայ միոյ բաժնի եւս զօրացն կացուցանէր, եւ պարմենիոնիւ եւ Ամիւնտաւ հանդերձ յԱսիացւոց աշխարհն արձակէր, զի ի ձեռն նորա կամէր գործ վճարել ի Պարսից արշաւանին: Եւ զՊաւսանիաս աղաչէր զի իւր եւ ժամանակին իրաց զվնասն շնորհիցէ, եւ բանից հաղորդութեամբ եւ յաճախագոյն ուռճկօք զանայր ցածուցանել: Բայց պատանեական առաւել զհշնամանացն քան զերախտեացն յաճախութիւն ած զմտաւ, եւ զաւելութիւնն ի վնասակարէ անտի ի նա՝ որ անփոյթ զվրէժխնդրութիւնն առնէր, դարձոյց: Նա եւ[15] ոչ ընդ խօլ ինչ կարծեցաւ թէ ի բանի արարեալ իցէ զայնոսիկ, զորոց գիտէր եթէ Ատտալեայ տանն հակառակ կան, եւ չեն ինչ միաբանք ընդ Փիղիպեայ, եւ յայտ յայնժամ եղեւ յորժամ պատակ[16] ոսկի եդաւ Ողոմպիադայ հրամանաւ ի գլուխ սպանողին որ զնաչէն կայր կախեալ, եւ այլ եւս եղերք եւ ոճիրք գործեցան, յորոց ամենեւին պատճառք անօրէն գործոյն յայտ եկին: Այգուցն[17] եկն կուտեցաւ բազմութիւն յոյժ մարդկան եւ լցին զՀան-

դիսին տեղւն, եւ զնաղան կամէին տեսանել, զորոց պատմէին իմն քաջ ի բաց քան զտեսիլ նշաւակի աւուրցն առաջնոց առաւելուլ: Հանդերձ այլով մեծութեամբք որով քաղաքն սովոր են եւ ուրախ լինել ընչաւէտ թագաւորք, եւ որք չհամարիցին բաւական զիւրեանց բախտին մեծութիւնն, կային երկոտասան պատկերք դիցն, յորս ճարտարացն արուեստն ընդ նիւթոյն պատուոյ հակառակէր: Յաւելաւ եւ երեքտասաներորդ կառք Փիղիպեայ ոչ միով ինչ իւիք քան զայլսն նուազագոյն: Ընդ յորժամ անգոանեալ արհամարհէր զմահկանացու բնութիւնն, վաղվաղակի գայր հասանէր վրէժխնդրութիւն. եւ ըզհպարտասլեալն իրացն պատահարօք եւ զամբարտաւանեալ եւ զայն որ զանձն հանդոյն դիցն անմահից կարծէր՝ յառաջ քան թէ անդէպ պատուոյն էր վայելեալ, հրամանաք ըմբռնէին: Ապա առնէր Պաւսանիաս յորժամ մտանելն կամէր ի թատրն. եւ նա զբարեկամանն որ ածինն զնա՝ առաջի արձակեալ, թողոյր ի թիկունս զսուրհանդակն, զի

կամէր յայտ իմն այնպէս առնել թէ յայնչափ խնամս ամենեցունցն չիցեն ինչ նոցա պէտք, եւ ինքն միայն միջամուխ լինէր. իսկ որ Հարկանելոցն էր յանկարծակի յեղակարծումն ժամանակի ի վերայ դիմէր, եւ զբարբարիկ սուսերն զպողպատիկ հանեալ զոր ընդ հանդերձիւն ունէր, զկողս Հարկանէր զայնր որ այնպիսւոյ իմիք չունէր ակն: Այս վախճան եղեւ այնր որ մեծ քան զամենայն թագաւորն էր յիւրում տիս: Զայսկեդոնացւոց աշխարհին թագաւորութիւն ի չքաւորութենէ մեծացոյց. եւ զբարբարոսաց քաղաքս որ շուրջն կային նուաճեալ, ի վերայ Յունաց աշխարհին լուծ եդեալ, եւ ի վերայ պարսկական տէրութեանն պատրաստեր: Ի Յունաց թիկունք օգնականութեանն եկեալ հասեալ դումարեցան, եւ զօրավարք որք ի նմանէ կանխագոյն առաքեցան, անցին գնացին յաշխարհն Ասիացւոց. արդ անդէն ի ժամանակի իրացն վճարելոյ, յորժամ բազում իմն վայելչութիւն յաղթութեան անձինն խոստանայր, յարեւէ անկանէր: Այնպէս եւ ամենայն իսկ իրք

մեծամեծք յողդողդեալ եւ տատա-
նեալ կան, եւ զյոյս յանդգնութեան
մարդկան զինչեւպէտ վըխակ ի վե-
րայ հասեալ խաղ առնէ: Իսկ Ողոմ-
պիաս[16], իբրեւ յայտնի լինէր թա-
գաւորին մեռանել, զԿղէոպատրա
ղդուստր քեռն Ատտաղեայ տագնա-
պեցոյց իւրովի ի կախաղան ելանել.
եւ զմանուկն որ ի նմանէ ծնաւ սա-
կաւ աւուրբք յառաջ քան զՀօրն
սպանումն, ի պղնձի կոնք եդեալ
խորովեաց. եւ նորին ջերմոց եւ ըն-
դանեկաց անհնարին տանջանս ի վե-
րայ ածէր, եւ գտեալ պարապ զվրէժ
խնդրելոյ խաւսութեամբ ըստ կանանց
բարոյից՝ անագորունութիւն ի կիր
արկանէր:

Ժ· Այլ Ալեքսանդրոս իբրեւ
աստղ կենարար ի ժամու ծագեաց
խաղաղել զայնչափ յուզեալ ալիսն.
զի չէր նա անդ յորժամ զայն ամե-
նայն գործեաց մայրն: Վասնզի[1] իբ-
րեւ զարթեան զուարթացան ոգիքն
Յունաց՝ ազատութեանն յուսով,
զորս նկուն արարեալ էր Փիլիպեայ,
եւ յարեան խուժադուժք ի դրացի
նահանգսն, եւ ոչ Մակեդոնացւոց
աշխարհն ի խաղաղութեան հան-

դարտեալ էր. Առաջուց որ ոչ դոյզն զօրաց հաղարապետ էր, ողբ բանիւք[2] զևառնիճաղանճ զօրան զիւրեւ ա-ծէր. մերձաւորեալ էր իշևանացն Մակեդոնացւոց, եւ զքոյր եւս փի-ղոտայ[3] իւր խօսեալ էր կնութեան. բայց չէր մարթ յետ այնչափ յերկո-ցունց կողմանց թշնամանելոյ, հաւա-տալ թշնամւոյն եւ հակառակորդին: Ամինտաս որդի Պերդիկկայ եղբօր փիղիպեայ, զոր վեցամսեայ էր նորա[4] առեալ զկինն կնութեան, ակն եդեալ ցանկայր պայազատու-թեան հայրենի թագաւորութեանն ապանեալ զաղեքսանդրոս: Ար-ծ-ման ժողովրդեանն որ առեալն զբռնութիւն Ողոմպիադայ, եւ այլք նոր ինչ իրաց տենչանօք, մերթ ի սա եւ մերթ ի նա տային ձեռս յօժա-րեալք, եւ կէսք ասէին թէ պարտ է Աղեքսանդրի երոպայ որդւոյ[5] դար-ձուցանել զիշխանութիւնն՝ զոր նախ Ամինտաս եւ ապա փիղիպպոս բռնութեամբ եւ խաբանօք յափըշ-տակեցին, ի բաց մերժեալ զօրինա-ւոր ժառանգ թագաւորութեանն: Եւ զօրականացն եւս բանակն ոմք յայլ եւ այլ ազգաց գումարեալ էին,

աղմկեալ դղրդէր անմիաբան խոր-
հըրդովք եւ բանիւք, որպէս զնարդ
ինչ իւրաքանչիւր ուրուք միտք եւ
ակնկալութիւն յօժարէին։ Եւ-
մին հակառակ վասն փիղիպեայ յանկար-
ծակին անկանելոյ չէր ինչ նորոգ իշ-
խանութիւնն ի ձեռս Աղեքսանդրի
հաստատեալ ամուր յերեսաց խռո-
վութեանցն ի վերայ հասելոց. եւ
թէպէտ եւ բարուքն չէր ինչ ապա-
ժամանն, սակայն քամահէր իմն հա-
սակն։ Ոչ պատանեակ մի քան ա-
մաց[6] չկարծէին թէ ընդ այնչափ ի-
րացն ծանրութեամբ ուս եդեալ
բառնայցէ, կամ թէ ունիցի եւս յան-
ձին, կարիցէ բաւական լինել։ Ա-
ւանիկ որ զօրութիւնն է վճարելոյ
զերս եւ զարութիւնս գանձք պա-
կասեցին. իսկ Պարսիկք քանզի նո-
վին իմն առաւելեալ էին ընդ ամե-
նայն կողմանս Յունաց աշխարհին՝
առաքեցին զեղծուցանել. եւ զի մի
ինչ մի իւիք պակաս իցէ, Տուակի-
այսոց հէնք ի ծովակողմն[7] Մակե-
դոնացւոց աշխարհին արշաւեալ ա-
ւար Հարկանէին։ Իբրեւ բարեկամքն
ի մի վայր կոչեցան[8] եւ վասն մօ-
տաւոր իրացն կամէին խորհուրդ

խորհել, ոմանք Համարեցան թէ պնոգ Յունաց աշխարհին պարտ իցէ թողուլ եւ զխուժան զապստամբեալսն զգօնութեամբ եւ հանդարտութեամբ ի խրատ ածել. եւ յորժամ ներքին յոյզքն ցածնուցուն, ապա դիւրաւ այնուհետեւ զհեռաւորսն ի կարգ ածիցեն: Այլ պատանեաւքն մեծաւ արութեամբ մնոք ընդ զգուշութեան խորհուրդս իբրեւ ընդ վատութեան խրատս տաղտկանայր: Յանդ, ասէ, ընդ ամենեցուն արհամարհանօք հասանիցէ լինել, թէ իսկզբան թագաւորութեանս թողից առանց պատժոյ պատուհասից զիս անգոնել: Յետ այնորիկ յաճենայն իսկ կեանս ձգիցի զոր ինչ կարծիս յառաջնուումն տայցէ թագաւոր այր զանձնէ: Փիղիպեայ սպաննուումն որպէս ինձ նոյնպէս եւ ապրատամբացն առանց ակնկալութեան դիպեցաւ, տակաւին զահի հարեալ կան եւ դողան եւ չեն խորհուրդ ինչ խորհեալ, մարթի անջան պատերազմաւ վանել զնոսա. թէ դանդաղեն Մակեդոնացիքն, խռովութեան առաջնորդք ոչն առնուն. եւ որք այժմիկ երերեալքն եւ տատա-

նեալք մտօք իցեն, ի խռովեցու-
ցիչն յաւելցին: Եւ այնպէս պարտ
իցէ ընդ կազմելոյ եւ ընդ պատրաս-
տելոյ ճակատ տուեալ կռուել. իսկ
այժմ երագ փութոյ մանաւանդ քան
թէ զօրութեան կռիւ է: Զի եթէ
ընդ միում միում ի նոցանէ չհնչեխ-
ցեմք մարանչել, զի՞նչ յետոյ լինի-
ցի, թէ միահամուռ ամենեքին ի
վերայ դիմիցեն եւ ահիւ պախեցու-
ցանիցեն: Յետոյ եւ զհանգոյնս սո-
ցին բարբառեալ առ ժողովուրդն,
զնոքիմբք ածեալ յարեր[9], այսպէս
արարից, ասէ, զի քաղաքացիք եւ
թշնամիք տագնապեալ խռովման
լինիցին թէ ի բառնալ հօրն, թա-
գաւորին մարմին եւ անուն փոփո-
խեցաւ, խորհուրդն եւ քաջութիւն
ոչ պակասեաց: Զայսց իրաց փո-
փոխումն բազումք խռովութեան
դիպող պատճառս համարեցան, այլ
վաղ տալոց են վրէժս. միայն՝ թէ
եւ ինձ զնոյն արութիւն քաջու-
թեան եւ զնոյն զօրութիւն Մակե-
դոնացիքն մատուցանիցեն, որպէս
եւ հօրն իմում զայնչափ ամս, եւ
ինքեանք եւս նոքիմբք եղեն փա-
ռաւորք եւ յայնչափ յաղթութիւնս

վայելեցին: Եւ զի պատրաստապոյնս եւ յօժարագոյնս իմն զայն առնիցեն, ամենայն իրաց դատարկութիւն շնորհէր նոցա բայց միայն ի զննուորութենէ: Օքսորհուրդ թագաւորին հաստատուն դէպքն առնէին[10]: Ել հեղգագոյն քան զոր խօսեալն էր, ամենայն իմիք յոր ձեռներէցն եղեւ ամենեւին գեղեցիկ վախճան հասանէր: Եւ զԱմինտաս իսկ յետ յայտ նենգութեանն լինելոյ զոր նայնիւթէր, կալաւ. զատաղոս ի ձեռն Եկատեայ եւ Պարմենիոնի ի միջոյ ի բաց բառնայր[11]: Իսկ յայնցանէ զորոց շռինդն յանդիմանէր թէ միաբանեալ էին ի սպանութիւն փիղիպեայ, միայն զԱղեքսանդրոս ղՂիւնկեստէս ի պատժոյն ապրեցոյց, զի յորժամ զնշխանութիւնն առ՝ եկն առ նա եւ նախ ողջոյն ետ թագաւորին, եւ զայլան կոտորեաց: Ընդպէս խաղութեամբ իւրում փրկութեանն ամրութիւն կամէր գործել խնդրելով զվրէժն փիղիպեայ. միանգամայն զի եւ համբաւն ջնջեացի, զի իրագէտ իմն հօրն սպանութեան համբաւէր[12]: Մանաւանդ զի սաէպ ընդ միմեանս գժտութիւնն

հաւատարիմ գկարծիսն արար. եւ պատմէր իմն Թէ Պաւսանիաս որ գղերկութենէն տրանջէր, ինձանէ իսկ առ քաջալերս յորժամ բեր նա ի մէջ բանս ի վիպացն երգեցկաց, յորս Մեդէա հարճին որ փոխանակ նորա եմուտ, եւ այնմ որ գնա եաւ ի կնութիւն եւ, Յասոնեայ գնոյն սատակումն սպառնայր: Ընդ ինքն երբեմն յորժամ գրեաց պատասխանի հրովարտակին Դարեհի, չանացաւ զչարիսն ի պարսիկս կրթել, Թէ նոցա ոսկւոյն վառեալ հարին որ հարինն գՓիլիպպոս: Եւ զի եւս աւելի զամենայն գկասկած վնասուն ի բայ պարզեցէ ի մտաց, ի վերջին կենացն ժամանակի խորհեցաւ Փիլիպեայ հոյակապ մեհեան կազմել. եւ զայս ընդ այլոց եւս իրաց որ ի մատեանս յիշատակաց նորա գտան, անփոյթ արարին պայազատքն[13]:

ԺԱ· ՌԱՅՑ քանզի առ ի գլուխ հանելոյ զոր ի մտին խորհէր, մեծ իմն օգնականութիւն զայն համարէր, Թէ զգլխաւորութիւն Յունաց աշխարհին, զոր Փիլիպպոսն առ, պահէր. զօր ածեալ յանկարծակի յատպուրակի ի Թեսաղաստան միեւել

երթայր : Ամանք Հպարտացուցին զմիտս Թեսաղացւոցն եւ առ Տեմ-պեաւ նստեալ՝ զանձուկան պաշարէին եւ զճանապարհն խցին ընդ որ գայրն ի Մակեդոնացւոց կողմանց: Վկանղի[1] զայն գաւառս Ողոմպոս եւ Ոսսա լե-րինք մեծամեծք ի միմեանց անջրպե-տեն. եւ ընդ լերանցն ծործորս ընդ մէջ հովտացն պենէոս գետ անկանի գեղեցիկ ծաղկալից ամենաշատ, զո-հից եւ պատարագաց այնր ազդի ար-ժանի գտեալ : Յերկոցունց կողմանց զուարճացեալ անտառախիտ հովա-նացեալ ընթանայ եւ յորժամ խոր-խոջացեալ հոսիցի ի[2] մօտաւոր ծառոց անտի հաւուց ճչելոց եւ ճռղելոց քաղցրաձայն բարբառ ընդդէմ հնչէ: Հաւիղնեղ եւ նուրբ էր եւ երկայ-նէր ձգէր գրեթէ իբրեւ հինգ հազար քայլ, հազիւ իսկ[3] թէ բաւական էր միւսմ բեռնաբարձ գրաստու ճանա-պարհ լինել. զոր թերեւս տասն վա-ռեալք պատիցեն ընդդէմ բազում յաճախութեան մարդկան : Այլ նա, ընդ որ անկոխ առատարքն կարծէին, բատօրինակի սանդղոց[4] հաստեալ զուս լերինն Ոսսեայ շուրջանակի ի ներքս միեցաւ. եւ այնպէս երազութեամբ

զամենեսեան հիացոյց, զի[5] առանց ուրուք հակառակութեան հաս եւ մուտ սահմանէր եւ իշխանութիւն եւս համօրէն ազգին, նովին օրինօք որով֊ք Փիղիպպոս կալաւ: Փիթիացւոց քաղաքն[6] ուր իւրոյ ազգին առա֊ջնորդ Աքիլէս ծնաւ, հրաման ետ զի ապահարկ լինի. եւ զանձնէ ասէր ընոյն դիւցազն իւր նիզակակից եւ զինուորակից ընտրեալ Պարսից ար֊շաւանին: Ի Թեսաղաստանէ խա֊ղաց գնաց ի Թերմոպիւղիս[7] ի հասա֊րակաց ժողովեատն Յունաց զոր Պիւ֊ղայիկեանն կոչեն[8]: Ընդ իբրեւ ատեպ ատեպ ընդ այն աւուրս ժողով֊ք լի֊նէին, ի տեղւոջ հօրն իւրոյ Ամփիկ֊տիոնացւոց վճռով պատգամաւորու֊թեան, Յունաց[9] ապարապետ եկաց. հրաման ետ եւս Ամբրակիոտացւոց տալ հաստատուն զազատութիւնն, զոր այն ինչ ընկալեալ էին ի բաց մերժեալ զՄակեդոնացւոց պահա֊պանն. եւ աւելի եւս, ասէ, շնորհէի, եթէ ոչ սակաւ ինչ աւուրք կան֊խեալ աճապարէիք քան զիս: Յետ այնորիկ ի Թեբացւոց աշխարհն[10] զզօրն խաղացուցանէր եւ զԲիոտա֊ցւոց եւ զԱթենացւոց հեռեալ յա֊

մատուցանէր, զի նոքին իմն առաւել դիմադարձ իւրոյ խորհրդոյն լինէին, եւ հրաման ետ Յունացն հրեշտակաց յանդիման լինել նմա առ[11] կորընթացւոց քաղաքաւն: Ընդ հաստատեր վճիռ պատգամաւորութեան Ամիխիտիոնացւոցն, եւ ամենեցուն հասարակաց մտօք, ի Փիղիպպեայ հօրն առեղուջ եկաց սպարապետ Յունաց աշխարհին, եւ եղեւ վճիռ թիկանց օգնականութեան ի պարսկական պատերազմն: Էր ի նմին քաղաքի Դիոգենէս, որ կիւնիկեան խրատու գինքնակամն աղքատութենէ բուռն հարեալ՝ զազատ եւ զինքնօրէն աղեկամի զմիտան քան զինչս եւ զհոգս նախամեծար առնէր: Եւ նստեր նա յարեւու անդ ի Կրանէոս ի կորընթացւոց արուարձական քաղաքին[12], ուր նոճեացն անտառախիտ մայրին է: Երբեւ եկն անդր Աղեքսանդրոս ցանկացեալ տեսանել զնա, եւ յրնտիր առնէր թէ զինչ[13] կամիցի խնդրել ի նմանէ. հրամայեաց սակաւիկ մի ի բաց մեկնել թագաւորին զի մի արգել արեգականն լինիցի: Ընդ արտաքոյ ակնկալութեան պատաս-

խանին եւ ընդ այրն՝ որում չունէրն
ինչ իրաւունս առնելոյ երախտիս
յայնչափ փառաւորութեանն իւ-
րում, զարմացեալ մակեդոնացւոյն,
պատմեն այսպիսի ինչ ասել, թէ
Դիոգենէս կամէի լինել թէ Ալե-
քսանդրոս չէի լեալ: Վասնզի ոչ
ամենեւին օտար իմն էր ի մտաց ան-
տի պատանեկին ոգւոյն մեծան-
ձնութիւն, որ զամենայն իրրեւ ի
բարձրանդակէ հայեցեալ նշմարէր,
վասն որոյ այլք ի մարդկանէ ցան-
կութեամբ անձամբ զանձինս ի կո-
րուստն տան. այլ ի տենչանացն կու-
րացեալ չկարէր ոճով նայել եւ տե-
սանել թէ որչափ լաւքան զկարեւոր
ինչն ունել՝ յաւելորդայն անկանելն
է: Ի Պեղոպոնեսացւոց ի Դեղփիս
եկն զԱպողոն վասն դիպաց պատե-
րազմին զոր պատրաստէր, հարցա-
նել: Ասէ կոյան[14] որ զնախիղճիկան
բարբառէր, չէ, ասէ, համարձակ ընդ
աւուրս ընդ այսոսիկ մնաչել առ
դիս. մինչեւ ինքն իսկ Ալեքսան-
դրոս՝ երթեալ անդր բնաբար յափշ-
տակեաց զկոյան եւ ձգեաց տարաւ
ի մեհեանն: Ասէ յորժամ երթայրն
կոյան եւ ճչէր[15] թէ առանց պարտելոյ

եա որդեակ, քանզի եառեա թէ ի պարտուէթիւն մատնեցաւ Հայրենի սովորութիւնն ի թագաւորին պընդութենէ, ասէ յայնժամ Աղեքսանդրոս թէ լուայ արդ զլրվձութիւնն եւ ոչ այլ ինչ հրամայեա պատասխանուդ պիտոյ է ինձ: Յետ այսց իրաց վաղվաղակի ի գլուխ ելելոց, յարքայութիւն անդր դառնայր, մեծաւ փութով ջանայր զվրէժ առնուլ ըստ համարհանաց Մակեդոնացւոց մեծութենան: Եւ ամենեւին կազմեալ պատրաստեալ, ի գալ գարնայնոյն ժամանակի խաղայր գնայր ԱՆմիխպողեայ ի վերայ ազատ ազգացոյ Թրակացւոց աշխարհին, եւ ի տանեըորդ չուն յԵմոս լեառն եհաս: Օր մեծ Թրակացւոց զօարն ունէր՝ արգել լինել անցից թագաւորին: Օ քանակն սայլիւք եւ յոպնակօք ըստ օրինակի պատնիշաց շուրջանակի փակեալ էին, զի յառաջ ձգիցեն ի թշնամի անդր եթէ բռնութիւն ինչ ի վերայ հասանիցէ: Աղեքսանդրի[17] դիտացեալ զխորամանգ միտս խուժադուժ բարբարոսացն, դուլ եւ պատուէր տայր զօրականացն թէ յորժամ սայլքն եւ վաչքն ի վերայ

դիմիցեն, ի բաց զճակատն տանի-
ցին եւ թողցեն ընդ մէջ թաւալել
առանց վնասու. կամ թէ յանկարծ
ըմբռնիցեն, ընդ դետին որսայսեալ
եւ զասպարան պնդով առ միմեանս
եղեալ զանձինս ծածկիցեն: Ա՛յն-
պէս թշնամեաց նենգութիւնն ընդ-
ունայն եղեւ: Մեծ մասն սայլից
ընդ կարգեալ անջրպետս կարգացն
տողելոց ի բաց թաւալեցաւ. իսկ որ
ի վերայ սպառազինացն անկան,
թաւալելով յասպարացն մերժեալ
եւ ինքեանք իսկ ատեպ ատեպ
ոստոստեալք չունէին ինչ այնչափ
կշիռ առ ի խորտակել. եւ այն ա-
մենայն մրրիկ էր, որ առանց վնա-
սու որոտաց: Յայնմ[18] երկեղէ զեր-
ծեալ Մակեդոնացւոցն, զուրախու-
թեան աղաղակ եդեալ ի վերայ յար-
ձակեցան: Ո՛չ յառաջամարտիկ նա-
հատակս բարբարոսացն՝ որ յառա-
ջագէմ մատուցեալ էին, յայլմէ թեւէ
աղեղնաւորքն ատեպ ատեպ նետիւք
ի բաց վարէին: Ա՛յնպէս առանց
տագնապի ի գագաթն ելանէր ճա-
կատն, եւ իբրեւ կարաց ի դիւրի եւ
ի հարթ տեղւոջ կանգնել կալ հաս-
տատուն, ապա ոչ ինչ յերկուական

յաղթութեամբ զԹշնամին զմերկին եւ զանզէն ի բաց վարատեցին: Կայր եւ նոյն իսկ որ ի խառնուրդս ճա- կատուցն բարբարոսացն մնան եղեւ, ի փախստեանն օգնական գտաւ: Ոչ ինչ կարի ծանրացեալք ի զինուցն բեռանոյ ընդ ծանօթ վայրան մա- զապուր պրծեալ ելանէին: Եւ այս- պէս պակասեցան ի համարոյ անտի ամենեւին հազար հինգհարեւր, իսկ զայլսն փախուստն ի բաց տարաւ. զկանանոյ եւ զմանկտւոյ անհնարին բազմութիւնն եւ զառ եւ զաւար որ բստ վայրացն առաւել իմն էր, զոյն նա որ յաղթեացն առ: Ըստ այնմ օրինակի բացան անդք լերինն Եմեայ, եւ ի ներքին կողմանս թրա- կացւոց աշխարհին միջամուխ լինէին: Ի ինչ մայրի [19] ի մէջ ազգացն այ- նոցիկ, զոր Սպանդարամետին նուի- րեալ կանուխ կրօնիւք պաշտեն: Յայնմ վայրի Աղեքսանդրոս զոհս խժական սովորութեամբ մատուցա- նէր, զինի ի բազինան հեղոյր, եւ այնչափ բոցն յորդեալ ուշացոյր, զի վերացեալ ծառացեալ ի վերոյ քան զտանիս մեհենին շողացեալ նշոյլք յերկինս երեւէին: Ընդ մեհենիքին այսպէս

կարծեցին թէ սահման փառաւորութեան թագաւորին երկինք իցեն: Եւ ըստ նմանէ այլ եւս ինչ զբոյց հասեալ զառաջինն նշանն հաւաստացիմ եղոյց: Ի Թրական[20] որ Ոդրիսային անուանեալ կոչին, Ղիբեդրոս լեառն եւ քաղաք է, յիշատակաւ Որփեայ Ծննդեանն հոյակապ. սորա նուիրական պատկերն զոր ի նոճւոյ՝ հիւսանոց կազմեալ էր, բազում քրտունս վիժեաց. եւ որոց տեսեալն էր, զերան ի թագաւոր անդր հասուցին: Յորժամ վանն մեկնութեանն ի վարանս մտանէին, Արիստանդրոս զկապածն ի բաց ի միջոյ փարատեաց[21], հաստատեալ թէ ի դէպ է Աղեքսանդրի, զի սո երդով զմիջելոյ զերս եւ զարուեստիւնս նորա ամոխանքն եւ մանկունք մուսայիցն կարի ընդ քիրան գայցեն: Տրիբաղխք, ազգ կաշմբուռն զօրաւոր, յայնկոյս Եմոս լերինն բնակեն: Յորժամ ի նոսա էջ Աղեքսանդրոս, թագաւոր ազգին Սիւրմոս ի պիւկէ կղզի Խաորայ դեոոյ փախստական դիմեր, զի կանխագոյն բազում ժամանակաւ ազգ եղեւ մակեդոնացւոցն արշաւանն.

եւ անձինն եւ որոց հասակաւ եւ ազգաւ տկար եւ անզօր էին, ամենեցուն խնամակալ լինէր յամուրսն մտեալ ապաստանել: Վասնզի սահման նաւք էին Աղեքսանդրի. եւ ի խիստ եւ ի քարավէժ ափունս դժուարին էր ի ցամաքն ելանել, ուրեմն եւ թշնամին հզօր ուշ ունէր եւ անջան իսկ խափանէր: Այնպէս թողին զերան Մակեդոնացիքն անկատար, եւ մեկնեցան գնացին, բաւական համարեալ զհարուածն զոր յառաջ քան զսակաւ աւուրս ի վերայ հասուցին: Վասնզի մինչ չեւ էին անդր հասեալ յայլոյ Տրիբալեաց բանակի վերայ անկեալ երիս հազարս մարդկան կոտորեցին [22], եւ յիւրեանց անտի հազիւ թէ չիսունք կորեան:

ԺԲ. Ընդ վայր պատերազմ ի դիմի հարեալ Սիւրմեայ արքային, ինքն դարձաւ ի վերայ Գետաց դիմել որ յայնկոյս գետեզերին չորեքհազար հեծելոց եւ տասնհազար հետեւակաց կազմեալ ճակատեցուցեալ կայր[1]: Այդ վասնզ ոչ եթէ ըստ պիտոյից ինչ պատերազմին առ յանձն, այլ առ համբաւոյն տենչանաց, զի[2]

մարթիցի պարծել եւ յօրանալ թէ ընդ մեծ գետ Եւրոպացւոց աշխարհին ի հակառակել վայրենի ազգացն, անց: Այնուհետեւ զհեծեալն ի նաւն հանէր որչափ բաւական էին տանել նաւքն, եւ զմնան մի հետեւակ զօրացն կարկուրէիւք որոց բազում իմն յաճախութիւն էր անդէն, եւ զայլսն տկով անցոյց յայնկոյս: Իսկ գետացն ի Մակեդոնացւոց յանկարծակին յարձակելոյ զահի հարեալ, քանզի գիշերոյ ծածկեալ էր զայնոսիկ որոց անցեալ էր, եւ ի գարի անդ յոր գային, թանձրախուռն հունձքն ցորենոյ թագուցին զնոսա, հազիւ հազիւ զառաջինն դիմելոյ հեծելազօրուն ժուժկալ եղեն: Յետ այնորիկ յորժամ Նիկանոր գնդաւն հանդերձ ի մէջ անցանէր, սուրալով ի քաղաք անդր որ էր բացարձակ ի գետոյն չորեքհազար քայլ, ընթացան. անդէն վաղվաղակի, ի հասանել Աղեքսանդրի, զկանայս զմանկտի առեալ ի բաց տանէին որչափ ինչ ի նոցանէ ձեռնհաս էին անդրուարօք մաղապուր հանել, իսկ զայլսն այնմ որ յաղթեացն թողին:

Ոչնոսա թագաւորն յՄեղէագրոս եւ
ցՓիղիպպոս ետ խախտել տանել[3].
զքաղաքն քակէր քանդէր եւ ի գետ-
եզեր գետոյն Արամազդայ եւ Վա-
հագնի եւ Խատրայ իսկ ի գլխովին որ
օգնականն լեալ էր յայնկոյս անցա-
նելոյ, բագինս նուիրեր. եւ նոյնօրին
աճ այսրէն զզօրն, առանց արեան ըզ-
յաղթութիւն ստացեալ: Նկին այ-
նուհետեւ սահմանորդ ազգացն եւ
Սիրմայ արքայի աղօթակերք եւ ըն-
ծայաւորք պատարագօք հանդերձ
որք առ ի նոցունց արդոյք համարի-
ցին: Նւ գերմանիկք եւս որ անդուստ
Խատրայ աղբերականց անտի մինչեւ
ցվայրս որք հանդէպ առ Ադրիա-
տիկոս խորշ հային, բնակեն, հրեշ-
տակութիւն առաքեցին: Ոչի[4] Խա-
տէր ի գերմանացւոց աշխարհին ե-
լանէ. զոր ինքեանք գաւառական
բարբառովն Դանուբիոս անուանեալ
կոչեն: Ընդ յաղթանդամութիւնն
եւ ընդ մարմնոյն զուարթութիւն
զարմացեալ Աղեքսանդրի, եհարց[5]
թէ զինչ իցէ ուստի առաւելա-
գոյնն կաւկածիցեն. համարեալ այս-
պէս թէ ահագին ինչ նոցա իւր զօ-
րութիւնն իցէ, եւ զայն խոստովա-

նուիրեն առնուցու: Այսքա եռուն պատասխանի թէ ոչ յիմէքէ կարի զանգիտիցեն եթէ ոչ դուցէ թէ երկինք յիւրեանց գլուխ կործանիցին. այլ զարանց հարստաց բարեկամութիւն մեծ իմն համարել: Յաբեալ մատցին ի պատասխանուց անտի սակաւիկ մի լուեաց. ապա յետոյ զմի զոյս բան բարբառեցաւ թէ Գերմանքն ամբարհաւաճք են. իսկ զդաշինան, որպէս կամէին, կուեաց. եւ ընդ Սիրմայ եւ ընդ այլոյն խաղաղութիւն արար. զմեծաշուք փառաւորութիւնն որ յայնմ արշաւանէ էր, բաւական համարեցաւ, եւ ի պարսկական պատերազմն դառնայր, ուստի թեթեւ ինչ կռուոյն եւս իմն մեծի գործոյ ակնկալութիւն առաջի կայր: Եւ զդոյն իմն աղարտէր[6] քեռի նորա Աղեքսանդրոս, այն յայտ է, յորժամ յետ սակաւ ինչ միոյ յհոտաղացւոց աշխարհին վաստակէր ի ճակատ մղելոյ. զի ոչ զոյզ զերկոցունց վիճակին յայտ արարեալ ասէր այսպէս թէ ինձ ընդ արանց պատերազմ հասեալ է, եւ մակեդոնացւոյն ընդ կանանց կռիւ: Բայց զթրակացւոցն

թագաւորազունս եւ որ այլ եւս բա-
ւականք ի խակուԹիւն եւ ի ստահա-
կուԹիւն Թուէին զօրուԹեամբ կամ
քաջուԹեամբ, մեծարանացն բար-
բանօք որպէս ԹԷ իւր նիզակակից
գրիցէ ի մարտ պատերազմի Պար-
սից, Հեռացոյց[7]. եւ եբարձ ի միջոյ
զգլուխս խազմարարացն որ առանց
իշխանաց չկարիցեն յիւրս ինչ ոտորել
յանդգնել: Ի դառնալ նորա ընդ
Ագրիացիս եւ ընդ Պէոնացիս ի Մա-
կեդոնիա, լսէր զԼիւրիկեցւոց աղ-
մուկն: Կարդիղիս որ ածխոյ վա-
ճառականն էր, բազում[8] ազգաց որ
յայնմ կողման էին՝ Թագաւոր լի-
նէր. եւ ի վերայ Մակեդոնացւոց
աշխարհին եւս ծանրանայր. մինչեւ
մեծաւ պատերազմաւ ի Փիղիպպեայ
ի պարտուԹիւն մատնեցաւ, եւ[9] յետ
այնորիկ միւսանգամ ի պատերազմ
դրգռեալ բնաւին իսկ բեկաւ զօրու-
Թիւնն եւ ձեռս ետ ի յաղԹօղ անդր:
Նա ի կենաց[10] վճարեալ էր ցիւննը-
նեորդ ամ հասակի հասեալ կե-
նացն. այլ նորին որդի Աղեքսանդրոս դի-
պող ժամ եկեալ հասեալ համարե-
ցաւ այսրէն զգազատուԹիւն գտանե-
լոյ, մինչ Աղեքսանդրոս զնիխատ ազ-

գայն զվինուք եւ զսպառազինօքն յայնկոյս Խաբրայն էր, եւ զընկերա-
հաշտեաց ամբոխն յորդորեաց դրդեաց զէն զանձամբ առնուլ, եւ ի
բարեկամութեան դաշինս մտանէր ընդ Գղաւկեայ արքայի Ղիւրիկեցւոց
որ Տաւղանտիացիքն կոչէին: Ե-
տարիատք մեւս եւս ազգ ի ճա-
նապարհ անկեալ կամէին ի վերայ
Մակեդոնացւոց խաղալ. այլ Ղան-
գարոս Ադրիացւոց արքայ հաւա-
տարիմ Աղեքսանդրի, խնդրեաց ի
նմանէ թէ զայն ինձ իսկ յանձն ա-
րա. զի ինքնին անդէն յաշխարհին
նոցա այնչափ ինչ իրս միահամուռ
գումարեմ, մինչ զի ի լսելոյ անտի
զՄակեդոնացիսն շրջիցին դալ եւ
զիւրեանցն տեսանել: Գովեաց թա-
գաւորն զպատանեական եւ արձակեաց
մեծապարգեւ մեծարեալ. եւ զիւ-
րոյ եւս զքեռն զՂիւնայ կնութիւն
խոստանայր, զոր Հայրն ի զիւրիկեցի
կնոջէ անտի ծնաւ, եւ ետ զնա Ա-
լինետայ ի կնութեան: Եւ ազրի-
ացին[11] զգործ զոր խոստացեալն էր
վճարեաց. այլ ցաւովք ջեռեալ
վաղվաղակի մահն կանխեալ եհաս
եւ ի վարձան չվայելեաց: Ընդէս

կարճեալ եւ խափանեալ Աւտարիա-
տացն անջան պատերազմաւ ի պե-
ղինն եկեալ հասանէր ի քաղաքն Դե-
սարեսիայոյ ի վերայ Էորդայիկոս
գետոյ: Կերպարանս իմն ցուցա-
նէին թշնամիքն, թէ պատերազմ
խնդրեցեն, եւ որպէս թէ ձեռնա-
մուխ ի միմեանս կամիցին լինել, ան-
դէն արտաքս քան զիւրեանց պա-
հանն զաղանաբար վայրենագոյնս
յառաջեալ ընթանային: Բայց յա-
ռաջ քան զնաւնուրդս ճակատուցն
ի փախուստ դարձան. թէպէտ եւ
զպատեհ պատեհ տեղին անտա-
ռախիտս բլրով յառաջագոյն ըմ-
բռնեալ էին: Յայնմ վայրի ժան-
տութեան իմն տեսիլ առաջի ա-
չաց Մակեդոնացւոցն երեւեցաւ.
երեք մանկունք եւ երեք օրիորդք
երիտ սեաւական նոխազօք հան-
դերձ դիակունք տարածեալ դնէին,
զոր բարբարոսացն մեհենակապուտ
տաճարակողոպուտ պատարագաւն
իւրեանց դիցն զենեալ էր, զի զայն-
դըգնութիւն յորդորիցեն զայնոցիկ
որ պատերազմելոցն էին: Այլ դիք-
վըժխնդիր փոխանակ զօրութեանն
յիմարութիւն արկ զաղանդադործ

մտօքն նոցա: Ի մահ դներ թագաւորն զամբաստեալսն ի ներքս ի պարիսպան, արտաքուստ որմ ածեալ անդէն ի ներքս փակել, եւ ի վաղիւ անդր Տաւղանտիացւոց յաճախագունդ բանակօք գ-ղաւկիաս դայր հասանէր: Եւ այնպէս իբրեւ չկայր ակն քաղաքին առնլոց, զայն խորհէր թէ զիարդ զգուշութեամբ մեկնեալ ի բաց գնայցէ: Յայնմ ժամանակի փիլոտայ առաքեալ զրաստուք բանակին եւ վաշտականօք հանդերձ համբար ժողովել, գիտայց թէ իւրքն ի տագնապի կան. քանզի գ-ղաւկիաս զբլուրան զօրօվք շուրջ դաշտքն էին՝ ունէր, ուշ եղեալ դէպ ժամու իրացն վճարելոյ: Ընդուհետեւ վասն քաղաքացեացն յարձակմանն զմասն մի զօրաց ի ճամբարին թողոյր, եւ այլ եւս զօրօք հանդերձ առանց դանդաղելոյ խաղայ եկին. զահի հարան Ղիւրիկեցիքն եւ նա զիւրան ողջանդամ այսրէն դարձուցանէր: Ընդ յորժամ ճանապարհ առնել կամէր, մեծ իմն վիշտք եւ վարանք ի վերայ կային: Ընտի գեան եւ անտի քարավէժ եւ դժուարին բլուրք նեղ եւ նուրբ զուղին

առնէին, թողեալ ի միջի ճանապարհն որ ի տեղիս տեղիս հազիւ հազ թէ չորս վառեալս առնոյր. ի լերանցն սարս Կղիտոս եւ Գղաւկիաս զաղեղնաւորսդ եւ զպարսաւորսդ գունդս եւ մեծ ամբոխ ապառաղիննաց կարգեալ էին: Ընդքանդրոս երկերիւր հեծեալ առաջի երկոցունց թեւոցն յաջմէ եւ յահեկէ ճակատուն զետեղէր. հրամանն տայր զի զտէգս կանգնիցեն, զգեղարդունս ունիցին, եւ վաղվաղակի յորժամ նշանն տացի, ի թշնամիսն կարկառիցեն որպէս թէ ի դիմի հարկանելոց իցեն, մերթ յաջ կոյս շրջիցին եւ մերթ յահեակ կողմն դառնայցեն: Նակ իբրեւ յայնմ հայթհայթանացս ի միտս հարան թշնամիքն, զգունդն որ յանկարծակին յառաջ մատեաւ՝ մերթ ի բազում ճակատս զատանէր, մերթ զոր բաժանեալն էր զայն միանգունդ ի մի վայր դուռմարէր. ի հուսկ վերջնում նուագին արար սուր զճակատն, եւ զահեակ կողմամբ Ղիւրիկեցւոց պահապանացն արկանէր: Ընդքա յերագուլթենէ անտի եւ ի տեղեկութենէ Մակեդոնացւոցն յապուշ միտս զա-

ռաձեալք զլերինան զորս ունէին ի բաց թողին, եւ փախստեայ ի քաղաք անդր դիմեցին: Սակաւք զեղի կալան կացին ի բարձաւանդակին, ընդ որ անցեալ իսկ էր Մակեդոնացւոց բանակն: Յետնոցա մերժելոյ, Աղեքսանդրոս երկոքումբք հազարօք Ագրիացւոց եւ աղեղնաւորաց զվայրան առ, զի օգնական լինիցի դնդին՝ որում հրամանն տուեալ էր անցանել յայնկոյս գետոյն: Զայն տեսեալ թշնամեացն, ամենայն համօրէն բազմութիւնն կալաւ զճանապարհ լերանցն, այսպէս զմտաւ ածեալ թէ մինչ դեռ սպառազէնքն յայնկոյս իցեն, հուսկ յետին բանակին՝ յորում ինքն Թագաւորն անցանելոց իցէ, ի վերայ անկանիցին: Նորա ոչ ինչ զանգիտեալ, զեկեալն առ իւր համարձակ ընդունէր. միանգամայն դունդն զաղաղակ բարձեալ իբրեւ այն թէ միւսանգամ յայնկոյս գետոյն անցեալ, ի թիկունս օգնականութեան իւրոցն գայցէ, ահ եւ երկեւղ եւ խուճապանս ի թշնամին արկանէր: Զան՝ զի որ ինչ ի զլուխ ել, զայն իմացեալ Թագաւորին թէ լինելոց է, պա-

տուէր տայր զի ի գետեզրն յայն անցեալ վաղվաղակի ճակատ առ ճակատ յարդարիցեն, զահեակ թեւն՝ որ գետոյն եւ թշնամեացն մօտապոյն էր, որչափ ինչ ձեռնհասն իցեն ի կերպարանս բազմամբոխ բանակաց տարածանիցեն: Իսկ իբրեւ զբնաւ իսկ զօրսն տեսին Տաւղանտիացիքն թէ ի նոսա չանան, սակաւիկ մի ինչ յետս չոգան: Այն անջրպետութիւն կալաւ Աղեքսանդրոս. եւ զիւրան ած հասոյց վուռթանակի ի գետ անդր, յոր իբրեւ եկին՝ ինքն ընդ առաջինան անցանէր. եւ յորժամ դարձաւ թշնամին եւ զնոսա որք յետոյ քան զամենեսին էին ի գնդի անդ, խուճապեր, մենքենայս եւ մանգղիոնս եւ մարտկոցս եդեալ, զի նետս եւ փքինս յայնկոյս գետոյն ցանիցեն, վարանեցոյց զնա տագնապաւ. անդէն որոց միջամուխ լեալ էր գետոյն, ի միջոյ ջուրց անտի ընկենուին նետս: Այսպէս ոչ ուրուք ի նոցանէ անկեալ, զայլ ճանապարհ երթայր հանգստեամբ: Իբրեւ աւուրք երեք ի վերայ անցանէին, անդէն լուր հասանէր թէ թշնամիքն թա-

փեալ յահէ անտի որպէս թէ փա-
խըստեայ ղերծաւ մակեդոնացին,
անկարդ խաղացեալ երթան եւ ոչ
ըստ զինուորութեան սովորութեա-
նըն պատնէշ կանգնեալ փոս հա-
տեալ առաջի բանակացն, եւ ոչ ի
պահու կան: Ընդոյր այնուհետեւ
զաղեղնաւորան եւ զԱդրիացիան եւ
զայն գունդ Մակեդոնացւոց զօրա-
կանացն որոյ զօրավարք Պերտիկկաս
եւ Կիւնոս էին, գիշերայն երթեալ
անցեալ ըստ գետն, խաղացեալ եր-
թայր տագնապաւ առ նոսա, եւ
ցմնացեալ գունդն պատուէր տայր
գալ ատեպ գհետ: Բայց ինքն չմնայր
նոցա, զի մի յորժամ յամիցէ, անցա-
նիցէ ժամն դիպող. վառեալս յա-
ռաջագոյն արձակէր, եւ ինքն եւս
իսկ եւ իսկ ի վերայ հասեալ հան-
դերձ այլովքն յարձակեալ, զայնո-
սիկ որ կէս ի քուն էին եւ անզէնք,
կոտորէր. զբազումս կենդանւոյն ձեր-
բակալ առնէր, եւ զայլս միանգա-
մայն ի փախուստ արկեալ տանէր, եւ
ցՏաւղանտիացւոց լերինն հալա-
ծական վարէր: Յայնմ կոտորածի
կղնտաս ի Պեղիացւոց քաղաքն եր-
թեալ անկանէր. յետ այնորիկ ոչ

յամուրան յուսացեալ կամ թէ յիւրոյոյն քաջութիւն՝ զքաղաքն հրձիգ առնէր, եւ ի Տաւղանտիացիս ելեալ երթայր հատուած:

ԺԳ. ՅԱՑՆՄ ժամանակի համբաւն յաճախեալ ափուէր ընդ ամենայն աշխարհն Յունաց թէ Ալեքսանդրոս ի Տրիբաղիս անկաւ, եւ ամենեքին որ հակառակութեամբ էին ընդ Մակեդոնացւոց իշխանութեանն, քաջալերեցան յուսով ի գործ խակութեանն[1]: Վասնզի յիրս մարդկօրէնս ոչ փոքր այն չարիք են, զի որչափ թեթեւ եւ ցուփ ոք իցէ որ ասիցէն, սակայն եւ այնպէս իրաց զոր կամիմք թէ իցեն, հաւատամք հաստատութեամբ, որպէս թէ բուռն ինչ ճշմարտութեանն կարիցեն լինել կամակորն եւ չհանդարտօղ մտացն կարծիք: Մի ոմն ի մէջ անցեալ հաստատուն ցուցանէր թէ իմ իակ տեսեալ է զԹագաւորն լեալ ձերբակալ, եւ զի մի երկեւան ինչ երկմտութեան լինիցի, վերս եւս, ասէ, ի կռուին առի: Յօժարութեամբ ունկնդիր լինէին եւ ի բազում տարածեալ բանն հասանէր, եւ այն լինէր Թեբացւոց քաղաքին յեանոյ

վշտացն սկիզբն: Վրանզի[2] ոմանց ի մերժելոց անտի ի լըոյ անտի յորդո-րեալ, զորոց յառաջադոյնն իսկ ասացաք թէ ի Փիղիպեայ մերժե-ցան, զոտիկանս Մակեդոնացւոցն որ զկապմէայն ունէին, մինչ դեռ անկասկածք արտաքոյ քան զա-մուրան ելեալ էին, կոտորեցին, եւ առաջնորդ էր նոցա Փիւնիքս եւ Պրոթիտէս. քաղաքացիքն պըն-դեալք վիանդամայն խուռնըն-թաց[3] դիմէին վասն պատճառանաց յա-պատութիւն գաշնարէնն հանելոյ, պատէին պաշարէին զպահակն եւ կրկին պատնէշ կանգնեալ փոս խո-րացուցանէին, զի մի գաղտ պաշար կամ ռոճիկ կամ օգնականութիւն ի ներքս առ նոսա լինի: Յետ այնորիկ հրեշ-տակս յաղօթականաց կերպարանս զՅունաց քաղաքացն արձակէին, ա-ղաչէին մի ի բացեայ առնել յայն-ցանէ որ զապատութիւն կամին դար-ձուցանել որ զուրն հանաւ ի նոցա-նէ: Եւ Դեմոսթենէս[4] որ յառաջնմէ իսկ քինու եւ ատելութեամբ էր ընդ կողմն Մակեդոնացւոցն, դրդէր զԱթենացիսն զի վաղվաղակի որո-շեսցին թիկունք օգնականութեան:

Նայց չարձակեցան թիկունք օգնականութեանն, քանզի զահի հարեալ ընդ յանկարծակի հասանել Աղեքսանդրի, այսպէս հաճոյ թուեցաւ տեւել մնալ բախտին միտելոյ: Ընդ Դեմոսթենէս իւրոյն[5] իսկ սեպհական գնդաւն Թեբացւոցն օգնական լինէր, եւ բազում զէն եւ զարդ տայր ձրի, որով զվառեցան սպառազէնն, զի զէն չունէին, քանզի զղէնան հան ի նոցանէ փիղիպպոս, եւ կադմէայ պահապանացն կային ընդդէմ: Այս գունդ մի Պելոպոնեսացւոց ոչ ինչ անզօր առ Խթմեաւ գումարեցան: Ոչ պէտ եւ խնդրակս եւս առաքեալ առ[6] նոսա Անտիպատրոս, զոր ի ժամանակին յորժամ ինքն ի բացեայ էր, Մակեդոնացւոց աշխարհին ոստիկան կացուցեալ էր թագաւորին, եւ աղաչէր մի կալ հակառակ հասարակաց վճռոյ Յունաց աշխարհին, եւ յայտնի իսկ թշնամեալ Աղեքսանդրի խորհրդոյ հաւանել լինել խորհրդակից, բայց նոքա ընկալան յանձն առին պաղօթիկեարս Թեբացւոցն: Իբրեւ խառնապանձ իսկ զօրացն գումթ յուզէին, զօրավար

նոցա Աստիղոս արկադացի յաղթէ անդէն խլխլէը, իբր ոչ եթէ զի զանգիտեաց ինչ ի գժուարին գործոյ անտի, այլ առ կծծի մտացն, զի ի թեբացւոց անտի որ ճեպէինն եւ ի հարկէ կարօտութեանն տատամսէին, յաճախագոյն առնուցու ոճիկս: Պահանջէին տան քանքարք. իբրեւ չետուն թեբացիքն, ի մակեդոնական կողմանէ անտի մատուցաւ զի հանդարտեալ ցածնուցու: Ոչ սան այնորիկ որ յԱրկադացւոց անտի օգնականութեան ակնկալութիւն էր թեբացւոցն, դատարկացաւ: Այլ եւս՝ գունդս պեղոպոնեսացւոցն գանձիւ շրջեաց Դեմոսթենէս, զի մի մարտնչիցին ընդ թեբացւոցն: Պանղլ պատմէր իսկ զնմանէ թէ երեքհարիւր քանքար ի Պարսից առ, զոր ի կիր արկեալ վարիցէ առ ի հաստուցանելոյ գործ եւ աշխատութիւն Աղեքսանդրի: Իբրեւ այս ամենայն այսպէս պատմէր, առեալ զգունդն բերէր տագնապաւ Աղեքսանդրոս ընդ Էորդէա եւ ընդ Եղիմիոտին եւ ընդ Սիմմիեան եւ ընդ Պարեան ապստամբան գայր հասանէր յաւուրն եւթներորդի ելանելոյ ի Պեղեայ,

ի պեղղէն քաղաք Թեսաղացւոց։ Ընաի յետ վեց աւուր ի Բիսվաիա հասանէր, վաղվաղակի յառաջեալ գայր յՈՆքեստոս որ հեռի էր ի Թեբացւոց անտի իբրեւ վեց հազար քայլ։ Յայնմ ժամանակի Թեբացիքն արուեստեամբ մտօք եւ ոչ ի մաստուեթեամբ կարգեալ զերան, ամենեւին իմն ախմարուեթեան գործ գործէին, եւ ոչ ի պիւղիս տակաւին լեալ զՄակեդոնացւոց գունդն համարէին. իսկ Թագաւորին հասանել արտաքոյ քան զՀաւատարմուեթիւն Թուէր, մինչեւ վիճել իմն Թէ այլ ոմն Աղեքսանդրոս Երոպայ ուստր ի վերայ զօրուն կայ։ Իսկ Թագաւորն զՅողաւեայ մեհենիւն բանակ հարեալ, որ կայ հանդէպ դրանն Պրիտիդ, խորհուրդ ի մտի դնէր տեղի տալ նոցա ատրճանացն։ Այլ նոքա ասպատակ եդեալ ի ճամբարս Մակեդոնացւոցն դիմեցին եւ զոմանս սպանին եւ զայլս ի տեղւոջէն մերժեցին, մինչեւ Թագաւորին հրամանաւ արձակեալ վառելոցն՝ այսրէն մերժեցին զնոսա, որք ի վերայ բանակին իսկ յարձակեալ գային։ Ի վաղիւ անդր առ դրունսն

ընդ որս է ճանապարհ երթելոյն Անտիկաստան, զլօրան հասուցանէր, զի իւրոցն որ յամուրան վակեալ կային, ի թիկունս հասանիցէ, եւ տակաւին յամէր իմն, եւ եթէ ստրջանայցեն, յայտ առնէր զնեերել թողութեանն: Նայց որոց խաղաղութիւնն հաճոյ թուէր, արգելեալ խափանէին յիշխանութենէ անտի վտարելոցն եւ այնոցիկ յորոց ձեռն կոչեցեալն էին այսրէն. քանզի չկայր իսկ յոյս փրկութեան նոցա, եթէ զքաղաքն ի բուռն առնուին Մակեդոնացիքն, եւ լաւ համարէին ընդ աւերակօք աշխարհին անկանել, քան զքաղաքին շինութիւն անձանց կորուստեան գնոց գնել, եւ զմանս եւս ի Բիւոտապետացն ի բանի առնէին: Նէ քանի իսկ անմտութիւն արանցն իցէ, անտի իսկ մարթիցի առնուլ ի միտ, զի յորժամ խնդրէրն Աղեքսանդրոս[8] զի տացեն զառաջնորդս ապստամբութեանն, ուր ձեռնհաս էին երկուք զլխով զամենայն ինսա քաղաքին քաւել, նոքա անդէն զՓիղոտաս եւ զԱնտիպատրոս զդլխաւորս բարեկամաց արքային իշխեցին պահան-

ջել, եւ ի ձեռն քարոզին պատմել [9] թէ որ ընդ մեծի թագաւորին ոք եւ ընդ թեբացւոց զՅունաց ազատուԹիւնն ի բռնաւորէ անտի կամիցին դարձուցանել, զոյ նոցա առ ի թեբացւոց ապաստան: Այլ ոչ եԹէ Աղեքսանդրի հրամանաւ պատերազմ ի դիմի հարաւ քաղաքին, այլ զոր օրինակ Պտողեմէոսն ասէ, քանզի կէսք այլազգադոյնս իմն պատմեն, Պերտիկկաս որ յայնմ կողմանն բանակին կայր, որ էր դէմ յանդիման պատնիշի Թշնամեացն որով զկադմէայն պաշարեալ էին, չմնայր նշանի, եւ անդէն ի նոսա յարձակէր, եւ անդր իսկ քան զամուրն անցեալ սկսաւ ձեռնամուխ ի Թշնամին լինել, եւ զԱմիւնտաս որ իւրով գնդաւն առ նմին կայր, ի դոյն յորդորեաց մտաբերել, զանձն օրինակ առաջի արկեալ: Աղեքսանդրոս վաղվաղակի կասկած ի միտ արկեալ վասն իւրոցն, ողջոյն իսկ ամբոխիւ զօրացն առ նոսա հասանէր, եւ վաւելոցն հրաման տայր ի վերայ դիմել եւ գնալ իւրոցն յօգնականուԹիւն, եւ ինքն մնացեալ գնդաւն կայր առաջի պատնիշին եւ-

տեղական : Սասեիկ կռուոյ գոռա-
լոյ, Պերսիկկաս մինչ դեռ ի ներ-
քսադոյն պատնէշ անդր փութայր,
կարեվէր խոցեալ ի պատերազմէն
ելանէր, եւ շատք յաղեղնաւորայ
անտի կրեատացւոց, Եւրիբոտաւ ի-
րեանց զօրավարաւ հանդերձ անկան :
Իսկ Թեբացիքն սասականային ի վե-
րայ պակուցելոցն, եւ զհետ ան-
կեալ պնդէին մինչ դեռ երթային
նոքա փախստեայ առ Աղեքսան-
դրոս : Յայնմ վայրի կարգեալ կազ-
մեալ ճակատու Թագաւորն ի ցա-
նեալ եւ ի խռովեալ դունդս թշնա-
մեացն դիմէր . վաղվաղակի պատե-
րազմն շրջեցաւ . այնչափ ահ եւ դո-
ղումն կալաւ զԹեբացիսն, որպէս զի
զմտաւ իսկ չկարացին ածել զդրունսն
ընդ որս ի քաղաք անդր զանձինս
ապաստանեցին , փակել . եւ որք
զկապմէայն ունէին, անդէն ի շէնսն
որ առ դղեկին էին, ելեալ ճեպեցին
դնալ : Ընդ այնպէս նոյնօրին յորում
պատերազմն ի դիմի հարաւ, առաւ
հոյակապ քաղաքն Յունաց աշխար-
հին : Յայտ է թէ ոչ մի ինչ անա-
զդրունեութեան գործ թողաւ որ ոչ
անց ընդ նա : Օյայր եւ զկին կո-

տորեցին. ի մանկտուց կոտորած էչ
չինայեցին զանձինս: Այլ այս ա-
մենայն թշնամանք ի ձեռն փոկէա-
յուց[10] եւ Պղատէացւոց եւ Որքոմե-
նացւոց եւ Թեսպիացւոց գործեցան,
որոց երբեմն, յորժամ զօրանային
Թեբացւոց իրք, վնաս էր նոցա մե-
ծաւթիւն դրացի քաղաքին. իսկ
Մակեդոնացիք ոչ խիստ ինչ գոր-
ծեցին առաւել քան զարժանն պա-
տերազմի: Ապա[11] գոչիւն բարբառոյ
յամախէր զի զրաւ լինիցի կոտորա-
ծոյ յորժամ երից հազարաց մարդ-
կան սատակեալ էր. եւ զայլս ի գե-
րութեան վարեցին երեսուն հազար
արանց ազատաց: Ի[12] բնաւ առէ եւ
յաւարէ չորեքհարիւր քառասուն
քանքար կուտեալ պատմէ Կղիտար-
քոս, բայց այլք[13] ասեն թէ այնչափ
ինչ ժողովեցաւ ի գնոց անտի գերե-
լոցն: Հարեւր քանքարն զոր պար-
ակին Թեբացւոց Թեսպղացիք, Աղե-
քսանդրոս[14] նիզակակցացն մատու-
ցանէր ընդ պարտեացն: Սակաւք[15]
ոմանք՝ զորոց յայտ էր թէ զմիտս
հաճէին չտալ մարտ պատերազմի,
ապրեցան ի ծառայութենէ. նոյն-
պէս քուրմքն եւ յորոց ինքն թա-

զաւուրն կամ նորին հայրն հիւրա-
յեալ էին առպրնջականութեամբ:
Իսկ ի ծնայելոյ անտի Տիմոկղէա
առ վարձս զերեւելի գործոյն՝ զհամ-
բաւ քաջ անուան առաջի յեռնոցն
հանդերձ մծառաւոր ազատութեամբն:
Ի մէջ թրակացւոցն որք զինուորեալ
էին Աղեքսանդրի,[16] որ առաջնորդ
հեծելոցն էր իբրեւ զկինն խարդաւա-
նեաց, սպառնալեօք հարցանէր թէ
ուր թաքուցեր զամենայն ինչ քո
զմեծագին: Իսկ կնոջն ոչ եթէ ընդ
ընչիցն ինչ ինան այլ ընդ ամօթն
տրտմեալ, զժլատութիւն խուժա-
դուժ բարբարոսին առ պատճառս
վերիժուն կանդրելոյ, զջնհոյն մա-
տուցեալ ցուցանէր յոր կարծեցու-
յանէր զամենայն ինչ զնւր արկեալ,
եւ իբրեւ ցանկութեամբ խոնար-
հեալ ի ներքս հայէր, զոսան ի վեր
առեալ մղեալ ընկենոյր, եւ քարինս
եւս ի վերայ յաճախէր ընկենուլ եւ
անդէն սատակէր մինչ դեռ ի նեղ
եւ ի խոր տեղւոջէն ջանայր ելանել:
Ընդառ կինն ձերբակալ ի գնդէ ան-
տի սպանելոյն առ Աղեքսանդրոս զի
տայցէ զպատիժս սպանելոյ զօրա-
վարին: Յայնմ վայրի իբրեւ հար-

ցանէր Թադաւորն Թէ ո՛ կամ ուա-
ո՛ կամ ո՛յր դուստր ես, եւ քո ինչ
ինաս գործեալ է զի ածեալ կաս
այսր. Նորա աներկեւղ բարբառ ար-
ձակեալ Թէ Թէագենեայ դուստր
եմ, այնր որ եկայ զօրաւար Թե-
բայեցին եւ ի վերայ ազատութեան
Յունաց աշխարհին անկաւ: Ընդ
զվրէժ քինու զրկանաց իմոց եւ զի-
մոյ արբունեան զաւարառու ատա-
կեցի: Եթէ նմա ինն հրամայես ի-
մով լսկութեամբ պատարագ մա-
տուցանել քաւութեան, գիտաս-
ջիր Թէ կինոջ զգաստասիրի յետ ա-
մօթոյ զգաստութեանն ի նմանէ հա-
նելոյ քան զշունչն անարգ ինչ չիք.
եւ որչափ ճեպեսցես արկանել զիս
ի կենդանութենէ, անագան մե-
ռայց քանզի յետ ամօթխածու-
թեանն եւ աշխարհիս մեռանելոյ
կամ տակաւին կենդանի: Իբրեւ ի
միտս Աղեքսանդրոս[17] զերան, պա-
տասխանի տուեալ ասէր Թէ յի-
րաւի ապանաւ Թրակացին. չկամիմ
ասէր Թէ բուռն ինչ կանանց ազ-
նուաց լինիցի. յարգէր զոլէր զկինն,
եւ զնա հանդերձ ամենեքումբք որ
ազգականութեամբ նմանացեալ էին

ընդ նմա, հրամայէր ազատս լինել. եւ Թողոյր Թէ իւրաքանչիւր ոք ուր կամ ուրուք իցէ, գնայցէ: Ընխայեաց եւ պինդարեայ որդւոց եւ Թոռանց եւ Թոռին Թոռանց, մեծարանս արարեալ ճարտարին, որոյ գՀաւ Թագաւորին գԸղեքսանդրոս իւրով ք նուագօք էր յարգեալ. եւ հրաման տայր մի առնել հրճիւղ զապարանս նորա: Վասնզի ոչ եթէ զմօտաւոր առաքինութիւնն եւեթ սիրէր, այլ եւ զհիշատակս եւս ապագ որերոյ մեծարանօք, եւ զգաւակ նոցա երախտեօք պատուէր: Օ[18] եւ յետ այսորիկ յորժամ ի հուսկ վերջին ճակատուն յաղթեաց Դարեհի, զմանն մի աւարին Կրոտոնիատացւոց յղէր, զի ի քաերքսեայ մարտին, յորժամ այլ եւս ցունաց գաղթականութիւնք անյոյսք կային վասն ցունաց աշխարհին, նաւ մի ի Սաղամին առաքեցին, որոյ զօրավար Փայիղոս էր. եւ զպղատէայիս պատուով եւ պատարագօք մեծարէր, քանզի նոցին աւագք, յորժամ ցոյնքն ի մարտ պատերազմի ընդ Մարդոնիոսի բախէին, զիւրեանց իսկ երկիրն տային նոցա պարգեւ[19]:

ԺԴ. ՅԱՌԱՋ քան զայս վիշտս Թեբացւոյն բազում ինչ նշանք կանխեցին: Վաղու իսկ երիւք ամսով քան զհասանել Աղեքսանդրի, ի մեհենի անդ Սանդարամեոսպետին որ անուանեալ կոչիցի Թեսմոփորոս, թուխս սարդի ոստայնք երեւեցան, ուր ի ժամանակի ղեւտրիկական կռուոյն՝ իւ Թեբացւոց իրք ի գլուխ իսկ փառաւորութեան հասին, սպիտակ յայտնեցաւ[1]: Անդերձ սոքիմք ընդ գալ հասանել Մակեդոնացւոյն՝ պատկերքն ի հրապարակի ի քիրան հարեալ, եւ ծովալիճն առ Ընքեատեաւ տրտմութեամբ բառաչեալ եւ Դիրիկէ նորանշան արեամբ հոսեալ վտակս, բաւական էին զհետեւելն զարհուրեցուցանել, թէ ոչ ամբարտաւանութեանն գրաւեալ էր զնոսա որ ի նոյն միտս կային պնդեալք: Վասնզի հայեցեալ իմն ընդ պարծանս աւադայ հարցն իւրեանց, յորոց բարոյիցն քաջ ի բաց մեկնեալ էին, ոչ նոքիմբք արուեստիւք զնոյն փառաւորութիւն անձանց խոստացեալ՝ զաւեր աշխարհին ճեպեցին հասուցանել, յորժամ[2] չզան-

պիտեպին երեսուն հազարաց հեծեալաց եւ երեքհազար հեծելոց եւ այնպիսւոմ հին եւ յաղթօղ զօրու սակաւ ինչ աւելի քան զտասն հազարս վաւելոց ընդդէմ ճակատեցուցանել: Ալ Աղեքսանդրոս յետ քաղաքին առնլոյ, ի խորհուրդ անդր նիզակակցացն ապաստան առնէր ընտրել թէ զինչ հաճոյ թուի զի առնել ընդ քաղաքն: Նինի[3] ընդ նոսա փոկէացիքն եւ բազումք ի Բիոտացւոց անտի, որոց հին իմն ընդ Թեբացւոց երկպառակութիւնք լեալ էին, բազում անգամ եւ անհնարին իսկ միասս: Նոքա չհամարէին հաճել զիւրեանց ոխութիւնն կամ յապահովս լինել ի կասկածէ մինչ Թեբացւոց աշխարհն կայցէ: Զօրացաւ իշխանութիւն նոցա զի որմունքն եւ շինուածք ի հիմանց բրեցին եւ երկիրն ըստ կամայ թագաւորին լարաբաժին բաժանեցան ի մէջ այնոցիկ որ յաղթեցինն: Նոքա այնպէս զերեւելի գոյակապ քաղաքն որ ոչ եթէ զմարդկան եւեթ զերեւելոյ, այլ եւ[4] զդիցն ծննդոց կինքեան պատմէր, ի միում աւուր ի միջոյ[5] Յունաց աշխարհին ի բաց

յափշտակեցաւ, որպ զրեթէ ուխտաւն ամ յետ Հրամանին պատուհասանոյ[6] զագուաւուցն լինելոյ՝ նոյն բնակիչք էին: Վանդի երբեմն Բիւտասպոյ մերժելոյ ի Թրակայ եւ ի պեղեսգացւոյ ազգէն այսպէս վիճակ ելանէր, թէ յետ չորից տիոց զՀայրենի բնակութիւնն առնլոց իցեն, եւ միտ եդեալ նայիցին թէ յորմէմ վայրի սպիտակ ագռաւքն երեւեցին: Ուստ իբրեւ Անէ քաղաք թեսաղացւոց եկին, զագռաւսն նշմարեցին զոր մանկաւոյ բոսով սպիտակացուցեալ էր, եւ անդէն դադարեալ Հանգեան: Ի բարբառ փողոյ[7] ի հիմանց քակեցաւ քաղաքն, որպէս յառաջ քան զվաթսունն ամ Ղիսանդրոս[8] զԱթենացւոց քաղաքն քակտեալ քանդեաց: Սակայն ի մեհենիցն եւ յայլոց մեհենական շինուածոց հրաման տայր Աղեքսանդրոս զձեռս կարճել, այսպէս հոգ ի մտի եդեալ թէ մի իցէ եթէ անփոյթն առնելով[9] ինչ նոցա դործիցի: Ոչ միայն վասն առ դիան մեծարանաց[10] որ ի նմայն անկեալ էր, այլ եւ նորոգ եւս ահ եւ երկեղ տագնապէր, քանզի զմանս

ի զօրականացն որ մտին ի կաբիրա-
յուց մեհեանն որ Հանդէպ քաղա-
քին կայ, կողոպտել, յանկարծակի
մըրիկն հրայան բարկութեամբք եւ
բոցով յերկինից ծախեր: Ա՛նասին
եւ պատկերք որ ի տեղիս տեղիս
հաստարակայ կանգնեալ էին դից
կամ մարդկան որ առաւելեալ քա-
ջութեամբ իցեն: Ե՛ւ կայ իսկ յի-
շատակ թէ ոմանք՝ որոց ի խռովու-
թեան անդ առնլոյ քաղաքին եւ
կործանելոյ ոսկի ի դոգս պատկե-
րացն եւ ի թամբատեակն թաքու-
ցին, զնոյն ողջ գտին, յորժամ[11]
քան ամօք յետոյ կատանդրոս Ան-
տիպատրեայ որդի զթեբացւոց քա-
ղաքն նորոգեր: Ա՛յլ զայս ոչ եթէ
առ ողորմել ինչ այնչափ վտարան-
դելոցն թուի գործեալ, որչափ զի
զԱղեքսանդրի, զոր առեալը, զպար-
ծանս աղատիցէ: Ա՛յպէս եւ զա-
ռաջին մեծութիւն պարապայն կան-
գնեաց. ոչ զբարան զառաջինս եւ
ոչ զփառաւորութիւնն մարթաց մա-
տուցանել, եւ ոչ յետոյ երբեք
կանգնեալ հաստատեցաւ, այլ բա-
զում մի բան միոջէ նեղութեամբք
լսկեալ, հաղիւ թէ զփոքր ինչ քա-

ղաքի կերպարանս ցմեր ժամանակս
ունիցի: Պատմեն թէ ապա եւ Ա-
ղեքսանդրոս զղջացաւ, զի զթե-
բացւոց աշխարհն քակեալ իբրեւ
զմեւս զակն Յունաց աշխարհին[12]
խլեաց Հան. եւ յետ այնորիկ եւ
զկղիտեայ եւս զսպանուածն եւ զՄա-
կեդոնացւոց վատուքիւն որ յամա-
ռեալ պնդեալ էին չդնել արշաւան
ասպատակի եւ երթալ միջամուխ ի
Հնդիկս, այսպէս ած զմտաւ թէ
այն ցասումն Սպանդարամետին է,
որ վասն իւրոյ հայրենի աշխարհին
նեղելոյ այսպիսի վրէժս պահանջի-
ցէ: Եւ իցեն իսկ ոմանք որ[13] զմահ իսկ
Թագաւորին յարբեցութենէ կար-
ծեցին եւ ի գինւոյ, որպէս թէ վրէժ
առ Սպանդարամետն: Յետ այսր
ամենայնի վճարելոյ առաքեաց Ա-
թէնս պատմել[14] զի ճարտարախօսքն
որք զժողովուրդն ընդ Մակեդոնա-
ցւոց գրգռելոյ չդադարեցին, տա-
ցին ի ձեռս. ապա թէ դժկամակ
ինչ լինիցին զնոսա արձակել, նոցին
ամբարհաւաճութեան վարձուց ակն
ունիցին, զորոց զօրինակն ի Թեբա-
ցւոց վիշաս նշմարեցին: Ընդ յոր-
ժամ փոկիոնն որոյ առաւելագոյն

իմն ճոխութիւն էր առաջի ժողովըրդեանն վասն անարատ դնայիցն, խօսս ի մէջ արկեալ ասէր այսպէս, թէ չէ արժան չէ ի դէպ զմիաս պատանեկին որ եւ յաղթեացն, ածել ի ցասումն, եւ խրատէր եւս զնոսա որոց առաւելապոյն հասանէր տագնապ նեղութեանն, զի Ղէեայ եւ Երեքտէեայ դասերացն նմանեալ ընդ Հայրենի գաւառին փրկութեան յարեւէ անկանիցին: Դեմոսթենէս որ յականէ անուանէ էր խընդրեալ, կանդնեցաւ յոտն եկայ. եւ ուսուցանէր թէ պատրիք դուք Աթենացիք, թէ զսակաւան ի ձեռս տալով ի տագնապէ անտի համարիցիք ի բաց վճարել. զի զնոսա խընդրեն խորամանգ Մակեդոնացիքն, ընդ որոց տքնութիւնն եւ ընդ առաքինութիւն յաճախագոյն կացակածիցեն. եւ յետ մերժելոյ այնոցիկ որ հաստարակաց ազատութեան պահապանք լինիցին, յորբ եւ յանպատրաստ պատերազմ քաղաքն իբրեւ զգայլ[15] ի դառինս զորս շանց թողեալ իցէ, դիմեացեն: Բազում ինչ այն էր զոր Դեմոսթենէս գործեաց ի Մակեդոնացիս կողմն, որոց վասն այն-

պէս յիրաւի համարէր թէ ոչ մի
ինչ առ ի նոցանէ արգահատանաց
գոյէ մուտ: Յետ փիղիպպեայ սպա-
նանելոյ ինքն էր[16] առաջնորդ՝ պաշ-
սանեայ վրանին կանգնելոյ եւ գո-
հութեան պաշտաւնաց առաջի դիւին
եւ այլոց ինչ իրաց որ վասն նշա-
նաւոր ուրախութեան սովորութիւն
էին սահմանել, կատարելոյ: Ղա-
ղեքսանդրոս մերթ[17] մանուկ մերթ
նորանշան յիմարութեան բարբա-
ռով Մարդիտէս յորջորջէր. պար-
սիկ ոսկւոյն կաշառեալ՝ ամենայն
պատերազմաց զոր ընդ Ալեքսան-
դրի եւ ընդ նորին հօրն Փիղիպպեայ
Յոյնք պատերազմեցան, Ջահ եւ
խթիչ եւ դրդիչ էր լեալ: Ուտա-
ղեայ քան զոր սաստիկ դիմակաց հա-
կառակորդ[18] չունէր Ալեքսանդրոս,
զԱթենացւոց օգնականութիւն[19]
խոստանայր, եւ խթէր յայտնի իսկ
ընդ Թագաւորին տալ մարտ պա-
տերազմի: Նա եւ ոչ փոքր ինչ
յանցուցեալ էր Աթենացւոց քա-
ղաքին, զի զպատակերան Փիղիպպեայ
խորտակեցին, եւ նոցին[20] նիւթք
յանարժան պէտս դարձան. բազում
եւ այլ ինչ էր զոր ի սակաւաւորայ

կամայ հաւանութենէ ձեռն արկեալ գործէին խառնիճաղանճ եւ խամ եւ անտեղեակ ամբոխ ռամկին, ոչ ինչ հոգ ի մտի եդեալ զհանդերձելոցն: Բայց ոչ մի ինչ յայնմ ամենայնէ զոր կամակոր յամառութեամբ գործեցին, կարի յուզեաց զԹագաւորն, որպէս[21] առ Թեբացիս մարդասիրութիւնն, զի ի պրծանելն իսկ նոցա ի ժամանակի աւերածի աշխարհին, ընդ հակառակս ելեալ հրամանի նորա ընկալան, եւ այնչափ ինչ ընդ նոսա ցաւով եւ ցակամբք ծնգէին, զի եւ զկորհրդոցն եւս զօճն զոր ի պատիւ մեծարանաց Սպանդարամետին ամի ամի կատարէին, վասն հասարակաց արտմութեան այն ամ թողին: Եւ տենչանօք պարսկական մարտին լաւ համարեր շնորհել Յունաց զիւրեանց ապիրատութիւնս եւ ոչ կշտամբել: Ընդունէաւ յորժամ Դեմադէան[22] որ եւ փիղիպպեայ սիրելի էր, պատմեաց նմա զպատահանս քաղաքին, ներեայ[23] Աթենացւոցն զի զԴեմոթենէս եւ զԼիկուրգոս եւ զայլս զորս պահանջէր, անդէն ունիցին, եւ զքարիդեմոս ի վտարանդիկս ար-

ձակիոյեն: Իսկ նորա ի պարսիկս երթեալ ի բազում պէտս պէտս օգտակար լինէր նոցա, մինչեւ վասն համարձակին[24] բանից սպանաւ Դարեհի հրամանաւ: Եւ այլք եւս ոչ անշնանաւոր որեալ, վասն զի ընդ ակամբ հայէին ի թագաւոր անդր, թողեալ զքաղաքն դէմ եղեալ տապրագէմ ի թշնամիս նորա գնային[25] եւ բազում իմն վիշաս Մակեդոնացւոցն ի վերայ հասուցանէին: Յետ այնոր իրաց ի դլուխ ելելոց չէր ոք ի Յունաց աշխարհին, յետ Թերբացւոցն որոց երբեմն հոյակապ սպառազէնքն[26] էին, որ վաստահ յիւր զօրութիւնն էր, կամ թէ ապաստան յամուրն, յետ առնլոյ Ղեւկադիացւոց աշխարհին: Վասնզի ղՂեւկադիացիսն որ հպարտացեալ էին քաղաքին դրիւ եւ պնդեալ համբարօքն առ երկայնապոյն պաշարումն, սովով նուաճեաց. զի վանեալ վկանդեալ զաւանան որ շուրջն կային, թողոյր անկանել նոցա ի քաղաքն Ղեւկադացւոց[27], եւ օր ըստ օրէ սուսերացեալ բազմութեանն, զամենայն մթերան սպառեցին: Ի Պեղոպոնեսացւոց եւս կողմանց հրեշտակու-

թիւնք հաստանէին յայտ առնել զինդալէն, զի ըստ մտաց կամացն զԽժաւական մարտս պատերազմացն ի գլուխ հանեալ, զոմանց եւս ի Յունաց զատահակ միտս եւ զյանդգնութիւն պատուհասեաց: Արքայիքն որ յօժարեցին զօրաւիղն օգնականութեան լինել Թեբացւոյն, յայտ առնէին թէ զզօրավարան[28] որոց դրդելով յայն մոլեկան կատաղութիւն հասեալ անկան, զվնասապարտս արարին: Նղէայիքն մատուցեալ ասէին թէ մերժելոց յաշխարհէ անտի իւրեանց շնորհեցին դառնալ այսրէն, զի գիտացին թէ սիրելի են նոքա Աղէքսանդրի: Նւ Եսողացիքն պատճառէին թէ յայնչափ խռովութիւնս Յունաց աշխարհին եւ նոցա ազգն չէր լեալ անմասն ի խակութեան խորհրդոց անտի: Մեգարացիք նորոգն մեծարանօք զԹագաւորն եւ որ շուրջ զնովաւն էին ի ծաղր ածին, պատմէին[29] թէ վասն սիրոյ եւ երախտեաց Աղէքսանդրի ի Յոյնս անդր, Մեգարացւոց ժողովրդեան հրամանաւ նմա սահմանեցաւ քաղաքն. իբրեւ իմացաւ Թագաւորն թէ ոչ

ումեք ցայն օր այնպիսի մեծարանք լեալ էին բայց միայն ի վահագնէ, յանձն առնոյր խնդութեամբ: Եւ այլոցն տայր պատասխանի թէ չէք ինչ իմոյ մտաց քան զՀանդիստ եւ զհաղաղութիւն Յունաց աշխարհին սիրելն, միայն թէ առ յապայ ի խակագործ ատահակութենէ մերժեցէք զանձինս, զանցելոյն դիւրաւ ընդհեմ թողութիւն: Այլ քանզի չէր վստահ ի Սպարտիացիս, զՓիղիպադեայ ուստերան ի Մեսենէ ուստի մերժեալ էին, դարձոյց. եւ զՊելենէ Աքայեցւոց եւս ի ձեռս Քերոնեայ: Ի Սիկիոնին եւ յայլ եւս պեղոպոնեսացւոց քաղաքս յիւրոյ անտի կայուցանէր, զի դէտակին ունիցին խորհրդոյն Ղակեդեմոնացւոց ի մօտոյ: Զ ատն զայնչափ անչափ[30] իրս հանելոյ ի գլուխ սակաւաւոր ամիսքն բաւական եղեն, յորս զայնչափ գործս եւ զբազմադիմի պատերազմն վճարեաց փութանակի, ուր այլ ոք կազմել եւեթ եւ պատրաստել չէր բաւական: Զա իւրովի իսկ ինքն խոստանայր թէ եբագութեան[31] պարտէր զայն յաղթութիւն. եւ ցնա որ եհարցն թէ

սրպէս սրդունակ զՅունաց աշխարհ հնազանդեցեր. եւ պատասխանի այսպէս թէ ոչ յամեցաւ։

Յ. ՓՐԷՆՍԵՄԵԱՅ

ՌՈՎԸՆԴՈՒՆԱՈՒԹԻՒՆՔ

Ի ԴՊՐՈՒԹԻՒՆ

ՑԱՆԴԻՄԱՆՈՒԹԻՒՆ

Ա. Ճառք Պարսից տէրութեան մինչեւ ցժամանակն Աղեքսանդրի: Անպտանեն զնա Պարսիկքն, եւ վաղվաղակի յետ այնորիկ երկնչին ի նմանէ: Պատրաստին ի մարտ պատերազմի: Իդայ լերին զարմանալիք: Գործք քաջութեան Աղեքսանդրի:

Բ. Աղեքսանդրոս յայտ առնէ թէ հարկ է տալ մարտ պատերազմի ընդ Պարսից:

Գ. Անցանէ ի Պարսս զօրօք հանդերձ. թողու զԱնտիպատրոս ի վերայ Մակեդոնացւոց աշխարհին: Տայ զամենայն ժառանգութիւն իւր զհայրենի, եւ չպահէ ինչ իւր բայց միայն զյոյսն: Հասանէ ի դլուխ աւուրց քանիից յեզերս Եղեսպոնտոս ծովու: Տեղեացն որ զԵղեսպոնտաւ էին, նկատրպիրն:

Դ. Դնէ մեծարանս շիրմին Ա.քիղեայ, եւ գնալն յԱսիա. առ քաղաքաց: Խորհուրդ նախարարացն: Դարեհի ամբարտաւանութիւնն:

Ե. Խորամանկ նենգութիւն Աղեքսանդրի վասն զՄեմնոն ընդ իւր մնալոյ գքաջն քան զամենայն զօրավարս Պարսից: Սուտ զարմանալիք որով զիւր զօրականն քաջալերէ: Անցանէ ընդ Գրանիկ գետ. զՊարսիկան պարտէ, եւ առնէ իւրոցն հաւատացումն, կենդանեացն եւ անկելոց:

Զ. Գոհութիւն դիցն Ալեքսայ. բազում ազգք մնանեն ընդ իշխանութեամբ

նորա, եւ նա չյաւելու հարկս ի վերայ հարկաց նոցա: Ձեռս տայ ի նա Սարդիացւոց քաղաքն: Գտանէ նա զերս դաստատանացն Դեմոսթենեայ: Ջանայ իւր միաբանել զՓոկիոն: Առնու զԵվբեսոս: Մեծարէլն զԱպեղէս:

Է· Հրաման առնու յանրջոց տալ ընել քաղաք Ջմիւռնացւոցն: Կամի զծովակն որ ընդ Կղազոմէն եւ ընդ Ցէոս ի միջի կայր, ընուլ: Խառնէ զկղազոմէն ի ցամաք: Պաշարէ զՄիղետոս եւ առնու, եւ բնակչացն միւսանգամ ազատութիւն ընորհէ: Ջարմանալիք որ ի մեհենին եղեն, զոր ունէք ի զօրականէն կամէին աւար հարկանել: Մանուկ մի սիրեցեալ ի գեղմինէ:

Ը· Տպհնապէ Աղէքսանդրոս զնաւս թշնամեացն ի բաց մեկնել: Արձակէ զտորմիղ նաւաց իւրոց: Աղէքսանդրի պատճառք արձակելոյն: Ի Կարիա մտանէ: Անդ քաղաքս բազումս առնու: Դարձուցանէ զսիկինն Ադա յիւր սիկնութիւնն. եւ այսպէս գումի անկանի ժողովրդեան ընդ նա:

Թ· ԶԱղիկառնասոս պաշարէ: Ձկարէ լինել գամագիտ Մինդացւոց քաղաքին: Ցարձակումն Աղիկառնացւոցն: Ժպրհութիւն երկուց ոմանց ի զօրացն որ մեծի կռուոյ պատճառք եղեն: Խմաստութիւն եւ ցածութիւն Մեմնոնեայ զօրավարին Պարսից:

Ժ· Մեւս եւս յարձակումն Աղիկառնացւոցն, եւ մերժումն. եւ առնել նոցա հրձիզ զքաղաքն իւրեանց, եւ թողուլ եւ

մեկնեալ գնալ ի քաղաքիկան զոր Աղեքսանդրոս յետոյ առ վաղվաղակի։

ԺԱ. Աղեքսանդրոս Թէոդեկտեայ պատկերին մեծարանս դնէ։ Պատժէ զԱղեքսանդրոս զԼիւնկեստէս որ չարիս խորհէր նմա։ Իմանալն Թէ յայտնելոց է մատնութիւնն։ Առնէ մարդասիրութիւն Հրէիցն։ Ցեսանէ յԵրուսաղէմ զմատեանն։ Զոհս պատարագաց ի տաճարին մատուցանէ։

ԺԲ. Պարտէ զբարբարոսն որ կամեցան արգելուլ զնա յանցանելն։ Մեմնոն խորհի երթալ տալ պատերազմ ընդ Մակեդոնացւոց աշխարհին։ Եւ մեռանի ժանտութեան ախտիւ։

Յ· ՓՐԻՆՍԵՄԵԱՑ

ՐՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԵԱՆՑ

Կ· ԿՈՒՐՏԵԱՅ

Բ ԴՊՐՈՒԹԻՒՆ

Ա· ՚Ո՚ՂՑՆՈՒ ժամանակաւ Դաբեհ արքայ Պարսից[1] թագաւորեր, որ սակաւ մի ինչ կանխագոյն քան զՓիղիպպեայ ապանումն ի բարձ անդր մատուցաւ ի Բագուայ ներքինւոյ անտի, որ յետ Ովքայ արքայի մեռանելոյ եւ նորին որդւոյ Արշեայ հանդերձ ամենայն նոցին տամբն, զհարստութիւնն զոր յիւր չէր առակ վատրել, իւրոց երախտեացն առնէր գործ, խորհուրդ ի մտի եդեալ հանապազորդ շնորհս առ ի նմանէ գտանել, զոր այնպիսի պարգեւաւն ածէր զիւրեւ: Սակայն եւ ոչ անարժան ինչ ոք այնմ փառաւորութեան համարէր[2] ի ժողովրդենէ Դարեհ. զի եւ յարքունական ազգէն չէր ինչ օտար: Զանազի Ասանեայ Ովքայ հօրն եղբօր

ծնեալ էր զԱրսանէս, եւ Արսանեայ՝ զԿոդոմանոս: Օ՛ի զայսպէս զսոյն գունակ յորջորջէր, մինչ դոյզն ոք էր· բայց յորժամ ի Կիւրոսի աթոռն հաստատեցաւ, ըստ Պարսից ինն բարոյից զառաջինն անունն թող եւ Դարեհ կամեցաւ անուանել: Այս էր ի ճակատու երեւելի, զԹշնամին միայն ընդ միայն մարտուցեալ սպանանէր, յորժամ[3] ընդ Կադուսիացւոց տայր ՈՒքոս մարտ պատերազմի, եւ մեծ անուն քաջութեան ժառանգէր: Սա յառաջնորդէ անտի թագաւորութեան[4] ի Կիւրոսէ եկայ տաներորդ ի վերայ Պարսից հարստութեանն: Վասնզի ՈՒքոս զԱրտաշէս զՀայրն փոխանակեաց, եւ նա զԴարեհ: Սմա թող Արտաշէս ուստր Քաերքսի զթագաւորութիւնն: Վասերքսէս զԴարեհ պատզաւեր զայն որ ի Վշտասպեայ ծնաւ, եւ յետ ի կամբիւսէս սպառելոյ զաւակին Կիւրոսի, միաբանութեամբ[5] եւթն Պարսից զիշխանութիւնն ի մոգուց անտի հան: Ընտրեմբք թագաւորօք գրեթէ զերկերիւր եւ զերեսուն ամ Պարսից իրք զարմանալի աճեցին, մինչ յա-

առջնումն ազգն, քանզի անհմուտ
ցանկութեանց էր, ի վերայ ազա-
տութեան եւ պարծանաց եւ ընչից
պնդակազմն կռուէր: Իսկ իբրեւ
յառաջադէմ ժամանակին լինէր եւ
համարեցան թէ զքաջութեան հա-
տուցումնն առին, ապա յետին զքա-
ջութիւնն համարեցան. այնուհե-
տեւ ոչ եթէ իւրեանց ինչ զօրու-
թեամբ ի զգուշութեան ամրացեալ
կային, այլ համբաւաւ նախնեացն
զօրութեան, եւ զմեծութիւնն ար-
կանելով ի կիր, որով ոչ սակաւ
քան զինուք եւ սպառազինօք ընդ
Յունաց դուային: Իսկ յետոյ ու-
րեմն յորժամ ընդդէմ բռնութեան
Աղեքսանդրի ոսկւով դուն ինչ վճա-
րէր, եւ այնուհետեւ յորժամ յետ
ամենեւին արտաքին օգնականու-
թեանն մերժելոյ, պարտ էր յան-
ձինս իսկ խիզախել, փափկանային
բարեկեցիկ լինէին մեղկութեամբ
բեկեալ անկեալ կնատագոյնք, եւ
զբախտին կործանման զդէմ իսկ
չկարացին ունել: Վանզի պճնարա-
պիտութիւնն կարօտութիւն յորդո-
րէ. եւ զյղփութեան պճեա՝ զե-
խութիւն եւ վատութիւն գայ: Ե-

պա[6] լու լեալ փիղիպպեայ վախճանին, յոյր փառաւորութենէ եւ ի կազմութենէ զահի հարեալ էին, զերծան յահէն, եւ զԱղեքսանդրի մանկութիւնն անդոանէին. կարծեալք այսպէս եթէ զայն իսկ շատ համարիցի թէ համարձակ իցէ նմա յապահովս ի պեղա քաղաքի շրջել: Այլ[7] յորժամ զպատերազմացոյ նորա եւ զյաղթութենացոյ գուժկանք ի միմեանց վերայ հասանէին, ի պատանւոյ անտի որ գայն վայր արհամարհն թուէր, զարհուրեցան ահաբեկ եղեն, եւ մեծաւ փութով իբրեւ ի հանապազորդ եւ ի սաստիկ մարտ պատերազմի թիկունս օդնականութեան պատրաստէին: Եւ քանզի առաջնոյ պատերազմացն փորձիւք ուսան[8] թէ Ասիացւոց զօրականն չէ բաւական լինել դիմակալ Եւրոպացւոց զօրաց, խնդրակս ի Յոյնս առաքեալ յիսուն հազար ժիր եւ քաջ մանկտւոյ ածին ի վարձկանութիւն: Այնց զօրաց Մեմնոն հռոդացի հազարապետ կայր[9], որ յառաջագոյնն իսկ ի բազում ճակատս զիւրոյ հաւատարիմ մտաց եւ զքաջութեան հանդէս ցուցեալ էր

պարսից: Սորա առաքեալ երթալ ունել զքաղաքն Կիւզիկոն, եւ տա-
գնապաւ ընդ Փռիւգիացւոց աշ-
խարհն առ Տրովացւոց[10] առհմանօքն,
երթեալ հասանէր յԻդա լեառն, որ
անուամբն իսկ զկրկոյ դրին կերպա-
րանս բարձեալ բերէ. զի զԹան-
ձրահիտ ինչ ծառոյ վայրս հինք
Իդաս անուանեցին: Ընդ լեառն
բարձրաբերձ բարձաւանդակաւ ի վեր
ամբարձեալ կայ[11] առաւել քան
զայլ լերինս որ յԵղղեսպոնտոս կոյս
իցեն: Ի միջի[12] անդ ունի անձաւ,
զորմէ կայ իսկ Համբաւ[13] յառաս-
պելն կրօնիցն իմն ահիւ, թէ յայնմ
վայրի զկերպարանս դիցն տեսեալ
իցէ տրովացի դառաւորին, յորժամ
հօրն իշխանութեամբ տարագիր ե-
լեալ յԻդա լերին խուճկա արկանէր:
Պատմեն թէ Իդէացւոց Դակտիղաց
նոյն հայրենի գաւառ էր, որոց զա-
ռաջինն ի մեծէ Արամազդայ մօրէ
ուսեալ զերկաթոյ զերկդիմի պէտս
ոչ զփոքր ինչ պիտանի մխիթարու-
թիւն կարեւոր պիտոյից եւ վաստա-
կոց եւ զսաստիկ գործի մոլեկանն
կատաղութեան, ածին ի կեանս
մարդկան: Եւ այս[14] մի ինչ զար-

մանալի աւանդի, թէ յորժամ շուն ըն յաստեղատունն ելանիցէ եւ ի ներքոյ հողմիքն ամբոխիցին, ի կատար անդ Իդայ սարին խաղաղ են օդքն[15], եւ յորժամ գիշեր զբազում ժամս զերկիր ունիցի, արեգական, ասեն, երեւել ոչ ի գնդի կերպարանս, այլ ի լայնութիւն տարածեալ ափիս, եւ իբրեւ պէսպէս դունդադունդ հրով գիրկս արկեալ զերկոքումբք կողիւք լերինն, եւ ապա տակաւ ամփոփել. եւ ի մօտ հասանել լուսոյն փոքր ինչ մեծ քան զարտաւար մի անջրպետութիւն ընուլ, եւ յետ տակաւ ինչ միոյ ի սովորական բոլորն բոլորակ ամփոփեալ ընդ զատուցեալ ճանապարհն արշաւել[16]: Ինձ այսպէս թուի, թէ յորժամ ընդ օդս որ գոյացդ ի սառամանեաց պնդեալ իցէ եւ ոչ ի հողմոյ այսր անդր մաղեալ, եւ պատկեր թեբաիատար արեգականն՝ յորժամ յելանել իցէ, ընդարձակեալ տարածանիցի, պատիր զարմանալիք աչաց երեւիցին. մինչեւ առ տակաւ սակաւ ջերմութեանն բռնութիւն զայն ի բաց շքթեցուցանիցէ եւ տայցէ համարձակ պչնուլ ի բոլորն բոլորակ

առաեղն: Օ՛ի յորժամ պարզ լինի-
ցի եւ յատակ երկինք իցեն, ճառա-
գայթք յայսկոյս յայնկոյս արձա-
կիցին. եւ ուր նեղեալ օդն իցէ,
կայ ընդդէմ ճառագայթիցն, եւ
իբրեւ ի հայելի անկեալ ճառա-
գայթն առաքէ ածեցուցեալ զմե-
ծապայծառ լուսաւորութիւնն: Ա-
իդայ լեռնոտամբն[17] շինավայրք
Սիւրիկենացւոց ի Պրոպոնտիս հա-
ստանեն. ինքն իսկ քաղաքն ի փոքր
ինչ կղզւոջ կայ եւ երկուք կամրջօք
ընդ ցամաք խառնի: Բայց զայդ
յետ փոքր ինչ ժամանակի Աղե-
քսանդրոս կազմեաց. յորժամ նաւ-
արկեալ երթայր ի Մեմֆոնի ար-
շաւանին: Որ իբրեւ յանկարծակի
ի վերայ դիմեր Սիւրիկենացւոցն եւ
երկեղուկս արկեալ չվճարէր ինչ, ուր
քաջութեամբ զպարիսպն պահէին
քաղաքացիքն, թշնամութեամբ կա-
պուտ կողոպուտ զաշխարհն առնէր,
եւ կուտէր անտի աւար անհնա-
րին: Այս ոչ Մակեդոնացւոց զօրա-
վարքն դադարեալ կային: Պարմե-
նիոն զԳրինիոն Եւողիդացւոց քա-
ղաքն վկանդէր, եւ զընակիչսն վը-
աստրանդիս ի ծառայութիւն առ-

նէր. յետ այնորիկ ընդ կայիկոս գետ անցեալ ի վերայ Պիտանացւոց քաղաքին անկանէր, ի վերայ ընչաւէտ քաղաքին եւ որ կրկին նաւահանդստովն պատեհ առ առնուլ էր զօրս յԵւրոպացւոց աշխարհէն. այլ ի Մեմնոնի ածապարել հասանել՝ վաղվաղակի վճար եղեւ պաշարմանն: Ապա կաղաս որ սահաւուց Մակեդոնացւոց եւ վարձկանաց զօրու ի Տրովադա իրս եւ դործս վճարէր, ի մարտ պատերազմի ընդ Պարսից ոգորէր, եւ զի չէր առատ բազմամբոխ բանակի թշնամեացն, անձնապուր ի քաղաք անդր Հռեաէացւոց երթայր:

Բ. Յաջս ժամանակի Աղեքսանդրոս[1] կարգեալ եւ յարդարեալ զիրս Ցունացն, ի Մակեդոնացւոց աշխարհն դարձեալ գայր, ընդ բարեկամաց կարգեր խորհրդով թէ յումէ արժան իցէ զգուշանալ կամ զոր գործ պատշաճ իցէ գործել այնմ՝ որ զայնպիսի զմեծ պատերազմ կամիցի բուռն հարկանել: Ընտիպատրոս եւ Պարմենիոն որ տիովք եւ պատուովք առադք էին, կային աղաչէին թէ մի ի միում մար-

ՏԻի անդ զողջոյն իսկ զպետութեա-
նըն զկեանս եւ զփրկութիւն առա-
ջի բախտին մատուցանիցէ լինել նմա
դարանակալ եւ նենդել. մինչ չեւ
վանն որդեկաց փոյթ յանձին կա-
լեալ իցէ. եւ յետ հայրենի աշխար-
հին անարատ հաստատելոյ, ապա
զմտաւ ածիցէ ընա ածեցուցանել:
Վանդի բայ Աղեքսանդրէ չդոյր
ոք ի փիղիպպեայ զաւակէ արժանի
իշխանութեանն, քանզի Կղէոպա-
տրայ զաւակն ի ձեռն Ղոմպիադայ
ատտակեցաւ. Արիդեոս[2] վանն մայ-
րական թշնամանացն եւ մտացն
խռովելոյ չհամարեցաւ վայելուչ
թագաւորութեանն: Այլ նա քան-
զի չժուժայր հանդատեան, ոչ այլ
ինչ եթէ ոչ զմարտ պատերազմի եւ
զդաղթութեան պարծանս ցանգ ի
միտան յեղյեղէր: Արդ դուք ասէ,
որպէս պարտ իսկ եւ պատշաճ է
արանց առաքինեաց եւ որոց զհայ-
րենի զաւառն սիրիցեն, վանդիւ-
րութեան եւ վանն հակառակաց աշ-
խարհին հոգ ի մտի ունիք ոչ ա-
ռանց պատճառանաց: Վանդի ո՞
իցէ որ չառնուցու յանձն թէ խիստ
գործ ակամանիմք, որում թէ միան-

գամ խառնիխուռն առնիցեմք սկիզբըն եւ արդիւնք իրացն յանդիմանիցեն, ոչ երբեք ուրեք անագան զղջումն յերիւրեալ ածիցէ յուղղութիւն: Օ՛ի մինչ չեւ զկայմն կանգնեալ իցէ, մինչ չեւ զառաջասան ձգեալ իցէ, նաւարկել պարտ իցէ թէ հանդարտել, այն մերոց կամացդ մատոյս է. եւ յորժամ հողմոյն ալեացն ծփանայ զանձինս տայցեմք, ի նոցա կամն ապաստան իցէ մեր արշաւանն: Եւ ընդ այն ինչ չեմ դժկամակ թէ օտարաբամիտք եւ այլահաւորհուրդք յինէն իցէք եւ ոչ իմոյ մտացդ հաւանք եւ միաբանք. նա մանաւանդ զվիամբութիւնդ գովեմ, եւ զձեզ իսկ աղաչեմ, զի եւ յայնոսիկ՝ զորոց արդս ճառիցին, նովիմբ վարիջիք: Ապրեկամք թագաւորաց եթէ արժանի այնմ անուան ոքք իցեն, ոչ եթէ ի ձիրս ինչ եւ ի շնորհս թագաւորացն խօսել, այլ զօգուտն եւ զարժանն կամին թելադրել: Օ՛ի որ թելադրէ այլազգ ինչ առնել եւ ոչ որպէս ինքն էր առնելոց, ոչ եթէ խրատ ինչ տայ այնմ՝ որ ետարցն, այլ պատրէ: Այլ զի եւ

իմոյ մտացս խորհուրդք յայտնի
ձեզ իցեն, եւ ճշմարիտ համարիմ
թէ քան զյապաղելն անպատշաճ
ինչ իմոյ իրաց չիք: Անդարտեալ
կան ամենայն կողմանք որ շուրջ
զՄակեդոնացւոց աշխարհաւս բնա-
կեն, եւ լռեալ Յունացն յոյզքն,
զկծօր եւ զառաքինի բանակս զօ-
րականացն թողուցո՛ւք դատարկու-
թեամբ եւ ծուլութեամբ կորնչել,
թէ մանաւանդ յընչաւետագոյն
գաւառան Ասիացւոցն առեալ տա-
նիցիմք զնոսա որք երբեմն զայնր
աշխարհի ստացուածս յուսով ըմ-
բռնեցին, եւ զվարձս ընդ վաստա-
կոյն, զոր ցանդ առ հարքն իմով եւ
ապա ի մերում իշխանութեանն զե-
րիս ամս վաստակեցին, ի Պարսից
աւարէ անսակ խնդրեն: Ցակաւին
նոր իմն[3] է արքայութիւնն Դարեհի,
եւ յետ զբազումայն ապանանելոյ՝ որք
երախտեօքն թագաւորէ, անազդ-
րունութեան եւ ապախտաւորու-
թեան կարծիս յանձն առ ի մէջ իւ-
րոցն, եւ այս ամենայն զլաւան ի նոցա-
նէ որ ի հնազանդութեան կան, առե-
լութեամբ լի առնէ ընդդէմ իշխա-
նաւորացն եւ առ հպատակութիւն

հնազանդութեան դանդաղադոյնս եւ կամակորս եւս գործէ: Ընդեալ նախիքմ արդեւք մինչ նորա ճոխութիւնն հաստատեսցի, զի յետ զերս աշխարհին ի պարապութեան կարգելոյ եւ յօրինելոյ, այսր իսկ ի Մակեդոնացւոց աշխարհս ածիցէ հաստուցանիցէ զպատերազմն: Բազում վարձք են երազութեան, եթէ մեք դադարիցեմք, այն վարձք ի թշնամիս անդր հատանիցեն: Օ՛ի յայսպիսի ինչ իրս ամենայն՝ մեծ իմն առաւելութիւն ընդ իւր բերիցէ առաջին ոգւոյն միտութիւն, եւ այն պատրաստ է այնմ որ կանխէ: Վասնզի ոչ ոք է որ յամէ իմն եւ յապաղէ եւ խնդրէ ժառանգել զընծորհս հզօրին. քաջ ի բաց հարբուտագոյն համարիցի որ ճակատ տայցէ քան որ ընդդէմ երթայցէ պատերազմին: Իսկ որչափ միտս իցէ մերում առաքինի անուանն, եթէ վըիպեցուցանիցեմք զնոսա ի յուսոյ անտի նոցա, որ մեզ երիտասարդացս զնոյն մեծարանս արժան համարեցան դնել, որով իմ հայրն առաքինի զօրավարն յետ այնչափ քաջութեան հանդիսի փոքր ինչ

յառաջ քան զմահն մեծարեցաւ։ Վասնզի ոչ եթէ[4] վասն այնորիկ Յունաց ժողովն եւ մեզ զհարատու-թիւնն, զի ի Մակեդոնացւոց աշ-խարհին դասարկք պարապորդք եւ ի վաճառուԹեան ցանկուԹիւնս հարեալ հասեալ՝ անփոյթ առնի-ցեմք զվնասուէն որ վաղու երբեմն եւ այժմ իսկ Յունաց եղեւ. այլ զի զայնը ամենայնի զոր հպարտա-ցեալք լըսեալք լինեալք ի մեզ իշ-խեցին գործել, տայցեն վրէժս։ Օ՛ինչ ասիցեմ եւ զայնց ազգացն Յունաց որ ցան աստ անդ Ասիա-ցւոց աշխարհին կան ափուեալք, եւ անհնարին ծառայուԹիւն ժինդակ բարբարոսացն նեղէ զնոսա։ Իսկ[5] Թէ արդէս պաղատեցաւ. եւ որպիսի յանդիմանուԹեամբ խօսեցաւ վասն նոցա Դեղիոս եփեսացի, որովհե-տեւ զուք իսկ ինքնին յիշատակէք, չերկրորդեցից։ Եւ այս իմն յայտ է Թէ նոքա ամենեքին զառաջինն յոր-ժամ զմեր դրօշն նշմարիցեն, վաղ-վաղակի առ մեզ են անցանելոց, եւ փոխանակ ընդ իւրեանց ազատչացն եւ օգնականաց ընդ հակառակս ծանրատաղտուկ եւ անօրէն տէրանցն

ելեալ զամենայն վիշտ վտանգի ա-
ռանց դանդաղելոյ յանձն առնու-
ցուն: Ոչ պէտ եւ ընդէր իցէ թէ
զանձանց եւ զԹշնամեաց մոռացօնս
արարեալ՝ թիկունս օգնականու-
թեան անձանց խնդրեմք ի վերայ
ազգացն զորս դանդաղագոյնն յաղ-
թել ոչ եթէ փառք են այլ ամօթ:
Յամս հարցն մերոց[6], սակաւաւորաց
ի զակեդեմոնացւոց յԱթենացւոց աշ-
խարհն երթելոց զդէմ չկարացին
ունել յաճախագոյն բանակք Թշնա-
մեացն. եւ Թողին զփութագաստան
եւ զԽուդաստան եւ զՊափղագոնա-
ցւոց աշխարհն լինել յառ եւ յաւեր
եւ յաւար. եւ քանիցս անդամ թէ
կամեցան արդելուլ՝ սատակեցան կո-
տորեցան ցյաղթ Թշնամեացն. մին-
չեւ այսրէն կոչեցեալ յիւրոցն Ագե-
սիղաւոս վասն խոտովութեանց ի Յու-
նաց աշխարհին յառնելոյ, երերե-
լոյն եւ տատանելոյ մտացն խոր-
հրդովք, տայր ոդի առնուլ եւ ու-
շաբերեալ կազդուրել յայնպիսի եր-
կեղէն: Սակաւ[7] ամօք կանխագոյն
քան զնա հազիւ թէ բեւր մի Յու-
նաց առանց զօրավարաց եւ պախրէի
ի ներքնակողմն կուսաց Պարսից էշ-

խանութեանն ընդ այնչափ ան-
չափ ազգս հակառակորդս հորդեցին
ի սուր սուսերի ճանապարհ ընդ
հայրենի դաւառն, յորժամ զհետ
պնդեալ հալածէր զնոսա ամենայն
զօր թագաւորին որպէս զխարդ ընդ
եղբօր իւրում ընդ Կիւրոսի վասն
թագաւորութեանն դոռոյեալ էր,
եւ յաղթօղ երեւեալ. զոր եւ նո-
քին վարատեալ ի փախուստ դար-
ձուցին զայն որ ամենայն ուրեք պա-
տերազմին դումարէր: Եւս արդ մեք
որոց ամենայն համօրէն աշխարհս
Յունաց հնազանդեալ է, յայնչափ
յաղթութեանցն նուաճեալ լռեալ
զի զգօրաւորս ի նոցանէ կամ ի ձա-
կատու կործանեցեալք կամ ի բա-
նակի առ ունիմք, զանդիտիցեմք
ինչ արդեօք Ասիացւոյն զորս սա-
կաւաւորքն ի նոցանէ որոյ յաղթե-
ցեալքն, ամօթալից նեղեալ վշտա-
ցուցին: Ապա այլ եւս միտս ի նոյն
բանս ածեալ յարեալ, այնչափ յոր-
դորեաց դրդեաց զմիտանոցս մինչ զի
ամենեքին մխաբանեցին, եւ պարմե-
նիոն եւս որ առաւելն կամէր թէ յա-
պաղէր պատերազմին, պարտ եւս պատ-
շաճ համարէր առաւելապէն երա-

պել եւ փութացուցեալ եւս ճեպէր զԱղեքսանդրոս : Այնուհետեւ[8] ա-մենայն փոյթ պնդութեան շրջեցաւ ի վաղվաղել ի չուն, եւ ի Դիան քաղաքի Մակեդոնացւոց ողոմպիա-կան Արամազդայ զոհ մատուցանել զհաստատեալ Աղեքսանդրի որդւոյ թագաւորեայ : Եւ մուսայն եւս գուսանական խաղս խաղալիօք գոր-ծեալ զաւուրս ինն ըստ դիպն թու-ոյ : Յետ այնորիկ[9] դինըմպելիք մե-ծաւ առատութեամբ կատարեցան ի վրանի անդ զարդարելոյ որ հա-րեւր բազմականս առնոյր : Ընդ ընդ բարեկամն եւ ընդ զօրավարս եւ ընդ քաղաքաց հրեշտակս բազմեցաւ : Ընդ ամն տայր եւ զօրացն պատ-րուճակս բաշխել, եւ զայլ եւս ինչ մատուցանել որով ահմանեալ զու-արթութեան տօնական օրն ըն-թրեօք եւ ամենայն ուրախութեամբ մօտաւոր պատերազմին անցանիցէ :

Գ · Ի ԳԱԼ գարնայնւոյն, յամե-նայն կողմանց զօր կուտէր գումար-տակ առնէր գունդ բովանդակէր[1] Ասիացւոց կողմանն անցուցանէր, առեալ ածեալ զզօրն՝ հարուստ զօ-

բուխեամբ եւ ոչ թուով: Նրեսուն հազար հետեւակաց առաջնորդէր Պարմենիոն յորոց երեքտասան հազարքն Մակեդոնացիք էին, եւ հինգ հազար յայնցանէ որ վարձուքն զինուորեալ էին. զայլ եւս բազմութիւնն նիզակակիցքն եւ դաշնաւորքն յղեցին: Հետ երթային նոցա Պիւրիկեցիք եւ Թրակացիք եւ Տրիբալացիք հինգ հազարք մարդկան, յաւելան եւ հազար աղեղնաւորք Ագրիացւոյն: Այրուձին Մակեդոնացւոց հազարաց եւ ութհարիւրաւորաց Փիղոտաս[2] տանէր, եւ նոյնչափ հեծելազօրս ի Թեսալոնտասանէ՝ կաղաս. իսկ ի մնացեալ Յունաց աշխարհէն բնաւ վեցհարեւր հեծեալք եկին, յորոց վերայ զՆերիգիւիոս կացուցանէր. բանակին կասանդրոս առաջնորդէր իննհարիւրով յառաջամուտ նահատակօք Թրակացւոց եւ Պէոնացւոց: Այդ զօր՝ անբաւ զօրաց թշնամեացն ընդդէմ ճակատեցուցանէր ոչ աւելի քան զերեսուն աւուրց պաշար պատրաստեալ. ի քաջութիւն իւրոյն ապաստանեալ, որք[3] ի յաղթութեան անդ ծերացեալք ուժով

պնդութեան եւ զինուք եւ սպա-
ռազինօք անհնարին առ պարսու-
թիւն էին ի բազմամբոխ թշնամեացն
բազմութենէ: Եւ Անտիպատրեայ՝
զոր[4] երկոտասան հազարաւորօք հե-
տեւակաց եւ հազար հինգարիւր հե-
ծելովք Մակեդոնացւոց եւ Յունաց
աշխարհին կուսակալ թողեալ էր,
պատուէր տուեալ էր զի ատեպ յե-
րոսն զօրաժողով առնիցէ, որով[5]
մի ըստ միոջէ նորոգեացի զօրն յոր-
ժամ ի պատերազմաց սպառիցի եւ
ի հրամանաց: Ոյոյս միայն իւր պա-
հեաց յորժամ զայլն ամենայն բաշ-
խէր տայր բարեկամացն: Ոչ զա-
մենայն զոր կարէրն չունել եւ չա-
ղարտել ինչ զթագաւորութեանն
պատիւ, զայն յիւրսն բաշխէր, մինչ
չեւ[6] ի նաւան էր ելեալ: Պերդիկ-
կաս զարարսն որ շնորհէր նմա, չաւ
յանձն, եւ հարցեալ զթագաւորն
թէ զի՞նչ մնացուածք անձին իւրում
թողուցու. եւ ի նորա յաւելուլ՝
թէ յոյս, նմին, ասէ, եւ մեք ի-
ցեմք զովոյք որ քեզդ զինուորիմք:
Ապաւէք զհետ նորա չոգան. իսկ
վասն այլոց բարեկամացն, հարցեալ
թէ յորում վայրի իւր զանձքն ի-

ցեն, ճշմարտիւ տայր պատասխանի
թէ առ բարեկամն: Ընդարեւ յետ[7]
ի վերջոյս իսկ իրացն մնելոյ թուի
թէ ոչ անճահս ինչ զինչան զոր ու-
նէրն զեմեղեցէ, զի կամ յաղթեալ
եւս մեծամեծս առանալոց է, կամ
եթէ յաղթիցի եւ զայն եւս կորու-
անելոց էր. նա եւ ի ժամանակին
եւս յորդորագոյն ապատուրս ի
գործ վարէր: Նա գրեթէ եւ ի կա-
րեւորացն եւս որ յայնժամն պիտոյ
էին, մերժէր զանձն, յորժամ տայրն
պարգեւ զէնս եւ զարարս եւ զմուտս
որոց աւուրք յետ բազում ժամա-
նակի հասանէին. քանզի զատու-
ցեալ էր զանձն որ վասն պիտոյից
պատերազմի էր, եւ ըստ նուագու-
թեան զանձուն, զոյնչափ փուքթով
եւ հաւաստեաւ խնամակալութիւն
լինէր: Քանզի[8] յետ փիղիպպեայ
սպանանելոյ պակաս քան զվաթսուն
քանքար դահեկանաց դրոշմելոց
գաւաւ, եւ բաժակք սակաւք ոսկե-
զինք եւ արծաթեղինք ի տան զան-
ձին, եւ փոխ եւս թող հինգարիւր
քանքար[9]: Ոչ սա թէպէտ եւ
զՄակեդոնացւոց իշխանութիւնն
աճեցոյց եւ սուսերացոյց, քանզի

զոակեհատան ի քրէական մեռաւլան առ Արենիդայոց՝ զորս ինքն փիղիպպեանն իակ կոչեաց, տայր փոբել, մինչեւ[10] հասանէր անտի ամ յամէ հազար քանքար: Սակայն ատէպն պատերազմաւ եւ ոչ սակաւ պարգեւս բաշխելով սպառեաց թափեաց զգանձն: Բազում եւս ծախս էր ծախեալ նորա վասն զՄակեդոնացւոց աշխարհն նորոգելոյ եւ զարդարելոյ, զի աղքատ եւ տառապեալ էր աշխարհն յորժամ առն: Եւ զփիղիպպեայ եւս բազմաց յիշատակեալ է թէ իակզբան թագաւորութեանն աղքատ լեալ, եւ[11] յորժամ բաժակ մի ի յիսուն դահեկանէ ոսկւոյ ունէր, զայն ի ննջելն ընդ անարիւքն արկաներ: Ընդ սորա որդին մարտիւ պատերազմի զրգռեր զԹագաւորն Պարսից, որ[12] յորժամ ի քուն լինէր, հինգ հազար քանքար ոսկւոյ փոխանակ ընդ բարձի, երեքհազար քանքար արծաթոյ փոխանակ պատուանդանի ունէր. ի անարից եւ յանոտից գահոյք յատանձինն սենեական կային պահեալ. Թէպէտ եւ ինքն ութհարեւր եւս քանքար զոր իւր առեալ էր փոխ, ի վերայ յաւելոյր հօրն պար-

տեայ[13], յորոց հազիւ հազ թէ տասներորդ մասն մնացեալ էր: Ասի թէ յորժամ արձակեալ խաղային գնային, Տիմոթէոս[14] երգէր սրընդաւն, եւ զօրն զուարճացեալ՝ զինչս խուժադուժ բարբարոսայն յորս ի պատերազմ իսկ երթային համարձակութեամբ[15] խրախուսեալ անձանց սահմանէին: Այսպէս ընդ ծովակ անդր զօր յանուանէ անտի դրացի լերինն Կերկենիտէն անուանեալ կոչեն, յորում վայրի գնաւատմարտիկ տորմիղ նաւացն ունէր, խաղայր գայր ի Սորիսմոն, յԱմիփիպոլիս եւ յետ այնորիկ ի Սորիսմոնեայ դրունան հասանէր. ընդ որ անցեալ զՊանգէոս լերամբն, մտանէր ի ճանապարհն որ հանէ յԱբդերայն եւ ի Մարոնէա: Զի ի մտի այնպէս եղեալ էր ի ծովեզերին ճանապարհ առնել, զի լինիցի յօդնականութիւն նաւացն իւրոց որ մօտ խաղային եթէ պարսիկք յանկարծակի ի վերայ դիմիցեն, քանզի նոքին ի ժամանակին ծովակալէին: Զի իւր[16] սակաւ ինչ տորմիղ նաւացն էր. իսկ առ թշնամեացն կիպրացի եւ տասնիկ նաւք էին եւ զօրք ընդելեալք

ընդ իրս եւ ընդ արուեստիւնս ծովա-
կանս եւ վարժ նաւավարք: Իսկ
Մակեդոնացւոց աշխարհն քանզի
այն ինչ ձեռն արկեալ Ջանայր ծո-
վու տիրել, դեռ եւս չունէր յա-
ճախագոյն նաւս, եւ ժամանակ եւս
լինէին տալ նաւս նիզակակից նո-
ցա: Նա Աթենացիք իսկ յորժամ
նաւք ի նոցանէ խնդրէին, ի նաւս
եւեթ յղեցին. սադրեալ նոցին ճար-
տարախօսացն եթէ վտանգ է թէ
գուցէ յետ նաւամարտիկ նաւացն
առնլոց ընդ հակառակս այնոցիկ՝ ո-
րոց առաքեալն էր ի գործ արկեալ
վարիցեն: Յայնց վայրաց ընդ կողմն
Հերրոս գետոյ պարզեալ խաղայը,
ընդ որ հատեալ անցեալ՝ ոչ դժուա-
րաւ ինչ եկն եհաս ի Պեռիկա աշ-
խարհն Թրակայեցոց. անտի զան-
ցեալ զգետոյն զոր անուանեալ կո-
չիցեն Մեզան, ի քաներորդում ա-
ւուր չու առնելոյ նորա յաշխարհէն
ի Սեստոն հասանէր, որ կայ ի վերայ
Եղղեսպոնտոս ծովու ի վերջին սահ-
մանս ցամաքին, որով եւ դոգեալ ի
խորշ անկեալ ծովն ի նեղ ալեացն
ծփանաց՝ զԱսիա Եւրոպացւոց աշ-
խարհէն անջրպետէ: Վրանզի Մա-

կեդոնիա զԹրակացւոց աշխարհն կոչ
ուն. որ արշաւեալ յառաջ յա-
րեւելս երկուք գլխով զԱսիացւոց
աշխարհն շօշափեր, թէ ոչ ի ներքս
անկեալ համատարած անդնդոցն
հեռանայր. յաջմէ նղղեսպոնտոս
արգելու. յետուստ՝ Բոսփորոս, զոր
Թրակեանն անուանեն, զԲիւզանտա-
ցւոց քաղաքն ի քաղկեդոնէ զատա-
նէ: Անեալ Պրոպոնտիսծով որ միա-
կեալ կայ յանձուկն յայնոսիկ լերնդ-
արձակ դարի անդ դէմ յանդիման
առ Բիթիւնիացւոց աշխարհաւ եւ
առ կողմամբք Պոնտացւոց տարած
ծանի: Վկան զԲիթիւնիա ի խո-
նարհ՝ Միւսիա է, ապա Փռիւգիա,
եւ Փռիւգացւոց աշխարհին՝ Գիւ-
դաստան որ կոչ ի Փռիւգիա է, եւ
հեռի են ի ծովէ: Այս ներքոտա-
դոյն ի լայնանիստ եւ ի մեծատարած
կողմանն որ բերրի եւ բազմածին
եւ ընչաւէտ են, բնակեն ազգք բա-
զումք: Ի ծովեզերան դէմ յանդի-
ման Թրակացւոց եւ Յունաց աշխար-
հին Եղեսպոնտիացիքն. յետ նոցա
Տրովացիք բնակեն որ վասն վշտացն
զոր կրեցին եղեն երեւելիք: Ի խո-
նարհ քան զնոսա Եւոլիս եւ Յոնիա

ընդ երկայնութիւն սահմանաց Ղիւ-
դացւոց աշխարհին տարածանի: Ձէ
փոքր քան զայն ի նեղքսակողմն
եւ կարիա Դորացւոց աշխարհաւն,
որ առ նմին կայ, եւ զմեծ մասնն
շուրջ ծով պատէ: Ասյոց աշխար-
հաց երեւելի երեւելի կղզիք առ երի
կան. Ղեսպոս եւողական, Քիոս եւ
Սամոս Յոնիացւոց եւ դորիական
Հռոդոս եւ այլ եւս բազում կղզիք
որոց անուանք Յունաց յիշատակա-
րանօք պայծառացան: Ոչ ի ժա-
մանակս առաջինս զամենայն զայն
եզերս յաճախագոյն գաղթականօք
բնակեցուցեալ էր Յունաց, որք եւ
յայնժամ կային. այլ ընդ Պարսից
թագաւորսն եւ ընդ նախարարօքն
նուաճեալ՝ զառաջին ազատութիւնն
ընդ խժական ծառայութեանն վո-
խեցին: Իսկ Ալեքսանդրոս[17] յորժամ
ի Սեստոնն եհաս, հրաման տայր զի
մեծ մասն զօրացն Աբիդոս երթի-
ցեն որ յայն կողմն ծովեզերին կայ,
եւ զօրավար նոցա Պարմենիոն[18], եւ
իդոյն իսկ Հարեւր վաթսուն նաւս
ի ձեռն գումարեր եւ բազում նաւս
բեռանց տանելոյ. ինքն չոր առնէր
խաղայր գնայր ի քաղաք անդր եղե-

անտացւոց մեհենական նուիրեալ Պրոտեսիլայ[19] *որոյ շնորհիւ իսկ անդ ծածկեալ կայ, բլուր կուտեալ։ Զբլրովին շուրջ բազում կան կնճռիք որոց զարմանալի իմն բնութիւն է. քանզի տերեւք ասոցն ոչք ընդ*[20] *Իղիացւոց քաղաքն հային, յառաւօտին ժամու աւուրն վաղվաղակի ծիւրեալ անցանեն, իսկ այլոց ասոցն տերեւոց հաստատուն դալարութիւն է. այսպէս թուին թէ զնիսատ բաշխըս բախտի եւ զճակատագիր դիւցազինն յայտ կամիցի առնել, որ ի ծաղիկ փթթեալ հասակին ընդ Յունաց Անտիացւոց աշխարհն երթեալ, զառաջինն անկաւ ի Տրովացւոց պատերազմին։ Եւմա յայնժամ Աղեքսանդրոս*[21] *անդաստամեսական զոհս մատուցանէր, յաղօթս կացեալ զի յաջողութեամբ երթեալ հասանիցէ յերկիրս թշնամեացն։ Ընտի յիսուն նաւուք երկայնիւք ի Սիդեացւոց աշխարհն գնայր, ի նաւահանգիստ անդր որ Անքիացւոց անուն անուանեալ կոչի, զորոց զնաւամարտիկ ոտրիկ նաւացն ի ներքս ընկալաւ ի Տրովացւոց ժամանակն։ Եւ յորժամ ի մէջ ծփանաց Եղեսպոնտոս*

ծովու նաւարկեալ, երթայր քանզի իւրում նաւին ինքն էր նաւապետ, նեպտունեայ եւ ներէիդացն զուարթակ եղեն եւ զտաշտան ոսկեղէն որով զգինին էր նուիրեալ, պատարագ ծովական դիցն ի համատարած ծովին ընկենոյր: Ի նաւահանգստին էր նաւամարտիկ տորմիղ նաւացն, յորժամ[22] թագաւորն ընկեցեալ զգեղարդն յափին՝ զառաջինն ի նաւէ վազեալ կոխեաց զցամաքն, վկայութիւն եղեալ[23] դիցն օգնականութեամբ ստանալ զԱսիացոց աշխարհն արդարութեան եւ դիւցապաշտն պատերազմաւ: Այս բազինք կանգնեցան յորում վայրի ի նաւացն ելեալ կայր, Արամազդայ զի խնամակալ եղեւ, եւ Ամենայ դիցն, եւ Վահագնի. եւ յայնմ եւս վայրի ուստի մեկնեալ էր Եւրոպացւոց աշխարհէն՝ հրամայէր բազին շինել:

Դ. Անտի[1] գնայր յառաջ ի դաշտսն յորում վայրի առաջնոյ Իղիացւոց քաղաքին կայանք նշմարէին: Անդ մինչ դեռ ընդ դիւցապանց դրօշոց յիշատակարանս ոճով մանր հայէր, սմն[2] ի բնակչաց անտի խոստացաւ առնմա զՊարիդեայ քնարն: Այս եւ

պատասխանի Թէ ես ոչ ինչ ցանկամ չպատերազմասէր անարգ փափկութեանցն զործոյ, այլ կամիմ ընդ Ա.քիղղեայ քնարն որ զարանոյ քաջայ դովութիւնս նուիրեն ձեռամբ հնչեցուցանէր, որով զգործ արդեանց նոցա գլէր: [1]Օ՛ի ձեռն յանձին հարեալ պարծէր Թէ Ա.քիղեայ իսկ ծնեալ իցէ. եւ ընդ նա սովոր էր զարմանալ [3]. եւ շուրջ զսեամբն նորա ընթանայր մերկ բարեկամօքն հանդերձ եւ եւղ արկեալ պատակ ի գլուխն դնէր: [4]Եփեսատիոն զՊատրոկղի շիրիմն պատակեաց, նշանակեալ Թէ նոյն բարեկամութիւն էր նորա ընդ Աղեքսանդրի զոր սա ընդ Ա.քիղեայ ունէր: Ի մէջ բազում բանից զԱ.քիղեայ ճառելոց, ասաց այսպէս Թագաւորն, Թէ երկոքումբք երանելի Թուիցի նմա Ա.քիղղէս, զի ի կենդանութեան բարեկամ հաւատարիմ եգիտ, եւ յետ մեռանելոյ քաջոզ մեծ: [5]Այլոց եւս դիւցազանց որոց շիրիմք երեւէին ի կողմանն յայնոսիկ, առնէր յուղարկաւորութիւն: [6]Ու Պրիամայ զոհս մատուցանէր յերկիւղածութեան բազնին կամ զի հաշտ առնիցէ զուրուականս նորա

որ Յեակիդեայ սատակեցաւ, կամ
ման ազգականութեան որ իւր[7] ընդ
Իղիացւոց ի միջի լեալ համարէր.
քանզի զՀեկտորեայ զայրի կինն
զՆաոմաքէ ի կնութեան ունէր
Նէոպտղոմէոս: Ընթեռնայ զոր աւե-
լագոյն պաշտամամբք մեծարէր, զոհս
փութով յօժարութեամբ մատու-
ցանէր[8]. զիւր զէնս հանեալ զմեհե-
նէն կախէր, եւ զայլ զէնսն ի բաց հա-
նէր, զորոց[9] պատմէին ի Տրովացւոց
պատերազմին ժամանակաց տեւեալ
բաւեալ: Ըրաման տայր[10] թէ այն
զէնք ի զինակրաց բարձեալ կրիցին,
որպէս թէ ի դիցն օգնականութենէ
մատուցեալ առ զԱխիլեայ աշ-
խարհն նուաճելոյ. եւ պատմեն[11] թէ
զնոյնս ընդ անձն արկեալ առ Գրանիկ
գետով ի մարտ պատերազմի ընդ
Նախարարացն գոռայր: Ահա եւ ընդ
ընտիր ընտիր զինուց ուրախ լինէր եւ
ոչ իրիք սրբութեան առաւելապէն
պատկառ կայր որպէս զինուցն սրբ-
բութեան: Գտանեմ[12] ի կիր արկեալ
նորա վահան մեծապայծառ փայլա-
ծուն եւ դարգմանակ եւ ատլաւարտ
փողփողեալ, եւ յերկոցունց կողմանց
թեւս կախեալս նշանաւորս ի փայ-

լիւն եւ ի մեծութիւն, եւ զբահ-
պատեանսն կատուի կրկին: Սաղա-
ւարտ[13] երկաթի ունէր, այլ կոկեալ
ոսկրկեալ ի կերպարանս արծաթոյ
սրբոյ, որ էր Թէոփիղեայ գործածն.
մանեակ երկաթի ականակապ. սու-
սեր ընդ մէջ ածէր զսայրատուր եւ
ամենեւին կարծրագոյն եւ այնու մե-
ծագին էր, զի այնչափ պինդ եւ խիտ
էր երկաթն, այլ թեթեւ եւ դիւ-
րին առ ունել էր: Նրբեամն զայնու զի-
նու զարդու զգինուորութեան թամ-
բատան արկանէր, որ սիկեղայի ար-
կանելին կոչէր: Այլ զկէս ինոցանէ
յետ այսր ժամանակի ատացաւ. զի
զբահ-քն զորոց ասացաք, ընդ կա-
պուտան էին եւ ընդ կողոպուտս
պատերազմին առ Խաւեաւ կուռելոյ:
Իսկ զսուսեր պողովատիկ Պիտիա-
ցւոց արքայ Պիւպրիոս եւ պար-
գեւ. իսկ Հռոդացիք զկամարն զոր
անհամեմատ ճարտարապետ երե-
ւելի էր յօրինեալ Հեղիկոնեայ, որ
ընտիրն եւ հոյակապ էր եւ ընդ ա-
ռաջին արուեստագործս ճարտա-
րացն: Այս չէ ինչ անշահութիւն
զայնպիսի ինչ զամենայն յիշատակել,
որ ինչ առաջնոց զրադրաց աւժանի

պատմութեան թուեցաւ. եւ դարձեալ՝ մեծամեծ թագաւորաց բանից եւ գործոց եւ որոց թեթեւապոյնքն եւս կարծիցին ոչ եթէ առանց վայելչութեան եւ հեշտակատնութեան առնիցին յիշատակք: Ընդարեւ ժամանակք որ յետ Աղեքսանդրի տիոցն էին, բազում ժամանակս ղչէնան Աղեքսանդրի մեծարեցին. յորս զընդացեալ խնայեաց կանուխ հնութիւն. զի մի ումն ի հռոմայեցւոց սպարապետաց անտի յետ զՊոնտացւոց թագաւորութիւն ընդ իւրն[14] աճելոյ, զքղամիդ նորա ընդ անձն արկեալ պերեւեթեալ զիւր ձաղումն զարդարէր. այլ ումն զղբահան Աղեքսանդրի ագուցեալ ընդ կամուրջն արշաւէր, զոր ի համատարած ծովուն էր կազմեալ ոսոխ ելեալ Դարեհի եւ Քսերքսեայ: Յետ այսորիկ ելանէր Աղեքսանդրոս յԱթենայ մեհենէն խաղայր գնայր յԱրիաբէ, ուր բանակն իսկ էր Մակեդոնացւոցն որ ընդ Պարմենիոնի անցեալ գնացեալ էին: Յվաղիւ անդր[15] զՊերկոտեաւ եւ զՂամփսակոսեաւ ի Պրակտիոս դետ պարզէր որ յԻդէացւոց լերանց ելեալ ընդ

մէջ Ղամիսակացւոց[16] եւ Աբիւդացւոց աշխարհին Հոսէ, ապա սակաւիկ ինչ առ Հիւսւսի խոտորեալ ի Պրապոնտիս ծով թափի: Ընտի զՀերմոտեաւ գանցեալ[17] ի կողմնաս եկն Թագաւորն ի քաղաքն Ղամիսակացւոց որ ի մէջին կողմ երկրին կայ: Ձամենեսեան զոսա ընդ ձեռամբ հնազանդէր. քանզի եւ Ղամիսակացւոց[18] ներեաց, զՊանեգորս յղէր ղի զՊրիապացւոց քաղաքն, զոր բնակիչքն տային, առեալ: Ամենտաս Առաբեայ որդի չորիւք նախագնաց սուրհանդակացն դասակօք յորոց մին Ապողոնիատացւոց էր, որում Սոկրատէան գօրավարէր, հրաման առ երթալ դիտել. քանզի անդէն ի մօտ շրջէին թշնամիքն, եւ փութով եւ հոգաբարձութեամբ զճակատն կազմէին: Ընտաւելագոյն գինուորութեան[19] համառ եւ տեղեակ ի նոսա Մեմնոն էր: Սա կայր եւ հաւանեցուցանէր զի յետս այսրէն դառնային, զամենայն որ ինչ պիտանի թշնամեացն մարթիցի լինել զայն ի բաց ապականիցեն, եւ որ ինչ ի դաշտի բանջար կամ սէզ կամ դալար ի կայցէ հեծելազօրօք կոխան արմ-

բակաց երիւարացն առնիցեն զվնից եւ զքաղաքաց հուր հարկանիցեն, ոչ ինչ քան զմերկ գետինն թողուցուն: Ասէ թէ միջոց ամաց պահրելիւ պնդեալ եկեալ է, ասէ, մակեդոնացին, եւ յետ այնորիկ զոր ինչ յափշտակէն զայն կամի ուտել. եթէ չտամք յափշտակել, վաղ դառնայ գնաց յաշխարհն իւր: Այսպէս սակաւիկ ինչ ծախու զողջոյն իսկ Ասիացւոց աշխարհին փրկութիւն հատանիցէ շահել: Այս ինչ դժնդակ իցէ. բայց յամենայնի եւ ի բնաւի, ուր վտանգ ի վերայ կայցէ, յայն հայեին իմաստունք եթէ խուն ինչ վտանգիցին: Ընտ նմին օրինակի բժիշկք յորժամ տեսանիցեն թէ մարմնոյ մի անդամ ապականեալ յայլ եւս անդամս ցաւքն տարածանին, միոյ անդամոյ կորստեամբն փոխանակ ամենայն մարմնոյն ողջութեան հնարս խորհին: Նոյ ոչ եթէ չգուցէ ձեզ առակ օրինակի վտան դոցին իրաց ի միջի: Այսպէս երբեմն Դարեհ արքայ զգաստանան իսկ զայնոսիկ եւ զքաղաքս քանդեր աւերեր զի մի Սկիւթացւոց որ յայնկոյան կամէին անցանել, լինիցին ապաւէն: Ապա

թէ պատերազմաւ ի ձակատ մտեալ կռուիք, այնուհետեւ ի գլուխ իակ հասանիցէք իրացն տագնապի: Յետ պարսից միանգամ մերժելոյ, ամենայն այն կողմն Աղեքսանդրի լինիցի. իակ եթէ յաղթիցէք, չէք ինչ աւելի ունելոց: Այս եւ ոչ փոքր ինչ խուճապ տագնապի ի վերայ կախեալ կայցէ վասն զօրութեան մակեդոնական ճակատուն, ուստի զձեր հետեւական թէպէտ եւ թուով եւս աւելի են, զուր է ընդդէմ եդեալ ճակատեցուցանել: Յետ այսորիկ զի եւ թագաւորն եւս ինքնին անդ է, այն չէ ինչ սակաւ օգուտ ի յաղթութիւն անդր. ակնկալութեամբ խթին դրդին զօրքն եւ ամօթոյն եւ պարծանօք, առաջի թագաւորին ի մարտ պատերազմի մատուցեալ յանդիման թագաւորին: Այդ ամենայն ունին Մակեդոնացիքն, այլ Դարեհ ի բացեայ է ի ձէնջ: Ընդ այն չիք ունելք յերկուանալ թէ արդեւք լաւ է յօտարին երկրի տալ պատերազմ քան յիւրումն. արդ այնմ դիւրութեան հասանէք եթէ զհետ երթեալ խրատու իմոյ կամիցիք արշաւել ի վերայ Մակեդոնացւոց

աշխարհին: Ոչ այլուամ ուժեք ի պօրավարացն հաճոյ բանն թուեցաւ[20]: Օ՛ի այսպէս իմն ածէին զմտաւ թէ թերեւս մարթի եթէ դոյն իմն հաճոյ թուիցի Մեմնոնի հռոդացւոյ, որում օգուտ իցէ յերկարել ձգել պատերազմին զի ցանդորդ պատուով եւ մեծարանօք եւ արքունական ծախուք վայելիցէ. եւ պարսից ամօթ է զժողովուրդս յեցեալս ի նոսա տալ վտարանդիս, եւ չիք հնար ապրելոյ ի պատուհասէ առաջի թագաւորին որ այլ ինչ պայման սահմանեալ կարգեսցէ զպատերազմն տալոյ: Վասնզի իբրեւ լուեղեւ թէ Աղեքսանդրոս ի Մակեդոնացւոց աշխարհէն դրդեալ գայ, առաքեալ էր Դարեհի հրովարտակս առ կուսակալս իւր, հրաման տուեալ այսպէս[21] թէ զշամշեալ եւ զմտելեկան պատանեւոյն զորդին փիղիպպեայ, մանկութեան դաւազանաւ խոշտանգեալ առ ի գտիս հասակին յիշելոյ եւ զիւր չափն, ապա ձորձ ծիրանի զգլխով ածեալ կապեալ վաղ առ ինքն հասուցանել, զնաւսըն միանգամայն նաւորդօքն հանդերձ ի ծով ընկղմեալս կորուսանել,

եւ զղօրսն ամենայն ի հուսկ յետին վայրս կարմիր ծովու տանել: Այնչափ վան հպարտ եւ ամբարտաւան մտայն ի հանդերձեալ անդր յուսացեալ եւ ոչ զերկր վիճակին գիտացեալ, զամենայն զմարդկօրէն տկարութեան կարծիս ի մտայ ջնջեաց. խառնուած եւ արիւն դիցն զանձն համարէր, այնու իմն առաւել զի իշխանութեամբ ոչ ինչ ընդհատի դիցն կարծէր. եւ ոչ այնչափ վան հին առասպելին, զի պատմէր իմն Պարսից թագաւորաց ի Պերսեայ Աբրամազդայ որդւոյ անուն կոչել եւ ի նոցունց սերել[22]: Եւ առ Աթենայիս սակաւիկ մի յառաջագոյն գնոյն ձեւ հրովարտակ հրամայեաց գրել լի հպարտութեամբ մտօք, եւ ի նմին յարեալ յաւելոյր[23] թէ յորժամ նախամեծար զՄակեդոնացւոց բարեկամութիւնն առնիցէք, այնուհետեւ ոսկի յինէն մի խնդրէք, զի չեմ յղելոց. թէպէտ եւ աղաչիցէք եւս, չեմ առաքելոց:

Ե. Իսկ Աղեքսանդրոս իբրեւ եհաս յերթալն իւրում ի դեսին անդր որ տուեալ էր Մեմնոնեայ պարզեւ յարքայէն Պարսից, հրաման տայր[1]

կարճել ի վնասակարութենէ, եւ ի բնակիչս եւ ի տոհմականս արդեանցն խնայել, զի եթէ յիւր կողմն այնպէս չկարիցէ ածել, խորամանդութեամբ տայցէ կարծիս կասկածանաց կարծել զքաջ առնէն, քանզի յամենայն զօրավարաց անտի թշնամեացն զնա եւեթ չանդոանէր: Եւ յորժամ ոմանց զարմացեալ ընդ թագաւորին զդիմութիւն՝ մատուցեալ ասէին զթագաւորն թէ սաստիկ քան զամենայն թշնամիս Մակեդոնացւոցն եւ խորամանդ թշնամի Մեմնոն է, զնա պարտ է վաղ յորժամ ի բուռն անկանիցի, սպանանել, եւ առժամայն իսկ որով իւիք ձեռնհաս ես, նովին լլկել: Նա մանաւանդ, ասէ, երախտեօք հաստատեցուք զայրն, եւ բարեկամ ի թշնամւոյ արասցուք, զի նովին քաջութեամբ եւ յօժարութեամբ ընդ մեզ ի մեր վերայ կռուեսցի: Նկին հասին[2] ի դաշտսն Ադրաստեայ, ընդ որ հոսհոսեալ անցանէ Գրանիկոս գետ: Յայնմ վայրի ոմանք ի լրտեսացն, զոր յառաջագոյն ընդ եզեղբայր արձակեալ էր, դարձան տային զլոյց թէ յայնկոյս գետոյն

պարսիկք կարգեալ տողեալ ի պա-
տերազմ կան ճակատեալ: Սակաւիկ
ինչ յամեալ, իբրեւ խորհուրդ կա-
մեր առնուլ զանցանելոյն յայնկոյս,
զզօրավարս զօրացն հրաման տայր ի
մի վայր կոչել: Ռազմայց յանդուգն
ինն եւ զուր աշխատութիւն թուէր
զխոր գետն հատանել անցանել, ուր
զափն որ ի բնէ իսկ դժուարին էջէ եւ
առանց կառուանի, այնչափ[3] անչափ
բեւրք բիւրուց հեծելոց եւ հետեւա-
կաց ունէին: Եւ զայն եւս ոմանք
յուշ առնէին եթէ դեսիոս[4] ամիս առ
ի Մակեդոնացւոց չաջողութեան
համարի, քանզի այն ամիս էր յայն-
ժամ որ կշռեալ պատահէ յունիոս
ամսոյ, որ թարգմանի մարերի: Այս-
րա ոչ ինչ հոգ ի մտի եդեալ վասն
տագնապին՝ սակայն զաւելորդ կրօնս
չանգռանէր, քանզի գիտէր թէ որ-
չափ ինչ ի սխմար միտս բռնէն եւ
զօրաւոր իցեն ընդունայնութեան
կրօնից կարծիք: Այնուհետեւ հրա-
մայն տայր զի կրկնեցի անուն ամ-
սոյն առաջնոյ, եւ ընդ դեսեայ՝ մեւս
եւս արտեմիսիոս հաշուիցի ի հա-
մարի: Ռայց զի եւս քաջ հատատա-
տեսցին միտք հարեալք յապշու-

թիւն, հրաման տայր ծածուկ երթալ աղդ առնել Արիստանդրեայ, զի նա ի ժամուն զոհս վառն անցիցն մատուցաներ, զի ի ձեռինն, որ զընդերան ունելոց էցէ, գրիցէ գիր դեղով, եւ իցեն շրջեալ ի վայր նշանագիրքն, զի մինչ դեռ ջերմ լեարդն իցէ, զնշանագիրսն յինքն ձգիցէ եւ ուղղորդ գրուշմեալս ցուցանիցէ. եւ նշանագրով.ք նշանակեալ յայտ առնէր թէ Աղեքսանդրի զյաղթութիւնն դիքն շնորհեն: Իբրեւ սքանչելեացն համբաւն յաճախեալ տարածաներ, այնչափ հանդերձելոցն յուսով զամենեսեան լի առնէր, զի միաբան զաղաղակ բարձին թէ յետ այսց գրաւականաց երկնաւորն պարգեւաց չիք մի ինչ երկմտութիւն: Ապա էպէս խաբկանօքն ի մեծ համարձակութիւն յորդորեալք իրացն յաջողութեան, յափշտակելով առին զյաղթութիւնն, քանզի իւրեանց իսկ համարէին: Իսկ թագաւորին զմտաւ ածեալ, թէ պարտ է ի դէպ ի կիր արկանել զյանդգնութիւն մատցնօցա, թէպէտ եւ Պարմենիոն[5] ազդ առնէր թէ գոնէ վաղուի ճնայցէ, քանզի մեծ մասն տուբնջեանն

անցեալ էր, վաղվաղակի յայնկոյս ղղօրան հանէր, եւ զՀոգալն Պարմենիոնի եւ զտատամնել խաղ առնէր այսպէս, թէ յԵղեւսպոնատայ պարտ է ամաչել, եթէ ընդ նա անցեալ, զայս վտակ դանդաղեսցուք անցանել: Ի հեծելոց անտի երեքտասան գունդք թագաւորաւն հանդերձ հազիւ հազ կուռեալք ընդ ալեացն ընդդէմ ոգորելոց, մինչ չեւ ի հաստատուն գետին հասեալ եւ յարդարեալ զկարգն խախտեալս յանցանելոյն ժամու, տագնապեալ նեղէին ի շուրջն զեռալ Պարսից հեծելազօրուն: Վասնզի[6] յորժամ անարգեցին Պարսիկք զկարան Մեծինոնի եւ հաճոյ թուեցաւնոցա տալ մարտ պատերազմի, զի Արսիտես շահապ նախարարապետ Փռիւգացւոց աշխարհին պնդէր թէ եւ խուզ մի չտամ այրել զայնոցիկ, որ ընդ ինեւ իցեն. եւ այլոց եւս ի նոյն միտս միաբանեալ, առ Գրանիկ գետով հարեւր հազարօք հետեւակաց եւ քսան հազար հեծելովք գունդագունդ նստէին առնել իւրեանց ամրութիւն զգետան, զի իբրեւ զգրուն լիմն զԱսիացւոց աշխարհին

ընդդէմ աղեխցեն Աղեքսանդրի եկե-
ղեց : Իբրեւ դիտացին զգալուսանն-
րա , զայրուձին , յորում ոյժ իսկ զօ-
րացն էր , այնպէս զեռեղէին, զի Մե-
ծիոն հանդերձ որդւովքն եւ Արշա-
նեաւ պարսկաւ ընդդէմ աջու Մա-
կեդոնացւոց թեւոյն կայցէ, յորում
ինքնին թագաւորն զօրավարէր,
քանզի զահեակ թեւն Պարմենիոնի
տուեալ էր. ի նմին Մեծիոնի կողմանն
յանձանձիչ էր եւ Արսիտես պահ-
պաղոնացւոց հեծելոցն օգնականու-
թեամբ . Սպիթրիդատէս , վեսայ
թագաւորին , Ղիբիացւոց եւ Յոնի-
ացւոց շահապ, ընդ վերջապահն էր,
խառն ընդ Ռոշակայ եղբօր իւրոյ եւ
ընդ հեծելոց Վրկանիոյ : Յաջում[8]
ճակատու անդ երկու հազարք Մա-
րաց եւ երկու հազարք Բակտրիացւոց
զՌեոմիթրեայ զհետ խաղային , եւ
միջնում զնդին առաջնորդէր Փառ-
նակէս եղբայր բամբշանն եւ Արբու-
պալէս թոռն Արտաշիսի ծննեալ ի
Դարեհէ, եւ Միթրոբարզանէս հա-
զարապետ գամրաց աշխարհին. Նի-
փատէս եւ Պեսանէս Արշակաւ եւ
Ասիղեաւ հանդերձ ածին առ նոսա
զդունդս այլ եւ այլ ազգացն : Ա-

քա յայնժամ, քանզի եւ բազմու-
թեամբ առաւել էին եւ ի բարւոք
վայրի, անհնարին նեղէին զԹշնա-
մին եւ սաստիկ խռնէր պատերազմին,
յորում վայրի մեծ իսկ քան զամե-
նայն վիշաս տագնապ տարակուսի ի
վերայ Թագաւորին Հայոցն էր, քան-
զի բազումք էին որ ի Թագաւոր անդր
դիմէին, զի յայտնի եւ երեւելի էր
զինուն զարդուն եւ ձեռամբն եւ իշ-
խանութեամբն: Այլ նեցան եւս որ ի
խառնուրդս ճակատուցն ընդ կարանս
զբահիցն անկեալ էր, չեդ ինչ վերս.
այլ ի Ռուշակայ եւ ի Սպիթրիդա-
տայ որ զօրաւոր քան զամենայն զօ-
րավարան էր, միանգամայն գրաւեալ
ի յետին ճիգն Հայոցն էր: Վասնզի
իբրեւ բեկաւ նիզակն ի զբահապատ
պատենիցն Սպիթրիդատայ, զոռ-
աւերն պողպատիկ ի ձեռն առնոյր,
նորին եղբայր որ առ նմին երիթայր
երիւարաւ, Հար զդաշոյնն մինչ դեռ
Աղեքսանդրոս ի զեղծի էր, մինչեւ
զդարձմանակ սաղաւարտին եւ զմին
ի թեւոց սաղաւարտին խորտակէր,
եւ սայր սուսերին զՀերս գադաթան
Թագաւորին Հարկանէր: Մինչ դեռ
տակաւին կամէր կրկնել Հարկանել

ուստի սաղատարան խորտակեալ՝ ցուցանէր մերկ զգլուխն, անդէն կղի-տոս[9] գրաւէր զնա, զի իմացեալ զտա-գնապ թագաւորին իբրեւ զանկեալ ոք ի մտաց երագեալ հասանէր, եւ զբազումն խժին ի մէջ անցեալ սու-սերաւն հետ ի բաց ընկենոյր. եւ անդէն աննկանէր Սպիթրիդատէս ի սուր Աղեքսանդրի: Սակայն ոչ թէ հեղգագոյնս ինչ պարսիկքն[10] մար-տընչէին. մինչեւ ի սատակելոյ զօրա-վարացն, յորոց բազումք անկեալ էին, սրատաբեկ եղեն, եւ քան-զի գունդն եւս Մակեդոնացւոց ըստ դետ անդր անցեալ էր, ի փախուստ ղերիւսարան դարձուցին: Նա ոչ հե-տեւեալ ճակատն ցանգ կացեալ մնաց. զայրուձին իւրեանց շատ եւ բաւա-կան համարեալ առ ղէշնաւին խոր-տակելոյ, մանաւանդ զառէ եւ զա-ւարէ խորհէին եւ ոչ զտագնապէին: Նմինպէս յանկարծակի վրիպակաւ կոտորած ըմբռնելոցն մանաւանդ եւ ոչ եթէ պատերազմ լինէր: Սակայն վարձկանութիւնքն[11] յորոց վերոյ Ոմարէան էր, ի բլուր ուրեմն ելեալ պնդակազմն անձանց զգուշանային, քանզի չառ յանձն դնել ընդ նոսա

դաշինս որպէս ինչ ինքեանք կամէին։ Յայնմ մարտի բազմագոյնք անկան ի Մակեդոնացւոցն քան որչափ ի ձիական կռուին անկան. եւ ինքն իսկ Թագաւորն մինչ ընդ առաջինան յարձակեալ ի նոսա դիմէր, այնչափ ի ձիդն եւ ի տապնապ հասանէր, զի զերիւարն, յորոյ վերայ յայնժամ հեծեալ էր՝ թողլ ի բաց, քանզի խոցեցաւ ի պատուական սուսերաւ։ Ընդ որ սաստիկ զայրացեալ, միահամուռ հեծելովքն եւ գնդիւն շուրջ պատեալ զնոքօք կոտորէր անհնարին. եւ գրեթէ երկու հազարք մնացին որ անձնատուր իսկ եղեն։ Ընդ[12] ամենայն միահամուռ քան հազարք հետեւակաց եւ երկու հազար հեծելոց կոտորեցան. եւ գերւոյն գրեթէ կշիռ նոյն թիւ էր։ Ի զօրավարաց անտի փախստեայ ապրէր Մենոն Արշակաւ եւ Ռէոմիթրաւ եւ Արտիզեաւ հանդերձ. իսկ այլքն անկան քաջութեամբ։ Արտեաս յորժամ ի Փռիւգաստան երթեալ զանձն ապրեցուցանէր, առ ամօթոյն եւ ատելանացն անձամբ անձին յանձն ձեռնամուխ լինէր, զի ոչ յանիրաւի ինչ պատճառք այնոց

վշտաց հասելոց համարէր: Պրոյս եւ Աղեքսանդրոս սակաւաւորս յայնմ մարտի, այլ զՀզօրապոյնս: Վասն քաջ երեսուն հետեւակ եւ եւթանասնաւն եւ հինգ հեծեալք անկան: Ընդ որ ի ցուցցէ եւ յայտ արասցէ թէ ամենեցուն եւ ի կեանս եւ ի մահու իւրաքանչիւր առաքինութեան վարձք պատրաստեալ կան առ նմա, զկենդանւոյն մնացեալսն յաւարէ անտի Պարսից մեծացուցանէր[13], եւ զսպանելոյն դիակունս զինու զարդու թաղէր, նոցին հարց եւ մարց եւ որդւոց ապահարկս լինել շնորհէր: Զվերաւորացն եւս հոգ ունէր խնամով, եւ ինքնին իսկ թագաւորն ի խորանն երթեալ եւ զմի մի ի նոցանէ տեսանէր, եւ ի վերայ խառնաղանճ զօրացն եւս զխնամոն ցուցանէր, եւ զծանր վիրսկաւ իւրաքանչիւր ուրուք պարգեւօք եւ դրուատեօք եւ խոստմամբք սփոփէր: Ազգապետ բարք ընկերասէրք հաւատարիմն արարին նմա զնոսա առ յապա յամենայն իսկ ի վիշտս եւ ի նեղութիւնս. եւ ոչ ոք հրաժարեաց ի վերայ թագաւորին զոգիան թափել, յայնր՝ որ չառնոյր յանձն թէ իւրքն

կարօտութեան կեանս կեցցեն, եւ զմահ անարդութեան մեռանիցին: Այլ յաճախագոյն քան զամենեսին լինէր պատիւ մեծարանաց քան եւ հնգից հեծելոց ի բարեկամաց գնդէ անտի, զորս վաղվաղակի յորժամ զառաջինն մարտնչէին յանհարթ տեղւոջէ, սատակեալ էր Պարսից բազմութեանն: Օ՛իդիւսիպպոս[14], յորմէ եւեթ կամեցաւ Աղեքսանդրոս ի պղնձի դրօշել, վասն առնն տեղեկութեան հրամանն տայր, զի գործիցէ նոցա պատկերս հեծելոց, որք ի Դիոն[15] քաղաքի Մակեդոնացւոց կանգնեալ կային, եւ յետ բազում ժամանակաց ի ջնջել Մակեդոնացւոց թագաւորութեան, զնոսա կ. Մետելոս ի Հռոմայեցւոց քաղաք փոխեաց: Առաջին պարծանք յաղթութեանն թագաւորին էր. զի բարւոք կարգեալ եւ կազմեալ էր զճակատն, եւ հայեցեալ ընդ տեղին խոտորեցուցեալ[16] տանէր զզօրսն ընդ գետն, զի մի վաղվաղակի իբրեւ զջուրըքն անցանիցեն, Պարսիկք ի վերայ խաղայցեն: Ապա զայնոսիկ որ ի խռովութեան եւ յերկիւղին կային, զաթթոյց, եւ յորդորեր[17] թէ

գոնէ տակաւին մի անգամ պնդեալ
ի վերայ թշնամեացն դիմիցեն : Եւ
եւ ոչ սակաւ ինչ զձեռնն քաջու-
թեամբ արկանէր ի կիր . զբազում
նիզակաւն , զայլս սուսերաւն կոշ-
կոճէր . զառաջինն ի փախուստ[18]
ածապարեցին ի թշնամեաց ան-
տի , որ ընդդէմն կային նորա : Եւ
խորհուրդն եւս նորա , որոյ ժպըր-
հութեան կերպարանք էին , իմաս-
տութեան մանաւանդ եւ ոչ յան-
դգնութեան երեւեցաւ : Վասնզի
ընդ նորոգ թշնամւոյ մարտնչելոց
էին , որ առաւել էր թուով , յօժա-
րեաց եւ անյուսութեամբն վառել
զնոսա , զի[19] հայեցեալ թէ արգելաւ
ի գետոյ անտի ճանապարհ փա-
խըստեանն , զամենայն յոյս փրկու-
թեանն ի յաղթութեանն հաստա-
տիցեն : Եւ ի թեսաղացւոց , որ այժ
իսկ եւ զօրութիւն էին[20] առնեւձիոյ ,
գործ մեծ կատարեցաւ այն օր : Եւ
եւ ոչ պլքն ինչ թերացան յիւրեանց
պատշաճն պաշտամանց եւ առաւե-
լագոյն հեծեալքն : Օ՜ի մանաւանդ
հեծելոց կռուով մարտն վճարեցաւ .
քանզի հետեւակազօր զօրքն անդէն
յետս յետս դնացին : Այլ Ալե-

քսանդրոս[21] թագէր եւ զՊարսից աւազան եւ ի Յունաց անտի վարձկանաց զայնոսիկ որ ի վերայ իւրոցն թշնամեաց պատերազմեալ անկան. իսկ որք կենդանւոյն ի նոցանէ ի բուռն անկան, Հրաման տայր զի ի բանտս ի Մակեդոնիա բաժանեսցին, քանզի հակառակ Յունաց հասարակաց Հրամանին կացին, եւ ի վերայ բարբարոսաց տէրութեանն ընդ իւրեանց Հայրենի աշխարհի կռուեցան: Նայց զթեբացիան արձակեաց զի չետ քաղաքին իւրեանց քակելոյ եւ անդոյն ի նոցանէ հանելոյ, ի հարկէ մանաւանդ եւ ոչ կամակար յանցուցեալ էին. զի թշնամութեանն իմն յագեալ այնչափ վշտօքն նոցա, այնուհետեւ ի գութ էր դարձեալ: Յետ այնր ամենայնի երեքարիւր ասպար ընտրեր յաւարէ անտի, զի նուիրեսցին դիցն Ա֊թենացւոց, նշանակեալ այսպէս[22] թէ Ալեքսանդրոս որդի Փիլիպպեայ եւ Յոյնք, բաց ի Լակեդեմոնացւոցն զայս աւար ի բարբարոսաց անտի որ Ասիացւոց աշխարհի բնակեն, կախեցին: Այս չայն սակս արար, զի յորժամ չաղ-

թուլթեանն դուխուլթիւն հաղորդիցի, մտադիւրագոյնք այնուհետեւ ցոյնք լինիցին առ այլ եւս պէտս պատերազմի. միանգամայն եւ՝ զլակեդեմոնացւոց հետուլթիւն կշտամբէր, զի առանձինն խորհրդեամբ ի դաշն ընդ միմեանս մտին եւ յամենայն մարմնոյ ցունաց աշխարհին ի բաց ձեղքեցան եւ անմասն ի պարծանաց եղին: Եւ զմայրն[23] եւս չմոռացաւ, զոր ցանգն մեծարէր առաւել սիրովն. բաժակս եւ ծիրանի եւ այլ եւս նոյնպիսի կապուտ մեծագին առաքեր սակաւ ինչ ի բաց հանեալ:

Զ· Յետ այնր պատերազմի[1] միւսանգամ յիղիացւոց քաղաքն երթեալ Աղեքսանդրոս զդիցն գոհանայր, զի զինու զարդու եւ ըղձուլթեամբք եղեւ նմա ձեռնտու, յորժամ մեքեն ի վիշտս եւ ի տագնապ անհնարին պատերազմի: Վասնզի յառաջին ժամանակն, յորժամ վաղվաղակի յետ ընդ Եղեսպոնտոս անցանելոյ անդր էր երթեալ, որպէս կանխագոյն իսկ պատմեցաք, առաջի մեհենի դիցն եռեւս պատկեր առն հեծելոյ, զի ի դեռին կործանեալ կայր եւ կերպարանք Արիոբարզանեայ էին, որ երբեմն շահապն

էր փոխադայուց: Զայն նշանակ մեկնեալ Արիստանդրոս[2] մեծապայծառ յաղթութիւն խոստանայր Աղեքսանդրի ի հեծելոց կռուոյ. մանաւանդ եթէ ոչ հեռի ի փոխադայուց աշխարհէն տայցէ պատերազմ եւ թէ ձեռամբ իսկ նորա անկանելոց է զօրավար մի երեւելի ի թշնամեաց անտի: Եւ քաջ ըղձին բանի նոյնպէս եւ պատերազմին վճարեցաւ. Սպիթրիդատէս տապաստ անկեալ ի սուր սուսերի Թագաւորին, հանդկանախաօսութիւնն ի գլուխ: Զմեհեանն դահլամամբք մեծարէր խնամով[3], եւ Իլիացւոց քաղաքին որ յայնժամ ոչ ինչ աւելի քան զփոքր շինի կերպարանս ունէր, անուն քաղաքի յաւելոյր. եւ զի այն անուանումն ըստ արժանաւորութեանն անուանեալ կոչեցի, Թողայր անդէն արս, որ փոյթ յանձին ունիցին զքաղաքն նորոգելոյ եւ մեծացուցանելոյ. ապատ եւս եւ անհարկ հրամայէր լինել: Իբրեւ զմեհեան դիցն տեսանէր թէ ըստ մեծարոյ պաշտամանն տեղւոյն յոյժ անձուկ էր եւ լքեալ, եդ ի մտի յետոյ նմին հոյակապ մեհեան կազմել[4]: Բայց մինչ դեռ նա

զայս եւ զայլ եւս մեծամեծս ածէր զմտաւս, օրհասն հասեալ գրաւեաց, եւ ոչ նորա պայազատաք կատարեցին: Այլ այն յաղթութիւն զբուվանդակ իսկ կողմանս Ասիացւոցն որ յայսկոյս քան զՏաւրոս եւ զԱրածանի են, հորդեաց առաջի Թագաւորին: Յապուշ կրթեալ[5] մարդկանն յիբացն, որ անյոյս էին յակնկալութենէ, ոչ զզօրսն եւեթ կորուսեալ, այլ եւ զզօրավարսն, չկայր ինչ այնուհետեւ յոյս, բայց ի գութ այնր որ յաղթեաց, եւ փութային ճեպել լինել անձնատուր եւ այնմ գթութեան արժանի լինել: Ընտիրս անձին արարեալ Թողոյր դատարկ զՓռիւգաստան, եւ կացուցաւ անդէն Կաղաս առաջնորդ Թեսաղացւոցն: Նա ի լեռնային[6] եւս վայրաց բազում լեռնորդեայք իջին. զանձինս եւ զամենայն ինչ զիւրեանց տային Աղեքսանդրի. դաշինս ընդ նոսա հաստատեալ, արձակէր յաշխարհն իւրեանց. ներէր եւ Զեղիացւոցն, զի գիտէր թէ ատիպեալ ի Պարսից անտի զինուորեալ եւսն ընդ նմա պատերազմ: Նա հարկս զայն արկանէր ի վերայ ամենեցուն,

պոր Դարեհի սովոր էին հարկանել. եւ զնոյն պահեաց հաստատուԹեամբ, յորժամ եւ զայլ եւս նահանգս Ասիացւոց աշխարհին նուաճեաց: Իսկ միտ առնոյր Թէ ամենայն[7] իշխանուԹիւն օտարոտի ընդ չարաչնուԹեամբ է, Թէպէտ եւ մեղմագոյն եւս քան զընտանի իշխանուԹիւնն իցէ. եւ այնմ եւս տեղեակ էր, Թէ յառաջին բեռինս հնազանդելոյն նոր բեռինք յաւելցին, անհնարին իմն Թուիցի: Վասն որոյ յորժամ ոմն[8] մատուցեալ խրատ տայր, Թէ եւս բազում յոյժ հասս հարկաց մարԹես յայնպիսի տէրուԹենէ ժողովել, եւ պատասխանի այսպէս Թէ ես եւ զպարտիզարար սաեամ, որ արմատաքի տակաւոր զբանջարան խլէ, զորս քաղելն պարտ էր: Դասակիղացւոց քաղաքէն լուաւ, Թէ կայ գրաւեալ ի պահապանացն Պարսից: Պարմենիոն անդր յղէր[9], զոր վաղվաղակի ընկալան քաղաքացիքն, յորժամ ելին գնացին Պարսիկքն, իբրեւ լուան Թէ հասին Մակեդոնացիքն: Ինքն խաղայր գնայր ի Սարդս[10], որ գլուխ էր ամենայն նահանգացն, զորոց հրա-

մանն տուեալ էր թագաւորացն Պարսից անսալ կուսակալաց ծովեզերեայ կողմանն: Ինչ դեռ ոչ ինչ աւելի քան զեւթանասունվտաւան ի բացեայ էր ի քաղաքէ անտի, հասանէր առ նա Միհրան, որում յանձն արարեալ էր[11] Դարեհի զինամակալութիւն ամրին Սարդիացւոց, հանդերձ իշխանօք Սարդիացւոցն, զքաղաքն եւ զամուրն եւ զկարասին, որ յամրի անդ պահեալ կայր, տալ ի ձեռս: Իբրեւ ընկալաւ զնոսա մարդասիրութեամբ, դիմեալ երթայր ի Հերմոս գետ, որ դրեթէ քան վտաւանօք բացարձակ էր ի քաղաքէն: Յայնմ վայրի[12] բանակ հարկանէր եւ զԱմիւնտաս զուսար Անդրոմենեայ կանխագոյն արձակէր առնուլ զամուրն: Կայր ամուրն ի բարձաւանդակ վայրի եւ ի դժուարին ամենայն ուստեք առ մերձենալ, եւ ամենայն բռնութեան կարէր լինել. դիմակալ, թէ եւ պարիսպն չգոյր, որ երեքկին պատուարաւ զնովաւ պատէր: Ապա զուարճացեալ լինէր յանձն իւր ընդ յաջողութիւնն, զի անխաբն եւ անառիկ ամուրն չեղեւ ինչ նմա արդել երկարագոյն պա-

շարմամբն, յորժամ զմեծամեծան նիւթէր. այնուհետեւ խորհէր անդէն մեհեան կանգնել Ողմպիական Արամազդայ: Եւ իբրեւ շուրջ հայէր հոգալով, թէ զինչ տեղի շինուածոյ մեհենին առաւելագոյն պատեհ իցէ, վաղվաղակի մրրիկ սաստիկ յառնէր, եւ բազում անձրեւով զմասն մի ամրին փլուզանէր ուր Ղիւդացւոց առաջին արքունիք լեալ էին: Օմտաւ ածեալ թէ այն կայանք սահմանեցան ի դիցն ակնարկելոյ, հրաման տայր յայնմ վայրի զմեհեանն կանգնել: Յետ այնորիկ զՊաւսանիաս ի վերայ ամրին կացուցանէր, որ էր ի դասուէ բարեկամացն, եւ տուաւ նմա թիկունք օգնականութեան Արդիացւոց. եւ զայլ եւս զօրս նիզակակից բարեկամացն ընդ Կաղայ եւ ընդ Աղեքսանդրի Երոպայ որդւոյ ի Մեմնոնի նախատարուեցին առաքէր: Ի վերոյ հասից եւ հարկաց զնիկիաս ոմն կացուցանէր. զԱսանդրոս զՓիղոտայ որդին ի վերայ Ղիւդացւոց աշխարհին վինչեւ ցսահմանակոլմն Սպիթրիդատայ: Տուան եւ հեծեալք հանդերձ թեթեւազնայ զնդօք, որ-

չափ համարէր թէ բաւական լինիցի ի ժամանակին: Զոյլ տայր Ղիւդացւոց ամենեւին ինքնօրէն աղիկամիս վարել. եւ քանզի Զարդիացւոց դիտէր թէ նուիրեալ են ի սպասն Աստուծոյ, զոր Կողոյենէան[13] իսկ անուանեալ կոչեն, մեհենինուրա իրաւունք ապաստանաց շնորհեցան: Զմիթրենէս մեծարանօք ընդ իւր ունէր, զի նորա օրինակաւ զայլս ի մատնութիւն հրապուրիցէ. եւ յետ ժամանակի ինչ ի վերայ անցանելոյ եւ զՀայոց աշխարհն արար յանձն առնն առաջնորդել[14]: Ընդ գտան յամրի անդ մուրհակք[15], յորս հանդերձ այլովք իրօք միրաստիոջէ կային գրեալ պարգեւք, որ ի նախարարաց անտի եղեն առ ի պրպռելոյ ի Յունաց աշխարհին պատերազմ ընդ Մակեդոնացիս, եւ գիտաց թէ Դեմոսթենեայ վասն նորին պատճառանաց մեծ իմն կշիռ ոսկւոյ առեալ է. որ եւ թուղթքն անդէն պահեալ կային: Յայց քանզի յետ խաղաղութեան ուխտին ընդ Աթենացւոց կռելոյ, անցեալ էին իրքն, ոչ ինչ զայնց իրաց յայտնապէս տրտունջ եղեւ. այլ հարկ հա-

մարեցաւ յուզել մտադիւրութեամբ
թէ զիա՛րդ եւ ո՛րպունակ ընդդէմ
ազդական առնն ճարտարախօսու-
թեանն՝ ի հպատակութեան կայցէ
քաղաքն Աթենայոց, որ յապըս-
տամբելն իւրում մարթ էր զհամօրէն
աշխարհն Յունաց յինքն արկանել[16]:
Ոչ ոք քան զՓոկիոն արժանագոյն
թուէր, որ սքանչելի իսկ անմեղու-
թիւն էր, եւ վասն պնդութեան
առաքինութեանն մեծարոյ աղքա-
տութիւնն էր: Ընդ զսա նախ վասն
պիտանութեանն եւ ապա յորժամ
փորձիւն խելամուտ եղեւ առնն մե-
ծանձնութեան, այնպէս մեծարէր[17]
ընդ առաքինութիւնն զարմացեալ զի
իբրեւ յետ Դարեհի իշխանութեանն
կործանելոյ վերացեալ, ոչ զոք ող-
ջունի արժանի առնէր առ որ գրէրն,
զայն մեծամեծար մեծարանս երկուց
եւեթ դնէր Անտիպատրեայ եւ Փո-
կիոնի: Յայտ իմն է, թէ սմա եր-
բեմն թագաւորն առաքեայ պարգեւ
հարեւր քանքար, եւ թէ յետ այնո-
րիկ յընտիր առնէր նմա չորս հոյա-
կապ քաղաքս Ասիացւոց աշխար-
հին, զմին ընտրել. եւ էին սիոս,
Եղէա եւ Միւղասա եւ Գերդեթոն.

ոմանք ի վերջնումն զՊատարա ա-
նուանեն[18]: Այլ նա ոչ զմի ինոցա-
նէ առ յանձն. բայց զի մի կարծե-
ցուցանիցէ զայնպիսի թագաւորի
բարեկամութիւն խոտել հպարտու-
թեամբ, խնդրեաց զի եբեկրատի-
դէս սուիեատ եւ Ամենոդորոս իմ
բրիտայի Դեմարատաւ եւ Սպարտոնաւ
հռոդացւով քանդերձ, որ ի Սար-
դիսացւոց բերդին ըմբռնեալ կային,
ապրեցին ի պահէ անտի: Բայց այս
ամենայն յետոյ կատարեցաւ: Յայն-
ժամ[19] խաղացին եկին ի քաղաքն
Եփեսացւոց, զոր պահապանացն թո-
ղեալ էր յետ լուռ լինելոյ պարսկա-
կան կոտորածին, երկուք Եփեսա-
ցւոց նաւուք տարադէմ ի բաց եր-
թեալ: Իր[20] ընդ նոսա եւ Ամիւնտաս
Անտիոքայ որդի, որ ի Մակեդոնա-
ցւոց աշխարհէն հատուածք էր եկեալ,
ոչ ինչ իւիք զրկեալ, այլ զի ի թա-
գաւորէ անտի կասկածեալ էր, քան-
զի ինքն առեալը եւ գարշէր եւ խոր-
շէր ի նմանէ, վասն այնորիկ եւ
պմիտս նորա յիւրոց մատաց անտի չա-
փէր: Յաւուրն չորրորդի[21] յետ ի
Սարդիսացւոց խաղալոյ, եմուտ Աղե-
քսանդրոս Եփեսոս. եւ յետ զվտա-

րեալն յաշխարհէն՝ դարձուցանել
լոյ, որ ի սակաւուցն իշխանութենէ
մերժեալ էին, եւ ի ձեռն ընկերա-
հաշտեալ պիշխանութիւն քաղաքին:
Իսկ ժողովրդեանն ի ձեռն առեալ
զազատութիւնն, որում ցանգն ըզ-
ձանայր, զնոսա որոց զՄեծինոն կո-
չեցեալ էր, եւ կապուտ կողոպուտ
զՆահատական մեհեանն արտարեալ,
եւ ի նմին զփիղիպպեայ պատկերն
կործանեալ կամ զՀերոպիթայ յի-
շատակարանն հռսեալ, որ ի հրա-
պարակի կանգնեալ կայր, վասն զի
զքաղաքն էր ազատեալ, ի տան-
ջանս մատուցանէր: Որոց պեղա-
գոնն եղբարբն հանդերձ Սիւրփա-
կաւ եւ հօրեղբօրորդւովքն ի մեհենէ
անտի յոր ապաստանեալ էին, յա-
փըշտակեցան եւ վաղվաղակի քար-
կոծ եղեն: Եւ մինչ դեռ ի կոտո-
րածն եւ յապիրատութիւնն յա-
ճախէին, Աղեքսանդրոս կարճեալ
զհամարձակութիւնն խառնատանճ
ամբոխին, պատուէր տայր թէ մի
եւս զնոցին իրաց խնդիրք ի միջի
լինիցին կամ ումեք ծանրատաղտուկ
ինչ նեղութիւն հատուցանիցեն: Եւ
այս լինէր պատճառք փրկութեան

մեծամեծացն, զորս պատիւ մեծա-
բանաց նոցա եւ ընչաւետութիւն
տայր վտարանդի քինու եւ ժլատու-
թեան մոլեկան ամբոխին ճշմարիտ
կամ սուտն բարբրանօք։ Յայնմ ժա-
մանակի Մագնետացիք եւ Տրաղիա-
ցիք հրեշտակս արձակէին յանձն առ-
նուլ զիշխանութիւնն։ Իբրեւ պար-
մենիոն հրաման առ հինգհազարա-
ւորօք հետեւակաց եւ երկերիւր հե-
ծելոց անդր երթալ, զԱղկիմաղոս
գրեթէ նոքին հասարակ զօրօք զեւո-
ղական եւ զյոնիական քաղաքօք
պարսկական տէրութեանն յղէր։
Ներկոյսունց եւս հրաման տայր ջնջել
զսակաւուցն իշխանութիւն եւ զըն-
կերհաշտութիւնն ամենայն ուրեք
մուծանել։ Օ՛ի գիտէր թէ ինա իմն
միտէ ամբոխն, եւ թէ նոքին իրի իսկ
թագաւորք ի խժից անտի եդեալ
են, զի նոքօք ամբոխն կարճեսցի։
Ընդ աւուրսն ընդ այնոսիկ մինչ դեռ
յԵփեսոսն ագանէր Աղեքսանդրոս,
զի յեկեալ հասեալ հոգոց զոգիսն
արծարծիցէ, ստէպ ստէպ[22] յարուես-
տանոց անդր ցանգորդէր Ապելեայ,
եւ կամէր թէ ի նմանէ եւեթ իւր
պատկերն նկարիցի. եւ այնչափ սի-

րէր զայրն, զի զիւր եւս հարճն տայր նմա պարգեւ թագաւորն, որ կոչէր[23] Պանկաստա ծնեալ ի Ղարիսա ի հոյակապ թեսաղացւոց քաղաքին: Եւ այս չէր ինչ անդէպ մեծանձն ոգւոյն Աղեքսանդրի. բայց զայն չառնում ես յանձն թէ յորժամ բաղում ինչ առանց խելամտութեան յարուեստանոցին[24] խօսէր Աղեքսանդրոս կարկեալ լռեաց թշնամանեալ յԱպելեայ: Օ՛ի եւ ոչ ի դէպ ինչ այնպէս էր մեծութեան այնպիսւոյ թագաւորի եւ իմաստութեան նկարչին որ ոչ մարդ ոք անմիտ էր կամ անտեղեակ. եւ Աղեքսանդրոս եւս ի մատաղ հասակէ փութով ուսեալ էր զուսումն ճարտասրութեան. եւ զարուեստիւ եւս, որոց չէրն խելամուտ, ուսեալ էր ոչ անպատշաճ ինչ դատաստան առնել: Բայց այն հանգոյն իմն ճշմարտութեան է, զոր ոմանք առանդեն թէ ոմն ի քրմաց անտի Անահատայ, զորս Մեգաբիւզեան[25] կոչեն, յանդիմանեցաւ. յորժամ ասէրն ցնա Ապելէս թէ մինչ լուռն եւեթ կայիր, ապկիդ եւ ծիրանիդ մեծարոյ առնէին զքեզ անտեղեկացն, այլ այժմիկ զի

ակաարդ ղերայ, զոր չիմանաս, խօսել, եւ մանկտիդ ծաղր առնեն որ ղերանգան լեսուն: Ի նմին քաղաքի Հերմոպոլիսեայ հրձիդ էր արարեալ զմեհեանն Հոյակապ, որպէս վերագոյն պատմեցաւ. եւ ի ժամանակի անդ յայնմիկ մեծաւ փութով եւ հոգաբարձութեամբ յեփեսացւոցն նորոգէր: Ի րաման տայր Աղեքսանդրոս[26] առ յօգնականութիւն նոցա, զոր Պարսից սովոր էին տալ, զայն Աննահատ հարկանել. եւ հաստատեաց զերաւունս ապաստանացն, զոր դիտէր թէ ի հնումն պահեալ էր եւ Սպանդարամետին եւ վահանդնի[27]. յաւել եւ մեծացոյց զանձրեպետութիւնն, զի յամենայն կուսաց յատպարիզի միջ ընդարձակութիւն ձգեալ տարածանիցի: Յետոյ եւս յորժամ խաղաղացոյցն զԱսիացւոց կողմանս, գրէր Եփեսացւոցն, թէ ես զամենայն ծախան, որ ի շինուած անդր ծախեալ իցեն, տալոց եմ, եւ որ պէտք ինչ լինիցի, զայն յիմմէ առի տաց, սակայն այնպէս զի իմ անուն գրեսցի ի վերայ գործոյն կազմելոյ: Ոյց մատուցեալ աղաչէին Եփեսացիքն շրջել զհնապատուրն

յայնպիսի մտաց: Նա քանզի դժուա-
րին էր ժխտել, յորժամ[28] կամէրն
ինչ Աղեքսանդրոս յայնժամ, հրեշ-
տակն որ առաքեալ էր ի նոցանէ,
ի փաղաքշանս ապաստան լինէր, զի
դիտէր թէ նովին իմն առաւել զեղ-
ծի, եւ ասէր, թէ չէ այն վայել
բարձրութեան նորա, թէ նուիրեա-
ցէ ինչ դիցն, ուր ինքն իսկ աստու-
ած իցէ, զի այն մեծարանք ի մարդ-
կանէ աղնուագունի իմիք բնու-
թեան դնին: Այս գժտութիւն
պարծանաց էր ընդ մեծի թագա-
ւորին եւ ընդ քաղաքի միոջ: Պնդե-
ցան կացին Եփեսացիքն, լաւ հա-
մարեցան ի բազում ընչից անմահն
լինել, քան զմեհենաշէն անուն
թագաւորին շնորհել: Օ՜ի թէ որ-
չափ ինչ ծախս ի նոյն գործ մատու-
ցին, ի միոջէ իսկ պատկերէ զոյ հնար
կշռել, զոր անդն նուիրեցին քան
ոսկւոյ քանքարաւ դնեալ: Աղեք-
սանդրոս էր այն[29] եւ ունէր վայել-
տակունի ձեռին, զոր Ապելեայ էր
հանեալ ճարտարութեամբ ի նկա-
րու չորիւք եւեթ երանգօք, զի յա-
ճախագոյն զարմանալի աեղեկացն
թուիցի:

Է· Ընդ այն ժամանակս[1] յառա-
ջին մեծապայծառ կայանս դարձան
Զմիւռնացիքն, քանզի ի Ղեւդա-
յեցոց ղինուց եւ սպառազինաց քան-
դեալ առաջնոյ Զմիւռնայեցոց քա-
ղաքին, զերեքարիւր ամ ի դեղս
դեղս բնակեցին: Նա զնա միւսան-
գամ Թագաւորն քան վտաւան
ի յատակէ անտի առաջնոյ քաղա-
քին, ազդ լեալ նմա յանրջոյն:
Սովոր էր[2] Աղեքսանդրոս այսպէս զի
յորժամ ի մեծամեծ իրացն դատար-
կանայր, յորս պարապէր: Իբրեւ
վաստակեալ մարմնովն ի Պագոս լե-
ռին նիրհէր, անդ ընդ քունն Թուե-
յաւ զնեմեսեայ բարբառս լսել, ո-
րոյ անդ ի մօտ մեհեանն էր, որք
հրաման եւս տային Թէ ի նմին իսկ
աեղւոջ քաղաք շինիցէ, եւ ինոյն
քաղաք զՁմիւռնայիան ածիցէ:
Օգն երազ հաստատուն առնէր
հրաման պատասխանւոյ Կղարեայն
Ապողինեայ, զի յորժամ հարցին զնա
Զմիւռնայիքն, խոստացաւ Թէ յա-
ջողեսցի երիդ ձեր: Այսպէս Թա-
գաւորին իշխանութեամբ անկան[3]
հիմունք նորոյ քաղաքին. իսկ զբո-
վանդակելոյ քաղաքին զփառան Ան-

աիգոնոս առ, յորժամ զնա Աղեքսանդրոս յետ սակաւ ինչ միոյ իվերայ Ղիւդացւոց եւ Փռիւգացւոց եւ դրացի աշխարհացն կացուցանէր: Ի Զմիւռնէոս խորշին Կղազոմենացիք բնակեն ուր անձուկ երկիրն է, որ վաթսուն վտաւան գետին է կցեալ ի ցամաք դիմեալ յառաջ ի ծովակողմն, իբրեւ զկղզւոյ ինն ի ցամաք կցելոյ կերպարանս ցուցանէ. իսկ Տեւոս յայնկոյս[4] ի հանդիպոյ անտի կայ Կղազոմենացւոցն: Ի վերջնում թեւի կղզւոյն ի ցամաք կցելոյ Երիթրիքն են, եւ յայնժամ եւս հոյակապք էին կանամբք որ զբաշխից եւ զբախտից եւ զհրամանաց պատմէին: Ի էմ յանդիման նոցա[5] բարձրաբերձ լեառն Միմաս, որ հանդէպ քիայւոյ կղզւոյն կայ, ի ծովակողմն հայի. ապա տակաւ զիջեալ ոչ ինչ հեռի յանձուկ վայրաց Կղազոմենացւոցն դադարէ ի հարթ եւ յողորկ դաշտանս՝ նայեցեալ ընդ վայրան՝ Աղեքսանդրի, խորհեցաւ խորշս ընդ միջ հատանել եւ բաժանել ի ցամաքէ անտի, զի ծովն[6] զերիթրեացք եւ զՄիմասեաւ տարածանիցի եւ զվերինն եւ զներքին դոզն ի միմեանս յարի-

յէ: Ոմանք[7] եւեթ ասեն, թէ ոչ ըստ միտս Թագաւորին ի գլուխ ել, ուր այլ եւս յօժարութեանց նորա ամենայնի բախտ օգնական լեալ էր: Ընդունէաւ ի կրօնս իրքն զառածան, եւ համարեցաւ այսպէս, թէ մահկանացուաց չէ իշխանութիւն զկերպարանն փոփոխել, զոր բնութեան տուեալ իցէ վայրաց. քանզի այլ եւս նմին հանգոյն աշխատութիւնք չելին ուրեք ի գլուխ[8]: Սակայն[9] զկազմումնս, երկուց ապարիզաց լիր արկեալ, ի ցամաք խառնէր, զոր երբեմն յահէ անտի Պարսից ի կղզի փոխեալ էր կազմենացւոցն: Բայց այս ամենայն գործ ոսոխականացն արքունի յանձն լինէր: Ինքն[10] զոհս առաւութեամբ մեփեաոս քաղաքի կառարէր եւ ամենայն համօրէն զօրուն որ անդէն էին, առնէր հանդէս կրթութեան ի դիմի մեծարանս. եւ ի վաղիւ անդր հետեւակօքն հանդերձ, զոր ընդ իւրն ունէր, առեալ ընդ իւր եւ զհեծեալս Թրակացւոցն եւ զչորս գունդս բարեկամացն, յորս էր եւ գունդն արքունի, պարզեալ անցանէր ի Միլեաոս: Վասնզի[11] հե-

դեսիատրատոս պահապանացն ոս-
տիկան՝ յղեալ առ նա հրովարտակ,
տայր ակնկալութիւն անձնատուր
լինելոյ. այլ իբրեւ գիտաց եթէ
նաւամարտիկ տորմիղ նաւացն Պար-
սից անդէն ի մօտ շրջի, այդրէն ի
մտաց զառաջանքեր եւ զանպայր Դա-
րեհի զքաղաքն պահել: Օ՛ի ունէր
իսկ յաճախ համբարս եւ նետ եւ
սուսեր[12] եւ զեղարդն եւ որ զինչ այլ
ինչ պէտք առ ժոյժ ունելոյ պա-
շարմանն էին, ունէին, եւ բազմամ-
բոխ յառաջամարտիկ նահատակաց.
քանզի Մեմնոն յորժամ ի ճակա-
տուէն ի Միլետոսն դիմեալ էր
փախստեայ, զբազումս յիւրոց անտի
անդ թողոյր եւ պնդէր զպահակն:
Ընդունեաւեւ գաղտ[13] խաղացեալ ի
վերայ բանակաւն, զքաղաքն ար-
տաքին, որպէս ինչ ինքեանք կոչի-
ցեն, առ. զի քաղաքացիքն եւ զօրն
ի ներքնակողմն քաղաքին մեկնեալ
էին, զի մի զգօրութիւնն քայքայի-
ցեն, մնալ իւրայոցն օգնականու-
թեան, զի կարծէին թէ չիցէ ինչ
հեռի օգնականութիւնն: Ընդ առա-
րապարտ զակնկալութիւնն արար
հասանել նաւատորմիղ նաւացն Մա-

կեդոնացւոցն, որք զօրավարու-
թեամբ Նիկանորայ զՂադէ կղզի
հասին կալան, որ կայ[14] իակ ի վե-
րոյ քան զՄիղետոս քաղաք. եւ
ապա իբրեւ տորմիղ նաւաց թշնա-
մեացն ի Միւկալէ լեառն մատչէր,
անդր իակ ի Միղեսացւոց նաւահան-
գիստն մտեալ, զոյժ պարսկական
թիկանցն ի քաղաքացւոց անտի
հատանէր: Եւ ոչ խափան ինչ
խուժքն լինէին, թէպէտ եւ նաւացն
թուով քաջ ի բաց գէին, քանզի
սակաւ մի ինչ ընդհատ ի չորեքա-
րիւրոց ունէին, ուր Նիկանորն վաթ-
սուն եւեթ ընդ հարիւրով էր ա-
ծեալ: Ի նմին ժամանակի զաւկիպ-
պոս իշխան քաղաքին առաքեցաւ
առ Աղեքսանդրոս, եւ խնդրէր թէ
յանձն առցէ քաղաքին եւ նաւա-
հանգստին հասարակաց լինել Մա-
կեդոնացւոց եւ Պարսից. եւ տրտմու-
թեամբ երեր[15] պատասխանի, եթէ
Աղեքսանդրոս ոչ վասն այնորիկ ինչ
եկն յԱսիա, զի ընդունիցի զոր ինչ
այլքն շնորհեացեն, այլ զի իւրա-
քանչիւր ոք առնուցու զոր իւրն թո-
ղեալ էյէ. արդ գիտակ լինիցին թէ
պարտ է զբախտիցն ընտրութիւն

այնմ, որ լաւն իցէ, թողուլ կամ
վանն նորին ի վաղիւ կառուցել: Իսկ
որ ի քաղաքի անդ էին[16], զառաջինն
քաջութեամբ ի դիմի հարկանէին,
եւ անդ անկանէին հանդերձ այլով
եւ երկու ուսաւերք Եղանիկեայ, որ
սարնատուն լեալ էր Աղեքսանդրի, եւ
որոյ եղբայր էր Կղիտոս որ զԹագա-
ւորն սպրեցոյց եւ արժանի մեծի
փառաւորութեան եղեւ: Բայց յոր-
ժամ[17] ցաւով եւ ցասմամբ վառեալ
եւ զկծեալ թշնամեացն, զմենքե-
նայան յառաջ մատուցեալ զմեծ
մանն պարսպացն կործանեցին, եւ
անդէն ի քաղաքն իսկ յարձակելոց
էին, իբրեւ նշմարեցին եւս զնաւս
Մակեդոնացւոցն ի նաւահանգստին,
ասն նորոգ ի վերայ մածանէր. մանն
մի ի նոցանէ[18] ի վերայ աստպարացն
անկեալ ի սակաւ կղզին որ հանդէպ
քաղաքին կայր, անցին ի լիւղ. այ-
լոց ի նաւս մտեալ, յորժամ զնոյն
կամէին առնել, ի մեւս նաւահան-
գըստին ի նաւացն թշնամեաց ըմ-
բռնեցան: Աղեքսանդրոս յետ քա-
ղաքին ի բուռն անկանելոյ, հրաման
տայր նաւացն ի վերայ այնոցիկ որ
զկղզին ունէին, արշաւել. բերէին

եւ ամանդուղք եդեալք ի խելս նաւացն, զի յառաւտուր կողմն կղզւոյն, իբրեւ ի քաղաքորմն թշնամւոյն եւ անիկէ զօրականն: Ալ իբրեւ տեսս զՅոյնս զվարձկանս, որք անդր փախատեալ դիմեալ էին թէպէտ եւ ոչ աւելի քան զերեքարիւր էին, դիտաց թէ կազմեալ պատրաստեալ են զվերջին իսկ աղէտս եւ վիշտս կրել, զմտացաւ յարս զօրութեան, որ վասն Հաւատարիմ առ այնոսիկ լինելոյ, յորոց ի վարձու ածեալ էին, ի կորուստ զանձինս տային. ի նոսա զընդացեալ խնայեաց եւ հրամայեաց իւր զինուորել: Ով խուժադուժան որ ի քաղաքին ըմբռնեցան ի ծառայութիւն վտարանդէր. Միղեսացւոց որ Մնացինն[19], տայր ազատութիւն վասն առաջնոյ պարծանացդ քաղաքին: Ով ի այնչափ երբեմն[20] ընչիւք եւ փառաւորութեամբ ծաղկեալ եւ աճեցեալ էր Միղետոս, զի ընդ դրացի ծովան աւելի քան եւթանասունն վարատականս էր արձակեալ բազում եւս քաղաքացեօք Հոյակապ եղեալ, որոց ի մեհենական մրցութիւնս յաղթեալ, զպարծանս աշխարհին յաճախեցին. զի այնպիսի յաղթու-

թիւնք ըստ Յունացն բարոյից ընդ առաջին պարծանս քաջութեան համարին[21]: Իբրեւ եառես Աղեքսանդրոս զբազմամբոխ յաճախութիւն պատկերաց նոցա, ծաղր առնէր եւ ասէր, ո՞ւր էին բազուկք դոցա, յորժամ առէքն զլուծն Պարսից. քանզի այր զօրաւոր էր եւ զամենայն ինչ կամէր լինել պիտանի պատերազմի, վարժութեան իւր հաշուէր զոյժն եւ զպնդութիւն որ կարեւոր պատերազմացն պարտ էր, զայն ի զբօսանս խակ ոամկին ի տարապարտ ցոյց մաշել: Խակ զօրքն, քանզի բնաւբար եհաս մտանել, զամենայն որ ինչ ընդ առաջ դիպէր, յառ յաւար յափշտակէին, եկեալ հասեալ կայքին ի մեհեան անդր Սանդարամատապետին[22]. յոր իբրեւ յարձակեցան ոմանք աւար հարկանել, հուր փայլատակեալ յանկարծակի ի ներքինատանց մեհենին, զմեհենապետ տապճարակողոպուտ արանցն զաչս խափոյց: Ո՛ւ աստ եւս Աղեքսանդրոս զիւրոց հաւուց եւ զնախնեաց յիշատակարանս գտանէր, դէտակն կալեալ յաղբեւր անդր, ուսաի[23] թէ յականէ տաշտիւ հանիցի, աղտաղ-

սին Համառնի. նոյն ջուր քաղցր եւ անոյշ՝ յորժամ յառաջ ի վտակս Հոսիցի: Ընդիղէոս զաղբեւրն անուանեն Միղեսացիք, եւ համբաւեն թէ ի նմին լուացաւ դիւցազնն, յորժամ զԱրաբեղոս զՏեղամենեայ որդին որթիկունք օգնականութեան լինէր Ղեսպացւոցն, սատակեաց: Եր առ Միղեսացւոց[24] եւ պատգամ պատասխանւոյ Ապողինեայ դիմելոյ երեւելի մեծութեամբ եւ համբաւու: Յորժամ Սեղեւկոս որ առաւելագոյնն մեծացաւ յետ Աղեքսանդրի, հարցանէր զՀրամանն Ապողինեայ, վասն դառնալոյ ի Մակեդոնիա[25], առ պատասխանի թէ տուր ողջոյն Եւրոպայ եւ զԱսիա պատեալքիր: Նա այլ եւս բատնմանէ զարմանալիք մտադիր եւ ուշակալ զթագաւորն առնէին, զորոյ զընդվայրախոյզ միտն եւ զցանկացօղ գիտութեան՝ նորագործ իրքն զբօսեցուցանէին: Ոչ ուեւալ էր թէ է սիրելի դեղփինի մանուկ մի յԱսոսէ, որ քաղաք ինչ է ի կղզւոջ անդ ոչ ինչ կարի հեռագոյն ի Միղեսայ. եւ զնորա բարբառ ճանաչել ձկանն, եւ քանիցս անգամ թէ կոչիցի, ի մի-

ջնողունան առնուլ զնա, յորժամ ցանկայցէ մանուկն բարձեալ զնալ։ Ընդ հաճոյ եւ ընդունելի նեպտուն նեայ համարեալ զնա թագաւորն, զնա կացուցանէր ի վերայ քրմութեան դիցն այնորիկ։

Ը. Ցոսպէս առեալ զմիղետոս քաղաք, յորժամ[1] տակաւին բազմամբոխ տորմիղ նաւաց բարբարոսացն ի ծովու այսր անդր թափառէին, եւ յիւրեանց բազմութիւնն յուսացեալ, եւ զի տեղեակք էին տեղեկութեամբ նաւաց քան զՄակեդոնացիան, ի նաւամարտիկ պատերազմն զՀշնամին գրգռէին, եւ բազում անգամ առաջի նաւահանգըստի քաղաքին, յորում զիւր նաւն ունէր թագաւորն, մատուցեալ շրջէին. Աղեքսանդրոս զփիղոտաս հեծելով եւ երիւք գնդօք հետեւակաց ի Միւկաղէ սարաւանդ առաքէր, ուր հանգրուանք նաւաց Պարսից էին, զի որք իջանելն կամիցին՝ մերժեսցէ եւ չտայցէ ջուր առնուլ եւ փայտ բերել եւ զայլ ինչ կարեւորն պէտս ի ցամաքէ կրել։ Յանձուկ մեծ զնաւաժան արկանէր. հանգոյն պաշարելոց կային ի նաւահանգստեանն

եւ ոչ ի ցամաք, յորժամ կամէին, կարէին ելանել, կամ զկարեւոր պէտսն գտանել: Այն որոյ խորհուրդ առեալ, ի Նամոս դարձան դնալ. առին անտի պաշար, եւ եկեալ միւսանգամ ի Միղետոս առաջի դրան նաւահանգստին կազմեալ ճակատեալ կային: Ի նմին ժամանակի հինգ նաւք Պարսից ի նաւահանգստի ուրեմն, որ ընդ փոքր կղզին, զորմէ վերագոյն ճառեցաւ, եւ ընդ կայանս մակեդոնական նաւամարտիկ նաւացն ի միջի կայր, տեսեալ զբազմամբոխ նաւս թշնամեացն, դող առեալ ուռուցեալ առագաստիւք անդր հասանէին. քանզի իմացան, թէ մեծ մասն նաւական զօրուն վասն պէսպէս պիտոյից չէն ի տեղւոջն, ոչ ինչ դժուարին համարեցան զդատարկ նաւսն ըմբռնել: Եւակ Թագաւորն զայնոսիկ որ անդն կային, վաղվաղակի ի տասն նաւս եդեալ՝ հրամայէր երթալ ընդ առաջ թշնամեացն: Եւակ Պարսից զահի հարեալ ի նաւացն թուոյ եւ յանկարծադէպ իրացն, յորժամ տեսին թէ նոքին կամակար եկեալ ի դիմի հարան, զորս յանպատրաս-

ոից նուաճելն եկեալ էին, ի փա-
խուստ դառնային. սակայն մի նաւ
յորում Յասիացիքն էին, ըմբռնե-
ցաւ. իսկ այլք, քանզի երագա-
դոյնք եւ թեթեւագոյնք էին, յիւ-
րեանց տորմիղ նաւացն գնացին փա-
խուստեայ: Այնպէս ոչ մի ինչ ի գլուխ
ելանէր յայնմ ամենայնէ, որոց ուշն
ունէին եւ մեկնեալ երթային ի Մի-
ղետացւոց կողմանց: Աղեքսանդրոս[2]
իբրեւ տեսս թէ տորմիղ նաւաց իւ-
րոց չէ գոյգ թշնամեաց նաւացն, եւ
թէ առ այլ եւս պէտս աւելորդ է, եւ
բազում եւ ծանր ծանր ծախք պի-
տոյ են, ի բաց կամէր արձակել, պա-
հեալ առ իւր զսակաւս ի նաւացն,
զի նոքօք մենքենայք եւ դործիք
կրիցին ի քաղաքաց պաշարումն:
Ստուցեալ Հաւանեցուցանէր Պար-
մենիոն մի արձակել զնաւսն եւ խրատ
եւս տայր նաւամարտիկ կռուով մա-
քառել: Ոչ եթէ յաղթիցեն, ասէ[3], Մակեդոնացիքն, օգուտ մեծ
եւ առ այլ եւս իրս լինիցի. եւ եթէ
ի պարտուելիւն մահանիցին, չեն ինչ
կորուսանելոց, զի եւ այժմ ծովու
իշխանութիւն ի Պարսիկս ապաստան
է. իսկ զծովեզերան ի զգուշութեան

նոքա առնեն, որք առաւել կարօղք
եւ զօրաւորք են հետեւակազօրն զօ-
րու: Եւ զի դիւրաւ այնմ՝ զոր լաւ
համարէր, հասանիցէ, ինքն իսկ
զիւր անձն, որ զկարան իսկ մատու-
ցեալ տայր, ցուցանէր կազմեալ
պատրաստուԹեամբ, եւ մտեալ
խառնել զանձն ի ճգնուԹիւն պա-
տերազմի որչափ նաւուք հրաման
տայցէ Թագաւորն: Եւ հաստատուն
եւս բանն լինէր ի հաւուցն ըղձու-
Թենէ, զի յաւուրան յառաջինս ի
Թիկանց կուսէ արքունական նա-
ւացն արծուի ի ծովեզերին երեւէր,
զի նստէր դադարեալ: Յայց Աղե-
քսանդրոս յայտ առնէր, Թէ մոլորի
իմն Պարմենիոն, որ զսակաւաւոր
նաւս մեր ընդ այնչափ բազմամբոխ
բազմուԹեան Թշնամեացն եւ զնա-
ւավարան մեր զկամն եւ զանտե-
ղեակս ընդ արանցն վարժելոյ եւ տե-
ղեկագունաց նաւարկուԹեան կամի
ածել ի կռիւ: Եւ, ասէ, ոչ ելիցէ
չիցեմ վատահ յիմոցն քաջուԹիւն,
այլ գիտեմ Թէ այն ի նաւամարտիկ
պատերազմունան խուն ինչ նպաստ
ի յաղԹուԹիւնն լինիցի: Զի եւս
բազում այն ինչ է, որ ի հողմն եւ

յալիան ապատան է, եւ որք հմուտ նաւապետքն են եւ տեղեակ նաւավարք ղդուշացեալ շահին ի նոցանէ: Ա՛յս աւանիկ եւ աչ ի նոցին իսկ ի նաւացն կազմածս կայ սակաւ ինչ օգնականութիւն. եւ այնպէս ընդունայն իսկ լինի Մակեդոնացւոց ջանն, այնու՝ զի կարիցեն համարձակ ի նոցա հնարից ապրել կամ յաղթել եւս նոցա: Ա՛յս եւ այս չէ ինչ սակաւ ինաս, զի թէ անդէն իսկ իսկըզբան պատերազմին ընդունիմք հարուածս, ողջոյն իսկ աշխարհս Ասիացւոց ոչ ի առեալ կազդուրեսցին: Վասնզի բազմաց իմն ի մարդկանէ այսպիսի կարծիք ի մտի են, զի այնպիսի վախճան իրացն համարին, որպիսի ինչ ի սկզբանն յառաջագոյն ակն կալան կամ բարեացն յուսով եւ կամ պատահարացն ահիւ: Այլ զի մի զԱսիացւոցն երկմտեսցուք, ա՛ռնոյր խոստանայր ինձ թէ կալոց ձեռնոյ են Յոյնք հաւատարիմ, եթէ կարծիս առնուցուն թէ ապառեալ անկանի այն յաջողեալ փառաւորութիւն. եւ եթէ զճշմարտութիւն սիրեմք բարբառել, ի նմանէ եւս եթէ ակն ածեն: Ընդարեւ

ունիմ յանձին եւ ես, թէ իմոյ բախտաւորութեան այն նշանակ է, զի արծուի յետուստ նաւամարտիկ նաւացն երեւեցաւ, եւ զնոյն համարիմ բարւոք ելից իրաց նշանակ. այլ յայտնի իսկ խոստանայ հաւատ թէ մեք զթշնամեաց նաւս ի ցամաքէ վկանդելոց իցեմք, զի հաւն գուշակ յաղթութեանն ոչ ի նաւս, այլ ի ծովեզերին դադարեաց, եւ ոչ եթէ զելս պատերազմին եցոյց եւ զտեղի պատերազմին ոչ։ Օ՛ի եթէ[4], որպէս սկիզբն արարաք, զծովեզերեայ քաղաքս ի մեզ նուաճեմք, տորմիղ նաւացն Պարսից իւրովի անկեալ քայքայի. քանզի օգնականութիւն ինչ կամ պաշար կամ կայանք զգուշութեան ոչ ուստեք լինիցին նոցա. եւ եթէ զայդ ամենայն բառնաս հանես ի նոցանէ, այնուհետեւ որչափ շատ զօրս ի ծովու ունիցին, զոյնչափ վաղագոյն սպառիցին։ Եւ այսպէս[5] հաւատարիմ զըղձութիւնն արասցուք, զորմէ ազգն եղեւ մեզ, թէ նորոգ իսկ ի պղնձի տախտակի վերայ գրեալ, յաղբերէ իմեքէ ի դուրս զեռայր ի Ղիւկիացւոց աշխարհին, եթէ վախ-

ճան եկեալ հասեալ է պարսից տէրութեանն: Ընդհուպ եւ[6] արձակեալ զտորմիղ նաւացն, գործ ի ձեռն տայր իւրոց հազարապետացն զՊոնտոս եւ զնահանգն որ առ երի կայ-ին Պոնտացւոցն, նուաճել. ինքն զճանապարհն որ առաջի կայր, ատեպ երթեալ ի Կարիա խաղայր. զի գիտաց թէ անդէն խռնեցեալ բազմութիւն թշնամեացն: Վասնզի Աղիկառնասոս ամրական եւ աստիկ[7] վայր էր եւ կրկին բերդիւ[8] զգուշացեալ, այսպէս տայր ակնկալութիւն, թէ մարթի մակեդոնացւոցն, որ ուխոյ պէս հոսէր, ի քաղաքէ անտի իբրեւ ի դարէ իմեքէ արգելուլ: Ընաւեալ իմն ակնկալութիւն ի Մեմնոնէ էր, որ[9] զամենայն զպատեհ պատեհ իրս առ ժուժկալ պաշարմանն լինելոյ, փութով յօժարութեամբ հանդերձեալ պատրաստէր: Զի այն ինչ կացուցեալ էր զնա Դարեհի հազարապետ բովանդակ նաւատորմիղ նաւաց ծովեզերեայ[10] կողմանն: Վասնզի խորամանկ այր էր եւ խելամուտ էր ժամանակացն. եւ զի ի միտ առնոյր թէ թէպէտ ամենայն զօրավարացն Պարսից յաղթեր

պատերազմական արուեստիւն, վասն միոյ իրիք պատճառանաց ոչ ըստ իւրում արժանաւորութեանն մեծաբեալ պատուէր, զի յոյն էր յազգէ եւ երբեմն Մակեդոնացւոց[11] արքունեացն հեւր, եւ վասն մատնութեան գոյր կասկածել, նմին իրի իսկ զկին եւ զորդիս առ Դարեհ առաքէր իբր այն թէ զնոցանէ հոգայցէ առնել զնոսա յատպահովս, իսկ արդեամբք, զի նոքիմբք իբրեւ պատանդօք զհամարձակութիւն յորդորիցէ զթագաւորին: Այլ Աղեքսանդրոս ի կարիս մտեալ զամենայն քաղաքսն որ ընդ մէջ Միղեացւոց եւ Աղիկառնացւոց կային, վաղվաղակի ընդ իւրեւնուաճէր: Ովի բազումք[12] ի քաղաքաց անտի յունաց բնակչաց բնակութիւն էին, որոց սովոր էր միւսանգամ շնորհել անհարկ լինել եւ ինքնոբէնս աղիկամիս. յայտ արարեալ թէ վասն զնոսա յազատութիւն հանելոյ եկն յաշխարհն Ասիացւոց: Նա եւ[13] ոչ սակաւ շնորհս առաջի բարբարոսաց եդիտ, յորժամ ընկալաւն մարդասիրութեամբ զԱդա որ կին մի էր յարքունական ազգէ, եւ եկն դիպեցաւ մինչ դեռ Աղեքսան-

դրոս ճանապարհ առնէր ընդ վայրան, եւ խնդրեալ ի նմանէ պաշտպանութիւն, աղաչէր միւսանգամ ի բարձ թագաւորութեանն հաստատել: Ոչ ի հեկատոմպեայ կարիացւոց արքայի երեք ուստերք էին եւ երկու դստերք. անդրանիկն ի նոցանէ Մաւսողոս կին արարեալ էր զքոյր զԱրտեմիսիա. իսկ կրտսերադոյնն ի քերցն Ադա՝ Հիդրեայ եղբօր իւրոմ հարանացաւ: Նայց[14] զՄաւսողոս պայազատեր կինն նորա, որ եւ քոյրն իսկ էր նորա ըստ սովորութեան ազգին, որոյ օրէն է ամուսնակից եւ թագաւորակից լինել ի միոջէ հօրէ եւ ի մօրէ ծնելոց. իսկ իբրեւ Արտեմիսիա մեռաւ անձկով վախճանելոյն, Հիդրիէոս առ զթագաւորութիւնն եւ մեռեալ անզաւակ, թողլ Ադայ զիշխանութիւնն: Ոչ սա մերժէր ի տիկնութենէ Պէքսոդարոս, որ միայն մնացեալ էր ի հեկատոմպեայ որդւոց. թէպէտ եւ սա եւս մեռաւ, սակայն Ադա չեհաս թագաւորութեանն, քանզի ածեալ էր Պէքսոդարեայ իւր փեսայ[15] զՈրոնտոբատ զայր մի յազնուականացն Պարսից, զի ի նորոգ եւ ի բռնութեան

թագաւորութեանն ի նմանէ գտա-
նիցէ օգնականութիւն. եւ նորա յետ
աներոյն մեռանելոյ, իբրեւ ի թա-
խանձս կնոջն գրաւեալ ունէր զթա-
գաւորութիւն: Արդ եկեալ ղզրկու-
թենէն[16] աշխատ եղեալ լայր կինն,
տայր նմա զաղինդացւոց դղեակն,
եւ էր այն աւան ամուր, խնդրեաց
եւ ընկալաւ ի նմանէ թէ յանձն առ-
ցէ Աղէքսանդրոս իւր որդի անուանել
եւ զի խոստանայցէ նմա ջանալ ա-
ռաջնոյ պատուի վայելչութեանն զնա
հասուցանել: Եւ եղեւ իսկ[17] խոս-
տումն հաւատարիմ. վանեալ վկան-
դեալ յետոյ Աղէքսանդրի զաղիկառ-
նացիսն, հրաման տայր զի տիկնոջն
հնազանդ լինիցի ամենայն կարիաս-
տան: Յայնմ ժամանակի համբաւն
ընդ ամենայն կողմն ընդ այն տարա-
ծեալ ընթանայր վասն բամբշանն
մարդասիրութեամբ ընդունելոյ, եւ
բազում քաղաքք յաւելուին ի կողմն
Աղէքսանդրի. զի զբազումս[18] ի քա-
ղաքաց անտի ունէին բարեկամք եւ
թայրաթոռք եւ ընտանեակք. Ադայ-
սոքա պատկա ոսկիս ի ձեռն հրեշ-
տակաց մատուցանէին եւ խոստա-
նային թէ հաւատարիմք լինիցին եւ

կացցեն յիշխանութեան թագաւորին եւ զհրամայեալսն առնիցեն։ Մինչ այս ամենայն վճարէր[19], կերակուրս ընտրանաւ փոխընդեայս եւ քաքարս եւ տոխղուս խնամով գործէր Ադա, եւ զայն ամենայն հանդերձ խոհակերօքն եւ ծաղարաւրօքն եւ ամճաբերօք առաքէր պատարագս թագաւորին իբրեւ թէ երախտաւորին հատուցանիցէ փոխարէն ընդունելոյ, թէ զխոնջեալն եւ զվաստակեալ ի զինուց՝ Ասիացւոց զեխութեանն փափկութեամբ կերակրիցէ։ Այլ նա քանզի հմուտ էր թէ որկորաւթիւն այնմ՝ որ զծանր ծանր իրաց բուռն հարեալ իցէ, անժամ եւ անդիպող է, խնամոյ մտաց կնոջն ընդհակալ լինէր, բայց տայր պատասխանի թէ չէ օրէն չէ պատշաճ թէ դու հոգայցես եւ տատամսիցիս վասն իմ, զի իմ ազնուագոյն խոհակերք գոն, զորս վաղուրեմն դաստիարակ իմ Ղեւոնիդաս պատրաստեաց. առ ճաշն՝ ճաշնապարհ առաւօտին, առ ընթրիսն՝ դոյզն ճաշ։

Թ. Զորեթէ բնաւ իսկ կարիս հնազանդեալ էր Աղեքսանդրի. բայց

Աղեկառնասոս գլուխ թադաւորու-
թեանն հաստատուԹեամբ պահէր
պահապանօք[1]: Վ ան որոյ իբրեւ
գիտաց Թէ ընդերկար լինելոց է
պաշարումնն, համբարս եւ մենքե-
նայս որ պիտոյ ի մարտնչել էին, հրա-
ման տայր նաւուք անդր տանել, եւ
ինքն[2] հետեւակազօրն զօրօք հնգիւք
վտաւանօք բացագոյն ի քաղաքէ ան-
տի զիւր բանակն պատեալ ամրա-
յուցանէր: Յետ այնորիկ յորժամ
ձեռն ի գործ արարեալ զպարիսպն
բախէր մօտ ի դուռնն որ հանէ ի
Միւղասս, յանկարծակի քաղաքացիք
իններքուստ արտաքս ի վերայ անկա-
նէին. բայց ի ձեռնամուխ լինել Մա-
կեդոնացւոյն քաջուԹեամբ ինոսա,
անկան սակաւաւորք ի քաղաքացեայ
անտի եւ ապա դիւրաւ եւ անչանս
այսրէն մերժեալ դնացին: Յետ
այնորիկ իբրեւ աւուրք սակաւք ի
վերայ անցանէին, քանզի ակն կայր
Միւնդացւոց քաղաքին մատնու-
Թեամբ տիրելոյ, առնոյր Աղեքսան-
դրոս զմանն մի զօրաց իւրոց եւ յու-
ղի անկեալ երԹայր ի տարաժամ
գիշերի: Բայց իբրեւ ետես Թէ չէ
ոք որ ձեռն տայ ինա, զսպառազէնան

յառաջ մատուցանէր եւ հրամանատայր զպարսպային ականս հատանել. զի ոչ սանդուղս կամ մենքենայս էր ածեալ, քանզի ոչ թէ ի պատերազմ ինչ մատուցեալ էր ի քաղաք անդր: Օդեպէտ եւ աշտարակ մի յաշտարակացն քակեալ անկաւ, նոքա չկարացին մուտ գտանել ընդ որ ի ներքս խուժիցեն: Այլ այնպէս աշտարակն անկաւ, զի զկողմն պարսպացն զոր մինչ կանգուն կայր, ամրացուցանէր, աւերակն եւս բաւական էր պահելոյ. կուռէին եւ քաղաքացիքն մեծաւ ճգնութեամբ, եւ յԱղեկառնացւոցն օգնականութիւն գտանէին, զորս Մեմնոնի էր առաքեալ ընդ ճանապարհ ծովուն լուեալ զտագնապ դրացի քաղաքի նոցա: Այնպէս զուր լինէր ջան վաստակոց Մակեդոնացւոցն: Յառաջնայր այսրէն Աղեքսանդրոս պաշարել զԱղեկառնասոս եւ յառաջ իսկ քան զամենայն զփոան, որ երեսուն կանգուն լայնութիւն էր եւ հնգետասան կանգուն խորութիւն, զոր թշնամեացն հատեալ էր առաջի քաղաքին, կամէր ընդ, երիս կրայս հանդերձեալ կազմէր ի վերայ, զի

նոքօք ծածկեալ զօրականն զնիւթն եւ զհողն կուտիցէ առանց վնասելոյ։ Իբրեւ փոան հարթեցաւ, զաշտարական եւ զմենքենայան որով.ք որմք խարխարեալ տապալին, հրամայէր մատուցանել[3]։ Յորժամ կողմն մի պարսպացն անկաւ, ընդ որ աւերակ.քն ճանապարհ հորդէին, ընդ նոյն ջանային ի քաղաքն մտանել. բայց պնդակազմն կուուէին թշնամիքն, քանզի առ բազմամբոխ բազմութեանն, անջանքն մի ըստ միոջէ զվաստակեալսն փոխանակէին, եւ զօրավարացն անդէն մօտ կալով քաջալերէին յամենայն ինչ ժտել եւ ի բնաւ յանդգնել։ Իբրեւ օրն ի տարաժամել անկանէր[4], եւ մերթ ոտքա զօրանային ի կուուին եւ մերթ նոքա, կարծէր Մեմնոն թէ ցերեկութեան, աշխատութեամբ վաստակեալ թշնամեացն հեղդադոյնս առնիցեն պահպանութիւն, հարուստ գնդաւ ի քաղաքէն ի դուրս ելանէր եւ հուր ի մենքենայան արկանէր։ Այլ Մակեդոնացւոց միաբունդ խուռնբնթաց առհասարակ ի հրդեհ անդր դիմեալ, մինչ զբոցն ջանային շիջուցանել, նոքա զհրդեհն ատուա-

բայուցանէին եւ այնոցիկ որ արգե-
լուինն, բռնանային. այնպէս սաստիկ
պատերազմն գումարեցաւ: Վասնզի
Թէպէտ եւ Մակեդոնացիքն պնդու-
թեամբ քաջութեան եւ ընդելական
սովորութեամբ վշտաց առաքինիք
քան զԼիշնամիան էին, բազմու-
թեամբք Պարսից եւ կազմածովք
խուճապէին. եւ զի ոչ հեռի ինչ ի
պարսպացն իւրքն վճարէին, ի բա-
ղնատրացն եւ ի նետաձիգ աշտարա-
կացն որք զպարսպօքն կարգեալ կա-
յին ի հեռաստանէ նետք տեղային,
եւ նոքա զհարուածսն ընդունէին
եւ ինքեանք չկարէին հարկանել:
Յայնժամ սաստիկ ամբոխ աղաղակի
յերկոցունց կողմանց այնոցիկ որ զիւ-
րեանց զօրան քաջալերէին, եւ սաստ-
կակոծ զդիմադարձ հակառակորդսն
առնէին, ճչիւն վիրաւորացն եւ գու-
ժիւն բեկելոցն եւ հեծութիւն մեռե-
լոցն ի թանձրամած խաւարի դիշերին
զբնաւ ահիւ եւ խռովութեամբ լի
առնէր. եւ այս ամենայն յաճախեր
բարբառովք այլ եւս խառնաղանճ
բազմութեան, որոց ուշ եղեալ գոր-
ծոյն, մինչ այլքն մարտ եղեալ
մաքառէին, նոքա զպարխապան[5] որ

ի բախելոյ մինչբենայիցն կործանեալ անկեալ էին, չանայինն կարկատել: Ապա սաստիկ չան եդեալ Մակեդոնացւոցն զԹշնամին ի ներքս ի պարիսպն վարեցին[6], եւ սպանաւ հարեւր եւթանասուն այր, յորս եւ Նէոպտողեմոս, որ եղբարբն Ամինտեաւ հատուած գնացեալ էր առ Դարեհ, անկաւ: Իսկ ի Մակեդոնացւոց անկան ոչ ինչ աւելի քան զվեշտասան այր. բայց գրեթէ երեքհարեւր վիրաւորք անկան, քանզի ցայգակուխ մարտն դիպեցաւ. նա եւ ոչ զոյր իսկ հնար ի հարուածոց անտի եւ ի նետից որ խառն ի խուռն անկանէին, զդոյշ լինել: Ապա[7] յետ աւուրց ինչ, թեթեւ ինչ եւ խաղոյ իրք պատճառք սաստիկ կռուոյ եղեն, որ առ սկիզբն յերկուց զօրականաց հինօրէից ի պերդիկայ գնդէ անտի: Սոքա քանզի բնակակից միմեանց էին[8], եւ արբեալ եւս ի միասին էին, եւ որպէս յընտանութեան խօսան լինիցի, զինուորութեան պարծանօք զիւրեանց գործ քաջութեան առ միմեանս յարդէին. սկսան վիճել թէ ո՞ր զո նահատակեալ իցէ. ասէ[9] մին ի նոցանէ.

կի՛ իսկ զուր ղօղանջեմք տարապարտ բարբառիմք եւ զպարկեշտական վիճումնն արատեմք: Ոչ եթէ զայնմանէ ինչ բանք են, թէ այր լեղու լաւ իցէ, այլ թէ այր աչ աղնուագոյն: Նա արդ դէպք առաջի կան. նոյն լինիցի դատաւոր արդարակորով մերոյն դատախազու-թեանց: Ընդ առ եթէ այր իցես, եկ զիմ կնի զի ես երթամ: Վինոսոլիս[10] չեռեալ էին եւ պարծանացն առնչանօք բորբոքեալ. զէն առին անձանց խորհրդով եւ ի պարիսպան դիմեցին մօտ ի բերդ անդր, որ դէպ Միլեսացւոցն կայ: Նբրեւ յայտնի եղեւ յանդգնութիւն նոցա, իսկ եւ իսկ ի քաղաքէ անտի գունդ թշնամեացն ի դուրս խուժէր: Նոքա անդէն զետղ առեալ ի մարտ պատերազմի ընդխառնէին, եւ զդիմեալսն ի վերայ առաւերօք կամէին հարկանել եւ ի մեկնեցն նոցա նեռտաճիղ լինէին ի նոսա: Ընդ ընդդէմ բազմացն որ ի բարձաւանդակ տեղւոջէ եւա[կռուէին, չկարէին հանդարտել երկուք եւեթ յանդգնեալք ժպրհութեամբ, եթէ չէր տեսեալ զտագնապ նոցա զառաջինն սակաւուց ի զինուորա-

կցայն, եւ այլոց չէր հասեալ մի ըստ միոջէ ի թիկունս վաստակաւորացն. ըստ նմին օրինակի եւ քաղաքացիքն կարգաւ ի տեղին ուր պատերազմին լինէր, խառնէին: Եւ այնպէս մերթ սրբա եւ մերթ նոքա ուժգնութեամբ առաւել լինէին, եւ եղեւ պէսպէս պատերազմն. մինչեւ[11] Աղեքսանդրոս զօրօքն, որ շուրջ զիւրեւ էին յառաջ մատուցեալ ահ եւ երկեղ թշնամեացն արկանէր, եւ անդէն իսկ եւ իսկ յամուրան մերժեցան եւ փոքր մեւս եւս եւ Մակեդոնացիքն միանդամայն ինեերքս դիմէին: Զանգի դէպ եղեւ յուրութեամբ ծուլութեամբ ունել պահ պարսպացն, մինչ ամենեքին այնմ ուշ ունէին որ ինչ առաջի քաղաքին գործէր. եւ երկու[12] աշտարակք հանդերձ մասամբ որմոյն որ զնոսա պինդ ունէր, ի ստէպ ստէպ բախելոյ խոյոցն կործանեալ էր. եւ երրորդ եւս աշտարակ, յետ պահանդացն խախտելոյ եւ խարխելոյ ոչ ընդերկար ինչ բաւական էր դիմակալ պեղելեացն լինել: Այլ քանզի խռովութեամբ էր պատերազմն եւ ոչ միահամուռ ղօրքն կարգեալ կազմեալ կային,

ժամանակ ի դէպ իրացն կորեաւ։ Ալեքսանդրոս թէպէտ եւ[13] ըստ ցունացն կարծեաց թուէր շնորհել իմն զյաղթութիւնն, սակայն լաւ համարեցաւ հայցել յապաղումն ի թշնամւոյ անտի եւ խնդրել զդիակունս իւրոցն որք ընդ պարսպօքն անկեալ էին, քան անթաղ ի բաց թողուլ։ Այլ[14] որ ընդ Պարսից Ազնեացիքն էին Եփիազտէս եւ Թրասիբուղոս, քանզի առաւել սաստիկ էր առ նոսա ատելութիւն ընդ Մակեդոնացիս քան զկնամս մարդասիրութեան, չէ արժան, ասեն, նոցա որ թշնամիք քան զամենայն թշնամիս են, շնորհել։ Սակայն զՄեմնոն չկարացին ածել ի հաւան, զի ասէր, թէ չէ արժան ըստ ցուցանց բարուց՝ չարաչնել ընդ թաղումն թշնամեացն կոտորելոց։ Պարտ եւ պատշաճ է, ասէ, զկեն եւ զօրութիւն ի դիմակացան եւ յախոյանս արկանել ի կիր, եւ ոչ եթէ թշնամանօք կռուել ընդ նոսա որք մեռանն թէպէտ օգուտ մեզ էին թէպէտ վնաս։ Արդարեւ բաց յայլոց եւս առաքինութենէ անց Մեմնոնի, էր նորա եբեւելի չափաւորն հանդարտութիւնն

վ[1]անդի եւ ոչ վայելուչ համարէր առ ախմար մտաց թշնամանօք զթշնամին զկծեցուցանել· այլ քաջութեամբ եւ խորհրդով զզօրութիւն նորա եւ զպնդութիւն հատանել եւ կարճել: Ընդ[15] յորժամ երբեմն ի բանակի լուաւ յումեմնէ ի վարձկանաց անտի զի ինչ ինչ թշնամանօք եւ լպրշութեամբ խօսէր յԱղեքսանդրոս, շրջեալ զնիզակին իւր նիզակաբնաւն ծեծէր զայրն· ոչ վասն այնորիկ ածի զքեզ, ասէ, զի զԱղեքսանդրոս անիծանես, այլ զի ընդ նմա կռուիցիս:

Ծ· Յանծաւմ[1] որ ի պաշարմանն էին, խնամով պատրաստեալ զանձինս յապահովս առնել, փոխանակ կործանելոյ որմոյն, այլ որմ նեղքին ի թրծուն աղիւսոյ ածին, ոչ ուղիղ ինչ, այլ դողեալ ի կերպարանս մահիկ եղջերայն լուսնի· եւ արագ արագ ի գլուխ իրքն ելին, զի ի բազում անդր բաժանեալ էր գործն: Զայն որմն Աղեքսանդրոս իակ եւ իակ ի վաղիւ անդր ակաւ մնքենայիւք հարկանել զի անջանս զնորակերտ կազմածն խախտիցէ: Մինչ դեռ զայնու էին Մակեդո-

նայիքն, միւսանգամ ի քաղաքէն ի դուրս խուժեցին, հուր հարաւ զմիջէ ի յարկացն ընդ որով ղօղեալն էին, եւ զկողմանէ փայտակերտ աշտարակի միջ, եւ բոյն բոլբոքեցաւ: Պնդեցան ընդդէմ կացին Փիղոտաս եւ Հեղղանիկոս[2] զի մի եւ յայլ եւս գործիս հուրն անցանիցէ, քանզի նոցա յանձն էր յաւուր յայնմիկ պահ մենքենայիցն. եւ Աղեքսանդրոս անդէն վաղ երեւեալ այնչափ խուճապանս ի միտս թշնամեացն արկանէր, զի զջահն ի բայց թողեալ, որով զվառեալք դիմեալ էին եւ կիսոցն զդէնսն եւս ընկեցեալ, խառն ի խուռն տագնապաւ փախըստեայ ի քաղաքն դառնային: Ընտի դիւրաւ զբռնութիւնն վանէին օգնականութիւն ի վայրացն գտեալ, զի զդեւրն եւ զհարթն ունէին. եւ զի պարիսպքն, որպէս ասացաք իսկ, այնպէս կազմեալ էին, զի յոր կոյս եւ դիմէր թշնամին ոչ ի հանդիպոյ եւեթ, այլ եւ յերկուց կողմանց մարթէր նետիւք խոցոտել: Յետայսր ամենայնի իբրեւ հայեցեալ տեսին զօրավարքն Պարսից, թէ ամենայն ինչ օր ըստ օրէ եւս անձուկ լինիցի,

եւ յայտ եւս էր թէ չէ մեկնելոց մակեդոնացին, մինչեւ քաղաքին տիրեսցէ, խորհուրդ կալան վասն իրացն: Յայնմ վայրի Եփիաղտէս[3] այր քաջ եւ երեւելի առաւել քան զբազումս մարմնոյ ուժով եւ պնդութեամբ, ճառ արկեալ խօսէր զվշտաց երկարն պաշարման, եւ չառնոյր յանձն դադարել. բաւել մինչեւ յետ տակաւ զօրութեանն քայքայելոյ մաշեալք եւ բեկեալք եւ պակասեալք քաղաքաւն հանդերձ անկանիցին ի ձեռս այնր՝ որ յաղթիցէ. այլ մինչ դեռ կայցէ ինչ զօրութիւն, պարտ է ընդ զօրութեան մարզիկ զօրուն ի դուրս խուժել եւ յօժարագոյնս գըրկընդխառն ընդ թշնամւոյն լինել. եւ որչափ կերպարանօք յանդգնութեան է, ասէ, խրատս, զոյնչափ դիւրագոյն ի կատարեն է: Օ՛ի թշնամիքն ամենայնի այլում ունին ակն, եւ չեն կազմեալք եւ պատրաստեալք վասն իրացս այսոցիկ, զորոց ոչ ինչ գոյ նոցա ի մտի, եւ վասն այնորիկ ցանեալ ցրուին: Եւ ոչ Մեմնոն ընդդէմ դարձաւ, թէպէտ եւ սովոր եւս էր զխորհուրդս զգուշութեան նախամեծար

առնել քան զգեղեցիկան կերպարանօք: Վասնզի նկատեալ տեսանէր զի թէպէտ եւ ոչ այնպիսի պաճարանս կամէին հնարել, սակայն դժնդակ զրաւ լինելոց է պաշարմանն վասն չլինելոյ ուստեք ակնկալութեան օգնականութեան. եւ զի ոչ ինչ անպատեհ համարէր յայնպիսւոյ տագնապի զչափ առնուլ զառնն հզօրի, եւ որ իբրեւ դրդեալ եւ խթեալ ի յետին ճգնութիւն յանդգնեալ ոգորէր: Այնուհետեւ Եփիաղտէս երկուս հազարաւորս յամենայն համարոյ անտի վարձկանացն ընտրէր, պատուէր տայր հազար ջահ պատրաստել եւ ընդ այգն գալ հասանել եւ վառեալ մնալ հրամանին: Իբրեւ այգն զառաւօտն մերկանայր[4], յորժամ Աղեքսանդրոս զմենքենայեան յաղխւսեայ որմն մատուցանէր եւ զգործօղն էին Մակեդոնացիքն, Եփիաղտէս[5] յանկարծակի զդուռնն բացեալ զկէս զօրացն իւրոց ջահիւք ի վերայ արձակէր եւ ինքն ընդ այլոց թանձրախուռն բանակաւթեւ իթեւերթայր զհետ, զի զմիշնաւիան որ զհրդեհն կամիցին խափանել, վարեսցէ ի

տեղւոյէն: Ընդքանդրոս իրրեւ իմացաւ թէ զինչ գործ գործի, փութանակի ճակատ յարդարէր, եւ զգունդս օգնականութեանն պնդէր ընտիր ընտիր զօրու: Նաեւ յորժամ այլոցն հրաման տայր երթալ զնուրն հինջուցանել, ի նոսա որ ընդ Եփեսոսեայ եկեալ հասեալ էին, զիմէր: Այլ նա անհնարին ուժգնութեամբն զորս միանգամ ժպրհէինն զոտս շարժել եւ յառաջել, կոտորէր եւ զիւրան բարբառովն եւ ակնարկելովն եւ առաւել օրինակաւ ի քաջութիւն յորդորէր: Նաւ ոչ սակաւ նեղութիւն էր Մակեդոնացւոցն ի պարսպացն. քանզի Հարիւրկանդնեան աշտարակ կանգնեալ էր պահարելոցն, եւ զգործիսն կարգեալ եղեալ, տէգս եւ դեղարդունս եւ վէրդս ընկենոյին: Յայնմ ժամանակի[6] յայլմէ կողմանէ քաղաքին, զոր ինքեանք Տրիպիղոս կոչէին, ուսոսի չկայր ակն, այլ գունդ եղանէր եւ զօրաւոր նոցա Մեմնան. եւ այնչափ աղմուկ ի բանակն արկանէր, զի եւ Թագաւորն ինքն ի գլխովին չդիտէր, թէ զինչ գործիցէ: Այլ քաջութեամբ եւ դիպող հրամանօքն

զամենայն տագնապ ի բաց մերժէր, եւ բախան ի ժամու հասանէր ի թիկունս: Երդորոց զմենքենայան հրձիգ արարեալ էր, յետս հարան ի Մակեդոնացւոյն, որ անդն կային եւ որ ի թագաւորէն առաքեցան յօգնականութիւն. եւ Մեմնոնի՝ Պտողոմէոս՝ հարաւ ի դիմի որդի Փիղիպպեայ անձնապահ թագաւորին, եւ բաց յիւր սեպհական զօրուէ Ադէի եւ Տիմանդրի զօրօքն ամրացեալ. եւ յայնմ եւս կողման քաջ յաղթեցին Մակեդոնացիքն, Թէպետ եւ Պտողոմէոս եւ Ադդէոս եւ զօրավար աղեղնաւորացն Կղեարքոս հանդերձ քառասուն հետեւակօքն անկան. եւ թշնամիքն այնչափ տագնապաւ դնացին յետս, զի կամուրջն զոր կազմեալ էին անցանել ընդ վտակ անդր, ի ճեպել բազմութեանն խորտակեալ անկաւ, եւ որ ի վերայ կամրջացն կային դարահոս անկեալ կործանեցան: Յորոց ոմանք յիւրեանց իսկ ամբոխէն առաթուր կոխեալ սատակեցան. եւ զայլն ի բարձրաւանդակ տեղւոջէ Մակեդոնացիքն նետիւք խոցոտէին: Յորոց, որոց խնայեցին այսպիսի վիշտք, անդէն

ի դրունս քաղաքին ապանան. քանզի զահի հարեալ եւ երկուցեալ ամենեցունց, թէ մի միանգամայն ի ներքս խուժեսցին Մակեդոնացիքն, ի դրանցն վաղվաղակի աղեսել, զմեծ մասն քաղաքացեացն վտարանդի թշնամեացն ետուն ի կոըուստ: Յայնմ ժամանակի եփիաղտէս ահագին իմն երեւեալ, ոչ եթէ յուսով ինչ, այլ յուսահատութեամբն ընդ զօրաց թագաւորին վայրենադոյնս գազանաբար կուէր, եւ անյայտ զյաղթութիւնն առնէր, թէ ոչ իւրեանց վաստակաւորացն վաղ ի թիկունս հասանէին երիցագոյնք Մակեդոնացւոցն: Ոմք[8] ի բանակի անդ կային եւ չէին միջամուխ գործոցն եւ վշտացն, բայց միայն առ հարկին տադնապի, սակայն ի ոռճիկան եւ ի վարձան վայելէին: Այնմ պատուոյ արժանի եղեն գործովք քաջութեան եւ առ առաջին թագաւորօքն եւ առ Աղեքսանդրիւ իսկ պատերազմական վաստակովք անցուցեալ զաւուրս տիոյ իւրեանց: Ոմք իբրեւ իմացան եթէ իւրեանց գունդն զարհուրեալք ի տագնապէն տաղտա-

պեն եւ փախատի եւ թագաւորի ուշ առնեն, Ամարիայ ուրուանն զօրավարութեամբ յառաջին ճակատ անդր աճապարեցին. եւ ի բորբոքել[9] մարտին որ լուծեալն եւ լքեալ էր, զկրասերազոյնսն ի զօրականացն նախատանօք եւ թշնամանացն ամօթով յորդորէին միւսանգամ ոգի առնուլ եւ խիզախել: Եւ այնպէս ամենեցուն միանգամայն ասատկացոյնս ի վերայ յարձակեալ, յորժամ զհրեանոց նախանձաւորութիւն ի հանդիսի անցուցանէին ի վերայ թշնամեացն, ի միում վայրկեան ժամանակի բախան փոփոխեցաւ, եւ Եփիաղտես[10] ընդ իւրոց բազմամբոխ զօրաւորացն ապանաւ եւ մնացեալքն ի քաղաքն մերժեցան: Ասատկեցան եւ բազումք ի Մակեդոնացւոց անտի, եւ բռնութեամբ առնոյր քաղաքն, յորժամ հրաման տայր[11] թագաւորն զփողսն հնչեցուցանել եւ հանդարտել. կամ զի ի քաղաքն զընդայր կամ ի դիշերոյն երկնչէր եւ ի դարանակալութենէ յանյայտ տեղիս ղօղելոյ կասկածէր, քանզի երեկոյացեալ էր օրն: Այսպա պաշերազին մաշեաց ապառեաց զմեծ

զօրութիւն պաշարելոցն: Այնու-
հետեւ Մեմնոն խորհեալ ընդ Որն-
տոբատայ որ իշխանն էր քաղա-
քին եւ ընդ այլոց եւս զօրավարաց,
ի տարաժամ գիշերի զփայտակերտ
աշտարակն եւ զսրահն ուր զէնքն
պահեալ կային, հրձիգ առնէին[12],
եւ ի շինուածոն որ մերձն կային
քաղաքորմին, հուր արկանէին. ա-
րագ արագ վառեցաւ բորբոքեցաւ
հուրն, յորժամ ի սրահին եւ յաշ-
տարակէն բոցն բորբոքեալ ի հողմոյ
անտի տուչորէր, այսր անդր հրդեհն
տարածեցաւ: Ա եծ մանն քաղա-
քացեացն եւ զօրականացն զամուրն,
որ ի կղզւոջն կայր, հասին կալան[13].
այլք դէմ եդեալ տարադէմ ի Սաղ-
մակիդ գնացին. զի Սաղմակիդ անուն
էր մեսոյ բերդին կոչեցեալ յաղբե-
րէ անտի անուանեսոյ, որ անդ կայ:
Ջնացեալ բազմութիւնն եւ զնրան
մեծագինս ի Կոն կղզի տարան զօրա-
վարքն: Ազեքսանդրոս ի գուշակու-
թենէ փախստէիցն առնա եկելոց եւ
ի տեսլենէն որ աչացն երեւեցաւ, գի-
տայ թէ զինչ գործ վճարիցի ի քա-
ղաքին, զհասարակածաւ գիշերոյ
հրամանն տայր Մակեդոնացւոցն ի

քաղաքն հռոմէ, եւ պատուիրէր զի զորս գտանիցեն, զի զՀրդեհն աճեցուցանեն, զնոսա սպանցեն, իսկ որք ի տան կայցեն յամրի, ի նոցա սպանուելթենէ կարճել զանձինս։ Իբրեւ արեւն ծագեաց, հայեցաւ յամուրն, եւ տես թէ նստեալ կան ի նոսա Պարսիկքն եւ վարձկանքն, իբրեւ խորհեցաւ ի միտս իւր թէ ընդերկար լինելոց է պաշարումն նոցա. նա եւ ոչ հարկ ինչ համարեր յետ զգլխաւոր քաղաքն վկանդելոյ զերկուս բերդս նստել պաշարել եւ զժամանակ արուսթիւնս ինչ վճարելոյ դատարկութեամբ եւ յուսութեամբ ծախել. բրեաց քանդեաց զքաղաքն[14], զամուրս որմով եւ փոսով շուրջանակի պատեալ պաշարեալ, հրամայեր Պաղոմեայ պահել, զոր երեքհազարօք տարաշխարհական զօրաց եւ երկերիւր հեծելովք թողոյր լինել խնամակալ Կարիացւոց աշխարհին։ Պաղոմէոս ոչ յետ բազում ինչ ժամանակի ընդ Ասանդրի Ղիւդացւոց հաղարապետին միահամուռ զօրօք ընդ Որոնտոբատայ ճակատ տուեալ յաղթէր, եւ անհնարին ջանացեալ Մակեդոնացւոց տա-

ման եւ առ տաղտկանալոյ ի բազում ժամանակս յամելոյ պատերազմին, ապա առան ամուրքն[15]: Այլ Թագաւորն զփութագաստան եւ զնահանգսն որ առնմին կան, զմտաւ ածեալ, զՊարմենիոն բարեկամացն դնդովք[16] եւ օդնական հեծելովք եւ թեսալացւովք, որոց ոստիկան Ադեքսանդրոս զիւնկեաստացի էր[17], ի Սարդս արձակէր, զի անտի ի փութագացւոց աշխարհն արշաւիցէ եւ զօրուն որ գալոց իցէ, պաշար եւ ճարակ ի թշնամեացն պաշարէ անտի պատրաստիցէ: Տուեալ ի դոյն սայլս եւ վաչս[18] որ գնայցեն ի միասին: Ապա իբրեւ դիտաց Թէ բազումք ի Մակեդոնացւոցն սակաւ ինչ յառաջագոյն քան զարշաւանն կանայս ածեալ են եւ չժուժան անձկոյն նոցա, զՊտողոմէոս անձնապահ զորդի Սեղեւկեայ կացուցանէր ի վերայ նոցա, հրաման տայր տանել յաշխարհն զի ձմերեացեն հանդերձ կանամբքն: Եւ երկու եւս ի զօրավարացն կիւնոս եւ Մեղէագրոս վանն նորին պատճառանաց գնացին ի միասին: Ածէ իմն յարդանք ի զօրականէ անտի Թագաւորին յաճախէին,

եւ յետ այնորիկ պատրաստապոյնք առ երկարագոյն զինուորութիւն լինէին, յորժամ տեսին թէ խնամ ունի ընդ նոսա եւ ակն ունէին թէ յետոյ թոյլ եւս տալոց է երթալ զիւրեանց մարդիկն տեսանել: Օ՛օ- բավարացն դուլ եւ պատուէր լինէր, թէ մինչ ի Մակեդոնացւոց աշ- խարհին յատիցեն, փութանակի զօ- բաժողովս առնիցեն, եւ որչափ ձեռնհաս իցեն յաճախագոյն զօրս հեծելոց եւ հետեւակաց ընդ այնո- սիկ, որ յայնժամ երթային, իսկզ- բան գարնայնոյն հասուցանիցեն: Իսկ իբրեւ իմացաւ թէ զօրքն Ասիա- ցւոց բարուք ապականեալ են, եւ բազում անամօթք կան ի բանակին, հրաման տայր զի քննեսցին խնդրես- ցին ամենեքին նոքա, եւ զասու- ցանէր[19] զնոսա ի սակաւ կղզի մի Կերամեան խորշին, եւ յարեցաւ ի տեղին անուն վատուքեան եւ վան յիշատակի այնց իրաց անուանեալ կոչի տեղին Կինեդոպողիս:

ԺԱ. Իբրեւ այս ամենայն վճա- բեր, ի նոյն միտս պնդեալ կայր, զի զամենայն ծովեզերեայ կողմն ընդ իւրեւ նուաճեալ, զտորմիղ նաւաց

թշնամեաց անպիտան առնիցէ, եւ առեալ զՀիւպատոնացւոց կողմանն զոր եառն ի ձեռս որք զամուրն ունէին վարձկանութեամբ, ապա ի Ղեւկիա խաղացեալ երթայր: Ընդ[1] բարեկամութեան դաշինս ընդ Տեղիսացւոց հաստատեալ, եւ ընդ քանթոս անցեալ զանուանակից գետոյն զքաղաքն եւ զՊինար եւ զՊատար զՀոյակապ քաղաքսն ընդ գաւառսն ընդ այնոսիկ, հանդերձ այլ եւս մանր քաղաքօք իբրեւ զերեսուն, ընդ իւրեւ առնոյր. եւ կարգեալ յօրինեալ ի ժամանակին զերան՝ ի Միղիաս խաղայր[2]: Ունձի աշխարհին փոխուդացւոց բաժին էր Միղիաս. բայց հաճոյ թուեցաւ թագաւորացն Պարսից զայն Ղեւկիացւոց տալ: Մինչ նա զայն առնոյր, եկին հասին փասեղացւոց հրեշտակք աղաչեցեալ բարեկամութիւն առնել եւ պատակ ոսկի հիւրութեան պարգեւ բերէին. եւ բազում քաղաքաց աղօթակիւք գային առ նա ի ներքնակողմն կուսաց Ղեւկիացւոց աշխարհին: Յոկ թագաւորին կանխագոյն արձակեալ զայնոսիկ, յորոց ձեռն տայցեն փասեղացիքն եւ Ղեւկիացիք զքա-

ղաքս իւրեանց, յետ սակաւ աւուրց
ի փասեղիս գնաց: Նոքա մարտ ե-
դեալ կռուէին ի ժամանակին ընդ
ամուր պահակին, զոր Պիսիդացւոցն
շինեալ էր անդէն ի նոցին երկրին,
եւ բազում անտի վնասակարութիւն
եւ ապիրատութիւն հասուցանէին
մերձաւորն բնակչաց: Իսկ ի գալ
Ալեքսանդրի վաղվաղակի առաւ:
Ընդ փասեղացւոց[3] աւուրս քանի մի
հանդատեան շնորհէր, որպէս զի եւ
զանձն եւ զզօրան հանգուսցէ: Յոր-
դորէր եւ ժամանակ տարւոյն. քան-
զի ընդմիջեալ ձմերայնւոյն դժուա-
րին զձանապարհան առնէր: Ընդէն
դուարթութեամբ եւ խրախու-
թեամբ լուծեալ իբրեւ ետես զթէո-
դեկտեայ պատկերն, որ ի քաղա-
քացեաց իւրոց ի հրապարակի կան-
գնեալ կայր, քանզի արբեալ էլ
յընթրեացն, կաքաւաձեւ վազիւք
չոգաւ ի պատկեր անդր եւ յաճախէր
գնել նմա պատկս: Ոչ ի ընտանի
եւ սիրելի էր նորա Թէոդեկտէս,
յորժամ աշակերտէինն ի միասին
Արիստոտեղեայ: Ընդ վաղվաղակի
դուժկան հասեալ ի պարմենիոնէ
քակէր զղատարկութեան խաղ եւ

խնճոյ խակ մռացն: Զի ըմբռնեալ էր[4] նորա զպարսիկ ումն այր Ասիսենէս անուն որ ի Դարեհէ արքայէ յայտ առաքեցաւ առ Ատիզիէս շահապետ Փռիւգացւոց, այլ ծածուկ հրամանօք, զի յորժամ պարապ գտանիցէ, ընդ Աղեքսանդրի ղինկեսցէ դաղտ խօսեացի, եւ խոստանայցէ եւս նմա զԱսկեդոնացւոց թագաւորութիւնն եւ հազար քանքար ոսկւոյ ի վերայ եթէ զսահմանեալն հանիցէ ի գլուխ: Զի սա Ամիւնտեաւ փախստէիւ հանդերձ վատ խորհուրդ ի միտ արկեալ, յանձին կալաւ սպանանել զԹագաւորն: Ատեայր[5] զնա վանն բազում պատճառանաց, եւ վանն այնորիկ՝ զի պատիժս ի վերայ Հերոմենեայ եւ Առաբեայ եղբարց իւրոց ած ընդ գործակիցս հօրն սպանութեան: Թէպէտ եւ ինքն ի պատժոյն ապրեցաւ, եւ յետ այնորիկ բազում պատուով մեծամեծար մեծարեցաւ, եւ ոչ դոյզն եւս երախտիս գտեալ էր ի թագաւորէն, սակայն վայրենութեան մտօք եւ առ տենչանայ տիրելոյ, ոչ մի ինչ անարժան համարէը, որով ճանա-

պարհ առաջի հորդէր ի թագաւորութիւն: Իբրեւ ի մէջ առեալ խորհէին զերծացն[6], յանդիմանէին զներողութիւն նորա բարեկամք թագաւորին, զի զայրն որ ի յայտնի չարագործութեան ըմբռնեցաւ, ոչ միայն չառ յանձն պատժել, այլ եւ հաւատուցմամբք եւ մեծարանօք հանդերձ ի վերայ ընտիր ընտիր հեծելոց կացուցանէր: Ո՞ք, ասեն, այսուհետեւ հաւատարիմ լինիցի եթէ ոչ միայն առանց պատժի ամենայն վճռիցի, այլ եւ բարեկամութեան աշխճան եւ մեծամեծ պատիւք եւ ոստիկանութիւնք վարձք ապանութեան լինիցին: Այսուհետեւ պարտ եւ պատշաճ է վաղ յերիւրել, որ ինչ սխալն եղեւ վասն շատ յամելոյ. մինչ չեւ նորա իրազգած լեալ իցէ, թէ խորհուրդն տարածեցաւ, եւ մինչ չեւ զյողդողդ միտս թեւատալացուցն ի խակութիւն ածեալ իցէ: Զէ պարտ զվտանգն արհամարհել, քանզի որ մեծ ինչ չէ մարթ հնարել իմանալ. եւ ոչ զդիպն նշանս անդրսնել, ոլք յայտնի իսկ դուշակեցին թագաւորին զդոյշ լինել ի դարանակալութենէ: Ո՛վ նորոգ եւս մինչ

դեռ զԱղիկառնասոս պաշարեալ յետ մեծամեծ վաստակոց զմիջաւուրբ ի քուն լինէր, ծիծառն երեւելի հաւ ի հաւապիտուքիւնն, զճիչ բարձեալ շուրջ զգլխովն սառեպ թռչէր՝ ի քաղցրաքուն հանգստեանն, եւ մերթ յայսկոյս եւ մերթ յայնկոյս մահճացն գայր եւ գնայր եւ խօսէր խառնաձայն առաւել քան զսովորութեանն: Եւ թագաւորն, քանզի վաստակեալ էր մարմին նորա, ոչ ամենեւին թօթափեաց զքաղցրանիրհ քունն, բայց սակայն ծանրաստաղուկ գհաւն համարեալ վանն առեպն ճչելոյ, ձեռամբն ի հարեւանցի քշէր: Ոչ միայն չզանգիտեաց հաւն, այլ եւ ի նորին դլուխ իջեալ նստաւ, եւ ոչ իսկ դադարեաց ի ճչելոյ, մինչեւ զարթեաւ զսաղթացաւ, եւ մերժեաց զնա Աղեքսանդրոս: Եւ զայս այսպէս իմացեալ էր Արիստանդրի եւ ասացեալ թէ վտանգ ի վերայ հասեալ կայ ի բանակամէ թագաւորին, այլ նենգութիւնն չէ ի ծածուկ մնալոց, զի զայն իսկ, ասէ, բնութիւն հաւուն դուշակէ, որ քան զայլ ամենայն հաւան մարդընտել է եւ նոյն կարի ճչող եւ

կանչող է: Իբրեւ զայս ամենայն հաւաստեաւ կշռեաց Աղեքսանդրոս եւ ետես թէ նշանն Աստիճեայ միաբան գտանի ընդ ըղձին պատասխանւոյ, եւ ժիշէր եւս թէ ի մօրն թղթոց խրատեալ էր զգոյշ լինել յառնէն յայնմանէ, զմտաւ ածեալ այնուհետեւ թէ չէ պարտ աւելի եւս յամել[8], զոր ինչ կամէրն զայն նշանակեալ յայտ առնէր Պարմենիոնի. զի որպէս կանխադոյն իսկ ասացաք, ընդ սմա ի փոխադատան երթեալ էր զնեն կեատացւոյն Աղեքսանդրի: Յայց զի մի գուցէ վաղ ի վեր ելանիցէ խորհուրդ թագաւորին, ոչ հաճոյ թուեցաւ հրովարտակ գրել, այլ հաւատարիմ արամբ եւ պատուական պէրսամանան հասուցանել: Ընտրեցաւ Ամիւոտերոս եղբայր Կրատերեայ, որոյ փոխեալ զմակեդոնական ձեւն ի փոխադացի կերպարանս, առ ընդ իւր արս պերգացիս հմուտս ճանապարհացն եւ զանխուսափ առ Պարմենիոն հասանէր: Եւ այնպէս ձերբակալ լինի Աղեքսանդրոս. եւ վասն իւրոյ առաջնոյ պատուոյն եւ տոհմին մեծարանաց պահէր[9] բազում ժամանակս կենդանի. եւ յետ

երիր ամի, մինչ իրագէտքն փիղոտայ իրացն ի տանջանս մտանէին, քանզի եւ նա նմին պատժի պատժապարտ էր, նոյին տանջանօք սատակէր: Յորժամ խաղայր Թագաւորն[10] ի Փասեղիադայ, իսկ եւ իսկ յայտնի լինէր Թագաւորին՝ դիպն օգնականութիւն ի վերայ ծածուկնեն-դութեանն մեւս եւս բարերարութեամբ: Օմանն մի զօրացն յառաջագոյն ի քաղաքն Պերգացւոց ընդ լեռնակողմն արձակէր, զայլան ինքն զծովեզերքն տանէր, ընդ որ[11] կղզմաքս լեառն որ ի վերայ Պամփիղացւոց ծովուն կայ, նեղ եւ նուրբ շաւիղ գնացողացն թողու, յորժամ խաղաղեալ իցէ ծովն. այլ իբրեւ եռանդն լինիցի, ծածկի յալեացն, եւ այս ձմերայնի յաճախագոյն է եւ գոդ հանապազորդ իմն: Իսկ Աղեքսանդրոս քանզի ոչ յիմեքէ երկուցեալ զանդիտէր որպէս ի յապաղելոյ, ընդ հարթս եւ ընդ դերբուկս տագնապաւ ճեպեալ զգօրան տանէր: Մեկ ընդ այն աւուրս հոգմոյ հարաւոյ շնչեալ էր, որք զծովն ի ծովեզերքն վարեալ, զամենայն հետս ճանապարհայն մօրօք լի առնեն, եւ հա-

նապաստրդ եւս եւ սաստիկ անձրեւածք լինէին, որպէս սովորութիւն է ի հնչել այնց հողմոյ[12]: Բայց իբրեւ գայր հասանէր Աղեքսանդրոս, յանկարծակի յարեաւ հիւսիսի եւ պարզեաց զօդս յանձրեւացն եւ զալևան ընկրկեաց ի ծովն եւ բաց անցս Մակեդոնացւոցն: Եւ այնպէս եւս միոյ[13] աւուր ճանապարհաւ ընդ անյայտ հունն ի ծանծաղ ելանէր, եւ հարկանէր ջուրն ցպորան: Զոր օրինակ չհամարիմ երկմտութեան, թէ այնչափ համարձակութիւն Աղեքսանդրի ի վիշտն՝ ի մտաց անտի իսկ նորա էր, նոյնպէս կարծեմ թէ յաճախագոյն նշանօք եւ հմայիւք ամենայն եւ հաստատեցաւ համարձակութիւնն, յորժամ ի միտ առ թէ վճիռ լեալ է ի դիպն երեւելի եւ մեծամեծ իրս նմա վճարել: Մինչդեռ ի[14] Մակեդոնացւոց աշխատհին էր, շքեղ մարդկեղէն տեսիլ ասեն, նմին երեւեալ, խրատեալ թէ վաղ Ասիացւոց աշխարհն երթայցէ կործանել զպարսիկ հարստութիւնն, եւ յիշատակել թագաւորին զանուրջն, յորժամ ի փիլիկաստան դաւառն իրս եւ արուս-

թիւնս վճարէր, իբրեւ ընդ առաջ լինէր նմա քահանային Հրեաստա-նեայց, յորոյ վերայ ծանեաւ զզարդն զոր կանխագոյն ի պատկերի անդ նմանութեան ընդ քուէն տեսեալ էր: Վանգի[15] ի պաշտպանն Տիւրա-ցւոցն հրամանն առեալ էր Աղեք-սանդրի զբացի թագաւորացն եւ ժո-ղովրդոց անձնատուր լինել եւ զօ-րաժողով առնել եւ տալ: Բայց[16] Հրեայքն որ զԵրուսաղեմացւոց զՅո-յակապ քաղաքն ունէին, զուխտն որ ընդ Դարեհի էր, բարւոքս առ-նէին եւ զՄակեդոնացւոց բարեկա-մութիւնն չառնոյին յանձն: Զի զհեառութիւն ազգին պատժիցէ, դիմեալ գայր ամբոխիւ ի Հրեաստան: Իսկ Երուսաղեմայիքն, զի զցասումն թագաւորին ցածուցեն, կանամբք եւ մանկաւուիկ ընդ առաջ դիմեալ գային աղաչել: Քահանայքն ա-ռաջի երթային արկեալ բեհեզ բա-րակամն. զնոցա կնի եւ ինքն ամ-բոխն սպիտակ հանդերձիւք: Յադ-դոս առաջնորդէր բանակին որ էր գլխաւոր տաճիչ զոհիցն՝ տօնական զարդու: Ընդ վայելչութիւն եւ ընդ դեղ մօտելոյ ամբոխին զարմացաւ

թադաւորն, վաղեաց յերիւսաղէմ անտի, միայն միայնակ մատեաւ յառաջ եւ երկիր պադեալ անուան, զոր խոյր քահանայապետութեանն բարձեալ բերէր քանդակեալ ի դրուագան ոսկիս, եւ ոզջոյն եւս նմին շքով տայր: Յանկարծակի իրքն զամենեսին, որ ընդ նմայն եկեալ հասեալ էին, յապուշ միտս կործանէին: Իրեայքն ի մծտաւոր սատակմանն ահէ ոչ միայն փրկութեանն յուսով հաստատեալք, այլ եւ ի սքանչելի շնորհն խիզախեալք; շուրջ գային զթագաւորաւն, եւ գովութիւնս եւ գոհութիւնս եւ ուխտս բարբառէին: Նոյնի հակառակ Ասորւոց թագաւորազունք, որոց գհետ երթեալ էր զՂեբսանդրի, վասն բազում եւ սաստիկ ընդ Հրէից թշնամութեանն, զի որպէս ինչ կարծէինն, թշնամեացն տանջանօք յապեցուսցեն զցանկութիւն հակառակութեան մտաց իւրեանց, հիանային ապշէին յերկուացեալք թէ արդարեւ ճշմարիտ իցեն որ երեւէինն, եթէ խաղ ինչ առ աչօք տարտապարտ նմանութեամբ զթմբրեալ զգայունան պատրիցէ: Այս եւ ոչ սակաւ

զարմացոյց անբնաւել տեսիլն զՄա-
կեդոնացիան. մինչեւ մօտ երթեալ
Պարմենիոնի համարձակեալ[17] հար-
ցանէր, թէ զմի այնպէս արուսաքնոյն
պաշտամանց մեծարանս դնիցէ, ուր
յայնպիսի ժանտ ազգէ եւ առնուլ
եւս մեծարանս չկոչէ արժան այն-
պիսւոյ թագաւորի: Եւ նա կաց
պատմեաց զերազն: Ապա մեռեալ ի
քաղաք անդր ի գեղեցիկ տաճարին
զոհս Աստուծոյ զոհէր եւ դահա-
նունս տաճարին մատուցանէր: Ե-
տես եւ զազնիւ մատեանս ազգին,
յորս կային կանխագոյն գրեալ մի
ըստ միոջէ մարգարէութիւնք, եւ
այն թէ Տիւրոս[18] ի Մակեդոնացիս
անցանելոյ է, եւ Պարսից ի պար-
տութիւն մատնել ի յունէ ումեմնէ:
Եւ մեկնեալ թէ ինքն նա իցէ, շնոր-
հէր Հրէիցն, զի առանին եւ արուա-
քոյ իւրեանց օրինօք եւ կարգօք հա-
մարձակ վարիցին. եւ քանզի զեւ-
թներորդ եւթներորդ ամն առանց
մշակութեան անցուցանեն, ի հար-
կացն եւս ըստ նմին բաժնի արձա-
կեսցին: Զարմացաւ[19] եւ ընդ դա-
տաւն զի յոյժ իսկ մեծատուն եւ
առատելեալ էր մրգովք, եւ նոյն

եւեթ բերէր բաղասանն. զանդրոմաքոս կացուցանէր ի վերայ դաւառացն այնոցիկ, զոր[20] Շամրատայիք հանապազորդ թշնամիք Հրէիցն, յետ առակաւ ինչ միոյ անողորմ սպանին: Այլ այս[21] ամենայն յետ Ծուրայ եւ Գազայ վկանդելոյ դործեցաւ. մեք ըստ դիպելոյ իմն կանխեցաք:

ԺԲ. Այլ անցեալ ընդ անձուկն առ պամփիւղական ծովուն, յորժամ ի պերդացւոց անտի խաղայր Աղեքսանդրոս, զճանապարհայն ընդ առաջ եղեննմա Ասպենդիացւոց հրեշտակք որ էին յիշխանաց անտի քաղաքին: Աղաչէին[1] թէ մի կայցեն նոցա պահապանք. եւ խոստացան տալ յիսուն քանքար ի ոսկիկ պօրականացն եւ երիւարս որչափ ի համար հարկի սովոր էին բուծանել պարսից թագաւորին: Ընտի խաղայ թագաւորն ի Սիդէացիան[2], որ առ Մեղան գետով բնակեն. եւ են ազգ կումէացւոց յեռողացւոց աշխարհէն, այլ խուժդուժ բարբառով, զի չէր այնուհետեւ ի միջի սովորութիւն յոյն լեզուի, այլ եթէ վասն երկայնաձիգ ինչ ժամանակաց, որպէս դէպ լինիցի,

այլ[3] յիշատակէին իմն զիւրեանց նահանեաց, թէ յորժամ յայն աշխարհս եկին, յանկարծակի զդաւառական լեզուն մոռացեալ եւ նոր եւ անլուր յառաջ քան զայն լեզու հնչել: Այիդէ առեալ որ Պամփիւլացւոց մայրաքաղաք էր, ի Սիղիացւոց քաղաքն գնայր, որ ամուր էր ի կայից իւրոց եւ ամրացեալ ի մարդիկ զօրուէն եւ ի հարուստ գնդէ անտի բարբարոսաց, որ առ նովաւ բնակէին: Ոյ ան դոցին իրաց եւ վան զի պատմէր[4] թէ Ասպենդիացւոյիքն ապստամբեցին, խոտորեցաւ զճանապարհայն. եւ յԱսպենդիացւոց քաղաքն աճաւ բանակն: Նոյա զահի հարեալ ի Մակեդոնացւոց յանկարծակի ի վերայ հասանելոյ, թողեալ լքեալ որ ի դիւրի անդ շինուածք էին, ի միջնաբերդն ամբացան: Ընդ քանդրոս իբրեւ տիրեաց[5] թափուր քաղաքին, առ միջնաբերդաւն իսկ զբանակն զեաւեղէր. եւ քանզի հմուտ ճարտարապետս ունէր, պատրաստութեամբ եւ կազմածով պատերազմի զպաշարեալն տագնապէր միւսանգամ խաղաղութիւն առնել բուռ առաջին

օրինակին: Զդոյր առաւել ցանկալի ինչ այնմ, որ ի Համեմատեն ճեպէր, քան եթէ չկալ ընդերկար դրաւեալ ի պաշարել վայրս ինչ ամուրս. սակայն զի մի առանց պատժոյ պատուհասից իցէ ապստամբելոյն յանդգնութիւն, պատուէր տայր զաղնուազոյնս ի քաղաքացեացն տալ պատանդս, եւ զլեռոյ արծաթոյն, որ հրամայեցաւն եւ ոչ հատուցաւ ի դուրս, կրկնել. եւ յաւելաւ ի նոյն թէ նախարարի, զոր Աղեքսանդրոս կացուցանիցէ, հնազանդ լինիցին, եւ զամբաստամէ ոճիկն տայցեն Հարկս Մակեդոնացւոցն, եւ զերկրէն, վասն որոյ կշտամբեալ լինէին թէ զդրօշիան անտի բռնաբար ի բաց ընկեցին, ի դատ մատեալ վճիռոյին: Իբրեւ այս ամենայն վճարեցաւ այսպէս, միւսանգամ գնացեալ ընդ նոյն ճանապարհ, որ ի Պերգայեաց քաղաքն հանէր, անտի խաղայ ի Փռիւգիա: Ընդ[6] այնմ, որ ընդ վայրսն ընդ այնոսիկ երթայր, հարկ էր ընդ անձուկն անցանել, որ ի մէջ երկուց լերանց ոլորընդդէմ միմեանց են, կան մօտ ի Տելմիս քաղաք Պիսիդացւոց,

եւ այնչափ նեղ կիրճքն են, որպէս զի զդրանց նմանութիւն բերիցեն. եւ ի նոսին բարբարոսք վառեալ զօրօք աստի անտի դարանակալ նստէին: Ընդ աղեքսանդրոս անդէն իսկ ի մուտան հրամայն տայր բանակ հարկանել, զմտաւ ածեալ զայն, որ եւ իսկ ի դլուխս, թէ Տեղիսացիքն՝ յորժամ բանակ հարկանիցի, կարծեալ այսպէս, թէ յամեն եւս վիշտք վտանդին, չկայցեն դեգերեալ ցանգ յանձուկն, այլ թողեալ ի նոսա պահապանս սակաւս մեկնեսցին ի քաղաք անդր: Ընդ ոչ ինչ յուսութեամբ ծուլութեամբ ի կիր արկեալ զժամանակն, զաղեղնաւորսն եւ զպարսաւորս եւ ի սպառազինաց անտի զթեթեւագոյնսն առեալ տանէր, եւ զպահակապանս բարբարոսացն մերժեալ, առաջի քաղաքին դլխովին բանակ հարկանէր: Յայնմ վայրի լուաւ զհրեշտակութիւն Սեղեւկոյ պատգամաւորացն, որ վասն հին իմն ընդ Տեղիսացւոց դրացեալ թշնամութեանն, թէպէտ եւ ինքին ազգէ էին, բարեկամութիւն եւ թիկունս օգնականութեան թագաւորին մատուցանէին: Օրս մար-

դասիրութեամբ ընկալաւ, եւ զնի մի ի քաղաքի միջոց պաշարման ջժամանակն ծախիցէ, ի Սադալասոս խաղացուցանէր՝ զբանակն ի քաղաքն հզօր եւ որ ուժովն եւ պնդութեամբ երիտասարդացն հաստատեալ եւ ամրացեալ էր: Օ՞ի թէպէտ եւ ամենայն պիսիդացիք պատերազմասէրք են, բայց քան զայլսն Սադալասացիքն պատերազմօղք համարին: Սոքա իբրեւ ի տեղի միեայ եւս եկին զօրք դաշնաւորք եւ բարեկամք, յորոց մանաւանդ եւ ոչ ի պարիսպն վատահ ի մօտաւոր բլրին ճակատ յարդարեցին, եւ զվառեալսն որ կանխագոյնն արձակեցան Անդրիացիքն, զորոց յաճախեր զյանդգնութիւնն Մակեդոնացւոց գունդն որ մօտ կայր եւ թագաւորն առաջի դրօշուցն երեւեալ: Ընաւել իմն աշխատութիւն այն էր զօրականին ընդ դժուարինսն արշաւել. իսկ իբրեւ ասկաւիկ մի ի դիւրի եհաս կալ եւ ի հարթ տեղիս, զվառնաղանձ ամբոխ լեառ-

նորդեայցն, որ առանց սպառազինութեանն էին, անջան վարատեալ ցրուեցին: Ի Մակեդոնացւոց զօրավարաց Կղէանդրոս անկաւ քսան զօրականօք Հանդերձ. ի բարբարոսաց անկաւ հինգհարեւր մի. իսկ զայլան արագ փախուստն եւ վայրացն տեղեկութիւն ապրեցոյց: Սակայն զհետ պնդեցաւ փախստէիցն Թագաւորն ճեպով, որչափ բաւական էր ընթանալ այնպիսի գունդ սպառազէն, եւ նովքն յարձակմամբ առաւ քաղաքն նոցա: Ապա եւ ընդայլ եւս ամուր տեղիս Պիսիդացւոց աշխարհին շրջեր եւ տայր պատերազմ[8]. յորոց զկէսս կռուով առ, եւ կէսքն ուխտ եդին եւ եկին ի հնազանդութիւն: Օ Տեղիսաս վանեալ վկանդեալ[9] վասն կամակոր յամառութեան քաղաքացեացն, բրեալ հարթ որպէս երկրի, եւ զաղատութիւն հան ի ժողովրդենէն. եւ յետ սակաւ ինչ ժամանակի ընդ այլոց Պիսիդացւոց ինչ քաղաքաց՝ կեղեներացւոց կուսակալութեան եառ: Ի-բրեւ այսպէս խաղաղեալ հանդարտեցին ազգքն խիստք, եկն ի Փռիւգիա, ընդ կողմն յորում Ականիոս

ծովակ կայ, որ ջուր իւրովի աճե-
ցեալ չառնէ հարկ բնակչաց եզե-
րացն ի հեռաստանէ աղ խնդրել:
Մինչ դեռ[10] այն ամենայն վճարեր,
Մեծին գիւրոյ կողմանն գմնացորդան
ամենայն ուսանէք ածեալ կուտեալ
ի մի վայր, զմառաւ ածէր երթալ
տալ մարտ պատերազմի ընդ Յու-
նաց եւ ընդ Մակեդոնացւոց աշ-
խարհին, զի զՆղէքսանդրոս որ զԱ-
սիացւոց աշխարհաւնէր, ի բաց դար-
ձուցանիցէ: Վասնզի Դարեհ ի նա
միայն եդ զյոյս իւր, զի քաջու-
թեամբ իւրով եւ խնամատուութեամբ
յամեցոյց առ Աղիկառնասեաւ զյար-
ձակել եւ զդիմել այնր որ յաղթեաց.
կացոյց զնա ի գլուխ իշխանութեանն
եւ յղեաց ինչս բազումս յոյժ:
Ո՛ան այնորիկ ածեալ[11] զօր վարձ-
կան ի վարձու որչափ ձեռնհաս էր,
երեքհարեւր նաւատորմիղ նաւօք ի
ծովուն այսր անդր շրջէր. եւ իմաս-
տուն մտօք կշռէր, թէ զինչ այն ինչ
է, որ այնչափ հայթայթանաց հա-
կառակ կալ կամ օգուտ կարիցէ լի-
նել: Յայնմ ժամանակի հասեալ
ունէր զվայրան[12], որ ոչն պահէին
զգուշութեամբ, յորս եւ զամիւռա-

կան լեալ էր, եւ եմուտ ի կղզիան, որոյ Մակեդոնացիքն առ չքաւորութեանն աւազ չկարացին թիկունս օգնականութեան հաստատանել, թէպէտ եւ յերկուց կողմանց ցամաքին սիրէին: Զնաւական եղեւ խորհրդեան զօրավարին զարմանալի ամենայն ուրեք երկպառակութիւն մատաց մարդկանն. զի կէսք ընդ Աղեքսանդրոս առաջնորդ ազատութեանն հաճեալ էին, եւ կէսք որ զօրութիւն ինչ եւ իշխանութիւն ի Պարսից անտի ունէին, լաւ համարէին զսեպհական իշխանութիւնն ընդ առաջին տերամբքն, քան զամենեցուն զհանդոյն ղուգականութիւն յետ քաղաքին յազատութիւն հաստանելոյ: Այնուհետեւ Ամենագորաս եւ Ապողոնիդէս[13] ի պատուաւորացն քիայուոյ, յետ յայտ զերան առնելոյ փիւնեայ եւ Մեգարեայ եւ այլոց որ ընդ նոսա միամտեալ էին, զՄեմնան կոչէին: Եւ այնպէս քիոս առաւ ձեռս տրեալ քիացւոցն. եւ յետ պահապանաց անդէն դնելոյ՝ քաղաքային իրաց մատակարարութիւն Ապողնիդեայ եւ բարեկամաց տուաւ: Ընտի ի Ղեսպոս երթեալ[14] զՆաւիաս եւ

պիւռա եւ պերեսոս դիւրաւ առնոյր։ Ի վերայ Մեթիմնայ[15] զԱրիստոնիկոս բռնաւոր կացուցանէր, զբովանդակ իակ կղզին հնազանդէր, բայց միայն ի Միտիլենացւոց հոյակապ քաղաքէն։ Միտիլենէ զաւուրս բազումս հաստատութեամբ ժուժկալ լինէր պաշարմանն[16]. եւ. ոչ ի Մեմնոնէ իակ առաւ։ Ոչ ի նա յորժամ մեծամեծ մենքենայիւք պատնէշ զքաղաքաւն արկանէր, եւ զնաւահանգիստն փակեալ եւ զնաւսն ի պատեհ պատեհ տեղիսն կացուցանէր, զի մի ուստեք մուտ լինիցի այնոցիկ, որ ի Թիկունս օգնականութեան գային, ժանդագործ ցաւովք չերեալ եթող դատարկ զմեծ յոյն Պարսից առ ի նոցա կորուստ առանց պաճարանաց։ Այլ իբրեւ գիտաց թէ մերձ ի մեռանել է, զիւր իշխանութիւն ի ձեռն տայր փառնաբազայ իւրոյ քեռն որդւոյ, զոր ծնեալն էր Արտաւազայ, մինչեւ այլազգ ինչ հրամայիցէ Դարեհ յետ հասու իրացն լինելոյ։ Այս ընդ Աւտոփրադատեայ[17] ասիկանի նաւամարտիկ նաւաց զգործն բաժանեալ, յոյն վայր ած հասոյց զպաշարեալսն, զի հաս-

տատուԹեամբ դաշինս կռեալ, Թէ ելցեն անտի պահապանքն առանց ՀնաստուԱ, եւ զարձանան յորս ընդ Աղեքսանդրի ուխտին օրէնք դրօշեալ էին՝ կործանիցեն. եւ խոստացեալ եւս հաւատարիմ լինել Դարեհի, դկէս վտարելոցն յիւրեանց աշխարհէն ընկալան ի Թագաւորէն: Այլ Պարսիկք չկացին ի դաշինան հաստատուն, այլ մուծին զօրս ի քաղաք անդր, եւ հրաման ետուն Ղիւկոմեդեայ ռոդացւոյ ոստիկան կալ. որ եւս Դիոգենեայ իշխանուԹիւն աշխարհին, որ երԹեալ էր վտարանդի վասն ի Պարսիկան յօժարելոյ: Յետ այնորիկ ինչք առանձինն յընչաւետացն բռնուԹեամբ հանան. նա եւ ոչ վասն այնորիկ նուազեաց ինչ սակ հարկին զոր առհասարակ Մակեդենացիքն հարկանէին:

Կ· ԿՈՒՐՏԵԱՑ ԹՈՒՓԱՑ

ՎԱՄՆ ԳՈՐԾՈՑ

ՎԱՃԱՌԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ ՄԱՆՈՒ

Գ ԳՊՐՈՒԹԻՒՆ

ՅԱՆԴԻՄԱՆՈՒԹԻՒՆ

Ա. Աղեքսանդրի զկեղծն առեալ եւ զդղեակն, մնանէ ի մայրաքաղաք Փռիւգացւոց աշխարհին, ուր զպորդեան կապն հատանէ. եւ յետ այնորիկ դնէ ի մոխ երթալ ընդ առաջ Դարեհի:

Բ. Լինի հանդէս համարոյ զօրացն Պարսից, եւ մահու պատիժ ընդունի քարիւղեմոս աթենացի վասն համարձակութեամբ զոր ինչ զզօրացն կարծէր ասելոյ, թէպէտ եւ Դարեհի իսկ հրաման տուեալ էր ասել:

Գ. Շքեղ վտառաւորութիւն թագաւորացն Պարսից ի չուս իւրեանց. եւ նկարագիր զօրացն Աղեքսանդրի:

Դ. Աղեքսանդրոս առնու զանձուկս անցից Կիղկիայ, որ թողեալ էր Արշաղեայ զօրավարէն Դարեհի:

Ե. Աղեքսանդրոս ի մեծ խօթութիւն անկանի վասն տարաժամն լուանալոյ ի կիւդնոս գետ:

Զ. Պղնայ ի ձեռն փիղիպպեայ, որ հաւատարիմ եւ ճարտար լուծիչն էր. եւ ամենայն զօրն վասն նորին շնորհակալ լինի նմա:

Է. Իբրեւ լուծի Աղեքսանդրոս, խորհեալ երթայ տալ ճակատ ընդ Դարեհի. եւ տայ սպանանել զայր մի պարսիկ որոյ անուն կոչեցի Սիսենէս, որ անմատութեամբն էր սխալեալ:

Ը. Խորհուրդքն Դարեհի յառաջ քան զպատերազմն. լքումն Պարսից զօրաց. եւ պարտութեանն նշանակ կանխեալ։

Թ. Ոյժ եւ զօրութիւն եւ համեմատութիւն երկոցունց ճակատուցն։

Ժ. Հրապարակախօսն լինել Աղեքսանդրի առ զօրականս իւր։

ԺԱ. Սաստիկ մարտ պատերազմին, յորում անկան ի Պարսից անուի հարեւր հազար արանց հետեւակաց, եւ բեւր մի հեծելոց. եւ մնացեալքն ի փախուստ դարձան։ Տիրէ Աղեքսանդրոս բանակին Դարեհի եւ ստանայ աւար բազում։

ԺԲ. Սփոփէ նա զմայրն Դարեհի եւ զկինն եւ զայլ եւս զերեալսն զի համարէին թէ մեռաւ Դարեհ։

ԺԳ. Ոսոխականն Դամասկացւոց տայ Պարմենիոնեայ զդանձն Դարեհի բազում աղնուականօք հանդերձ։

Կ· ԿՈՒՐՏԵԱՑ ՌՈՒՓԱՑ

ՎԱՄՆ ԳՈՐԾՈՑ ԵՒ ԱՐՈՒԵՍՏՈՑ

ԱՂԵՔՍԱՆԴՐԻ ՄԵՆՈՒ

ԱՐՔԱՑԻ ՄԱԿԵԴՈՆԱՑԻՈՑ

Գ ԳՊՐՈՒԹԻՒՆ

Ա· ՅԱՑՆՄ ժամանակի Աղեքսանդրոս, յետ առաքելոյ գկղեանդրոս ընչիւք հանդերձ երթալ ածել զօրս ի Պեղոպոնեսացւոց աշխարհէն, զԼիւկիացւոց եւ զՊամփիւղիացւոց իրս կարգեալ, ի կեղէնս քաղաք զղօրան հասուցանէր: Ի ժամանակին յայնմիկ ընդ մէջ պատրաստացն Մարսիաս գետ հոսէր, որ հոյակապ է ի Յունացն առասպելեան: Եակ աղբեւր գետոյն ի գլխոց ծայրից լերանցն բարձրաւանդակաց հոսեալ՝ մեծաւ յորդութեամբ ջուրցն անկանի ի քարինան, որ առաջի կան. եւ անտի ցանեալ եւ սփռեալ զդաշտսն շուրջանակի ոռոգանէ. յոտակատոյն իմն է եւ գիւր եւեթ ալիս հոսեցուցանէ: Ո՝ան որոյ գոյնն, զի նման իմն է ծովու հանդարտեա-

լոյ, եւ պատճառս առելոյ պէտէիցն. քանզի պատմի իմն նիւմիայցն զեւոյն դիծով գրաւեալ ի նմին քարանձաւի դադարել: Այլ ցորչափ ընդ մէջ պարսպացն անցանիցէ, ղնար իսկ անուանումն ունի. իսկ յորժամ արտաքս քան զամուրն յորդեալ խաղայեալ մեծաւ բռնութեամբ անհնարին յորձանս ալեացն գործիցէ, անուանեալ կոչեն Գայլ գետ:

Եւ մտանէ Աղեքսանդրոս ի քաղաք անդր որ ի քաղաքացեայց անտի լքեալ էր. եւ յամուրն յոր ապաստանեալ էին, ի մարտ պատերազմի մատուցեալ, յառաջագոյն պատգամաւոր արձակեաց, զի պատմեսցէ, եթէ ոչ ի ձեռս տայցեն, զկետին իսկ վիշտս կրելոց են: Ընդ հանեալ զպատգամաւորն յաշտարակ անդր հատուատեալ բարձրաբերձ, հրամայեաց եւուն հայել թէ որչափ ինչ բարձրութիւնն իցէ, եւ պատմել Աղեքսանդրի, թէ ոչ գնոյն օրինակ ինքն եւ բնակք աշխարհին զամուրն համարին, եւ գիտեն եթէ անհնարինք ի պարսպութիւն են, եւ ի վերայ հատատարմութեան յանձին ունին մե-

ուանել : Այլ իբրեւ շուրջ նստեալ պաշարեալ զամուրն տեսին, եւ սովենեալին նեղեալ օր ըստ օրէ, վաթսուն աւուրց դաշինս կռեցին, զի թէ ոչ յաւուրսն յայնոսիկ Դարեհ թիկունս օգնականութեան յղեսցէ, տայցեն զքաղաքն. յետ այնորիկ իբրեւ ոչ առաքեցաւ օգնականութիւն ի նմանէ, յաւուրն սահմանելոյ եռուն զանձինս Թագաւորին :

Ապա Ալեքսանդրոյ հրեշտակք ի վերայ հասանէին, խնդրէին, զի որք ըմբռնեցան առ Դրանիկոս գետով, տային այսրէն նոցա : Նա եւ պատասխանի, թէ ոչ նոցա միայն, այլ եւ այլոց եւս Յունաց տայ հրամանն դառնալ յաշխարհն իւրեանց, յորժամ զբաւ լինիցի Պարսից կռուին :

Այլ ուշ եղեալ հայէր ընդ Դարեհ, եւ զիաեր թէ չեւ նորա ընդ Արածանի այսր անցեալ. ամենայն ուստեք զզօրսն ամենայն միախուռն ածէր կուտէր, ամենայն զօրօքն յայնչափ մարտի վիշտս միսել : Փութացեալ աշխարհն էր, ընդ որ խաղայր զօրն, յորում գեղք բազումք եւ յաճախագոյնք քան

ղքաղաքս էին: Ունէր յայնժամ եւ քաղաք արքունական երեւելի երբեմն՝ Միդայ. Գորդիան անուն էր քաղաքին, Սանգարիոս գետ ընդ մէջ նորա հոսէր, եւ հեռի էր նա ի Պոնտիկոս եւ ի Կիղիկիոս ծովէ հանդոյն անջրպետութեամբ: Ընդ մէջ ծովուն այնոցիկ զանձկագոյն վայր Ասիացւոց աշխարհին գտանեմք լեալ, յամփոփել երկուց ծովուց զցամաքն ի նեղ կիրճս: Եւ կիրճն քանզի ընդ ցամաքի կից է, եւ մեծ մասն նորա պատի յալեացն ծփանայ, կղզւոյ կերպարանս երեւեցուցանէ, եւ եթէ ոչ խուն ինչ անջրպետութիւն ընդ մէջ անկաներ, զծովան զոր այժմ զատանէ, իմիմեանս ածեալ խառնէր:

Ընդ Գորդեան, յետ քաղաքին ընդ իւրով ձեռամբ նուաճելոյ, մնանէր ի մեհեան անդր Արամազդայ: Զոր կառան, որով Գորդեայ Միդայ հօրն եկեալ էր, եռեւս, որ ապատու ոչ օսար ինչ յանարգ եւ ի խառնաղանճն պիտոյից էր: Նշանաւոր իմն էր լուծն պնդեալ բազմապատիկ կապովք որ զիւրեամբք շաղեալ պատից եւ զմանուածան

թագուցանիցեն : Յետ այնորիկ յաշխարհին բնակացն հաստատել, թէ հրամանաւ պատասխանւոյ վճակ ելեալ է թէ Ասիացւոց աշխարհին տիրելոց է որ զանբակ կապանն քակիցէ, անկաւ ցանկութիւն ի միտս նորա զվճակին ի գլուխ հանել : Այլ շուրջ զթագաւորաւն՝ Փռիւգացւոց եւ Մակեդոնացւոց ամբոխն. նոքա ակնկալութեամբ ի կասկածանս, եւ սոքա հոգ ի մտի եդեալ վասն թագաւորին յանդուգն համարձակութեան. քանզի կարգք կապոյն այնպէս յեռեալ եւ պնդեալ էին, զի ուստի՛ սկիզբն իցէ մանելոյն եւ յորմէ՛ վայրի ծածկիցի, ոչ մտօք եւ ոչ տեսանելով մարթի էր նշմարել. ձեռն արկեալ Ջանայր լուծանել զի մի յորժամ դատարկ աշխատութիւնն լինիցի, չաջողութեան կարծիք ի նեղբս մտանիցեն : Իսկ Աղեքսանդրոս զուր երկարադոյն ընդկապան հակառակեալ՝ չիք ինչ, ասէ, փոյթ, թէ զնարդ կամ որդունակ քակիցի. եւ զսամեսիան սուսերաւն խզեաց ընկէց, եւ զվճակ հրամանին պատասխանւոյ կամ ելոյծ կամ ելից:

Ապա իբրեւ եղ ի մահ ըմբռնել զԴարեհ ուր ուրեք եւ իցէ. զի զամենայն որ ինչ ի թիկանց կուսէ էր, յամուր զգուշութեան թողուցու, զԱմիւոտերոս կացոյց ի վերայ նաւատորմիղ նաւաց յեզերս Եղեսպոնտոս ծովու, եւ զեգեղքոս ի վերայ զօրուն, զի զՂեսբոս եւ զՔիոս եւ զԿոս ի պահապանաց անտի թշնամեացն զերծուսցեն. նոցա հինգարեւր քանքար ի մարտի պէտս եառ. եւ առ Անտիպատրոս եւ առ այնոսիկ որք զգունական քաղաքն պահէին, առաքեաց վեցհարեւր քանքար. իսկ գաշնաւորացն ըստ գաշանցն հրամայեաւ վանն նաւաց զի զեղեսպոնտոս պահեսցեն: Վասնզի չէր դիտացեալ թէ Մեմնոն յարեւէ անկաւ. զի ամենայն հոգք նորա վասն նորա էին, քանզի դիտէր իսկ ճարտար, թէ ամենայն ինչ վաղվաղակի ի դլուխ ելանէ, թէ ի նմանէ ինչ ոչ վճարիցի:

Ընդ եկեալ հասեալ կային ի քաղաքն Անկիւրացւոց, ուր իբրեւ արար հանդէս համարոյ զօրացն, եմուտ ի Պափլագոնիա. ի նա մօտ

էին Ենեաք, ուստի ոմանք կարծեն Վենետաց ազգին սերել: Այն ա-ժենայն գաւառ Հնապանդեաց թա-գաւորին, եւ տուեալ պատանդս, ընկալան, վի մի վհարկան՝ զոր եւ ոչ Պարսից եառուն, ստիպեացին հանկանել: Կաղաս եկաց ի վերայ գաւառին այնորիկ, ինքն առեալ զայնոսիկ որ ի Մակեդոնացւոց աշ-խարհէն այն ինչ եկեալ էին, չու արար խաղաց գնաց յաշխարհն Գամրաց:

Բ. Այլ Դարեհ իբրեւ զգաստ լինէր Մեմնոնի մեռանելոյ, ոչ սա-կաւ քան զդէպն ի խոր խոցեալ սրտմէր, եւ զայլ ամենայն յոյս հատեալ, եդ ի մտի ինքնին մար-տընչել. քանզի որ ի ձեռն իւրոց զօրավարացն գործք գործեալ էին, զամենայն խոտեր, զընաւ եպերեր. զմտաւ ածեալ թէ բազմայ չեղեւ հոգ ի մտի եւ բախտ յամենեցունց հեռացաւ: Այդ անդէն առ Բաբե-ղացւոց աշխարհին բանակ հարկա-նէր. եւ զի մեծաւ քաջութեամբ սկիզբն առնիցեն մարտին, զզօրսն ա-մենայն հայեցեալ տեսանէր. եւ շուր-ջանակի պատնէշ կանգնեալ, որ

տան հազար վառելոց բազմութիւն բաւական էին առնուլ, ըստ քաղքացւոյ օրինակին հանդէս առնէր զօրացն: Ի ծագելոյ արեգական մինչեւ ի ցայգն գունդ գունդ, որպէս կարգեալ կացին, ի պատնէշն մտանէին: Ընտի դրդեալ խաղացին կալան զդաշտան Միջագետաց, հեծելոց եւ հետեւակաց դրեթէ անթիւ ամբոխ, որ մեծ եւս տեսիլ քան զթիւ համարոյն ցուցանէր: Ի պարսից հարեւր հազար արանց էին. յորս էին հեծեալք երեսուն հազար: Արք տասն հազար հեծելոց եւ չիսուն հազար հետեւակաց ունէին: Կարկանացւոց երկու հազար հեծելոց էին, սակրաւորք եւ վահանաւորք թեթեւ ասպարօք. բիւր մի հետեւակաց ըստ նմին օրինակի վառեալ ատեպ գՀետ երթային: Այք քառասուն հազար հետեւակաց յղեցին, յաւելին ի նոյնս եւ եւթն հազարս հեծելոցն: Վ ըկանք քաջք, որպէս ի մէջ ազգացն այնոցիկ կարծին, վեց հազար արանց հեծելազօր զօրաց: Պերբիկացիք քառասուն հազար հետեւակաց վարեցին. բազ-

մայ գեղարդունք պղնձիք կամ երկաթագործք էին, ոմանց գիպայտ հրով կարծրացուցեալ էր: Ընդնոցա եւ երկու հազար հեծելոց ի նմին ազգէ ուղեկից եղեն: Ի կասպից ծովէ ութ հազար զօր հետեւակ հասեալ էր, եւ երկերիւր հեծեալք: Նմին ընդ նոսա այլ եւս ազգք խառնիճաղանճք, եւ պատրաստեցան կազմեցան երկու հազարք հետեւակաց եւ հեծեալք դոյնչափ: Յայն զօրս յաւելաւ երեսուն հազար ժիր եւ քաջ մանկտուց Յունաց ածելոց ի վարձու: Ի Բակտրիացւոց եւ Սոգդիացւոց եւ Հնդկաց եւ այլոց եւս բնակչաց կարմիր ծովուն Պարսից, ազգաց որոց եւ անուանք նմին իսկ Դարեհի չէին ծանօթական, ճեպն չեաց հասանել: Նա ոչ իւիք պակաս էր նմա զօրացն բազմութիւն:

Մինչ դեռ զայն ամենայն տեսեալ յոյժ իսկ զուարճացեալ լինէր յանձն իւր, եւ ծիրանաւորք թագաւորին ազնուական ընդունայնութեան պարծանօքն զոյգան ուռուցանէին, դարձաւ ի Քարիդեմոս ասէ ցոր հմուտ էր պատերազմի, բայց վասն յաշխարհէն անկանելոյ հա-

կառավորդ Աղեքսանդրի, քանզի նա-
յա հրամանաւ յԱթենացւոց քաղա-
քէ մերժեալ էր, սկսաւ հարցանել
թէ թուիցի՞ նմա բարւոք պնդա-
կազմն առ ի խորտակելոյ զիմշնամին:
Իսկնա զիւր չափն եւ զարքունական
ամբարտաւանութիւնն մոռացեալ,
եւ դուս, ասէ, թերեւս չկամիցիս
ճշմարտութեանն լսել. եւ ես թէ
այժմ չասիցեմ, յայլում ժամու ընդ
վայր լինիցիմ խոստովան: Այս
կազմութիւն այդչափ բանակի եւ
յաճախութիւն դոյնչափ ազգայ եւ
ոչնչին իսկ կողմանցն արեւելից յա-
րուցեալ յիւրաքանչիւր բնակու-
թենէ, մարթի թէ արուարձակա-
նացն ահագին եւ սոսկալի իցէ.
ծիրանւով եւ ոսկւով փայլէ եւ փայ-
լատակունք շողան ի զինուցն եւ ի
զարդուց եւ ի մեծութենէն, այն-
չափ զի որոց աչօք չիցէ տեսեալ,
մտօք չմարթեն ածել զմտաւ: Այլ
Մակեդոնացւոց ճակատն սաստիկ
եւ լուկ եւ անկասկած վահանօք եւ նի-
զակօք զանշարժ գունդան եւ զմի-
ախուռն զօրութիւն արանցն ծած-
կէ: Ինքեանք ճակատ կոչեն զհաս-
տատուն գունդն հետեւակացն. այլ

ընդ այր գէն ընդ գէն խառնեալ կան. յակնարկել հրամանատուին մտադիւք են եւ ուշակալուք, ուսեալ են զդրօշուց գհետ խաղալ, գկարգան պահել: Որ ինչ հրամայիցի ամենեքին անսան. ընդդէմ դառնալ, շուրջ պատել, ընթանալ յայլ թեւս, զպատերազմն փոփոխել, ոչ աւելի ինչ զօրավարք քան զզօրականս դիտեն: Այլ մի ոսկւոյ եւ արծաթոյ գթռուճն համարիցիս, թէ գրաւին, զի տակաւին հատատեալ կայ այն խրատ որոյ վարդապետ աղքատութիւն է: Յորժամ վատակիցին՝ գեանատարածխշտիք են. կերակուր զոր վարկպարապն գտանեն յագեցուցանէ. քնոյն ժամք սակաւ են քան զգիշերոյ: Ծառայացոյց հեծեալք եւ Ակառնացիք եւ Եսողացիք ձեռն անհնարին ի պարտութիւն պատերազմաւ, պարսիւք ինչ եւ նիզակօք հրով կարծրացեալովք մերժիցին: Գումին հանդոյն զօրութիւն պիտոյ է: Պարտ է յայնմ երկրի, որ ծնաւն զնոսա, խնդրել թիկունս օգնականութեան. զարծաթդ զայդ եւ զոսկիդ յղեա առ ածելոյ զօրս: Այր իսկ Դարեհի

հեզ եւ համբոյր եւ մեղմական բարք, թէ ոչ զբնութիւնն բազում անգամ բախտ եղծանէր: Ա՛ն որոյ եւ ճշմարտութեան չեղեւ ծուժկալ, պհեւրն եւ զաղաչելին, որ յայնժամ մանաւանդ ի պիտանիսն հաւանեցուցանէր, հրաման ետ ի գլխոյ պատիժս ձգեալ տանել: Իսկ նա եւ ոչ յայնժամ ազատութեանն մոռացօնս արարեալ. ունիմ, ասէ, պատրաստեալ զայն որ զմահուն իմոյ վրէժ խնդրիցէ. ինքն իսկ պահանջեսցէ զպատիժս արհամարհանսյ խորհրդեան իմոյ, այն՝ որոյ հակառակ հաւանեցուցանէի զքեզ: Եւ դու յիշխանութենէ թագաւորութեան այնպէս յանկարծակի վաղվաղակի փոփոխեալ, եղիցես յետնոյ ընծայութիւն թէ մարդիկ յորժամ զանձինս բախտին թողուցուն, եւ զբնութիւն եւս մոռանայցեն: Ինչդեռ զայս բարբառէր, որոյ հրամայեալն էր, փողոտեցին: Եւպա անապան զղջացաւ թագաւորն եւ խոստացաւ թէ ճշմարիտ խօսեցաւ. եւ հրաման տայր թաղել զնա:

Գ· ԹԻՄՈԴԷՍ անն էր Մենտորբեայ որդի, մանուկ ժիր, որում

հրամանն առաւ յորքայէ, զի զա-
մենայն զօր մարզիկ, յորս առա-
ւել յուսայր, ի փառնաբազայ առ-
ցէ, զի նոցա օգնականութեամբ
վարիցի ի պատերազմի. իսկ փառ-
նաբազայ եաւ ի ձեռս զիշխանու-
թիւնն, զոր յառաջն Մեմնոնի էր
տուեալ:

Այլ ի վարանի եւ նեղէր ի մօ-
տաւոր հոգոյն, եւ ընդ քունն եւս
կերպարանք իրացն մօտ հասելոց
շարժէին եւ յուզէին զնա յաճա-
նօք. զայն կերպարանս կամ տըր-
ամութիւնն ած, կամ միտք նորա
յառաջադոյն իմացան զլինելոցն:
Երեւեր իմն նմա թէ բանակն
Աղեքսանդրի փայլատակամբք հրոյ
մեծապայծառ փայլէր, եւ յետ սա-
կաւ ինչ միոյ Աղեքսանդրոս ածաւ
առ նա այնու հանդերձիւն կերպա-
րանօք զոր ինքն էր զգեցեալ, յետ
այնորիկ երիւարաւ ի Բաբելոն եր-
թեալ Աղեքսանդրի, յանկարծակի
երիւարաւն հանդերձ չինք յաչաց լի-
նէր: Ընդ այս իղձքն ազգի ազգի մե-
կնութեամբ զհոգան առաւարացուցին.
այլք ասեն եթէ երազ թագաւորին
երազ խնդութեան է, զի թշնամւոյն

բանակըն այրէին. եւ զի զԱղեքսանդրոս ի բաց եդեալ զարքունական պատմուճանն ի պարսիկ եւ ի խառնաղանձն կերպարանս ածեալ, տեսանէր: Իսկ ոմանք զՀշմարիտն ըղձանային. քանզի լուսաւոր Մակեդոնացւոց բանակըն ասեն, որ երեւեցան, մեծապայծառ լուսաւորութիւն Աղեքսանդրի դուշակեն. եւ զԱխայեացոց թագաւորութիւն, ասեն ըմբռնելոց է Աղեքսանդրոս, քանզի ի նոյն կերպարանս լեալ էր Դարեհ յորժամ թագաւորն կոչեցաւ: Այլ եւ զհին ինչ ըղձութիւնս, որպէս ինչ դեպ լինիցի, յուշ արկանէր հոգն եւ տատամսութիւն. զի գիտէին թէ Դարեհ իսկզբան թագաւորութեանն զպարսիկ պատերազմս նրանին հրամայեաց եւ յայն կերպարանս փոխել՝ որով Յոյնք վարիցին, եւ վաղվաղակի քաւդեայք մեկնէին թէ ի նոսա անցանելոց է Պարսից հարկատուութիւնն, որոց զինուցն եղեւ նմանող նախանձաւոր: Այլ նա ըղձիցն պատասխանեսցի որ ի խառնաղանձ ռամկին տարածանէր, եւ երեսաքն որ ընդ քունն երեւեալ էր, զուարճացեալ յոյժ՝ հրամանն

տայր բանակին ընդ Եւփրատ լաղալ:

Այրենի իմն առլորութիւն է Պարսից, յետ ծագելոյ արեգական ապա յուղի անկանել: Երբեւ տիւն լուսանայր, փողանշան ի վրանէ թագաւորին հնչէր: Ի վերայ խորանին նմանութիւն արեգական պաղպաջէր ի մէջ ականց վանեայց, զի անտի ամենեցուն մարթիցի երեւել: Եւ բանակին կարգ այսպիսի ինչ էր: Նուրն զոր նոքա մեհենական եւ անմահն կոչէին, ի վերայ արծաթի բազնայ յառաջեալ երթայր: Անգքն որ մերձն կայրն, զհայրենի վիպասանութիւնն նուագեալ հընչէին: Զհետ մոգուցն երեքարեւր վաթսուն եւ հինգ երիտասարդք գնային, արկեալ պատմուճան պունիկեցի, թուով հանգոյն աւուրց ողջոյն իակ տարւոյ. քանզի եւ Պարսից տարին յայնչափ աւուրս սահմանեալ է: Ապա զկառն Արամազդայ զնուիրականս ապիտակ ձիք տանէին. զնոցա զհետ երթայր երիւար մի յաղթանդամ անհեղեղ մեծութեամբ, զոր անուանեալ կոչէին Արեգական: Զվարիչս երի-

ւարացն ոսկի գաւազանք եւ ապիտակ հանդերձք զարդարէին: Ոչ հեռի ի նոցանէ էին տան գահաւորակք ոսկիապատք եւ արծաթապատք: Ոչնոցա զհետ երթային հեծեալք յերկոտասան ազգաց որոց պէսպէս զէնք էին եւ ազգիազգի բարք: Ապա առ նոսա երթային եւ զորս մատենիկ գունդն կոչեն, բեւրսի: Զան զայլ ամենայն բարբարոսսն զնոսա առաւել շքեղացուցանէր զարդ բարբարոսիկ մեծութեանն. նոքա մանեակս ոսկիս ունէին եւ հանդերձ ոսկեհուռն եւ պատմուճանս թեղանաւորս ընդելուզեալս ակամբք պատուականօք: Ի սակաւ ինչ վայրաց անջրպետութեան, զորս ազգականս թագաւորին կոչեն, հնգետասան հազար արանց զրեթէ ըստ կանանց օրինակի պճնեալ, զեխութեամբն մանաւանդ քան ի վայելչութենէ զինուն յայտնի լինէր: Ընդ ասեալ կոչին միգաւորք գունդն, որ մնա երթայր նոցա, որք զարքունական հանդերձն սովոր էին ունել: Ապա յառաջ քան զկառս թագաւորին ընթանային, յորում ինքն թագա-

ւորն ի բարձու նստեալ գայր: Յերկուս կողմանս կառայն պատկերք դիցն ոսկեկուռք եւ արծաթագործք կային. եւ ի փայլիւն ականցն յեռելոց երեւէր լուծն, յորոյ վերայ կային երկու ոսկի պատկերք կանգնեանք, յորոց մին Նինեայ էր եւ մեւսն Բեղայ: Ի մէջ նոցա արծուի ոսկի նուիրեալ էին, տարածեալ զթեւս եւ ի թռչել պատրաստեալ: Ոսկ զարդ թագաւորին քան զամենայն յաճախագոյն երեւէր: Ընդ ծիրանի պարեգօտն կէս սպիտակ խառնեալ. եւ զլաւդիին ընդելուզեալ ոսկւով զարդարէին բազէքն ոսկիք, որպէս թէ կտցովք ի միմեանց վերայ դիմիցեն. կամար ոսկի ընդ մէջ ածեալ զօրէն կանանց, զդաշոյնն կախէր, որոյ ականակապ պատեանք էին: Պարսիկք խոյր՝ զդլխոյ պատիւ թագաւորին անուանէին. զնուաւ պատրաստեալ էր դիպակ կապուտակ երկնագոյն ընդ սպիտակ խառնեալ: Ձհետ կառայն տասն հազար տիգաւորաց գնային. գեղարդունք ի ձեռին նոցա արծաթապատք եւ սուինք ոսկեզօծք: Յաջմէ եւ յահեկէ ընդ

թագաւորին գրեթէ երկերիւր ա-
ւազք ի ջերմոյ թագաւորին գնայ-
ին: Եւ փակեալ պատէր գունդնոս-
յա յերեսուն հազար հետեւակաց.
զորոց զհետ երթային չորեքհարեւր
երիւարք ալքայի: Ապա հեռի մի-
ոմ ասպարիզաւ Սիւսիգամբիս մայր
Դարեհի գայր կառօք. եւ յայլում
կառս կին թագաւորին: Իսկ բազմ-
ամբոխ բազմութիւն կանանոյն որք
տիկնացն ուղեկից լինէին, երիւա-
րօք գնային: Յետ այնորիկ հնգե-
տասան յայնցանէ զորս ժանուան
կոչէն, զհետ գային: Յին ի նոսա
մանկունք արքայի, եւ որք սնուցա-
նէինն զնոսա, եւ ներքինեաց դա-
սակն, որ չէ ինչ անարգ ազգացն
այնոցիկ: Ապա գային հարիւրք թա-
գաւորին երեքհարեւր վաթսուն. եւ
նոքա արքունական սպասու եւ զար-
դու: Յետ նոցա զկարասի արքային
վեցհարեւր չորիք եւ երեքհարեւր
ուղտք տանէին, եւ աղեղնաւորք կա-
պարճեալք պահապանք ընդ նոսա:
Իսկ ջերմոյն եւ բարեկամաց ամու-
սինք մօտ յայն գունդ եւ խոհակերաց
եւ ջրակրաց եւ փայտակրաց չոկք
խաղային: Յետոյ քան զամենե-

սին Թեթեւ վառեալք իւրաքան-
չիւր ընդ իւրեանց զօրավարացն զի
ճեպեսցեն տագնապաւ զդունդն:
Ապա թէ ընդ Մակեդոնացւոց ճա-
կատն ոք նայէր, ամենեւին աննման
տեսիլ էր, զի երիւարքն եւ մարդիկն
ոչ ոակւով կամ գոյնագոյն նարօ-
տուք հանդերձից փայլեալ, այլ
յերկաթապատ եւ ի պղնձակուռ
զինուցն փայլատակունք շողային:
Զօրունդն կազմ եւ պատրաստ ետ ի
կալ եւ ի գնալ, ոչ ամբոխիւ եւ ոչ
բեռամբք ծանրացեալ, ուշ եդեալ
մտադիւրութեամբ ոչ ի նշանակել
միայն զօրավարին, այլ եւ յակնար-
կելն: Նանակի տեղւն եւ զօրակա-
նաց ռոճիկ պատրաստ էր: Իսկ
Աղեքսանդրի ոչ պակասեաց զօր ի
ճակատու: Այլ Դարեհ որ այնչափ
բազմութեան թագաւոր էր, նե-
ղութեամբ վայրացն, յորս կռուե-
ցաւ, յայն սակաւութիւն եհաս, զոր
ի թշնամւոյ վերայ արհամարհէր:

Դ. Յաջմ ժամանակի Աղե-
քսանդրոս յետ զԱբիսատամենէս ի
վերայ Դամրոց աշխարհին կացու-
ցանելոյ, ամենայն զօրու հանդերձ
խաղայր ի Կիղիկիա, գայր հասա-

նէր ի գաւառ մի, որ անուանեալ կոչի Կիւրոսի բանակ: Ընդէն լեալ էր ճամբար Կիւրոսի, յորժամ ի վերայ Կրիւսեայ ի Ղիւդացւոց աշխարհն խաղայր: Եւ էր աշխարհն հեռի յիսուն վտաւան ի մոխց անտի, ընդ որ ի Կիղիկեցւոց աշխարհն մտանեմք: Աշխարհին բնակիչք դրուն՝ զնեղ եւ զնուրբ կիրճան անուանէին, որ բնութեան դրիւ՝ ամրոցաց զոր ձեռագործ շինեմք, նմանեն: Ընդ Արանէս որ ի վերայ Կիղիկեցւոց աշխարհին կայր, զմտաւ ածեալ զոր ինչ իսկզբան մարտին խրատ տըւեալ էր Մեմնոնի, եդ ի մտի զնորհուրդ՝ որ երբեմն օգտակարն էր առնագան ի գործ արկանել. հրով եւ սրով զԿիղիկեցւոց աշխարհն քանդէր, զի աւեր եւ անապատ թշնամւոյն գործիցէ. որ ինչ պիտոյ մարթէր լինել, զայն եղծ խաթարեաց, զի թողցէ ամուլ անծին եւ մերկ զերկիրն, որում չէր ձեռնհաս խնամակալ լինել: Այլ կարի իսկ օգուտ էր զանձուկս մտիցն Կիղիկեցւոց աշխարհին աստիկ պահ եղեալ ունել, եւ զսար լերին՝ որ ի վերայ ճանապարհին կայր՝ իդէպ ժամու հասեալ զրա-

ւել. ուստի առանց վհատելոյ զհշնամին որ ընդ այն անցանէր, մարթ էր խափանել կամ սատակել: Իսկ նա յայնժամ թողեալ սակաւաւորս, զի պահ ունիցին ճանապարհացն, ինքն յետս դարձաւ, քակեալ քանդեալ զերկիրն զոր պարսն էր յայնցանէ որ քանդելոցն էին ապրեցուցանել: Ընդ որ մնացեալքն էին, զմտաւ ածեալ թէ մահանեցան, տեսլեան անգամ թշնամւոյն չկարացին ժոյժ ունել, թէպէտ եւ կարի սակաւաւորք իսկ ձեռնհաս էին զվայրան ունել:

Վրանգէ Պիղիկեցւոց աշխարհն յաճախագոյն զագաթամբք դժուարին եւ ապառաժ լերանց փակեալ կայ, որք ի ծովէ ի վեր ամբառնան, իբրեւ խորշիւ ինն եւ կորացեալ՝ միւսանգամ միւսով կողմամբն յայն կողմն ծովեզերին հասանեն: Յայնմ ուսոյ ընդ կողմն որ առաւել ներքսագոյն ի ծովակողմն մտի, երեք դժուարին եւ նեղ եւ նուրբ անցք են, յորոց միոյն ի Պիղիկիա հասանել մնանել: Պաշտպանական է աշխարհն ի ծովէ կուսէ, զհարթ եւ ղոլորկ վայրան վտակք

բազումք բաշխեալ ուռոգանեն. Պիւթամոս եւ Կիւդնոս գետք առնուանիք խաղան: Կիւդնոս ոչ յաճախութեամբ ջուրցն, այլ յատակութեամբ անուանի է. քանզի մեղմական գնացիւք յաղբերականց հոսեալ՝ ի սուրբ գետին իջանէ. ոչ ունիք խաղան, զի զջուր գետոյն որ հանդարտիկն խաղայ, պղտորեացեն. վասն որոյ եւ առանց ապականութեան է միանդամայն եւ հով, քանզի հովանի առնի նմա ի գեղեցկացեալ ափանցն, եւ ամենեւեին որպէս յաղբերացն բնեալ էր այնպէս ի ծով գնայ: Յայնմ աշխարհի բազում յիշատակարանս, որ քարոզեալ էին յերդոյն վիպասանաց, մաշեաց հնութիւնն: Նրեւէին քաղաքաց կայանք, Ղիւռնեասացւոցն եւ Թեբացւոց. Տիւփոնեայ այրն եւս, եւ Կորիկիոն անուաւս, ուր քրքումն ծնանի, եւ այլ եւս ինչ՝ յորս բայց ի համբաւոյ անտի ոչ ինչ էր ինացեալ:

Ընդ աղեքսանդրոս ընդ կիրճս սարին, որք դրունքն կոչին, եմուտ: Յայեցեալ ընդ վայրացն դիր, ասի թէ ոչ այլ ուրեք երբեք առաւել զար-

մացեալ ինչ ընդ իւր վաստաւորու-
թիւնն. խոստանայր թէ եւ քա-
րամբք վաստիարել կարէր, թէ
լեալ էին, որք ի վերայ թաւալէին
յանցանելն: Ա՛նապարհն հազիւ չորս
վաւեալս առնոյր. ուս լերինն էր ի
վերայ ճանապարհին որ ոչ նեղ մի-
այն էր, այլ եւ բազում անգամ
բաժանեալ ի խաղից բազմաց, աստ
անդ մոլորելոց որ ի լեռնստանց խա-
ղան: Սակայն հրամանն եառ Թրա-
կացւոց Թեթեւս վաւելոց յաստա-
ջագոյն գնալ եւ զշաւիղն որոնել,
զի մի ղօղեալ Թշնամւոյն՝ ի վերայ
յարձակիցի նոցա յանցանելն: Ընդ-
գնաւորաց եւս գունդն ունէր զսարն,
եւ լարեալ լիագիրկ զաղեղունան ու-
նէին, խրատեալ՝ ոչ եթէ ճանապարհ
երթալ այլ ի պատերազմ մնել:
Ելյապէս եկն եհաս բանակն ի Տարսոն
քաղաք, զորմէ յայնժամ առաւել
հուր հարկանէին Պարսիկք, զի մի ի
քաղաք ընչաւէտ մտցէ Թշնամի:
Ել նորա յղեալ զՊարմենիոն վասն
խափանելոյ զհրդեհն դոյզն գնդաւ,
իբրեւ գիտաց Թէ ի գալոյ իւրոյոցն
փախստեայ գնացին բարբարոսք, ե-
մուտ ի քաղաքն որ յիւրմէն պահեցաւ:

Ե· ԱՒԴՆՈՍ գետ՝ զորմէ յառաջ քան զսակաւ մի ասացաւ, ընդ մէջ հոսէ· եւ յայնժամ ամառն էր, իսկ ամարայնւոյ ջերմուԹիւն ոչ զայլ ինչ վայրս առաւել քան զԿիղիկեցւոց եզերան գոլախառն տապով արեգական այրէ· եւ սկիզբն առնէր տօԹադին ժամ աւուրն: Օ՛Թագաւորնՙ որ ընդ փուշի եւ ընդ քիրան ԹաԹաւեալ էր, հրաւիրեաց գետոյն յատակուԹիւն, զի զջերմացեալ մարմինն լուանայցէ: Ա՛ան որոյ պատմուճանն ի բաց դնէր՝ առաջի բանակին, քանզի վայելուչ եւս համարեցաւ յուցանել իւրոյն, եԹէ ԹեԹեւ եւ լոկ հանդերձիւն մարմնոյ շատանայցէ, եւ իջանէր ի գետն: Ա՛յն ինչ մեռեալ էր, յանկարծակի յօդքն սկսան սարսռել եւ դողալ, ապա գունատուԹիւն հեղաւ, եւ գրեԹէ զողջ մարմնին բնուԹեանն ջերմուԹիւն Թօղՙ եւ լիք: Ա՛ինչ դեռ նման էր նա այնմ որ զդիան Թաւիւղՙ ի ձեռս առեալ ասպատաւորացն տարան ի խորանն, զի եւ ոչ մեռցն տէր էր: Ա՛նհնարին հոդ գրեԹէ եւ սուգ իակ էր ի բանակին: Ա՛շխատ եղեալ ողբայինՙ Թէ

յայնպիսում ասպատակի եւ յարշաւանի իրացն՝ քան զամենայն փառաւոր եւ անուանի թագաւոր, ոչ գոնէ ի ճակատու եւ ոչ ի թշնամւոյ անկեալ, այլ ի լուանալն ջրով զմարմինն յափշտակեալ մեռանէր. եւ թէ դարեհ ի վերայ հասեալ կայ, յաղթօղ լեալ մինչ չեւ զթշնամին տեսեալ. եւ ինքեանց հասանէր այսրէն գնալ ընդ նոյն աշխարհս, զորս հատեալ անցեալ էին յաղթութեամբ, եւ զամենայն կամ ինքեանց քանդեալ էր կամ թշնամեաց. զի եթէ ընդ անսպատ յաղթ երթայցեն, թէպէտ եւ ոչ ոք զհետ մտանիցէ, սակայն սովով եւ կարօտութեամբ մարթի ի պարտութիւն մատնել: Ո՞տայցէ նշան, յորժամ փախստեայ գնայցեն. ո՞ իշխեացէ փոխանակել զնզբաստրոս. կամ յորժամ յեղբեսպոնտոս իսկ մազապուր փախստեայ անկանիցին. ո՞ գնաւատմարտիկ տորմիղ նաւացն, որով անցանիցեն, յառաջագոյն պատրաստիցէ: Ինւանդամ ի թագաւոր անդր դառնայր գումն, զանձինս մոռացեալ՝ ողբային զծաղկին մանկութեան, զզօրութիւն

ոգւոյն, զնոյն թագաւոր եւ զինուորակից զի մեկնէր ի նոցանէ եւ անջատէր:

Յայնմ ժամանակի ազատագոյն գնայր շունչն, եւ զաչս ի վեր ամբառնայր թագաւորն, եւ իբրեւ առ ասկաւ ասկաւ ոգին յինքն դառնայր, զբարեկամն որ շուրջն կային, ճանաչէր, եւ այնու եւեթ ախտին զօրութիւն թուլացեալ երեւէր, զի յաճախութեան ցաւոցն զգայր: Իսկ ոգւոյն տրտմութիւն զմարմինն տագնապէր, քանզի պատմէր իմն, թէ Դարեհ յաւուրն հինգերորդի ի Կիղիկիա հասանիցէ: Ընդ հեծեծէր թէ կապեալ կծկեալ մատնեսցի, եւ այնչափ յաղթութիւն ի ձեռաց նորա յափշտակեսցի, եւ անշան եւ անարգ մահուամբ ի վրանի մեռանիցի: Նա կոչեցեալ առ իւր զբարեկամն եւ զբժիշկան նոյնպէս, ասէ. Տեսանէք, թէ յորում նեղութեան տագնապի իրացս ի վերայ հասեալ ըմբռնեաց զիս բախատ: Թուի ինձ թէ զշաչիւն զինուց թշնամեաց լսեմ, եւ որ ինքնակամն ճակատ եառու, արդ յառաջ կոչիցիմ: Ապա ուրեմն Դարեհ յորժամ

զայնպիսի ամբարտաւանութեան հրովարտակ դրէը, ի բանի էր նա ընդ բախտի իմում. այլ զուր է, եթէ ինձ ըստ միտս հասանէ բժշկել. իմ ժամանակք հանդարտ դարմանոց եւ հեղգագոյն բժշկաց ոչ ինան ապաւեալք. լաւ է ինձ մեռանել փութանակի քան յամր երբեք տղջանալ: Նմին իրի իակ թէ դոյ ինչ օգնականութիւն, եթէ դոյ ինչ ճարտարութիւն ի բժիշկս, դիտասցեն, թէ ես ոչ այնպէս զմահուան դարմանս, որչափ զպատերազմին խընդրեմ: Դոդ սաստիկ ի միտս ամենեցուն արկանէր այնպիսի անհնարին յանդգնութիւն նորա: Ընդ մատուցեալ իւրաքանչիւր ոք առանձինն սկսան աղաչել, թէ մի ճեպովն զտագնապն աճեցուսցէ, այլ կացցէ ի բժշկացն իշխանութեան. զի յանփորձն դարմանոց, ասեն, ոչ յանիրաւի ինչ կասկածեմք, ուր եւ զայնոսիկ որ զնովաւն էին արծաթով դրդռեալ էր թշնամւոյն ի սատակումն նորա: Վասնզի հրամայեաց տուեալ էր Դարեհի պատմել, թէ հաղար քանքար այնմ որ զնդեքսանդրոս սպանանիցէ, տալոց

եմ: Վ ասն որոյ եւ ոչ յանդգնել իսկ ումեք համարէին զդարմանոյ փորձ փորձել, ընդ որ մարթ էր վասն նորն լինելոյ կասկածել:

Զ· Ի ՄԷՋ ճարտարացն բժշկաց Փիղիպպոս անն էր որ ի Մակեդոնիայ երթեալ էր գհետ արքայի, ախտառնացի յոգդէ, հաւատարիմ յոյժ թագաւորին, տուեալ նմա ի մանկութեանն ուղեկից եւ կենաց պահապան. ոչ միայն իբրեւ զթագաւոր, այլ եւ իբրեւ զսան սաստիկ սիրէր զնա: Սա ոչ խառն ի խուռն, այլ փոյթ ինչ դարմանն մատուցանել եւ զայնպիսի բռնութիւն ջերմանն ըմպելով բժշկեալ փարատել խոստանայր: Ոչ ումեք հաճոյ թուէր խոստումն նորա, բայց միայն այնմ որոյ վստանգաւն խոստանայր: Զի ամենայն իմիք դիւրագոյն համբերէր քան յապաղելոյ. զէն եւ զարդ եւ ճակատք առաջի աչացն էին, եւ զյաղթութիւն յայնմ հաստատեալ համարէր, թէ միայն նահատակեալ յառաջ քան զդրօշն անցեալ կայցէ ի պատերազմին. եւ ընդ այն իսկ զի յետաւուրն երրորդի առնլոց էր զդեղն,

քանզի այնպէս պատուիրեալ էր յառաջագոյն բժշկին, դժկամակ լինէր: Յայնմ ժամանակի ի պարմենիոնէ որ հաւատարիմն էր քան զամենայն մեծամեծան, դիր ընկալաւ, յորում պատմէր զի մի զկեանս իւր յանձն փիղիպեայ առնիցէ. զի ի Դարեհէ հազար քանքարով եւ յուսով կնութեան քեռն նորա կաշառաբեկ եղեւ: Ընդ նմարին հոգ ի միտս արկանէր գիրն. եւ զոր ինչ յերկուց կողմանց կասկածն եւ ակնկալութիւն յուշ արկանէր, զայն ի ծածուկ կշռէր: Պայցե՞մ, ասէ, ինոյն միտս ըմպելոյ. զի եթէ թոյն տացի, ոչ յանիրաւի ինչ ի գլուխ ելեալ թուիցի, որ ինչ միանգամ զեպք տայցեն: Ընդհամարհիցե՞մ զբժշկին հաւատարմութիւն. առիթ յանձն ի վրանի առառակել: Այլ լաւ իցէ ինձ օտարին նենգութեամբ քան ի կասկածէս մեռանել: Ընդերկար յածեալ շրջեալ մտացն ընդ ազգի ազգի իրս, ոչ ումեք զինչ գրեալ իցէ, եհան ի վեր, եւ ըզթուղթն հարեալ կնքով մատանւոյ իւրոյ, ընդ բարձիւն յորոյ վերայ ընկողմանեալ կայր, եդ:

Յայսմ մեռայ խորհրդի անցեալ երկուց աւուրց, լուսացաւ օրն որ ի բժշկէն սահմանեցաւ, եւ նա բաժակաւն՝ յորում դեղն խառնեալ էր, եմուտ։ Որ տեսեալ Աղեքսանդրի, ամբարձաւ մարմնովն յեցեալ յարմուկնն, եւ զթուղթն որ ի Պարմենիոնէ առաքեալ էր, ձախոյ ձեռամբն կալեալ՝ առ զբաժակն եւ զամեայ աներկեւղ. յայնժամ հրամայեաց Փիղիպեայ ընթեռնուլ զթուղթն, եւ ոչ յերեսացն՝ յորժամ ընթեռնոյրն, դարձոյց զաչս, ածեալ զմտաւ թէ նշանակս ինչ մեռանի խաղճի յերեսան իսկ կարիցէ գտանել։ Որ ընթերցեալ զթուղթըն առաւել զայրացաւ, քան թէ զահի հարաւ. եւ զվերարկուն եւ զդիրն առաջի մահճացն ընկեցեալ. Ալքայ, ասէ, հանապազ ոդի իմ զքէն կախեալ կայր, այլ այժմիկ եւս առաւել կարծեմ թէ ի նուիրական եւ ի մեծարոյ բերանոյդ ձգի շունչս։ Ոչ պատանութեան վնաս, որ զինեւ անկաւ, ի բաց քերեսցէ բժշկութիւն քո։ Յինէն պահեալ՝ ինձ կեանս տայցես. աղաչեմ եւ փարելի առնեմ, զերկեւղ ի բաց

թօթափեսցես, եւ թողցես զեղջն ընդ երեսան մտանել. ընդարձակեա սակաւիկ ինչ զսիրտ քո, զոր բարեկամք արդարեւ հաւատարիմք, այլ ծանրատաղտուկ հոգաբարձուք տառապեալ հոգով խռովեցուցանեն: Ա՛յս բարբառ ոչ անկասկած միայն, այլ եւ ուրախութեամբ եւ բարւոք յուսով լի արար զԹագաւորն: Ա՛ւան որոյ, թէ աստուածքն, ասէ, Փիղիպպէ, թոյլ տային քեզ, զիարդ եւ կամիցիս փորձել զդուխ մտայ իմոյ, կամել կամէիր այլով օրինակաւ զչափ առնուլ. այլ եւս ճշմարտագունիւ քան զայն, որով փորձեցեր, եւ ըղձանայիր իսկ ոչ: Ո՛չդ թուղթ առեալ՝ սակայն զոր խառնեալն էիր՝ արբի. եւ այժմ հաւատա թէ ոչ սակաւ փոյթ է ինձ վասն քոյոյ հաւատարմութեան քան վասն կենաց իմոց: Ո՛չյս իբրեւ ասաց կարկառ զաջ ձեռնն Փիղիպպեայ:

Ա՛յլ այնչափ զօրութիւն էր դեղջն, զի որ ինչ գՀետ այնորիկ եղեւ, յաճախեաց Հաւատարիմ առնել զբանս բամբասանային Պարմենիոնի: Ի ներքս արգելեալ շունչն

նեղութեամբ անցանէր: Եւ ոչ
եթող ինչ Փիղիպպոս, զոր ոչ փոր-
ձեաց: Նա դնէր ջերմաջերմ դեղ ի
մարմնոյն վերայ. նոյն եւ զթըմ-
բրեաւն մերթ կերակրոյ հոտով,
մերթ գինւոյ՝ զարթոյց սթափեցոյց:
Ա՛ղվաղակի իբրեւ զգաց, եթէ
մոտոյն տէր է այնուհետեւ, եր-
բեմն զմայրն եւ զքոյրն, երբեմն
զայնպիսի մօտաւոր յաղթութիւնն
յուշ առնելոյ ոչ դադարէր: Եւ
յորժամ դեղն ընդ երակն հեղաւ
եւ մեղմով ընդ ողջ իսկ մարմինն օգ-
տութիւնն սփռեցաւ, նախ միտքն
զիւր զօրութիւն զգեցան, յետ այ-
նորիկ եւ մարմինն. քան զակնկալու-
թիւն եւս վաղագոյն. քանզի յետ
երից աւուրց, յորս այնպէսն կայր,
եկն յանդիման եղեւ զօրուն: Ոչ
աւելի ինչ ցանկանալով ընդ թա-
գաւորն գլխովին. քան ընդ Փիղիպ-
պոս զօրքն Հայէին. իւրաքանչիւր ոք
առանձինն բուռն Հարեալ զաչսն նո-
ցա շնորհակալ լինէին իբրեւ մօտա-
ւորի աստուածոյ: Այլ ոչ եթէ
դիւրին էր ասել, թէ որչափ զար-
մանք ունէին զնոսա վասն այսր
թագաւորի եւ սիրոյն բորբոքէին,
ուր եւ բարք իմն բնածինք էին ազ-

պին այնորիկ զիւրեանց թադաւորան մեծարել։ Նախ թուէր թէ ոչ ի մի ինչ առանց դիպն օգնականութեան միւիյի. զի որովհետեւ ամենայն ուրեք բախտ ձեռնտու էր, յանդըգնութիւնն ի փառաւորութիւն դառնայր։ Ասակն եւս տիոցն, որ հազիւ այնպիսի իրաց հմուտ էր, բայց քաջ իսկ բաւական, զամենայն գործս նորա լուսաւորապոյն ցուցանէր։ Եւ որք թեթեւապոյնքն սովոր են կարծել, բազում անգամ ի զինուորութեան խառնաղանճ ռամկին աւելապոյն հաճոյ թուին. որպիսի ինչ, մարմնոյ կրթութիւն ի մէջ նոցա, զարդ եւ հանդերձ սակաւ ինչ այլակերպ ի դոյզն ումեքէ, եւ զինուորական զօրութիւն. յորոց կէսք բարք իսկ էին նորա, կէսքն արուեստ ճարտարութեան մտաց նորա. որովք եւ սիրելի եւ մեծարոյ ամենեցուն լինէր։

Ի. Ալեքսանդրեայ առեալ զաւետիս հիւանդանալոյ նորա, տագնապաւ, որչափ ինչ մարթ էր այնպիսւոյ յաճախագունդ բազմատարած բանակի, գայր հասանէր ի դեան Արածանի. եւ կամուրջս արկեալ ծայր ի ծայր խառնէր, սակայն զղօրն ի հինգ ա-

ւսուբ անցոյց յայնկոյս, եւ ձեպէր առա-
գնապաւ ի Կիղիկիա հասանել : Ա-
ղեքսանդրոս յետ մարմնոյն զօրանա-
լոյ ի Սողոս քաղաք հասեալ կայր.
որուամ սիրեալ եւ երկերիւր քանքար
ի պատժոյ տոյժս հանեալ, կացոյց ի
վերոյ ամրին զօր պահապան : Յետ
այնորիկ խաղաղ եւ դատարկու-
թեամբ զուխաս վասն բժշկութեանն
կատարեալ, եցոյց թէ որպիսի ինչ
համարձակութեամբ զնուժադուժ
բարբարոսս անզոանիցէ. քանզի ե-
կուղապեայ եւ Նանէական դիցն խա-
ղուք նուէրս ձօնեալ կատարէր :
Մինչ դեռ ի հանդիսին էր, ուրախու-
թեան հրեշտակ Ալեքսանդրոյ աշ-
խարհէն հասանէր թէ Պարսիկք յիւ-
րոցն ի պարտութիւն մատնեցան.
Միւնդացիք եւ Կաւնիացիք եւ բա-
զում կողմանք յայնց կողմանց ընդ ձե-
ռամբ նորա եղեն : Ընդ յորժամ
զբաւ եղեւ տեսլեան խաղուն, զչուն
խաղացուցանէր եւ զՊիւրամոս գետ
կամրջօք խառնեալ ի Մաղղոս քա-
ղաք հասանէր. անտի յերկրորդ
չուն՝ ի Կատաբատ : Ընդ Պարմե-
նիոն ընթացաւ ընդ առաջ արքայի,
զոր առաքեալ էր լրտեսել զճանա-

պարհ լերինն, ընդ որ հարկ էր մտա-
նել ի քաղաքն Իսոս անուն: Ու-
նորա կալեալ զանձուկս աշխարհին
եւ սակաւ ինչ պահապանս թողեալ,
զԻսոս եւս որ ի բարբարոսաց լքեալ
էր, առ: Ընտի յառաջ մատուցեալ
ցրուեաց զայնոսիկ որ զնեղքսա-
գոյն կողմն լերանցն պաշարեալ պա-
հէին. եւ զամենայն պահապանօք
ամրացոյց, եւ կալեալ զճանապարհն
որպէս սակաւ ինչ յառաջագոյն ա-
սացաք, եկն տալ զօրս վասն ի-
րացն զոր էր գործեալ: Ապա Ի-
սոս խաղացոյց զզօրս Թագաւորն.
ուր խորհուրդ առեալ թէ պարտ
իցէ արդեաք յառաջ եւս խաղալ
թէ անդէն ապասել նոր զօրակա-
նաց որ ի Մակեդոնացւոց աշխարհէն
գալոց էին, Պարմենիոն ոչ այլ ինչ
վայրս քան զԻսոս պատշաճագոյն ի
պատերազմ համարէր: Վասնզի
անդ, ասէ, երկոցունց Թագաւո-
րաց զօրք Թուով հաւասարակ լինիցին,
յորժամ անձուկքն չառնուցուն բա-
զմութիւն. պարտ է, ասէ, մեզ ի
հարթ տեղւոջէ եւ ի դաշտաց խոր-
շել, ուր մարթ է շուրջանակի պա-
շարել եւ յերկոցունց կողմանց պա-

տերազմաւնեղել: Նրկինչէր թէ գու-
ցէ ոչ ի թշնամեաց զօրութենէ այլ
ի լքանելոյ եւ ի լուծանելոյ ի-
րեանց ի պարտուԹիւն մատնիցին եւ
Պարսիկք նորոգ կարգ ըստ կարգէ
զմիմեանս փոխանակեացեն, եԹէ
ընդարձակագոյն կալ կարիցեն:
Վ աղվաղակի հաճոյ Թուեցաւ բան
այնպիսի առողջ խորհրդեանն:
Վ ասն որոյ եղ ի մտի յանձուկս
լերինն՝ Թշնամւոյն սպասել:

Նր ի զօրուն արքայի Սիսեննէս
պարսիկ, որ երբեմն ի հազարապե-
տէն Եգիպտացւոց առ Փիղիպպոս
առաքեցաւ, եւ պարգեւօք եւ ա-
մենայն պատուով մեծարեալ զեր-
կիր պանդխտուԹեանն ընդ հայրենի
աշխարհին փոխանակեալ էր. ապա
երԹեալ զհետ Աղեքսանդրի յԱսիա,
ընդ հաւատարիմ բարեկամս հա-
մարէր: Վմա զօրական ումն կրետացի
ետ ԹուղԹ կնքեալ մատանեաւ,
որոյ նշան չէր ինչ ծանօԹ: Նա-
բարզանէս հազարապետ Դարեհի
առաքեալ էր զնուղԹն, եւ խրատ
տայր Սիսեննեայ, զի արժանի ըստ
իւրում ազնուականուԹեանն եւ
բարուց վճարիցէ ինչ, եւ ի թա-

պաւորէն աւագ ինչ իշխանութեան եւ պատուոյ հասանիցէ : Ոչայն գիր Սիսենէս, քանզի անպարտ էր, բաղում անգամ առ Աղէքսանդրոս մատուցանել փութացաւ. այլ իբրեւ այնչափ հոգւով եւ պատրաստութեամբ պատերազմի զթագաւորն տեսանէր տապնապեալ, եւ այլուստ դիպողագոյն ժամու կայր ճնայր, կարծիս եւս խորհրդակից անօրէն խորհրդեանն լինելոյ : Վանզի թուղթն, մինչ չեւ էր նմա տրեալ, հասեալ էր ի ձեռս Աղէքսանդրի, եւ ընթերցեալ զնա, եւ անծանօթ մատանւոյ կնքով հաբեալ, հրամայեաց տալ Սիսենեայ, զի զչափ առցէ զհաւատոյ բարբարոսին : Եւ քանզի զբազում աւուրս ոչ գնաց առ թագաւորն, կարծեցաւ թէ վասն անօրէն մտային թագոյց՝ եւ ի բանակի անդ ի կրետացւոց սպանաւ թագաւորին իսկ հրամանաւ առանց երկմտութեան :

Ը. ՅՈՒՆԱՑՆ զօրականք, զորս Թիւմոդեայ ի փառնաբազայ առեալ էր, յորս առաւել յոյս գոյր եւ դրեթէ մի միայն իսկ, հասեալ էին առ Դարեհ : Նոքա հաճէին զթա-

դաւոյն, զի դառնայցէ յետս եւ ի մեծատարած դաշտս Միջագետաց այսրէն գնայցէ. ապա թէ զայդ խորհուրդ արհամարհիցէ, զէթ գանհամար զօրան բաժանիցէ, եւ մի՛ ընդ միով հարուածով բախտի բովանդակ զօրութիւն թագաւորութեանն կործանիցի: Այս բան՝ թագաւորին առաւել հաճոյ թուեցաւ քան մեծամեծացն. զի երկդիմի հաւատք են, ասեն, եւ մատնութիւն, վարձուք գնոց առեալ եւ ընդ զօրացն բաժանել ոչ վասն այլ ինչ իրիք կամին, բայց զի ինքեանք ցան աստ անդ ցրուեալ, եթէ իցէ ինչ յանձնոցա, զայն Աղեքսանդրի մատնեսցեն: Զդուշագոյն ինչ չիք ասեն, բայց պաշարել գնոսա ամենայն զօրականօքն, եւ աւուր ի վերայ եդեալ կոտորել. զի լինիցին նշանակ չլինելոյ առանց վրիժուց նեղութեանն: Այլ Դարեհ, քանզի արդարակորով եւ հանդարտ էր, չառ յանձն այնպիսի ոճիր գործել, զի ոչք գհաւատարմութեան նորա գնեսցին զնացին զիւր իսկ զօրականան՝ հրաման տայցէ պատառ պատառ կոտորել: Ո՛չ ոք այնուհետեւ, ասէ

յարտաքնոցն աղգաց զիւրեանց փըր-
կութիւն հաւատայցեն ինձ, թէ այդ-
չափ զօրականաց արեամբ զձեռս
թաթաւիցեմ: Չէ պարտ չէ պատ-
շաճ ուժեք դլխով զանմիտ խորհըր-
դեան վրէժս լուծանել: Կանզի
հաւանեցուիչք չէին, թէ վտանգ
ինչ էր հաւանեցուցանելն: Ոչ-ուք
իսկ ասէ, հանապազօր առ իս ի խոր-
հուրդ կոչիք, եւ զայլ եւ այլ միտան
ասէք, սակայն ոչ թէ հաւատար-
մագոյն ինչ նա համարի, որ իմաս-
տնագոյնն քան զայլսն խրատ տայ:
Վ ասն որոյ պատուէր եառ պատմել
Ցունաց թէ ինքն նոցա զթոյ եւ
խնամոցն շնորհակալ է, այլ եթէ
յետս դնալ, ասէ, աճապարիցեմ,
թագաւորութիւնն թշնամեաց մա-
նեսցի: Ամբաւաւ ի հաստի կան
պատերազմունք, եւ այն որ դառ-
նայցէ, վախճառեայ լինել կարծի:
Սակ յերկարեալ ձգելոյ զպատերազմն
չեն ինձ պատճառք ի միջի: Կան-
զի այնչափ բազմութեան, մանա-
ւանդ զի եւ ձմեռն իսկ ի վերայ կայ,
յաւերակ աշխարհին որ ի մերոց ան-
տի եւ ի թշնամեաց ապականեցաւ.

չլինիցին բաւական ուռճիկքն: Եւ ոչ զզօրսն մարթի բաժանել, թէ զսովորութիւն աւադայ կամիցի պահել, որք միշտ զհամօրէն իակ զօրութիւն միանպամայն տարան ի ճակատս: Եւ որ յառաջ քան զայս ահապին թագաւորն էր, եւ մինչ դեռ հեռագոյնն էր, տարապարտ յուսով վերացեալ բարձրացեալ, իբրեւ դիտաց թէ մօտ հասեալ եմ, երկիւղած փոխանակ յանդգնութեանն եղեալ՝ յանձուկս եւ ի խոխոմս ղօղի, զօրէն վատասիրտ երէոց, որոց զհաշիւն զանցաւորաց լուեալ, ի մէջ թանձրախիտ մայրեաց զանձինս թագուցանիցեն: Եւ առողջութեանն իակ կերպարանօք պատրեալ են զօրք նորա: Ասէ, ասէ, այսուհետեւ ոչ կարեմ ձգել յերկարել զպատերազմն: Ի նմին այրի, յոր զարհուրեալ մտին, սատակեցին մինչ դեռ անդէն յամեալ կայցեն: Օ այս ամենայն պարծանօք բարբառէր եւ ոչ ճշմարտութեամբ:

Ասէ զամենայն արծաթ եւ զոսկի եւ զերս մեծադինս ի Դամասկոս Ասորւոց առաքեալ սակաւ մինչ պահապան զօրօք հանդերձ, զմնա-

ցեալ զօրն ի Կիղիկիա ածէր. եւ կինն եւ մայրն զՀետ երթային բանակին ըստ հայրենի սովորութեանն: Օրիորդք եւս փոքրիկ մանկամբն հանդերձ լինէին հօրն ուղեկից: Պէտ եղեւ զի ինամին գիշերի եւ Աղեքսանդրոս ի կիրճս մտից՝ Ասորւոց հասանէր, եւ Դարեհ յայն տեղի զօր Ամանիկ դրուանն կոչէն: Կարծեցին Պարսիկք թէ Մակեդոնացիք զհաս թողեալ, զօր առեալն էին, փախեան: Օ՛ի եւ վիրաւորք ոմանք եւ անզօրք որ չկարէին զՀետ գնալ բանակին, ըմբռնեցան: Օ՛նոսա զամենեսեան՝ ի մեծամեծացն դրդելոյ, որք բարբարիկ վայրենութեամբ դազանէին, յետ զձեռն հասանելոյ եւ խարելոյ, հրաման ետ ընդհատուցանել, զի ծանիցեն զզօրս նորա, եւ իբրեւ զամենայն ինչ քակ տեսին, պատուիրեաց երթալ պատմել զօր ինչ տեսինն՝ Թագաւորին իւրեանց: Եւ խաղացուցեալ զչուն, անցանէ ընդ Պինարոս գետ, պնդել զՀետ փախստէից, որպէս կարծէր:

Այլ նոքա, գոլոյ զձեռն հասեալ էր, ի Մակեդոնացւոց բանակն հասանէին. պատմէին թէ

Դարեհ որչափ ինչ սաստիկ արշաւանօք մարթ էր գալ՝ գայ: Զթուէր բանն հաւատարիմ. վասն որոյ դէտս յառաջագոյն ի ծովեզերեայ աշխարհս արձակեալ պատուէր ետ լրտեսել թէ ինչքն իսկ իցէ, եթէ մի ոմն ի վերակացուաց զհամօրէն բանակին գալոյ կերպարանս ցուցանիցէ: Ընդ իբրեւ դարձան անդրէն դէտքն, ի հեռաստանէ անհնարին բազմութիւն երեւեցաւ: Յետ այնորիկ ի վերայ բովանդակ դաշտացն խարոյկք սկսան բորբոքել. եւ ամենայն ինչ իբրեւ ի ստէպ հրդեհէ վառեալ երեւէր. յորժամ խառնաղանճ եւ անկարգ բազմութիւնն մանաւանդ վասն գրաստուցն ընդարձակագոյն տարածանէր: Վասն որոյ անդէն ի նմին տեղւոջ հրամանն տուեալ էր Աղեքսանդրի խրոցն բանակ հարկանել, զուարճացեալ՝ թէ զոր ամենայն ուխտիւք խնդրէր, անդէն յանձուկան յայնոսիկ եհաս կռուել: Ընդ որպէս սովորութիւն իսկ է դէպ լինել, յորժամ վերջին կռուոյ ժամանակ եկեալ հասանէր, ի հոգ եւ ի տատամսութիւն համարձակութիւնն զառածաւ: Ի նմին

իակ բախտէ, որ օգնականութեամբն զայնչափ իրս աչողութեամբ վճարեաց, կասկածէր. եւ ոչ յանիրաւի յայնցանէ զորս առեալն էր նմա բախտին, ի միտ առնոյր թէ քանի յեղյեղուկ իցէ: Սի եւեթ դիշեր մնայեալ էր, որ յամեցուցանէր զելանել ի գլուխ այնպիսի կռուոյն: Դարձեալ յանդիման լինէին նմա, եւս մեծ քան զառագնապն վարձք հատուցմանցն, եւ զոր օրինակ երկմտութեան էր, թէ յաղթիցէ արդեւք, նոյնպէս եւ այն իմն ատոյգ էր թէ պատուով եւ մեծաւ դրուատեօք մեռանիցի: Ա ան որոյ հրամանն եւ զօրականացն՝ մարմնոյն դարմանն մատուցանել, եւ ապա յերրորդում պահու կազմեալ եւ վառեալ կալ: Ինքն եւ ի գլուխ բարձրաւանդակ լերինն եւ բազում չահիւք լուսելով զբան հայրենի սովորութեան զոհս դից շահապետացն վայրացն մատոյց: Երրորդ նշանն փողոյ, որպէս պատուէր առեալ էր, առեալ զօրականն, ուղղոյ պատրաստեալ էր միանգամայն եւ պատերազմի, եւ հրամանն առեալ փութանակի յառաջ մատչել, ի ծա-

գել լուսոյն եկին հասին յանձուկան զոր ի մոխ եղեալ էին ունել: Որք յառաջագոյնն առաքեցան՝ յայտ առնէին, թէ Դաւիթ յայնմ վայրէ երեսուն վտաւանաւ ի բացեայ է: Յայնժամ հրամայեն եւս բանակին հաստատել կալ, եւ ինքն զղէնսն առեալ զճակատն կարգէր կազմէր:

Որք շինականք զարհուրեալ պատմեցին Դաւթի զհասանել թշնամեացն, բայց նա չհաւատայր թէ ընդառաջ եւս գայցեն նոքա՝ զորոց իբրեւ փախստեից զհետ պնդէր: Որդ ոչ սակաւ արհաւիրք յամենեցունց միտս անկանէին. զի քան պատերազմի՝ առաւել ճանապարհի դիպող էին. եւ յանկարծակի զէն առնուին: Այլ եւ ինքն իսկ ճեպն եւ փոյթ այնոցիկ, որք ընթանային այսր անդր եւ զիւրեանց գունդն ի զէն կոչէին, եւս մեծ երկեւղ արկանէր: Այլք ի գլուխ լերինն ընթացեալ էին, զի անտի զբանակ թշնամեացն նշմարիցեն. եւ բազումք երիւարաց առնձս ի բերան դնէին: Ձեր միաբան զօրն եւ ոչ միտմ հրամանի ուշ ունէին, այլ պէսպէս աղմկաւ զբնաւ խառնէին: Դաւիթ յառաջնումն զսարն

եդ ի մտի առնուլ մասամբ միով զօրացն, եւ յառաջոյ եւ յետոյ պատել զԹշնամուին, եւ զայլսն կացուցանել ի ծովէ կուսէ, ուստի աչ թեւն նորա ծածկէը, զի յամենայն կողմանց տագնապիցէ: Ասց ի նոցանէ քան հազարս յառաջադոյն յղեալ աղեղնաւորօք հանդերձ, ընդ Պինարոս գետ՝ որ ընդ մէջ երկուց բանակացն հոսէր, պատուէր եառ անցանել եւ կալ ընդդէմ զօրացն Մակեդոնացւոց. եթէ զայդ չկարիցեն վճարել, այսբէն դառնալ ի լերինս եւ զանխուլ պատել զվերջապահօք Թշնամեացն: Եւ որ ինչ սահմանեալ էր օգտակարութեամբ, բախան որ քան զամենայն խորհուրդս զօրագոյն է, ցրուեաց. քանզի ոմանք առ ահին զհրամանն չհլեհին կատարել, այլք ընդ վայր կատարէին, զի ուր մասունքն դրդուիցին, ամենայն մարմինն խռովիցի:

Թ. Եւ ճակատն զայս ձեւ օրինակի կարգեցաւ կաց: Աբարղանէս զաջ թեւն ունէր հանդերձ հեծելազօրուն, յաւելեալ գրեթէ քան հազար պարսաւորաց եւ աղեղնաւորաց: Ի նմին էր Թիւմոդէս ի վերայ երե-

սուն հազար հետեւակայն Յունաց, որ ի վարձու ածան: Ընդ իսկ էր բանակին այժ եւ պնդութիւն, զունդ հանդոյն մակեդոնական ճակատուն: Ի ձախումբ թեւի Արիստոմեդէս թեսաղացի քսան հազար բարբարոս հետեւակաց ունէր: Պայոյց եւ յօդնականութիւն զաղգս պատերազմօղս: Զհետ թագաւորին իսկ որ ի նմին թեւի կռուելոյ էր, երեք հազար ընտիր ընտիր հեծելոց, անձնապահ.ք ըստ սովորութեանն, եւ զունդ հետեւակ քառասուն հազար երիտային: Ապա հեծեալք՝ Վըրկանք եւ Մարք. մօտ առ նոսա հեծեալք յայլոյ ազգաց, կարգեալք յաջմէ եւ յահեկէ: Ընդ բանակի կազմելոյ, որպէս ասացաւ իսկ, վեց հազար նետաձգաց եւ պարսաւորաց առաջի խաղային: Յանձուկս անդ զամենայն տեղիս, ուր կալ մարթ էր, լցին զօրքն, եւ թեւքն աստի ի ասրէ, անտի ի ծովէ կարգեալ կային. զկին եւ զմայր թագաւորին եւ զայլ եւս ժողով կանանցն ի մէջ բանակին առին:

Ընդքանդրոս զճակատն քան զոր չէր ինչ զօրագոյն Մակեդոնա-

ցուցն, դէմ յանդիման ճակատեցոյց: Օչաջ թեւն Նիկանոր Պարմենիոնի որդի ունէր. մօտ առ նմա կային Կիւնոս եւ Պերդիկաս եւ Մեղեագրոս եւ Պտողոմէոս եւ Ամիւնտաս, իւրաքանչիւր իւրեանց զօրաց զօրավարք: Յահեակ թեւի, որ ի ծովակողմն հայէր, Կրատերոս եւ Պարմենիոն էին, այլ Կրատերոս հրաման առեալ Պարմենիոնի հնազանդ լինել: Աջոյն յերկոցունց թեւոց կարգեալ եւ տողեալ. զաջ թեւն Մակեդոնացիք խառնընդ թեւաղացւոց ունէին եւ զահեակն Պելոպոնեսացիք: Առաջի այնր ճակատու եդեալ էր զպարսաւորաց դունդն, խառն էին ընդ նոսա եւ աղեղնաւորքն: Իսկ Թրակացիք եւ Կրետացիք առաջի բանակին երթային, եւ նոքա վաւեալք: Ոտից ի դիմի այնոցիկ՝ որք յառաջապոյն առաքեալ ի Դարեհէ զսար լերինն նսաեալ կալան, զԱգրիանիս կացոյց, որ արդ եւս ի Յունաց աշխարհէն եկեալ էին: Եւ Պարմենիոնի պատուիրեալ էր, զի որչափ ձեռնհաս իցէ զբանակն ի ծովակողմն տարածանիցէ. զի կարի ի բացեայ ի լե-

րանց իյէ ճակատն, զորս բարբա-
րոսքն կալան: Այլ նոքա ոչ ընդ-
դէմ դառնալ եկելոյն իշխեցին եւ
ոչ պաշարել զայնոսիկ, որ զանցա-
նէին, այլ պարսաւորայ մանաւանդ
տեսլեամբն զարհուրեալք փախըս-
տեայ լինէին, եւ այնու կողմն բա-
նակին Աղեքսանդրի լինէր յամրի եւ
ի զգուշութեան զի յառաջն երկնչէր
թէ մի ի վերուստ յարձակիցին:
Կարգ երեսուն եւ երկու վառե-
լոց ատղեալ երթային. քանզի ոչ
լայնագոյնս ինչ տարածանել բա-
նակին անձուկքն թողուին: Ապա
տակաւ սկսան ընդարձակել խորշք
լերանցն եւ մեծ եւս անջրպետու-
թիւն բանալ, այնպէս՝ զի ոչ հե-
տեւակաց միայն բազում կարգօք
մտանել, այլ եւ հեծելոց մարթ
էր զկողմամբքն սփռել:

Ժ· Ընդդէմ դէմ յանդիման
կային երկոքին ճակատքն, այլ
արտաքոյ քան զնետընկէց մի· զա-
ռաջինն Պարսից անկարգ եւ տաս-
տիկ աղաղակ բարձին: Նչեցոյց
եւ ի Մակեդոնացւոց անտի մեծ եւս
դոչիւն, Թէպէտ եւ սակաւագոյն
էին զօրքն, այլ ընդ լերանց տարա ընդ

անհնարին խոխոմն բախեալ թանձրանայր բարբառն. քանզի միշտ անտառք եւ քարանձաւք, որ շուրջն կայցեն, որչափ ինչ բարբառ եւ ընդունիցին, բազմապատիկ զինչիւնն դարձուցանեն: Ալեքսանդրոս յառաջ քան զդրօշան երթայր, երբեք երբեք ձեռամբ զիւրան արգելլոյր, զի մի յուզեալք առ յոյժ ճեպոյն սասանակադոյնս սրտաբախս սրտաթունդ ճակատ մղիցեն: Յորժամ ձի արկեալ անցանէր զդնդաւն, ազգի ազգի բանիւք, որպէս ինչ իւրաքանչիւր ուրուք մտացն պատշաճ էր, ընդ զօրականացն ճառ արկեալ խօսէր: Մակեդոնացիքն որք այնչափ անչափ պատերազմաց յԵւրոպն յաղթեալ, առ նուաճելոյ զԱսիացւոց աշխարհն եւ զվերջին կողմանս արեւելից ոչ եթէ ի նմանէ ինչ առաւել վարեալ այլ յանձանց իսկ յառաջ դիմեալ երթային, խրատաւալ լինէին զառաջին քաջութիւնն յիշել: Դուք, ասէ, որ ամենայն աշխարհաց ապրեցուցիչք եղերուք, եւ կոխեցէք յառաջագոյն զսահմանս Վահագնի եւ Սպանդարամետին, ոչ Պարսից միայն, այլ եւ ամենայն

ազգաց արկանիցէք լուծ. եւ թէ Բակտրիացիք եւ Հնդիկք Մակեդոնացւոց նահանգք լինիցին: Սակաւ են, ասէ, որ այժմ երեւինա. այլ ամենայն ինչ յաղթութեամբն գայ յայտ: Ել յափսիայս եւ յապառաժս Ղիւրիկեցւոց աշխարհին եւ ի թրակացւոց քարինս ամուլ անծին աշխատութիւնն իցէ աշխատութիւնս, այլ առ ապուռ աւար բովանդակ արեւելից առաջի մատուցեալ կայ: Արդ հաղիւ ուրեք թէ պէտք իցեն. զբովանդակ ճակատն, որ յահէ անտի իւրմէ ծովածուփ ալեկոծ լինիցի, կմբէիւք վահանայն մարթեն վարել: Ջանդերձ սոքիմբք եւ զՓիղիպպոս զհայրն որ Ամենացւոց յաղթեաց, ի մէջ բերէր, եւ զնորոգ նուաճելոյ Իլլուատացւոց աշխարհին եւ ի նմա զդեղեցիկ քաղաքին Տարթ յատակ քանդելոյ կերպարանս՝ ոչ ոքոյն առաջի նկարէր: Զգրանիկոս գետ եւ զայնչափ քաղաքս, կամ զվկանդեալսն կամ զանճնատուր լեալս, եւ զամենայն ինչ որ ի թիկանց էր, զկործանեալ եւ զկոխան ընդ ոտիւք նոցա, զայն յուշ արկանէր: Յորժամ առ Յոյնան գայր,

յիշեցուցանէր զպատերազմունսն որ յայնմ ազգաց ի վերայ Յունաց աշխարհին եղեն, նախ Դարեհի համբարհաւաճումբեամբ եւ յետ այնորիկ Քսերքսեայ, որք եւ զՅուր իսկ եւ զպետին պահանջէին. որպէս զի ոչ Յուր յաղբերաց հանել եւ ոչ զընդելական կերակուրսն թողին նոցա յորժամ անձնատուրն եղեն: Ի նոցանէ զմեհեանսն աւեր եղեալս եւ հուրբ մաշեալս, զքաղաքս նոցա վկանդեալս, զուխտս զդից եւ զմարդկան իրաւանց քակեալս պատմէր: Իսկ Ղիւրիկեցւոց եւ Թրակաց որ սովորն էին յափշտակութեամբ կեալ, ընդ ճակատ թշնամեացն հրամայէր նայել, որ ոսկւովն եւ ծիրանւով շողայր, աւար եւ ոչ զէնս ունէր: Արթապէք, ասէ, եւ զկանանց սկարաց զոսկին արձգ զերծեալ թափեցէք: Զխիտս սարս լերանց ձերոց եւ զմերկ բլուրս որք հանապազ սառամանեօք պնդեալ են, ընդ Պարսից մեծաւորսն դաշաւաց եւ անդոց փոխանակեցէք:

ԺԱ. Ի ՒՐԵՒ եկին հասին ի նեաբոլկէդ մի, անդէն Պարսից հեծեալքն զպանաբար յահեակ թեւ թշնա-

մեաց խաղացին. քանզի Դարեհ ձիական պատերազմաւ կռուել ցանկայր, զմտաւ ածեալ թէ այժ եւ հաստատութիւն մակեդոնական զօրուն՝ ճակատն է: Ընդէն աջ թեւն եւս Աղեքսանդրի պատեալ լինէր շուրջանակի: Զոր իբրեւ ետես մակեդոնացին, երկուց թեւուց հեծելազօրուն հրաման տուեալ առ սարի անդ լերինն կալ, զայլսն ածփուլթանակի ի մէջ պատերազմին: Ապա հանեալ ի ճակատուէ զթեսաղացւոց հեծեալն, զլխաւորի նոցա պատուէր ետ՝ զանխուլ պատել զԹիկամբք իւրայոցն եւ ի Պարմենիոն յարել, եւ զոր նայն հրամայիցէ, առանց դանդաղելոյ կատարել: Եւ ինքեանք ի Պարսից միջի շուրջ յամենայն կուսաց պատեալ, քաջութեամբ անձանց պաշտպանէին. այլ խռնեալք եւ գրեթէ առ հասարակ ընդ միմեանս պնդեալք, նետս չկարէին ընկենուլ. միանգամայն յորժամ արձակեալ լինէին նետքն, ընդ նոյն կողմն միախուռն դիմեալք խառնակեալ արդելուին, եւ թերեւս ինչ եւ ընդունայն հարուածովք սակաւք ի նոցանէ ի թշնամին եւ

բազումք ի գեաին անձնաս անկա-
նէին: Ընդ սահիպեալքն ի մօտոյ անտի
մարտ եդեալ ոգորել, զսուսերան
վաղվաղակի ի ձեռն առնուին: Եւ
յայնժամ բազում արիւն եւ ապա-
ժոյժ հեղաւ: Օ՛ի երկոքին ճա-
կատքն այնպէս կից ընդ միմեանս
էին, զի զէն ընդ զէն բախէին, եւ
զսայրս զինուցն ընդ թուրծան
վարէին: Ըէր ինչ հնար յայնժամ
ոչ վատասրտաց եւ ոչ հեղգացելոց
կասել. ոտն առ ոտն, որպէս թէ
այր ընդ ընկերին կռուիցի, այնպէս
ի նոյն հետս կային, մինչեւ յաղ-
թեալ՝ առնէին իւրեանց ոտից
տեղի: Յայնժամ զդնացան շարժ-
էին, յորժամ զթշնամին մղեալ յեր-
կիր կործանէին: Ալ ի նոցա վաս-
տակել, նոր ախոյեան զնոսա փոխա-
նակէր. եւ ոչ վիրաւորք, որպէս
այլուր սովոր են, կարէին ի ճա-
կատուէ մեկնել, յորժամ թշնամին
առաջոյ կայր, եւ ի թիկանց իւրքն
սպանանէին:

Ընդ քաղաքանդրոս ոչ զզօրավարի ա-
ռաւել քան զզօրականի գործ վճա-
րէր, մեծի պարծանաց ակն եդեալ
սպանանելոյ զթագաւորն: Ալանզի

Դարեհ կառօքն ի բարձու կայր, եւ անհնարին զրդիռ էր իւրոյն. առ ի նմա պաշտպանելոյ, եւ թշնամեացն՝ առ ի վերայ յարձակելոյ: Նորին եղբայր Ոքսաթրէս, իբրեւ ետես զՆեքսանդրոս նմա ի դիմի հարեալ, գՀեծեալսն յորոց վերայ ինքն կայր, հանդէպ կառաց թագաւորին արկանէր. զինու եւ պնդութեամբ մարմնոյ յոյժ իսկ քան զայլսն առաւել էր, իսկ արութեամբ եւ դիւցապաշտութեամբ զարմանալի: Երդարեւ յայնմ մարտի պայծառագոյն երեւեալ, զոմանս որ առանց զգուշութեան պատերազմին եւեթ ուշ ունէին, յերկիր կործանէր, եւ զայլս ի փախուստ դարձուցանէր: Եւ Մակեդոնացիքն՝ որ շուրջ զթագաւորաւն էին, միմեանց քաջալերութեամբ պնդեալք, թագաւորսն հանդերձ ի հեծելոյ գունդն յարձակեցան: Եւ յայնժամ նման աւերած ի կոտորած լինէին: Երուրջ զկառօքն Դարեհի անկեալ դնէին պատուական զօրավարքն Պարսից, յանդիման թագաւորին առաքինի մահուամբ վախճանեալ. ամենեքին ի բերանս հարեալ, որպէս ինչ

ի կռուելն տապալէին անկեալ ի վերայ վիրացն, զոր առին: Ի նոցա միջի Աթիզիւէս եւ Հռէսմիթրէս եւ Սատակէս ոստիկան Եգիպտացւոց աշխարհին, զվնասուորք մեծամեծ զօրայ ճանաչէին. շուրջ զնոքօք գումարեալ կայր հետեւակաց եւ հեծելոց խառնիճաղանճ ամբոխ: Ի Մակեդոնացւոց եւս ոչ բազումք, քայց սակայն շոյտապոյնք եւ զօրապոյնք կոտորեցան, յորոց միջի Աղեքսանդրի աջոյ զնաան Թեղեւապոյն իմն հաբաւ ի սուր սայր գեղարդան: Մինչ դեռ զԴարեհն տանէին՝ երիվարքն, խոցեալք գեղարդեամբք եւ ի ցաւոցն զայրացեալք, սկսան զլուծն խորտակել եւ զթագաւորն ի կառացն կործանել, նորա երկուցեալ թէ մի կենդանւոյն ի ձեռս թշնամեացն անկանիցի, վազեաց եւ ինքն, որ ի դոյն իսկ ձիեաւ գայր, հեծաւնէր. զպատիւս եւս զարդու թագաւորութեանն անարգանօք ի բաց ընկեցեալ, զի մի դուշակ փախըստեանն լինիցին: Յայնժամ եւ այլքն եւս յահէն եւ ի խուճապանացն յղուեցան, եւ ոմ զինչ ճանապարհ փախստեան յայտնէր, ընդ այն դի-

մէր, զղէնս ընկեցեալ, զորս սա-
կաւ մի յառաջ յանձանց պաշտ-
պանութիւն առեալ էին. այնպէս
առ ահի եւ յօդնականութենէ իսկ
զահի հարեալ երկնչէին: Ի դիմի
հարկանէին հեծեալքն որ ի Պարմե-
նիոնէ արձակեցան, եւ ընդ նոյն
թեւս զամենեսին առ տարաւ փա-
խուստն:

Այլ յաջում թեւի Պարսիկք
զթեսաղացւոց հեծեալս ասաստիկ
տագնապէին: Այն ինչ դունդ մի
յայնմ արշաւանէ առաքեաւ կոխէր,
եւ թեսաղայիք յետ փութանակի
զերիվարան շուրջանակի արշաւեցու-
ցանելոյ՝ ի վերայ անկեալ միւսան-
գամ ի մարտ պատերազմի դառնայ-
ին եւ զխուժադուժ բարբարոս,
որք յաղթութեանն յուսով ցա-
նեալք եւ ցրուեալք էին անկարգ
վայրավատին, անհնարին տապաստ
արկեալ կոտորէին: Զերիվարք Պարսից
նոյնգունակ եւ հեծեալքն յերկա-
թապատեւի պղնձաձոյլ թիթղանցն
զրուագելոց ծանրացեալք դունդն
որ հոյակապ վան երագութեանն
էր, դանդաղագոյն ընթանայր.
քանզի զբազումս ի նոցանէ թեսա-

ղայիք յարշաւեցուցանելն զերիվարս իւրեանց, ըմբռնեցին:

Յետ պատմելոյ այնր մարտի աջողութեան, Աղեքսանդրոս որ յառաջն չհիշեր զհետ մտանել բարբարոսացն, ապա յերկուց կողմանց յաղթօղ գտեալ, սկսաւ զհետ մտանել փախստէից: Ոչ աւելի ինչ քան զհազար հեծեալ զհետ գնայինն Թագաւորին, զի անհնարին բազում ամբոխ թշնամեաց անկաւ: Այլ ո՞ իցէ որ ի յաղթութեան կամ ի փախստի զզօրան ի թիւ արկեալ համարիցի: Արդ վարեալ երթայինն ի սակաւաւորաց անտի ըստ օրինակի ճարակաւորացն, եւ նոյն երկեղ որ ստիպէրն մազապուր պրծեալ փախչէր, զփախստականան յամեցուցանէր: Այլ Յոյնք, որ կացեալ էին ի կողմն Դարեհի, Ամիւնտայ զօրավարութեամբն՝ որ Աղեքսանդրի ոստիկան լեալ էր, եւ յայնժամ հատուած գնացեալ, քակեալք եւ ճեղքեալք յայլոցն ոչ իբրեւ զփախստականս ապրեցան: Իսկ բարբարոսք այլազգ փախստի ուշ առնէին. այլք ընդ այն ճանապարհ, որ պարզ ուղիղ ի Պարսից

աշխարհն տանէր, եւ ոմանք շրջեալ ընդ ապառաժս եւ անյայտ խոխոմս լերանցն գնացին, եւ սակաւք ի բանակ անդր Դարեհի։

Այլ ի բանակն եւս եկն եմուտ յաղթօղն, եւ մեծաւոյն էր ամենեւին ընչիւք բանակն։ Հազուագիւտ կշիռ ոսկւոյ եւ արծաթոյ՝ որ ոչ պատերազմի ինչ, այլ զեխութեան հանդերձանք էին, զօրքն կողոպտեցին։ Նա եւ թէպէտ եւ կարի շատ յափշտակեցին, սակս անդ տարածեալ կային ի վերայ ճանապարհացն աղէկ անպիտանք զորս քամահեալ ագահութիւն առ կշիռ ապնուագոյն բեռանցն ղերծից։ Նկին եւ առ կանանցն. եւ որչափ մեծագնի զարդքն էին, դոյնչափ բռնագոյնս կորզէին ի նոցանէ։ Ամենայն բանակն լցաւ լալով եւ աղաղակաւ, որպէս զիարդ ընդ իւրաքանչիւր ոք ի նոցանէ անցք անցանէին. եւ ոչ մի ինչ կերպարանք չարեաց պակասեալ գտանէին, զի ընդ ամենայն կարգս եւ ընդ բոլոր հասակս յաղթողին անագորունութիւն եւ ստահակութիւն հասանէր։ Նա յայնժամ իսկ տկար եւ անզօր բախտին

կերպարանք երեւէին, յորժամ նոքին որ Դարեհի վրան զարդարեցին, ամենայն զեխութեամբ եւ ընչաւետութեամբ կազմեալ, զնոյն զարդ Աղեքսանդրի իբրեւ առաջնոյ տեառն պահէին: Վասնզի զայն եւեթ անարատ թողին զօրքն, զի այնպիսի իակ սովորութիւն էր, թէ զյաղթօղն ընկալցին ի վրան պարտեալ թագաւորին:

Այլ ամենեցունց իակ աչք եւ միտք դառնային հայէին ի գերիսն ի մայրն եւ ի կինն Դարեհի. նա ոչ փառաւորութեամբ միայն, այլ եւ տիովքն մեծարոյ, եւ սա գեղովն, որ եւ ոչ ի վիճակէ անտի յայնմանէ խաթարեալ էր, եւ ունէր ի գրկի մանուկ չեւ եւս վեցամեայ, որ ծննեալն էր յակնկալութիւն յուսոյ այնպիսի փառաւորութեանն. ուստի յառաջ քան զսակաւ մի անկաւ հայրն: Եւ ի գիրկս հանուցն պառաւոյ կային երկու օրիորդք ի չափ հասեալք՝ ոչ իւրեանց եւեթ տրամութեամբն, այլ եւ նորա թախծութեամբն ի խոր խոցեալք: Երբ զնովաւ կայր բազմամբոխ կանանց ազնուաց, վարսս խզեալ, զպատմուճանս պատառեալ, ոչ մի-

շեալ զառաջինն պատիւն. որք երբեմն ճշմարտիւ թագուհիս եւ տիկնայս կարդային՝ բայց յայնժամ օտարոտի իմն անուամբք: Նոքին իւրեանց վըճռացն մոռացօնս արարեալ, յորմէ թեւի Դարեհ կացեալ իցէ, զինչ զրաւ կռուին լեալ իցէ, հարցանէին: Ձառնուին յանձն թէ զերի վարեցան, եթէ արքայ կենդանի կայցէ: Ալ զնա հեռագոյն առ տարաւփախուսան, որ առէպ զերիվարան վոփոխէր:

Իսկ ի ճակատուն ի Պարսից հաբեւր հազար հետեւակաց եւ տասն հազար հեծելոց կոտորեցան: Ալ ի կողմանէն Աղեքսանդրի հինգարեւր եւ չորք վիրաւորք անկան, ի հետեւակաց միահամուռ երեսուն եւ երկուք պակասեցին, հարեւր յիսուն հեծելոց սատակեցան: Ընչափ սակաւիկն ծախիւք անհնարին յաղթութիւն վճարեցաւ:

ԺԲ· ԹԱԳԱՒՈՐՆ վաստակեալ ի պնդելոյ գհետ Դարեհի, իբրեւ դիշեր ի վերայ գայր եւ հասանելոյ չգոյր ակն, եկն ի բանակ անդր, որ սակաւ մի յառաջագոյն յիւրոց անտի առաւ: Յետ այնորիկ հրամանետ

կոչել զբարեկամն, ընդ որս առաւել ընդելեալն էր. քանզի վերինն միայն մարթն ի զբաւին հարեալ՝ չէր ինչ խափան ի խրախուճեանն նստելոյ. յայնժամ յանկարծակի ի մօտաւոր խորանէ անտի գոչիւն ողբոյ ի մռընչիւն եւ ի լալիւն բարբարոս սովորութեանն խառնեալ զբազմականսն զարհուրեցոյց: Ա՝ աշտն եւս, որ զվրանաւ թագաւորին ի պահու կայր, կասկածեալ թէ մի մեծամեծ եւս ինչ խռովութեան սկիզբն իցէ, սկսան զանձինս վառել: Յանկարծ զարհուրանաց պատճառք այն էին, զի մայրն Դարեհի եւ ամուսինն ընդ դստերացն աղնուաց գերելոյն զճագաւորն աշխարէին կառաչելով ի ձայն ողորմ լալոյ, քանզի կարծեցին, թէ մեռաւ: Ո՛վ մի ոմն ինն երքինեաց անտի գերելոց, որ առաջի վրանին նոցա կայր, զարկանելին՝ զոր ի բաց ընկէց Դարեհ, որպէս սակաւիկ ինչ յառաջագոյն ճառեցաւ, զի մի զարդուն մատնեսցի, ետես ի ձեռս ուրուք՝ որոյ գտեալ բերէր զարկանելին, եւ համարեալ թէ յետ սպանանելոյ զերծեալ իցէն ի նմանէ, եբեր գոյժ սուտ զմահու նորա: Իբրեւ յայտ

գայր կանանցին մոլորութիւնն, պատմի թէ Աղեքսանդրոս ընդ բախան Դարեհի եւ ընդ գուրձն եւ ընդ խնամն նորա արտաստուեայ : Եւ զառաջինն Միհրանայ, որ Սարդիացւոցն մատն լեալ էր, եւ հմուտ էր պարսկական լեզուին, հրամանն ետ երթալ մխիթարել զնոսա : Ապա կասկածեալ թէ մի գուցէ մատնիչն զդերելոցն ցասումն զրգռիցէ եւ զցաւս զայրացուցէ, զՂեւոնատոս յիւրոց ծիրանաւորացն յղեայ հրամանատուեալ յայտ առնել, թէ ստուտ աշխատեն նոքա զկենդանին : Ել ընդ սակաւ զինակրաց ի խորանն, յորում գերեալքն կային, եկն, եւ հրամայեայ պատմել թէ ի թագաւորէ անտի առաքեցաւ : Այլ նոքա, որք ի գաւթին էին, յորժամ զվառեալսն տեսին, կարծեալ թէ վճռեալ իցէ վասն տիկնացն, ի վրանն ընթացան եւ ասեն, եթէ մօտ է ժամն եւ առաքեցան որք սպանանիցեն զըմբռնեալսն : Ել սոսն որոյ, քանզի չէին սատակ արդելուլ, եւ չհշմարտէին թողուլ ի նեղքս, ոչ մի ինչ պատասխանի տուեալ՝ լռեալ մնային կամաց այնոցիկ, որ յաղ-

թօղքն էին։ Վ եւ նախատոտս սպասեալ ընդ երկար, թէ՝ զնա ոք ի ներքս մուծանիցէ, իբրեւ տեսս թէ ոչ ոք իշխէ դալ, թողեալ ի դաւթին զանձնապահ սպասաւորսն, եմուտ ի խորանն։ Վ ոյն իսկ խոռվեցոյց զկանայսն, զի կարծէր իմն թէ առանց թողլոյ բըռնաբար եմուտ։ Վ ասն որոյ մայրն եւ ամուսինն զոտիւքն անկեալ փարէին եւ ջերմաջերմն խաղաղատէին աղաչէին, թէ մինչ չեւ սպանեալ իցեն, թոյլ տայցէ նոցա բաց հայրենի սովորութեանն թաղել զդին Դարեհի, եւ կատարեալ ի վերայ թաղատորին զյետին պարտսն առանց դանդաղելոյ մեռանել։ Վ եւնատոս կայր պատմէր, թէ Դարեհ կենդանի է, եւ թէ նոքա ոչ միայն ողջանդամ, այլ եւ առաջնոյ փառաւորութեան հանդերձանօք տիկնայքն լինիցին։ Ապա ուրեմն յանձն առ մայրն Դարեհի կանգնել կալ։

Ի վաղիւ անդր Աղեքսանդրոս փութով յօժարութեամբ թաղեալ զզօրականն, զորոց դիակունսն եդիտ, եւ աւադայն Պարսից զնոյն պատիւ հրամայեաց մատուցանել, եւ թոյլ տալ մնոն Դարեհի, զի զորս

կամիցի, ըստ գաւառական օրինացն թաղեսցէ: Այս զսակաւան, որ մերձաւորքն եւ կարի իսկ թայրաթոռք էին, ըստ չափոյ ժամանակին՝ որ առաջի կայր, եւ հրամանն ի հող արկանել, քանզի այսպէս ածէ զմտաւ, թէ հանդերձ յուղարկաւորութեանն որով զյետին պարտան կատարիցեն Պարսիկք, նախանձելի իմն լինիցի. ուր նոցին՝ որ յաղթեցինն, ոչ փառաւորութեամբ ինչ մարմինքն այրէին:

Իբրեւ բովանդակ ի գլուխ հանին թաղել զդիակունս վախճանելոցն, յառաջագոյն յղեաց առ գերեալսն զի պատմեցեն թէ ինչքն գայ. եւ արդելեալ անդէն զամբոխ այնոցիկ, որք ուղեկիցն լինէին, եմուտ ի խորանն ընդ Եփեսաիոնեայ: Այս առաւել քան զամենայն բարեկամն պատուական էր թագաւորին, ընդ նմա միանգամայն անեալ, ամենայն գաղտնեաց խորհրդոց խորհրդակից. եւ ոչ այլ ոք ունէր իրաւունս համարձակութեան զգուշացուցանելոյ զթագաւորն, սակայն զայն այնպէս արկանէր ի կիր, զի առաւել ի թագաւորէ անտի երեւէր շնորհեալ եւ

ոչ իւրովի ինչ յափշտակեալ. եւ զոր օրինակ տիւվքն զայդ էր թագաւորին, նոյնպէս մարմնոյն կերպարանօք գլէր: Արդ տիկնայն կարծեալ թէ նա իցէ թագաւորն, ըստ իւրեանց սովորութեանն մեծարանս եդին: Ապա ի ցուցանել ներքինեացն գերելոց, թէ ո Աղեքսանդրոս իցէ, Սիսիգամբիս պատէր զոտիւք նորա, այսպիսի ինչ պատճառ ի մէջ բերեալ թէ ոչ ծանեայ զթագաւորդ, զի յառաջ քան զայս չէիր երեւեալ երբեք: Ոչնա ձեռամբ կանգնեալ թագաւորին, ոչ մոլորեցար, ասէ, մայր, քանզի եւ սա Աղեքսանդրոս է:

Արդարեւ թէ նովիննոգւոցն ժուժկալութեամբ ցվախճան կենացն մարթէր տեւական լինել, երանելի եւս լեալ կարծէի, քան զոր կարծեցեալն լինել, յորժամ Սպանդարամետին յաղթութեան եղեւ նմանօղ, յեղեսպոնտեայ մինչեւ ցՈվկէանոսն ընդ ամենայն ազգս յաղթութեամբ անցեալ. թէ նոյնպէս ամբարտաւանութեան եւ ցասման յաղթէր, բռնաւոր չարեացն, թէ ցածնոյր ի խրախութեան ի կոտորածէ բարե-

կամացն, եւ զարս առաքինացեալս ի պատերազմի, որք եւ ընդ իւր իսկ զայնչափ ազգս նուաճեցին, պատկառեալ էր առանց դատ առնելոյ սպանանել: Ալ չեւ էր բախտին փարեալ զմտօք նորա. վասն որոյ ի ծագելն նորա չափով եւ իմաստութեամբ ժուժկալ եղեւ նմա, այլ ի վախճանի ոչ եղեւ բաւական տանել վհծութեան նորա:

Յայնժամ այնպէս եկաց որպէս թէ ամենեցուն թագաւորաց որ յառաջ քան զնա եղեն՝ ժուժկալութեամբ եւ հեզութեամբ յաղթիւյէ: Օրիորդան թագաւորազունս զանհնարին գեղեցիկան այնպէս անարատ ունէր, որպէս թէ ի միջէ իսկ մօրէ ծնեալ էին. եւ զկին թագաւորին, որում ոչ յաղթեաց կին ոք գեղեցկութեամբ մարմնոյ ի տիս նորա, ոչ միայն ինքն ոչ բռնադատեաց, այլ եւ փոյթ յանձին կալաւ թէ մի զգերեալ անձն նորա պատրիցէ ոք: Ուրման եւս զամենայն ապաս եւ զկարդ տալ կանանցն. եւ ոչ մի ինչ պակասեալ գտանէր նոցա ի գերութեանն յառաջին մեծաշուք փառաւորութենէ բայ ի համարձա-

կուլթենէ անտի: Վ՚ասն որոյ եւ Սիսիգամբիս ասէ, արքայ, արժանի ես, զի զնոյնս պաղատեսցուք քեզ, զոր Դարեհիս մերում երբեմն պաղատեցեալ. եւ, որպէս տեսանեմ, արժանաւոր ես դու այնպիսում թագաւորի՝ ոչ փառաք եւեթ, այլ եւ արդարութեամբ գերիվերոյ լինել: Դու զիս մայր եւ տիկին կոչես, այլ ես խոստովան լինիմ, թէ քո աղախին եմ: Եւ զբախտին որ անց, զբարձրութիւնն առնում ի միտ, եւ լծոյ մօտաւորիս կարեմ ժուժկալ լինել. եւ քեզ օգուտ է, զի որչափ ինչ արժան իցէ առնել քեզ ընդ մեզ, զայն հեզութեամբ մանաւանդ եւ ոչ խստութեամբ կամեսցիս յայտնել: Պատուէր եւս նոցա թագաւորն քաջալերել, եւ առ ի գիրկս իւր զմանուկն Դարեհի, եւ նորա ինչ ոչ զարհուրեալ ի տեսլենէ առն երեւելոյ զառաջինն, բուռն եհար ձեռօք զպարանոցէ նորա: Զարմացաւ թագաւորն ընդ մանկանն պնդութիւն, եւ ընդ Եփեստիոն նայեցեալ ասէ, երանի թէ եւ Դարեհ առեալ ունէր ինչ ի բարոյից աստի յայսցանէ:

Ձատպա ելեալ ի վրանէ անտի՝ երիս բագինս յաւին պինարոս գետոյ՝ Արամազդայ եւ Վահագնի եւ դիցն Ամենայնոյ կանգներ. չուառնէր խաղայր գնայր Ասորիս, եւ զՊարմենիոն յառաջագոյն ի Դամասկոս առաքէր, ուր գանձ թագաւորին էր:

ԺԳ· Այլ նա իբրեւ գիտաց, թէ նախարար մի Դարեհի յառաջագոյն երթեալ է, երկուցեալ թէ մի գուցէ իւրքն առ նուազութեան վատթարիցին, եդ ի մահ մեծ եւս գունդ կոչել: Այլ դէպ եղեւ միոյ ուրուք մարդացւոյ յազգէ՝ ըստեսացն ի նմանէ արձակելոյ պատահել, որ իբրեւ ածաւ առ Պարմենիոն, եւ ետ նմա հրովարտակ մի առաքեալ առ Աղեքսանդրոս յոստիկանէ Դամասկոսի. եւ յաւել թէ տայ նա ի ձեռս զամենայն կայ եւ կազմած արքունի հանդերձ ընչիւքն: Պարմենիոն հրամայեաց պահել զնա, եւ զգիրն եբաց, յորում գրեալ էր, զի վաղ Աղեքսանդրոս զմի ոք ի զօրավարաց իւրոց առաքիցէ սակաւաձեռն: Ապա որոյ մարդացւոյն տուեալ ուղեկիցս արձակեաց առ

այն որ մնան եւ գուշակ լինէր։ Նա պրծեալ ի ձեռաց պահապանաց՝ եմուտ ի Դամասկոս յառաջ քան զլոյս տուընջեանն։ Ընդ այն խառնվեցաւ Պարմենիոն, զի կասկածէր թէ դարան գործեալ իցէ. եւ ընդ անծանօթ ճանապարհն առանց առաջնորդի չկամէր մտանել. սակայն յիւրոյ թագաւորին փառաւորութիւն յուսացեալ, հրամայեաց ըմբռնել արս չինականս, զի առաջնորդք լինիցին ճանապարհին։ Որս փութանակի գտեալ, եհաս ի քաղաք անդր յաւուրն չորրորդի, մինչ դեռ կասկածէր ոստիկանն, թէ գուցէ չէին հաւատացեալ նմա։ Ընդ իբր այն եթէ չէին վաստահ յամուրս քաղաքին, յառաջ քան զարեգական ծագել՝ զարքունական կարասին, զոր գանձն կոչեն Պարսիկք, ընդ մեծագին մեծագին իրաց եւ հրաման բառնալ բերել, ի փախուստ պատճառեալ. իսկ արդեամբք այն էր, զի տարեալ տայցէ յառ յաւարթքշնամւոյն։

Առաւմ բեւրք բիւրուց արանց եւ կանանց գնային զհետ, յորժամ մեկնեալ ի բաց գնայր ի քաղաքէն,

սղորմելի եւ եղկելի ամենեցուն էր ամբոխն, բայց յայնմանէ՝ ուր յանձն լեալ էին: Եւ զի յաճախագոյն վարձք մատնութեանն լինիցին, քան զամենայն կարասի եւս հաճոյ աւար հանդերձեր արկանել առաջի թշնամւոյն, զարս աւազս, զկանայս եւ զմանկտի իշխանացն Դարեհի, եւ բայց ի նոցանէ զՅունաց քաղաքայ հրեշտակս, զորս Դարեհ իբրեւ յամրի զգուշութեան թողեալ էր ի ձեռս մատնչին: Գանգաբայս կոչեն Պարսիկք զայնոսիկ՝ որք բերինս ի վերայ ուսոց տանիցին. սոքա իբրեւ չկարացին հանդարտել, քանզի մրրիկն յանկարծակի ձիւնաբեր հոսէր, եւ գետինն պնդէր սառամանեօք, յայնժամ զձորձան զորս ընդ կարասւոյն տանէին զոսկեճամուկն եւ զծիրանիս ագան պնդով, եւ ոչ ոք իշխեաց արգելուլ. որովհետեւ բախտ թագաւորին եւ զանարգան եւս ինոյն համարձակեցուցանէր: Ընդ երեւեցուցին Պարմենիոնի ոչ փոքու բանակի կերպարանս. սա մտադեւր փութով զիւրան իբրեւ ի ճշմարիտ պատերազմ սակաւուք քաջալերեալ, հրաման եւ

մտրակ ի կուշտ երիւարացն առնել եւ երագ երագ ի թշնամիան արշաւել: Այլ նոքա ոչք ընդ բեռամբքն էին, առ ահին եւ խուճապանաց ի բաց թօթափեալ ի փախուստ դարձան. վառեալքն եւս ոչք գՀետեան երթային նոցա, նուիրն երկիւղիւն ակաան զէնընկէց լինել եւ երթալ ընդ արահետս ծանօթս: Սահիկանն պատճառեալ որպէս թէ եւ ինքն զարհուրեալ իցէ, զամենեսին ահիւ լի արար: Վխուեալ կային ի վերայ բովանդակ դաշտացն ինչք թագաւորին, եւ այն արծաթ որ պատրաստեալ էր յանհնարին ծախս զօրականացն, զարդք այնչափ արանց աւազակաց եւ այնչափ կանանց երեւելեաց, անօթք ոսկեղէնք, սանձք ոսկիք, խորանք արքունի՝ առատութեամբ զարդարեալ, դեսպակք լքեալքն իբազումընչաւետութեամբ. արամութեան եւ տխրութեան տեսիլ էր եւ նոցին իսկ աւարառուացն եւս, բայց այն ոչ ինչ ագահութեանն լինէր յապաղիչ: Վհանգի որ ինչ զայնչափ ամս չՀաւաքուելի բախտիւմբերքն լցեալ աղևաղևեալ էին, յայնժամ կէսքն ի ծառոյ

ոստոց հերձեալ եւ պատառեալ, եւ կէսք ընդ ցիխ եւ ընդ տիղմն եւ կեալ ընդ քարշ արկեալ ձգէին. եւ չլինէին բաւական ձեռք աւարառուաց աւարին:

Յասին եւ առ այնոսիկ որ զառաջինն փախուցեալ էին. եւ բազում կանայք ընդ քարշ ածեալ զմանր մանկտին երթային: Որոց մէջէ էին կոյսք երեք դստերք Ովքայ, որ յառաջ քան զԴարեհ թագաւորեալ էր, դստերք՝ որք երբեմն ի հայրենի պատուոյն կործանեալք իրացն փոփոխմամբքն, յայնժամ եւս առաւել ծանրացեալ նեղէին իբախտէ անտի: Որ անդ ի նմին գնդի եւ Ովքայ իսկ կինն որ դուստր էր Ոքսաթրեայ եղբօր Դարեհի, եւ կինն Արտաւազայ, որ իշխան էր ծիրանաւորացն, եւ որդին որում Իղիոնէս անուն էր: Եւ կինն եւս փառնաբազայ, որում զղլխաւոր իշխանութիւն ծովեզերեայ կողմանն տրեալ էր թագաւորն, մանկամբն հանդերձ ըմբռնեցաւ, եւ Մենտորեայ դստերք երեք եւ աւագի զօրաւարին Մեմնոնի կինն եւ մանուկն: Եւ ոչ մի տուն ի տանց

մեծամեծացն յայնպիսի վշտաց անմասն գտաւ: Նոյն եւ Ղակեդմոնացիք եւ Աթենացիք որ քակեալ զուխտ բարեկամութեանն՝ զհետ գնացին Պարսից. Արիստոգիտոն, Դրուպիդէս եւ Խփիկրատէս, ի մէջ Աթենացւոց ազգաւ եւ համբաւաւ յոյժ իսկ երեւելիք, Պաւսիպպոս եւ Ընտմաստորիդէս Ղակեդմոնացիք Մոնիմաւ եւ Կաղղիկրատեաւ հանդերձ, սոքա եւս աւագք աշխարհին: Գլուխ արծաթոյ դրոշմելոյ երկու հազար եւ վեցհարեւր քանքար էր, եւ կշռոյն անօթոցն արծաթեղինաց կշռէր հինգհարեւր հազար քանքար: Ոյց ի նոցանէ երեսուն հազար մարդկան ընդ եւթն հազար զրաստուց բեռնակրաց ըմբռնեցան: Այլ զնա որ այնչափ մեծութեան մատնիչ եւ դահիճ եղեւ, զիքն արագ վրէժխընդիրքն զարժան պատիժն ի վերայ հասուցանէին: Ոչանգէ մի ոմն յայնցանէ, որք իրագէտքն էին իրաց նորա, թուի ինձ թէ եւ յայնժամ եւս մեծարեալ զթագաւորն ի տառապանս անդ նորա ապան զմատնիչն, եւ երբեր զգլուխն առ Դարեհ, որ դիպօղ իմն մխիթարու-

թիւն այնմ որ մատնեցաւն լինիցի. տեսեալ թէ վրէժս ետ Քրիստոսին. եւ չեւ է յամենեցունց մտաց յիշատակ իւրոյ փառաւորութեանն ի բաց ջընջեալ։

Կ· ԿՈՒՐՏՆԱՑ ՌՈՒՓԱՑ

ՎԱՄՆ ԳՈՐԾՈՑ

ՊՂՅՒՍԱՆՆԱԿՈՒԻ ՄՆԱՑՈՒ

Դ ԴՊՐՈՒԹԻՒՆ

ՑԱՆԴԻՄԱՆՈՒԹԻՒՆ

Ա. Աղեքսանդրոս պատասխանի գրէ իբրեւ թագաւոր, թղթոցն՝ զոր գրեալ էր նմա Դարեհի ամբարտաւանութեամբ։ Տայնա զթագաւորութիւնն Սիդոնացւոց Աբդողոնիմեայ, որ թէպէտ եւ աղքատ եւ տառապեալ էր, բայց յարբունական ցեղէ էր եւ ունէր սիրտ արժանի թագաւորութեան։ Ամենատաս որ թող զկողմն Աղեքսանդրի, ի Պարսից սատակեցաւ։ Բազում զօրավարք Դարեհի ի բազում տեղիս ի պարտութիւն մատնեցան։

Բ. Աղեքսանդրոս զՏիւրացիս պաշարէ, վասն զի ոչ կամեցան ընդունել զնա։

Գ. Առնի հոյակապ եւ երեւելի պաշարումն Տիւրացւոցն վասն կասկածանաց ելից պատերազմին։

Դ. Բռնաբար առաւ քաղաքն. եւ եղեւ ի նմա կոտորած անհնարին, եւ ապա հրձիգ եղեւ։

Ե. Առաքէ Դարեհ այլ գիր ոչ այնպէս հպարտութեամբ վասն ի խաղաղութիւն խօսելոյ. բայց չառնու Աղեքսանդրոս զխոստմունսն նորա յանձն։ Տան ցոյնք պարգեւ Աղեքսանդրի պսակ ոսկի։ Արկանէ նա գաւառս բազումս ընդ իշխանութեամբ իւրով ի ձեռն զօրավարացն իւրոց։

Զ. Մինչ Դարեհ ի մարտ պատերազմի կազմէր, առնու Աղեքսանդրոս զքաղաքն Գազացւոց, եւ տանջեալ լլկէ զպետիս որ էր քաղաքին վարիչ։

Է. Երթ Աղեքսանդրի ի հրամանն պատասխանւոյ Ամմոնեայ։ Ազգի ազգի հարցուածք զոր եհարց նա հրամանի պատասխանւոյն։

Ը. Շինի Աղեքսանդրիա քաղաք յԵգիպտացւոց աշխարհին։ Բազում ասպատակք արշաւանի Աղեքսանդրի։

Թ. Հասանէ Դարեհ յԱրբելս, եւ Աղեքսանդրոս անցանէ ընդ Արածանի եւ ընդ Դկղաթ։

Ժ. Հիացեալ զարհուրին զօրքն Աղեքսանդրի վասն լուսնին նուազելոյ. իսկ Աղեքսանդրոս զաստեղագէտս Եգիպտացւոց ի մէջ բերեալ, հաւանեցուցեալ քաջալերէ զնոսա։ Զի արեւիկան որ զամենայն կողմանն հրձիդ եւ աւեր առնէին, ի փախուստ դարձուցանէ։ Կին Դարեհի առ արտմուխեանն մեռանի, եւ աշխարէ զնա Աղեքսանդրոս։ Կասկածն Դարեհի, սուգն եւ ուխտք խնդրուածացն։

ԺԱ. Երից անգամ խաղաղութիւն խնդրէ Դարեհ, եւ ոչ լինի։ Այլ նմին հակառակ խրատ տայ նմա Աղեքսանդրոս անձնատուր լինել կամ տալ մարտ պատերազմի։

ԺԲ. Զարհուրին իմն եւ դողան Մակեդոնացիքն յորժամ կարդին կազմին ի պատերազմ Պարսիկք, եւ ապա քաջալերեալ զէն առնուն ուրախութեամբ եւ խնդութեամբ։

ԺԳ. Խոսէ Աղեքսանդրոս զխրատն Պարմենիոնեայ եւ Պողիսպերկոնեայ որք ասէին թէ դիշերախառն լաւ է տալ պատերազմ. իբրեւ ննջէ Աղեքսանդրոս սակաւիկ մի, յարուցեալ քաջալերէ զիւրան ի մարտ պատերազմի:

ԺԴ. Հրապարակախօսն լինել Աղեքսանդրի առ Ցոյնան, եւ Դարեհի առ Պարսիկս, յառաջ քան զխառնուրդս ճակատուցն:

ԺԵ. Նկարագիր սաստիկ պատերազմին որ մօտ յԱրբելս եղեւ: Աղեքսանդրոս յաղթութեամբ զհետ պնդեալ երթայր Դարեհի:

ԺԶ. Ի մեծ վտանգ հասանէ Աղեքսանդրոս եւ ապրի արուեստեամբն: Բովանդակ յաղթեալ Մակեդոնացւոցն, փախստեայս հանեն զինացեալսն ի Պարսից .անտի:

Կ· ԿՈՒՐՏԵԱՑ ՌՈՒՓԱՑ

ՎԱՄՆ ԳՈՐԾՈՑ ԵՒ ԱՐՈՒԵՍՏՈՑ

ԱՂՅՈՒՍԱՊՈՒՐՒ ՄԵԾՈՒ

ԱՐՔԱՑՒ ՄԱԿԵԴՈՆԱՑՒՈՑ

Դ ԴՊՐՈՒԹԻՒՆ

Ա· Իսկ Դարեհ, որ արդ եւս այնչափ գնդի թագաւոր էր եւ իբրեւ ի ճեմելի ելեալ եւ ոչ ի մարտ պատերազմի կառօք եւ անդրուազգեստ բարձու ի ճակատն մտանէր, մաղապուր փախստեայ ընդ նոյն տեղիս ելանէր, զոր յառաջն այնչափ բազմատարած բանակօք ելից, ընդ ամայի եւ ընդ աւեր տեղիան: Սակաւք զհետ անկեալ երթային թագաւորին, զի ոչ եթէ ամենեքին ընդ նոյն կողմն փախստի ուշ առնէին. եւ քանզի երիւարքն նուազէին, չկարէին հասանել գնացից երիւարացն, զոր մի ըստ միոջէ թագաւորն փոփոխէր: Այսպա երթեալ հասանէր ի քաղաքն Ընքացւոց, ուր պատահեցան նմա Յունաց չորք հազարքն՝ նոքօք հանդերձ յԱրա-

ծանի հասանէր, զի այսպէս ածէր զմտաւ, թէ այն իւր է, զոր փուլթանակի կանխէր դրաւել:

Ապայ Աղեքսանդրոս ցՊարմենիոն, յորոյ ձեռն աւարն ի Դամասկոս առաւ, հրաման տայր զառն եւ զաւարն եւ զդերին զգուշութեամբ պահել, եւ կացուցանէր զնա ի վերայ Ասորւոց աշխարհին որում անուն կոչէին Խոր: Ապայ քանզի չեւ էին պատերազմաւ նուաճեալ Ասորիքն, զնորով իշխանութեամբն քամահէին. այլ վաղվաղակի ընդ ձեռամբ նուաճեալ հնազանդեցան առնել զհրամանան: Ընդոս եւս կղզի ձեռս եւս ի թագաւոր անդր: Ապա զծովակողմն եւ բազում եւս վայրս հեռագոյն ի ծովէ անտի Սորատոն շահեալ ունէր, որ թագաւոր էր կղզւոյն. իբրեւ զնա հնազանդեաց, չոր արար խաղայ դնաց ի քաղաքն Մարաթոն:

Ընդ հասանէր նմա հրովարտակ ի Դարեհէ. բարկացաւ ի միտս իւր թագաւորն, քանզի գրեալ էր հպարտութեամբ եւ ամբարտաւանութեամբ: Ընդ այն նախ ի խոր խոցէր, զի Դարեհ անձինն թագա-

ւոր անուն կոչէր, բայց չէր յաւելեալ յանուն անդր Աղեքսանդրի թագաւոր: Պահանջէր մանաւանդ եւ ոչ խնդրէր. հրամայէր առնուլ գանձս որչափ բաւական էր առնուլ համօրէն աշխարհն Մակեդոնացւոց, այլ զմայրն եւ զկին եւ զորդիս այսրէն դարձուցանել. իսկ վասն թագաւորութեան, ասէ, եթէ կամիս առ հասարակ դուպարած եղեալ կառուսցիս: Ապա թէ կարիցես ժոյժ ունել առողջ խրատուն, զհայրենի իշխանութիւնդ շատ եւ բաւական համարեաց, եւ յօտարին իշխանութեան սահմանաց ի բաց դնա, եւ լինիր դու զօրաւիգն եւ բարեկամ: Ես պատրաստեալ եմ վասն այսր ամենայնի հաւատ տալ եւ առնուլ:

Նմին հակառակ Աղեքսանդրոս գրեր ձեւ զայս գոյն օրինակի բանիւ: Ընդայ Աղեքսանդրոս՝ Դարեհի: Դարեհ այն, զորոյ եւ զանուն իսկ առեր, հար վանեաց զՅոյնս, որ ունէրն զեզերս Եղղեսպոնտոս ծովու եւ զվտառականս Յունաց զՅոնիացիս, եւ յետ այնորիկ մեծայաղթ բանակօք ընդ ծով անցեր տալ մարտ պատերազմի ընդ Մակեդոնա-

ցսոց եւ Յունաց աշխարհին: Վար-
ձեալ քսերքսէս ի նմին ազդէ եկն
եհաս անհնարին խուժադուժ զօրօք
տալ ընդ մեզ պատերազմ. եւ ի
նաւամարտիկ կռուին ի պարտուլթիւն
մատնեալ, սակայն զՄարդոնիոս ի
Յունաց աշխարհին Թողոյր, զի մինչ
դեռ հեռի եւս էր, կապուտ կողո-
պուտ զքաղաքս առնիցէ եւ զանդս
եւ զագարակս հրձիգ: Եւ զայն ո՞
ոչ գիտիցէ Թէ Փիղիպպոս հայր իմ
ի նոցանէ սպանաւ, զորս ձերքն
դրդեցին բաղում ընչից յուսով:
Վասնզի ամպարշտուլթեան պատե-
րազմունս պատերազմիք, ունիք զէն
եւ զարդ եւ գլխոց Թշնամեացն սակ
արկանէք. որպէս դու ի ժամանակի
աստ յայսմիկ, որ այնչափ զօրաց
զօրուլթեան Թագաւոր ես, հազար
քանքար յանձն առեր տալ գինս
այնմ, որ հարկանիցէ զկառափն
իմ: Այսու հետեւ վարեմ մերժեմ
զպատերազմն, եւ ոչ եմէ ես ինչ
տամ ճակատ: Եւ վասն զի դիքն
եւս ձեռնկալուք իրաւանցն են,
զմեծ մատն Ասիացւոց կողմանց ընդ
իմով ձեռամբ նուաճեցի, եւ քեզ
իսկ գլխովքին ի ճակատու յաղթե-

ցի: Զկեզ թէպէտ չէր պարտ առնուլ ինչ յինէն, քանզի եւ ոչ զպատերազմի իակ իրաւունս պահեցեր դու ընդ իս, սակայն եթէ եկեալ յողոք անկեալ աղերսիցես, զմայրդ եւ զկինդ եւ զորդիս խոստանամ, թէ առցես այսօրէն ի քեզ առանց գնոց փրկանաց. քանզի եւ յաղթել գիտեմ եւ զպարտելոցն հոգալ: Ընդ այս թէ կասկածես տալ զանձն իմեզ, տայուք հաւատս, թէ յորժամ առ մեզ գայցես, կացցես ողջանդամ անարատ: Ընդ յորժամ գրեացես ինձ, յուշ լինիցի քեզ, թէ ոչ միայն թագաւորի գրես, այլ եւ քումդ թագաւորի: Ընդառաքեցաւ Թերսիպոս տանել տալ զհրովարտակն:

Ինքն ի փիւնիկաստան գաւառն իջանէր, եւ զԲիբղոս քաղաք առնոյր որ առաւ իակ ի ձեռս նորա: Ընտի գային ի Սիդոն, որ երեւելի քաղաք է կանխութեամբ եւ համբաւաւ այնոցիկ՝ որ զնա շինեցին: Ընդ թագաւորեր Ստրատոն գտեալ ի Դարեհէ օգնականութիւն. բայց քանզի ոչ իւր ինչ, այլ ժողովրդեանն կամօք ետ ի ձեռս զքաղաքն,

թագաւորութեանն չհամարեցաւ արժանի: Յանձն եղեւ Եփեսոսիոնի, զի զոր ոք արժանի քան զամենեսեան Սիդոնացւոց թագաւորութեանն համարիցի, զնա կացուսցէ թագաւոր: Ընդ Եփեսոսիոնեայ առակն՝ զկանոք երեւելիք ի մէջ պատանեկայ Սիդոնացւոցն. որոց իբրեւ տուաւ իշխանութիւն թագաւոր լինելոյ, չառին յանձն եւ ասեն, թէ ըստ հայրենի օրինաց ոչ ոք յայն աւագութիւն ելանէ, բայց որ ի զարմէ եւ ի զաւակէ թագաւորացն է: Զարմացաւ Եփեսոսիոն ընդ այն մեծանձնութիւն, զի զոր այլք հրոյն եւ սրով խնդրեն, զայն նոքա արհամարհեալ անգոանէին: Ընդ՛ի՛ւ, ասէ, պատանեակք առաքինիք, զի նախ դուք իմացարուք, թէ որչափ ինչ մեծ է զթագաւորութիւնն անգոանել քան զառնուլն: Բայց տուք զոք յարքունական զաւակէ, որ յիշեսցէ միշտ թէ ի ձէնջ իսկ երախտաւորեալ ընկալաւ զարքայութիւնն: Նոքա իբրեւ ի միտ առին, թէ բաղումք են, որ այնմ ունին ակն, եւ մատուցեալ ողբեն զմի մի ի բարեկամացն Աղե-

քանդրի վասն սաստիկն տենչանալոյ թագաւորութեան, հաստատեցին թէ չիք ոք ազնուագոյն քան զոմն Աբդողնիմոս որ թէպէտ եւ խառն էր ընդ արքունական զարմին հեռաւոր ազգականութեամբ, բայց վասն տնանկութեանն զարուարձանեալ դրախտն գործէր սակաւիկ ինչ վարձու: Աղքատութեանն պատճառք լաւութիւնն էր, որպէս բազմոյ իսկ. միտ եդեալ գործոյ ցերեկութեանն՝ չլսեր զշաչիւն եւ զշառաչիւն գինոյ, որ զամենայն աշխարհն Ասիայոյ դղրդէր:

Յետ այնորիկ յանկարծակի, զոյոյ յառաջագոյնն ասացաւ, առեալ զզարդ արքունական հանդերձին մտանեն ի դրախտ անդր որ եւ այնպէս դիպեցաւ, զի Աբդողնիմոս ի ժամուն սրբէր զդրախտն քաղս հանեալ: Ապա իբրեւ ողջունեցին զնա թագաւոր, մեւս ոմն ի նոցանէ ասէ. Զայս պատմուճան, զոր ի ձեռին իմում տեսանես, պարտ է ընդ այդր աղտեղութեան փոփոխել: Ասա զմարմինդ, որ երիվարեալ եւ գունատեալ է կեղտով եւ աղտով. առ զոգի թագաւորի եւ զժուժկա-

լութիւնդ փոփոխեա ի փառաւորութիւնդ, որում ես իակ՝ արժանի: Ն- յորժամ նատիցիս յաթոռ արքայութեանն եւ լինիցիս տէր կենաց եւ մահու ամենայն քաղաքացեայ, զգոյշ լեր մի մոռանալ թէ որպիսի ոք ես յորժամ զթագաւորութիւնդ առնուս, մանաւանդ թէ եւ վասն որոյ առնուան: Ն- րազ թուէին իրքն Աբդողնիմեայ· եւ երբեք երբեք հարցանէր թէ արդեւք ունիցին առողջ միտս, որ այնպէսն դժնդակ ծաղրն առնիցեն զնա: Ա՛լ իբրեւ տակաւին յամէր իմն, լուացին ի նմանէ զաղտն եւ արկաւ զնովաւ հանդերձ ծիրանի ոսկեհուռն եւ երդմնի եղեն զի հաւատարիմ զնրան ցուցցեն: Ա՛ծաւ ճշմարտութեամբ թագաւոր յարքունիսն, եւ նոքին երթային ընդ նմա:

Յետոյ համբաւն ընթացաւ ա- րագ ընդ ամենայն քաղաքն, որպէս է իակ սովորութիւն. կէսք հաճեցան եւ կիսոցն յաճախեաց զայրումն: Պնծասուն եկեալ զանարգութիւնն եւ զաղքատութիւնն իբիծ տանէին առաջի բարեկամաց Աղեքսանդրի: Ո՛րոմն տայր վաղ-

վաղակի թագաւորն, զի եկեսցէ լնոյր յանդիման, եւ հայեցեալ ընդ երկար, կերպարանք մարմնոյ քո, ասէ, չեն ինչ արգել փառաւորութեան ապագաոհմիդ. բայց զայն կամիմ, ասէ, գիտել, թէ որպէս որդունակ տեւեալ համբերեր աղքատութեանն: Այս ետ նմա պատասխանի այսպէս, թէ Երանի՛ թէ նոյնպէս թագաւորութեանն կարէի ժոյժ ունել. ձեռքս այս բաւական եղեն ցանկութեան իմոյ. ոչ ինչ ունէի եւ ոչ ինչ գտաւ պակաս: Համայաւ զառաքինի միտն ի բանից անտի Աբդողոնիմեայ: Ոմանն որոյ հրաման տայր ոչ զպատրաստեալ միայն արքունական կազմածն նմա տալ, այլ եւ բազում ինչ ի պարսկական աւարէն շնորհել, եւ զգաւառն որ առ քաղաքին կայր, յաւելոյր յիշխանութիւն նորա:

Յայնմ ժամանակի Ամիւնտաս, զորմէ ասացաք թէ յԱղեքսանդրէ ի Պարսիկս գնաց փախստեայ, չորիւք հազարօք Յունաց՝ որ զհետն գնացին նորա, ելեալ ի ճակատուէ՝ եկն եհաս փախստեամբ ի Տրիպողիս: Ընտի զօրս ի նաւս դնէր եւ ի կիւ-

պրոս յղէր, եւ քանզի կարծէր թէ որ զինչ ոք ի ժամանակին յայնմիկ ըմբռնիցէ, զայն ունելոց է, որպէս թէ իրաւամբք եւ արդարութեամբ առացաւ, եդ ի մտի խաղալ գնալ յաշխարհն Եգիպտացւոց. երկոցունց թագաւորացն թշնամի էր, եւ ժամանակացն պէսպէս փոփոխմանց կայր կախեալ հանապազ : Քաջալերէր զզօրսն յանկալութիւն իրացն եւ ասէր այսպէս. Սատակէս հազարապետ Եգիպտացւոց աշխարհին ի ճակատու անկաւ եւ Պարսից պահապանք առանց զօրավարի են եւ անզօր. իսկ Եգիպտացիք միշտ թշնամի եղեն հազարապետացն Պարսից եւ զմեզ առ բարեկամս են ունելոց եւ ոչ առ թշնամիս: Սփոփեալ տագնապէր հարկն զամենայնի եւ զբնաւի զչափ առնուլ : Քանզի իբրեւ ոչ աչողեն իրքն ըստ առաջնոյ անկալութեանն, այն որ լինելոցն է, քան զայն՝ որ առժամայն մօտ կայ, լաւագոյն թուի: Ապա միաբան զաղաղակ բարձին գոչեցին եւ ասեն, տար զմեզ յո՛ կամ իցէ քո: Նա ի դէպ համարեցաւ արկանել զհամարձակութիւն նոցա ի կիր, մինչ

դեռ յուսոյն զերծեալ էին, մտա-
նէ ի դուռն պեղուսիացւոցն, կեղ-
ծաւորեալ թէ ի Դարեհէ առա-
քեցաւ: Ընդեալ զքաղաքն պե-
ղուսիացւոց, ի Մեմփիս տարաւ
զզօրսն. իբրեւ եհաս համբաւն,
եգիպտացիքն՝ քանզի ազգ են զրա-
խորհուրդ, եւ դիպողագոյն ի բուռն
հարկանել զնահակութեան իրաց եւ
ոչ ի վճարել իրս, ելեալ յիւ-
րաքանչիւր գեղից եւ ի քաղաքաց
խուռնընթաց յայն դիմէին ջնջել
զպահակն Պարսից: Նոքա թէպէտ
եւ զահի հարան, սակայն յուսային
իմն տակաւին դրաւել զեգիպտոս:
Բայց Ամինտաս զնոսա պար-
տեալ պատերազմաւ խառն ի քա-
ղաքն արկանէր. եւ բանակ հարեալ
այնուհետեւ, որ յաղթեցինն՝
ընդ անդս եւ ընդ ագարակս թըշ-
նամեաց իբրեւ յանտերունչ երկիր
տարածեալ աւար հարկանէին:
Ման այնորիկ Մազակէս թէպէտ
եւ՝ եառեալ թէ արտաբեկ եղեն զօրքն ի
չաջողելոյ պատերազմէն, այլ իբրեւ
եցոյց թէ ատ անդ ցրուեալ են եւ
ի զեղծի՝ յաղթութեանն համար-
ձակութեամբ, պնդեաց յորդորեաց

ի քաղաքէն ի դուրս յարձակել եւ զոր կորուսինն, միւսանգամ ըմբռնել: Այս խրատ ըստ իմաստութեանն նոյնպէս եւ յաջողեցաւ. միանգամայն ամենեքին զօրավարսն հանդերձ կոտորէին: Այս վրէժս եառ Ամինատաս երկոցունց թագաւորացն, որ ոչ թէ առաւել ինչ հաւատարիմ այնմ էր առ որ անկաւ հատուած, քան այնմ զոր թող:

Իսկ հազարապետքն Դարեհի, որ ճնացեալ էին ի ճակատուն առ Իսեաւ ամենայն զնդաւն հանդերձ որ զհետ երթեալն էր նոցա ի փախըստեանն, առեալ եւ զմանկտի գամբռայն եւ պափղագոնացւոց, ջանային դրաւել միւսանգամ զՂիւդաստան: Բայց Անտիգոնոս հազարապետ Աղեքսանդրի կայր ի վերայ Ղիւդացւոց աշխարհին. սա թէպէտ եւ զբաղումն ի զօրականացն ի պահապանաց անտի առ թագաւոր անդր արձակեալ էր, սակայն անգոնեաց արհամարհեաց զևուժդուժան եւ հան զնուրան ի ճակատ: Նա անդ նոյն բախտ երկուց կողմանց ի կողմանցն հասանէր. իբրեւ երեք պա-

տերազմունք մղեցան յայլ եւ այլ վայրս, ցանեալ ցրուէին պարսիկքն ի նմին ժամանակի նաւամարտիկ տորմիղ նաւաց Մակեդոնացւոցն՝ որ ի Յունաց աշխարհէն կոչեցան, Արիստոմենեայ՝ որ էր յղեալ ի Դարեհէ առնուլ անդրէն զերեսս Հեղլեսպոնտեայ՝ յաղթեն ըմբռնեալ զնաւս նորա եւ զկէտան ընկղմեալ: Յետ այնորիկ ի փառնաբազոս ոստիկան պարսկական նաւատորմիղ նաւաց թափեալ կարասի ի Միղեսացւոց անտի եւ մուծեալ պահապանս ի քաղաքն Քիոս, խաղացեալ երթայր Անդրոս հարեւր նաւու եւ անտի ի Սիփնոս: Եւ զայն եւս կղզիս պահապանօք գրաւէր եւ առնոյր ընչից տոյժս:

Մեծ պատերազմն, որ ի մեծատուն թագաւորաց անտի Եւրոպացւոց եւ Ասիացւոց աշխարհին վճարէր յուսով զամենայն աշխարհ գրաւելոյ, զրպեաց զրպուեաց յարոյց զկէնս եւ զսպառապէնս Յունաց աշխարհին եւ Կրետացւոց: Եդիս զակեդեմոնացւոցս արքայ ածեալ կուտեալ ութ հազարս ի Յունաց անտի, որ դարձան եկին փախատեայ ի Պիղիկեցւոց

աշխարհէն կազմէր մարտ պատե-
րազմի Անտիպատրեայ ոստիկանի
Մակեդոնացւոցն: Արեւտայիք քան-
զի մերթ ի սուսա եւ մերթ ինուսա տա-
յին ձեռս, երբեմն ի Սպարտացւոց եւ
երբեմն ի Մակեդոնացւոց պահապա-
նաց անտի գրաւեալ կային: Ոմայք
թեթեւ ինչ կռիւք եղեն ի մէջ նոցա,
քանզի ընդ մի պատերազմն միաեալ
հայէր բախան, եւ զայնմ պատերազ-
մէ կախեալ կայր այլն ամենայն:

Բ · Ամենայն Ասորւոց եւ փիւնի-
կեցւոց աշխարհն Մակեդոնացւոց էր
բայց ի Տիւրոսէ. եւ ունէր բանակս
թագաւորն ի ցամաքի, ուստի կիրճ
նեղ բաժանէ զքաղաքն: Տիւրոս, որ
քաղաք էր հոյակապ եւ մեծու-
թեամբ եւ մեծապայծառ փառաւո-
րութեամբ առաւել քան զամենայն
քաղաքս Ասորւոց եւ փիւնիկե-
ցւոց, կարծեցուցանէր մտադիրա-
պոյն յանձն առնուլ զբարեկամու-
թիւն Աղեքսանդրի քան զնեղչա-
նութիւնն: Արդ պատկ ոսկի բե-
րէին պարգեւս հրեշտակքն, եւ
պաշար եւս առատութեամբ եւ հիւ-
րասէր մտօք ածեալ էին ի քաղաքէ
անտի: Նա տայր հրաման թէ առ-

ցին պատարագքն իբրեւ ի բարեկամաց, եւ խօսէր քաղցրութեամբ ընդ հրեշտակացն. կամիմ, ասէ, Ալհադնի, զոր յաճախագոյն պաշտէք Տիւրացիքդ, զոհս մատուցանել. զի համարին այսպէս թագաւորք Մակեդոնացւոցն, թէ յայնմ դիպ սերեցան. բայց ինձ եւ ի հրամանէ ազդ եղեւ զայդ առնել: Տան պատասխանի հրեշտակքն թէ մեհեան Ալհադնի արտաքս քան զքաղաքն է, յայնմ տեղւոջ, զոր հին Տիւրոս ինքեանք կոչէցեն. անդ, ասեն, մատուցանես օրինօք զոհս դիցն: Ձեղեւ ժուժկալ ցասմանն, որում եւ ի բնէ չկարէր ժպիժ ունել: Գնուք, ասէ, յուսով վայրացդ զայդ զօր հեռեւակ անգոմանէք, քանզի ի կղզւոջ բնակէք. բայց ընդ հուպ ցուցիք թէ ի ցամաքի էք. վասն որոյ գիտակ լինիջիք զի կամ մատնելոց եմ ի քաղաք անդր, եւ կամ տալոց եմ մարտ պատերազմի ընդ քաղաքիդ: Իսկ բարեկամքն մատուցեալ զդուշացուցանէին զհրեշտակսըն որ այնպիսի պատասխանւով արձակեալ երթային, զի զԹագաւոր՝ զոր Ասորիք եւ Փիւնիկէ ընկալաւ,

եւ նոքա թողցեն մտանել ի քաղաք անդր: Եւ նոքա ի վայրան յուսացեալ խորհուրդ ի մտին եդին ժոյժ ունել պաշարմանն:

Օ՛ի զքաղաքն կիրճ մի չորից վտաւանաց ի ցամաքէ բաժանէ. եւ է կիրճն հանդէպ հողմոյն հարաւոյ, եւ բազում հոսանս աւեաց փրփրեալ զծովեզերքն կուտակէ: Ձէր ինչ, որ քան զայն հողմ խափան կայր գործոյն, որով զկղզին ընդ ցամաք կամէին խառնել Մակեդոնացիքն: Վասնզի յորժամ խաղաղ եւ հանդարտ եւս ծովն իջէ հազիւ թէ կանգնել ինչ ոք կարիցէ. իսկ հարաւահողմն եւ զայն ինչ որ յառաջն արկեալ իցէ, հարեալ խորտակէ եւ ցանեալ ցրուէ ընդ ծովն. եւ ոչ այնչափ հաստատուն ինչ կարկառ մարթի կուտել՝ զոր ալիք ոչ խախտիցեն, որ ընդ կցուածս կազմածոյն մտանիցեն, եւ յորժամ աստակազոյն հողմն իջէ ի գլուխ եւս կազմածոյն ելեալ ալիքն զեղուցուն: Բայց յայնմ ամենայնէ էր մեւս եւս ոչ սակաւ դժուարութիւն. զպարսպօք եւ զաշտարակօք քաղաքին խոր ծով պատէր. չէր մարթ

մենքենայս կանգնել, բայց միայն ի հեռուստ ի նաւացն, եւ ոչ սանդղոց ի պարիսպս մատչել. որմ ի ծովակողմ առ ի շեղ շինեալ արգելոյր զճանապարհ ոտից գնացից. նաւս չունէր թագաւորն, եւ եթէ նաւս եւս ի պարիսպն մատուցանէր, երերեալ եւ անհաստատս ի նետից մարթէին խափանել:

Յայնմ ժամանակի փոքր ինչ իրք յաճախեցին զՏիւրացւոցն համարձակութիւնն: Քանի ի ժամանակին յայնմիկ հրեշտակք կարքեդոնացւոցն կատարել զգոհն տարեկան ըստ հայրենի սովորութեանն. քանզի զկարքեդոն Տիւրացիք շինեցին, եւ իբրեւ ծնիչք առնոյին մեծարանս: Ակսան քաջալերել պիւնացիքն, զի քաջութեամբ ժոյժ ունիցին պաշարմանն. ընդ հուպ, սաեն, գան թիկունք օգնականութեան ի կարքեդոնացւոց: Քանի ի ժամանակին յայնմիկ մեծ մասն ծովուն ի պունիկեցւոց նաւատորմիղ նաւաց պաշարեալ կայր:

Ընդունէաւեւ յետ վճիռն լինելոյ պատերազմին, կարգէին գնէին մենքենայս զպարսպօքն եւ զաշտարա-

կօք, բաշխէին տային զէն եւ զարդ մանկտւոյ, զճարտարապետս արուեստագիտացն որ բազում էին ի քաղաքի անդ, յարուեստանոցս բաժանէին. ամենայն ուրեք հնչէր պատրաստութիւն պատերազմի. կազմէին պատրաստէին եւ ձեռք երկաթիք զի ի վերոյ գործեաց թշնամեացն արձակիցեն, ագռաւք եւ այլ եւս հնարք որ վասն պաշտպանելոյ քաղաքաց են: Ա՛յլ յորժամ երկաթին, զոր հատանելոց էին՝ ի հնոց արկաւ, եւ փքովք զնարոյին բորբոքէին, ընդ բոցովն, ասեն, կային արեան վտակք. եւ զայդ ի Մակեդոնացւոց երկեաղ անդր շրջեցին Տիւրացիքն: Ա՛ւ Մակեդոնացւոց եւս յորժամ ոմանք հաց ի զօրականաց անտի բերականէին, տեսին զի հոսէր արիւն շիթ շիթ: Իբրեւ ահ կալաւ զթագաւորն, Արիստանդրոս որ հմուտ քան զամենայն իղձս էր, ասէր այսպէս թէ արտաքուստ արտաքս էր արիւն հոսեալ, չար էր այդ Մակեդոնացւոցն. նմին հակառակ որովհետեւ ի ներքուստ բնեացդ, սատակումն յայտ առնէ քաղաքին՝ զոր Մակեդոնացիք կամեցան պաշարել: Իսկ Աղեքսանդրոս, քան-

զի հեռի էր տորմիղ նաւացոյ նորա, եւ զմտաւ ածէր թէ առ այլն ամենայն արգել եւ խափան լինիցի նմա երկարն պաշտպանութեան, հրեշտակս արձակէր ի հաշտութիւն խաղաղութեան. առին զնոսա Տիւրացիքն եւ հակառակ իրաւանց եւ արդարութեան ազգաց սպանեալս ի ծով ամային: Իսկ նորա զայրացեալ ընդ անարժան մահ իւրոցն, եդ ի մտի զքաղաքն պաշարել:

Այլ նախ հող պարտ էր կուտել, որ զքաղաքն ընդ ցամաքին խառնէր: Ընդ լուծան լքան անյոյս եղեն զօրքն՝ տեսեալ զկտոր ծովին, որում հապաւ թէ դիպին զօրութեամբ հնար էր լիր արկանել. զի՞րդ, ասեն, մարթի իցէ այնչափ մեծամեծ քարինս դառնել կամ այնչափ ծառս բարձրաբերձս. պարտ է պեղել սպառել զնահանդն, զի արկանիցէ լիր անջրպետութեանն. միշտ եռանդն հանէ կիրճ ծովուդ. եւ որչափ անձկագոյն ի մէջ կղզւոյն եւ ցամաքին շուրջ յածիցի, դոյնչափ մօտեգնեալ զայրանայ: Այլ նա, քանզի չէր անտեղեակ հաճելոյ հանգստութեամբ զմիտս զօրականացն,

կայր պատմէր թէ երեւեցաւ ինձ ընդ քուն տեսիլ վահադնի, որ եւ զաջ ձեռն կարկառէր. եւ թէ նա տանէր զիս, նա բանայր եւ ես մտանէի ի քաղաք անդր: Միանգամայն զհրեշտական ապանեալս ի մէջ մատուցանէր եւ զիրաւունս աղգայ եղծեալս. եւ թէ այս մի քաղաք է, որ զարշաւան յաղթութեանն յանդգնեցաւ խափանել: Եւ այնորիկ գործ ի ձեռն տուաւ զօրավարացն, զի իւրաքանչիւր ոք զիւրան քաջալերիցէ. եւ իբրեւ ամենեքին յորդորեցան, անդէն սկիզբն լինէր գործոյն: Հազում քարինք առ ձեռն կային, զոր հին քաղաքն Տիւրացւոց մատուցանէր. իսկ նիւթ լաստից եւ աշտարակաց շինելոյ՝ ի Լիբանան լեռնէ գայր: Մինչդեռ ի յատակէ անտի ծովուն ի սակաւ ինչ բարձրութիւն ամբառնայր գործն, բայց չէր տակաւին հաւասար ջուրցն երեսաց. մատուցեալ Տիւրացիքն մանր մանր նաւուք, ընդ խաղ նախատէին եւ ասէին, թէ որ զինու զարդու երեւելիք եւ հոյակապք էիք, իբրեւ զգրասոս բեռինս բարձեալ բերէք. Հարցանէին եւս եւ ասէին, միթէ

մեծ եւս ոք քան զնեպտունա իսկ Աղեքսանդրոս։ Այն իսկ թշնամանք առաւել ղչօրան զարթոյց զուարթացոյց։

Երբեւ սակաւիկ ինչ բարձրացաւ քան զջուրն կոյան եւ միանգամայն առուաւրացաւ լայնութիւնն եւ մօտեր ի քաղաք անդր, տեսեալ Տիւրացւոցն զմեծութիւն Հողակուտին, որում յառաջագոյն չունէին ակն թէ բարձրասցի, սկսան շուրջ գալ թեթեւ նաւակօք զգործսն, մինչ չեւ էր հասանել, եւ զայնոսիկ որ ի վերայ գործոյն էին, նետիւք խոցոտել։ Այլազուն համարձակ խոցոտէին, քանզի ինքեանք եւ հեռացուցանել եւ մօտել գնաւակն դիւրաւ կարէին. իսկ նոքա դարձան ի գործոյ անտի եւ զանձինս սկսան պատսպարել. եւ որչափ հեռանայր ի ծովեզերէն կոյան, գոյնչափ որ գինչ ի ներքս արկանէր ուաէր խոր ծովն։ Իսկ թագաւորն հրաման տայր գործօնեայ գործոյն մաշկս եւ վարագոյրս տարածանել, զի յապահովս իցեն ի նետից ձգելոց. եւ երկուս աշտարակս ի գլխոյ անտի Հողակուտին կանգներ, զի ինոցանէ նետս ի նաւան՝

որ ի ներքս խառնիցին, արձակիցեն: Նայց Տիւրայիքն հեռի ուրեք ի տեսլենէ թշնամեացն զնաւան ի ծովեզերան վարեն, եւ հանեալ զօրականս ի ցամաք անդր, զայնոսիկ որ զվէմսն բարձեալ տանէին, կրճատէին: Եւ ի Լիբանանէրին վայրագք Արաբացւոցն յարձակեալ ի վերայ Մակեդոնացւոցն, մինչ դեռ անկարգն կային, զերեսունս ի նոցանէ կոտորէին, եւ սակաւք լինէին ձերբակալ:

Գ· Ընծուհետեւ հարկ համարեցաւ Աղեքսանդրոս զզօրսն բաժանել· եւ զի մի թուիցի թէ յուլութեամբ ծուլութեամբ զմեզ քաղաքաւ դեգերեալ կայցէ, զՊերդիկկաս եւ զԱրտաեերոս ի վերայ գործոյն կայուցանէր, եւինքն թեթեւ զընդաւ երթայր յաշխարհն Արաբացւոց:

Յայնմ ժամանակի Տիւրայիքն նաւ մի յաղթ անհնարին, լեալ ի խելայ կուսէ անտի քարամբք եւ աւազով, մինչեւ առաջոյ կողմանն նաւին վերանալ, օծեալ նաւթիւ եւ ծծմբով աճապարէին վարել թիակօք· եւ իբրեւ առին առագաստքն զբռնութիւն հողմոյն, վաղվաղակի ի

հողակոյտ անդր հասանէին. անդէն հուր հարեալ զառաջակողմամբ նաւին, նաւավարքն ի նաւական վազեցին, որ ի դոյն իսկ պատրաստեալ գտին զՀետ: Իսկ նաւն իբրեւ բորբոքեցաւ հրովն, այսր անդր զԻրըդեն տարածանէր. եւ մինչ չեւ յայն դիմեալ Մակեդոնացւոցն էր, հաւրաւ հուր զաշտարակօքն եւ զայլ եւս գործւովք, որ կային ի գլուխ հողակուտին: Իսկ որ ի մանր նաւական վազեցին, ջահս եւ որ ինչ աջող ի անուն հրոյն էր, ի գործիս անդր արկանէին: Եւ ոչ միայն Մակեդոնացւոց աշտարակքն, այլ եւ վերին տախտակամածքն բորբոքեալ այրէին. եւ ի նոցանէ որ ի վերայ աշտարակացն էին, կէսք ի հրոյն ծախէին եւ կիսոցն զղէնս ընկեցեալ, ի ծով ինքեանք զանձինս արկանէին: Զայլ Տիւրացիքն որ մանաւանդ ըմբռնել կամէին զնոսա եւ ոչ ապաշանել, զձեռս նոցա մինչ ի լիւղն երթային բրովք եւ քարամբք կոշկոճէին. մինչեւ ակարացեալ համարձակ ի նաւան առցին: Եւ ոչ հրով միայն գործին մաշեցաւ, այլ ի նմին աւուր եւ հողմն ուժգին՝ յուզեալ

ի խորոց գծոյն ամենայն հար զբըլ-
ոյն, եւ ի բաղում ալեաց անտի
բախեալ լուծան քակեցան պահան-
դակապաքն, եւ ընդ քարինան հոսեալ
ջրոյն՝ ընդ մէջ զգործն բեկանէր:
Ընդ յանկանել քարանց կուտելոց,
որովք հոլն որ ի վերայ նոցա արկաւ,
բարձեալ կայր, հոսեցաւ ի ծով
անդր. եւ իբրեւ դարձաւ Աղեքսան-
դրոս յԱրաբացւոց աշխարհէն, հա-
զիւ թէ զնշմարանս ինչ եդիտ զկու-
տելոյն:

Յայնմ վայրի, ի միմեանս զյան-
ցանան կրթէին, որպէս սովոր էին ի
չաջողութիւնան դէպ լինել, ուր
մարթ էր ճշմարտութեամբ զան-
ատատ ալիս ծովուն բամբասել:
Զեռն ի գործ արկանէր թագա-
ւորն նոր բլուր կուտել ընդդէմ
հոլմոյն ոչ եթէ ի կոլմանէ, այլ
կշիռ հանդէպ հոլմոյն. զի այն
բլուր զայլ գործիան, որպէս թէ ընդ
նովաւ թագուցեալ իցեն, պահէր.
յաւել եւ զլայնութիւն թմբոյն, զի
աշտարակքն որ ի մէջ կանգնեալ
կայցեն, հեռի իցեն ինեւթից ձգելոյ:
Եւ գծառան բովանդակ հանդերձ
մեծամեծ ատաւվքն ի ծովն արկա-

նէին, եւ յետ այնորիկ քարինս ընոյին եւ միւսանգամ ի վերայ քարանցն կուտելոց այլ ծառս արկանէին. եւ ապա հող ի վերայ կուտէին եւ յայնր վերայ մեւս եւս քարանց եւ ծառոց կարգս կուտեալ իբրեւ աղխիւք իմն զգործս խառնէին:

Ա՛ստ եւ ոչ Տիւրայիքն զոյն ինչ զոր մարթ էր հնարել դառանել վասն զգործն խափանելոյ դանդաղագոյնս ինչ արդեամբք վճարէին: Ա՛ռաւել իմն այն օգնականութիւն լինէր ի նոցանէ, որք հեռագոյն ի տեսլենէ թշնամեացն երթային ընդ ջրովն, եւ գաղտ եկեալ ի կոյտ անդր հասանէին եւ զոսկս ծառոցն երեւելոց մանգաղօք յիւրեանս արկանէին, եւ իբրեւ ձգեալ գային ծառքն զհետ նոցա, բազում ինչ ընդ իւրեանս ի խորան իջուցանէին. եւ ապա զոսկսն թեթեւացեալս եւ զբունս ծառոցն դիւրաւ խախտէին. եւ յետ այնորիկ ողջոյն իսկ կազմածն որ ոսոսվքն կապեալ կայր, կործանէր յիջանել անկանել հիմանցն:

Ո՛րինչ դեռ տրտմէր տխրէր Աղեքսանդրոս, եւ չգիտէր թէ պարտ իցէ տեւել տակաւ, թէ թողուլ եւ

ի բաց երթալ, անդէն եկն նաւա-
մարտիկ տուրմիղ նաւացոյ ի Կիւպրոսէ,
եւ ի նմին ժամանակի Կղէանդրի
եւս այն ինչ եկեալ էր յԱսիա յոյն
զօրականօք Հանդերձ։ Օհարեւր եւ
զուլթասուն նաւան յերկուս թեւս
բաժանէր. զահեակ թեւն պնիտա-
գորաս Կիպրացւոց արքայ յանձան-
ձէր կրատերաւ Հանդերձ, իսկ զԱ-
ղեքսանդրոս յաջում թեւի անդ
բարձեալ տանէր նաւ մի արքունի
Հնդիւք զեկօք։ Այլ եւ ոչ Տիւ-
բայիքն ինչ իշխեցին տալ մարտ պա-
տերազմի նաւացոյ, թէպէտ եւ նաւս
եւս ունէին. բնաւ երիս նաւս ա-
ռաջի պարսպացն եդեալ էին, յո-
րոյ վերայ յարձակեալ թագաւորին,
ընկղմեցին։

Ի վաղիւ անդր ի պարիսպս անդր
նաւքն մօտէին եւ յամենայն կողմանէ
մենքենայիւք եւ մանաւանդ խոյոցն
Հարուածովք զորման բախէր։ Իսկ
Տիւրացիքն իսկ եւ իսկ վաղվաղակի
վիմօք խրամակարկատ առնէին, ձեռն
ի գործ արկանէին յամենայն կողմանէ
մեւս եւս ներքին որմ շինել, զի ե-
թէ առաջին պարիսպն անկանիցի,
նովին զանձինս պատսպարիցեն։

Ռայց ամենայն ուսուեք յաճախէին վիշտքն Տիւրացւոցն. իբրեւ նետըն-կէց մի էր անջրպետութիւնն ընդ հողակոյտն եւ ընդ քաղաքն, զպարսպօքն շուրջ գայր նաւամարտիկ տորմիղ նաւացն, ի ցամաքէ եւ ի նաւաց միանգամայն նեղեալ տագնապէին։ Վասնզի երկուս երկուս նաւս ընդ միմեանս խառնեցին Մակեդոնացիքն, զի առաջակողմանք առ առաջակողմանս իցեն եւ խելքն ի միմեանց անջրպետեալ զատանիցին, որչափ թէ մարթիցին յիրերաց զատանել։ Այն անջրպետութիւն խելացն նաւացն ընոյին կապեալ հաստատուն տախտակամածս եւ կամուրջս ի վերայ տարածեալ, զի զզօրսն բարձեալ ունիցին. այսպէս կարգեալ կալմեալ զնաւսն ի քաղաք անդր մատուցանէին. անտի արձակէին նետք ի յառաջամարտիկ նահատակն Տիւրացւոցն յապահովացեալ Մակեդոնացւոցն, քանզի ի խելացն անտի նաւացն ամրացեալ էին զօրականքն։ Յորժամ էր հասարակած գիշերոյ, հրաման տայր նաւացն պատրաստեցոյ այնպէս, որպէս յառաջագոյն ասացաք, շուրջ գալ զպարսպօքն,

եւ յամենայն կողմանց ի քաղաք անդր նաւքն մատչէին եւ Տիւրոսիքն, անյուսութեամբ ապշեալ ընդդիմացեալ կային. յանկարծակի ամպք թանձրացեալք յօդս տարածանէին, եւ սակաւ լոյն՝ որ տակաւին շողայր, չիջաւ ի տարածանել միդի եւ մառախղի: Ապա տակաւ ամբառնայր ծուխն ահադին, եւ յետ այնորիկ ծփեալ յուզէր ի սաստիկ հողմոյ, եւ զալիան յարուցեալ դրդռէր, եւ ընդ միմեանս զնաւսն հարկանէր: Ականն լուել կապանք որով ընդ միմեանս նաւքն կապեալ էին, անկան տապալեցան տախտակամածքն, եւ մեծաւ շառաչմամբ ի ծով անդր զգօրսն ամայէին: Դանդի չէր իսկ մարթ ամենեւին զնաւսն վարել ի միջ ալեացն յուզելոյ. զօրականք զգործս նաւորդացն ամբռնէին եւ նաւավարք զզօրականին. եւ որպէս յայնպիսի ինչ պատահարս դէպ լինիցի, որ հմուտքն էին՝ տգիտաց անսային. զի նաւապետքն՝ որ յայլ ժամս սովոր էին հրամանս տալ, յայնմ ժամանակի առ մահուն տապնապի որ ինչ հրամայէր, զայն կատարէին: Ապա սաստկագոյնս

դանալից եղեալ ծովուն ի Թիւակացն, հաւաներ նաւորդացն որ իբրեւ յափըշտակէին իմն գնաւան. եւ ի ծովեղը անդրնաւքն հասին, բայց շատք խորտակեցան:

Ընդ այն աւուրս երեսուն հրեշտակք ի վերայ հասանէին ի Կարքեդոնացւոյն, զի եղիցին առաւել պաշարելոյն սփոփութիւն եւ ոչ զօրաւիգն օգնականութեան. զի տային զբոյց Թէ խափանեցան ընտանի պատերազմաւ Պիւնացիքն, եւ ոչ եթէ զաէրութենէ, այլ զանձանց փրկութենէ կռուին: Յայնժամ Սիրակուսացիքն այրէին քանդէին զաշխարհն Ափրիկեցւոց, եւ ոչ հեռացոյն ի Կարքեդոնացւոյ պարսպացն բանակ հարեալ նստէին: Բայց չվհատեցան Տիւրացիքն, Թէպէտ եւ ի մեծ յուսոյ անտի անկան, այլ զկանայս եւ զմանկտի տային տանել ի Կարքեդոն, զի քաջութեամբ համբերիցեն իրիք իրիք որ պատահիցէ, յորժամ զիւրեանց սիրելիս արտաքոյ քան զվիճակ հասարակաց վշտացն հանեալ ունիցին: Եւ իբրեւ մի ոմն ի քաղաքացեացն յայտ առնէր ի ժողովն. եթէ երեւեցաւ

ինձ ընդ քուն դէմք երեսաց Ա-
պողինեայ, զոր առաւել պաշտա-
մամբ մեծարեն, զի Թողոյրնա զքա-
ղաքն, եւ Հողակոյան՝ որ ի Մակե-
դոնացւոց արկաւ ի ծովուն, յան-
տառախիտ խոխոմն էր փոխեալ.
Թէպէտ եւ Թեթեւ ոք էր որ ա-
սէրն, այլ քանզի առ ահին մեռ
ի հաւատալ դժընդակացն էին, ա-
կռով շղթայիւ զպատկերն կապեցին,
եւ զկապանս պնդեցին ի բադինն
վահադնի, որում եւ զքաղաքնուի-
րեալ էին ի պահպանութիւն, որ-
պէս թէ այն աստուած գրաւեալ
ունիցի զԱպողոն: Ի Սիրակուսացւոց
քաղաքէն զայն պատկեր բերին Պիւ-
նացիքն եւ կանգնեցին ի մեծի հայ-
րենի աշխարհին իւրեանց եւ բա-
զում այլ եւս աւարօք քաղաքացն
յիւրեանց առելոց, իբրեւ զկարքե-
դոն՝ զՏիւրոս զարդարեցին: Հազումք
եւս հաւանեցուցանէին նորոգել
զզոհն, զոր չհամարիմ իսկ հաճոյ
դիցն. որ եւ բազում ժամանակ
էր Թողեալ. զի մանուկ մի տոհ-
մային զենոյի Զրուանայ. ասի թէ
կարքեդոնացիքն զայն սեղանաղերծ
անօրէնութիւն եւ ոչ եթէ զոհ,

որ ի շինչաց անտի քաղաքին էր աւանդեալ, առնէին մինչեւ յկործանումն քաղաքին իւրեանց: Եւ եթէ չէր ծերոյն ընդդէմ դարձեալ, որոց խորհրդով ամենայն վճարէր, յաղթէր մարդասիրութեան ժբնդակ սովորութիւնն:

Այլ հարկ, որ քան զամենայն արուեստս ճարտարացն ճարտարապոյն եւ հզօրագոյն է, ոչ միայն զսովորական գործիսն յիշեցուցանէր, այլ եւ իմն իմն նոր թելադրէր: Օ՛ի վասն զնաւան արգելլոյ, որ ընդ պարսպօքն մտանէին, ագռաւս եւ ձեռս երկաթիս ընդ հասատ ձողկապէին, զի յորժամ մենքենայիւք զձողսն յառաջ մղիցեն, յանկարծակի զչռւանան թողացուցեալ, ի վերայ արկանիցեն: Երկաթք կորացեալք եւ մանգաղք կախեալք զձողոյ անտի, կամ զմարտիկն կամ զնաւան իսկ զկռւիչն խորտակէին: Օ՛վահանան պղնձիս ջեռուցանէին աստիկ հրով եւ լցեալ ջերմն աւազով եւ եփեալ կաւով, ի պարսպացն յանկարծակի արձակէին. եւ քան զամենայն ժանտ չար այն էր. քանզի յորժամ ընդ կարանս զրա-

հիւն եւ ընդ մարմինն ջերմ աւազն մտանէր, եւ չէր մարթ իւիք ի բաց թօթափել, եւ յոր ինչ մերձենայր, կիզայր· իսկ իբրեւ զդէնան ընկեներին եւ թօթափէին զամենայն, որով իւիք ամրանալն կարէին, վէրս առնուին առանց պատասպարութեան. իսկ ազռաւքն եւ ձեռքն երկաթիք՝ որ մենքենայիւքն արձակէին, զբազումս յափշտակէին:

Գ· ՅԱՑՆՄ վայրի ձանձրացաւ վաստակաբեկ եղեւ թագաւորն, եդ ի մտի քակել զպաշարումնն եւ երթալ յաշխարհն Եգիպտացւոց: Վասնզի թէպէտ եւ արագ արագ ալշաւեալ ընթացան ընդ աշխարհն Ասիացւոց, զպարսպօք քաղաքի միօչդեզերեալ կայր, թողեալ զայնչափ պատեհ պատեհ իրս: Եւյէլ ամօթ համարէր եւ զդատարկն ի բաց երթալ եւ զղուրն կալ եւ յամել. եւ զանուն եւս քաջութեան որով առաւել յաղթէր քան եթէ զինուքն, համարէր իմն աղարտել, եթէ զՏիւրոս թողլոյր որպէս վկայ, զի երաշխաւորեսցէ թէ զոյ նմա հնար ի պարտութիւն մատանել: Եւդ ոչ ինչ թողլոյր, զոր ոչ փորձէր. բազում նաւս

հրամայէր հասուցանել եւ ընտիր ընտիր զօրականաց ի նաւան ելանել։ Յանկարծակի գազան յաղթանդամ վերացեալ թիկամբքն ի վերայ ջուրցն երեւեալ զյաղթ մարմինն ի վերայ հողակուտին, զոր Մակեդոնացւոցն արկեալ էր թաւալէր. եւ կոծեալ զալիան ամբարձեալ յերկոցունց կողմանց նշմարէր. յետ այնորիկ ի գլխոյ անտի հողակուտին միւսանգամ ի ծով անդր մխրճէր, եւ մերթ մեծաւ մասամբն ի վեր քան զալիան ամբարձեալ եւ մերթ ծածկեալ ընդ ալեօքն որ ի վերայ հոսէին, ոչ հեռի ի պարսպաց անտի քաղաքին եւ ի դուրս։ Յերկոցունց կողմանց ուրախարար լինէր տեսիլ գազանին. Մակեդոնացիքն ըղձանային այսպէս թէ ճանապարհ յուցանէր զօրծոյն արկանելոյ, իսկ Տիւրացիքն՝ թէ նեպտունս վրէժխնդիր յայտնեալ ծովուն գրաւելոյ, յափշտակեաց զգազանն, եւ հողակոյտն ընդ հուպ կործանելոց է։ Ընդ այն ուրախ եղեալ ի խրախուճինս հատեալ ծանրայան գինւով, եւ այնպէս ընդ ծագել արեգականն ինաւս ելանէին ի զարդարեալս ծաղկօք պսակօք. այսպէս

ոչ միայն զըղձութիւն յաղթութեանն ի ձեռն առին, այլ եւ զուարթախութիւնն կանխագոյն ակամն:

Դէպ եղեւ զի թագաւորն Նաւատմարտիկ Նաւացոյն յայն կողմն հրամայեալ էր վարել, երեսուն մանր մանր նաւս թողեալ ի ծովեզերին. զերկուս նաւս ի նաւացոյ անտի ըմբռնեալ Տիւրացւոցն, զայլսն մեծաւ ահիւ պախեցուցանէին, մինչեւ զիւրոցն զաղտաղակ լուեալ Աղեքսանդրի գնաւսն ի ծովեզրն՝ ուստի դոչիւնն էր, հասուցանէր: Օ՛տաւջինն նաւ մի արքունի ի Մակեդոնացւոցն հրնդիւք ղեկօք, որ քան զայլ նաւսն առաւել էր երագութեամբ, ի թիկունս հասանէր, զոր իբրեւ տեսին նաւք Տիւրացւոցն, երկուք ի նոցանէ ի հանդիպոյ անտի յարձակեալ դիմեալ գային յերկոսին կողսն նորա. ի միւն ի նոցանէ նոյն նաւ հնդիւք ղեկօք ձեպեալ՝ հարկանել հարաւ ինքն ի կառուցան, բայց անդէն կալաւ գնաւ: Մինչ դեռ այն նաւ որ չէր կարեալ, համարձակ դիմեալ ի մեւս կողմն նաւի թագաւորին յարձակէր, նաւ մի ի նաւացն Աղեքսանդրի ի դէպ իմն ընդ դոյն իսկ նաւ՝ որ ի վե-

բայ երթայր նաւու թագաւորին, սաստիկ ընդհարկանէր, որպէս զի ի խելաց անտի ի ծով անդր թափէր նաւապետն տիւրացի: Ապա գային հասանէին բազում նաւք ի նաւացն Մակեդոնացւոց, եւ հասեալ եւս էր անդր թագաւորն. անդէն Տիւրացիքն զԹիական ի գործ արկեալ, հազիւ ուրեմն հանին ի նոցանէ, զնաւն որ կայր կուռեալ. եւ ամենայն նաւքն միանգամայն ի նաւահանգիստն դառնային: Ա աղվաղակի գՏեառ մտեալ թագաւորին՝ թէպէտ եւ ի նաւահանգիստ անդր չկարաց լինել միջամուխ, քանզի ի նեաւիյն մերժեալ լինէր ի բայ. բայց զնաւան դրեթէ զամենեսին իակ կամ ընկղմէր կամ ըմբռնէր:

Տուեալ երկուց աւուրց ժամանակի ի հանգիստ զօրացն, եւ հրամայեալ նոցա եւ զնաւան եւ զմնացեալ քենայան միանգամայն մօտ մատուցանել, զի յամենայն կուսաց ծանրանայցէ ի վերայ երկուցելոցն. ինքն ի բարձրաբերձ աշտարակ ելանէր քաջութեամբ թէպէտ եւ վտանգ էր, քանզի երեւելի էր նա արքունական նշանաւն եւ փայլածուն զինուն զար-

դուն. ընդ նա նախ կամէին նետ ձգել: Եւ ամենեւին իսկ արժանի իրս առեանելոյ վճարէր. զբազումս ի յառաջամարտիկ նահատակացն որ ի պարսպացն կռուէին՝ գեղարդեամբն Թափանցեանց հարկանէր, եւ զոմանս եւս ի մօտէ սուսերաւն եւ ասպարաւն հարեալ ի վայր հռսէր. քանզի աշտարակն՝ ուստի մարտ եղեալ մնքաւէր, գրեթէ կէս իսկ պարսպացդ թշնամեացն էր: Ընդ ի ստէպ բախելոյ խոյոցն լուծան քակեցան պահանգակապք քարանցն եւ չդոյր այնուհետեւ իւիք ամրանալ. եւ նաւամարտիկ տորմիղ նաւացն էր միջամուխ նաւահանգստին, այլ եւ ոմանք ի Մակեդոնացւոց անտի յաշտարակս թշնամեացն ի լքեալս հասին մտին. իսկ Տիւրացւոցն յայնչափ չարեաց անտի ի պատուիրն մատնեալ կէսք երթեալ ի մեհեանս ապաստանէին աղաչելով, կիսոց աղաչեալ զդրունս ապարանիցն գրաւեն պնչխանութիւն ազատն մահու. ոմանք յարձակին ի թշնամի անդր, զի գոնէ մի առանց զանձանց վրէժն խնդրելոյ մեռանիցին. իսկ մեծ մասն զասանիս յարկացն հասեալ ունէր եւ

վերջս եւ որ ինչ զինչ առ ձեռն դի-
պէր՝ ի վերայ արձակէին այնոցիկ՝
որ ի ներքոյ գնային : Ընդ քաղաքն Կոս-
զամենեսին հրամայէր սպանանել
բայց յայնցանէ՝ որ ի մեհեանն ա-
պաստանեցին , եւ յարկացն հրամանն
տայր հրձիգ լինել : Ծանր եւ այս
ամենայն պատմեցաւ ի ձեռն քա-
րոզացն , բայց ոչ ոք՝ որոյ զէն դոյր ,
յանձն առ ի դիմի խնդրել օգնակա-
նութիւն . մանկտուց եւ կուսանաց
զմեհեանն միանդամայն լցեալ էր ,
իսկ արք ի գաւթի անդ իւրաքան-
չիւր ապարանիցն կային պատրաս-
տեալք մնջեղնելոյն : Սակայն բա-
զմոց փրկութեան պատճառք եղեն
Սիդոնացիքն . որ ընդ պահապանս
Մակեդոնացւոյն էին: Որք մտանել
մտին եւ ի քաղաք անդր ընդ այ-
նոսիկ՝ որ յաղթեցին, այլ յիշեալ նո-
ցա զազգականութիւնն՝ որ ընդ Տիւ-
րացւոց էր նոցա , քանզի համարէին
այսպէս, թէ զերկոսին քաղաքան Ա-
զենորայ շինեալ է, զբազումս ի Տիւ-
րացւոց անտի եւ պաշտպանութեամբ
իսկ ածին ինաւս իւրեանց, եւ ինոսա
թագուցեալք ածան ի Սիդոն :
Ընդ եւտասան հազարք ի մնջեղնու-

թենէ անտի ապրեցան այնպէս գաղատագողի: Եւ թէ որչափ ինչ արիւն եւ ապաժոյժ հեղաւ, աստաւին իսկ մարթի առնուլ ի միտ, զի ի մէջ պարսպաց քաղաքին վեցհազար վառելոց կոտորեցան: Յետ այնորիկ տեսիլ դժնդակութեան՝ յաղթողացն երեւեցուցանէր սրտմտութիւն թագաւորին: Զերկուս հազարս՝ որ ի կոտորածէ անտի մնացեալ էին, ի խաչս բեւեռեալ ընդ երկայնութիւն ծովեղերային՝ կախեցին: Ննայեալ հրեշտակացն կարքեդոնացւոց, խոստանայր նոցա մարտ պատերազմի, զոր մօտաւոր իրացն հարկ յամեցուցանէր:

Տիւրոս յերթեներորդում ամենեան սկիզբն լինելոյ հարկանելոյ ի դիմի պատերազմին, առաւ, երեւելին առ յապա ժամանակաց եւ հոյակապ քաղաքն սկզբանն կանխութեամբ եւ բազում եւ պէսպէս բախտին փոփոխմամբ: Անգենորայ շինեցաւ եւ բազում ժամանակս՝ ոչ միայն դրացի ծովուն, այլ յոր ծով եւ հասին տորմիղք նաւաց նորա, տիրեաց: Եւ եթէ կամ իցէ համբաւուցն հաւատալ, այս ազգ է՝ որ

նախ ուսոյց գՀանգամանս դպրութեան նշանագրաց եւ կամ ուսուսւ: Գաղթականք նորա ընդ ամենայն աշխարհս տարածեալ են. Կարքեդոն յԱփրիկեացւոց աշխարհին, Թեբք ի Բիովտիա, Գադիս յՈվկիանոս ծովուս: Ես այսպէս կարծեմ, թէ քանզի շրջէին նոքա համարձակ ընդ ծով, հասեալ բազումանգամ յերկիրս անծանօթի ամենեցուն՝ ընտրեցին բնակութիւնս մանկտուց, որ յայնժամ բազում էր նոցա. կամ թէ վասն զի ձանձրացան բնակիչքն ի բազում շարժմանց երկրի, քանզի եւ աւանդի իսկ այսպիսի ինչ, Հարկ համարէին այնուհետեւ զինուք եւ սպառազինօք նոր եւ արտաքին բնակութիւնս անձանց խնդրել: Ընդ ընդ բազում պատահարս անցեալ եւ յետ կործանմանն միւսանգամ ծնեալ, այժմ յերկայնաժամանակեան խաղաղութեանն՝ որ զամենայն դարմանեալ հաստատեաց, ընդ Հռոմայեցւոց մարդասէրն խնամակալութեամբ՝ հանգեաւ:

Ե. Ընդ աւուրսն ընդ այնոսիկ եհաս Հրովարտակն Դարեհի, եւ իբրեւ առ թագաւոր էր գրեալ Հրովարտակն: Խնդրեր զի զկնի դուստրն

որում Ստաահիրա անուն էր, առյէ Աղեքսանդրոս իւր ի կնութիւն. եւ թախանձէ լինիցին ամենայն նահանգն՝ որ ընդ Եղեսպոնտոս եւ ընդ Աղիւս գետ կայցէ. եւ ես, ասէ, զկողմանն՝ որ ընդ արեւելս Հայիցին, շատ համարիմ: Ապա եթէ չառնուցուս յանձն, որ ինչ տուաւ՝ ընդունել. ոչ ցանդ ի նմին հաստատութեան կայցէ մնայցէ բախան. այլ միշտ իսկ որչափ ի ցանկալի փառաւորութիւնս իցեն մարդիկ, սակայն հասանիցէ մեծ ինչ հակառակութիւն ի վերայ: Երկնչիմ, թէ մի ըստ օրինակի հաւուցն թուխնոց՝ զորս բնութեանն թեթեւութիւն թուուցեալ ի բարձունս տանիցի, տարապարտ մտօք մանկութեամբ վերացեալ հպարտանայցես: Զի՛ք ինչ դժուարին. քան յայնմ տիոց հասակի զոյնչափ բախտ ի ձեռն առնուլ: Կան իմ տակաւին մնացորդք բազում, եւ ոչ միշտ յանձուկան անկանիցիմ ի բուռն. պարտ է քեզ ընդ Արածանի անցանել եւ ընդ Դկղաթ եւ ընդ Երասխ եւ ընդ Հիւդասպ, որ ամուրք մեծամեծք են արքայութեան իմոյ: Հասանիցէ գալ ի դաշտս, ուր ամաչել պարտ

իւէ ընդ քոյոցն նաւապուԹիւն: Ն՚րբ
ի Մարաստան կարիցես մնել եւ ի
վրկանացւոց եւ ի Բակտրիացւոց
աշխարհն եւ ի Հընդիկան, որ առ
Ովկիանոս ծովու բնակեալ են. զՍոդ-
դիանացւոց եւ զԱրաքոսիացւոց ա-
սիցեմ իսկ ոչ զանուանն, եւ զայլ
եւս աղգն կաւկասու եւ Տաճա-
յեայ կողմանցն: Ն՚ծերուԹիւն հա-
սանիցէ որ զայնչափ աշխարհօք
երԹեալ շրջիցի եւ առանց կռուոյ
իսկ: Բայց աղէ դու դադարեա ի
կոչելոյ զնա ի վերայ քո, զի եԹէ
դամ ի կորուստ քո դամ: Տայր պա-
տասխանի Աղէքսանդրոս յայնոսիկ
որ զԹուղԹն բերին. ԹէԴարեհ
ինձ զօտարին խոստանայ, եւ զոր
կորոյան իսկ Համօրէն, կամի իմն
զնոյն բաժանել տալ. տայ ինձ ի
Թախանձս զՊ՚իւդաստան եւ զՅոնի-
ացիս եւ զԵւղոլացիս եւ զեգերս Եղ-
ղեպտոնաս ծովու, որ իմում յաղ-
ԹուԹեանս վարձք են: Օրէնք ի
յաղԹողաց դնին եւ ի յաղԹելոյ ըն-
կալեալ լինին: Ն՚ԹէԻնքն միայն չգի-
տիցէ, Թէյորմէ կարդի կայցեմք
երկոքեան, աճապարեսցէ զալ ըն-
տրել վաղվաղակի մարտիւ պատե-

բազմաւ: Այլ ես քանզի անցի ընդ ծովն, ոչ եթէ զնիկիկեցւոց կամ զՂեւդացւոց աշխարհն, քանզի այնչափ մարտի այն վարձք սակաւ են, այլ զՊերսեպողիս զդլուխ արքայութեան նորա, ապա զբակտրիս եւ զԵկբատանս եւ զկողմն ծագայն արեւելից ընտրեմ իշխանութեան իմում: Ընդ որ կայս փախստեայ դիմեալ գնայցէ, սակայն մարթեմ պնդեալ զհետ մտանել նորա. դադարեսցէ այսուհետեւ զարհուրեցուցանել եւ երկեղուկս արկանել դեռով՛ք այնմ՝ զորմէ ապդն եղեւ նմա, թէ անց ընդ ծովս: Յաղաւորքն զայս ինչ միմեանց գրեցին:

Իսկ Ռոդոպիքն զքաղաքն իւրեանց եւ զնաւահանգիստն տային Աղեքսանդրի: Նա զնիկիկիա տուեալ էր ի ձեռս Սոկրատեայ, եւ փիղոտայ հրաման առեալ էր վերակացու լինել Տիւրացւոց գաւառին: Ոմն սորբիա՝ որոյ անուն Խոր կոչիցի, յանձն առեալ էր Պարմենիոնի՝ Անդրոմաքայ, զի ինքն երթայցէ ի պատերազմն՝ որ անդէն իսկ ի վերայ հասեալ կայր: Իբրեւ առ հրաման հե-

վեստիոն նաւամարտիկ նաւօք զեզերբք փիւնիկեցւոց աշխարհին շըրջեալ անցանել, զայր հասանէր թագաւորն ամենայն զօրօք հանդերձ ի քաղաքն Գազայեաց:

Յաւուրն յայնմիկ ոճն մեծ էր Խաթիացւոցն եւ համագունդխուռնընթաց առ հասարակ զայր խըռներ ամենայն աշխարհն Յունաց: Յայնմ ժողովի Յոյնք՝ քանզի ըստ ժամանակացն իմն զարթնուն միտք նոցա, վճիռ եառուն թէ հնգետասան հրեշտակք երթայցեն առ թագաւոր անդր եւ վասն արութեանցն եւ իրաց քաջութեան վճարելոց վասն փրկութեան եւ ազատութեան Յունաց աշխարհին, տարցին յաղթութեան պարգեւ պսակ ոսկի: Նոքին սակաւիկ մի յառաջագոյն բուռն հարեալ զհողմն ունէին զանյայտ համբաւուցն, որպէս զի յո ուրեք առեալ տանէր բախտ զտաստանեալ միտս նոցա, ընդ այն սակս զհետ անկեալ երթային:

Այլ ոչ երթէ ինքն միայն թագաւորն երթեալ հասանէր ի քաղաքն, որ չառնոյին յանձն տակաւին զլուծ իշխանութեանն. այլ

եւ հաղարապետք եւս նորա զօրավարք քաջք ի քաղաքս բազում դիմեալ երթային։ Պաղաս ի Պափղագոնիա եւ Անտիգոնոս ի Ղիկաւոնիա. եւ Բաղակրոս յաղթեալ ի դառնեալ հաղարապետին Դարեհի՝ առ զքաղաքն Միղետացւոց. Ամփոտերոս եւ Եգեղոքոս հարեալ վաթսուն նաւատորմիղ նաւուք ըզկղզիան՝ որ ընդ մէջ Ասիացւոց եւ Ասիացւոց աշխարհին իցեն, նուաճեցին ընդ ձեռամբ թագաւորին։ Յետ Տենեդացւոց կղզւոյն առնլոյ՝ ի մոի եգին զՔիոս ի բուռն առնուլ, քանզի կամաւ իսկ բնակքն կոչէին։ Բայց Փառնաբազոս հաղարապետ Դարեհի, ձերբակալ առնէր զայնոսիկ՝ որ ի բանի միամտեալ էին ընդ Մակեդոնացւոցն. եւ անդրէն միւսանգամ Ապողնիդեայ եւ Ամֆանազորայ՝ որք իւրուքն կողմանն բաժանակից էին, տայր զքաղաքն սակաւ ինչ զօրօք պահապանօք։ Պուսակալք Աղեքսանդրի տեւեալ մնային պատել պաշարել զՔիոս, ոչ եթէ այնչափ իւրեանց ինչ զօրութեամբն, որչափ նոցունց իսկ՝ որ պաշարեալն էին, կամօք եւ յո-

ժարուԹեամբ: Նա եւ ոչ վրիպեցին կարծիք մտաց նոցա. քանզի որ ի մէջ Ապողոնիդեայ եւ զօրաւարաց զօրացն խառովուԹիւնն լինէր, տայր մուտանդէն ինեղբս իակ ի քաղաքն դիմելոյ: Նակ իբրեւ ի դրանցն խոստակել՝ ի ներքս միջամուխ լինէին Մակեդոնացւոց վաշտքն, քաղաքացիքն յառաջագոյն իակ նիւԹեալ զևորհուրդ մատնուԹեանն, միահամուռ եկեալ խառնէին զանձինս ընդ միմեանս եւ ընդ ներքսոս. եւ ի կատարել պահապանացն Պարսից, փառնաբազոս Ապողոնիդեաւ եւ Աթանագորաւ հանդերձ կալեալ կապեալ մատանէին. եւ երկոտասան նաւք հանդերձ զօրականօքն եւ նաւավարօք, բայց ի նոցանէ երեսուն նաւք դատարկք եւ մակոյկք հինից. եւ երեք հազարքն Յունաց ածեալ ի վարձու ի Պարսից անտի: Զոսոսա բաշխեին առ իւրեանց գունդսն, եւ զՀէնան պատժէին եւ զնաւավարան գերեալ՝ յաւելուին ի նաւան իւրեանց:

Դէպք տային Արիստոնիկեայ Մեթիմնէացւոյ հարստին՝ հինի նաւուք, քանզի անգէտ էր իրացն՝ որ

առ քիաւ եղեն, յառաջնում պահու
դիշերոյն եկեալ հասեալ կալ իդրուն
նաւահանգստին. եւ հարցեալ ի պա-
հապանաց անտի թէ ո՞ իցէ. տայր
պատասխանի թէ Արիստոնիկոս եկի
առ փառնաբազոս: Նոքա ասեն.
փառնաբազոս ի քուն կայ, եւ չէ
մարթ երթալ այժմ առ նա, բայց
բարեկամիդ եւ հիւրոյդ բացցի նա-
ւահանգիստս, եւ վաղիւ հասանիցէ
տեսանել զփառնաբազոս: Արիստո-
նիկոս ոչ ինչ երկուանայր նախ ին-
քնին մտանել, մտին եւ մակոյկքն
առաջնորդին իւրեանց. եւ մինչ դեռ
մօտէին իսկ նաւակքն ի դար անդր
նաւահանգստին, փակեցաւ ի պահա-
պանաց անտի դուռնն. եւ որ ան-
դէն մօտ ննջէին, զարթուցեալ զի-
նէին ի նոցունց իսկ ի պահապանացն.
եւ ամենեցունց նոցա շղթայք ընդ
անձն անկանէին եւ ոչ ոք ի նոցանէ
իշխէր ընդդէմ դառնալ. ապա մատ-
նեալ լինէին ի ձեռս Ամիւտաերեայ, եւ
Հեգեղոքայ: Ընտի անցանէին Մա-
կեդոնացիքն ի քաղաքն Միտիղենա-
ցւոց՝ զոր արդ եւս քարէս աթենա-
ցի ի բուռն առեալ ունէր եր-
կու հազար պարսից պահապանօքն:

Բայց իբրեւ չունէր ժոյժ պաշարմանն, զքաղաքն ի ձեռս տուեալ դաշինս կռէր ողջանդամ ի բաց երթալ, եւ էլ չոգաւ ի կղզի անդր Իմբրացւոց: Իսկ Մակեդոնացիքն խնայեցին ի նոսա, քանզի անձնատուր եղեն:

Զ. ՊՈՒՐԵՀ անյոյս լեալ ի խաղաղութենէն՝ զոր ի ձեռն հրովարտակաց եւ հրեշտակացն կարծէր ի միջի հաստատել, ապա ուշ առնէր զզօրան անդրէն գումարել եւ փութանակի երթեալ տալ ճակատս: Հրաման տայր զօրավարաց զօրացն միանգամայն ի Բաբելոն հասանել, եւ Բեսեայ եւս՝ որ Բակտրիացւոց հազարապետ էր, պատուէր տայր յաճախագունդ զօրօք առ ինքն իջանել: Իսկ Բակտրիացիքն ի մէջ այնց ազգաց արագագոյնք են եւ շինականագոյնք եւ յոյժ իսկ օտար են ի Պարսից զեխութենէն. եւ չեն հեռի ի պատերազմող ազգէ Սկիւթացւոցն եւ ընդելեալք կեալ յափշտակութեամբ, միշտ զինուք սպառազէն շրջէին: Ընդ Բեսոս՝ որ ոչ սրտի մտօք զերկրորդական աշտիճան պատուոյն ունէր, ապատամ-

բութեան կարծեօք երկեւղ ի միտս թագաւորին արկանէր: Զի որով-հետեւ թագաւորութեանն ակն եդեալ էր, կասկած գոյր մատնութեան՝ որով միայն մարթէր թագաւորութեանն հասանել:

Ալ Աղեքսանդրոս յուզէր եւ խնդրէր մեծաւ փութով եւ հոգաբարձութեամբ, թէ յո՞ր նահանգ արդեւք Դարեհ երթայցէ. բայց չկարէր գիտել եւ իմանալ, զի սովորութիւն իմն էր Պարսից զծածուկս թագաւորացն հաւատարմութեամբ թագուցանել: Ել ահ եւ ոչ յոյսք բարութեանց որսան բարբառ ի բերանոյ, որով յայտնին ծածուկքն: Զին խրատք թագաւորաց՝ լռութեան օրէնս հաստատեցին մահու պատժով: Ելզու քան զայլ ինչ ամենայն յոռութիւն՝ սաստիկ պատժի. այսպէս համարին, թէ չմարթի մեծի իրիք իրաց յայնմանէ վճարել, որում լռելն ծանր իցէ, ուր այսպէս կամեցաւ բնութիւնն թէ քան զամենայն՝ այն դիւրին իցէ մարդոյ:

Ման այնց պատճառանաց Աղեքսանդրոս առանց դիտելոյ զա-

ՄԵՆԱՅՆ՝ որ ինչ ի թշնամեաց պար-
գեւեր, շուրջ պաշարեալ նաւէր
զԳազացւոց քաղաքաւն: Եր իշխան
քաղաքին Բեաիս՝ Հաւատարիմ յոյժ
իւրում թագաւորին, եւ սակաւ
ինչ պահապանօք պահէր զՀաստա-
բեաս պարիսպն: Ընդ քաղաքանդրոս
հայեցեալ ընդ վայրացն դիր, հրա-
ման տայր առնել գեանափորս, զի
դիւրին եւ կակուղ էր հողն ընդու-
նել զդործն ծածուկ. քանզի բա-
զում իսկ աւազ զեղու ծովն դրացի,
ոչ խիճք կամ քարինք կամ վէմք
ի մէջ գեանափորացն արգել եւ
խափան լինին: Եւ այնուհետեւ
յայնմ կողմանէ՝ զոր չկարէին նշմա-
րել քաղաքացիքն, սկիզբն առնէր
գործոյն, եւ զի մի տացէ զգալ զայն
նոցա, հրամայէր զաշտաբարկան ի
պարիսպան մատուցանել: Բայց
հողն չէր պիտանացու ի շարժել
զաշտաբարկան, յորժամ զինջեալ
նաւէր աւազն, եւ յապաղէր զդնացս
անուցն եւ տախտակամածք աշտա-
բարկացն խորտակէին եւ բազումք
խոցէին առանց պատապարութեան,
քանզի նոյն աշխատութիւն էր ի
դարձուցանելն զաշտաբարկան եւ ի

մերձեցուցանելն: Արդ իբրեւ նշանակ լինէր դառնալոյ, պատուէր տայր ի վաղիւ անդր շուրջ զպարսպօքն բակ առեալ ծրանալ: Եւ ի ծագել արեգական՝ մինչ չեւ զզօրսն մատուցեալ էր, օգնականութիւն ի դիցն խնդրէր եւ զոհս մատուցանէր ըստ հայրենի սովորութեանն: Ընդէն իմն դէպք եւ պատահարք տային ազդաւու թռուցելոյ կոշտ ինչ՝ զոր ի մագիլսն տանէր, յանկարծակի ընկենուլ. որ իբրեւ անկաւ ի գլուխ թագաւորին՝ անդէն քակեալ ցրուէր. եւ հաւն ի մօտաւոր աշտարակի անդ երթեալ դադարէր: Եւ քանզի ի նաւթոյ եւ ի ծծմբոյ աշտարակն ծեփեալ էր ի կռուել անդէն թեւոցն՝ զուր ջանայր այնուհետեւ ելեալ վերանալ եւ անկանէր ի բուռն որոյ շուրջն կային: Արժանի թռուեցան իրքն հարցանելոյ զիղձս. եւ ոչ թագաւորին առանց երկիւղածութեան էին միաքն: Արիատանդրոս՝ որ առաւել հաւատարիմն համարէր. Աւերածի ասէ, քաղաքին նշանակ է այն, բայց վտանգ է, ասէ, թէ մի գուցէ վէրս առնուցու թագաւորն. վասն որոյ

խրատ տայր Թէ մի ինչ սկսանիցի յաւուր յայնմիկ: Ա՛յս Թէպէտ եւ դժկամակ լինէր եւ զայրանայր, Թէ քաղաք մի խափան լինիցի նմա ջնջանել յապահովս յեգիպտոս, սակայն հնազանդ լինէր ըղձին եւ տայր նշանակ մեկնելոյ:

Ընդուստ քաջալերեցան պաշտօնեայքն եւ ելեալ ընդ դուռնն պղծոչն տանէին ի վերայ մեկնելոցն, զդանդաղել Թշնամեացն իւրեանց աջողուԹիւն համարէին: Այլ սատակուԹեամբ եւոն պատերազմ եւ ոչ հաստատուԹեամբ. քանզի իբրեւ զմակեդոնացւոյ դրօշն տեսին այսրէն դարձեալ, վաղվաղակի զտեղի կալան: Իբրեւ ամբոխ աղաղակի պատերազմողացն ի Թագաւոր անդր հասանէր, չէին շէր այնուհետեւ զվտանգն՝ որ պատմեցաւ նմա, սակայն եւ զզրահն՝ զոր անօսրն ագանէր, առեալ ընդ անձն արկանէր, քանզի աղաչէին իսկ բարեկամքն, եւ այնպէս յառաջին կարգս դնդացն հասանէր: Իբրեւ զայն տեսանէր զօրական մի Դարեհի արուայիկ, ի մեծ ինչ գործ առաւել քան զիւր պայման

յանդգնեալ ժպրհութեամբ, թա-
գուցեալ ընդ վահանաւն զսու-
սերն պողովատիկ, իբրեւ փախըս-
տեալ հատուած եկեալ անկանէր,
փարէր անդէն զծնգովք թագաւո-
րին: Նա տայր հրաման յառնել
յոտն կալ եւ մտանել յիւրան: Նակ
խուժդուժն վաղվաղակի յայլ ձեռն
զսուսերն փոխէր, եւ ձգէր ի պա-
րանոց թագաւորին. եւ նա խո-
նարհեալ սակաւիկ ինչ մարմնովն՝
ապրէր ի հարուածոյն, եւ զձեռն
խժոյն զվերիպեալ՝ կտրեալ սուսե-
րաւն ի բաց ընկենոյր, եւ անցանէր,
որպէս ինքն կարծէր, ընդ վտանգն՝
որ վասն աւուրն այնորիկ պատմե-
ցաւ: Նայց որպէս ինձ թուի ան-
հրաժեշտ են հրամանքն: Ոչ միանչ
դեռ ընդ յառաջամարտիկան կռու-
էր ի ճակատուն, նեաւիւ հարեալ
լինէր. անցեալ էր նետն ընդ կարանն
եւ կանգնեալ ի վերայ ուսոյն զոր մա-
տուցեալ ի բաց խլէր բժիշկ նորա
Փիղիպպոս: Ապա գունդագունդ
յորդեալ ելանէր արիւն եւ ապա-
ժոյժ. ամենեքին զահի հարկանէին
քանզի չէր գիտացեալ նոցա ե-
թէ այնչափ ի խոր մխոյն նետ ընդ

պատենազէն զրահօն: Այլ նորա եւ ոչ գոյն երեսացն չըլլեցաւ. հրամանն տայր զարիւնն կարճել եւ զվէրն պատել: Այլ ինայր առաջի գնդացն բազում ժամս կամ թաղուցեալ կամ յաղթեալ ցաւոցն: Ընդէն վաղվաղակի արիւնն որ յառաջ քան զսակաւ մի արգելեալ էր դեղովն, եւս յորդագոյն բղխեալ ելանէր. եւ մինչ դեռ նոր վէրն էր, չզգայր ցաւոցն թագաւորն, բայց իբրեւ ցրտացաւ, այտուծն եղեւ վէրին: Ապա սկսան ոգիքն պարտասել եւ ծունգքն կթուցեալ խոնարհէին. իսկ որ մնան կային, առեալ տարան ի բանակն: Եւ Բետիս կարծեալ այսպէս թէ մեռաւ, յաղթութեամբ յօրացեալ ի քաղաքն դառնայր:

Այլ Ալեքսանդրոս՝ մինչ չեւ իսկ բուժեալ վէրացն. պատնէշ շինեալ յօրինէր, ի բարձրութիւն քաղաքորմին, եւ բազում գետնափորօք ի հիմանց քակել ընկենուլ զպարիսպան հրամայէր: Քաղաքացիքն յառաջին բարձրութիւն անդր պատուարացն նոր ամրոց մահարձանօք անդէն շինեալ յաւելոյին,

բայց եւ ոչ այնպէս կարէր հաւասա-
րել աշտարակացն՝ որ ի վերայ կու-
տելոց բլրոցն էին: Ոյն այնորիկ
եւ ի ներքս եւս ի քաղաքին խոցո-
տեալ լինէին նետիւք: Յետին իսկ
ժանտ քաղաքին այն էր, զի ի
գետնափորացն տապալեալ կործա-
նեցաւ պարիսպն եւ եմուտ թշնամի
ընդ աւերածն: Ինքն իսկ Թագա-
ւորն առեալ ածէր զայնոսիկ որ յա-
ռաջնում գնդի անդ էին, եւ մինչ
դեռ խառնիխուռն մտանէր, վիմով
ճմլէր մի ի կարթիից նորա: Այլք
յեղեալ ինիզականն մինչ չեւ իսկ առա-
ջին վիրացն ապուոյ կցեալ էր, մարտ
եղեալ խառն ընդ առաջինն նահա-
տական մնքառէր. եւ էր վառեալ ցա-
սմամբ զի երկուս վէրս առ ի պաշար-
մանն անդ քաղաքին: Իսկ զբեետիս
իւրքն լքանէին, մինչ դեռ անհնարին
կռուէր եւ բազում վէրս յաձնառնոյր,
սակայն ոչ եթէ դանդաղագոյն ինչ
լինէր տալ մարտ պատերազմի զի-
նուքն թաթաւելով իւրովքն եւ
թշնամեացն արեամբ: Այլք իբրեւ
յամենայն կողմանց նետիւն խոցոտէր,
ապա յետոյ քաղէին սպառէին
զօրն եւ ոդիքն, եւ կենդանւոյն ի

ձեռս թշնամեացն անկանէր. իբրեւ բերին, զուարճացեալ լինէր պատանեական, բայց ընդ քաջութիւն եւս թշնամւոյն զարմանայր. ասէ. Ոչ մեռանիցիս որպէս եւ կամեցար, այլ այսպէս ածծ զմտաւ, թէ որ ինչ անցք ընդ գերիս մարթիցին անցանել, հասանիցէ կրել քեզ: Բայց նա ոչ միայն աներկեւղ առանց զանգիտելոյ, այլ եւ վիճաւթեամբ ընդ թագաւորն Հայոց եւ չտայր բան մի սպառնալեացն պատասխանի: Յայնժամ ասէ Աղեքսանդրոս. տեսանէք զպնդեալդ եւ զյամառեալդ ի լռել. միթէ ի գուճս անկաւ, միթէ ողոքանաց բարբառ արձակեաց. սակայն յաղթեցիս նորա լռութեանն, թէպէտ այլով ինչ ոչ՝ սակայն ի գոչիւն եւ ի մռնչիւն ձայնութեամբ տաց զմա բարբառել: Ապա ցասումն ի մոլեգնութիւն զառածանէր, եւ անդստին իսկ օտարոտի սովորութեանցն առնէր սկիզբն: Օ՛ի մինչ զոգիսն թափէր այրն, արկան փոկք ընդ պճղունս նորա, եւ կապեալ առ կառօքն ընդ քարշ արկեալ տանէին զնա երիւարքն զքաղաքաւն. պերճացեալ պարծէր

թագաւորն թէ Ա.քիղեայ՝ յորմէ եւ ազգն իսկ նորա սերէր, նմա- նօղ լինիցի յառնուլ իւրում վրէժս ի թշնամւոյն: Ընկանէին ի պար- սից եւ յԱրաբացւոց իբրեւ բեւր մի· բայց եւ ոչ առանց արեան եւ կոտորածոյ Մակեդոնացւոց՝ յաղ- թութիւնն վճարեցաւ: Այլ պա- շարումն քաղաքին ոչ եթէ այնչափ մեծապայծառ լուսաւորութեամբն քաղաքին, հոյակապ լինէր, որչափ երկոքումբք վշտօք թագաւորին:

Ձ՛եպեալ երթայր թագաւորն մտանել. յերկիրն Եգիպտացւոց, եւ զԱլիւնտաս տան նաւուք ի Մա- կեդոնիա առաքէր խնդրել նոր զօ- րական: Վասնզի եւ յաջողութիւնն սպառէին զօրքն եւ զօրք ազգաց պարտելոց ոչ քան զընտանի զօրական հաւատարիմ թուէին:

Է· Ադիպտացիւք քանզի յառա- ջագոյն իսկ թշնամութեամբ լինէին ընդ Պարսից տէրութեանն, զի ըղ- մտաւ այնպէս ածէին, եթէ ժլատու- թեամբ եւ ամբարտաւանութեամբ հարստացեալ են ի վերայ նոցա, ոգի առին եւ զօրացան յանկալութիւն գալըստեանն Ալէքսանդրի, քանզի

եւ զԱմիւնտաս եւս որ փախստեամբ հատուած եկեալ էր եւ օտարին իշխանութեամբ , ուրախութեամբ ընկալան : Այնուհետեւ գային խըռնէին ամբոխ բազում ի Պեղուսացոց քաղաքն՝ յոր համարէին մտանել թագաւորին : Եւ նա յաւուրն եւթներորդի յետ զզօրսն խաղացուցանելոյ ի գազացւոց քաղաքէն՝ երթեալ հասանէր ի գաւառն Եգիպտացւոց , զոր անուանեալ կոչեն այժմ այսպէս. Աղեքսանդրի բանակ : Այսպա հրամայեաւ հետեւակազօր զօրացն ի Պեղուսիոս երթալ ինքն ընտիր ընտիր զօրօք երթայր ընդ գետն Նեղոս. չեղեն ժուժկալ գալատեան նորա պարսիկք , քանզի երկեան իմն եւ յապստամբութենէն : Եւ չէր ինչ ի բացեայ ի Մեմփիացւոց քաղաքէն , որոյ քաղաքի թողեալ կայր պահապան Մատակէս հաղարապետ Դարեհի. որ եւ անցեալ ընդ Որոն գետ , ուր հարեալ քանքար եւ զամենայն կահ արքունի տայր Աղեքսանդրի : Ի Մեմփիացւոց եկեալ ընդ նոյն գետ մտեալ երթայր ի Ներքսակոմն Եգիպտացւոց աշխարհին.

կարդէր եւ յօրինէր զերս ամենայն որպէս զի ոչ մի ինչ ի հայրենի սովորութենէ Եգիպտացւոց փոփոխէր. անդէն խորհուրդ ի միտ արկանէր երթալ ի հրաման պատասխանւոյ Արամազդայ Համմնեայ: Այլ եւ թեթեւագնաց մարդկան եւ սակաւաւորաց դժուարին եւ անհնարին էր երթալ զայն ճանապարհ. երկիրն անջրդի է եւ երկինք երաշտացեալ. կան աւազք ամուլ անծին անպտուղ. զոր իբրեւ բորբոքեայք գոլախառն տապ արեգական եւ յատակք գետնոյն զոտս խարշատիցեն, այնուհետեւ անհնարին իմն ոտիւն լինիցի: Պարտ է ոչ միայն ընդ տապ եւ ընդ երաշտութիւն երկրին ոգորել, այլ եւ ընդ մանրամաղ աւազոյն՝ որ սաստիկ իսկ կոտրիցի, քանզի խոր է աւազն եւ ի կոխելն զինջանէ, դժուարին է խաղալ ոտիւ: Եւ աւելի իմն զայս ամենայն սոսկալացուցանէին Եգիպտացիքն: Այլ սաստիկ ցանկութիւն զմիտան խթէր երթեալ հասանել առ Արամազդ, քանզի չհամարեալ բաւական զմահկանացու բարձրութիւնն, զնա իսկ համարէր

իւրոյ ազգին նահապետ, կամ թէ այնպէս խակ կամէր՝ թէ կարծիցի։ Աղքօք հանդերձ՝ զոր ընդ իւրն կամէր տանել, ըստ գետոյն հոսանաց իջանէր ի Մարէոտիին ծովակ։ Ընդ որ բերէին պատարագս Կիւրենացւոց հրեշտակքն, խաղաղութիւն խընդրէին եւ աղաչէին գալ մտանել ի քաղաքն իւրեանց։ Նա զպատարագն առեալ՝ բարեկամութիւն խառնէր. եւ չուս առնէր երթայր ի գլուխ հանել զոր խորհեցաւն։ Յառաջնում աւուրն եւ յերկրորդումն դիւրին աշխատութիւնն թուէր, թէպէտ եւ ամուլ էր երկիրն եւ ցամաքեալ ընդ որ գնային բայց տակաւին չէր երեւցա հասեալ յանապատն ահագին ի մերկ եւ ի թաւուր։ Այլ իբրեւ յայտնեցան դաշտքն ծածկեալ խոր աւազով, իբրեւ ընդ համատարած անդունդս ծովու ծփանաց ընդխառնեալք, այնպէս աչօք տարակուսեալ զերկիր խնդրէին։ Ոչ ծառատունկք եւ ոչ անդոյ իրիք նշմարանք երեւէին։ Եւ ջուր եւս նուազեաց, զոր ուղտքն բերէին ի տիկան եւ յերաշտ երկրին եւ ի ջերմն աւազն ոչ գոյր

ջուր: Յայնր վերայ եւ արեւն զընաւ այրեալ էր եւ ամենայն բերանք ցամաքեալ եւ պապաքեալ էին. եւ յանկարծակի հասեալ թանձրացեալ ամպոյն յօդան ծածկեցին զարեւն, այս կամ դիպ պարգեւք էին կամ պատահարք եղեն. Թէպէտ եւ ջուր եւս պակասեալ էր, այլ լինէր օդնականութիւն մեծ վաստակելոյն եւ աշխատելոյ տօթով: Վասնզի իբրեւ անձրեւ եւս յորդութեամբ տեղացին մըրրիկքն, իւրաքանչիւր առանձինն ինքն ընդունէր. ոմանց ծաղրաւոյն չժուժեալ սկսան բացաբերաննեալ առնուլ զանձրեւն: Իբրեւ չորեքօրեայ ժամանակ ի գլուխ եւ լանէր ընդ ընդարձակ անապատն, եւ չէին հեռի ի տեղւոջէ հրամանոյն պատասխանւոյ, յանկարծ ադաւաք ընդառաջ պատահէին բանակին տարմ տարմ երամ երամ, թռուցեալ հանդարդիկ յառաջ քան զառաջին դրօշն. մերթ հարաբացեալ ի գետին դադարէին, յորժամ յամրն գնայր բանակն եւ մերթ թռանէին իբրեւ զառաջնորդս եւ ցուցիչս ճանապարհացն:

Ապա եկին հասին ի բնակու-
թիւն անդր նուիրեալ դիցն:
Ձհաւատալն իմն ի մէջ ընդարձակ
անապատ երկրին հաստատեալ կայ
յամենայն կողմանց իբրեւ ձեղու-
ամբ յարկեալ յանտառախիտ ոս-
տոց, եւ մտանէ արեւ ընդ թան-
ձրախիտ հովանիսն հազիւ հազիւ. եւ
բազում աղբիւրակունք որ ի տեղիս
տեղիս բխիցեն, պարարեն զմայրիան
ջրովք անուշութեան: Եւ օդոյն եւս
զարմանալի ամպրախառն խառնուած
հանդոյն գարնայնոյն ժամանակի,
ընդ ամենայն բաժինս տարւոյն ան-
ցանէ զմիօրինակ օդատակարն առող-
ջութեամբ: Անտաւոր բնակիչք վայ-
րացն մերձաւորք են յարեւելից կուսէ
Եթովպացւոցն: Ընդ հարաւակողմն
հային Արաբացիքն, որոց անուն
յորջորջանաց Տրոգղոդացի կոչիցի.
սոցա նահանգն հասանէ մինչեւ ի
ծովն կարմիր: Իսկ յարեւմտից
կուսէ այլ Եթովպացիք բնակեն,
զորս վրանաբնակիչան կոչեն: Ի
հիւսիսոյ նաւամատնացիք են, ազգ
որ յաւազինան բնակեն մեծացեալ
յառէ եւ յաւարէ նաւաց, զի զծո-
վեզերան ունին, եւ զնաւան խո-

բեալս ի մըրկէ երթան ըմբռնեն ի հունան, զոր ինքեանք գիտեն: Ընտաւսայն բնակիչք զոր Համանայիան անուանեն, որ են աւազին վայրայց բնակիչք աստ անդ ի խուղըս բնակեն, եւ զմիջավայրս անտառին փոխանակ միջնաբերդի ունին պատեալ երեքկին պատուարաբաւ: Պատուարն առաջին փակեալ ունէր զհին արքունիս բռնակալացն. յերկրորդումն կանայք նոցա հանդերձ մանկամբք եւ հարճիւք. անդ են եւ դիւն հրամանքն: Ի երրկին պատուարն անձնապահայ եւ զինակրաց բնակութիւն էր: Զոյ եւ այլ եւս Համանեայ անտառ. ի միջավայրն կայ աղբեւր մի, եւ անուն կոչիցի Արեգ Ջուր. ընդ լուսոյն ծագել՝ քաղցրահառն բխէ, ի միջօրեայ ժամանակի, յորժամ առատիկ է ոօթն՝ հով հոսէ, ընդ երեկս ջեռնու, ապա պհառարակածաւ դիշերոյ եռանդուն լինի, եւ որչափ առ առկաւ առկաւ դիշերն յառաւօտն մերձենայցէ, անկանի ի ցայգութեան ջերմութենէն, մինչեւ ի ծագել տուրն ջեռանն՝ յընդելական քաղցրահառն

ջերմութիւնն հովացեալ հասանիցէ։ Իսկ դիքն որ անդէն պաշտօն առնու, ոչ զնոյն կերպարանս ունի՝ զոր առ հասարակ ձեռագէտքն ճարտարութեամբ պատշաճեալ յօրինեցին. մինչեւ ցպորան նման իմն են կերպարանք նորա խոյի կերպարանաց զմրխտօք յեռեալ եւ ակամբք պատուականօք։ Յորժամ խնդրիցին հրամանք պատասխանուոյ, զսա տանին բերեն քուրմքն ոսկիապատ նաւաւն եւ բազում տաշտք արծաթիք կախեալ կան յերկոսին կողմանան նաւին. զհետ խաղան տիկնայքն եւ օրիորդք, ըստ հայրենի սովորութեանն երգս ի բերան առեալ խառնաձայն նուագեալ հնչեն, որով կարծեն իմն հաշտ լինել Արամազդայ, զի սոյնչ յայտնի ինչ պատասխանի։

Եւ ապա մինչ դեռ մօտ երթայր թագաւորն՝ երիցագոյնն ի քրմաց անտի՝ որդեակ անուն կարդայր նմա եւ ասէր թէ զայդ անուն տայ քեզ հայրդ Արամազդ։ Եւ նա տայր պատասխանի թէ ընդունիմ եւ դիտեմ իսկ. մուտացօնս արարեալ մարդկեղէն վիճակին։ Յետ այնորիկ

հարցանէր, թէ արդեւք զողջոյն իսկ զաշխարհաց տէրութիւն սահմանեաց նմա հայրն հրամանօքն։ Ա՛յս քանզի կազմ էր ըստ նմին եւ առ ողջել, մատուցեալ ցուցանէր թէ ամենայն աշխարհաց հրամանատար լինիցի։ Յետ այնորիկ կայր հարցանէր, եթէ տուեալ իցէ պատիժս ամենայն ապանողաց հօրն իւրոյ, իսկ քուրմն տայր պատասխանի թէ հօրն քումմ չմարթի բուռն ոք լինել. բայց զՓիղիպպեայ ամենեքին լուծին վրէժս. զնոքումբք ածեալ յաբէր, թէ առանց պարտութեան լինիցի, մինչեւ երթեալ հասանիցէ ի դիան։ Իբրեւ զոհքն մատուցան, պարգեւք քրմացն եւ դիցն ելանէին, եւ թողութիւն լինէր բարեկամացն, զի եւ նոքին հարցանիցեն զԱրամազդ։ Ոչ ինչ աւելի խնդրեցին, բայց՝ թէ տայցէ արդեւք նոցա, դիւ մեծատան դնել իւրեանց թագաւորին։ Տայր պատասխանի իղձն թէ եւ այս հաճոյ եւ ընդունելի է Արամազդայ։ Եթէ ճշմարտութեամբ ոք եւ առողջ մնօք կշռեալ զբանն

էր, արդարեւ ընդունայն թուէր հրամանն նմա. այլ զորս բախտն բռնադատէ իւր միայնոյ հաւատալ, զմեծ մասն նոցա փառաց ցանկացօղս առնէ եւ ոչ հասու փառացն: Այնուհետեւ ոչ միայն յանձն առ Աբրամազդայ որդի անուանել. այլ եւ հրաման եւս ետ. եւ զհամբաւ իրաց եւ արուեստեանց վճռելոց, մինչ մեծացուցանելն կամէր այնպիսի յորջորջմամբն, եղծ: Եւ Մակեդոնացիքն իսկ թէպէտ եւ ընդ արքունական իշխանութիւն ընդելեալ էին, առաւել իմն ազատութեան կերպարանօք քան զայլ եւս ազգս, զայն որ հպարտացեալ ամբարտաւանութեամբ անմահութեան ակն եդեալ էր, հակառակեալ առէին, զի ոչ նոցա ինչ այն ամբարտաւանութիւն օգուտ էր եւ ոչ թագաւորին պատշաճ: Այլ այս ամենայն իւրում ժամուն պահեսցի. այժմ զայլ ճառս եկիցի պատմել:

Ը. Իբրեւ դարձեալ դայր Աղեքսանդրոս ի Համոնեայ եւ ի Մարէովտին ծովակ հասանէր, որ չէր հեռի ի փարոս կղզւոյ, հա-

յեցեալ ընդ վայրան, նախ կամէր ի նմին կղզւոջ նոր քաղաք շինել։ Ապա երեւէր թէ չէ բաւական կղզին մեծի իրիք բնակութեան, ընտրեաց քաղաքին տեղի, յորում վայրի այժմ Ալեքսանդրիա է, ի շինչին անուանէ՝ անուն կոչեցեալ։ Ի վէջ առեալ զերկիրն՝ որ ընդ մէջ ծովակին եւ ծովուն էր, սահմաներ ածել որմ շուրջանակի ութասուն վտաւան։ Եւ թողեալ վերակացուս շինուածոյ քաղաքին, ինքն չոր առնէր երթալ ի քաղաքն Մեմփեայոյ։ Ընդէն ցանկութիւն ի միտան անկանէր ոչ անիրաւ ինչ՝ այլ տարաժամ, ոչ միայն զներքսակողմն Եգիպտացւոց աշխարհին, այլ եւ զԼեթուպացւոց երկիրն տեսանել. Մեմնոնի եւ Տիթոնեայ հոյակապ արքունիքն՝ զայն որ ցանկացօղ հնութեան էր, ձգեալ տանէին զրեթէ արտաքոյ իսկ քան զարեգական սահմանս։ Այլ պատերազմին՝ որ անդէն իսկ ի վերայ հասեալ կայր, որոյ աւելի ինն տագնապն էր, կարճէր ժամանակ տարաշխարհական ճանապարհին

պատարկութեան : Ընդիպատյուղ աշխարհին աստիկան կայուցանէր զեւքիղոս Հռոդացի եւ զՊեւկեստէս մակեդոնացի տուեալ չորեքհազար զօրական ի պահպանութիւն աշխարհին. զդրունս նեղոս գետոյ պողեմոնեայ հրամայէր պահել, ի դոյն իսկ տուեալ նաւս երեսուն: Ընփրիկեցւոց աշխարհին յայնմ կողմանէ ուսաի խառն է ընդ ընդիպատյուղ աշխարհին, կայր աստիկան Ապողոնիոս. ի վերայ ուռճկայ եւ հասից Ընփրիկեցւոց եւ ընդիպատյուղ կղէոմենէս: Ընդման տայր յորուարձային քաղաքաց միանգամայն չուել խաղալ գնալ յԱղքսանդրիա եւ գնոր քաղաքն ընդյր մեծաւ բազմամբոխ ժողովովք: Օրոյք են, թէ յորժամ թագաւորն զպարիսպս լինելոյ քաղաքին փոխընդոմ, որպէս սովորութիւն է Մակեդոնացւոցն, սահմանէր. երամք հաւուց թռանէին եւ կերան զփոխինդան. իբրեւ բազմաց չարի իրիք այն նշանակ կարծեցաւ, տայր պատասխանի իղձն, թէ բազում յաճախութեան եկաց եւ պանդխտաց բնա-

կութիւն լինիցի քաղաքն, եւ համբարակ եղիցի բազում աշխարհաց։

Յորժամ սահեալ իջանէր թագաւորն ընդ գետն, ցանկացաւ հասանել ի նա Հեկտոր՝ պարմենիոնի ուսոյ, ի ծաղիկ հասակի փրթթեալ, անհնարին սիրելի Աղեքսանդրի, ելեալ ի նաւակիկ մի փոքրիկ, լցեալ արս բազում ի ներքս աւելի քան զոր բաւական էր տանել նաւակն։ Ընդէն իջեալ ընկղմէր նաւն եւ զամենեսեան ամայր ի գետ անդր։ Բազում ժամս ընդ գետոյն ոգորէր Եկտոր, որպէսզի հետեւ ձորձքն թաւալեալ եւ ոտքն կոտրեալ եւ պնդեալ ի մոկան՝ արգել լինէին երթալոյ ի լուղ, սակայն կիսամեռ յափն ելանէր, եւ իբրեւ զառաջինն յետ աշխատութեանն ոգի կլանէր, որ յահէ անտի եւ ի տագնապէ խուճապեալ էր, եւ իբրեւ չէր ոք օգնական, քանզի այլք ընդ այլ կողմն զերծեալ ելեալ էին, յոգւոյն ցամաքէր։ Եղեցաւ տագնապեցաւ ընդ կորուստ նորա թագաւորն եւ զդին գտեալ հրամայէր բառնալ տանել մեծաւ յուղարկաւորութեամբ։

Գուժական եւս հասեալ յաճախեաց զտրտմութիւնն. որ տայր գգոյժ մահուն Անդրոմաքեայ՝ զոր Աստրւոց կողմանց ոստիկան կացոյց. զնա Շամրատայիք կենդանւոյն այրեցին: Խաղայր գնայր փութանակի խնդրել զվճիռ սպանման նորա. իբրեւ եկն եհաս, տային ի ձեռս զառաջնորդս անօրէն սպանութեանն: Ապա զՄեմնոն կացուցանէր փոխանակ Անդրոմաքեայ. եւ պատիժս ի վերայ բռնաւորացն որ զՀազարապետ աշխարհին սպանին՝ հաւուցանէր, եւ ի նոցանէ զՄեթիմնէացւոց բռնաւորս զԱրիստոնիկոս եւ զՔրիտոպաւոս իւրեանց ընկերահաշտեացն մատնէր. եւ նոքա վասն ապիրատութեանցն կոշկոճեալ սատակէին:

Ապա նստեալ լսէր Աթենայեցոց եւ Հռոդացւոց եւ Քիայեցոց հրեշտակացն: Աթենայիք ընդ յաղթութիւնն ուրախ լինէին, եւ առաքէին զի լինիցի գերեզարձ գերեացն Յունաց: Հռոդացիքն եւ Քիայիքն զպահապանացն արտունջ լինէին: Ամենեքին որ ինչ ցանկայինն, ընկալան: Եւ Միտիլե-

նայեցոյն վասն միամտութեամբ հաւատարիմ լինելոյ նոցա յիւր կողմն, եւ զգանձան զոր ետուն ի պատերազմն, հատուցանէր, եւ մեծ նահանգ ի նոցա սահմանն յաւելոյր: Եւ թագաւորացն եւս Կիպրացւոց՝ որք ի Դարեհէ ապըստամբեցին եւ յարեցան ի նա, եւ ի կռուելն ընդ Տիւրացւոց քաղաքին՝ առաքեցին տումիղ նաւայ, ըստ իւրեանցն արժանաւորութեանն եղան պատիւք մեծարանաց:

Ապա Ամիոտերոս ոստիկան նաւատորմիղ նաւաց առաքէր յաղաւթիւն հանել զԱրեւտացւոց կղզին, քանզի մեծ մասն կղզւոյն ի Պարսից եւ ի Սպարտացւոց զինուց պաշարեալ կայր. յառաջ իսկ քան զընաւ գծոյն ի հինի նաւատորմիղ նաւաց հրաման առեալ զերծուցանել. քանզի ի ձեռս հինիցն էին, իբրեւ երկոքին թագաւորքն զպատերազմաւ էին: Իբրեւ զայս առնային կարգեալ յօրինէր, վահագնի Տիւրացւոց տաշտ մի յոսկւոյ երեսուն բաժակօք նուիրէր: Ապա ուշ արարեալ Դարեհի՝

հրամայէր ընդ Արածանի ճանապարհ առնել։

Թ. Իսկ իբրեւ ազդ այսպէս լինէր Դարեհի, թէ Յեգիպտացւոց աշխարհէն շրջեցաւ եկն Թշնամին ի կողմանս Ափրիկեցւոցն, ի վարան մտանէր, թէ արդեւք անդէն իսկ զՄիջագետաքն կայցէ ճնայցէ՞, թէ ի ներքսագոյնսն արքայութեան իւրոյ խաղացեալ երթայցէ. զմտաւ ածէր թէ յորժամ ինքնին հասանիցէ եւ զյետին զաղգն յորդորագոյնս առնիցէ ի մարտ պատերազմի, զորս ակամայ կամօք ի ձեռն կուսակալացն յիւրաքանչիւր աշխարհաց խախտեալ հանէր։ Այլ իբրեւ ի ձեռն հաւատարիմ մարդոց այսպիսի ինչ համբաւ տարածանէր, թէ յոր նահանգ եւ գնայցէ, հասանելոց է Ալեքսանդրոս ամենայն զօրօք հանդերձ. քանզի չէր անտեղեակ թէ ընդ որպիսում պնդակազմ թագաւորի հասանիցէ կռուել, ամենայն թիկանց օգնականութեան ազգաց ազգաց հեռաւորաց հրամայէր գալ ի Բաբելացւոց քաղաքին գումարել։ Զայլին

հասանէին Բակարիայիքն եւ Սկիւ-
թացիքն եւ Հընդիկք, եւ ի զօրս
այլոց ազգաց յաւելեալ հառնէին:
Ա՛յլ քանզի կիսով չափ յաճա-
խագոյն էին զօրքն քան զզօրսն՝ որ
ի Սիղկիկիա լեալ էին, բազմայ
պէն չգոյր, եւ փութով յօժարու-
թեամբ զէնք պատրաստէին: Յին
հեծելոյ եւ երիվարայ ծածկոյթք
յերկաթագամ տախտակաց կար-
գաւ ընդ իրեարս աղեալ. որոց
յառաջն քան զնետս աւելի ինչ
չէր տուեալ, վահանք եւ սուսերք
յաւելան երամակք բեռնակիր
ձիոցն՝ հետեւակացն բաշխէին, զի
բազում իցէ այրուձին քան զառա-
ջինն. եւ որ անհնարին ահ եւ եր-
կեւղ էր թշնամեացն, որպէս կար-
ծէր, երկերիւր կառք չորքձիք պե-
րանդազէնք զհետ խաղացին, որ
միայն զօրաւիդն օգնականութեան
են ազգացն այնոցիկ: Ի ծայրից
սամեացն երկաթի գեղարդունք
արձակեալք, եւ յայսկոյս յայն-
կոյս լծոյն երիս երիս սուսերս ե-
դին, եւ իմէջ շառաւեղաց անուոյն
բազում սլաքք դէմ յանդի-
ման, ապա կէսք ի գերանդեացն

ի վերայ խեցիից անուոյն, եւ կէսքն յերկիր ուղղեալ, զի յորժամ երիւարքն տագնապաւ արշաւիցին, զոր ինչ ընդ առաջ պատահիցէ, հատանիցեն:

Այսպէս զոյն օրինակ կարգէին կազմէին զօրքն եւ վառէին սպառազէն զինու. այսպէս առեալ հաներ զգունդն ի Բաբելացւոց քաղաքէն: Յաջմէ կուսէ կայր Դկղաթ գետ անուանի եւ երեւելի, զահեակ կողմն Արածանի ծածկէր, ընդոր բանակն զդաշտս Միջագետացն: Ապա ընդ Դկղաթ անցեալ, իբրեւ ազդ եղեւ նմա, թէ չէ հեռի թշնամին, զՍատրոպատէս զոստիկան հեծելազօր գնդին հանդերձ հազարով միով ընտիր ընտիր զօրօք յառաջադոյն արձակէր: ՅՄազէոս հազարապետ վեց հազարք տուեան, զի չտայցէ թշնամւոյն անցանել ընդ գետն, եւ հրաման եւս տուաւ նմին՝ թէ զգուաւառ յոր Աղէքսանդրոս մնացելոց իցէ, աւար հարկանիցէ եւ հրձիգ առնիցէ զամենայն փայտակերտ ապարանից նորա. զի այսպէս կարծէր, թէ մնալի ի չքաւորութենէ անտի պարտել այնմ՝

որոյ ոչ ինչ գոյր, բայց միայն զոր ինչ յափշտակութեամբ ըմբռնէր. իսկ նմա գայր պաշար եւ ի ցամաքէ եւ ի Դկղաթ գետոյ: Գայր հասանէր ի գեղն Արբելա առնել զնա անուանի վշտօքն իւրովք եւ նեղութեամբն: Յայնմ վայրի ի բայ թօթափէր զմեծ մանն պաշարին եւ բեռանայն, եւ զգայլ գետ կամրջաւ խառնէր եւ զհինգ օր զօրս յայնկոյս անցուցանէր, որպէս յառաջն ընդ Արածանի: Ընտի գրեթէ ութսուն վտանեան յառաջ մատուցեալ առ մեզ եւս գետով որոյ անուն կոչիցի Բոմեղոս, բանակ Հարկանէր: Պատեհ էր տեղին զգօրսն տարածանելոյ եւ զնացից երիւարացն. քանզի դաշտ ընդարձակ էր հարթ եւ ողորկ. ոչ մացառք եւ ոչ թուփք եւ ոչ թաւուտք ծածկէին զառաջ գետնոյն եւ համարձակ էր տեսիլ աչաց հայելոյ յայն ամենայն՝ որ ինչ ի հեռուստ կայցէ: Ո՛ւ ան որոյ եթէ բարձրացեալ ուրեք էին դաշտքն, հրամայէր հարթել, եւ զամենայն բարձրութիւն տարածանել:

Յակ որք զհամար զօրաց նորա, որչափ ինչ մարթ էր ի հեռաստանէ ի միտ առնուլ, պատմէին Աղեքսանդրի, հազիւ հազ ուրեմն կարէին հաւանեցուցանել թէ յետ այնչափ բիւրուց բեւր զօրաց կոտորելոյ, յաճախագոյն եւս զօրք դումարեալ կայցեն: Այլ որ զամենայն վիշտս եւ մանաւանդ զբազմամբոխ յաճախութիւն անգոսնէր, յետ մեռանիլն բանակաց եկեալ հասանէր Արածանի. եւ կամուրջ արկեալ ի գետն հրամայէր հեծելազօրացն գնալ եւ գնդին հետեւակաց զետ խաղալ. մինչ դեռ Մազէոն որ վեց հազարօքն եկեալ էր արգել լինել անցից նորա, չէիշեր ի տագնապի զանձն կացուցանել: Յետ այնորիկ աւուրք ինչ սակաւք տուան զօրականին ոչ եթէ ի հանգիստ այլ առ կազմել եւ պատրաստել զանձինս, եւ անդէն սկիզբն առնէր փութանակի զետ մտանել թշնամւոյն, առ կասկած թէ մի ի ներքսակողմն թագաւորութեան իւրոյ երթեալ հասանիցէ, եւ պարտ էյէ զետ գնդել ընդ ամենեւին

աւեր եւ անապատ եւ անբեր տե-
ղիան: Այնուհետեւ յաւուրն չոր-
րորդի զԱրբեղաք անցեալ մխեր ի
կողմն Դկղաթ գետոյ: Գետաւն
ամենայն որ յայնկոյս գետոյն էր,
ծխեր ի հրդեհէ անտի որ այն ինչ
այրեալ բորբոքեալ տուչորեր. քանզի
Մազէոս ուր եւ հասանէր իբրեւ
թշնամի հրձիգ առնէր: Այլ
գետաւջինն յորժամ մուտն եւ
մատակուղն՝ զոր ծուխն յոլովէր,
խաւարեցոյց զարեւն, զտեղի ա-
ռեալ կայր առ ահի դարանակա-
լութեան. ապա իբրեւ դէտքն որ
յառաջագոյն արձակեցան, պատ-
մէին թէ ամենայն ինչ յամուր
զգուշութեան է, ասկաւս ի հե-
ծելոց անտի կանխագոյն յղէր ա-
ռանել զհուն գետոյն. եւ խորու-
թիւն նորա նախ ի վեր ի լանջս
երիւարացն հարկանէր, իսկ յոր-
ժամ եկին ի մէջ գետոյն, ի վիզն
իսկ հասանէր: Ահա եւ ոչ այլ գետ
գոյ ի կողմանս արեւելից, որ այն-
պէս սաստիկ խաղայցէ, որ եւ զբա-
զումս իսկ յորդաջուր հեղեղատաց
ոչ միայն զջուրան, այլ եւ զքա-
րինս եւ զվէմս յինքն առնու: Ա-

վան երագն խաղացիլ Տիգրիս ա-
նուն կոչի Նորա, զի ի պարսիկ
լեզու Տիգրիս զտէգն կոչեն:

Յետեւակքն այնուհետեւ իբրեւ
թեւ առ թեւ բաժանէին, շուրջ
պաշարեալ ի հեծելազօր զօրաց
անտի, եւ զիւրաքանչիւր ջէն ի
գլուխս ամբարձեալ, առանց աշ-
խատութեան երթեալ միջամուխ
ի գետն լինէին: Նախ ի միջոյ հե-
տեւակացն յափն ելանէր թագա-
ւորն եւ ձեռամբ գՀունն զօրացն
ցուցանէր, քանզի չէր մարթ
բարբառոյ լսելի լինել: Նայց
չկարէին սինդել գոտս եւ կալ, զի
մերթ լայիրծ քարինք սայթաքե-
ցուցանէին, եւ մերթ ալեաց հոսա-
նաց բռնութեան առեալ վարէին:
Առաւել իմն աշխատութիւն այնո-
ցիկ էր՝ որ բեռինս ի վերայ ուսոց
բարձեալ առնէին. զի յորժամ
զանձինս չկարէին ունել յակաստա-
նի, անդր իսկ ի յորձանան երթեալ
անկանէին անհնարին բեռամբն,
եւ մինչ իւրաքանչիւր իւրում
իրացն կամէր հասանել, առաւել
եւս կռիւ ընդ միմեանս լինէր քան
ընդ գետոյն. եւ բեռինք որ աստ

անդ շեղջաշեղջ ի ջուրան ծփէին, զբաղումն մղէին: Յուշ առնէր թագաւորն թէ շատ համարեցին զկէնան ընդ իւրեանս ունել, զայլն ամենայն ինքնին խոստանայր ընուլ: Այլ ոչ խրատուն եւ ոչ հրամանին մարթ էր լինել լսելի: Յայնմ կողմանէ շընջիւն էր ահի եւ բայ յահէն գոչիւն եւ աղաղակ այնոցիկ որ ի լիւղն երթային:

Ապա ընդ կողմն ուր մեղմագոյն հոսեալ գետն բանայցէ զհունն ընդ այն ի ծանծաղ ելանէին եւ ոչ մի ինչ նուազեաց ի նոցանէ բայ ի սակաւ ինչ բեռանոյ անաւթ: Զոյր իսկ հնար առաւակելոյ զօրացն թէ յանդղներ ոք դիմապրաւ յաղթել, այլ հանապազորդ բախտ աջողութեան թագաւորին մերժեաց անաւթ զմշնամին ի բայ: Պատ ամին օրինակի եւ ընդ Գրանիկ գետ, յորժամ բեւրք բիւրուց հեծելոց եւ հետեւակաց յայն կողմն գետեզերին կային ճակատեալ, անց. նոյնպէս ի շաւիղն անձուկս Կիղիկեցւոց աշխարհին այնչափ բազմամբոխ բազմութեան յաղթէր. այլ ամբաստանութիւն

յանդգնութեանն՝ որով առաջելն վարէր, մարթի նուազագոյն իմն երեւել. քանզի ոչ ինչ զայնմանէ կասկածեաց թէ արդեւք գործ յանդգնութեան գործեաց: Սակայն՝ որ կարէրն ըմբռնել զնոսա որ անկարգն եւ առանց պատրաստութեան էին, եթէ ի վերայ հասեալ էր նոցա՝ յորժամ անցանէին ընդ գետն, յետոյ յորժամ ի գետեզերին էին վառեալք պատրաստեալք, ապա սկսաւ զերիւսարան վարել: Սակայն եւեթ հեծեալս առաջի արձակէր Մազէոս. զորոց զսակաւաւորութիւն նշմարեալ Աղեքսանդրի, ապա անգոսնէր իմն. հրամայն տայր Արիստոնեայ զօրավարի հեծելոցն պէոնացւոց արձակերասանակ խաղալ: Յայնմ աւուր նշանաւոր կռիւ եղեւ հեծելոցն եւ նախ իսկ Արիստոնեայ. զնշխան այրուձիոյն պարսից զՄատրոպատէս հարկանէր զնիզակն թափանցանց ընդ փորն անցուցեալ, եւ յորժամ մազապուր փախստեայ եղեալ երթայր, հասեալ անցեալ ընդ մէջ թշնամեացն Արիստոնի, յերիւարէն զնա ի վայր

կործանէր եւ մինչ դեռ կռուէին իսկ, գկառափնն սուսերաւ ի բաց հատանէր . եւ ածեալ դնէր առաջի ոտից թագաւորին մեծաւ յարգանացն գովութեամբ :

Ը· Ընդ էր ճամբար թագաւորին գաւուրս երկուս . ի վաղիւանդր հրամայէր ի ճանապարհ ելանել : Այլ յառաջնում պահու գիշերոյն նուագէր լուաին, նախ գնշոյլն թաքուցանէր, ապա յարիւնագոյն գարձեալ գամենայն իսկ գլուսաւորութիւնն եղծանէր : Եւ քանզի հոգով տատամսէին յառաջագոյն իսկ ընդ հատանել այնպիսի պատերազմի, նմին իրի բազում իմն տագնապ եւ երկիւղածութիւն լինէր նոցա յիրացն գիպելոց եւ ահ իմն եւ երկեւղ գնոքօք մածանէր եւ արհաւիրք շուրջ փեաէին : Վրթիմնջէին թէ առանց կամացն գիցն ձգեալ երթամք ի ծագս աշխարհացդ . ոչ ընդ գետս մարթի անցանել եւ ոչ աստեղք զառաջին գմեծապայծառ նշոյլն պահեն, աւեր են աշխարհքն, ամենայն ուրեք ընդ բնաւ աւեր եւ անապատ ընդ առաջ պատահէ . վասն միոյ

ուրուք ամբարտաւանութեան այն-
չափ անչափ բիւրուց արեանց
ծախք լինիցին. անդօսնէ զՀայրենի
գաւառն, յուրաստ է ի փիղիպպեայ
յիւրմէ հօրէ. տարապարտ խորհըր-
դովք զուր հպարտացեալ զերկինս
խնդրէ: Իբրեւ մօտ յոպատամ-
բութիւն իսկ իրքն հասանէին, նա
ոչ ինչ երկուցեալ յայնմ ամե-
նայնէ, հրամայէր սպարապետաց
եւ զօրավարաց զօրուն յառախեալ
գալ ի վրան արքունի, եւ ըղձիցն
Եգիպտացւոց՝ զորս երկնից եւ աս-
տեղաց հմուտս կարծէր, հրաման
տայր յայտ առնել թէ զինչ իմա-
նայցեն: Ընդ որք ճարտար իսկ
գիտէին եթէ ժամանակացն բո-
լորմունքն ընդունդգեալ փոփոխ-
մունան եւ թէ լուսին նուազիցի,
յորժամ ընդ երկրաւ մտանիցէ
կամ յարեգականէ ծածկիցի, եւ
զպատճառսն զոր ինքեանք առ-
նոյին ի միտ, չուսուցանէին խառնի-
ճախանճ ամբոխին. այլ ասեն այս-
պէս՝ թէ արեգակն Յունաց է եւ
լուսին Պարսից. քանիցս անգամ
թէ լուսին նուազիցէ, կործանմանն
եւ կոտորածի ազգային այնոցիկ

նշանակ յայտ առնի. եւ զկին ինչ օրինակս մի ըստ միոջէ ի համար արկեալ Թուէին զՊարսից թագաւորացն, զորոց լուանի նուազուԹիւն յայտ առնէր, Թէ ի պատերազմելն իւրեանց հակառակ կան նոցա դիւք: Ձիք ինչ որ քան զաւելորդն եւ զնոսի կարծիս առնել քաջալերիցէ զնաժամուժ ամբոխն. ուր եւ ի բնէ իակ վասն սաստիկ եւ խիստ եւ յողդողդն մտաց, յորժամ տարապարտ կրօնիւք պատրիցի, առնել ըղձիցն անսայ քան իւրոց զօրավարացն: Ընդունեաւ սփռէր ի խառնիճաղանճ զօրն Եգիպտացւոց պատասխանին, եւ անդրէն միւսանգամ յուսով լի առնէր զլեզեալն եւ զտաղտկացեալս:

Իսկ Թագաւորն զմտաւ ածէր Թէ պարտ է զհամարձակուԹիւն մտաց նոցա ի կիր արկեալ վարել, յերկրորդում պահու զիշերոյն խաղացուցանէր զնոսն. Դկղաթ յաջմէ նոցա կայր եւ ի ձախմէ լերինքն՝ զորս Կորդուաց լերինս կոչեն: Իբրեւ յայն ճանապարհ եկանէին, դէտքն՝ որ կանխագոյն ար-

ձակեցան, ընդ ծագել լուսոյն, պատմէին թէ մօտ հասեալ է Դարեհ: Այնուհետեւ կարգէին կազմէին զօրքն, եւ յօրինեալ գնդաւ յառաջեալ երթայր: Այլ նոքա էին Պարսից լրտեսք իբրեւ հազար մի, որ զմեծի բանակի կերպարանս եւ բեւեռացանէին. քանզի յորժամ չիցէ մարթ զճշմարիտսն գիտել, սուտ համբաւք յաճախեն ի ձեռն երկեղին: Իբրեւ յայտ եկին իրքն, թագաւորն հանդերձ սակաւուրբք յիւրոց անտի հասեալ գնդին այնոցիկ՝ որ դիմէին ապատանել յիւրեանց ի բուն գունդն, զոմանս կոտորէր, զայլս ձերբակալս առնէր. հեծեալս առաջի արձակէր երթալ դիտել, միանգամայն զի եւ զԴրդեհն շնջուցանիցեն, զի զգեւղան հրձիգ առնէին խաւարն: Յանգի յերթալն փախստեայ վաղվաղակի յարկաց եւ գաղշաց ցորենոյ արկանէին խարոյկս. եւ քանզի ի բարձու անդ խարոյկքն էին, տակաւին ի խոնարհ չէր հասեալ բոցոյն: Իբրեւ Դրդեհն շնջաւ, բազում համբաւ գոտաւ, եւ ակամն այլովք եւս իրօք լի լինել: Ընտի զօրքն քաջալերեցան

պնդել զՀետ Թշնամւոյն. քանզի յայրելն եւ ի կապուտ կողպուտ Պարսից զերկիրն առնել, աճապարել պարտ էր, զի մի յառաջագոյն գրաւեալ զբնաւ հրձիգ առնիցեն, զի հարկն ետ նոցա իմասնանալ. քանզի Մաղէոս որ յառաջն պարապ գտեալ զգեղջն հրձիգ առնէր, շատ եւ բաւական գփախուստան համարէր, թողոյր բազում ինչ Թշնամւոյն անվնաս եւ երթայր: Գիտաց Աղեքսանդրոս թէ ոչ աւելի քան զՀարեւր յիսուն վտաւան ի բացեայ է ի նմանէ Դարեհ: Ոյ ան այնորիկ պնդեալ ցյաղ պաշարացն յաճախութեամբ, չորեքօրեայ ժամանակ կայր ճնայր ի նմին վայրի:

Յետ այնորիկ անկաւ ի ձեռս Թուղթ մի Դարեհի, յորում զՅունաց զօրականս յորդորէր, զի ապանցեն զԹագաւորն եւ կամ մատնիչք լինիցին. խորհէր ընդ միտս թէ ընթերցցի արդեւք զայն Թուղթ հրապարակաւ, յուսացեալ ի գութ եւ ի խնամն եւ ի հաւատս իսկ Յունաց առ նա: Ասէ զանգիտեցոյց զնա Պարմենիոն եւ ասէր թէ չէ պարտ

այնպիսի խոստմամբ ղլսելիս զօրացն ընուլ. եւ թէ մի ոք բաւական է առ ի դաւելոյ զթագաւորդ. եւ թէ ագահութեան չինք ինչ՝ որ անարժան թուիցի: Ընդառ խրատուն թագաւորն եւ խաղացոյց զբանակն:

Ընդ մինչ դեռ ճանապարհ առնէր՝ ներքինի մի ի դերելոց անտի՝ որ երթային ընդ կնոջն Դարեհի, եկեալ պատմէր Աղեքսանդրի թէ նուաղեալ թալացեալ է կինն, եւ հաղիւ թէ դոյ շունչ ի նմա: Վասն զի վաստակեալ ի ատեպ աշխատութենէ ճանապարհին եւ յոդւոցն տրտմութենէ՝ տապալեցաւ անկաւ ի մէջ ձեռաց ակեսրին եւ դաւերացին կուսից, եւ յետոյ մեռաւ եւս: Եւ այլ ոմն ի վերայ հասեալ զմահն պատմէր: Իսկ թագաւորն իբր այն թէ մահ մօր իւրոյ պատմեցաւ, հեծել սկսաւ եւ հաչել եւ հառաչել եւ զարտասուս հարեալ, որպիսի ինչ արտասուս ի դէպ էր հեղուլ Դարեհի, եկն ի խորան անդր՝ յորում էրն մայր Դարեհի նստեալ առ դիակամբն մեռելով: Ընդ միւս անգամ նոյն տրտմութիւն իջեալ մանծանէր զթագաւորաւն յորժամ

զնա այնպէս տեսանէր ի դեռինն[ե]ր[ա]-
տեալ, զի նորոգ չարեօքն առա-
ջինքն յուշ լինէին տիկնոջն, եւ
առեալ էր նա ի գիրկան զօրիորդան
հասեալս ի չափ, որ մեծ իմն սփո-
փութիւն նորա ցաւոցն էին, բայց
նա նոցա պարտէր լինել մխիթար:
Այլ առաջի թոռնն նորա փո-
քրիկ, վասն այնորիկ իսկ եղկելի
եւ ողորմելի, զի չզգայր տակաւին
վշտացն, որ ի նա մանաւանդ հա-
սանէին: Պոզդես ի մէջ իւրոյն
ազգականաց մտեալ աշխարէր Ա-
ղեքսանդրոս, եւ ոչ եթէ մխիթար
մատուցանէր, այլ մխիթարութիւն
խնդրէր: Վերակուր ոչ եկեր. եւ
պահէր զամենայն պատիւ մեծա-
բանաց յուղարկաւորութեան ըստ
գաւառական Պարսից սովորու-
թեանն. արդարեւ յիրաւի իսկ է
եւ յարժանի, զի եւ այժմիկ եւս
առնուցու զայնպիսի պհեղութեան
եւ զժուժկալութեան յարդանս:
Միանգամ եւեթ էր տեսեալ նորա
զնա, յորում աւուր ըմբռնեցաւ,
եւ ոչ եթէ զի զնա տեսանիցէ, այլ
զի զԴարեհի մայրն, եւ առաւել
զեղ երեսաց նորա ոչ թէ հրապոյրք

ցանկութեան եղեն նմա, այլ փա-
ռաց պատճառք:

Ի ներքինեաց անտի՝ որ զբամբ-
շամբն էին, Տիրիռատէս ի մէջ ամբոխի
խռովութեան աշխարողացն պրծեալ
ելանէր ընդ դուռնն՝ որ ոչ զգուշու-
թեամբ պահէր, քանզի ի բայեայ
ուրեմն էր ի թշնամւոյ անտի, եւ
հասանէր ի բանակ անդր Դարեհի.
եւ ընկալեալ ի պահապանաց անտի
տարեալ լինէր ի խորան թա-
գաւորին՝ յոգւոց հանեալ եւ զօձիս
պատառեալ: Իբրեւ եաես զնա Դա-
րեհ, խռովեցաւ ի բազմապատիկ
ցաւոցն ակնկալութենէ եւ ոչ գիտէր
թէ յումէ առաւել երկիցէ. Երեսք
քո, ասէ, ոչ գիտեմ որպիսի դժբն-
դակ չարիս յայտ առնեն, բայց
զգոյշ լեր, մի գուցէ ևննայեացես լսե-
լեաց առնս թշուառացելոյ. ուսայ
իսկ լինել եղկելի եւ ողորմելի. եւ
բազում անգամ ափսուԹիւն է
վշտաց զիւր վիճակին գիտել: Ա՛ի-
թէ զումէ առաւելն կասկածեմ եւ
զանգիտեմ խօսել, զԹշնամանս ի-
մ՞ոյն եւ պատմելոց, որ եւ ինձ եւ
նոցին իսկ, որպէս կարծեմ, քան
զամենայն տանջանս դժնդակագոյնք

են: Տայր առ այն Տիրիոտէս պատասխանի այսպէս, թէ այդպիսի անոյք ոչ ուրեք անոյին. զի որչափ ինչ պատիւ մեծարանաց բամբշանցն դնիցին յայնցանէ՝ որ նոցա հնազանդիցին, նոյն եւ ի յաղթողէ անտի ընծայեցաւ նոցա, բայց քո կին առակաւիկ մի յառաջագոյն ի կենաց վճարեցաւ: Յայնմ ժամանակի ոչ եթէ հեծուելիւն միայն, այլ եւ ճչիւն եւ գոչիւն եւ կառաչք լսելի յամենայն բանակին լինէին. զանազի համարեցաւ Դարեհ, թէ սպանեալ է նա, վասն զի թերեւս չառ յանձն զհշնամանան: Ու ճիչ բարձեալ յիմարեալ առ ցաւոցն գոչէր. Զի՞նչ ես այնպիսի գործ անօրէնութեան գործեցի, Աղեքսանդրոս. զո՞ ոք ի ջերմոց քոց սպանի, զի զայդ փոխարէն հատուցանիցես առնադրունութեան իմում: Ասեցեր զնա ոչ եթէ լինէն գրգռեալ. բայց գրեա՝ թէ արդարութեամբ եւ իրաւամբք առաս մարտ պատերազմի, զինչ գործ էր քո ընդ կանանցն, զինչ պէտք զնոցանէ: Տիրիոտէս երդնոյր ի դիան Հայրենիս թէ չեհաս ինչ ի նա բռնութիւն. հեծե-

ձէր, ասէ, եւ յոգւոց հանէր Ա-
ղեքսանդրոս ընդ մահն եւ ոչ ինչ
ընդհատ ի քէն լայր եւ արտասուէր:
Վասն նորին իսկ այնորիկ ի հոգս
եւ ի կասկածանս շրջեցաւ թագա-
ւորն, որ սիրէր իսկ զնա, զմտաւ
ածեալ թէ անձուկն նորա ընդ կնոջն
գերելոյ ի շնութեանն սովորութենէ
է: Ընդ ի բայց հանէր զամենեսին,
Տիւիոտէս միայն մնայր առ նմա,
այնուհետեւ ոչ լալով, այլ հաչելով
հառաչելով՝ Տեսանե՞ս ասէ, Տիւի-
ոտէ, թէ առելոյ ամենեւին չէք իսկ
տեղի. եկեսցեն հասցեն այժմիկ գե-
լոցք եւ պրկոցք. բայց վասն դիցն ա-
զաչեմ մի նոցա մնայցես, եթէ ար-
դարեւ մեծարես դու զնա. մի՛թէ զոր գիտեն կամիմ եւ զոր
հարցանել ամաչեմ, ժպրհեցաւ առ-
նել պատանեակն որ եւ տէրն էր: Այս
մտադիւր մատուցանէր զմարմին իւր
ի տանջանս չարչարանաց. զդիան ի
վկայութիւն կոչէր, թէ զգաստու-
թեամբ եւ սրբութեամբ պահեցաւ
բամբիշնն: Ապա իբրեւ հաւատարիմ
եղեւ, եթէ ճշմարիտ են՝ զոր ներ-
քինին պատմէ, ծածկեալ զգլուխն
լայր մեծ ժամս եւ մինչ դեռ արտա-

սուքն իջեալ Յոսէին, զՀանդերձան յերեսացն ի բաց թօթափէր, զձեռս յերկինս տարածանէր եւ ասէր այսպէս. Դուք որ դիք էք աշխարհիս մերում, նախ ինձ հաստատեցէք զարքայութիւնն. ապա եթէ զինէն վճարեալ իցէ, աղերսեմ, մի ոք լինիցի Ասիացւոց աշխարհիս թագաւոր, բայց միայն սա արդար թշնամին եւ յաղթողն ողորմած:

ԺԱ· Ա ԱՍՆ այնորիկ թէպէտ եւ զամենայն խորհուրդս իւր ի պատրաստութիւն մարտի պատերազմի դարձոյց՝ յետ զուր երկիցս անգամ հաշտութիւն խաղաղութեան խընդրելոյ, այլ յաղթեալ ի ժուժկալ մտաց թշնամւոյն, տան հրեշտակս իշխանս ազգականաց արքունի առձակեր հաստատել նոր պայման ուխտի հաշտութեան. իսկ Աղեքսանդրոս ժողով խորհրդեան գումարէր եւ հրամայէր զնոսա ի ներքս առնել: Յորոց որ երիցագոյնն էր, ասէ. Ոչ ինչ հարկ կամ բռնութիւն ի վերայ հասեալ ստիպեաց զԴարեհ խնդրել ի քէն այս երիցս անգամ զհաշտութիւն խաղաղութեան, այլ քո արդարութիւնդ եւ ժուժկալութիւն:

Հ՝մայրն եւ զկինն եւ զորդիս նորա չհմացաք թէ ի գերութեան են, բայց միայն այսչափ զի առանց նորա են. ամօթխած ութեան այնոցիկ՝ որ ճնացին, իբրեւ զհայր խնամակալ լինիս, տիկնայս անուանեալ կարդաս, յանձն առնուս ունել նոցա տակաւին զնշանս եւ զնշմարանս առաջնոյ բախտին: Ցեսանեմք զերեսս քո իբրեւ զերեսան Դարեհի, յորժամ արձակէաքն ի նմանէ. բայց նա զիւր կին լայ եւ դու զքո թշնամին աշխարես: Այժմ ի ճակատու լեալ էիր, թէ ոչ հոգք թագման նորա արգելուին զքեզ: Եւ զի՞նչ զարմանք իցեն, եթէ յայնպիսի ի բարեկամ ոգւոյ խաղաղութիւն խըն դրիցէ. զի՞նչ պէտք զինուց իցեն, յորժամ թշնամութիւնքն՝ որ ի միջի էին, բարձան: Յառաջադոյն սահման որոշէր տէրութեան քում զԱղիւս գետ, որ կատարէ զսահմանս Ղիւդացւոցն: Այժմ որ ինչ ընդ Եղեսպոնտոս եւ ընդ Ասածանի ի միջի կայ, ի թախանձս դատերն մատուցանէ, զոր քեզ տայ զովքս զիւր որդի, զոր առ քեզ ունիս խաղաղութեան եւ հաւա-

տոց պատանդ առ քեզ կալչիր. զմայրն եւ զերկուս դստերան կուսանս այսրէն տուր. փոխանակ երեցունց անձանց աղաչէ, զի ընկալցիս երեսուն հազար քանքար ոսկւոյ: Եթէ չէի հմուտ զդաստուրեան մտաց քոց, ոչ իշխէի ասել, թէ այս ժամ է եւ դոյն ժամանակ, յորում պարտիցէ քեզ յանձն առնուլ զնաղաղութիւնն, այլ եւ գրաւել եւս: Այեաց տես, որչափ ինչ յետ քո թողուցուս, տես, որչափ ինչ տակաւին խնդրես: Վ շտագին է մեծայաղթ տէրութիւն. քանզի դժուարին է գրաւեալ պահել զայն ինչ, զոր առնուլն չես ձեռնհաս: Ընդէանիցե՞ս զիարդ նաւք՝ յորժամ ըստ չափ անցանիցեն, չկարեն վարել: Ընդիտեմ, եթէ յայն սակս արդեւք այնչափ բազում ինչ կորոյս Դարեհ, զի բազում իշխանութեան եւ մեծ կործանումն հասանէ: Ի ինչ՝ որում դիւրագոյն է յաղթել, քան եթէ պահել. քանի դիւրաւ յափշտակեն ձեռք մեր, եւ ոչ պահեն: Ու մահ իսկ ինոջն Դարեհի բաւական է խրատել զքեզ զի եւ այժմ իսկ չէ քեզ համարձակ ցու-

ցանել զքո գթութիւնդ, որչափ յառաջն մինչ չեւ նորա մեռեալ:

Երբեմն տայր Աղեքսանդրոս ի բաց գնալ հրեշտակացն ի վրանէ անտի, եւ ցխորհրդականան հարցանէր թէ զինչ հաճոյ թուիցի: Ոչ ոք իշխեաց ասել ինչ զինչ ինքն իմանայցէ մեծ ժամն, զի անյայտ իմն էին կամք թագաւորին: Ապա ուրեմն Պարմենիոն ասէր, եթէ յառաջագոյն իսկ ասացի թէ զդեբելան առ Դամասկեաւ տացես նոցա որ զփրկանան տային, եւ թէ մարթի բազում կարասի ի նոցունց ժողովել, որք քանզի բազում իսկ են եւ ի կապանս, զձեռս արանց զօրաւորաց խափանեն: Եւ այժմ եւս մեծ ինչ գրեմ, թէ զկին մի պառաւ եւ երկուս աղջկունս զճանապարհացդ եւ զգնդից խոչս, փոխանակիցես ընդ երեսուն հազար քանքարաց ոսկւոյ. մարթի զմեծ թագաւորութիւնդ դաշամբք ստանալ եւ ոչ պատերազմաւ, եւ ոչ այլոյ ուրուք ստացեալ է աշխարհս այդչափ մեծատարածս անջրպետութեամբ որչափ յիտալեայմինչեւ ցԱրաճանի. դու ընդ Մակեդոնիա

մանաւանդ Հայեաց եւ ոչ ընդ Բակարիս եւ ընդ Հրնդիկս: Ես հաճոյ թուեցաւ բանն թագաւորին: Ա՝ ան որոյ իբրեւ արար նա վախճան բանից իւրոց· Եւ ես, ասէ, ընդ ինչան առաւել կամէի քան ընդ փառան, եթէ պարմենիան էի: Բայց այժմ, քանզի Աղեքսանդրոս եմ, յաղքատութենէ ոչ ինչ երկնչիմ, եւ գիտեմ թէ չեմ ես վաճառական, այլ թագաւոր եմ: Ես ինչ ունիմ առ վաճառս, բայց մանաւանդ զբախտ իմ չուամ գնոյ· եթէ զգեղին կամ իցէ տալ, պատուով լաւ է տալ պարգեւ եւ ոչ թէ գնովք արձակել: Յետ այնորիկ իբրեւ զայն հրեշտակքն ի նեղբս, տայր նոցա պատասխանի պէս զայս զոյն օրինակի բանից· Երթայք զբոյց տուք Դարեհի, թէ զուր իմն եւ անօգուտ է շնորհակալութիւն ի բերան առն թշնամւոյ, եւ թէ ես զոր ինչ արարի, զթութեամբ եւ առատութեամբ արարի, եւ ոչ եթէ վասն բարեկամութեան նորա, այլ ըստ իմում բնութեան: Ոչ ընդ վիշտն կռուիմ, այլ ընդ զօրութիւն թշնա-

մեզ: Պատերազմ ընդ գերւոյ եւ ընդ կանաց չեմ սովոր մղել. զոր եան ատեամ, հարկ է թէ վառեալ իցէ: Եթէ գոնէ զնաղալուքիւն միամտութեամբ լինդրէր, թերեւս զմտաւ ածէի, թէ տայ արդեւք հաշտութիւն խաղաղութեան: Այլ քանզի մերթ զզօրականս իմ թղթով ի մատնութիւն գրգռէ, եւ մերթ զբարեկամս իմ կարասեաւ ի կորուստ իմ, պարտ է հալածել ինձ զնա մինչեւ խոպառ, եթէ ոչ իբրեւ ճշմարտիւ թշնամի, այլ իբրեւ հարկանօղ եւ դեղատու: Եւ զբանս խաղաղութեանն, զոր դուք բերէք առ իս, եթէ առիւ յանձն, նոքին զնա առնիցեն յաղթօղ: Որ ինչ յայնկոյս Եփրատայ է զայն առատութեամբ պարգեւէ: Ընդ յորմ՞էմ վայրի խօսիք ընդ իս. քանզի յայսկոյս ուրեմն Արաճանուոյ եմ: Ընդ սահմանս պաշտաւտականին զոր նա խոստանայ, անդ բանակն իմ: Ապերժեցէք հանէք զիս աստի ի բաց, զի գիտացիւ թէ ձեր է, զոր շնորհէք: Նովքին առատութեամբ տայ ինձ զնոր դուստրն. այս ինքն զայն՝ զոր գիտեմ թէ լինելոց է

առն՝ ումեմն ի ծառայից նորա։ Եւ յայժ իսկ մեծ պատիւ իցէ այն ինձ, թէ զիս նախամեծար քան զԱտզէոս առնիցէ փեսայանալ նմա։ Երթայք պատմեցէք Թագաւորին ձերում, թէ զոր կորոյս եւ զոր տակաւին ունի, վարձք են պատերազմին. արդ զոր սահմանս Թագաւորութեան մարտն հատանէ, զայն կալցի իւրաքանչիւր ոք ի մէնջ զոր եւ բախտ աւուրն վաղուն յայտ արասցէ։ Եւ ես ոչ վասն այնորիկ եկի Ասիա, զի յայլոց առնուցում, այլ զի այլոց տայցեմ։ Երթէ կամէր երկրորդ լինել եւ ոչ զոյդ եւ հաւասար ինձ, Թերեւս առնէի, զոր կամէրն։ Այլ ոչ աշխարհ երկոքումբք արեգակամբք մարթի վարել եւ ոչ հնար է աշխարհաց երկուս գլխաւոր Թագաւորութիւնս ունել, եւ անարատ մնալ։ Ասաի կամ այսօր պատրաստեսցի անձնատուր լինել կամ ի վաղուն պատերազմին կազմեսցի. եւ մի այլ ինչ բախտ անձինն խոստասցի, քան զայն զոր ձեռք զէտ առ։ Յան պատասխանի հրեշտակքն Թէ որովհետեւ պատերազմ ի մտի կայ քո, միա-

մտութեամբ առնեա թէ յուսով հաշտութեանն չպատրես : Նա մեք խնդրեմք, ասեն, զի վաղվաղակի արձակիցիմք առ թագաւոր անդր. քանզի եւ նմա պարտ է պատերազմ պատրաստել : Նկին առաքեալքն եւ պատմեն թէ պատերազմին հասեալ է :

ԺԲ. Նա վաղվաղակի զՄազէոս երիւք հազարօք հեծելոց ի ճանապարհն ընդ որ գալոց էր թշնամին, առաքէր երթալ դրաւել : Ընդեքսանդրի վճարեալ զյուղարկաւորութիւն դիոյ կնոջն Դարեհի եւ զամենայն զծանր ծանր ապաս անդէն յամուրան թողեալ, սակաւ պահապանօք հանդերձ, դիմեալ երթայր ի վերայ թշնամւոյն : Նրկուս թեւս բաժաներ հետեւակսն, եւ զերկոսին կողմանն այրուձիով պատեր. իսկ կահն եւ կազմածն զհետ գային բանակին : Նպա զՄենիդաս յառաջագոյն արձակեալ արագագնաց հեծելովք հրամայէր դիտել, յորում վայրի Դարեհ լեալ իցէ : Նւ նա, քանզի Մազէոս անդ ուրեմն մօտ նատէր միահուռն, չիշխեաց յառաջ

եւս խաղալ, տայր զըոյց թէ ոչ ինչ այլ ինչ բայց զխօշիւն մարդկան միայն եւ զխրխընջիւն երիւաց լուայ: Սակայ եւս տեսեալ ի հեռաստանէ զլըտեսան, դառնայր ի բանակ անդր եւ պատմէր զհասանել թշնամեացն: Այնուհետեւ Դարեհ որ յընդարձակ դաշտի կամէր կռուել, հրամայեաց տայր վառել պատրաստել զօրացն եւ ճակատ յարդարէր: Ի ձախումբ թեւի Բակտրիացիք երթային հեծեալք յերիվարս իբրեւ հազար ի. նոյնչափ եւ Դահք. Արաքոսացիք եւ Շուշանացիք էին չորք հազարք: Ոտից զհետ խաղային հարեւր կառք զերանդազէնք: Ընդէն յետ չորից ձիոցն բեաս էր ութ հազար հեծելազօրքն եւ նոյնպէս Բակտրիացիք, եւ յետոյ քան զամենայն գունդն Մազքուէիք երկու հազար: Իսկ հետեւակազօրք իւրաքանչիւր ազգացն ոչ խառն ընդ միմեանս, այլ իւրաքանչիւր ընդ իւրոյ ազգին գնդին էր: Յետ այնորիկ Պարսից եւ Մարդացւոց եւ Սոգդիացւոց զօրավար Արիոբարզանէս եւ Որոն-

տոբատէս էին: Նոքա մասանց զօրացն, իսկ ամենայն գնդին սպարապետ Որսինէս էր սերեալ յերկրէն Պարսից անտի, եւ ծագումն նորա ցկիւրոս աղնուագոյն թագաւոր համարէր հասանել: Օհետ նոցա խաղացեալ գային այլ եւս ազգք, որ ոչ նիզակակցացն ինչ այնչափ ծանօթ էին: Յետ նոցա՝ առաջի յիսուն չորից ձիոց կառաց փրադատէս երիտասարդ յաճախագունդ կապից զօրօք: Յետ կառացն եւ հրնդիկք եւ այլք եւս յայնցանէ որ առ կարմիր ծովուն Պարսից բնակեն՝ խաղային, որ անուանք մանաւանդ էին եւ ոչ թիւնք օգնականութեան: Բովանդակեր այն գունդ այլովք եւս զերանդաղէն կառօք, յորս եւ զմարզիկ գունդն յաւելեալ էր: Օնոցա զհետ խաղային Հայք՝ զորս փոքսունս անուանեալ կոչէն. զՀայոց կնի բաբեղոնիացիքն, եւ զնոցա զհետ Բեղխացիքն եւ որք ի կասէացւոց լերինն բնակէին: Յետ սոցա երիտասարդք կորդուք որ ազգ էին Նաբեսացւոց, որք երբեմն զհետ երիտասարդին Մարտայ. բայց յայնժամ օտա-

բացեալք եւ հեռացեալք ի հայրենի սովորութենէն: Յաւելեալ էր եւ ի սոսա զփուիգացիան եւ զկատաւոնացիս: Յետ այնորիկ պարթեւաց ազգն՝ որ բնակէին ի կողմանն, զոր այժմ պարթեւքն դրաւեալ ունին խաղացեալ եկեալ ի Սկիւթացւոց աշխարհէն, բռնադակէին զդունդն: Այս ճակատ էր ահեակ թեւոյն: Ձախ թեւն ունէին ազգ Հայոց մեծաց եւ կադուսիացիքն եւ Գամիրք եւ Ասորիք եւ Մարք: Ընդ եւ սոցա կառք դերանդակէնք յիսուն: Ընտանեացն միահամուռ համար զօրացն՝ քառասուն եւ հինգ հազար հեծեալք եւ հետեւակազօր զօրք երկերիւր հազար: Այսպէս կարգեալք կաղմեալք պատրաստեալք խաղային գնային տան վտանգ, եւ հրամանն առին վառեալքն անդէն դադարել եւ մնային թշնամւոյն:

Ընդ կալաւ զզօրան Աղեքսանդրի, որում՝ չգոյր ինչ պատճառք ի միջի. քանզի սկսան դողալ իբրեւ զմտելեղնեալս, զի անկեալ էր երկեղ դաղտնի ի միտս ամենեցուն: Փայ-

լակն երկնից իբրեւ ի ժամանակս ա-
մարայնւոյն ջերմացելոյ փայլատա-
կեալ զեարուկաց կերպարանս ցու-
ցանէր, եւ կարծէին բոցս բորբոքեալս
ի բանակէ անտի Դարեհի փայլել, որ-
պէս թէ խառն ի խուռն եկին անկան
ի գունդս պահապանացն Դարեհի:
Նոյ եթէ ի վերայ զարհուրելոցն
հասանէր յանկարծակի Մազէոս,
որ ի վերայ ճանապարհին կայր,
մարթ էր մեծամեծ հարուածովք
հարկանել. բայց մինչ դեռ նա յու-
լութեամբ ծուլութեամբ ի բլրին՝
զոր հասեալ ունէր, նստէր, բա-
ւական համարեալ զկալն եւ զմնալ,
Աղեքսանդրոս ի միտ առեալ զահ
եւ զերկեւղ զօրացն, հրաման տայր
նշան տալ, զի անդէն զտեղի առ-
ցեն դադարեցուին, եւ նախ զղէնս
ի բաց դնիցեն եւ հանգուցա-
նիցեն զանձինս, ազդ արարեալ
թէ չիք ինչ պատճառք յանկար-
ծակի երկեղին, քանզի տակաւին
հեռի է թշնամին: Ապա իբրեւ
սթափեալ ի միտս եկին միանգա-
մայն զղէնս եւ զքաջութիւն մեա-
նգամ ի ձեռն առնոյին, եւ ոչ
մի ինչ ի ժամանակին յայնմիկ

այսպէս զգուշութեան թուեցաւ, որպէս ի նմին վայրի բանակ հարկանել եւ ամրանալ : Ի վաղիւ անդր Մազէոս, որ ընտիր ընտիր հեծելովք հանդերձ ի բարձու բլրին՝ ուստի Մակեդոնացւոց բանակն նշմարէր, նատեր համադունդ, զարձաւ գնաց առ Դարեհ, առ Ահին կամ վասն զի դիտել միայն հրաման առեալ էր : Իսկ Մակեդոնացիքն ի նոյն բլուր զոր եթող Մազէոս, ելին . քանզի եւ զգուշադոյն էր քան զՀարթ երկիրն, եւ անտի մարթ էր զգունդս թշնամեացն որ տարածանէին ի դաշտի անդ, նշմարել : Այլ մէդն և մառախուղն՝ զոր շուրջ արձակէին լերինքն խոնաւացեալք , թէպէտ եւ զկերպարանս եւ զերեւոյթ իրաց ամենայնի չեբարձ , այլ արգել լինէր տեսանելոյ զընտրութիւնս գնդիցն եւ զկարգ : Ապամամբոս բազմութիւնն յորդեալ զեղոյր զդաշտօքն եւ զդըդիւն եւ ոռնաձայն այնչափ հազարաւորացն լի առնէր զլսելիս, թէպէտ եւ հեռի ուրեմն էին : Ակսաւ վարանել տալ բակուսել թագաւորն, մերթ զիւր

խորհուրդն ի կշիռս եդեալ կշռէր, եւ մերթ զՊարմենիոնին բայց անաղան ուրեմն, քանզի յայն վայր եհաս՝ ուստի չէր մարթ զօրացն այսրէն դառնալ առանց կոտորածի, բայց միայն յաղթութեամբ: Ալեան այնորիկ իսկ թագուցեալ զերկեւէղն զվարձկան այրուձին ի Պէռնիացւոց աշխարհէն հրամայէր առաջի անցանել: Ինքն զդունդն՝ որպէս կանխագոյն ասացաւ, յերկուս թեւս երկայնէր. եւ զերկոսին թեւան ծածկէր այրուձին: Ի բրեւ օրն պայծառացաւ ի ցրուեալ միգին, ճակատ թշնամեացն երեւէր, եւ Մակեդոնացիքն կամ առ յօժար մտացն կամ տաղտկացեալ ընդ յամելն՝ սաստիկ աղաղակ եդին ըստ պատերազմողացն սովորութեան: Արձակէր գոչիւն բարբառոյ եւ ի Պարսից անտի եւ զանտառանն եւ զհարս եւ զձորս՝ որ շուրջն կային, լի առնէր ահաւոր թնդիւնն: Ձկարէին այնուհետեւ հանդարտել պնդել զանձինս եւ կալ Մակեդոնացիքն, այլ կամէին արշաւեալ հասանել առ թշնամին անդր: Բայց տակաւին լաւ եւ

բարի համարեալ ի նմին բլբի ամբարձուցանել զբանակն, հրամայեր պատնէշ կանգնել. եւ իբրեւ վաղվաղակի գործն ի գլուխ ելանէր, ի խորան անդր՝ ուստի ամենայն գունդ թշնամեացն միանգամայն երեւէր, մեկնեալ երթայր։

ԺԳ· Յատենի ժամանակի համօրէն տեսիլ հանդերձելոյ պատերազմին առաջի աչաց կայր. երեւելի գինու զարդու շողային երիւարքն եւ արքն. եւ թէ ամենայն ինչ կազմեր պատրաստեր մեծաւ խնամով ի թշնամեացն եւ ի հոգաբարձութենէ անոի հազարապետացն՝ որ ձի արկեալ ընդ մէջ գնդիցն վարէին, երեւէր եւ բազում ինչ ընդունայն եւ անոտի, որպիսի ինչ՝ ոտնաձայն մարդկան եւ երիւարաց խըլխընջիւն եւ փայլիւն պատենազէն վառելոցն, խառնվեր զաարսակուսեալ միաս թագաւորին ակնկալութեամբ։ Զինու հետեւ կամ վարանեալ տագնապեալ կամ վանն զերծոյն զչափ առնլոյ՝ խորհուրդ առնոյր, հարցանէր խընդրէր ո՞ր քաջ իցէ եւ զի՞նչ լաւ իցէ գործել։ Պարմենիոն՝ որ քան զամենայն զօրավարան տեղեակ էր

պատերազմի ճարտարութեանց, համարէր այսպէս թէ պարտ եւ պատշաճ է զաղտագողի ի վերայ դիմել եւ ոչ տալ ճակատս. մարթ է, ասէ, նոցա ի տարաժամ ժամու գիշերոյն ի պարտութիւն մատնել. զի չեն միաբանք բարուցն սովորութեամբք եւ ոչ լեզուօք, եւ եթէ ի քուն են եւս եւ յանկարծակի տագնապաւ զահի հարկանիցին, երբ կարիցեն գալ ժողովել համագունդ ի ցայգական դողութեանն:

Նայց զցերեկ նախ ընդ առաջ դիպեացին ահագին երեսք Սկիւթացւոցն եւ Բակտրիացւոց. եւ են կերպարանք նոցա թաւարձի եւ վարսք նոցա առանց գերձելոյ եւ ահագին եւ վիթխարի մարմինք նոցա յաղթանդամութեամբ: Օ՞ի եւ զօրականք, ասէ, ընդունայն եւ անուսի պատճառանօք առաւել զահի հարկանիցին քան յիրաւացի ինչ պատճառանաց երկիւղի: Երկրորդ անգամ մարթէ այնչափ բազմամբոխ զնդաց պատեալ պաշարել զսակաւաւորսն: Ոչ եթէ յանճուկս կիզիկեցւոց

աշխարհին յանկոխ շաւիղս պատե-
րազմ հասեալ է, այլ ի բացի ի լայն
եւ ի տարած դաշտի: Պրեթէ ամե-
նեքին իսկ հաւանէին յանձն առ-
նոյին Պարմենիոնի. Պողիսպերկոն
առանց վատաբանդութեան այնու
խրատու համարէր յաղթութեանն
հասանել: Ընդ որ հայեցեալ թա-
գաւորին, քանզի զՊարմենիոն՝ որ
արդ եւս պատուհասակոծ եղեւ սաս-
տկագոյն քան զոր ինքն կամէր,
չառնոյր յանձն միւսանգամ կշտամ-
բել, զողոց, ասէ, եւ աւազակաց
այդ ճարտարութիւն է, զոր դուք
պատուիրէք ինձ. քանզի նոցա կամք
այս միայն են՝ խաբել: Դայց ես չա-
ռից յանձն թէ լինիցի արգել ցանգ
իմոց փառաց կամ՝ լինելն Դարեհի ի
բացեայ կամ վայրացն անճուկքն կամ
զաղտագողօնք զիշերոյ. կամիմ հաս-
տատութեամբ յայտնի զյերեկ ի
վերայ դիմել. լաւ համարիմ թէ ընդ
բախան ասրջանայցեմ, քան եթէ
ամաչիցեմ իմն ընդ յաղթութիւնն:
Յաւել եւ յայսր ամենայնի վե-
րայ, զի ի պահս զիշերոյ կան բար-
բարոսքն եւ վառեալք ի զէնս, զի
եւ խաբել իսկ զնոսա չէ մարթ, զայն

տեղեկացեալ պիտեմ : Ա ման ո-
րոյ պատրաստեցէք զանձինս ի
մարտ պատերազմի : Ընդպէս յոր-
դորեալ զնոսա ապա արձակէր առ
ի զմարմինն դարմանելոյ : Եւ
Դարեհ կարծեալ , թէ զայն խրատ
ըր Պարմենիոն ետ , կամի առ-
նել թշնամին , հրաման տայր երի-
ւարացն սանձաւ ապատել եւ մեծի
մասին զօրացն կալ վառեալ զինու
զարդու եւ զպահն դիշերոյ փու-
թով զգուշութեամբ պահել . վասն
այնորիկ խարուկօքն լուցելով շո-
ղայեալ փայլէր բանակն ամենայն :

Եւ ինքն զօրավարօքն հանդերձ
եւ ջերմովքն զգունդս վառելու-
ցըն շրջէր տեսանել , զարեգակին
ըմիհր եւ զմեհենական զանմահ
կրակն կարդայր , զի տայցեն նոցա
արուեստիւն քաջութեան արժանի
ըստ առաջնոյ փառաւորութեանն
եւ ըստ նախնեացն յիշատակաց :
Եւ արդարեւ , ասէ , եթէ մարթ
ինչ էր մարդկեղէն մտօք զըղձու-
թիւնս զդիցն օգնականութեան ի
միտ առնուլ եւ ճանաչել , աս-
տուածք ընդ մեզ են : Զոքա են՝
որ արդ եւս յանկարծակի ահ եւ

երկեւզ ի վերայ Մակեդոնացւոցն արկին. զի տակաւին աստ անդ դան եւ գնան շամբշեալքն, ընկեցեալք զղէնս. դիքն վերակացուք Պարսից աերուվեանն խընդրեն զարժան վրէժս յանզգամից անտի: Եւ ոչ առաջնորդի իսկ նոցա առողջապոյն միտք են. քանզի զօրէն գազանացն ընդ որս միայն յոր յօժարէ՝ հայի, իսկ ի կորուստն՝ որ յառաջ քան զօրն է, դիմեալ երթայ:

Նոյնպէս հոգւոյին տատամնէին եւ Մակեդոնացիքն, եւ զդիշերն ահիւ եւ երկիւղիւ անցուցանէին, որպէս թէ հրամանն առեալ իցէ ի նմին գիշերի կռուել: Ընդքանդրոս որ ոչ ուրեք այնպէս էր երկուցեալ որպէս յայնժամ, հրամայէր կոչել զԱրիստանդրոս յուխտս եւ ի պաղատանս: Նա արկեալ զիւրեւ հանդերձ սպիտակ, դաւինիս ի ձեռին, ծածկեալ զկնով առաջնորդէր պաղատանաց թագաւորին. մինչ դեռ նա զԱրամազդ հաշտ առնէր, եւ զԱթենաս եւ զՑաղէուխիւնն: Յայնմ վայրի իբրեւ օրինօք զոհն ի գլուխ ելա-

նէր, դառնայր ի վրան անդր, հանդչել ի մնայեալ ժամս գիշերոյն: Բայց ոչ ի քուն լինել կարող էր, եւ ոչ հանգչել եւ հանդարտել: Ամրթ խորհէր ի սարէ անտի լերինն զճակատն զալջ թեւոյն պարսից արկանել, եւ մերթ դէպ ուղիղ դիմել համագունդ իշխնամի անդր, եւ երբեմն վարանէր թէ արդեւք լաւ իցէ յահեակ թեւ զճակատն արձակել: Ապա ուրեմն իբրեւ ծանրացաւ մարմինն ի մտացն հոգոց, ի խոր քուն անկանէր: Իբրեւ այգ լինէր, զօրավարքն միանգամայն եկեալ ժողովէին առնուլ հրամանս ապշեալք հիացեալք շուրջ զարքունի վրանաւն ընդ անընդել լռութիւնն, քանզի յայլ ժամանակս ինքն սովոր էր կոչել զնոսա, եւ երբեմն իսկ պատուհասակոծ եւս առնել, յորժամ յամէինն: Բայց յայնժամ ոքանչանային, զի եւ ոչ ի յետնումն տագնապի անդ յարուցեալ ի քնոյն տեսանէին, եւ ոչ եթէ քնով ինչ համարէին հանդչել, այլ յահէն ծխրել:

Բայց եւ ոչ իշխէր ոք յանձնապահաց անտի մտանել ի խորան անդր,

եւ էր ժամանակ եկեալ հասեալ, եւ ոչ զօրացն մարթ էր առանց զօրավարին հրաման տալոյ զէն առնուլ, կամ յիւրաքանչիւր գունդս կարգել կալ: Իբրեւ ընդ երկար կաց մնաց Պարմենիոն, ինքնին հրաման տայր զօրացն, զի առցեն կերակուր: Եւ իբրեւ հարկ էր ելանել. յայնժամ ապա լինէր միջամուխ վրանին. իբրեւ բազում անգամ յանուանէ կոչէր, եւ չկարէր բարբառովն զարթուցանել, երթեալ խթէր եւ յարուցանէր: Բազում ժամ անցեալ է, ասէ, առաւօտ, թշնամին խաղացուցանէ կարգեալ կազմեալ զճակատն. քո զօրք տակաւին անկէն՝ հրամանաց քոց սպասեն: Մ՞ւր է քո այն արուեստիւն եւ քաջութիւն, քանզի զպահապանան սովոր էիր զարթուցանել: Եւ այն տայր Աղեքսանդրոս պատասխանի. Կարծիցե՞ս թէ ես ի քուն մտի մինչ չեւ թօթափեալ զհոգս ի մտաց իմոց քանզի այն հոգք զքունն յամեցուցանէին: Եւ տայր հրաման նշան տալ փողով մարտին: Եւ իբրեւ տակաւին զարմանայր Պարմենիոն, զի ասաց զանձնէ թէ զերծեալ յամենայն

հոգոյ ի քուն լեալ էր. Ձեն ինչ, ասէ, այն զարմանք. քանզի ես յորժամ զերկիրն այրէր Դարեհ, եւ զդեղս քակէր եւ քանդէր, եւ զհամբարս ապականէր, իմոյ մտացս տէր չէի. բայց այժմ զմէ երկնչիցիմ, յորժամ կազմեալ պատրաստի ճակատս առ ճակատս մարտնչել: Ընդ այրեւ ըստ գանկուածեան իմում նոյնպէս եւ արար: Բայց զհանգամանս խորհրդեանս այսորիկ յետոյ եւս յայտ արարից. դուք երթայք իւրաքանչիւր ի տուն: Նա եկից, եւ ցուցից զինչ կամիմ թէ լիցի: Գնան ուրեք, մանաւանդ բարեկամացն խրատելով սովոր էր գրահս ի կիր արկանել. եւ ոչ վասն ահին տապնապի: Նա յայնժամ առեալ պատենազէն ամրութիւն զանձամբ, հասանէր ի զօրսն: Ել ուրեք այնպէս զուարճացեալ առնին զերթապատսորն. եւ տեսեալ զերեսան նորա աներկեւղ, զսաստգ ակնկալութիւն յաղթութեանն իմանային:

Նա նա հրամայն տայր զպատանէշսն ի բաց քակել, եւ ելանել զօրացն, եւ անդէն կարգեր կազմէր զճակատն: Յաջում թեւի անդ կայր այրուձին.

զոր Ադեմայ անուանեալ կոչեն, որ է գունդ ընտիր: Իրնոյա աստիկան կղնտոս. յոր յաւել եւ զգունդան փիղոսոպ: Կարգեր եւ զայլ եւս զօրավարս հեծելազօրուն զկողմամբնորա: Վերջին գունդ էր Մեղէագրեայ գունդն. զորոյ գհետ խաղայր ճակատն: Յետ ճակատուն Արծաթապարքն էին. ոորա զօրավար էր Նիկանոր ուստր Պարմենիոնի: Ընդ վերջապահայն էր եւ Կիւնոս իւրով գնդաւն. յետ նորա Որեստապքն եւ Ղինկեստապք. յետ նոյա Պողիպերկոն սպարապետ մարզիկ զօրուն: Ընդ բանակի իշխան Ամինտաս էր. Բաղակրիացւոցն զօրավար Փիղիպպոս էր, որ այն ինչ ի բարեկամութիւն էր խառնեալ: Ընդ ասպիսի կերպարանք էին աջու թեւին: Ի ձախումն ունէր կրատերոս զՊելոպոնեսացւոց հեծեալս, եւ զԱքայեցւոց եւ զՂոկրացւոց եւ զՄաղեացւոց գունդան յաւելեալ յիւրան: Ոստոս բովանդակէին թեսաղացւոց այրուձին, որոց զօրավար Փիղիպպոս էր: Յետեւակացն ճակատն ի հեծելազօրուէն ամրանայր: Ձախոյ թեւին այս կերպարանք էին: Բայց զյետին գունդն պատէր հա-

բուսաց գնդաւ, զի մի իսկ թէ ի բազմամբոխ բազմութենէն պաշարիցին: Ո՛չ թեւան եւս օդնականութեամբ թիկանց պնդէր ոչ կշիռ դէմ ընդդէմ, այլ ի կողմանէ իմն կարդեալ, որպէս զի թէ պատել եւ պաշարել կամիցի զճակատն թշնամին, պատրաստաբար լինիցին ի մարտ պատերազմի: Ընդ էին Ագրիպպիքն, որոց ոստիկան Աստաղոս էր հանդերձ աղեղնաւորօք Կրետացւոյն: Ո՛հուակ վերջին կարգան ի բաց դարձուցանէր ի ճակատուէ անտի, զի զբովանդակ ճակատն շուրջանակի ամրացուսցէ: Յայնմ վայրի էինղ իւրիկեցիքն հանդերձ զօրօքն, որ ածան ի վարձու: Ւսկ զթրակացիան միանգամայն առաջի էր արկեալ, զվառեալսն թեթեւս: Ընդհափ դիւրին առ շարժել զճակատն յօրինէր, զի որք հուակ յետինքն էին կարէին դառնալ եւ յառաջակողմն անդր. զի մի պաշարիցին: Ա՛ման որոյ ոչ առաջակողմն ամրագոյն քան զկողմանսն էր, եւ ոչ կողմանքն քան զյետոյսն: Իբրեւ այս ամենայն այսպէս կարգեցաւ կազմեցաւ, պատուէր տայր, զի եթէ զգերանդազէնն կառան զը-

ղըմամբ հանդերձ բարբարոսքն ի վերայ արձակիցեն, նոքա զկարդան քակիցեն եւ զդիմել կառացն ի վերայ արձակելոց ընդունիցին լուիկ. քանզի այսպէս ածէր զմտաւ, թէ յորժամ ոչ ոք իցէ, որ դիմադարձ լինիցի, առանց վնասուն անցեալ ընդ մէջ երթայցեն. ապա թէ առանց դղրդելոյ արձակիցեն ի վերայ, ինքեանք այնուհետեւ ի գոչիւն բարբառոյ ահ արկանիցեն, եւ զերիւարան ահաբեկս առտի անտի նետիւք խոցոտիցեն: Իսկ որք թեւոցն ոտիկանք էին, հրաման առին՝ զթեւան սփռեալ տարածանել, որպէս զի մի պատեալ պաշարիցին, եթէ պնդագոյն առ միմեանս կայցեն, բայց եւ ոչ զյետին գունդն թափուր առնիցեն: Իսկ զկահ եւ զկապմած հանդերձ դերեաւն ընդ որս մայրն Դարեհի եւ մանկունքն կային, ի բարձաւանդակ բլրին կացուցանէր, ոչ ինչ հեռի ի ճակատուէն, եւ թողոյր պահապանս սակաւս: Եւ զահեակ թեւն, որպէս յայլ ժամս, տայր Պարմենիոնի. ինքն յաջում թեւի անդ էր:

Ինչ չեւ էր նոցա հասեալ ի նե-
րընկէց մի, Բիան ումն անուն փախըս-
տեամբ հասուած եկեալ տապնա-
պաւ առ թագաւոր անդր հասանէր.
տայր զբոյց այսպէս. Թէ տատասկա
երկաթիս մնեաց ի գետին Դարեհ.
յայնմ վայրի, յորում կարծէր թէ
արձակելոց է Թշնամին զայրուձին,
եւ վայրն նշանակեալ է նշանաւ, զի
իւրքն զդոյշ լինել մարթայցեն:
Բրաման տայր զփախստականն պա-
հել, եւ զգօրաւարան ի մի վայր կո-
չէր, ցուցանէր զինչ պատմեալն էր,
զդուշացուցանէր խոտորել ի տեղ-
ւոջէ անտի, որ ցուցաւ, եւ զվիշտս
տապնապին ազդ առնել հեծելոցն:
Ընդ չէր ձեռնհաս լսել զօրն, յոր-
ժամ նա մատուցեալ քաջալերէր,
քանզի ականջացն պիտանութեան
արգել եւ խափան լինէր գոչիւն եւ
դղրդիւն երկուց գնդացն. բայց ա-
մենեցուն առաջի՝ անցեալ ընդ մէջ
երիւարաւն՝ ընդ զօրավարան եւ ընդ
որ անդ մօտ կայր, խօսէր:

ԺԴ. Ձեզ, ասէ, որ այնչափ
անչափ աշխարհս հատէք անցէք
յաղթութեանն յուսով, եւ զի վասն
յաղթութեան պատերազմեալքդ,

կայ ինայ մի այս եւ սոյն պատերազմ։ Ընդ պատմէր զԳրանիկ գետոյ եւ զԿիզիկեցւոց լերանց եւ զԱտրուոյ աշխարհէն եւ զեգիպտացւոց, նախ քան զնոսա կռապուտ կողոպուտ լեալ, որ բաւական էր զնոսա յանկալուածիւն եւ ի պարծանս յորդորել։ Նոքա, ասէ, ի Պարսից որ ի փախստեանէն ըմբռնեցան ածան բռնութեամբ, տալոց են ընդ մեզ մարտ պատերազմի, յայն սակս զի փախչել չէին ձեռնհաս։ Այս երրորդ օր է, զի յահէ անտի արտաբեկ լեալ եւ ծանրացեալք զինուն զարդու, ի նմին վայրի բեւեռեալ կան։ Զիք ինչ քան զայն յայտնագոյն նոցա յուսահատութեանն նշանակ, բայց այս, զի զքաղաքս, զի զանդս եւ զագարակս իւրեանց հրձիգ առնեն. ինքեանք խոստովան լինին թէ ինչ զոր ինչ ոչ ապականեն, այն թշնամեաց է։ Ի դատարկ անուանէ անտի ազգացն անծանօթից մի զանգիտիցէք, քանզի չէ ինչ կարեւոր ի պատերազմ գիտել թէ ոյք այնոքիկ իցեն ի դոցանէ, որք Սկիւթացիքն կոչիցին. կամ ոյք Կադուսիացիք։ Ա՛ւան նորին իսկ այնորիկ, զի ան-

ծանօթք են, աննշան են եւ արհամարհք։ Վասնզի զարանց քոյոց չիք երբեք անգիտութիւն. այլ նոքա անզօրք եւ չպատերազմասէրք, որք յիւրաքանչիւր զարանաց հանեալ եկեալ են, քան զանուանն ոչ ինչ աւելի բարձեալ բերեն։ Ասէ զՄակեդոնացիսն զքաջն եւ զառաքինիս չիք այն տեղի յաշխարհի, որ պայնպիսի մարդիկ ոչ ծանիցէ։ Տեսէք դիտեցէք զանկարգ գունդ խուժադուժ բարբարոսացն. կէսք քան զնեառս այլ ինչ չունին, կէսք պարսիւք քարինս ընկենուն, սակաւք են, որոց բուն զէնք դոն. վասն որոյ անտի բազում մարդիկ ելանեն ի ճակատ, իսկ աստի բազում մարտիկք։ Նա ոչ իսկ պահանջէի ինչ ի ձէնջ թէ քաջութեամբ տայցէք պատերազմ, եթէ ես չէի այլոցն օրինակ արուեստեան եւ քաջութեան։ Նա յառաջ քան զդրօշսն պատերազմելոց եմ։ Ա կայութիւն դնեմ վասն իմ, թէ որչափ սպիք են իմ դոյնչափ եւ վայելչութիւն մարմնոյ իմոյ. դուք ինքնին հմուտ էք, թէ զրեթէ ես միայն անմահն ելանեմ ի հասարա-

կաց աւարէն, ի զարդս եւ ի դարմանս ձեր ծախեմ զվարձս յաղթութեանն: Այս ամենայն ձեզ խոսիմ արանցդ քաջաց: Ապա թէ ոչ իբրեւ զձեզդ ոք իցեն, նոյնպէս զայս ասելոց եմ, թէ յայն վայր եկին հասին, ուստի չէ մտրթի թէ ի փախուստ դառնայցեն: Զեզ որ զայնչափ վայրս աշխարհաց հատեք անցէք, զայնչափ պետս եւ զլերինս թողէք եկայք, ձանապարհ քաջութեամբ առեալ ի ձեռին պարտ է գործել ի հայրենի աշխարհն մեր եւ յընտանիս մեր: Այսպէս քաջալերէին զօրավարքն, այնպէս եւ ոք մօտն կային ի զօրացն: Զարեհ յահեակ թեւի անդ էր մեծաւ իւրոցն գնդաւ, բակ առեալ կային գնուաւ ընտիր ընտիր հեծելազօր եւ հետեւակազօրն զօրաց. արհամարհեալ անգոնեն զմշնամնոյն ասկաւաւորութիւն, համարեր թէ բանակամէջն դատարկ է եւ թեւքն միայն ձգեալ եւ տարածեալ: Զանգինոսատեր ի կառս բարձու, յայլ եւ յահեակ գաչան եւ զձեռս շրջ շրջէր առ գունդսն՝ որ շուրջն կային. Աշխարհաց, ասէ, զորովք առաի Ովկիանոս պատի եւ անտի Եղեսպոնտոս փակէ, տեառքդ

էիք սակաւ մի յառաջագոյն, այսու-
հետեւ ոչ եթէ զփառասց ինչ, այլ
զկենսաց եւ զփրկութենէ եւ զաղա-
տութենէ՝ զոր քան զփրկութիւն
նախամեծար համարիք, պատերազմ
հասեալ է: Օրս այս զհարստու-
թիւն մի քան զոր մեծ ոսկի ոչ տե-
սին, կամ հաստատեցէք կամ վախ-
ճանեցէք: Ա՛ւ գրանիկ գետով
փոքր ինչ մասամբ զօրաց մերոց տը-
ւաք մարտ պատերազմի ընդ թշնա-
մւոյն. ի կիզիկեցւոց աշխարհին,
յորժամ ի պարտութիւն մատնէաք,
Ասորիք բաւական էին ընդունել
զմեզ. ամրութիւնք մեծամեծ թա-
գաւորութեանս մերոյ յայնժամ էին
Դկղաթ եւ Արածանի: Այլ արդ
յայն վայր եկաք հասաք, ուստի
թէ մերժիցիմք, եւ փախստեան
անգամ եւ թաքստեան չիք տեղի:
Ամենայն ինչ՝ որ յետ թիկանց մե-
րոց է, հատաւ ապառեցաւ յերկայն-
ժամանակեան պատերազմէն, ոչ քա-
ղաքաց բնակիչք գոն, եւ ոչ երկրին՝
մշակք: Ուրաքանչիւր կանայք եւ որ-
դիք զետ խաղացեալ գան զայսր բա-
նակի որ առ եւ աւար պատրաստեալ
են թշնամեացն, թէ ոչի վերայ սիրե-

լեաց մերոց զանձինս դնիցեմք: Որ-
չափ ինչ յինէն կուսէ է, զօրս՝ զոր
գրեթէ հազիւ առնուն մեծատարած
հարթ դաշտքս, պատրաստեցի, ե-
րիւար զէն բաշխեցի. հանդերձեցի
կանխագոյն պաշար, զի մի պակա-
սիցէ այնպիսւոյ բազմամբոխ բա-
զմութեան. զտեղին՝ յորում վայրի
մարթ իցէ ճակատուն սփռել, ըն-
տրեցի: Իսկ այլն ամենայն ի ձեզ
ապաստան է. միայն թէ համար-
ձակեցարուք յաղթել, եւ զհամբաւ
թշնամեացդ ձերոց որ տկար եւ անզօր
զէն ընդդէմ քաջացն է, արհամար-
հեցէք: Ժպրհութիւն միայն էր,
յումէ մինչեւ ցայժմ իբրեւ յարու-
թենէ եւ ի քաջութենէ, երկե-
րուք. այն ժպրհութիւն իբրեւ
յառաջնում նուագին զամենայն
զուժգնութիւնն թափիցէ, անդէն
թուլանայցէ, իբրեւ զգազանս իմն
յապականել խայթոցայն: Իսկ այս
դաշտք զտակաւաւորութիւն յան-
դիման կացուցանիցեն զոր ակղկե-
ցուց լերանցն թագուցեալ էր: Ե-
ասանէք զկարգ-քան անօսրացեալս,
զթեւսն տարածեալս եւ զմիջոց ճա-
կատուն գաստակ եւ թափուր.

քանզի եւ վերջինքն՝ զորս շրջեալս ինձն կարգեաց, արդ իսկ զԹիկուանն դարձուցեալ ցուցանեն: Ամբակում երիւարացն ճմլել մարթ է զնոսա, թէպէտ եւ ոչ ինչ այլ ինչ քան զկաուան գերանդա զէնս արձակեցից: Նթէ յաղթեմք պատերազմիս, շահեսցուք զմարտն ամենայն, քանզի եւ ոչ նոցա տեղի գոյ փախստեան. ասաի Արածանի, անտի Դկղաթ ի նեղքս փակեալ արգելուն: Նոր որ յառաջն ի նոցա կողմն էին եւ ի նոցա օգուտ, այն ընդդէմ դարձան նոցա: Մեր գունդն շարժուն եւ արագ է, այն գունդ ծանրացեալ աւարաւ: Ձշաղեալս եւ զպատեալս ի մերմէ աւարէս՝ սուր ի վերայ եդեալ կոտորեսցուք. նոյն մի ինչ եւ յաղթութեան պատճառք լինիցին եւ վայելչութեան: Ապա եթէ անուն ինչ ազգին զանգիտեցուցանէ զքեզ ի ձէնջ, զմտաւ ածիցէ թէ Մակեդոնացւոց զէնք են անդ եւ ոչ անձինք: Զանգի բազում արիւն եւ ապաժոյժ յերկոցունց կողմանց հոսեցաք եւ ցանգ իսկ կորուսանող ի մէջ ասկաւաւորացն լինիցի, ծանր եւ ասաստիկ է: Զանգի Աղեքսանդրոս որչափ

քաջ ոք ինչ եւ առաքինի վաստայն եւ երկչոտացն երեւիցի, մի միայն անձն է, եւ այն եթէ հաւատայք ինչ իմոյ բանիւ, ժպիրհ եւ անմիտ է, եւ տակաւին երանելի առաւել ի մերմէ երկեղէս քան յանձինն ինչ քաջութենէ: Վասնզի չէք ինչ որ կարիցէ յերկարել տեւել, յորում չգոյցէ իմաստութիւն: Յոյսէպէտ եւ փառաւորութիւնն կարծիցի զօրաւիգն լինել նմա, բայց չէ՛ինի նա բաւական իսպառ ժպրհութեանն: Նա եւ վաղ իրքն փոփոխին եւ բախտ ոչ երբեք զմի օրինակ շնորհէ: Յերեւս այնպէս իսկ զհրամանան դիքն կարգեցին, զի զՊարսից հարստութիւնն զոր աչողութեամբ երկերիւր երեսուն ամաց ժամանակօք ի մեծ բարձրութիւն փառաւորութեան հանին, կամիցին մեծաւ շարժմամբ դղրդել եւ ոչ եթէ կործանել, եւ զմարդկեղէն ակարութեանէ յուշ առնիցեն մեզ, զի յաջողութիւնան ամենեւին մնասացօնք ակարութեանն լինին: Նրբեմն ընդ Յունաց ինքնակամն տայաք մարտ պատերազմի. այժմիկ ի բնակութիւնս մեր մղեմք զպատերազմ, որ ի վե-

բայ մեր հասեալ կայ: Արդ մեք նեղիմք տառապիմք եւ մերթ նուքա ի բախտին փոփոխմանէ: Զանգի զտեղուԹիւնն զոր եւ մեք կամիմք եւ նուքա, մի ազդ չլինի բաւական դրաւել:

Այլ Թէպէտ եւ չգոյր եւս ակնկալուԹիւն ի միջի, սակայն հարկն պարտ էր դրդել. եւ արդ ի յետին իսկ նեղուԹիւն եկաք հասաք: Ո՛մայրն իմ եւ զերկուս դստերս եւ զՈվքոս՝ որ այսր աերուԹեան ժառանգն է, եւ զիշխանս որ յարքունական զաւակէ են եւ զզօրավարս ձեր եւ զսպարապետս՝ որ իբրեւ զԹագաւորս են, ունի առ իւր ի կապանս. եւ եԹէ չգոյր ինչ եւս ի ձեզ, եւ ես իսկ մեծաւ մասամբ իմով գերի եմ: Փրկեցէք զաղիս իմ ի կապանաց. դարձուցէք յիս զսիրելիս իմ, յորոց վերայ մահ իսկ յանձն առնուք, զմայր իմ եւ զորդեակս իմ. քանզի զկին իմ ի բանտի անդ կորուսի: Ո՛մառ ածէք, Թէ այժմիկ ամենեքեան նուքա ձեռս ի ձեզ կարկառուն, աղաչեն պաղատին զդիան Հայրենիս, զձեր օգնականուԹիւն խնդրեն, զձեր

գութ եւ պհասասս, զի յո-
աննակապից, զի ի վտարանդի ծա-
ռայութենէն, զի ի մուրացածոյ կե-
րակրոյն զնոսա ապրեցուցանիցէք:
Յամարիցիք, թէ մտադիւրու-
թեամբ ծառայիցեն նոցա որոց թա-
գաւոր իակ տաղտկային լինել: Ես-
տանեմ զի ճակատ թշնամեացն մո-
տադոյն մերձենայ, եւ որչափ ի տա-
դնապ անդր մերձենամ, չհամարիմ
շատ զոր առացիս: Արդ ես վասն
դիոյն Հայրենեաց աղաչեմ, վասն յա-
ւիտենից անմահ հրոյն, որ ի վերայ
բագնացն առաջի երթայ, վասն
արեգականն շողից՝ որ ելանէ ի մէջ
ծագաց արքայութեանս իմոյ, վասն
յաւիտենից յիշատակին Կիւրոսի՝ որ
նախ ի Մարաց եւ ի Պէւդացւոց
հանեալ զտէրութիւնն ած ի Պար-
սից աշխարհ. հանէք ապրեցուցէք
զանուն եւ զազգ Պարսից ի յեանոյ
ծանականաց առաի: Երթայք ու-
րախութեամբ եւ յուսալից, զի
զիտաւան, զոր ի նախնեաց ձերոց ա-
ռէք, թողուցուք յեանոյ ձերոյ:
Այժմ իակ ի ձեռս ձեր բարձեալ
բերէք զաղաւթիւն եւ զօդնա-
կանութիւն եւ զյոյս հանդերձելոյ

ժամանակին: Որ զմահ անդրա-
նէ, ապրի ի մահուանէ. որ երկ-
չոտն է, պնդեալ ղհետ նորա հա-
սանէ մահ: Այս ես կատաղք եկեալ
կամ ոչ բատ հայրենի սովորութեանն
միայն, այլ զի եւ երեւել մարթայ-
ցեմ, եւ ոչ արգելում նմանել ձեզ
ինձ, թէպէտ քաջութեան օրինակ
լինիցիմ, թէպէտ վատութեան:

ԺԵ. Յաջմ վայրի Աղեքսանդրոս հրաման տայր բանակին թիւրել, եւ այնպէս երթալ, զի պատիւք զաեղեօք դարանացն որ ի փախստեւնէ անտի ցուցցաւ, եւ պատահեցեալ Դա-րեհի՝ որ զահեակ թեւն յանձան-ձէր: Այս Դարեհ եւս զիւր բանակն հանդէպ ընդ նոյն կողմն դարձուցա-նէր: Ընդ արարեալ Բեսասեայ, զի Մաղքթաց այրուձիոյ հրաման տայ-ցէ յարձակել անկանել ի վերայ ձախոյ թեւին Աղեքսանդրի: Ինքն առաջի իւր զգերանդազէնն կառուն ունէր, եւ անդէն նշան տուեալ՝ զամենայն կառուն ի թշնամի անդր արձակէր: Ընդ շաւեցուցանէին կառա-վարքն զկառուն զերասանական արձա-կեալ, զի զբաղումս յանկարծակի յան-պատրաստից դիմեալ կոխիցեն: Այ-

նուհեաեւ զոմանս տէգքն եւ զե-
զարդունքն ձգեալք յատաջ ի սա-
մեացն, եւ զոմանս զերանդիքն ար-
ձակեալք յերկոցունց կողմանց պա-
տառէին կոտորէին: Եւ ոչ մեղմով
ինչ մեկնէին Մակեդոնացիքն այլ
միանգամայն խուռն ածապարեալ
ի փախուստ զկարգն խանգարէին:
Ընտի եւս Մազէոս ահ ի վերայ
զարհուրելոյն արկանէր, հրաման
տայր հազար հեծելազօրաց շուրջ
պատել առ զկահ եւ զկազմած
թշնամւոյն յափշտակելոյ. զմտաւ
ածեալ թէ եւ զերին՝ որ ընդ նոսա
միանգամայն կայր ի պահու, խղճեն
զկապանն, յորժամ առնանիցեն
թէ յիւրեանց անտի մօտին ի նոսա:
Զգայր զայն Պարմենիոն՝ որ ի ձա-
խսում թեւի անդ էր, եւ վաղվա-
զակի զՊողիդամաս առ Թագաւորն
արձակէր, զի ցուցցէ զվիշան եւ
հարցանիցէ թէ զինչ հրաման տայ
առնել: Նա իբրեւ լսաւ, Պողիդա-
մայ, երթ պատմեա, ասէ, Պար-
մենիոնի, թէ յորժամ ի ճակատու
յաղթեմք, ոչ եթէ որ ինչ մեր է՝
զայն միայն առնումք, այլ զոր
ինչ թշնամեաց է, եւ զայն ըմբռ-

նեմք: Ա՝ ան որոյ չէ պարտ հա-
նել եւ նուաղեցուցանել զօրու-
թիւնս ի ճակատուէ, այլ որպէս
ինձ եւ հօր իմում Փիղիպեայ արժան
է՝ արհամարհեալ զվնաս կահուցն
ասոյէ պատերազմ արուեստիւք քա-
ջութեամբ: Յայնմ վայրի զկահ եւ
զկազմած խախտեցին հանին բարբա-
րոսքն, եւ զբազումս ի պահապանացն
սատակեցին իսկ որ վտարանդեալ
էին ի գերութիւն, զկապանսն խզե-
ցին, եւ առեալ որ ինչ առ ձեռն դի-
պէր վառեցան խառնեցան ի գունդս
իւրեանց հեծելոցն՝ յարձակէին ի
վերայ Մակեդոնացւոցն որ յերկո-
ցունց կողմանց ի նեղութեան կային
եւ ի տագնապի. եւ որք զՍիսիգամ-
բեաւնէին, ուրախութեամբ պատ-
մէին թէ յաղթեաց Դարեհ, եւ
անհնարին կոտորեալ տապաստ ար-
կեալ կան եւ թափեալ են ինոցանէ
կահք եւ կազմածք նոցա, քանզի
այսպէս իսկ կարծէին թէ ամենայն
ուրեք նոյն բախտ դիպեցաւ, եւ
Պարսիկքն յաղթեալ դիմեալ եր-
թան յառ եւ յապուր եւ յաւար:
Իսկ Սիւսիգամբիս իբրեւ յորդորէին
իմն զնա գերեալքն, թէ մխիթարեա

զմիտս քո ի տրտմութենէ անտի, նա կայր ի նմին թախծութեան՝ յորում յառաջն էր : Ոչ ինչ բարբառ ել ի բերանոյ նորա , եւ ոչ գոյն երեսացն շրջեցաւ կամ կերպարանք ինչ նորա փոփոխեցան , այլ նստեալ կայր անշարժ . ինձ այսպէս թուի, թէ զանգիտէր տարաժամն խնդութեամբ զբախտ ի ցաւումն ածել, մինչ զի որոց Հայէինն ի նա՝ չէր յայտ, թէ ընդ ինչ առաւել կամիցի : Յայնմ ժամանակի Ամինտաս ոստիկան հեծելոցն Աղեքսանդրի գայր հասանէր սակաւաւոր դնդաւ ի թիկունս օգնականութեան կաճին եւ կազմածոյ , եւ չէ յայտ թէ յանձնէ ինչ արդեւք յայն եկն թէ թագաւորին հրամանաւ . այլ զկաւկասիացւոց եւ զՍկիւթացւոց զյարձակելոյ զդէմ չկարաց ունել . քանզի հազիւ ուրեմն ի պատերազմ մտեալ , անդէն վախստանական առ թագաւոր անդր անկանէր, կազմածոյ կորուսեալոցն վկայ եւ ոչ վրէժխնդիր : Սրբացաւ Աղեքսանդրոս ընդ խորհուրդն . եւ յիրաւի իսկ կասկածէր , թէ այնուհետեւ ի ձակատուէ ի բաց խոտորեսցին զօրքն

հոգի մահ եղեալ միւսանգամ դրաւելոյ զայն՝ որ ինչ իւրեանց էր: Ա՛ման այնորիկ զԱրեաէս զզօրավար տիգաւորացն՝ զորս մինդաւորան կոչիցեն, ի վերայ Սկիւթացւոցն արձակէր:

Յայնմ վայրի կաւքն որ զառաջին կարգս ճակատուցն խառնակեալ շփոթեցին, ի վերայ գնդին դիմեցին: Մակեդոնացիքն անդէն հաստատեալք եւ քաջալերեալք, ի միջոց բանակին ընկալան: Ա՛ման էր պատնիշաց ճակատն. զոհգս եւ զղեղարդունս ի միմեանս յարեալ խառնէին եւ մինչդեռ խառն ի խուռն երիւարքն ընդ մէջ արշաւէին, աստի անտի զգիստս հարեալ խոցոտէին: Յետ այնորիկ զկառոցքն պատել սկսան Մակեդոնացիքն, եւ զմարտիկ նահատակն ի վայր ի կառացն կործանեալ հոսէին, եւ շեղջաշեղջ դիակունք բազում երիվարաց եւ կառավարացն անկելոց լի առնէր զճակատն: Օ՛ի կառավարքն չկարէին զերիվարան վարել զզարհուրեալսն, եւ երիւարքն ոգորելով ոչ զլուծն միայն թօթափէին, այլ եւ զկառան միանգամայն տապալէին. ինքեանք

վերս առեալ՝ զկառավարսն սպանանելս ձգէին տանէին. ոչ կալ հատուցն կարէին առ ահին եւ ոչ յառաջ արշաւել առ ակարութեանն: Բայց սակաւ կառք չորքձիք դիմեալ հասին ի յետին կողմն ճակատուն, եւ յորոց վերայ անկանէին, սատակէին եղկելիս եւ ողորմելի. քանզի ի դեմին անկեալ դնէին անդամք արանցն հատեալք եւ կտրեալք. եւ քանզի տակաւին ջերմ էին վէրքն, չզգային ցաւոցն, խեղք եւ ակարք չմոռուին զկենս ի ձեռաց, մինչեւ յետ բազում արեան հոսելոյ, անկեալ թաւալէին անշնչացեալ:

Ի նմին ժամու Արեաէս, սատակեալ զզօրավարն Սկիւթացւոց՝ որ աւար հարկանէին զկահ եւ զկազմած ծանրանայր ի վերայ նոցա, յորժամ այնպէս զահի հարեալ էին: Ապա ի վերայ հասանէին Բակտրիացիքն առաքեալք ի Դարեհէ, եւ փախէին զվրս պատերազմին: Ընդհեաեւ բազմաւք ի Մակեդոնացւոցն յառաջնում յարձակել անդ կոխեալ սատակէին եւ բազմագոյնք փախուցեալ անկանէին յԱղեքսանդրս: Յայնմ վայրի աղաղակ ե-

դեալ Պարսից, որպիսի ինչ ի յաղթելն սովոր են դոչել, վայրենացեալք ի թշնամի անդր խաղացեալ երթային, իբրեւ այն՝ թէ ամենայն ուրեք պարտեցաւ թշնամի: Ընդ-քանդրոս զղարհուրեալն կշտամբեր խրատեր քաջալերէր, եւ զպատերազմն որ թուլացաւ՝ միայն միւսանգամ ինքնին բորբոքէր. եւ իբրեւ պնդէր եւ հաստատեր զնոսա, հրաման տայր երթալ ի թշնամի անդր: Ընծայ էր ճակատն յաջում թեւի անդ Պարսից, քանզի անտի իսկ մեկնեալ էր Բակտրիայեցոյն առ ի զկապմանծան ըմբռնելոյ: Եւ այնպէս Ընդ-քանդրոս անկանէր ի վերայ կարգացն թուլացելոց, եւ անհնարին կոտորած գործեալ խաղայր: Իսկ որ ի ճախուժ թեւին էին Պարսիկքն, կարծեալ թէ կարեմք զնա ի մէջ վաղել, զիւրեանց բանակն զթիկամբք նորա արկանէին, մինչ դեռ նա մարտ եղեալ կուռէր. եւ անկանէր իսկ նա յանհնարին վիշաս վտանգի անդէն ի մէջ գրնդիցն, եթէ ոչ Ադրիայեցոյն հեծեալք զերիւարան խթեալ ի խուժ-

սըն՝ որ զԹագաւորսն եկեալ զե-
ղեալ էին, յարձակէին եւ զնոսա
այսրէն դարձուցեալ տագնապե-
ցուցանէին անդէն յիւրեանս զա-
ռաձանել: Եւ էին երկոքին ճա-
կատքն խառնակեալք եւ շփո-
թեալք: Ընդ քսանդրոս եւ յա-
ռաջոյ եւ յետոյ կուսէ ունէր
զԹշնամին. որ յետոյ կուսէ նորա
էին Անգրիացւոց զօրայ անսի նե-
ղէին, եւ Բակտրիացիքն յետ զկահն
առնլոյ յաւարի զԹշնամեացն՝ այսրէն
դարձան, եւ զիւրեանց կարգս միւս-
անգամ չկարէին ըմբռնել. եւ
բազում դունդք միանգամայն հա-
տեալք եւ զատեալք յայլոցն զօ-
րայ, յորում վայրի դիպէր նոցա
ընդ միմեանս խառնել, անդէն
մարտ եղեալ մաքառէին: Եր-
կոքին Թագաւորքն դրեթէ առ
միմեանս հատեալ, առեալ սատի
անտի զիւրաքանչիւր դունդ իւ-
րեանց զպատերազմն բորբոքէին:
Բազումք անկանէին ի Պարթից,
եւ դրեթէ հաւասար յերկոցունց
կողմանց վիրաւորք խոցէին. եր-
Թայր կառօք Դարեհ եւ Աղե-
քսանդրոս երիվարաւ, երկոցունցն

զդուշանային ընաիր ընաիրք ի նա-
հատակացն՝ որոց զանձինս մուռա-
ցեալ էր: Վասնզի յետ թագա-
ւորին կորնչելոյ ոչ կամէին ազգ-
անդամ ապրել եւ ոչ թէ կա-
րէին իսկ: Ամենեքին զմեռա-
նել առաջի իւրեանց թագաւորին՝
մահ իմն ազնուագոյն համարէին:
Բայց ամենեւին ի մեծի տագնա-
պի կային որք առաւելագոյնն զգու-
շացեալ զթագաւորն պահէին.
.քանզի ամենեքին շրջէին խնդրէին
անձանց զպարծանս ապանութեան
թագաւորին: Եւ կամ աչաց
տեսիլ էր կամ ճշմարիտ իսկ կերպա-
րանք այն՝ զի որ զԱղեքսանդրիւն
էին, համարէին սակաւիկ մի ի վերոյ
.քան զգլուխ թագաւորին նշմարել
արծուի՝ որ հանդարտիկ թռա-
նէր, որ ոչ ի շաչելոյ եւ ի շա-
ռաչելոյ զինուցն երկեաւ եւ ոչ ի
հեծելոյ եւ ի կառաչելոյ անկե-
լոյն, եւ մեծ ժամն այնպէս զերի-
վարսեան Աղեքսանդրի կախեալ զօ-
դոյն մանաւանդ երեւէր, եւ ոչ
թռուցեալ: Իսկ իղձն Արիստան-
դրոս հանդերձ ապիտակ արկեալ
զանձամբ եւ աջոյ ձեռամբ ա-

ռեալ ոստ դավինի, զօրացն որ պա-
տերազմի ուշ ունէին, զհաւն
ցուցանէր նշանակ առանց երկուա-
նայ՝ յաղթութեանն: Ընդհետեւ
յօժարութիւնն եւ համարձակու-
թիւնն վառէր եւ յորդորագոյնս առ-
նէր ի պատերազմ զզօրսն՝ որ յառաջն
զահի հարեալ էին. իսկ իբրեւ կա-
ռավարն Դարեհի՝ որ առաջի նորա
նստեալ զերիվարսն վարէր, հարեալ
խոցեցաւ թափանցանց զեղար-
դեամբ, ոչ ինչ երկմտեալք կարծե-
ցին Պարսիկքն եւ Մակեդոնացիքն,
թէ ինքն իսկ թագաւորն սպանաւ:
Ընդհետեւ ազգականքն Դարեհի
եւ կապարճակիրք նորա ճչելով եւ
գոչելով եւ հեծութեամբ խառ-
վեցին զճակատն ամենայն, մինչ
դեռ տակաւին յերկոցունց կողմանց
կռուէին եւ մարտն էր հաւասար.
եւ թեւն ահեակ աճապարեալ ի
փախուստ՝ թողուն զկառան Դա-
րեհի. իսկ որ յաջմէ կողմանէ բակ
առեալ կային, առին զկառան ի մէջ
բանակին: Ա՛ռաւ թէ զերեր սուսեր
հանեալ Դարեհի, տարակուսեալ
վարանէր թէ արդեւք ապրեցուցէ
զանձն ի փախստեանն թէ շնամա-

նայց, եթէ պատուով ինքնակամ մեռանիցի: Այլ քանզի ի կառան կայր ի բարձու անդ, ամաչէր եւ պատկառէր թողուլ զիւր ճակատն, մինչ չեւ մեկնեալ ամենայն զօրացն ի պատերազմէն: Ապա ինչդեռ այնպէս ակնկալութեամբն վարանէր եւ յուսահատութեամբ, մեղմով մեկնէին Պարսիկքն եւ տակաւ զկարգսն թուլացուցանէին: Ընդքանդրոս իբրեւ զերիվար իւր փուխսէր, քանզի բազում երիւարս էր վատակեցուցեալ, զայնոցիկ՝ որ դիմադարձն էին՝ ընդ երեսս հարեալ խոցէր եւ զորոց փախչէինն՝ զլծիկսն: Եւ այնուհետեւ ոչ եթէ պատերազմ էր, այլ կոտորած, յորժամ Դարեհ եւս դարձոյց զիւր կառան ի փախուստ: Հետ պընդեալ երթայր նոցա այն՝ որ յաղթեաց, այլ ամպ փոշւոյն՝ որ դիզացեալ յերկինս ելանէր, արգել հայելոյ աչացն լինէր, եւ իբրեւ ի խաւարի այնպէս մոլորեալ խարխափէին եւ երբեք երբեք ի հնչել ծանօթական բարբառոյն իբրեւ ի նշանակ, անդէն ի մի վայր հասեալ գումարէին: Այլ զհօշիւն լսէին զսանձացն,

որով.ք դանալից լինէին երբեք երբեք երիվարքն կառաձիգ. այս միայն նշմարանք յայտնի էին փախըստէիցն:

ԺԲ. Իսկ ի ձախում Թեւի Մակեդոնացւոցն՝ որոյ սպարապետ Պարմենիոն էր, որպէս կանխագոյն իսկ ասացաւ, ամենեւին այլազգ ինչ իրք յերկոսին կողմանն վճարէին: Անգէտս ամենայն հեծելազօրու իւրով ի վերայ անկեալ, սաստիկ տագնապէր զգունդ Մակեդոնացւոցն: Եւ քանզի բազմամբոխ բազմութիւն էր նորա, սկսաւ շուրջ պատել զճակատուն. յայնմ վայրի հրաման տայր Պարմենիոն հեծելոցն տալ զոյց Ալեքսանդրի, թէ յորմէմ տագնապի կան. եւ եթէ չհասցեն վաղ թիկունք օգնականութեան, չկարեն պնդել եւ կալ եւ ի փախուստ դառնան: Մինչ դեռ բազում վայրս էր հատեալ թագաւորն ի ճանապարհին, պնդեալ զհետ փախստականացն՝ գուժկան հասանէր ի Պարմենիոնէ: Որ երիւրաբան երթայրին, հրաման տուին զերիվարան կացուցանել, եւ զտե-

ղի առ բանակն. կրճէը եւ կրճտէը զատամունս Աղեքսանդրոս թէ հանեալ լինի ի ձեռանէ նորա յաղթութիւնն. եւ առաւել յաջողեալ ելեալ երթայ Դարեհ փախստեայ, քան եթէ ինքն յաջողէ զհետ հասանել։ Յայնմ վայրի համբաւ հասանէր առ Մազէոս թէ ի պարտութիւն մատնեցաւ Դարեհ։ Ոմն այնոքիկ թէպէտ եւ ուժգնագոյն եւ զօրագոյն էր, բայց ի պարտութենէ իւրոյ կողմանն երկուցեալ զանգիւռեաց եւ այնուհետեւ վհատագոյնս տայր մարտ պատերազմի ընդ Մակեդոնացւոցն տկարացելոց։ Իսկ Պարմենիոն եւ ոչ զպատճառսն գիտէր, թէ զիարդ պատերազմին իւրովք թուլացաւ, այլ զդէպ ժամ յաղթութեանն քաջութեամբ ի կիր արկեալ վարէր։ Ի բամանն տայր թեսաղացւոցն հեծելոց առ ինքն գալ։ Նա արդ զիա՞րդ, տեսանէք, ասէ, զի դոքա՝ որ արդ քաջութեամբ պնդեալ ի կռիւ կային, զարհուրեալ ի յանկարծակի խուճապանացն երթան յետս յետս։ Վասնզի եւ վասն մեր յաղթեաց բախտ թագաւորին մերոյ։

Ամենայն ինչ պարտից անկեալ տակաւացեալ կայ: Բայց արդ զի՞ կայք հի՞մ կասեալ էք, միթէ եւ փախստականանց չէք հասու եւ բաւական: Օ՜ճշմարիտն երե֊ւէր բարբառել, եւ զվհատեալսն եւս քաջալերէր ակնկալութիւնն: Խոթեալ զերիւարան յարձակեցան ի թշնամի անդր. եւ նոքա այնու֊հետեւ ոչ եթէ միղմով եւ առ աս֊կաւ ասկաւ, այլ տագնապաւ այսրէն մեկնէին, եւ ոչ ինչ էր՝ որ պա֊կասէր ի փախստեանէ, բայց զի չեւ էին տակաւին թիկունս դարձու֊ցեալ. բայց Պարմենիոն, քանզի անդէտ էր, թէ զինչ իրք վճա֊րեցան յաջում թեւի անդ թագա֊ւորին, կարճէր զիւրան. իսկ Մա֊զէոս իբրեւ ժամ պատեհ լինէր փախստեան, ոչ ընդ ուղղորդ ճա֊նապարհն, այլ որ մեծ ճանա֊պարհն էր եւ վանն նորին իսկ այ֊նորիկ զգուշաւոր՝ ընդ այն շրջեցաւ անց ընդ Դկղաթ, եւ ի Բաբե֊ղոն մտանէր ընդ միւսոյրդոյ գիշերոյ ի պարտուելութիւն մատնելոյ:

Իսկ Դարեհ հանդերձ տակաւաւո֊րօք՝ որ ընդ նմա էին ի փախստեան

առ գայլ գետ հասանէր. իբրեւ անց ընդ գետն, կայր ի վարանս եւ խորհէր, թէ քակիցէ արդեւք զկամուրջն, քանզի լուր լինէր թէ մօտ հասեալ կայ թշնամին: Եւ զմտաւ ածէր թէ յորժամ կամուրջքն քակիցին, այնչափ անչափ հազարաւորք յիւրոց անտի՝ որոց չեւ եւս էր հասեալ ի գետ անդր, աւար լիցի թշնամւոյն: Եւ այն եւս իմն յայտ է թէ յորժամ անխախուտ զկամուրջն թողեալ ի բաց երթայր, ասէր այսպէս Դարեհ, թէ լաւ համարիմ տալ ձանապարհ որոց գնեան պընդիցին, քան արգելուլ զձանապարհ փախստականացն: Եւ ինքն զանբաւ վայրս հատեալ անցեալ փախստեամբ, եկեալ հասանէր յԱրբելս զհաւարակածաւ գիշերոյ:

Ո՞իցէ որ զայնչափ փոփոխմունս բախտին եւ զկոտորած զբազմապատիկ զօրավարացն եւ բանակացն, զփախուստ եւ զթագուստ պարտեղոյն, զվիշտս մերթ ոմանց եւ մերթ զամենեցուն զմտաւ կարիցէ ածել եւ կամ ճառիւք բովանդակել: Զրեթէ զվիշտ իսկ զդարու

զերս եւ զգործս իմ մի օր անդր բախան դումարեայ: Ապէք ընդ կարճ ճանապարհն յուղի անկեալ երթային, եւ կէսք դէմ եդեալ ի խոխոմն անկանէին, եւ իշաւիղս անծանօթս այնոցիկ՝ որ զհետն գային: Եւ ծեալք եւ հետեւակք անզէնք եւ վառեալք եւ տկարք եւ ողջք, խառն ընդ միմեանս առանց զօրավարի երթային: Ապա գումն յահ եւ յերկիւղ դառնայր, եւ որք ոչն կարէին գալ զհետ, անդէն լքեալ լինէին եւ յաճախէր յերկոցունց կողմանց ձչիւն եւ գուժիւն: Առաւել ծարաւն զվաստակաբեկեան եւ զվիրաւորեան այրէր եւ պապաքեցուցանէր, եւ աստ անդ առաջի խաղից եւ ամենայն վտակաց տարածանէին զանձինս, եւ զջուր որ ընդ այն հոսէր, ըմպէին բերանաբաց, եւ իբրեւ ցանկացեալք զպղտոր ջուրն ըմպէին, յանկարծակի անկեալ տարածանէին ի սաստիկ ճնշելոյ ազմին. քանզի ձգտեալ ուռնոյին ընդերք նոցա, եւ անզգայեալ ընդարմանային անդամք նոցա, եւ անդէն ի վերայ հասեալ թշնամեացն՝ նոր վէրս ի վերայ առաջինն վէրացն առեալ ընդոստանուին:

Իսկ ոմանք, քանզի խափանեալ էին եղեալք մծտաւոր վտակացն՝ երթային հեռագոյն, զի որ ջուր ինչ թագուցեալ ուրեք հոսէր, ըմպիցեն. եւ չգոյր ինչ լիճ կամ աւազան արտաքոյ ճանապարհի եւ ցամաքեալ՝ որ չլինէր բաւական ծարաւոյ խնդրելեացն: Իսկ ի գեղից գեղից՝ որ առ ճանապարհաւն էին, կառաչիւն ծերոց եւ կանանց լսելի լինէր, որ բաս բարբարոսն սովորութեան տակաւին թագաւոր ղԴարեհ կոչէին:

Իսկ Աղեքսանդրոս, որոյ արդեւլեալ իսկ էր, որպէս վերագոյն ասացաւ, զարշաւանս առպատակի իւրոցն՝ ի գայլ գետ հասանէր. անդ անհնարին բազմութիւն փախստէից եկեալ կուտեալ զկամուրջն ծանրացուցանէին. եւ շատք իսկ իբրեւ այնպէս շտապ տագնապի ի վերայ թշնամին հասուցանէր՝ ի գետ անդր զանձինս հոսէին, եւ քանզի ծանրացեալք էին զինու եւ զարդու, եւ խոնջեալք վաստակեալք ի պատերազմէն եւ ի փախստենէն, ի գրդանան սատակէին: Եւ ոչ եթէ

կամուրջն միայն չլիներ բաւական վախճառէիցն, այլ եւ ոչ գեան բաւական լիներ առնուլ զվախճառականան որ խառն ի խուռն զիւրեանց գունդսն առուարայուցեալ բազմայուցանէին. քանզի իբրեւ անկանիցի խուճապ տագնապի ի միտս մարդկան, յայնմանէ եւեթ երկնչէին, ուստի յառաջնումն ակամն զանգիտել: Իբրեւ մատուցեալ ազաչէին զԱղեքսանդրոս զօրքն, զի թողեալ զնոսա մտանել զհետ թշնամւոյն՝ որ եւեթ երթայր համարձակ ի բաց՝ իսկ նորա չառեալ յանձն, պատճառեալ ասէր այսպէս Աղեքսանդրոս, թէ սուսերք ձյացան եւ ձեռք մեր վաստակեցին եւ ի բազում արշաւանաց թալացան մարմինք մեր, եւ ժամ աւուրս ի տարաժամել է, զիշեր մերձեալ է: Նայց ճշմարտութեամբ հոգ ի մտի ունէր վասն ձախոյ թեւոյն, զի կարծէր թէ տակաւին ի ճակատս են նմին իրի իսկ եղ ի մտի այսրէն դառնալ ի թիկունս օգնականութեան իւրոցն: Ընդ եւս զդրօշսն էր դարձուցեալ, անդէն հեծեալքն յղեալք ի պարմենիանէ

աւետիս եառն եւ ասեն թէ եւ այն կողմն յաղթեաց : Նայց ոչ մի ինչ քան զայն մեծ տագնապ եհաս նմա յաւուր յայնմիկ , որպէս յորժամ զգօրսն տանէր ի բանակն : Սակաւաւորք զհետ գային նորա առանց կարգի պանծացեալք եւ ցնծայեալք յաղթութեամբն , զի կարծէին թէ թշնամիքն ամենայն կամ ի փախուստ ճեպեցին կամ տապաստ անկան ի ճակատուն . եւ անդէն յանկարծ յայտնէր ի հանդիպոյ անտի բանակ առն եւ ձիոյ , ոչք յառաջնումն պատղի կալան , ապա տեսեալ սակաւաւորս զՄակեդոնացիսն՝ տագնապաւ խառնացեալ գային ի վերայ նոցա : Ընդ առաջի դրօշուցն երթայր թագաւորն ոչ եթէ առ անգամանել ինչ զտագնապն , այլ կերպարանօք կեղծաւորեալ զվիշտն թագուցանէր : Նայց յաջողեցաւ նմա որպէս միշտն ի վարանն եւ ի տարակուսանսն . զի զապարապետ Պարսից հնձելոյն՝ որ ցանկայրն կուռել եւ վասն այնորիկ իսկ յանդգնեալ դիմեալ հասանէր ի նա , խոյեր թափանցանց նիզա-

կաւն եւ իբրեւ անկաւ յերիվարէն այրն, զմիւս ոմն՝ որ առ նմին կայր եւ ապա զբազումս նոյնին նիզակաւն հարեալ խոյեր: Եւ բազեկամքն եւս ի վերայ անկեան նոցա, յորժամ խռովեցանն. եւ ոչ պարսիկքն առանց վնասելոյ նոցա անկանէին, քանզի ոչ սաստկագոյն ինչ քան զայս գունդ խռովեալ՝ եթ պատերազմ համօրէն ճակատն ամենայն: Ապա իբրեւ օրն նահատացաւ եւ տեսին բարբարոսքն թէ եւս իմն զգուշաւոր է փախուստան քան զպատերազմին, յրուեցան բանակքն եւ ի բաց գնացին: Իսկ թագաւորն ապրեալ յանհնարին վշտացն, աճ զիւրան ողջանդամ ի բանակն:

Ընկան ի պարսից անտի Խ հազարք՝ զորոց հանդէս արարին որ յաղթեցինն. իսկ ի Մակեդոնացոց անտի անկան պակաս յՅոց: Եւ մեծ մնան յաղթութեանն քաջութեան թագաւորին էր եւ ոչ բախտին. զի ոչ որպէս յառաջագոյնն վայրօքն այլ արութեամբն քաջութեամբ յաղթեաց: Վասնզի եւ զճակատն խելամտութեամբ

յարդարեալ կարդեաց, եւ ինքն քաջութեամբ կռուեցաւ, եւ ի մատուռն խորհրդով զբեռանց եւ զկահուց կողուսան անգամնեաց, քանզի զմտաւ ածէր թէ անդէն իսկ ի ճակատու անդ է դլուխ ամենայն իրաց պատերազմին, եւ մինչ դեռ անյայտ ելք պատերազմի էին, յաղթօղ զանձն ընծայեցուցանէր. ապա ի զարհուրել թշնամեացն՝ ցանէր եւ ցրուէր զնոսա. եւ ի փախչելն իսկ նոցա, ոչ ցանկութեամբ ինչ, այլ խմաստութեամբ զհետ պնդեցաւ, որ չհաւատայր իմն թուի յայնպիսում մտացն եռանդման: Վասնզի թէ յորժամ մի մանն զօրացն տակաւին ի ճակատուն կայր, ինքն առեալ պնդեալ զհետ երթայր փախստէից, կամ իւրովք յանցանօք ի պարտութիւն մատնեալ լինէր, եւ կամ թէ յաղթէր այլոց քաջութեամբ յաղթէր: Եւ եթէ ի բազմամբոխ բազմութենէ հեծելոցն ի վերայ դիմելոց զանդիտեալ էր, կամ պարտ էր նմա յետ յաղթութեանն մագապուր փախստեայ դառնալ ամօթալից,

եւ կամ անկանել եղկելի եւ ա-
պրումելի: Բայց եւ ոչ զզօրավարս
զօրացն պարտ է յիւրեանց յար-
գանացն զովութենէ զրկել, քան-
զի եւ վէրքն իսկ՝ զոր իւրաքանչիւր
ոք ի նոցանէ ընկալաւ, նշանակ ա-
րութեան եւ քաջութեան նոցա
են: Յարաւ եւ բազումն Հեփես-
տիոնեայ նիզակաւ. Պերդիկկաս եւ
Կինաս եւ Մենիդաս փոքր միւս
եւս եւ ի նետից մեռանէին: Եւ
եթէ ճշմարիտ ինչ կարծիս զԱա-
կեդոնացւոցն՝ որ յայնժամ էին,
կամիցիմք ածել զմտաւ, խաւսովան
լինիցիմք թէ եւ թագաւորն ար-
ժանի այնպիսեաց ապաւաւորաց էր,
եւ ապաւաւորքն արժանաւոր այն-
պիսւոյ թագաւորի:

Կ· ԿՈՒՐՏԵԱՑ ՌՈՒՖԱՑ

ՎԱՄՆ ԳՈՐԾՈՑ

ԱԼԵՔՍԱՆԴՐԻ ՄԵՆՈՒ

Ե ԴՊՐՈՒԹԻՒՆ

ՅԱՆԴԻՄԱՆՈՒԹԻՒՆ

Ա. Մտանէ Դարեհ ի Մարաստան, եւ Աղեքսանդրոս առնու զԱրբելս եւ զԲաբելոն որով կայ իսկ աստ նկարագիր դրին եւ մեծութեանն եւ բարոյիցն ապականութեան։

Բ. Վարձս առաջի դնէ զօրականացն զի մի դաւարկ կայցեն. առնու զՇուշան քաղաք հանդերձ գանձուք թագաւորացն Պարսից, եւ զԱխեմենեան ազգն։

Գ. Իբրեւ յաղթէ կողմանցն Ասիացւոց ապա նա ազատութիւն Մակեդոնեայ որ վարիչն էր գաւառին այնորիկ, եւ ամենեցուն որ զանձինս ինքնակամ եառնէն եւ ամենայն գերւոյն, եւ ի բնաւ հարկաց անհարկ կացուցանէ զնոսա։ Կամի ի Պարսից աշխարհն մնանել, բայց վասն Արիոբարզանեայ հարկ համարի այսպէն դառնալ։

Դ. Գտեալ առաջնորդ մի ի գերելոցն՝ ճանապարհին որ անճանօթ բազմաց էր, հարկանէ Աղեքսանդրոս զդունդն Պարսից եւ ինքն Արիոբարզանէս ի ճակատուն առաւակի։

Ե. Աղեքսանդրոս յորժամ երթայր ի քաղաքն Պերսեպողացւոց հազար այր գերեալ ի Յունաց յազատութիւն հանէ։

Զ. Յետ զՊերսեպողացւոց զմեծատուն քաղաքն աւար հարկանելոյ խաղայր եւ ի Պարսս. զԱրդացիս հնազանդէ։

Է. Տայ Աղեքսանդրոս այրել զապա-
րանս թագաւորացն Պարսից ի յորդորելոյ
Թայեայ. ապա ի մուխ եդեալ պնդեալ եր-
թայ զհետ Դարեհի:

Ը. Բանք Դարեհի որ ի պատերազմ
զիւրան յորդորէր:

Թ. Մեծամեծացն այլ եւ այլն կարծիք.
ամբոխ եւ խռովութիւն վասն նաբար-
զանեայ որ մատնութիւն նիւթեալ էր:

Ժ. Աննագորոյն միտք Բեսեայ եւ նա-
բարզանեայ որ մատնել կամ սպանանել
խորհին զԴարեհ. եւ զմատուռթիւնն հնա-
րիւք թագուցանեն:

ԺԱ. Յայտնեն Դարեհի զդաւ մատ-
նչացն. չառնու նա յանձն զՅունաց օ-
գնականութիւն որ անդէն մօտ էր, եւ ա-
սէ լիե կամիմ մեռանել եթե կամիցին
ինքեանք ընդ մահ իմ:

ԺԲ. Ձերբակալ առնէ Բեսոս զԴա-
րեհ յետ կեղծաւորեալ արտասուօքն եւ
ըանիւքն պատրելոյ, եւ կապեալ ոսկւովք
շղթայիւք հանէ ի կառս անարգս:

ԺԳ. Աղեքսանդրի իմացեալ զերան
Դարեհի, խաղացեալ գայ ի վերայ գօրացն
Պարսից: Անժ Բեսոս եւ այլ եւս մատնիչք
զանգիտեալ յԱղեքսանդրէ եւ ի հասանե-
լոյ նորա հարեալ խոցոտեն զԴարեհ, եւ
փութան ապրել փախստեամբ:

ԺԴ. Աղեքսանդրի գտեալ զդիակնն
Դարեհի, արտասուս արկանէ, եւ առա-
քէ առ Սիսիգամբիս զի արասցէ յու-
ղարկաւորութիւն:

Կ· ԿՈՒՐՏԵԱՅ ՌՈՒՓԱՅ

ՎԱՄՆ ԳՈՐԾՈՑ ԵՒ ԱՐՈՒԵՍՏՆՑ

ԱԼԵՔՍԱՆԴՐԻ ՄԵՆՕՒ

ԱՐՓԱՑԻ ՄԱԿԵԴՈՆԱՑՒՈՑ

Ե ԴՊՐՈՒԹԻՒՆ

Ա· Նախ զոր ինչ ի Յոյնս եւ ի Պիւ-
զիկեայս եւ ի Թրակացւոյ աշխարհին
գայսու ժամանակաւ գործք վճարե-
ցան՝ առաջնորդութեամբ Ալեքսան-
դրի եւ հրամանաւ, զամենայն յիւ-
րաքանչիւր ժամանակս կամիցիմ
զանձինս կարգել գնել, պարտ
էր զկնի Ասիացւոցն ընդ մէջ հա-
տանել· բայց ոչ սակաւ պատշա-
ճութեան թուիցի զայն ամենայն
իրս միանգամայն երեւեցուցանել
մինչեւ ցփախուստան եւ ցմահն
Դարեհի· եւ զոր օրինակ ժամա-
նակաւ կից ընդ միմեանս եւ միա-
բան են, նոյնպէս եւ յառաջինն
գործս անդր խառնել: Այսու-
հետեւ որ ինչ ընդ պատերազմի՝
որ առ Արբելոքն էր, խառն է,
զայն նախ սկսայց պատմել:

Գայլ հասանէր դարեհ յանբեղս գհասարակ գիշերով, զի դէպ այսպէս էր լեալ, զի մեծ մասն բարեկամայ նորա եւ զօրացն անդր փախուցեալ անկանիցին: Ի մի վայր կոչէր զնոսա թագաւորն եւ խօսէր այսպէս. Թէ ես գիտեմ Թէ գալոց իցէ Աղեքսանդրոս ի քաղաքն Հոյակապս եւ յանդս եւ յագարակս՝ որ լի են ամենեւին ամենայն իրօք. աւար անհնարին եւ պատրաստական յուսոյ ինքն եւ ամենայն զօրքն իւր: Գայց այս փրկութեան պատճառք են ինձ յայսմ ժամանակի, քանզի ընդ անապատ կողմանն Թեթեւ գնդաւ ելեալ երթամ: Ի երկին կողմանք արքայութեան իմոյ տակաւին անարատ կան, անտի զօրս ի պատերազմ դիւրաւ միւսանգամ գումարեմ: Նկեցեք առյէ զդանձս իմ եւ յադեցուցէք զանձն ոսկւով յերկայնժամանակեան սովոյն աղքն ցանկացօղ, որ յետ սակաւ ինչ միոյ ինձ յառյապուր յաւար լինելոց է. ուսայ եւ ի միտ առի յիրացն եղելոց, Թէ անօթքն պատուականք եւ հարճք եւ դասակք ներքինեաց ոչ

ինչ այլ ինչ են, բայց բեռն եւ խոչ եւ խութ ընդ ոտն. եւ Ա-
ղեքսանդրոս՝ որ զայս ամենայն պէտ ձգեալ բերէ, պակասեալ
եւ ապաժամանն քան զնոսա գտա-
նիցի որոց յառաջագոյնն յաղ-
թեաց : Ամենեցուն լի յուսահա-
տութեամբ բանն թուեցաւ, քան-
զի տեսանէին՝ թէ տուեալ լինի
Բաբելոն քաղաք ընչաւէտ եւ մե-
ծաւոյն. արդ զՇուշան եւ արդ
զայլ գեղեցիկ կողմանս թագա-
ւորութեանն՝ որք պատճառք իսկ
էին պատերազմին, նա էր գրա-
ւելոյ որ յաղթեացն : Այլ ինքն
զիւր բանն յառաջ մատուցանէր,
թէ ոչ զայնր ինչ պարտ է զՀետ
երթալ՝ որ գեղեցիկն թուիցի ի
խօսելն, այլ որ կարեւոր ինչ առ-
դործել իցէ ի չաջողութիւնն :
Երկաթով պատերազմունք մղին
եւ ոչ ոսկւով, արամբք եւ ոչ քա-
ղաքացն յարկօք. ամենայն ինչ
աչողէ վառելոյն : Այսպէս եւ
Հարք իմ եւ Հայք՝ որ ի սկզբան
տէրութեանն վաստիարեցան, ա-
րագ արագ յառաջին փառաւո-
րութիւն անդր հասին : Այնու-

հետեւ կամ ղի քաջալերեալ մտայ նոցա, եւ կամ հնազանդեալ հրամանացն քան խորհրդեանն, մտաներ միջամուխ ի սահմանս Պարսատան աշխարհին:

Յետ սակաւ ինչ միոյ Արքեղք ձեռս եառն Ալեքսանդրոս, որ լի էին կահիւ թագաւորին եւ մեծաւն դանձուք եւ էր չորեքհազար քանքար եւ հանդերձք եւս պատուականք, քանղի ինչք եւ կարասի ամենայն զօրականացն բանակի, որպէս վերագոյն պատմեցաւ, յայն վայր կուտեալ էին: Ապա իբրեւ ախտ հիւանդութեան ի զօրսն անկանէր՝ որ ի հատոյ անտի նեխոյն դիականցն ի վերայ դաշտացն անկելոց ամռանէր, աճապարեաց խաղացուցանել զբանակն: Ո՛անապարհ դաշտային է երթելոցն, ի ձախմէ կուսէ կայ աշխարհն Արաբացւոց՝ որ նահանգ է հոյակապ եւ յաճախապոյն բերէ խունկս անուշահոտութեան: Եւս որ ընդ Դկղաթ եւ ընդ Արածանի վայրքն են, անշափ յուռթի եւ գէր եւ պարարտ են. վխաշինս, ասեն, մերժեն ի

ճարակաց, զի մի ի յագել պայթիցին: Եւ պատճառք առատութեանն տամկուլթիւնն է, որ յերկուց գետոց անտի խաղայ, զի տամկացեալ թանայ երկիր ամենայն վասն ջուրցն վտակաց: Ընդքեանք գետքն բխեալ ի Լեռանց Հայաստան աշխարհին, եւ ապա բազում անջրպետութեամբ բաժանեալ, զճանապարհ՝ զոր սկսան, ընթանան. երկու հազար եւ հինգ հարեւր վտաւանս չափեցին, որք պրոշմեալ նշանակեցին զմեծ քան զամենայն անջրպետութիւնն զՀայոց լերամբքն: Նոքին գետքն յորժամ սկիզբն առնիցեն զԱրաց եւ զկորդուացւոց երկիրն բաժանել, տակաւ մերձեցեալ ամփոփին, եւ որչափ յառաջ խաղայցեն, այնչափ անձկագոյն ի միջի զանջրպետութիւն երկրին թողուցուն: Եւ առաւելագոյն մօտ ի միմեանս ի դաշտան են՝ զոր Միջագետս բնակիչք աշխարհին կոչեցեն. քանզի յերկոցունց կողմանց զերկիրն ի մէջ փակեն: Եւ ընդ Բաբելացւոց սահմանս անցեալ՝ անկանին ի ծովն կարմիր Պարսից: Ընդքեան-

դրոս յետ չորից բանակաց ի Մեն-
նիս քաղաք հասանէր: Ընդէն այլ
մի, եւ յայրէ անտի աղբեւր յոր-
դեալ բխեր նաւթ բազում ան-
հնարին, մինչ զի յայանի իսկ լի-
նէր, թէ Բաբելացւոց ակայագործ
պարիսպքն այնր աղբեր նաւթիւ
պատեցան:

Այլ իբրեւ ի Բաբելոն խաղա-
ցեալ երթայր Աղեքսանդրոս,
Մաղէոս՝ որ ի ճակատուէն էլ ան-
կաւ մազապուր ի քաղաք անդր,
ընդ առաջ լինէր նմա հանդերձ որ-
դւովքն պատանեկօք, տայր զքա-
ղաքն եւ զանձն: Ոչ ածոյ եղեւ
թագաւորին գալուստ նորա, քան-
զի դժուարին էր պաշարումն ամ-
րական քաղաքին: Հանդերձ ա-
զգիմբք զի եւ այլ աւազ էր եւ
հզօր ձեռամբք, քաջանուն եւ ե-
րեւելի ի վերջնում պատերազմի, եւ
զի կարծեցուցանէր թէ եւ այլոց
ընդ նա հայեցեալ՝ յորդորեացին
լինել անձնատուր: Արդ զսա ըն-
կալաւ թագաւորն մարդասիրու-
թեամբ հանդերձ մանկամբքն. այլ
չորեքկուսի զբանակին յօրինէր, զոր
ինքնին իսկ առնէր, որպէս թէ ի

ճակատս երիտասարդեն եւ այնպէս իւրոցն հրամայէր միջամուխ ի քաղաքն լինել: Մեծ մասն բաբելացւոցն եկեալ կուտեալ ի վերայ պարսպացն՝ ցանկալին զնորոգ թագաւորն տեսանել. եւ բազումք ելանէին ընդ առաջ, յորս էր եւ Բագոփանէս պահապան դղեկին եւ գանձուց արքունի, եւ զի մի ի վայր ինչ քան զՄազէոս երեւելի սիրոյն՝ ծաղիկս եւ պատկս ցանեալ սփռէր ընդ ճանապարհն ամենայն. կարգէր դնէր բազինս արծաթիս յաջմէ եւ յահեկէ, զորս ոչ խնկով միայն, այլ եւ ամենայն անուշութեամբ լի առնէր: Դարին զհետ նորա պատարագք, հօտք խաշանց եւ դասակք երիվարաց. նա եւ առեւծք եւ ինձք առաջի երիտային ի գառագեղն. ապա մոգքն երգս ի բերան առեալ ըստ իւրեանց Հայրենի ուսմունքն, եւ յետ նոցա քաղդեայքն, եւ ոչ միայն իղձք բաբելացւոցն, այլ եւ ճարտարք եւ արուեստագործք փողոք եւ քնարք եւ ազդի ազդի տաւղք իւրեանց երիտային: Ապա զյարդանս

զօվուԹեան ԹագաւորացՆ սովոր էին նուագել, եւ քաղԷացիքն զասեղայ շարժմունս եւ զկարգեալ փոփոխմունս ժամանակացն ցուցանել: Ապա հեծեալք Բաբելացւոյն յետոյ քան զամենեսեան երԹային աճառապատ երիվարօքն եւ ոսկեամբ, որ զեԼեւուԹեան մանաւանդ եւ ոչ փառաւորուԹեան էր: Իսկ ԹագաւորՆ բակ առեալ պատեալ յիւրոցն վառելոցն՝ հրաման տայր ամբոխի քաղաքացւոցն յետոյ քան զվերջին հետեւական երԹալ. ինքն կառօք ի քաղաքն մտանէր եւ ապա յարքունիան: Ի վաղիւ անդր եառեալ զկահան գահոյիւ եւ զդանձն ամենայն:

Այլ գեղ իսկ քաղաքին եւ հնուԹիւն ոչ միայն զԹագաւորին, այլ եւ զամենեցուն իսկ աչս յինքն արկանէր եւ ոչ յանիրաւի իսկ: Հաւիրամայ էր շինեալ զնա եւ ոչ եԹէ Բելայ, որպէս բազումք կարծեցին, որոյ երեւին իսկ արքունիքն: Պարիսպք քաղաքին կազմեալ են ի ԹրծուՆ աղիւսոյ, ծեփեալ նաւԹիւ եւ անջրպետուԹիւնք ի լայնուԹիւն նորա Լ եւ

երկու ոտն. չորքձիք եթէ ի միմեանս ի վերայ պարսպացն, ասեն, Հանդիպէին, անվնաս ընդ միջանցանէին: Իսկ բարձրութիւն պարսպացն Ծ կանգուն. եւ աշտարակքն տասն տասն ոտն բարձրագոյն քան զպարիսպն են: Եւ ամենայն պարիսպն շուրջանակի ՅԿԵ վտաւան. եւ պատմի թէ կազմած իւրաքանչիւր վտաւանայն ի միում միում աւուր բովանդակէր: Իսկ տունքն եւ շինուածքն չեն մնա ի պարիսպան, այլ գրեթէ ի բացեայ են իբրեւ անջրպետութիւն միոյ արտաւարի: Այլ եւ ոչ գքաղաքն ամենայն գրաւեցին յարիւք ապարանիցն. այլ Հ վտաւանք միայն բնակեալ են. եւ ոչ կից առ միմեանս են ապարանք, քանզի կարծեմ առաւել պղուշութեան թուեցաւ նոցա ի բազում տեղիս ափոել եւ տարածանել: Իսկ զայլ ամենայն երկիրն սերմանեն եւ մշակեն, զի եթէ արտաքուստ ինչ բռնութիւն ի վերայ հասանիցէ, կերակուր պաշարելոյն մատակարարեսցի ի նորին իսկ ի քաղաքին երկրէ: Ընդ ածանի ընդ միջ

անցանէ եւ մեծայաղթ թմբով արգելեալ կարճի: Այլ ընդ անհնարին սաստ արութիւն պարսպային շուրջ փոսք կան մեծամեծք խոռեալք եւ փորեալք վասն զյորդութիւն հոսանացդ գետոյն ընդունելոյ, զի յորժամ բաց թուրքան որ առաջի կայցեն, վազեալ անցանիցէ, ողողեալ գրաւէ զապարանս քաղաքին, թէ փոս չէր եւ ոչ լիճ՝ որ ընդունէր: Ի թրծուն աղիւսոյ կազմեալ ևն, եւ պնդեալ է գործն նաւթիւ: Կամուրջ քարեղէն՝ որ արկեալ է ի վերայ գետոյն, խառնէ զքաղաքն: Ընդ այս կամուրջ ընդ չքնաղ եւ հրաշակերտ գործս արեւելից հաշուի. քանզի Եփրատէս խոր կաւ բերէ, զայն կաւ միանգամայն հանեալ վասն գհիմունս կամրջացն արկանելոյ՝ հազիւ ոք թէ կարիցէ գտանել երկիր հաստատուն որ կարիցէ հանդարտել տանել գործոյն. իսկ աւազն եւ. խիճն աստ անդ կուտին, եւ ընդ քարինան՝ յորս կամուրջն բարձեալ կայ, կուռեալք զդեան յամեցուցանեն, որոյ արգելեալ առ վայր մի սաստկագոյնս եւս

յուզեալ բախիցի, քան յորժամ հա-
մարձակին եւ ազատն դնացիւք ընթա-
նայր : Այլ եւ զղեակ մի որ էշուրջա-
նակի ի վտաւան : Իսկ հիմունք աշ-
տարակացն Լ ոտն ի խոր իջեալ
կան յերկիր, եւ գագաթն աշտա-
րակացն հասանէ ցշ ոտն : Եւ ի
վերայ զղեկին չքնաղ զարմանալիք
են, որ քարոզեալ են ի Յունաց
առաւպելացդ, կախաղանաւոր բու-
րաստանքն որ հասանեն ի բար-
ձրութիւն պարսպացն՝ սքանչելի
եւ զեղեցիկ եւ հովանաւոր ի
բարձրաբերձ ծառոց բազմաց :
Սիւնքն՝ որ զամենայն բեռնն բար-
ձեալ կրեն, ի քարանց շինեալ
են, եւ ի վերայ սեանցն յատակ
տարածեալ են ի չորս կոյս քա-
րամբք. ի վերայ սեանցն որ բար-
ձեալ ունին զխորութիւն հողոյն
գոր ի վերայ արկանիցեն, եւ զչրջն
խնամութիւն որով զերկիրն ո-
ռոգանիցեն. եւ այնչափ ստուար
ծառս բաւական լինի բառնալ
եւ կրել հողն, զի բունք նոցա յԸ
կանգնոց չափ թանձրութեամբն
հասանէ եւ ի բարձրութիւն ի ծ
ոտն ամբառնայ. եւ այնպէս մըր-

գաբերք են՝ որպէս թէ յիւրեանց ի բուն երկրին անանէին։ Ծնեալ եւ հնութիւն ոչ միայն զգործս ձեռագործս, այլ եւ զբնութիւն իսկ զլեռնին տակաւ մաշէ, բայց այն կազմած որ յայնչափ ծառոյ յարմաւոյ ճնշի եւ ճմլի եւ այնչափ մայրոյ մեծաբեռն ծանրութեամբ ծանրացեալ է, կայ առեւէ անտարաս եւ անխախուտ. քանզի ի լայն սրմունք որ բարձեալ ունին գնա բացարձակք ի միմեանց են իբրեւ մետասան ոտն, որպէս զի որոց ի հեռուստան նայիցին, այնպէս երեւին, թէ անտառք իմն են անդէն ի վերայ իւրեանց լերանցն։ Պատմի թէ Ասորւոց թագաւորն, մինչ դեռ ի Բաբելոնն թագաւորէր, զբուրաստանան կազմեաց առ գութ կնոջն՝ որ առ անձուկ անտառայ եւ մայրեաց աճ ի հաւան գայրն, զի այսպիսի իրօք նմանող գեղոյ բնութեանն լինիցի ի դաշտային եւ ի հովատուն առնիցի։

Բազում ժամանակս կայ մնաց թագաւորն ի քաղաքի անդ որչափ չէրն իսկ ուրեք մնացեալ, եւ

ոչ այլ ինչ վայրք չարագոյն եւս քան զայն վնաս զինուորական կարդի խրատուն հասուցին: Ազդր ինչ ապականութեան քան զայն քաղաք, եւ դիպողագոյն առ դրդռելոյ զհրապոյրս զանչափն յանկուխեանց: Ընդ խաղս եւ ընդ խաղալիկս հարսանեաց միշտ կամին թագաւորք եւ ծիրանաւորք թագաւորին յամենայն իսկ աշխարհին Պարսից. իսկ Բաբելացիքն առաւելագոյն ի դինի եւ յարբեցութիւն յօժարեալ են: Ընդ ի մէջ չարեաց ԼԴ օր պարբերեալ զօրականն՝ որ զԱսիացւոց աշխարհն նուաճեաց, առ յապա պատերազմունն տկարագոյն եւ կնատագոյն լեալ էր, եթէ թշնամի ի միջի լեալ էր:

Այլ զի մի վնասուն զգայցէ, երբեք երբեք յաւելեալ նորոգէին զօրքն: Վասնզի Ամիւնտաս Անդրոմենեայ բերէր յԱնտիպատրեայ վեց հազար հետեւակս ի Մակեդոնացւոց, եւ Շ հեծեալ ի նմին ազգէ, եւ ընդ նոսա վեց հարեւր Թրակացի յաւելեալ ի նոյնա, Գ հազար եւ հինգ հարեւր հետե-

ւսակ յազգէ անտի իւրմէ, եւ ի պեղոպոնեսացւոց աշխարհէն հաւաներ զօր վարձկան իբրեւ չորեքհազար հանդերձ 32 հեծելովք։ Եւյն Ամիւնտաս հասուցաներ ծմանկունս ի չափ հասեալս զիշխանացն Մակեդոնացւոց, լինել անձնապահս թագաւորին. քանզի ի հայսն նոքա են սպասաւորք թագաւորին, եւ նոքին զերիւարս ածեն յորժամ ի պատերազմ մտանիցէ թագաւորն, եւ ընդ նմա երթան յորժամ յորան ելանիցէ, եւ փոփոխեալք պահեն զդուռն սենեկի թագաւորին. եւ այս ամենայն լինի նոցա իբրեւ ի հրահանգս ոստիկանութեան եւ զօրավարութեան։

Ւսակ թագաւորն իբրեւ հրամանն ետ Ագաթոնեայ պահել զդղեակն Բաբելացւոց հանդերձ 2 ովք Մակեդոնացւոց եւ երեք հարեւր վարձկանօք. թողոյր ոստիկանս զի կացցեն ի վերայ Բաբելացւոց նահանգին եւ Կիղիկեցւոց զՄենէս եւ զԱպողոդորոս։ Ի ձեռն այլ նոցա երկուս հազարս զօրականաց հանդերձ հազար քանքա-

րօք. եւ պատուէր տայր երկու-
ցունցն, զի զօրաժողովս առնիցեն
առ ի բովանդակութիւն: Զ՝ա-
զեաս որ եկն հասուած, շահապ
նախարար կացուցանէր Բաբելա-
ցւոց աշխարհին, եւ Բադուփա-
նեայ՝ որ զամուրն էառ ի ձեռս,
ընդ իւր հրամայէր գալ, եւ Հայ-
ասատան տուաւ Միհրանայ՝ որ
Սարդիացւոցն մատն եղեւ: Ապա
ի դանձէ անտի Բաբելացւոցն՝ որ
ի ձեռս տուաւ նոցա, բաշխեցան
հեծելոցն Մակեդոնացւոց վեց
հարեւր վեց հարեւր դենար. իսկ
մարզիկ այրուձին առնոյր հինգ
հարեւր. եւ հետեւակքն առին
վարձս մէն մի երկերիւր դենար:

Բ. Իբրեւ այս ամենայն այն-
պէս կարգեր, եկն ի գաւառ անդր
որ կոչի Սատրապենէ: Ընտիր եւ
ամենաբեր էր երկիրն, լի էր ա-
մենայն համբարօք: Այլ մեծաց
անդէն բազում ժամանակս եւ զի
մի դատարկացեալք ի վատուժիւն
հատանիցին, դատաւորս կացու-
ցանէր, վարձս պարգեւս առաջի
դնէր այնոցիկ՝ որ վասն զինուորա-
կան քաջութեան մրցեալ ոդո-

բիցին: Ինուհին՝ որ թէ առաքիապոյնք քան զամենեսին ընտրեալ երեւէին խոստանայր լինել ոստիկան հազար հազար զօրաց, զոսա հազարապետս կոչէին, եւ յայնժամ զառաջինն ի հազար հազար թիւ զզօրն բաժանեցին. քանզի յառաջին հինգ հարիւրեան վաշտքն էին եւ ոչ քաջութեան վարձս էին առեալ: Այնուհետեւ ամբոխ բազում զօրաց գոհ տուեալ միանգամայն ի տեղին հասանէին՝ զգեղեցիկ ճգունան մրցութեանցն տեսանել, եւ ինքնին վկայս իւրաքանչիւր գործոյն լինել եւ զդատաւորացն իսկ վճիռ բերել. քանզի այսպէս չէր ինչ մարթ ոգէտ լինել թէ ճշմարտի՛ւ ինչ արդեւք եթէ սուտ պատիւ եւ շուք իւրաքանչիւր ումեք մատուցանիցի: Յառաջ իսկ քան զամենեսին առ պարզեւ Ամարիաս երիցագոյն վանն արուեստեան, զի զպատերազմն որ յերիտասարդացն առ Աղիկարնասեաւ թողաւ, ինքն յաճախագոյն վաստեր. յետ նորա արժանի Անտիգենէս համարեցաւ, եւ երրորդն Փիղոտաս

Աւգերացի, եւ չորրորդ պատիւ Ա-
մենատայ տուաւ, յետ նոցա Անտի-
գոնոս եւ ըստ նմանէ Ղիւնկեատէս
Ամինտաս, եւ եւթներորդ պա-
տուին հասանէր Թէոդոտոս եւ
վերջնուումն Հեղանիկոս: Բազում
ինչ եւ ի զինուորական խրատուէ
անտի՝ որ ի նախնեաց կարգեր
դայր, փոփոխէր բազում օգտա-
կարն շահիւք: Վասնզի յառաջն
հեծեալքն իւրաքանչիւր յանձնիւր
ազգս բաժանէին ուրոյն եւ զատ
յայլոցն, իսկ նորա բարձեալ զազ-
գացն խարիսն՝ տայր զնոսա ոստի-
կանացն ոչ եթէ յիւրեանց ազ-
գացն, այլ որ ընտիրքն գտեալ
էին: Յորժամ զբանակն կամէր
խաղացուցանել, փողով տայր
նշան, այլ քանզի բազում ան-
գամ իբրեւ յառնէր ոտնաձայն եւ
աղմուկ խառնվելոյն եւ ամբոխե-
լոյն, չլինէր քաջ լսելի ձայն բար-
բառոյ փողոյն, առեալ կանգնէր
ձող մի ի վերայ խրոյ վրանին, զի
ամենայն ուստեք մարթիցի երե-
ւել. զարձեալ մեւս նշան ամենե-
ցուն երեւէր, հուր զցայգ եւ ծուխ
ցցերեկ:

Իբրեւ մերձ էր նա մտանել ի Շուշան քաղաք, Աբուղհաեէս՝ որ ոստիկան էր դաւառին, զեւր որդին ընդ առաջ արձակէր, եւ խոստանայր կամ Դարեհի իսկ հրամանաւ զի զԱղեքսանդրոս յաւարէ անտի կարճեսցէ, եւ կամ ինքն ինքնակամ տալ զքաղաքն ի ձեռս։ Ընկալաւ մարդասիրութեամբ զպատանեաւն թագաւորն, եւ նորա առաջնորդութեամբ դայր հասանէր ի Քոյասպէս գետ՝ որոյ ջուրք որպէս պատմեն անուշահամ եւ ընտիր է։ Ընդ ընդ առաջ լինէր նմա Աբուղհաեէս հանդերձ արքունական պատարագօք։ Եւ էին ընդ պատարագս ուղտք տաճիկք անհնարին երագութեամբ, եւ Ծ փիղք զոր եւս բերել Դարեհ ի հնդկաց աշխարհէն, որ ոչ եթէ որպէս Դարեհի յուսացեալ էր զարհուրեցուցիչք էին յայնժամ Մակեդոնացւոցն, այլ թիկունք եւ օգնականութիւն, քանզի զպարսեալցն մեծութիւն ի յաղթօղ անդր բանան փոխեաց։ Եւ իբրեւ եմուտ ի քաղաքն, դառնէր ի դանձէ անտի անհնարին ար-

ծաթ Ծ հազար քանքար որոյ չգոյին արժանք այլ զանգուած անգործ: Հազում էին այն թագաւորք որ զայնչափ մթերան ժողովեցին յամայր ամս որգւոյ իւրեանոյ եւ թոռանոյ, որպէս կարծէին, զորս մի ժամն եառ ի ձեռս օտար թագաւորի: Ապա նստաւ յարքունական գահոյն, եւ այն էր բարձրագոյն քան զհասակ երկայնութեան մարմնոյ նորա: Ա՛ման որոյ իբրեւ ոտքն ի գետին չհ՚ասանէին, մի ոմն ի մանկտւոյ արքայի սեղան մի ընդ ոտիւք նորա արկանէր: Յակ իբրեւ եաես թագաւորն թէ ներքինի մի, որ էր Դարեհի, հեծեալ յոգւոյ հանէր, զպատճառ տրտմութեանն հարցանէր: Ա՛ն յայտ առնէր, թէ ի սեղանի անդ սովոր էր Դարեհ ուտել. եւ ես, ասէ, չկարեմ զնուիրական սեղան նորա ի թշնամանս անկեալ տեսանել եւ չարաչարուել: Ապա պատկառեաց թագաւորն անարգել զդիւն ասպնջականս, եւ մինչդեռ բառնային հրամայէր, անտուստ խօսել սկսաւ Փիղոտաս եւ ասէ. մի, մի այսպէս առներ, ար-

քայ, այլ ըղձութիւն բարու-
թեան զսա քեզ համարեալքիր, զի
սեղանն՝ յումէ ճաշակէր կերա-
կուրս թշնամի քո, արկցի ընդ
ոտիւք քո:

Օգոստոսն՝ իբրեւ կամէր մտա-
նել ի սահմանս Պարսից աշխար-
հին, զՇուշ քաղաք տայր Ար-
քելայ, եւ պահապանս զ. հա-
զար. իսկ քաենոփիղայ յանձն լի-
նէր պահ դղեկին, եւ ծերքն Մա-
կեդոնացիք հրամանն առին կալ ի
պահու ամրին. եւ խնամակալու-
թիւն գանձուցն Կաղիկրատեայ
յանձն լինէր. իսկ նախարարու-
թիւն նահանգին Շուշանայեաց
հատատեայ Աբուլիտեայ: Ու-
զմայրն Դարեհի եւ զդստերան ի
նմին քաղաքի դադարեցուցանէր:
Պէտ լինէր զի Աղեքսանդրոս հան-
դերձ մակեդոնացիս եւ շատ ծիրա-
նի՝ որ եկեալ էր նմա պատարագ ի
Մակեդոնացւոց աշխարհէն, հան-
դերձ այնոքիւք՝ որ յօրինիչքն եղեն,
հրամայէր տալ Սիսիգամբեայ,
քանզի ամենայն պատուոյն մեծա-
րանօք եւ որդւոյ զթով դարմա-
նէր զնա. եւ խրատ եւս հրամա-

յէր տալ, զի եթէ հաճոյ եւս հանդերձն նմա թուիցի, ուսուցանիցէ օրիորդաց թոռանց իւրոց զայն հանդերձ յօրինել, եւ ուսուցանիցէ զնոսա տալ զայն պարգեւ: Իբրեւ զայն լուաւ Սիսիգամբիս արտասուք վիժել սկսան յաչաց նորա, եւ յայտ իմն նոքիմբք առնէր թէ անգոանէ նա զպատարագն զայն. քանզի ոչինչ այլ ինչ այնպէս թշնամանս պարսից կանայքն համարին, որպէս յաղթել ձեռն: Զան պատմեն որ զպատարագն տարան, թէ տրտմեցաւ Սիսիգամբիս, եւ իրքն արժանի թուեցան չմեզադրութեան եւ սփոփութեան: Ընդ ինքն ելեալ երթայր գլխովին եւ ասէր, Մայրիկ, զայս հանդերձ՝ զոր իմ զանձամբ արկեալ է, ոչ պարզեւ միայն է քերցն իմոց, այլ եւ նոցին գործ. մեր բարք խաբեցին զնա: Մի, աղաչեմ, մի թշնամանս զիմ տգիտութիւն համարիցիս: Որ ինչ գիտացի, թէ քո սովորութիւն է, այն որպէս կարծեմ քաջ պահեցաւ: Գիտեմ, թէ առ ձեզ որդւոյչէ համարձակ յանդիման մօրն

նատել, մինչ չեւ նորա տուեալ իշխանութիւն. քանի՛ցս անգամ թէ եկի առ քեզ, յոտն կանգնեալ կայի մինչեւ դու ասէիր թէ նիստ: Կաղում անգամ առաջի թաւալեալ կամիր պատուել զիս եւ ես արգելի: Վասն տամ զմօր անուն՝ որ վայելէ Ողոմպիայ մօր իմում սիրելոյ:

Գ· Իբրեւ զնա մխիթարէր թագաւորն չորիւք բանակօք եկեալ հասանէր ի Դկղաթ գետ, զոր Պասիտիգրիս բնակքն կոչեն. եւ լանէ նա ի լերանցն Ուքսիացւոց եւ ընդ Ծ վտաւանս զանտառախիտ ափամբք ընդ քարինս հոսհոսեալ ընթանայ: Ապա դաշտավայրք ընդունին զնա, ընդ որս հանդարտագոյնս անցանէ, եւ բաւական է գնացից նաւուց. Ո վտաւանք են կակղագոյն երկրին, ընդ որ անցեալ հանդարտիկ ի Պարսկական ծովն թափի:

Իբրեւ անց ընդ գետն. հանդերձ ինն հազարօք հետեւակազօր զօրաց եւ աղեղնաւորօք ապրիացւովք եւ երիւք հազարօք Յունացն վարձկանաց եւ ընդ հալա-

րով միով Թրակացւոցն, յՈւքսինոսէ աշխարհն հասանէր: Սահմանորդ է Շաւշ քաղաքի եւ ձգեալ տարածանի ի կողմանս Պարսից աշխարհին, եւ թողու ընդ իւր եւ ընդ Շաւշայիս ի միջի վայրս ինչ անձուկս: Ասիկան էր աշխարհին Մադատէս, որ ոչ բատ ժամանակաց վարէր. քանզի ի մահ եղեալ էր յետին վիշտս ի վերայ հաւատարմութեան կրել: Եւ որ տեղեացն հմուտ էին, յուսին Աղեքսանդրի թէ զանխուլ ճանապարհ է ընդ անձուկս եւ հեռի ի տեսլենէ թշնամեաց. եթէ սակաւուրս առաքես ի թեթեւան վառելոյ, յանկարծ ի վերայ թշնամեացն անկանիցիմք: Իբրեւ հաճոյ թուեցաւ բանն, ինքեանք ճանապարհացն առաջնորդք լինէին: Յաղար եւ հինգ հարեւր զօր վարձկան եւ Ագրիանիք իբրեւ հազար մի ի ձեռն առեալ Տաւրոնեայ զօրավարի, եւ հրամայեաց առին յետ արեգական մտանելոյ ելանել ի ճանապարհ: Ինքն յերրորդում պահու գիշերոյն զբանակն խաղացուցանէր, եւ ընդ անձուկն

անցանէր, մինչ դեռ առաւօտն կա-
մէր լինել. եւ հատեալ առաջ
ի կաղմած ամրութեան վանդա-
կացն, որպէս զի որ զաշտարակն
մօտ մատուցանիցեն, պատսպա-
րիցեն ի նետից ձգելոց, սկսաւ
զքաղաքն պաշարել: Ափափայք եւ
սպառածք էին ընդ բնաւ շուրջ փա-
կեալ քարամբք եւ վիմօք: Այնու-
հետեւ բազումք վերս առեալ այսրէն
մերժէին, զի ոչ ընդ թշնամւոյն միայն
հատանէր մարտնչել, այլ եւ ընդ
վայրացն, բայց սակայն մաաչէին,
զի եւ ինքն իսկ թագաւորն ընդ
առաջինան մատուցեալ կայր, եւ
հարցանէր զայնչափ անչափ քա-
ղաքայ յաղթօղս, թէ արդեւք
համաչիցեն կալ եւ զիւրքր քաղա-
քիկ եւ զաննշանն պաշարել, եւ
ի նմին ժամանակի ի հեռատանէ
ի նա նետաձիգ լինէին, վասն որոյ
ի վահանափակս ընկալեալ զնա
զօրացն ծածկէին, քանզի չկարա-
յին ածել ի հաւան թէ ի բաց եր-
թայցէ:

Ապա Տաւրոն իւրով զնդաւն ի
վերայ դղեկի քաղաքին երեւեր.
իբրեւ զնա տեսին վհատել սկսան

թշնամիքն եւ սահմակցուքին զպատերազմն Մակեդոնացիքն: Ընտի անտի չարիք զքաղաքացիան տագնապէին, եւ չէր մարթ խափանել զթշնամեացն բռնութիւն: Սակաւք յանձն առին մեռանել, եւ բազմադոյնք ի մտի եդին ի փախուստ ձեռել, եւ մեծ մասն ի դղեակն անկանէին: Ընտի Լաղմակերք առաքէին պաղատել, եւ բերին պատգամ արտմութեան ի թագաւորէն թէ չիք այսուհետեւ տեղի ներելոյ եւ թողութեան: Ոմն այնորիկ խուճապեալք ի տանջանացն ահէ առ Սիսիգամբիս մայր Դարեհի ընդ ճանապարհ զանխուլ եւ անծանօթ ի թշնամեաց առաքեն, զի խնդրեացեն՝ եթէ ինքնին Սիսիգամբիս ցածուացէ զթագաւորն, քանզի գիտէին, թէ սիրի նա ի նմանէ եւ մեծարի ի տեղւոջ մօր: Եւ Մազաւէս առեալ էր իւր կնութեան զդուստր քեռն Սիսիգամբեայ, եւ մերձաւոր աղգական էր Դարեհի: Յազում ժամս ընդդէմ դառնայր պաղատանաց այնոցիկ՝ որ աղաչէին զնա եւ ա-

սէր, թէ բարեխօսել նմա վասն ձեր չվայելէ այսմ թշուառանաց յորում ես կամ. եւ զնովիմբ ա- ծեալ յաւելլոյր, թէ կասկածեմ եւ զանգիտեմ, մի գուցէ աշխատ առնիցեմ զներող միտս յաղթօ- ղին, եւ բազում անգամ ածեմ, ասէ, զմտաւ թէ ի վտարանդի ա- ղանութեան եմ եւ ոչ ելթէ ի տիկնութեան: Ապա ուրեմն ի պարտութիւն մատնեցաւ եւ դը- րեալ դիր աղաչէր այսպէս զԱղե- քսանդրոս. Մի համարիր զայս ինձ յանցանս զի աղերսեմ. խնդրեմ զի եւ նոցա ներեսցես, իսկ ելթէ նոցա ոչ, գոնեա ինձ արգահա- տեա, քանզի վասն ազգականի եւ ջերմոյ պաղատիմ, որ ոչ թշնամի է այսուհետեւ, այլ եկեալ աղաչէ. վասն կենաց միայն աղաչեմ: Օղգաստութիւն եւ գհեզութիւն թագաւորին, որ յայնժամ էր, այս մի ինչ բաւական յանդիման կացուցանէ: Ոչ թէ Մադաստայ միայն ներեաց, այլ եւ ամենե- ցուն՝ որ անձնատուրն եղեն եւ որ ի գերութեան ըմբռնեցան, ազա- տութիւն պարգեւէր եւ անհարկս

լինել ընտրեր, զքաղաքն թողոյր անարատ, թողութիւն առնէր եւ զանդս եւ զագարակս ի գործ արկանել եւ դարմանել առանց հարկի: Ոչ աւելի ինչ ի Դարեհէ ընդունէր թէ խնդրեալ ինչ էր ի նմանէ եթէ նորա էր յաղթեալ: Ապա զՈւքսիացւոց ազգն նուաճեալ՝ ընդ Շաւշացւոց նախարարութեամբն արկանէր. եւ զզօրսն բաժանեալ ընդ Պարմենիոնի, նմա հրամայէր ընդ դաշտային ճանապարհն երթալ, եւ ինքն թեթեւ զնդաւ ի սար լերանցն հասանէր, եւ ուս լերանցն տողեալ ձգի մինչեւ ցկողմանս Պարսից աշխարհին: Ընտրեր քանդեր զդաւառն ամենայն եւ մնացեր յաւուրն երրորդի յերկիրն Պարսից եւ յաւուրն հինգերորդի յանձուկն՝ զոր նոքա անուանեալ կոչեն Շաւշական դրունս: Ընդ որս արշաւէս Ի եհ հազարօք հետեւակացն ունէր զքաջանձաւան որ զժուարին յամենայն կուսայ էին, եւ ի գագաթունս ապառաժ լերանց կային խուժդուժքն արաստաքոյ քան զնեաբնկէցս հանգուցեալ խորամանդ մօք, որպէս թէ

պակուցեալ եւ սրտաբեկ եղեալ, մինչեւ յանձուկ կիրճան լինիցի միջամուխ բանակին: Եւ իբրեւ տեսին թէ արհամարհեալ զնոսա դային յառաջ, վերգս մեծամեծս ընդ գառիվայրս լերանցն թաւալէին, որոց բազում անդամ ընդ քարանց՝ որ ի ներքոյ կային, բախեալ՝ ասատկագոյնս եւս ի վերայ հասանէին, եւ ոչ զմի մի, այլ զդունդս բեկանէին: Եւ պարսիւք եւս քարինք եւ նետք յամենայն կողմանց ի վերայ թօթափէին: Եւ այն էին անհնարին աղէտք, զի առանց զանձանց վրէժ խնդրելոյ զօրէն գաղանացն իբրեւ ի դարափօրս ըմբռնեալ կոտորէին: Եւ յաստումն այնուհետեւ ի մոլեգին կատաղութիւն դարձաւ. բուռն հարկանէին զքարանցն բարձրացելոց զի ի թշնամի անդր հասանիցեն, եւ զմիմեանս ամբարձեալ ջանային ի վեր ելանել: Իսկ քարանցն՝ որ ի բազմայ ձեռաց կալեալ եւ խախտեալ էին, ի նոցա վերայ որ շարժեցինն, թաւալէին: Ոչ կալ այնուհետեւ կարէին եւ ոչ յենուլ եւ ոչ վահանաւ ամրանալ, մինչ այնչափ

մեծաբեռն քարինս ի վերայ բարբարոսքն հոսէին: Օտագաւսոն ոչ միայն ի ցաւոյն տագնապէր, այլ եւ յամօթոյ, զի արկն խառն ի խառն ի ներքս յանձուկն զբանակս զօրականացն: Ինչեւ ցայն օր առանց պարտութեան էր լեալ եւ ոչ զուր առանց վճարելոյ մահ բերեալ յիրս ինչ. ընդ Կիլիկեցւոց աշխարհին կիրճս անվնաս էր մտեալ, եւ ի ծովուն հորդեալ էր նա ճանապարհ նոր ի Պամփիլիա. բայց յայնժամ ի վտանգի եւ ի տարակուսի յաջողութիւնն կայր. եւ ոչ գոյր այլ ինչ պահարանս պահարել, բայց դառնալ այսրէն ընդ որ եկեալ էր: Վասն որոյ տայր նշան դառնալոյ այսրէն յետս, թանձրադոյն յօրինեալ զկարգս դնդացն եւ զվահանն ի վերայ գլխացն առ միմեանս եղեալ՝ հրամայէր յետս յետս երանել յանձուկ վայրացն: Եւ էին և վտանգք, ընդ որ այսրէն դարձան:

Դ. Յաջմամ բանակ հարկանէր ի տեղւոջ, որ բաց էր յամենայն կողմանց, ոչ միայն խորհուրդ ակաւս հարցանել թէ զինչ պարտ

իւէ առնել, այլ զերգման եւս յա-
ռաջ մատուցանէր առ անոսի ո-
գւոյն երկիւղի: Այլ զինչ ինչ
կարէր պատմել յայնժամ յառա-
ջադոյն Արիստանդրոս, որում ա-
ռաւելն հաւատայր քան ամենայն
ըղձիցն: Ա՛ան այնորիկ անդոս-
նեալ զանժամ զոհան, հրամայէր
տեղեկաց վայրոյն ի մի վայր ժո-
ղովել: Ա՛անապարհ հորդեալ զդու-
շաւոր ընդ Մարաստան ցուցա-
նէին. բայց ամօթ համարէր թա-
գաւորն թողուլ անթաղ զզօրա-
կանան, քանզի այսպէս իսկ բարք
սովորութեանցն աւանդէին, որ-
պէս զի ոչ մի ինչ քան զայն
շքեղ գործ է ի զինուորութեան
քան զիւրեանց անկեալան թաղել:
Ընդունեաւ զդերին՝ զոր այն
ինչ էր առեալ հրամայէր կոչել,
յորս էր մի սեն հմուտ յոյն եւ
պարսիկ լեզուի. որ առէր թէ զուր
է քեզ ի թիկանց լերանցն զզօրս
տանել յաշխարհն Պարսից. ան-
տառախիտ են շաւիղքն. հազիւ
թէ մի մարդ կարէ ընթանալ.
ընդ բնաւ տերեւապատ ծածկեալ
եւ անտառ յանտառ խառնի ի

ծառոյն ոտտոյ որ զմիմեամբք պատիցին:

Վանզի Պարսից աշխարհն յայնմ կողմանէ փակեալ կայ ընդ երկար լերանցն սարիւք, որ յերկայնութիւն տարածեալ է ՌՈ վաստան եւ ի լայնութիւն ՃՀ: Եւ այն ուս ի կաւկաս լեռնէ ձգի ի ծովն կարմիր Պարսից. եւ յորում վայրի սպառի լեառն, անդ մեւս եւս ամրութիւն կայ, կիրճ իսկ ծովուն: Ապա կայ դաշտ հարթ եւ մեծատարած ընդ լեռնոտամբքն, երկիր բերրի, յորում բազում կան գեղք եւ քաղաքք: Նրասխ պետ առեալ զՋուրս բազում ուղևաջուր հեղեղատացն՝ անցեալ ընդ դաշտան թափէ ի Մար, եւ Մար առ Հարաւակողմամբ ի ծով երթայ, եւ գետ փոքր է քան զայն՝ զոր յինքն ընդունի, եւ ոչ այլ ինչ գետ գոյ օգտակար ի խոտոյն բոյս, եւ ծաղիկս եղերացն պղեղուցանէ: Սաւսիք եւ կաղամախիք Հովանի ափանցն առնեն, մինչ զի որ ի հեռուստն նայիցին, երեւի թէ ընդ լերանցն միայար են անտառք ափանց: Եւ Հովանի

իմն անկեալ ի վերայ գետոյն ան-
ձկացեալ դարիւ հոսէ ընդ եր-
կիրն. եւ կան ի վերայ բլուրք եւ
նոքին զուարճացեալ աերեւով,
զի խոնաւութիւն ջրոյն յարմատս
բլրոցն հասանէ: Զիք քան զայն
գաւառ առողջութեան յամենայն
աշխարհին Ասիացւոց. քանզի աս-
տի սարն անտառախիտ եւ հովա-
նաւոր ցածուցանիցէ զտապ խոր-
շակի ջերմութեան օդոյն, անտի
ծովն որ առընթեր կայցէ սակա-
ւիկ ինչ ջերմն տամկութեամբ եր-
կրին անուշիկ լինիցի:

Յետ բանիցս այսոցիկ հարցաւ
զերին ի թագաւորէ անտի, թէ ի
լսելոյ զայդ գետես՝ զոր լաօսիս, եթէ
քո իսկ աչօք տեսեր. նա տայր
պատասխանի, թէ իմ հովիւ իսկ
լեալ է, եւ ընդ ամենայն եղագան
ընդ այնոսիկ անցեալ. երկիցս ան-
դամ ըմբռնեցայ, միանգամ ի
Պարսից ի Ղիւկիացւոց աշխար-
հին եւ միւսանգամ ի քէն: Յի-
շեաց թագաւորն զվիճակին տու-
եալ հրամանաւ պատասխանւոյ,
քանզի ի հարցանելն այսպէս տու-
եալ էր պատասխանի թէ ումն

Ղևկիացւոց քաղաքացի առաջնորդ լինիցի ճանապարհացն որ ի Պարսս հանիցեն: Այնուհետեւ խոստանայր նա նմա որչափ ինչ հարկն ի վերայ հասեալ տագնապեր, եւ բաւական էր այրն տանել, եւ հրամայէր վառել ի ղէնն եւ ի ղարդ ըստ Մակեդոնացւոց օրինի եւ ըստ պատշաճի իրացն, յուցանել ճանապարհ, թէպէտ եւ գառ ի վեր եւ դժուարին իցէ, սակայն ելանեմ եւ անցանեմ սակաւուք հանդերձ. մինթէ կարծիցես, ասէ, թէ ընդ որ դուն վառն խաշինն երթայիր, ես Աղեքսանդրոս չկարիցեմ գալ վառն պարծանաց եւ յանդուրդն գովութեան: Իսկ այրն կայր յուցանէր, թէ որչափ դժուարին ճանապարհն իցէ, մանաւանդ որոց վառեալքն իցեն: Ապա ասէր թագաւորն, թէ զիս իսկ առ յերաշխի, թէ ոչ դք յայնցանէ, որ զհետ դան, չկամեցայ երթալ յո դուդ տանիս: Յաղեալ այնուհետեւ զկրաւորսն ի պահ բանակին հանդերձ հետեւակազօր զօրօքն՝ որոց նա իշխէր, եւ գնդօքն՝ որոց զօրավար

Մեղէտպրոս էր, եւ աղեղնաւոր հե-
ծելով իբրեւ հազարով միով,
պատուէր տայր, զի նոյն կեր-
պարանք կացցեն մնասցեն բանա-
կին, եւ հրամայէր բազում խա-
րոյկս լուցանել, զի առաւել եւս
կարծիցեն բարբարոսք, թէ ես
ինքնին ի բանակի անդ եմ: Այլ
եթէ յանկարծ իմացայ Արիոբար-
զանէս թէ ընդ կիրճս ճանապար-
հայն մտանեմ, եւ կամիցի զման
մի իւրոց զօրացն ինձ ընդ առաջ
հանել վասն զճանապարհն իմ
խափանելոյ, դու Կրատեր, ահ ար-
կեալ արդել լինիցիս նմա, զի
զդունդն ի վշտապին վտանդն որ
առաւել մօտ հասեալ կայցէ, դար-
ձուցանիցէ. ապա եթէ ես, ասէ,
զերծանիցիմ ի թշնամւոյն եւ
զխոխոմն հասեալ ունիցիմ, վաղ-
վաղակի իբրեւ լսիցէք զամբոխ եւ
զխռովութիւն բարբարոսացն խու-
ճապելոց՝ որ զնոսա հալածիցեն,
յայն ճանապարհ՝ ուստի երէկ մեր-
ժեցին զմեզ, մտանիցէք. քանզի
դառարկ լինիցի յորժամ յիմ վե-
րայ թշնամիքն դառնայցեն:

Եւ ինքն յերրորդում պահու դիշերոյն լուիկ, զի եւ ոչ փողով այլ նշան, յուղի անկեալ երթայր բանակաւն ընդ ճանապարհ շաւղացն՝ որ գուցաւ: Երից աւուրց պաշար հրամայէր առնուլ զօրականին՝ որ թեթեւան վառեալ էին: Ասայ յանկոխ առապարացն եւ յատաւաժ վիմաց որ տային առեպ գթել եւ գայթակղել, ձիւն եւս կուտեալ ի հողմոյ անտի՝ զգնացօղն վատակաբեկ առնէր. քանզի իբրեւ ի դարափուռս անկեալ թաղէին, եւ յորժամ ի զինուորակցաց անտի ամբառնային, զձեռնատուն մանաւանդ յիւրեանս ձգէին եւ ոչ թէ ինքեանք ելանէին: Գիշերն եւս եւ գաւառն անճանօթ եւ առաջնորդն ընդ կասկածանօք զահն յառնէին, քանզի չգիտէին թէ հաւատարիմ իցէ. եւ եթէ պրծեալ ելանէր նա ի ձեռաց պահապանացն, մարթ էր նոցա իբրեւ զվայրի գազանս անկանել ի բուռն: Եւ զհաւատոյ եւ զոգւոյ սարկի միջ կախեալ կային կեանք եւ

փրկութիւն թագաւորին եւ նոցա: Ապա ուրեմն եկին հասին ի սար անդր: Էր յայմ ճանապարհ որ հանէր առ Արիոբարզանէս. անդ թողեալ զՓիղոտաս եւ զԿիւնոս Ամինտաւ եւ Պողիպերիոնեաւ հանդերձ, որոց էր գունդ մի թեթեւ. եւ պատուէր տայր նոցա թէ որովհետեւ այրուձին ընդ հետեւակայ խառն է, ընդ կողմն ուր պարսպատ է երկիրն եւ ճարակաշատ, մեղմով յառաջեալ գայցեն. տուեալ էին նոցա եւ առաջնորդք ճանապարհայ ի գերեզոյ անտի: Ինքն զինակրօք հանդերձ եւ դնդաւ՝ զոր Ագեմայն կոչէին, ընդ զառիվերան՝ որ կարի հեռի էին ի ճամբարէ թշնամեացն, երթայր մեծաւ նեղութեամբ: Էր օր հասատրակ եւ կարեւոր էր հանգիստ, քանզի վաստակեալ էին. քանզի այնչափ ինչ ճանապարհ կայր տակաւին, որչափ հարեալ հատեալ էին, այլ ոչ այնպէս դժուարին եւ զառիվեր: Ա՛ման որոյ առեալ կերակուր զօրայն՝ եւ հանգուցեալ քնոյն, յարեաւ յերկրորդում պահու գիշերոյն: Եւ երթայր

յառաջ զճանապարհն առանց աշխատութեան: Այլ ընդ կողմն ուր տակաւ սար լերինն զիջանէ ի հարթ վայրս, վիհ մեծ անհնարին փորեալ եւ փոսեալ յուղևից հեղեղատաց որ միանգամայն ընդ այն դիմէին, զճանապարհն հատանէր: Անդերձ նովիմբ եւ ծառոյն ստաքն ընդ միմեանս շաղեալ պատեալ՝ յամենայն կողմանց իբրեւ ցանգով փակէին: Այնուհետեւ անյուսութիւն ի վերայ անկանէր, մինչեւ եւ սակաւիկ մեռա եւս եւ լային իսկ: Առաւել մութքն՝ ահ եւ երկեւղ ի վերայ արկանէր. զի թէ եւ ի կողմն մի ուրեք աստեղք փայլէին, ծառքն անտառախիտք տերեւապատք արգելուին նայել ի լուսաւորութիւնն: Եւ ոչ ականջաց ինչ պիտանութիւն էր այնուհետեւ, զի շարժէր եւ տատանէր հողմն զանտառան, յորժամ բախէրն, եւ մայրիքն, քանզի ընդ միմեանս ոստքն բախէին, սաստկագոյն քան զընչել հողմոյն գինչիւն բարբառոյն գործէին: Պատուիրեմն հասեալ տուընջեանն՝ որում ապա-

սեալն էին, զամենայն՝ որ զյայդ ահագին երեւէր, յաճոյց. մարթ էր սակաւ վայրօք շրջել եւ զանցանել զևսրևսրատիւն՝ եւ ամենեքին իւրեանց առաջնորդ ճանապարհային ակաան լինել:

Ընդ եկին ելին ի բարձաւանդակ գագաթին. եւ իբրեւ նշմարեցին զճամբար թշնամեացն, վաղվաղակի վառեալք պատրաստեալք երեւեցուցանէին ի թիկանց կուսէ դանձինս, մինչ դեռ նոքա չունէին այնպիսի ինչ իմիք ակն. սակաւք ի նոցանէ որ զդէմ իշխեցին ունել, կոտորեցան: Ընտի ճչիւն վիրաւորացն, անտի տեսիլ կերպարանաց եղկելի եւ ողորմելի այնոցիկ՝ որ այսրէն յիւրեանս դիմէին, զամենեսին մինչ դեռ ողջ եւ անարատ էին, յառաջ քան թէ ջուխտ առեալ զպատերազմին, ի փախուստ խուճապէր: Ապա իբրեւ բարբառ խռովութեանն ի բանակն՝ որոյ սպարապետ Կրատերոս էր, հասանէր. հանաւ ի դուրս զօրականն երթալ մտանել յանձուկն՝ յորում երեկն կային ի տարակուսի: Միանգամայն եւ

փիլոտաս պոլիսպերկանեաւ եւ Ա-
միւնտաս կիւնեաւ հանդերձ հրա-
ման առեալ ընդ այլ ճանապարհ
երթալ, մեւս եւս երկեւղ ի վերայ
բարբարոսացն հասուցանէին: Ի-
բրեւ յամենայն կողմանց շուլայր
ղէն եւ զարդ Մակեդոնացւոցն,
եւ աստի անտի ի նեղութիւն ան-
կանէին Պարսիկք, բայց տակաւին
տային երեւելի մարտ պատերազ-
մի: Որպէս ինձ թուի, եւ զվա-
տութիւն սրէ հարկն. եւ բազում
անգամ անյուսութիւն պատճառք
լինին յուսոյ: Որ մերկքն էին,
բուռն հարկանէին զվառելոցն, եւ
անհնարին ծանրութեամբ անդա-
մոյն իւրեանց զնոսա ընդ իւրեանս
յերկիր կործանէին, զբազումս
զնոցին սուր հանեալ զնոսա խո-
ցէին: Իսկ Արիոբարզանէս պա-
տեալ իբրեւ ի Խ հեծելոց եւ ի
հինգ հազարաց հետեւակաց՝ ընդ-
միջ ճակատուն Մակեդոնացւոցն
պրծեալ ելանէր, հեղեալ բա-
զում արիւն եւ ապաժոյժ յիւ-
րոցն եւ ի թշնամեացն, քանզի
ձեպէր անկանել ի Պերսեպոլիս,
ի գլուխ քաղաքաց պատուին:

Ալ մերժեալ ի պահապանաց քաղաքին, եւ պնդեալ առեպ ղՀետ նորա թշնամեացն, միւսանգամ ճակատ առեալ նոքօք հանդերձ՝ որ ընդ նմա էին ի փախստեանն, անկաւ: Եւ կրատերոս փութանակի զիւր դունդն վարեալ ի վերայ հասանէր:

Ե· Իսկ թագաւորն ի նմին վայրի՝ ուր զդունդ թշնամեացն վարատեալ, զիւր բանակն առ բայուցանէր: Օ՛ի թէպէտ եւ յաղթեցան կողմանց ի փախուստ դարձան թշնամիքն եւ յաղթութեան պատճառք եղեն, բայց փոքն խորք եւ անհնարինք՝ որ ի տեղիս տեղիս կային, զճանապարհն հատանէին. նմին իւրմէ մեղմով եւ զգուշութեամբ պարտ էր յառաջ խաղալ, իբր ոչ եթէ ի թշնամեացն գոյր կասկածել, այլ ի վայրացն նեղութեան վտանգէ: Իբրեւ յառաջ մատուցեալ երթայր, հասանէր նմա թուղթ ի Տրդատայ՝ որ պահապան էր զանձուն արքունի, յորում յայտ առնէր թէ նոքա՝ որ ի քաղաքի անդ էին, լուեալ զքոյոյ գալստեանէն, յա-

փրշտակել կամին զդանձան. ածապարեա գալ գրաւել. Թէպէտ եւ երասխ գետ ընդ մէջ անցանէ, սակայն գոյ ճանապարհ դիւրին: Ուան զամենայն քաջութիւն այսր թագաւորի առաւել զերագութիւնն գովեմ: Ուանդի թողեալ զհետեւակազօր գունդան, զդիշերն ամենայն հեծելովքն՝ որոց խանջեալ եւ վաստակեալ էր յերկայնութենէ ճանապարհայն, այգունն յերասխ գետ հասանէր: Ընդ մօտ էին գեղք. զնոսա քանդեալ եւ աւերեալ, վաղվաղակի կամուրջ ի նիւթոյն գործէր արկեալ քարինս ի ներքոյ:

Իբրեւ մօտ հասանէին ի քաղաք անդր, ընդ առաջ լինէր թագաւորին գունդ մի ողջմելի, զորմէ արժան է առնել ինչ յիշատակս իբրեւ զձշուառութենէ իմեքէ որ դուն ուրեք լինիցի: Ընդ ելանել իբրեւ զորք հաղարք, զոր ազգի ազգի տանջանօք տանջեալ էր Պարսից: Ոմանց զոտս հատեալ, զկիսոց զձեռս եւ զականջս, եւ հարեալ խարանս խոժադուժն նշանագրուց

պահէին իւրեանց խաղալիկ. եւ իբրեւ տեսին Պարսիկք թէ եւ ինքեանք յայլոյ բուռն անկանին, զսոսա՝ որ ընդ առաջ լինել կամէին թագաւորին, չարգելին: Ընդելական նմանութիւն կերպարանաց եւ ցնորք եւ ոչ մարդիկ երեւէին, եւ ոչ մի ինչ մարթ էր ծանօթական լինել, բայց միայն ի ձայնէն բարբառոյ: Նա բազմապոյն արտաւուս տային արկանել քան զայն զոր ինքեանք հեղուին: Վասնզի յայնմ բազմապատիկ եւ ազգի ազգի վիշտս միոյ միոյ ի նոցանէ, այնոցիկ՝ որ հայեցեալ տեսանէին զտանջանս նոցա, չէր յայտ թէ ո՞ քան զս ողորմելի իցէ, եւ թէպէտ եւ նմանագոյն տանջանքն երեւէին, բայց ոչ եթէ նոյն: Այլ իբրեւ նոքա միաբան գոչիւն բարձեալ աղաղակէին թէ արդ եթող զաչս Արամազդ՝ որ վրէժխնդիր է Յունաց աշխարհին, ամենեքեան զնոյն զհաւասար տանջանս համարէին կրել: Իսկ թագաւորն չնչեալ զարտաւուսն՝ զոր հեղ, քաջալերեցարուք, ասէ, զի տեսանելոց էք զքաղաքս ձեր եւ

գկանայս. եւ անդէն ամրապուցա-
նէր զբանակն հեռագոյն ի քաղա-
քէ անտի իբրեւ երկու վտաւան:
Իսկ Ցոյնքն ի բաց ելեալ էին ի
պատնիշէն երթալ խորհել, թէ
զինչ խնդրիցեն ի թագաւորէն.
իբրեւ կիսոց հաճոյ թուեցաւ խըն-
դրել վայրս Անիացւոց աշխարհին,
եւ կիսոց դառնալ յիւրաքանչիւր
աշխարհս, ասի թէ Եւկաեմոն կի-
մէացի խօսեցաւ առ նոսա այսպէս
բան ամին բանից: Արք՝ որ արդ եւս
ի խաւարէ անտի եւ ի բանակ ա-
մաչէաք որպէս եւ այժմ իսկ ելա-
նել եւ գալ խնդրել օգնականա-
նութիւն, կամիմք զտանջանս մեր
իբրեւ տեսիլ զուարթարար ուրա-
խութեան Յունաց աշխարհին ցու-
ցանել. ուր զի եւ այն ինչ չէ
յայտ թէ ամաչիցեմք ինչ արդեաք
առաւել ընդ տանջանս թէ ստրջա-
նայցեմք: Այլ որ զիւրեանց թշուա-
ռութիւնան թագուցանեն, նոքա
քաջ համբերեն. ոչ ինչ գաւառ
ընտանի է թշուառացելոյն քան
զմենութիւն եւ մուացօնք առա-
ջնոյ բնակութեան: Վասնզի որք
կարի վատահ ոքք յիւրայոյն գութս

լինին, չդիտեն՝ թէ որչափ վաղ արտասուք ցամաքին: Ոչ ոք է, որ հաւատարմութեամբ սիրից զայն՝ որ ծանրաւուաղտուկ նմա իցէ, զի եւ վիշտք տրանջօղ եւ քրքրմընջօղ են, եւ փառաւորութիւն՝ ամբարտաւան: Այսպէս իւրաքանչիւր ոք զիւրն խորհի, յորժամ զայլոյն ածիցէ զմտաւ: Եւ եթէ ոչ մեք իսկ ամենեքին միանգամայն թշուառացեալ էաք, վաղ իսկ միմեանց տաղտուկ լինէաք. իսկ արդ զի՞նչ այն զարմանք իցեն, թէ որ ի բախտաւորութեան իցեն, ցանկ զբախտաւորն խնդրիցեն: Այս աղաչեմ զձեզ, զի որ վաղ ուրեմն ի կենաց վճարեցաք, խնդրեսցուք տեղի՝ յորում վայրի զայս խեղճեալ անդամն թաղուցանիցեմք, ուր վտարանդութիւն զանհնարին վէրսն ծածկիցէ: Արդարեւ յորժամ երթայեմք կարի իմն հաճոյ կանանց մերոց թուիցիմք, զոր մինչ դեռ երիտասարդքն էաք՝ ածաք: Անկունք ի ծաղկի փթթեալ տիոյն եւ կարաւով մեծացեալք ծանիցեն ինչ արդեւք զմեզ իւրեանց հարս, զփուտս եւ զմաշուածս բան-

տից . եւ որչափո՞ւք ի միջի ընդ այնչափ աշխարհս բաւական լինին անցանել : Ներացեալ եմք, տկարացեալ եմք, մեծ մասն անդամոց մերոց կրճատեալ է. հեռի յեբրայեցւոց աշխարհէն մերժեալք ի վերջին կողմանս արեւելից, կարի ցմփք տեւել տանել այնմ ամենայնի՝ որ զվառեալս իսկ եւ զյաղթեալս վաստակեցոյց : Պարձեալ եւ զկանայս՝ զոր բախտն եւ հարկն եառն մեզ ի սփոփուԹիւն միսիԹարուԹեան ի գերուԹեանն ժամանակի, եւ զմանր մանկտիդ ձգեալ տանիցի՞մք ընդ մեզ, եԹէ առէն Թողուցուք : ԸնԹէ ընդ նոսա երԹայցեմք, ոչ ոք իցէ՝ որ ծանիցէ զմեզ : Ապա Թողցո՞ք յանկարծակի զմօտաւտր սիրելիսս, ուր անյայտ իմն իցէ, Թէ իցե՞մք տեսանելոց զայնոսիկ՝ որոց մեքն երԹամբ ի խնդիր : Պարտ եւ պատշաճ է մեզ Թագչել ի միջ այնոցիկ՝ որ ի սկզբանէ եղուկս ծանեան զմեզ : Ոչ այդ ձեւ եւկտեմն :

Ընդ հակառակ Թէէտեոս առԹենացի խօսել սկսաւ եւ ասէ,

թէ ոչ ոք որոյ գութ ի մարի կայ, ընդ խեղուԹիւն մարմնոյ իւրոյն հայի. եմք եմք Թշուառացեալք, բայց ի Թշնամեացն անագորուԹենէ եւ ոչ ի բնէ: Աչժանի ամենայն չարեաց է, որ ամօԹ զիւպուածոյ չարիսն համարիցի, զի չարաչար վճիռ ոք զմարդկանէ բերէ, եւ յուսահատ յողորմուԹենէ յայն սակս լինի, զի ինքն այլեւս չէր ողորմելոց: Այժմիկ դիքն տան մեզ զդաւառն մեր եւ զկանայս մեր եւ զորդեակս եւ որ ինչ հաւասար գնոց կենաց համարին մարդիկ կամ մահու փրկանաց առնուն, զոր մեք եւ ոչ ըղձանալ իսկ չիշխեաք: Այս ի բանտէ աստի ելանեմք ի բաց քանզի այլ իմն է ի մերում աշխարհի ոգի կլանել եւ արեւ տեսանել, եւ բարբարոսք իսկ մերոց բարուց եւ պատարագաց եւ սրբուԹեանց եւ բարբառոյ հաղորդուԹեան յանկանան. զայս ամենայն մեք որ բնածին եւ սեպհական ունիմք Թողուցո՞ւմք ինքնակամն մերովք կամօք. որ ոչ վասն այլ ինչ իրիք այսպէս Թշուառացեալ եմք, Թէ ոչ զի ի հարկէ ի նոյունց զրկե-

ցաք: Եւ, ասէ, դարձայց ի տունն իմ եւ ի հայրենի գաւառ իմ, եւ արկից ի կիր զայնպիսի բարեբարուքիւն թագաւորին. ապա եթէ ղոմանս գումթ ամուսնութեանն եւ որդեկաց՝ զոր վտարանդի ծառայութիւնն եառ ատանալ, գրաւեալ ունիցի, թողցուք զնոսա, որ ոչ մի ինչ սիրելի քան զմեր տոհմ եւ զաշխարհ համարիմք:

Սակաւք յանձն առին զբանն. այլոց՝ ընդելական սովորութիւն որ բռնագոյն քան զբնութիւն է, յաղթէր: Հաւանեցան միաբանութեամբ խնդրել ի թագաւորէ անտի, զի տացէ նա նոցա տեղի ինչ բնակութեան: Ընտրեցան զատան ի նոցանէ առ այն հարեւր այր. իսկ Աղեքսանդրի կարծեալ՝ թէ զոր ինքն խորհէր առնել, զայն խնդրելոց են՝ Հրամայեցի, ասէ, տալ զգրաստս՝ որ տանիցին զձեզ եւ տալ միւսմ միւսմ ի ձէնջ հազար հազար դենար: Եւ յորժամ հասանիցէք ի Յունաց աշխարհ, այսպէս արարից, զի մի ոք զանձն առնել ի բարութեան քան զձեզ համարիցի, բայց միայն զի ի թշուա-

ուսմանէ անտի ձերմէ անմտան իցէ : Նոցա յարտասուս հարեալ ի գետին նայէին . ոչ զերեսս ամբառնալ իշխէին , եւ ոչ խօսել իսկ . ապա իբրեւ հարցանէր թագաւորն , թէ զի՞նչ պատճառք տրտմութեանն իցեն , Եւկտեմոն զհանդոյնս այնց բանից՝ զոր ի խորհրդեանն էր ասացեալ , տայր պատասխանի : Եւ նա ոչ միայն ընդ թշուառութիւն նոցա ողորմեցաւ , այլ եւ ընդ ապաշաւելն , եւ հրամայէր երիս երիս հազարս դահեկանաց միւսմ միւսմ տալ . եւ տան տան պատմուճանք յատեղան . եւ տուան անդեայք խաշամբ եւ յորենով հանդերձ , զի երկիրն՝ որ տացի նոցա , դարմանեսցի եւ արկցի ի նմա տունկ եւ սերմն :

Զ· Ի ՎԱՂՒՒ անդր ի մի վայր կոչէր զզօրաւարս զօրացն , եւ ցուցանէր , թէ քան զամենայն քաղաք՝ հակառակորդ եւ թշնամի Յունաց՝ քաղաք ալքունի առաջնոց Պարսից թագաւորացն է : Ընտի այն բազմաստարած բանակք ասրածեալ . անտի Դարեհ նախ եւ ապա Քսերքսէս ետ ամբարշտու-

թեամբ պատերազմ ընդ Եւրոպացւոց աշխարհին: Զնա պարտ է քանզել, զի լինիցի այն պատարագ քաւութեան նախնեացդ մերոց: Սինչ թագաւորն ոչինչ յամեալ մնծանէր զգուշդն ի ներքս, վաղ իսկ թողեալ լքեալ զքաղաքն բարբարոսացն, այսր անդր փախուցեալ անկանէին, յո վաբեր զնոսա աճն եւ երկեւղն: Նազում այն քաղաքք էին լի ընչիւք թագաւորին, յորոց էր զոր վկանդեալ էր, եւ էր զոր ընկալեալ հաշտութեամբ. բայց այսր քաղաքի ինչք եւ մեծութիւն անցուցին զառաջնովքն: Յայն քաղաք ժողովեալ էր բարբարոսացն զամենայն մթերս Պարսից աշխարհին, ոսկի եւ արծաթ կուտեալ, հանդերձ բազում եւ անհնարին. եւ կաղ եւ կազմած ոչ առ ի պէտս պիտոյից միայն, այլ առ ի ցոյց զեխութեան: Զայն որոյ եւ ի մէջ այնոցիկ՝ որ յաղթեցին, գուսպարած կայր առաջի. որ զմեծադին առարն ըմբռնէր, իբրեւ թըշնամի համարէր. եւ քանզի զամենայն՝ զոր առեւանէին, չլինէին

բաւական առնուլ, այնուհետեւ ոչ գրաւել փութային զերան, այլ զմեծագին խնդրէին: Յելուին զպատմուճանն արքունիս, զի ամենեքին զմաան մի յիւրեանս ձգէին. բեկանէին մրճով եւ ուրագօք անօթք ճարտարագործք. ոչ ինչ էր որ անարատ մնայր եւ ողջ տաբեալ լինէր. զխախտեալ պատկերացն անդամս, որպէս զինչ ոք խլեալ էր, զայն ձգեալ տաննէր: Եւ ոչ ագահութիւն միայն այլ եւ անագորունութիւն յաճախեաց ի քաղաքի անդ. քանզի իբրեւ ծանրացան լցան յոսկւոյ, այնուհետեւ զանարգ գերին կոտորէին, եւ ամենեքին՝ որ ընդառաջ լինէին, տապաստ անկանէին, որ յառաջագոյնն արժանի ողորմելոյ համարէին վասն փրկանս ընդ անձանց տալոյ: Այնուհետեւ բազումք կանխէին ի ձեռաց թշնամեացն զերծանել ինքնակամն մահուամբ, քանզի զմեծագին մեծագին հանդերձս զանձամբք արկեալ՝ ի պարսպացն զանձինս կանամբք եւ որդւովք հանդերձ գահավէժ դարձոյս ի վայր

կործանէին: Ակսք խարոյկս ընդ տամբք ապարանիցն արկանէին, զի իւրայովքն հանդերձ կենդանուցն այրեսցին, զի թուէր թէ ընդ հուպ եւ զայն առնելոց է թշնամին: Ապա հրաման տայր իւրոցն թագաւորն, մի զոք կոտորել եւ ոչ զզարդ կանանցն յափշտակել: Եւ այնչափ անհնարին չափ պատմի լեալ կարասւոյն, մինչեւ չհաւատալի իմն կարծել: Այլ կամ եւ յայլոցն եւս յերկուասցուք, կամ յանձն առցուք հաւատալ թէ ի գանձու անդ քաղաքին կայր ճ եւ ի հազար տաղանդ. զրաստս եւ ուղտս ի Շաւշայոյ եւ ի Բաբիլացւոց քաղաքէ հրամայէր կուտել առ ի զանչափ կարասի բառնալ բերել, քանզի ի մտի եդեալ էր ընդ իւր առնել ի պետս պիտոյից պատերազմի. իբրեւ առան եւ պերսապատք, յաւելաւ ի գլուխ կարասւոյն վեց հազար քանքար: Կիւրոսի էր շինեալ զքաղաքն Պերսապատաց, զոր եւս Աղեքսանդրի ոստիկան քաղաքին Գոբարէս:

Հրաման տայր թագաւորն՝ նիկարթիդայ պահել զմիջնաբերդն

պերսեպոլեայ, եւ թողոյր անդ Գ հազար ի Մակեդոնացւոց ի պահ զգուշութեան. նա եւ Տրդատայ որ ի ձեռս ետ զգանձն, պահեցաւ պատիւ պարծանացն զոր ի Դարեհէ ունէր, թողոյր զմեծ մասն զօրացն եւ զկահն ամենայն եւ զՊարմենիոն եւ զԿրատերոս կացուցանէր ոստիկան: Ինքն հազարով միով ի հեծելոցն եւ թեթեւ զնդաւ հետեւակաց ի ներքսակողմն գաւառացն Պարսից եւ լեալ երթայր ի ժամանակի զիբազմաստեղքն մտանէին եւ սկիզբն լինէր ձմերայնոյն. թէպէտ եւ նեղեցաւ յանձրեւացն եւ յանհնարին մրրկաց, սակայն պնդեալ երթայր յո երթայրն: Նկին հասին ի ճանապարհ մի ծածկեալ հանապազորդ ի ձեանցն՝ զոր սահամանեօք պնդեալ էր ցուրան սաստիկ: Այրացն տգեղ կերպարանք եւ՝ մեծութիւնքն անկոխք ահաբեկ առնէին զզօրականն վաստակեալ, որ զվերջինն իսկ սահմանս մարդկութեան կարծէին տեսանել: Ընդ թափուր երկիրն ամենայն եւ ընդ աւանց ինչ նշմա-

բանաց մարդկեղէն դարմանոյ ոչ ան-
չացեալք նայէին, եւ կամէին՝ մինչ
չեւ արեգական մտեալ՝ այսրէն
դառնալ: Զառ յանձն պատուհա-
սակօծ զզարհուրեալն առնել թա-
գաւորն. այլ ինքն վազեալ էջ յերի-
վարէ իւրմէ, եւ սկսաւ հետիոտս ընդ
ձիւնն եւ ընդ սառն թանձրացեալ
երթալ: Ընդ մնաչէին այնուհետեւ
չերթալ զհետ նորա, նախ բարե-
կամքն եւ ապա զօրավարք զօրացն
եւ յետոյ զօրականք. եւ նախ ին-
քնին թագաւորն ուրացաւ զսառն
բեկեալ, իւր ճանապարհ դործէր.
եւ այլքն եղեն նախանձաւորք օ-
րինակի թագաւորին: Ընդ պա դրեթէ
հատեալ անցեալ ընդ անկոխ եւ
ընդ անճանապարհ մայրիան, եկին
դին սակաւիկ ինչ բնակութեան
հետս աստ անդ եւ զհօտս խա-
շանց արօտականաց. իսկ բնակչացն՝
որ սփռեալ ի խուղս բնակէին,
կարծեալ՝ թէ յապահովս իցեն,
վասն շուրջանակի յանկոխ շաւղաց
պատելոյ, իբրեւ տեսին զբանակ
թշնամեացն, կոտորէին զայնոսիկ
որ չէին ձեռնհաս երթալ ընդ
փախստէից, եւ ինքեանք ընդ

լերինս անկոխս եւ ծածկեալս ձեամբք երթեալ ապաստանէին։ Ապա իբրեւ ի պատգամն անկան եւ խօսեցան ընդ նոսա գերեալքն ի Պարսից անտի, տակաւ ի գազանութենէ մեղմացան եւ եառուն զանձինս թագաւորին։ Այլ չհասոյց ծանր ինչ ի վերայ նոցա թագաւորն, քանզի անձնատուր եղեն։

Ընտի աւերեալ եւ քանդեալ զանդս եւ զադարակս Պարսից աշխարհին, եւ զբազում գեղս առեալ ի բուռն, եկին հասին յազդն Մարդացւոց ի գոռ եւ ի պատերազմօղ, որ յայժ իսկ օտար էին յայլոց Պարսից կենօքն իւրեանց։ Այրս եւ անձաւս ի լերինս փոսեցուցանեն, յորս զանձինս ամրացուցանեն եւ զկանայս եւ զորդիս· խաշանց եւ գազանաց մսով կերակրին։ Եւ ոչ կանանց իսկ ըստ բնութեան սովորութեան մեղկագոյն բարք են. վարսք թաւք են նոցա եւ արձակեալք, հանդերձ քան զբարձս ի վեր, պարսիւք զճակատս իւրեանց կապեն, այն զարդ է գլխոյ նոցա, սոյն եւ զէն։ Այլ եւ զայս ազգ նուաճեալ հնազան-

դեպ ընդ յարձակումն բախեին: Ա՛ման որոյ յերեսներսորդումն աւուր յետ խաղալոյ գնալոյ ի Պերսեպողեայ, դարձաւ եկն անդր: Ապա տայր պարգեւս բարեկամացն եւ այլոցն եւս ըստ իւրաքանչիւր արժանեաց. գրեթէ զբնաւ ինչ որ ի բուռն առեալ էր ի քաղաքի անդ, բաշխեր:

Է. Այլ զմեծամեծ ոգւոյն քաջութիւնս, եւ զբարն՝ որով զամենայն թագաւորօք անցեալց զանցեալց, եւ զպնդութիւն հաստատութեանն ի վիշտս կրել, եւ զարադութիւն ի խորհելն եւ ի վճարել իրս իրս, եւ զհաւատս յայնոսիկ՝ որ զանձինս տային եւ զհնութիւն ի պերին եւ զժուժկալութիւն ի հեշտութիւնս՝ որ թոյլն եւս առեալ իցեն եւ սովորեալ, եղծ խանդարեաց անչափն գինւոյ ցանկութեամբ: Ո՛րինչ դեռ թշնամին եւ հակառակորդ թագաւորութեան մատադիւրութեամբ պատրաստէր ի մարտ պատերազմի, եւ նուաճեալքն՝ որոց այն ինչ յաղթեալ էր, եւ որ զնորոգ իշխանութիւնն անգոանէին, ինքն ի տուընջենէ առնէր սկիզբն

խրախուճեանն, յորս եւ կանայք էին: Յորոց մի ոմն Թայիս անուն, եւ նա արբեալ մատուցեալ հաւանեցուցանէր զԱղեքսանդրոս Թէոյժ իակ հաճոյ լինիցիս ամենեցուն Յունաց, եթէ հրաման տայցես հրձիգ առնել զարքունիս Պարսից. քանզի նմին, ասէ, ակն ունին Յոյնք՝ զորոց գքաղաքան աւերեալ քանդեցին խուժդուժքն: Ոմանք ծանրացեալք յանապակէ անտի, հաւանեցան կնոջն արբելոյ՝ որ զայնպիսի իրաց խօսէր բանս: Եւ ինքնին իակ Թագաւորն՝ որ չկարէր ժոյժ ունել այլ զբանան առաւել կամէր ընուլ. Հիմ, ասէ, չառնումք զվրէժ Յունաց աշխարհին եւ մատուցանեմք չահս քաղաքին: Ամենեքին չեռեալ էին անապակաւն. ելին յոտն կացին արբեալքն այրել գքաղաքն՝ որում խնայեցին յորժամ վառեալք էին: Եւ նախ Թագաւորն արկանէր խարոյկ յապարանս Թագաւորին, ապա կոչնականքն եւ սպասաւորքն եւ Հարճքն: Յաղում մայրով ապարանքն շինեալ էին. իբրեւ նա վաղվաղակի վառեցաւ, այր անդր առչորեալ ափռեաց

զՀրդեհն : Իբրեւ հայեցեալ տեսին զօրն որ ոչ ինչ կարի հեռագոյն ի քաղաքէ անտի բանակեալ էին, դիպուածոյ իմն զերան համարեցան, դիմեցին հասին խուռնընթաց ի թիկունս օգնականութեան : Հայց իբրեւ եկին ի գաւիթ ապարանիցն արքունի, տեսին զթագաւորն դրախովին՝ որ տակաւին չահս յաճախեր մատուցանել : Ընդհատեալ զջուր՝ զոր բերեալ էին, թողին, եւ խուճապ սկան ի հուր անդր արկանել : Այս կատարած եղեւ արքունական քաղաքին ամենայն արեւելից, ուստի հրամանք եւ իրաւունք ելանէին յառաջագոյն այնչափ անչափ ազգաց, որ եւ հայրենի գաւառ էր այնչափ թագաւորաց . երբեմն մի միայն ահ եւ երկեւղ Յունաց աշխարհին, որ նաւամարտիկ տորմիղ հազար նաւաց կազմեր , եւ գումարեր զօրս՝ որով ծածկեցաւ աշխարհն Եւրոպացւոց , տախտակամած կամուրջ արկ ի ծովու , եւ փորեաց ծակեաց զլերինս եւ ի խոռոչն խորշ ծովու գործեցաւ : Եւ ոչ յետ բազում ժամանակաց՝ որ ի վերայ

անցին կործանմանն, կանգնեցաւ միւսանգամ : Այլ քաղաքս կալան Մակեդոնացւոց թագաւորք՝ զոր այժմ Պարթեւք ունին . չգտանէին նշմարանք քաղաքին այնորիկ, եթէ ոչ յայտ առնէր գետն Երասխ : Վասնզի ոչ ինչ բացարձակ ի պարսպացն հոսէր գետն , ուստի համարին մերձաւոր բնակիչքն թէ ի վտաւանօք բացարձակ էր քաղաքն, բայց ոչ եթէ դիտութեամբ : Ենթադրեցին Մակեդոնացիքն, թէ այնպիսի մեծապայծառ քաղաք ի թագաւորէ անտի զեղխելոյ չնչին : Վասն այնորիկ ի հոգս իրացն դարձան եւ սահմանեցին անձանց հաստատել թէ այնպէս պարտ էր քանդել : Յակ թագաւորն իբրեւ ի քուն եղեալ զդաստացաւ, եւ թափեաց զարբեցութեանն զգլխապարն թըմրութիւն, սարջացաւ եւ ասէ, թէ եւս աւելի վրէժս տային Յունաց պարսիկք, եթէ ի հարկէ տեսանէին զնա ի գահու եւ յապարանս թագաւորութեանն քաջքաջեալ : Ի վաղիւ անդր տայր Ղիւկեայ պարգեւս Լ քանքար. որ էր լեալ առաջնորդ ճանա-

պարհին, ընդ որ եկն եմուտ յաշխարհն Պարսից: Ընտի անց գնաց յաշխարհն Մարաց. ուր ընդառաջ պատահէր նմա դումարտակ նորոց զօրականաց ի Կիլիկեցւոց աշխարհէն: Էին հազար հետեւակք էին եւ հազար հեծեալք. եւ երկոցունց զօրավար էր Պղատոն աթենացի: Այն զօրս առեալ կամէր մտանել ղհետ Դարեհի:

Ը. Իսկ նա հասեալ էր յԵկբատանս. այն քաղաք գլուխ էր Մարաց աշխարհին, զոր այժմ Պարթեւք ունին եւ ամարանոց է նոցա: Ապա կամէր ի Բակտրիս գնալ. այլ կասկածեալ թէ գուցէ դրաւեալ ըմբռնիցի արագութեամբն Աղեքսանդրի, շրջեցաւ ի խորհրդոցն եւ ի ճանապարհէն: Որ հեռի ի նմանէ Աղեքսանդրոս վաստանն ՌՇ, այլ ոչ մի ինչ անջրպետութիւն հեռագոյն թուէր վասն արագութեանն: Ոմանք այնորիկ պատերազմի եւ ոչ ետէ փախստեան դանձն պատրաստէր: Երեսուն հազարք հետեւակաց ղհետ երթային նորա յորս չորք հազարք Յունաց էին, որ հաւատարիմքն կա-

ցին մինչեւ ցկատարած ի թագաւոր անդր: Նր եւ գունդ մի պարասաւորաց եւ աղեղնաւորաց չորեքհազար. եւ բայ ի սոցանէ գ հազար եւ ց հեծեալք էին մանաւանդ ի Բակարիացւոց: Օ. օրավար էր նոցա Բեսոս Բակտրիացւոց նահանգին ոստիկան: Սակաւիկ մի խոտորեցաւ ի ճանապարհէն արքունի գնդաւն հանդերձ, հրամանն տուեալ պահապանաց կահի եւ կազմածոյ եւ խոհակերաց բանակին երթալ յառաջոյ: Ապա ի խորհուրդ կոչէր եւ ճառ արկեալ խօսէր այսպէս. Եթէ ընդ վաստաց ասէ, եւ որ զինչ եւ պէտ կեանս քան զմահ քաջ անուամբ՝ մեծարոյ համարիցին, իմ լեալ էր, լաւ համարէի լուռ իսկ լինել, քան ի զուր զբանս ծախել: Այլ ես զչափ առի եւ պիտացի զհանդէս քաջութեան ձերոյ եւ զհաւատոց, այժմիկ առաւել եւս յուսալ պարտիմ ի ձեզ, զի արժանի այնպիսեաց բարեկամաց լինիցիմ եւ ոչ եթէ երկմտել եւ կասկածել, թէ նոյնպէս քաջք իցէք որպէս յառաջն: Յայնչափ անչափ հազարաւորաց՝

որ ընդ իմով աերուեթեամբ էին, դուք՝ թէպէտ եւ երկիցս ի պարտուեթիւն մատնեցայ, երկիցս փախըստեայ ելի մազապուր, սակայն պնդեալ եկիք զհետ իմ: Հաւատք ձեր եւ պնդուեթիւն հաստատուեթեան քաջալերեն զիս հաւատալ եթէ թագաւոր եմ: Անանիչք եւ հաստուածեալք թագաւորեն ի քաղաքս իմ. իբր ոչ եթէ, զի արժանի այնմ պատուոյ են, այլ զի հրապուրեսցին միտք ձեր ի վարձուց եւ ի հաստուցմանց նոցա: Սակայն զիմ կնի կամեցարուք գալ եւ ոչ զայնր՝ որ յաղեթեաց. եւ էք իսկ արժանի յոյժ, զի եթէ 'ես չկացեմ ձեռնհաս՝ դիք փոխանակ ընդ իմ հաստուացեն ձեզ զհաստուցուածն ձեր: Եւ արդարեւ հաստուացեն իսկ: Ոչ այնչափ խլացեալ իցեն յեռինք ժամանակաւ եւ ոչ այնչափ անշնորհ լինիցի համբաւն, որ ոչ ըստ ձերոց արժանեացն երկնաբերձադոյնս զձեզ հռչակեցուցանիցէ: Այսուհանդերձ թէպէտ եւ խորհուրդ փախստեան խորհէի, յորմէ յոյժ իսկ գարշէն անձն իմ, սակայն ի ձեր քաջութիւն յուսացեալ՝

ընդ առաջ երթայի թշնամւոյն։ Մինչեւ ցե՞րբ շրջիցիմ վատրանդի ի թագաւորութեանս եւ աստանդեալ փախչիցիմ ընդ սահմանս տէրութեան իմոյ յարտաքին եւ յեկամուտ թագաւորէ, ուր հաճարձակ իցէ յետ միանգամ ղչափ առնլոյ զպատերազմին կամ միւսանգամ առնուլ զոր կորուսին, կամ մեռանել քաջ անուամբ։ Եթէ չիցէ թերեւս եւս լաւագոյն ինձ կամաց յաղթողին եւ ըստ օրինակի Մազեայ եւ Միհրանայ զմուրացածոյ իշխանութիւն առնուլ զաղդի միոջ. եթէ արդարեւ կամեսցի նա մանաւանդ զիւրոյ փառացն խորհել, եւ ոչ զոյսմանէ թշնամութեան իւրոյ։ Ա՛ի թողացուսցեն դիք, զի բարձցէ ոք զմեզ վայելչութեան իմոյ ի գըլխոյ իմմէ, կամ թէ չնորհեսցէ ինձ. չեմ թողլոց զայս իշխանութիւն կենդանւոյն, եւ վախճան թագաւորութեան իմոյ լինիցի կատարած ընչոյ իմոյ։ Եթէ այսպիսի քաջալերութիւն իցեն ձեր եւ այսպիսի պնդութիւն սրտի, ոչ ոք իցէ որ ոչ յաղաւթիւն ելանիցէ. ոչ ոք

իյէ ի ձէնջ՝ որ ծանրատաղտուկ լծոյ Մակեդոնացւոցն ատիպիցի ժոյժ ունել կամ երեսացն հպարտութեան : Զեռք իւրաքանչիւր ուրուք կամ զվնէժ խնդրեսցէ զայնչափ չարեացն կամ վճար իրացն առնիցէ : Ով որչափ յեղյեղուկ բախտն է, այնր ես իսկ եմ հանդէս : Դայց վասն այսորիկ յիրաւի իսկ ակն ունիմ եւ ճնամ մեղմագոյն ժամանակի նորա : Եթէ արդարեւ դիւցապաշտ պատերազմաց մերոց հակառակ դիքն կացցեն, սակայն համարձակ լիցի առանց քաջաց մեռանել քաջ առնուամբ : Դայց ես վասն փառաց քաջութեան նախնեաց մերոց՝ որ զբովանդակ արեւելից թագաւորութիւնս կալան գովութեամբ, վասն արանցն այնոցիկ՝ որոց եր բեմն հարկանէր հարկս աշխարհն Մակեդոնացւոց, վասն այնչափ անչափ նաւատորմիղ նաւաց՝ որ ի Յունաց աշխարհն արձակեցան, վասն այնչափ նշանացն յաղթութեան մերոց թագաւորաց աղաչեմ եւ փարելի առնեմ, զի արժանի ըստ ձերում ազնուականու-

թեանն եւ ըստ ազգին ձերում ունիցիք միտս քաջութեան, զի նոյնպիսի նոյնդունակ հաստատուԼթեամբ մնայց ձերոց, որպէս անյելոյն եղերուք ժուժկալք, առՋիք եւ զհանդէս ամենայնի՝ որ ինչ դէպք տայցեն: Իսկ զիս կամ յաղԼթուԼթիւն բարենշան անուանի եւ հոյակապ յամենայն ժամանակի առնիցէ, կամ երեւելի ինչ մարտ պատերազմի:

Թ. ԻՐԵՒ զայս խօսեր Դարեհ, տեսիլ կերպարանաց վշտացն եւ կելոց հասելոց միանգամայն զամենեցուն սիրտս եւ զմիտս լի առնէր ահիւ եւ տագնապաւ. ոչ գոյր այնուհետեւ ոք որ ոչ խորհուրդ ինչ տայր կամ խօսէր ինչ. յայնմ վայրի Արտաւազ՝ որ հինն էր քան զամենայն բարեկամն Թագաւորին, զորմէ բազում անգամ ասացաք, Թէ հեւր իսկ լեալ է նորա փիղիպպեայ. Եւ մեք, ասէ, զմեծագին մեծագին հանդերձ արկեալ զանձամբք եւ վառեալ զինու զարդու անհնարին՝ եկեացուք հասցուք ընդքեզ ի ճակատուն տեղի, եւ այսպիսի մտօք, զի յաղԼթութեան ակն

ունիցիմք եւ մահ յանձն առնուցուք: Յանձին կալան միաբանութեամբ եւ այլքն զբանն: Այլ Նաբարզանէս՝ որ ի բանի էր ընդ Բեսսեայ, մտեալ ընդ միմեանս ի դաշն անօրէնութեան՝ որ չէր յառաջ քան զայն յականջալուրս եկեալ, կամէին ի ձեռն զօրականացն՝ որոց ինքեանք կային զօրավար, ձերբակալ զԹագաւորն առնել եւ պնդել ի կապանս. այսպէս զմտաւ ածեալ եթէ պնդեալ զհետ հասանիցէ Աղեքսանդրոս, ի ձեռս տացեն կենդանւոյն զԹագաւորն եւ գայցեն շնորհս ի յաղթողէ անտի՝ որ մեծ ինչ գրիւք զԴարեհ ըմբռնել. ապա թէ յԱղեքսանդրէ կարիցեն ապրել, զԴարեհ սպանանիցեն եւ զԹագաւորութիւնն ինքեանք կալցին, եւ միւսանգամ նորոգեսցեն զմարտ պատերազմին: Իբրեւ զայս խորհուրդ սպանութեանն նիւթեալ պահէին ի մտի, Նաբարզանէս մուտս կամէր պատրաստել անօրէն յուսոյն. Գիտեմ, ասէ, զի այնպիսի ինչ բանս առեալ եմ, որ զառաջինն չԹուիցի հաճոյ քոց լսելեաց: Այլ եւ բժիշկք

պախաս ցաւոց՝ որ սաստկագոյնն են, սաստիկ դարմանօքն հնարին բուժել. եւ նաւավար՝ յորժամ ի նաւաբեկութենէ զանգիտիցէ, ընկեցիկն առնելով՝ որ ինչ պահելն մարթ է, փրկէ: Այլ ես ոչ եթէ խրատ տամ, զի վնասիցիս, այլ զի զանձն եւ զթափաւորութիւն քո իմաստութեամբ պահիցես: Լակառակ դիպն կամաց տամք մարտ պատերազմի, եւ բախտն հեաւեցեալ ի վէգ եկն ընդ Պարսից, եւ չդադարէ ի նեղելոյ: Լարկ է նոր ինչ հնարս եւ պաճարանս գտանել: Օտեսչութիւնդ եւ զիշխանութիւնդ առ ժամս այլում տուր, որ կոչիցի թագաւոր մինչեւ ի բաց գնայցէ Ասիացւոց աշխարհէս թշնամին, եւ ապա նա յետ յաղթութեանն դարձուսցէ անդրէն ի քեզ զթագաւորութիւնդ: Եւ թէ արդարեւ այս վաղ վճարի, յայտ է, եթէ արդարեւ խորհիմք: Լակտրիք անվնաս կան. Հնդիկք եւ Շակք ի քում իշխանութեան են. այնչափ ազգ, այնքան գունդք եւ զօրք այնչափ հազարաւորք հեծելոց եւ հետեւակաց վառեալ կաղ-

մեալ պատրաստեալ, ունին զօրութիւն բազում առ ի նորոգելոյ զպատերազմն, որպէս զի եւս աւելի կազմութիւն մարտի պատերազմի կայ քան զայն՝ որ քակեցաւն եւ ապառեցաւ: Ջիմ դիմեալ երթամք զօրէն անասնոցն ի սատակումն, յոր չիք իսկ հարկ: Ընդանց քաջաց է մանաւանդ զմահ անգոսնել, եւ ոչ թէ առնել ինչ զկենդանութիւնն: Բազում անգամ առ տաղտկալ յաշխատութենէ վեհերեալ վհատեն վասք. այլ քաջութիւն ոչ ինչ թողու՝ յոր ոչ ջանայ: Ընդ յետին քան զամենայն մահ է, յոր եւ այն շատ է, չերթալ դանդաղադոյնս: Ասատի եթէ ի Բակտրիս ի զգուշաւոր ապաստան մեր երթամք, զբեռս՝ որ կուսակալ է գաւառին այնորիկ, կացուցցուք թագաւոր վասն ժամանակիս: Երբեւ իրքն յօրինեալ յարդարիցին հազադութեամբ, ապա քեզ՝ որ իրաւամբք թագաւորէ ես, դարձուսցէ այսրէն զնշխանութիւնդ աւանդեալ:

Ձեն ինչ զարմանք, թէ չկարաց Հանդուրժել Դարեհ, թէ-

պէտ եւ չէր յայտ տակաւին, թէ որչափ անարժան միտք էին անօրէնն բանիւ նորա. Ծառայ ժանտ, ասէ, դաւեր զժամ եւ զժամանակ, որում ցանկացեալ էիր, յորում զգործ նենգութեանդ ի մէջ առնուցուս: Եւ անդէն մերկացեալ դդաշոյնն՝ կամէր սպանանել զնա, բայց վնասանակի Բեսոս եւ բակաւրիացիքն շուրջ եկեալ իբրեւ ի կերպարանս աղաչելեաց արգելուին, այլ եթէ տակաւին ի նոյն միտս պնդէր, կամէին կապել: Յայնմ վայրի Նաբարզանէս պրծեալ ելանէր մազապուր, եւ Բեսոս երթայր վաղվաղակի զհետ նորա, եւ հրամանն տային զօրացն՝ որոց ինքեանք զօրավար էին, զառանել ի բանակէ անտի, զի կամէին ծածուկ խորհուրդ առնուլ: Իսկ Արտաւազդ ճառ արկեալ ըստ պատշաճի ժամանակին, սկսաւ ցածուցանել զԴարեհ, առեալ յուշ արարեալ զժամանակացն իրս. Մտադիւրութեամբ, ասէ, համբեր քոյոյն անմտութեան կամ մոլորութեան որպիսիք ոք եւ իցեն: Պնդեալ ի վերայ հասեալ կայ Աղեքսանդրոս. թէպէտ եւ ամենեքին

իսկ մօտ կային յօգնականուԹիւն, սակայն դժուարին իմն էր ծանրուԹեանն հանդուրժել. զինչ յայնժամ լինէին, յորժամ եւ որք փախուցեալ գՀետ քոյ եկին, օտարասցին ի քէն: Ու կամակար կամօք անասյր Արտաւազդայ, եւ ԹէոպՀտ եւ խորհեալ էր խաղացուցանել զբանակն, բայց քանզի ամենեքին խռովեալ էին, կաց մնաց ի նմին տեղւոջ: Այլ ի տրտմուԹիւն եւ ի յուսահատուԹիւն կործանեալ, արգել զանձն ի վրանի անդ: ԱյնուՀետեւ ազգի ազգի յայգք ոգւոցն էին ի բանակին, զի ոչ ուրուք Հրամանաւ առաջնորդեալ լինէր, եւ ոչ Հրապարակաւ որպէս յառաջն խորհուրդ ի միջի լինէր: Իսկ գօրավար գօրականացն Յունաց Պատրոն Հրաման տայր իւրոցն՝ զէն առնուլ կազմել պատրաստել ի գործս Հրամանացն: Ու եկնեցան գնացին ի բաց Պարսիկքն. իսկ Բեսաս ընդ Բակտրիացիս էր, եւ Ջանայր զեղծուցանել զՊարսիկան, յուցեալ զԲակտրիան եւ զընչաւետուԹիւն անվնաս պահելոյ գաւառին. միանգամայն եւ զշտապ տագնապին

եկեալ հասեալ ի վերայ Ճնա-
ցելոցն : Իսկ ամենայն Պարսից
գրեթէ այս միայն բան էր, թէ չէ
օրէն չէ պատշաճ թողուլ զԹագա-
ւորն : Բայց յայնմ ժամանակի
Արտաւազդ զամենայն գործս սպա-
րապետութեանն վճարէր. եւ չդա-
դարէր ի շուրջն գալոյ եւ տեսա-
նելոյ զվրանս Պարսից, եւ ի խրա-
տելոյ եւ ի քաջալերելոյ մերթ զմի
մի իւրաքանչիւր եւ մերթ զամենե-
սին առ հասարակ, մինչեւ յայտնի
լինէր թէ զամենայն հրամանաւ ար-
դեամբք կատարելոց են : Ոչն ջա-
նացաւ հաւանեցոյց զԴարեհ, զի
առնուցու կերակուր եւ իրացն միա
դնիցէ :

Ժ· Այլ Բեսոս եւ Նաբարզա-
նէս զգործ անօրէնութեանն՝ զոր
յառաջն նիւթեցին, խորհէին յանկ
հանել, վաւեալք թագաւորու-
թեանն տենջանօք. այլ այնպի-
սում իշխանութեան չկարէին ակն
ունել, մինչ դեռ Դարեհն կենդանի
էր : Վասնզի անհնարին իմն վա-
ռաւորութիւն է թագաւորաց ի
գաւառան յայնոսիկ. իբրեւ զա-
նուն եւեթ լսեն զԹագաւորի,

գան ժողովին միաբան, եւ մեծա-
բանք առաջնոյ բախտաւորութեանն
տակաւին պատուեն եւ զվերջին ձա-
խողանան: Եւ աշխարհն եւս՝ որում
կուսակալ էին, հպարտացուցանէր
զմիտս ամբարտաւանութեան նոցա,
զի զինու զարդու եւ քաջ արամբք
եւ մեծատարած վայրօք եւ ոչ քան
զմի գաւառ ազգացն այնոցիկ ի
վայր էր գաւառն: Երրորդ մասն
Ասիացւոց աշխարհին ունի. իսկ պա-
տանեացն բազմամբոխ բազմութիւն
հաւաստարէր զօրացն զոր կորոյս Դա-
րեհ: Վասն որոյ ոչ եթէ զնա միայն,
այլ եւ զԱղեքսանդրոս անգոանէին,
եւ անտի կարծէին միւսանգամ զիշ-
խանութիւն հաստատել, եթէ դէպ
լինիցի տիրել գաւառին այնորիկ:
Բազում ժամս խորհուրդ խոր-
հեալ՝ հաճոյ թուեցաւ ի ձեռն զօ-
րականացն Բակտրիացւոց՝ որ առ
ամենայն արբանեկութիւն յօժա-
րեալ հասեալ կային, ձերբակալ
զԹագաւորն առնել, եւ առաքել
պատգամաւոր առ Ալեքսանդրոս՝
յայտ առնել, թէ կենդանւոյն կայ
ի դիպահարկ Դարեհ. եւ եթէ
անգոանէր Ալեքսանդրոս զդրծ

մատնութեանն, յորմէ եւ ինքեանք կասկածէին, ի մահ եղեալ էին սպանանել զԴարեհ եւ իւրեանց ազգային գնդաւ խաղալ գնալ ի Բակտրիս: Այլ չէր մարթ յայտնապէս ըմբռնել զԴարեհ, յորժամ այնչափ հազարաւորքն պարսից պատրաստեալ էին թիկունք օգնականութեան լինել թագաւորին. եւ երկնչէին ի հաւատարմութենէ անտի Յունացն: Ոչ ան այնորիկ զոր բռնութեամբն չկարէին, դաւով փութային վճարել. խորհեցան կեղծաւորեալ ստրջանալ ընդ մեկնելն իւրեանց, եւ պատճառել առաջի թագաւորին թէ երկեան իմն ի բարկութենէ անտի նորա: Յայնմ ժամանակի առաքէին դարձուցանել ի հրապոյրս զպարսիկան: Ասի յուսով, անտի ահիւ տանէին բերէին զմիտս զօրականացն. Ընդ աւերակօք, ասեն, տէրութեանն երթայք գնէք զգլուխ ձեր, եւ ձգեալ երթայք ի ատեանս. ուր Բակտրիք առաջի կան ձեր եւ ընդունին զձեզ պարգեւօք եւ առատութեամբ, որչափ ինչ զմտաւ իսկ չէ մարթ ածել:

Մինչ դեռ նոքա յայնմ մտայ խորհրդի էին, գայր Հասանէր Արտաւազդ կամ հրամանաւ թագաւորին եւկամ ինքնակամ եւ ասէր, թէ մեղմացաւ էջ ի բարկութենէն Դարեհ, եւ նոյն բարձ բարեկամութեան ընդհեալ ձեզ ի թագաւորէն: Նոքա զարտաւսուս հարեալ՝ մերթ գյանցանսն յանձանց քերէին, մերթ զԱրտաւազդ աղաչէին, զի լինիցի նա նոցա բարեխօս եւ մատուսցէ զպաղատանսն: Իբրեւ այսպէս անց գիշերն, ընդ այգն ի ծագել լուսոյ տուընջեանն՝ նաբարզանէս հանդերձ զօրականօք բակտրիացւովք եկեալ հասեալ կայր առաջի գաւթի խորանին արքունի, թագուցեալ զգործ անօրէնութեանն պատճառանօք ապաս ինչ առնելոյ թագաւորին: Իսկ Դարեհ նշան տուեալ նմա, ի կառսն ելանէր ըստ առաջնոյ սովորութեան: Նայց նաբարզանէս եւ այլք՝ որ ի սպանողաց անտի էին, անդէն ի տեղւոջն ի գետին թաւալէին, եւ զոր յետ սակաւ ինչ միոյ ի կապանս պրկելոց էին, զնա շուք եդեալ մեծարէին, արտաւսուս եւս

հեղոյին նշանակ սարջանայն. այս-
չափ դիւրին է մարդկեղէն մտայ
կերպարանաւոր կեղծաւորութիւն:
Ապա իբրեւ պաղատանք եւս յա-
ճախէին, հարկ առնէին այնու-
հետեւ Դարեհի՝ որ ի բնէ իակ միամիտ
եւ զգօն էր, ոչ միայն՝ զոր ասէինն,
հաւատալ, այլ եւ լալ իակ: Այլ
եւ ոչ յայնժամ սարջայան ինչ
ընդ գործ անօրէնութեանն զոր
խորհեցան, յորժամ տեսին թէ որ-
պիսում թագաւորի եւ առն առնեն
խաբկանս: Իակ նա յապահովա-
ցեալ ի վտանգէ տագնապին՝ որ ի
վերայ կայր, աճապարէր պրծեալ
ելանել ի ձեռաց Աղեքսանդրի, զի
ի նմանէ եւեթ երկնչէր:

ԺԱ· Իսկ Պատրոն՝ որ էր զօրա-
վար Յունացն, պատուէր տայր իւ-
րոցն, զի զղէն եւ զգարդ՝ զոր ընդ
աղեան յառաջագոյն տանէին, զան-
ձամբ արկանիցեն, եւ առ ամենայն
հրամանս նորա կայցեն կազմեալք
եւ յօրինեալք եւ ուշակալուք:
Ինքն զհետ երթայր կառաց թա-
գաւորին. կամէր գտանել պարապ
եւ խօսել ինչ ընդ նմա. քանզի
իմացաւ յառաջագոյն զնենգաւոր

գործն Բեսեայ: Եւ Բեսսոսի կա-
կածեալ վասն նոցին իրաց, չկայր
ի կառացն ի բաց՝ իբր ոչ եթէ զի
ուղեկից կամէր լինել նմա այլ պա-
հապան կամէր լինել: Իբրեւ բա-
զում ժամս յամէր ինն եւ սպա-
սէր Պատրոն եւ բազում անգամ
կամէր խօսել ինչ, եւ անդէն լուռ
լինէր, վարանէր տարակուսէր եւ
վասն Հաւատարիմ մտացն եւ վասն
ահին տագնապի, եւ հայէր եւեթ
ի թագաւոր անդր: Ապա ուրեմն
իբրեւ դարձոյց ի նա զաչս թա-
գաւորն, հրամայեաց տալ Բուբակայ
ներքինւոյ՝ որ գայր ընդ նորա ընդ
այնոսիկ՝ որ մնա առ կառօք եւ ան-
դրուարձք երթային, հարցանել
թէ արդեւք կամիցի՞ ինչ ասել նմա:
Իսկ Պատրոն կամիմ, ասէ, խօսել
ինչ ընդ նմա, այլ առանձինն: Եւ
իբրեւ հրամայեաց առ մնացեալսն մնա-
նել, սկսաւ ասել առանց թարգմա-
նի այսպէս, քանզի չէր անդէտ
Դարեհ յոյն լեզուի. Արքայ, ասէ,
ի՞նչ հաղարաց անուն Յունաց, սա-
կաւք միայնք, ամենեքին ընթա-
ցակից եմք բախտին քում, եւ
նոյնպիսի իսկ եմք այժմիկ յայսմ

ժամանակի, որպիսիք ոք ի վա-
ռաւորութեան քում եղեաք, եւ
ընդ ո՛ր կոյս կամիցիս գնալ, իբրեւ
ի հայրենի գաւառ եւ յընտանիս
երթամք: Փառաւորութիւն քո
եւ ձախողել քո նոքին յօդեցին
ղմեզ ընդ քեզ: Ընդ վան այս-
պիսի ճշմարիտ հաւատոց մերոց
աղաչեմ պաղատիմ, ի մերում բա-
նակի առ հար քեզ վրան. յանձն
առ, զի մեք լինիցիմք քեզ ան-
ձնապահք: Օ՜ Յունաց աշխարհ
թողաք վատրանդի. ոչ են մեր
Բակտրիք. ամենայն յոյս մեր ի
քեզ է, երանի թէ այսպիսի միտք
եւ յայլսն եւս էին: Ընդ ժամ շատ
խօսելոյ: Ո՛ր արտաքինս եւ օտա-
րածինս եմ, ոչ խնդրէի իակ ի քէն
զպահպանութիւն անձին քո, եթէ
զիտէի թէ այլ ոք բաւական է
պահել զքեզ:

Իակ Բեռոս թէպէտ եւ անտե-
ղեակ էր յոյն բարբառոյ, սակայն
ի մտացն խղճէ խթեալ համարէր
իմն հաստատութեամբ թէ ե-
թեալ գուշակ եղեւ Պատրոն. եւ
ապա իբրեւ եհաս եւս ի նա բանն
ի ձեռն յոյն թարգմանի, բարձաւ

երկեւան երկմտութեանն ի միջոյ: Իսկ Դարեհ, որչափ ինչ յերեսաց մարթայ ի միտ առնուլ, ոչ ինչ զարհուրեալ սկսաւ ցՊատրոն ըզպատճառս խորհրդեանն հարցանել, զոր եկեալ մատուցանէր: Իսկ նա՝ ըստ զմտաւ ածելոյ թէ այլ չէ պարտ յամել. Բեսոս, ասէ, եւ Նաբարզանէս դարանակալ են քեզ յայսմ ի վերջնում վիշտս վտանգի թագաւորութեան քո եւ կենաց քոյ: Այս օր լեցի օր յետին կամ ապանչայ քոյ կամ քեզ ղևսովին: Եւ առնուլ առ Պատրոն զդեղեցիկ պարծանս պահպանութեան կենաց թագաւորին: Զոր առնիցեն ծաղը որ հաւանեալն են թէ ամենայն իրք մարդկօրէնք խառն ի խուռն վարին: Եւ այսպէս կարծեմ մանաւանդ թէ յաւիտենից հաստատութեամբ եւ ծածուկ պատճառօքն տողելով՝ որ վաղ իսկ կանխադոյն սահմանեալ իցեն, իւրաքանչիւր ոք ընդ իւր կարգն ընթանայ անփոփոխն օրինօք: Ցայր Դարեհ պատասխանի. թէպէտ եւ զձեր Ցունաց հաւատս ծանուցեալ գիտեմ, բայց յիմոյ յընկերահա-

շտեայ աստի չեմ մեկնելոց: Ինձ, ասէ, քան զպատրելն եւս իմն դժուարին է դատապարտն առնել: Եւ իսկ համարիմ յիմոց միջի կրել զոր ինչ հասուցանիցէ ինձ բախտ, քան երթալ հատուած: Եւ կորնչիցիմ իսկ անագան ուրեմն, եթէ իմ իսկ զօրականք չկամին ինձ կալ կենդանի եւ զարեւ տեսանել: Իսկ Պատրոն իբրեւ յուսահատ եղեւ ի կենաց թագաւորին, առ այնոսիկ որոց զօրավար էր՝ դարձաւ, պատրաստեալ ի մտի եդեալ զամենայն վիշտս վասն հաւատարմութեանն կրել:

ԺԲ· Իսկ Բեսոս վաղվաղակի զայրագնեալ կամէր ապանանել զթագաւորն: Բայց կասկած ի մտի եդեալ, թէ գուցէ յորժամ կեն-դանուն չտայցէ զնա Աղեքսանդրի, ընդ միտ չկարիցէ մտանել, ի ժամ ցայգուքեանն յապաղէր ձգէր զանօրէն խորհուրդն, ապա սկսաւ շնորհակալ լինել, զի իմաստութեամբ եւ զգուշութեամբ ապրեցաւ ի դաւանակալութենէ առն նենգաւորի՝ որ ընդ բարեկամութիւնն եւեթ կամէր Աղեքսանդրի: Պարզեւ, ասէ,

տալոց էր զդլուխ քո՝ թշնամւոյն։ Եւ չեն իակ, ասէ, զարմանք, թէ զբնաւ զնոց տայ այրն, որ վարձու իակ եկեալ է. որոյ ոչ սիրելիք գոն եւ ոչ տուն կամ բնակութիւն. մերժեալ յամենայն աշխարհաց, թշնամի երկոցունց կողմանց, եւ յանկարկել այնոցիկ՝ որ աւելագոյն տայցեն գինս, ի նոսա դառնայ։ Ապա իբրեւ զանձն արդարացուցանէր եւ զդիան դաւառականս վկայս կացուցանէր իւրոյն Հաւատարիմ մատոյն, զիմօք երեսոյն յանձն առնոյր Դարեհ, թէպէտ եւ ճարտար գիտէր, թէ որ ի Յունաց անտի պատմեցաւ, ճշմարիտ է. այլ յայն վայր իրքն հասեալ էին, զի այնչափ միսա էր իւրոյն չհաւատալ որչափ ի նոցունց պատրանս ըմբռնել։ Երեսուն հազարք էին՝ զորոց կասկածն էր թէ ի խորհուրդ անօրէնութեանն կործանեցան. բայց պատրանեալ էին չորք հազարք. եթէ նոցա զիւր կեանն հաւատայր, թերահաւատ լեալ յիւրմէ ժողովրդենէ, պատճառս եւ բարուրս ապանութեանն համարէր սիրապանին ընդունել։ Այն այնոցիկ

լաւ համարեցաւ յանիրաւի մեռա-
նել քան եթէ իրաւամբք: Բայց
Բեսեայ՝ որ զկորհուրդ նենգու-
թեանն յանձնէ սրբէր, տայր այս-
պէս պատասխանի, թէ ես քաջ
տեղեակ եւ հմուտ եմ արդարու-
թեան եւ քաջութեան Աղեքսան-
դրի: Անլսելեալ են այնոքիկ՝ որ
ակն ունին վարձս ընդ մատնու-
թեանն առնուլ ի նմանէ. չէք
ոք՝ որ քան զնա սաստկագոյն
վրէժս պահանջիցէ զչպահելոյ զհա-
ւատ ուխտին հաստատութեան:
Իբրեւ դիշերն մերձենայր, պար-
սիկքն ըստ սովորութեան իւրեանց
ի բայ եղեալ զիւրաքանչիւր զէն
եւ զարդ, ընթացան զկարեւոր կա-
րեւոր իրս ի մօտաւոր շինէն բերել:
Ակ Բակտրիացիքն, որպէս հրա-
ման առեալ էր նոցա ի Բեսեայ,
կային վառեալք պատրաստեալք:

Յայնմ վայրի հրամայէր Դա-
րեհ կոչել զԱրտաւազդ եւ հանէր ի
վեր զամենայն՝ զոր Պատրոնայ պա-
տմեալ էր. իսկ Արտաւազդայ լուեալ
համարեցաւ այսպէս, թէ պարտ է
անցանել ի բանակ անդր Յունաց:
Եւ Պարսիկք եւս, ասէ, ի սփռել

համբաւոյ վտանգին, ելցեն զՀետաքո: Այլ նա սահմանեալ պահէր յայն՝ որ նմանի վիճակ ելեալ էր, եւ չկարէր այնուհետեւ ժոյժ ունել առողջ ինչ խրատու, եւ որ մի միայն զօրաւիգն էր մնացեալ նորա ի նեղութեան անդ նորա, գիրկս արկանէր զԱրտաւազդ. եւ այն էր հուսկ վերջին նուագն տեսանելոյ նորա զնա, եւ լացին երկոքեան. եւ ապա ի բաց կալ հրամայէր Արտաւազդայ, զի փարեալ պատեալ կայր զնովաւ. յետոյ ծածկէր զդլուխն, զի մի տեսանիցէ ի թիկանց զԱրտաւազդ յորժամ ի բաց ելանիցէ, եւ առ նեղութեանն ի մէջ ողբոց եւ աշխարանաց խոնարհեալ անկաւ ի գետին ի վերայ երեսաց իւրոց: Ինակ որք կային ի պահպանութեան նորա, որոց պարտ եւ պատշաճ էր լինել խնամակալ կենաց թագաւորին՝ իւրեանց կենացն վշտօք, պրծեալ փախչէին, զի զմտաւ ածէին, թէ չլինիցին բաւական զգէմ ունել զվտանգողին՝ որ գայիւն հասանէին ի վերայ: Այս էր այնուհետեւ յոյժ մենութիւն եւ լռութիւն ի վրանի անդ, սակաւաւ-

որք ինեղբինեայ շուրջ բակ առեալ կային զԹադաւորաւն, քանզի չդիտէին Թէ յո՛ երթայցեն: Իսկ նա ի բաց Հանեալ զամենեսին, ազգի ազգի խորհուրդս ածէր զմտաւ: Ապա առեալ զմենութիւնն՝ զոր յառաջ քան զսակաւիկ մի խընդրեալ էր ի սիսինուԹիւն մսիԹարուԹեան, եւ Հրամայէր զՔուբակէս առ ինքն կոչել: Ասեյեալ ի նա, ասէ, երթայք, զխորհուրդ անձանց փրկուԹեան խորհեցարուք, որ Հաւատարիմք եղերուք մինչեւ ցվախճան Թագաւորին ձերոյ, որպէս էր իսկ վայելուչ: Եւ յայսմ վայրի կամ ճնամ օրինաց բաշխի եւ բախտի եւ Հրամանաց իմոց: Ծերեւս զարմացեալ իցես, Թէ զինաւրդ չառնիցեմ զրաւ կենաց իմոց. այլ լաւ Համարիմ այլոց անօրէնուԹեամբ մեռանել եւ ոչ իմով չարեօք: Եւ ոչ այսց բանից ոչ զվրանն միայն, այլ եւ զրանակն լի առնէր ներքինին ի ճչիւն եւ ի դուժիւն բարբառոյ: Ապա ելին եւ այլք եւս զճակատ Հարեալ, զօձիս պատառեալ, ճչեալ գոչեալ զԹագաւորն աշխարէին:

Իսկ Պարսիկքն, իբրեւ հասանէր առ նոսա գոչիւն բարբառոյ աղաղակին, ապշեալք յիմարեալք յահէ խուճապանացն, ոչ զէն զանձամբ առնուլ իշխէին, զի մի բակտրիացւոցն պատահիցեն, եւ ոչ հանդարտել կալ յանդգնէին, զի մի կարծիս առնուցուն, թէ ամբարըշտեալ թողին լքին ի բաց զլեռնաւորն: Պէսպէս գոչիւն եւ աղաղակ զօրացն որ առանց զօրավարի էին եւ առանց հրամանի, սիրէր ընդ բանակն ամենայն:

Իսկ Բեսեայ եւ Նաբարզանեայ զոյց իւրքն տուեալ էին թէ իւրովի իսկ յանձնէ ընդ իւր սուրն ելեալ սպանաւ Թագաւորն: Զանազի աշխատ ողբոյն պատրեայ զնոսա: Ապա այնուհետեւ տագնապաւ հասանէին երիւարօք, եւ գային առէպ զՀետ նոցա՝ զորս ընտրեալ էր իսկ նոցա ի սպասաւորութիւն գործոյ նենգութեանն. եւ իբրեւ եկին մտին ի խորան անդր, եւ յայտ առնէին ներքինիքն թէ կենդանի է Թագաւորն, հրամանն եառն անդէն ձերբակալ առնել եւ արկանել ի կապանս: Թագաւորն՝ որ սակաւիկ

մի յառաջագոյն կառօք եւ անդրուարձք երթայր, եւ հանդոյն դից առնոյր պատիւ յիւրոյ անտի, ոչ ինչ յարտաքնոյն օգնականութիւն պահել, այլ դերի իւրոյ ծառային եղեալ, եդեալ լինէր ի դեսպակ մի աղտեղի, ծածկեալ յամենայն կողմանց մորթովք: Զանձ թագաւորին եւ կահն եւ կազմածն առեալ լինէր յաւարի իբրեւ իրաւամբք մարտի պատերազմի. եւ լցեալք յղփացեալք աւարաւ՝ զոր վերջնով անօրէնութեան գործովն ստացան, աճապարեալ ի փախուստ դիմէին: Բայց Արտաւազդ ընդ այնոսիկ՝ որ հրամանի նորա անապին, եւ յոյն զօրականօք եկ չոգաւ ի Պարթեւս, զի զամենայն վայրս զգուշութեան համարէր, բայց ի սպանողացն միաբանութենէ: Իսկ Պարսիկքն ի յաճախել խռամանցն Բեսեայ, մանաւանդ զի ոչ ոք այլ ոք էր, զորոյ զհետ կարէին երթալ, եկին յարեցան ի Բակտրիացիս, եւ հասին ի բանակ անդր նոցա յաւուրն երրորդի: Եւ զի մի թշնամանք լինիցին թագաւորին, յոսկի սանա-

կապս եւ ի պարաւանդս պրկեցին զԴարեհ, քանզի նորանոր թշնամանս տակաւին բախտն հնարեալ իմանայր: Եւ զի մի դուցէ յարքունական զարդուէն ծանիցի թագաւորն, մորթովք աղտեղեօք զդեսպակն պատէին. եւ զդրաստան անծանօթ մարդիկ վարէին, զի մի, յորժամ հարցանիցեն ի բանակին, հնար իցէ ցուցանել թէ աստ է թագաւորն. եւ պահապանքն ի հեռաստանէ զհետ երթային:

ԺԳ. Իսկ Աղեքսանդրոս իբրեւ լուաւ թէ խաղաց գնաց Դարեհ յեկբատանացւոց քաղաքէն, թողեալ զճանապարհն՝ որ ի Մարաստան էր, գնացեալ երթայր տապնապաւ հասանել զհետ փախստականին: Ի տապաս՝ որ քաղաք մի է ի վերջին սահմանս Պարեստականենացւոց աշխարհին, երթեալ հասանէր. անդ պատմեն նմա հաստուածեալքն թէ տաղնապաւ փախուցեալ երթայ Դարեհ ի Բակտրիս: Ընդ առաւել եւս առուգեալ դիտաց ի Բազիսթենայ բարբառոյ. թէ ոչ ի կապանս կայ թագաւորն, այլ թէ ի վտան-

զի է կամ մահու եւ կամ կապանայ : Ի մի վայր կոչէր Թագաւորն զզօրավարս իւր եւ զսպարապետս եւ ասէր այսպէս. Գործ մեծ ձեռնարկեալ է, այլ աշխատութիւն սակաւ ինչ ժամանակի : Դարեհ ոչ ինչ հեռի ի մէնջ է, թողեալ լքեալ յիւրոց անտի կամ սպանեալ : Յանձին անգ նորա եդեալ է մեր յաղթութիւն, եւ այսչափ եւ այսպիսի իրք՝ վարձք են արագութեան մերոյ : Ընտրեցին զմի օրինակ բողոքեն, թէ պատրաստեալ եմք մեք ընդ քո գալ. մի ինչ խնայիցես մի վաստակոյ եւ մի վշտաց վտանգի : Ընտրեցին հետեւ փութանակի զգունդն վարեալ տանէր յարշաւանի եւ ոչ ի ճանապարհի, մինչ զի եւ ոչ քուն ցայգութեանն՝ ցերեկութեան վաստակոյն առնէր դիւրութիւն : Ապա այնորիկ յառաջեաց ընթացաւ հինգհարեւր վտաւան, եւ եկին հասին ի գետ մի՝ յորում զԴարեհ ըմբռնեալ էր Բեսեայ : Յայնմ վայրի Մեղոն թարգման Դարեհի ի բուռն անկանէր : Զանգի խօթացեալ էր մարմնովն, չէր կարացեալ հասա-

նել բանակին. եւ ըմբռնեալ յերա-
պուքենէ թագաւորին, կեղծա-
ւորեր իմն թէ վախճաեամբ հա-
տուած եկն առ նոսա: Ի ամանէ
ծանեաւ զնրան՝ որ եղեն: Հայց
քանզի խոնջեալ եւ վաստակեալ
էին, քնոյ եւ հանգստեան պէտք
էին: Ա՛ան որոյ ի վեց հազարս
ընտիր ընտիր հեծելազօրացն յաւե-
լոյր երեքարեւր յայնցանէ՝ զոր
Դիմաքան կոչեն, որք են երկմար-
տիկս. սոքա ծանր ծանր զէնս ի
վերայ ուսոց իւրեանց բարձեալ
տանէին, եւ ի նուա երիվարաց եր-
թային. եւ յորժամ այնպէս ինչ
իրքն եւ տեղին ստիպէին, իջեալ
ճակատ մի հետեւակաց կազմեալ
երթային հետիոտս:

Մինչ դեռ զայնու էր Աղեքսան-
դրոս, Որսիղոս եւ Միթրակենէս
եկին առ նա. քանզի առեցին զսպա-
նող բարս Բեսեայ եւ հատուա-
ծեալ ի նա անկան, եւ պատմէին
թէ Շ վաւրան ի բացեայ են պար-
սիկքն, եւ զանճանդ առեին ցու-
ցանել ճանապարհ կարճ: Ճաճոյ
թուեցաւ թագաւորին փախուստ
հատուածելոցն: Ա՛ան այնորիկ

յառաջնում երեկորին նոցին իսկ առաջնորդելով թեթեւ հեծելազօր զօրօք մտին ի ճանապարհ անդր որ գուցաւ նոցա, եւ գունդն եւս հրաման առ ատեպ կեցեալ գալ, եւ ըստ իւրեանց կարի աճապարել: Ինքն չորեքկուսի բանակաւն խաղացեալ երթանայր, այնպէս զընթացան կարգեալ, զի առաջինքն ընդ յետինսն կարիցեն խառնել: Խաղային գնացին 3 վտառան եւ ընդ առաջ պատահեաց նոցա Բրսկոբեղոս Մաղեայ որդի՝ որ երբեմն հազարապետն էր Ասորւոց աշխարհին: Եւ սա եւս փախստեամբ եկեալ էր պատմել թէ ոչ աւելի քան զՄ վտառան հեռի է Բեսոս: Եւ գունդն, ասէ, իբրեւ այն թէ ոչ յիմեքէ զանգիտիցէ, անկարդ առանց ճակատելոյ երթայ յառաջ. այսպէս թուի, թէ ի վրկանից աշխարհն են երթալոց. եթէ ճեպեացես, ասէ, եւ զհետ պնդիցիս, հասեալ ի բուռն առնուս զնոսա, մինչ դեռ ցրուեալն եւ մոլորեալ են. եւ Դարեհ տակաւին կենդանի է: Զրդռեաց յորդորեաց զնոսա փախստականն հասանել առ նոսա:

Ընդունեաւ խթեալ զերիվարան, երթային դիմեալ յարշաւանի: Եւ անդէն դղրդիւն եւ ոտնաձայն լսելի լինէր թշնամեացն՝ որ յուղի անկեալ երթային. այլ փոշին մրրկեալ արգելոյր զտեսիլ աչաց հայելոյ: Սակաւիկ մի ինչ արգել զարշաւելն, մինչեւ փոշին ցածնոյր: Երեւեցան նոքա բարբարոսայն. եւ զգունդս նոցա՝ որ ելեալ երթային, նշմարեցին. եւ ոչ զդէմ իսկ նոցա կարէին ունել, եթէ էր Բեսեայ այնչափ ինչ արուեստ քաջութեան առ մարտ պատերազմի, որչափ առ ապանութիւնն էր: Որ եւ թուով առաւել էին բարբարոսքն եւ զօրութեամբ. հանդերձ նոքիմբք եւ ինքեանք նորոգեալք եւ արծարծեալք էին եւ ընդ այնոսիկ՝ որ աշխատեալ եւ վաստակեալ էին, մտանելոց էին ի կռիւ: Այլ անուն Աղեքսանդրի եւ Համբաւն, որ առաւելագոյն իմն զօրաւիգն էր ի պատերազմի, զարհուրեալս ի փախստական ճեպեր:

Իսկ Բեսոս եւ այլքն եւս՝ որ կցորդ էին նենգութեան գործոյ

նորա, մատուցեալ ի կառան Դաբեհի, սկսան խրատ տալ, զի ի ձի հեծանիցի, եւ փախստեամբ զանձն պրծեալ ի թշնամւոյն ապրեցուցանիցէ: Ահա դներ վկայութիւն թէ առաուածքն վըէժխնդիր հասեալ են, խնդրեր զպաշտպանութիւն Աղեքսանդրի, եւ ոչ կամեր երթալ ընդ տիրանենդան: Յայնժամ եւ ցաւմամբ եւս վառեալ արձակեն նեաս ի թագաւոր անդր, եւ բազում վիրօք խոցեալ թողուն վիրաւոր: Եւ զդրաստան եւս խոցէին. զի մի կարի յառաջեալ երթիցեն. ապանին եւ զծառայն երկուս՝ որ ընդ թագաւորին երթային: Իբրեւ զայն գործ դառնութեան վճարէին, զի զհետս փախստեանն բաժանիցեն, նաբարզանէս իվրկանս չոգաւ եւ Բեսոս ի Բակտրիա, եւ ասկաւաւորք ի հեծելազօրաց ընդ նոսա. իսկ բարբարոսքն իբրեւ տեսին, թէ չկաք նոցա զօրավար, ցրուեալ երթայր իւրաքանչիւր ոք յո՛ յոյն կամ տաղնապ երկեղին վարեալ տանէր զնոսա. միայն Շ հեծելազօրք եկին ի մի վայր գումարեցան, եւ տակաւին չդիտէին,

թէ ընդդէմն կալ լաւ իցէ արդեւք եթէ փախստական ելանել : Իբրեւ դիտաց Աղեքսանդրոս զտապնապ թիշնամեացն, զնիկանոր զհետ արձակէր հանդերձ սիով մասամբ առնեւձիոյ արդել լինել փախստեան նոցա. եւ ինքն ընդ այլոցն զհետ խաղացեալ գայր : Պրեթէ գ հազարք՝ որ ընդդէմն դարձան, սատակեցան. իսկ այլ եւս բանակն ըստ օրինակի ճարակաւորացն առանց վնասու յառաջոյ վարեալ երթայր, զի հրաման եւս թագաւորն, թէ ձեռք ի կոտորածէ կարճեալ լինին : Ոչ ոք էր ի գերւոյ անտի՝ որ զկառն կարէր ցուցանել զդարեհի. ամենեքին զայն իմն ուրոնէին զոր գտանէին. եւ ոչ կայր իսկ ուրեք հետ փախստեան թագաւորին : Իսկ զԱղեքսանդրի՝ որ աճապարեալ երթայր, հազիւ իսկ թէ երեք հազարք հեծելոց եկին զհետ : Եւյլ ի նոսա՝ որ մեղմովն զհետ գային, եկին դիպեցաւ բանակն ամենայն փախստականացն : Ընդարեւ չհաւատալի իսկ իրքն էին. բազմապոյն գերին էր քան զայնոսիկ՝ որ գերեցինն. այսպէս յան-

զգայութիւն հան զնոսա բախան՝ զխուճապեալան ահիւ, զի ոչ զԹըշնամեացն սակաւաւորութիւն եւ ոչ զիւրեանց զբազմամբոխ բազմութիւն նշմարէին։

Յայնմ վայրի գրաստքն՝ որ գԴարեհն ձգեալ տանէին, քանզի կառավար չգոյր, ի բաց ելին յարքունի ճանապարհէ, եւ մոլորեալ երթային չորս վաւրանս, եւ ի հովտի ուրեք դադարեցին խոնջեալք եւ վաստակեալք ի տապոյ անտի եւ ի վիրացն։ Ոչ ինչ հեռի կայր ի տեղւոջէն աղբեւր՝ որ ի տեղեկացն ցուցաւ Պողխատրատեայ մակեդոնացւոյ, եւ նա քանզի պապակեր ի ծարաւոյ իւրմէ, մատեաւ անդր. եւ իբրեւ սաղաւարտիւն ջուր հանեալ ըմպեր, եաես զնեաան հարեալս ի գրաստուցն մարմինս, որ երթային եւ նուաղէին։ Ո՞ինչ դեռ զարմանք ունէին զնա Թէ ընդէր խոցեալ Թողին զերիւարան, եւ ոչ առեալ ի բաց տարան, լսէր զհեծութիւն մարդոյ կիսամեռ եղելոյ։ Ո՞ան այնորիկ ըստ սովորութեան մնաց մարդկան ցանկացաւ տեսանել Թէ զինչ Թագուցեալ կայցէ

ի դեսպակի անդ, մատուցեալ ի վեր առնոյր զմորթեան՝ որով ծածկեալն էր եւ եգիտ զԴարեհ խոցեալ վիրօք բազմօք: Ոչ հանդերձն արքունի եւ շղթայքն ոսկեղինք՝ որով կապեալ էր նա ի տիրանենգային, չտային վարանել: Իսկ Դարեհ, քանզի չէր անդէտ յոյն բարբառոյ, գոհանայր զդիւին՝ որ յետ այնչափ ծանր ծանր չարեաց, գոնէ զայս մխիթարութիւն շնորհեցին ինձ, զի մի ամենեւին ի մենութեան զոգիս թափիցեմ: Ապա որոյ զքեզ, ասէ, ո՞ք ի՝ մարդկանէ իցես, վասն հատարակաց մարդկան վիճակի, յորմէ թէ եւ ոչ մեծամեծ թագաւորք ապրին՝ ի մօտաւոր տեսլենէս ուսանիս, աղաչեմ եւ փարելի առնեմ, զի զայս պատուէր իմ հատուսցես առ Աղեքսանդրոս. Ոչ մի ինչ յայնցանէ՝ որ ընդ իս նեղութեան անցք անցին եւ ոչ այս եւ այն անցք անհամեմատ վշտացս այնպէս ծանրացեալ նեղեցին զիս, որպէս այս մի ինչ, զի յետ այնչափ երախտիս ինձ եւ իմոցն ի նմանէ գտանելոյ ի թշնամութեան կայի ընդ առն հեզոյ՝ որ ինձ յաղ-

թեաց, եւ այժմ անշնորհ մեռա-
նիմ: Այլ եթէ առաջի Աստուածոյն
իցէ ինչ զօրութիւն վերջին խնդրուա-
ծայ թշուառացելոցն, եւ իցէ ումն
դիք հեզութեան՝ որ անսայցէ պա-
ղատանաց իմոց, որ ընդ շնչոյ իմոյ
ելանեն ի շրթանց իմոց, նա ան-
արատ ողջանդամ եւ ազատ ի
վշտաց իմոց եւ ի հակառակելոյ բախ-
տի կեցցէ փառաւորեալ յաթոռն
Պիւրոսի. յիշեացէ նա զառաքի-
նութիւն իւր եւ զնոյն բարձ յանձն
առցէ շնորհել մօր իմում եւ որ-
դւոց իմոց, որում հաւատարմու-
թեամբ իւրեանց եւ արբանեկու-
թեամբ արժանի եղեն: Այլ ապա-
նողացն հասցէ աստուածային վաղ-
վաղակի, զոր Աղեքսանդրոս ի վե-
րայ ածիցէ, թէ ոչ առ ողորմել
հիւքիա որ նորա թշնամի եմ, զո-
նէ առ առել զերեսան, եւ զի մի
յորժամ անպատուհաս անցանիցէ,
յայլոց եւս թագաւորաց եւ իւրոց
իսկ անձինն սպանութիւն մտաբե-
րիցեն: Եթէ այսր ամենայնի իբրեւ
ի ծարաւոյն եւս նեղէր, ջուր մա-
տոյց Պոլիսարատոս եւ իբրեւ կաղ-
դուրեցաւ. Եւ այս եւս, ասէ, ի

վերայ այնչափ վշտաց վերջին վիշտք եկին յաւելան, զի քեզ երախտաւորիդ չկարեմ առնել հատուցումն փոխարէն. բայց հատուսցէ քեզ Աղեքսանդրոս եւ Աղեքսանդրի դիքն: Ապա զալջ ձեռն կարկառեր եւ հրաման տայր զնշան ձեռինն՝ արքունական հաւատոցն դրաւական տանել Աղեքսանդրու, եւ ըմբռնեալ զձեռն պողիսարատեայ, վրէժեաց զոգին: Եւ յորժամ եկն Աղեքսանդրոս, էր տակաւին շունչն ի նմա, այն չէ յայտ. բայց այս յայտ է թէ իբրեւ գիտաց զմահ թշուառութեան մեծապանձ թագաւորին, արտասուս յորդեալ յաչացն թափէր, եւ իակ եւ իակ հանեալ զիւր քղամիդն՝ զմարմինն ծածկէր, եւ հրաման տայր մեծաւ պատուով առ իւրան տանել, զի յօրինեալ ըստ արքունի սովորութեանն պարսից թաղեսցի ի պետեզմանս նախնեաց իւրոց: Իակ զապախատուր միտս մարդկանն՝ յորոց փոխանակ մեծացն երախտեաց անդադրոյն ատամկուեն կրեաց Դարեհ, թէպէտ եւ իւրովի իակ սուկալի եւ գարշելի էր, կշտամբեալ

յանդիմանեցին աքանչելի բարք հաւատարիմք շան միոջ, որ առ նմին կայր մնայր միայն, թէպէտ եւ թողեալ եւ լքեալ էր նա յամենայն ընտանեաց իւրոց. զի զոր գումթ խնամոյ ունէր առ նա՝ մինչ դեռ կենդանին էր, զնոյն խնամ ցուցանէր յորժամ ի մեռանել էր։ Ա յսպիսի ինչ վախճան կատարած ի կենաց հաս վիճակաւ այնմ՝ զոր թշնամանս իսկ երբեմն նմա համարէին, չսալ ողջոյն այսպէս. Արքայից արքայ, ծնունդ եւ սեր դիցն. եւ դարձեալ քաջ փորձիւ իսկ յայտ արարաւ թէ ոչ ոք է՝ որ յաճախադոյն ընդ փոփոխմամբ բախտի է, քան զայն՝ որ բազում պատրանօք ողբանաց նորա դրաւեալ առնու։ ամենեւին զլուծ նորա ի վիզս իւր։

ՏԵՂԻՔ ԳՐՈՑՆ
ՈՒՍՏԻ ԱՌ ԶՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆՆ ՓՐԿԻՆՍԷՄԻՈՍ

Ա ԳՊՐՈՒԹԻՒՆ

Ա. [1] Յուսաին. 12, 6: [2] Առիան. ի յառաջաբ: [3] Դիոդոր սիկ. 17, 1: Վեղէ. Պատերկ. 1, 6: Որոս. 3, 12: Առիան. 2, 1. Պաւսան. Գիրք Ա: Յուղիան: Կեսար: [4] Կուրտ. 7, 1: [5] Կուրտ. 10, 5: [6] Ղուկիան. խօսք մեռ: Սիղիոս իտալ. Գիրք 13: Վիկտոր ի Գաղեր: Դիոն Ոակիբեր. ճառ 4: Սիդոն Երկ 2 եւ 9: Պղուտարք. Գլ. 2: Յուսաին. 11, 11. եւ 12, 16: Սողին. Գլ. 14: Եւսեբ. ճառ 1: Անտոնին: Յոան Փրիսինդ. 2, 25: Կեդրենոս: Գղիւկաս: [7] Յուսաին. 11, 11: Տեքսիրա պատմ. Պարս. 1, 22: Ղիւիոս 26, 19: Սիղիոս Գիրք 9: Գեղղիոս 7, 1: Վաղեր. Մաքս. 1, 3: Կուինտիղի. 2, 4: Սուետոն. Ուդ. Գլ. 94: [8] Ղիւիոս ի յառաջաբ: Պղուտարք. Գլ. 2 եւ 3: Գեղղիոս 13, 4: Սողին. Գլ. 14: Եփորոս առ Տերտուղ. վան ոդ. Գլ. 46: Ստեփ. Բիւզանտ. ի բանն Ἀλεξανδρεία. Եւսեսաթ. առ Դիոնիս. Պերիէգ. 254: [9] Պղուտարք. Գլ. 4: Կիկերոն վան ըղձ. 1, 23. վան բնու. դիցն. 2, 27: Սողին. Գլ. 43: Վաղեր. 8, 14: Զոնարաս: Ցեբոնիմ. ընդդ. Հելուիդեայ: [10] Պղուտարք. Գլ. 4: [11] Յուսաին. 12, 16: Պղուտարք: Մխիթ. Ապող. Գլ. 9. եւ խօսք Գլ. 9:

[12] Պոմպոնիոս Մեղա. 2, 3: Սերուիոս վասն Դ Մշա. Վիրգ. 4, 278: Աննոնին: [13] Ոգոմպիադացն մատենագրութիւն: Բունտինգ. ժամանակագր. Յակ. կապեղ. ի նուիրական պատմ. եւ ի Պղուտարքէ. ԳԼ. 4: Դեմոսթ. վասն պս: Գեղղիոս 7, 21:

Բ. [1] Գեղղիոս 9, 3: [2] Կուրտ. 3, 6: [3] Յուստին. 12, 6: Առիան. 4, 3: Կուրտ. 8, 2: [4] Եւմեն. Ամենաժողով տօնից ճառք վասն Կոստանդիանոսի, ԳԼ. 17: Եղիան ի պէսպէս պատմ. 12, 14: Առիան. 7, 5: Սողին. ԳԼ. 14: Պղուտարքէ. ԳԼ. 5: Կուրտ. 3, 12 եւ 6, 5: Զեզէս: Գղիւկաս: [5] Պղուտարքէ. վասն զսուտակասպան եւ զբարեկամ ընտր. ԳԼ. 29. եւ վասն մտայ Հանդարտութեան. ԳԼ. 20: Առիան. 7, 5: [6] Պղուտարքէ. ի բախ. 1, 6: [7] Ապուղէ, 1, յաղագս Փղորիդ: Որատ. Թուղթ 2: Հիմերիոս առ Փոտ: Պղին. 7, 37. 35, 10. 37, 1: Կիկերոն Թուղթ առ ոմանս ոմանս 5: [8] Ցերոնիմ. առ Ղետա: Հինկմար. Թուղթ. 3, 1: [9] Պղուտարքէ. Պիւռ. ԳԼ. 14. եւ Աղեքս. ԳԼ. 5. եւ վասն քաջու. 2, 5. եւ Պոմպ. ԳԼ. 2: Զեզէս. 8, 200. 1, 368: Վիկտոր. ի Կարակաղլա: [10] Պղուտարքէ. ԳԼ. 6. եւ վասն քաջու. Աղեքս. 1, 13. եւ խօսք ԳԼ. 36: Երոդոտ. 5, 22: [11] Պղուտարքէ. ԳԼ. 6. եւ խօսք ԳԼ. 36: Գրիգորաս Գիրք 9: [12] Ամմ. Մարկեղ. 16, 6: [13] Պղուտարքէ. ԳԼ. 44. եւ խօսք ԳԼ. 37: Պղին. 12, 14: [14] Դիոդորսիկ. 16, 53: Կուրտ. 6, 4: [15] Պղուտարքէ. ԳԼ. 7: [16] Դիոդորսիկ. 16, 53: [17] Պղուտարքէ. վասն քաջու. Աղեքս. 2, 24: [18] Դիոդոր

սիկ. 16. 96։ [19] Կուինտիլ. 1, 1։ Ցերոնիմ. առ Ղեսա։ Երասմ. Գիրք 2. վասն հրապարակախօս լինելոյ։ [20] Դեքսիպոս առ կեդրենոս։ Պղուտարք. ԳԼ. 70։ Ամեննէոս, 1, 15։ եւ 19։ Դիոն ճառ 2։ Սուիտոս ի բանն ὄεχησις.

Գ. [1] Դիոդ. Ղայերա. ՅԱրիստոտեղ։ Ողոմպիադացին մատենագրութիւն։ Դիոնիսիոս Աղիկառնացի վասն Դեմոսթենեայ։ [2] Պղին. 8, 16։ [3] Ամեննէոս 9, 13։ [4] Պղին. 22, 15։ [5] Պղուտարք. ԳԼ. 12։ Գեղղիոս 20, 4։ Զոնարաս։ [6] Արիստոտ. Հռետ. առ Աղեքս. ԳԼ. 1։ Պղուտարք. ԳԼ. 13։ Դիոդ. Ղայերա. ՅԱրիստոտ։ [7] Պղուտարք. ԳԼ. 18։ Եմիլ. 4, 7։ Զամոս ի քաղուածոյս նախնեաց պատմ. Դակաց. ԳԼ. 11։ [8] Եղիան. ի պէսպէս պատմ. 12, 54։ Զենզես Հազարա. 7, 140։ Դիոն Ոսկիբեր. ճառ 3։ Դիոդ. Ղայերա. ՅԱրիստոտեղ։ Պղին. 7, 29։ Վաղ. Մաքս, 5, 6։ Պղուտարք. ԳԼ. 50 եւ 51 ընդդ. Կողտա. Խօսք. ԳԼ. 33. Կատաւք. ՅԱմեն. 14, 22։ [9] Եղիան ի պէսպէս պատմ. 12, 54։ Ռուտպերտիոս ի պէսպէս ընդհերց. 1, 6։ [10] Պղուտարք. ԳԼ. 13 եւ 94։ [11] Պղուտարք. վասն յատուցման ապիմութեան առաքի. ԳԼ. 10 եւ վասն իւրոյ գովութեան ԳԼ. 19։ [12] Պղուտարք. ԳԼ. 126։ Կուրտ. 10, 10։ Պղուտարք. ի Պերիկղ. ԳԼ. 2։ Գրիգորաս Գիրք 9։ Եղիան. ի պէսպէս պատմ. 3, 12։ Դիոն Ոսկիբեր. ճառ 1 եւ 2։ Սուիդաս ի բանն՝ Տիմոթէոս։ Երասմ. առակք ի Դորացւոյ առ Փռիւգացին։ Պղուտարք. վասն քաջութեան. Աղեքս. 3, 4։ [13] Պաւսան. Գիրք 6։

վաղեր · Մաքս · 7, 3, 4: Սուիտաս ի բանն՝ Ἀναξίμενης · Ամենէ · Ա · 13: Դիոն Ոսկիբեր · ճառ 3: Պղուտարք · Գլ · 6· եւ վասն քաջու · Աղեքս · 2: Կուինտիլի · 2, 20: Վ իտրով · յառաջաբ · Գիրք 2: Ղուկիան · վասն իշխանաց: Դիոդ · Ղայերա · ի Քսենոկր: Պղուտարք · ընդդ · Կողբտ · Գլ · 50· եւ ի Փոկիոն · Գլ · 120 եւ վասն քաջու · Աղեքս · 1, 14· եւ 3· 1 եւ 4:

Դ · [1] Դիոն Ոսկիբեր · ի բովանդակ ճառս 3: Պղուտարք · Գլ · 13· եւ վասն քաջու · Աղեքս · 1, 4: Վ որիակ վասն Լաւ: Կիկերոն վասն Արքիայ Գլ · 10: [2] Պղուտարք · Գլ · 44: [3] Ստրաբոն Գիրք 13: Պղուտարք · Գլ · 13: Պղին · 7, 29: [4] Ղուկիանեայ խօսք մեռել: [5] Պղուտարք · վասն քաջու · Աղեքս · 1, 13: Հոմեր · Եղիակ · 3· 179: [6] Կուրտ · 3, 6: [7] Սքող · Արիստոփտ · զամպոց: Պղին · 8, 42: Յուստին · 7, 6: [8] Պղին · 8, 42: Պղուտարք · Գլ · 9: [9] Կուրտ · 6, 5· 8, 14: [10] Ֆղոնդ · Գիրք Ա · 1 ի Հռոմ Նորոգեալ: Մերուղ · յաշխարհագր· ի վեցերորդ նահանգին Հռոմայ: Անտ · Ղափրերոս Սեկուանոս ի պղնձի պատկերս դրոշմեաց: Բեռնարդ · Գամուկկ · Գիրք 3· զնախնեաց իրաց Հռոմայ: Ռոսին· ի նախն · պատմ · 1, 6:

Ե· [1] Պղուտարք · Գլ · 14: [2] Պաւղ · Սարկաւագ վասն իրաց Ղոնդոբարտ · 5, 4: [3] Սեբաստիան Բիւզանտ · ի բանն Ἀλεξανδρεία: [4] Յուստին · 9, 1: [5] Յուստին · 9, 2: Որոս· 3, 13: [6] Ոսոն Փրիսինդ· 2, 24: Յովհ· Մեծ ի պատմ · Գիթաց · 3, 10: Եսբինէս ընդդ · Կտեսիփոն · Հատած 128: [7] Կուրտ· 8, 1: [8] Պղուտարք · վասն քաջու · Աղեքս ·

1, 13: Դեմոսթ. վասն պսակի: Կուրտ. 1, 2: [9] Դեմոսթ. վասն պսակի: Պղուտարք. Դեմոսթ. Գլ. 24: Դիոդոր. 16, 54: Պաւսան. Գիրք 7: [10] Դեմոսթ. վասն պսակի Էջ 354 եւ ի յաջորդս: Դիոդոր. 16, 78: [11] Կուրտ. 8. 1: [12] Եսքինէս ընդդ. Կտեսիփ. Հատած 128: [13] Դեմոսթ. վասն պսակի: [14] Պղուտարք ի Դեմոսթ. Գլ. 24: [15] Դեմոսթ. վասն պսակի: [16] Դիոդոր. 16, 86: [17] Կոռն. Նեպոս Յեպամին: Պղուտարք. ի Դեմոսթ. Գլ. 24: Դիոդոր. 16, 86:

Զ. [1] Յուստին. 5, 3: Պղուտարք. Ագիսլաւ. Գլ. 4: [2] Ղուկաս 21, 20: [3] Յուստին. 7, 5: [4] Պղուտարք. ի Դեմոսթ. Գլ. 24. Յուստին. 8, 1: Դեմոսթ. վասն պսակի: [5] Դեմոսթ. վասն Հաղոնեսոյ. Թուղթ Փիղիպեայ առ Աթենացիս առ Դեմոսթենեայ:

Է. [1] Պղուտարք. Գլ. 24. [2] Դեմոսթ. վասն պսակի Ողոմպիադացն մատենագր: [3] Դեմոսթ. վասն պսակի: Պղուտարք. Ագիսլաւ. Գլ. 4: [4] Կուրտ. 5, 5: [5] Դեմոսթ. ի Փիղիպպ. 4: Դինարք ընդդ. Դեմոսթ: [6] Դեմոսթ. վասն պսակի Ա. 1: Պղուտարք. ի Դեմոսթ. Գլ. 24: [7] Դեմոսթ. Թուղթ առ Փիղիպպ: [8] Յուստին. 7, 6: [9] Դեմոսթ. ընդդ. Արիստոկր. եւ Ողինթ 2: Պղուտարք. Գլ. 19:

Ը. [1] Պղուտարք. ի Դեմոսթ. Գլ. 25: Յուստին. 9, 4: Դեմոսթ. վասն պսակի: [2] Դիոդոր. 16, 86: Դինարք. ընդդ. Դեմոսթ: Սարաբոն Գիրք 9: Եսքինէս ընդդ. Կտեսիփ. Հատած 55: Պղուտարք. ի Դեմոսթ. Գլ. 25: [3] Դիոն Ոսկիբեր. Ճառ 2:

[4] Պղուտարք. Գլ. 14: Կուրտ. 8, 1: Առիան. 7, 13: Դիոդոր. 16, 27: Պաւսան. Գիրք 7: Յուստին. 9, 4: Պղուտարք. Խօսք Գլ. 30: Պաւսան. Գիրք 1: [5] Պաւսան Գիրք 9: Դիոդոր. 16, 88: Յուստին. 9, 4: Եղիան. 6, 1: [6] Յուստին. 9, 5: Առիան. 1, 1: Դիոդոր. 17, 3: [7] Դիոդոր. 16, 90: Յուստին. 9, 5: [8] Կուրտ. 3, 10: Յուստին. 9, 5:

Թ. [1] Պղուտարք. Գլ. 14: Յուստին. 9, 5: Թարգմանութիւն Առիան. 3, 1: [2] Կուրտ, 5, 2: [3] Պղուտարք. Գլ. 15: Յուստին. 9, 7: [4] Աթենէոս 1, 13: [5] Պղուտարք. Գլ. 15. եւ Խօսք Գլ. 33: [6] Պղուտարք. Խօսք Գլ. 31: [7] Կիկերոն վասն պաշտ. 2, 15: Վաղ. Մաքս. 7, 2: [8] Դիոդոր. 16, 55: Պղուտարք. Խօսք Գլ. 31: [9] Պղուտարք. Գլ. 16: [10] Աթենէոս 1, 13: Ստեփանոս Բիւզանտացի ի բանն Գետία. Եղիան ի պեսպես պատմ. 13, 36: Յոռնանտ. վասն իրաց Գետ. Գլ. 10: Յովհ. Մեծ. 3, 11: Պղուտարք. Խօսք Գլ. 33: [11] Յուստին. 9, 7: [12] Դիոդոր. 16, 93: [13] Պղին. 4, 10: Աթենէոս. 4, 14: Տակիտ. 2, 54: Պաւսան. Գիրք 8: Առիան. 1, 3. [14] Դիոդոր. 16, 93: Յուստին. 9, 5: [15] Պղուտարք. Գլ. 17: [16] Յուստին. 9, 7: [17] Դիոդոր. 16, 93: [18] Յուստին. 9, 7: Դիոդոր. 17, 2: Պաւսան. Գիրք 8:

Ժ. [1] Պղուտարք. Գլ. 17: [2] Դիոդոր. 17, 2: [3] Կուրտ. 6, 9: [4] Պղուտարք. վասն քաջու. Աղեքս. 1, 3: Կուրտ. 6, 9: [5] Պղուտարք. վասն քաջու. Աղեքս. 1, 3: Առիան. 1, 3: Յուստին. 11, 1: [6] Յուստին. 11, 1: Առիան 1, 1. 7, 5: Սուիդաս ի բանն Ἀλέ-

ξανδρος ։ Պղուտարք. վան քաղու-
Աղեքս. 1, 3։ Ցուստին. 11, 2։ Առիան.
2, 3։ Դիոդոր. 17, 4։ [7] Սարաբոն Գիրք 5։
[8] Պղուտարք. Գլ. 18։ Ցուստին. 11, 1։
[9] Դիոդոր. 17, 2։ Ցուստին. 11, 1։ [10] Ցուս-
տին. 11, 1։ [11] Դիոդոր. 17, 2 եւ 5։ Կուրտ.
7, 1։ [12] Առիան. 1, 8։ Կուրտ. 7, 1։ Ցուս-
տին. 11, 2։ Պղուտարք. Գլ. 17։ Առիան.
2, 3։ Կուրտ. 4, 1։ [13] Դիոդոր. 18, 4։

ԺԱ. [1] Մաքսիմ. Տիւրացի ճառ 38։
[2] Պղին. 4, 8։ [3] Ղիւիոս. 44, 6։ [4] Պողիւբեն
4, 3։ [5] Ցուստին. 11, 3։ [6] Փիղոստրատոս
յերգան դիւցազանց։ [7] Պղին. 35, 9։ [8] Ղիւ-
իոս 31, 32. 33, 22։ [9] Դիոդոր. 17, 3 եւ 4։
[10] Դիոդոր. 17, 4։ [11] Ցուստին. 11, 2։
Առիան. 1, 1։ [12] Պաւսան. Գիրք 2։ [13] Պղու-
տարք. Գլ. 22։ Դիոն ճառ 4։ Սենեկա.
վան բարեբարութեան 5, 4 եւ 6։ Դիոգ.
Լայերտ. ի Դիոգինէս։ Ցովենալ. 14, 309։
Առիան. 7, 1։ Վաղ. Մաքս. 4, 3։ [14] Պղու-
տարք. Գլ. 22։ [15] Դիոդոր. 17, 93։
[16] Առիան. 1. 1։ [17] Պողիւբեն. 4, 3։
[18] Առիան. 1, 1։ [19] Սուետոն. յԱւգոստ.
94, 2։ [20] Զեզես Հազարա. 7, 91։ [21] Առիան.
1, 1։ [22] Սարաբոն Գիրք 7։ Առիան. 1, 1։
Պղուտարք. Գլ. 19։

ԺԲ. [1] Ցովհ. Մեծն ի պատմ. Գիթաց.
3, 12։ [2] Առիան. 1, 1։ [3] Սարաբոն Գիրք. 7։
Առիան. 1, 1։ [4] Տակիտ. Կոռն. ի պատմ.
Գերմ. 1, 4։ [5] Առիան. 1, 1։ [6] Ղիւիոս 9,
19։ Գեղղիոս 17, 21։ [7] Փրոնտին. 3, 11։
Ցուստին. 11, 5։ Առիան. 1, 2։ [8] Հեղղադ-
առ Փոտեայ։ [9] Դիոդոր. 18, 4 եւ 23։
Ցուստին. 7, 6։ [10] Ղուկիան. ի Մակրոբ։

Առիան. 1, 2: [11] Առիան. 1. 2: Ղիւիոս 31, 40:

ԺԳ. [1] Յուսաին. 11, 2: [2] Առիան. 1, 3: Պղուտարք. Գլ. 19: [3] Դիոդոր. 17. 8: Առիան. 1, 3: Դինարք. ընդդ. Դեմոսթ. էջ 151, ի ֆեկկ: [4] Դիոդոր. 17, 8: [5] Պղուտարք: Դեմոսթ. Գլ. 32. եւ ի ժ. ճարտարախօսս 8, 9: [6] Դինարք. ընդդ. Դեմոսթ: Դիոդոր. 17, 8: [7] Պղուտարք. ի վարս ժ ճարտարախօսաց 11, 2: Դինարք. ընդդ. Դեմոսթ. Յուսաին. 11, 2: Առիան. 1, 3: Պաւսան. Գիրք 9: [8] Պղուտարք. Գլ. 19: [9] Դիոդոր. 17, 9: Առիան. 1, 3: Պոլիւբեն. 4, 3: Սաբեղղիկ. ի Պղուտարքէսյ. Գլ. 19: Դիոդոր. 17, 11: Առիան. 1, 3: [10] Դիոդոր. 17, 13. Առիան. 1, 3: [11] Պղուտարք. վասն կանացի արուեստեան. Գլ. 48: Դիոդոր. 17. 14: [12] Ամենէոս. Գիրք 4: [13] Դիոդոր. 17, 14: [14] Գրատիոս վասն իրաւանց պատերազմի. 3, 8. ի Կիւնաիղեանեայ: [15] Պղուտարք. Գլ. 20: Եղիան. ի պէսպէս պատմ. 13, 7: Առիան. 3, 1: [16] Պոլիւբեն. ստրատա. 8, 39: Պղուտարք. Գլ. 20. եւ վասն կանացի արուեստեան Գլ. 46: [17] Առիան. 1, 5: Եղիան. ի պէսպէս պատմ. 12, 7: Դիոն Ասկիլեբաճառ 4: Զենէս Հազարա. 7, 139: [18] Պղուտարք. Գլ. 63: Երոդոտ. 8, 47: [19] Պղուտարք. Ալբիսաիդ. Գլ. 35:

ԺԴ. [1] Դիոդոր. 17, 10: Պաւսան. Գիրք 9: [2] Դիոդոր. 17, 9: Յուղիան. ի կեսար: Առիան. 1, 3: [3] Յուսաին. 11, 3: Դիոդոր. 17, 14: Պղուտարք. Գլ. 20: [4] Յուսաին. 11, 4: [5] Եաքին. ընդդ. Կտեսիփ. Հատած

133։ Դինարք. ընդդ. Դեմոսթ։ Ագաթարքիդէս առ Փոտեայ։ [6] Դիոդոր. 19, 51. Ղեմպիտագոն մատենագրութիւն. Սարաբոն Գիրք 9։ Կեղիոս Հին ընթերց։ [7] Զեզէս Հազարա. 7, 139։ [8] Պղուտարք. ի Պլուտանդ. Գլ. 24։ [9] Սուիդաս ի Պողիբեայ. 5, 10։ [10] Պաւսան. Գիրք 9։ Պղինիոս 34, 8։ Աթենէ. 1, 15։ [11] Եմմեայ Ցուննաց աշխարհ։ Դիոդոր. 19. 53։ Պաւսան. Գիրք 9։ Պղուտարք. ի Դեմետր. Գլ. 53։ Սարաբոն Գիրք 9։ [12] Ագաթարք. առ Փոտեայ։ Պղուտարք. Գլ. 21։ Առիան. 4, 2։ [13] Աթենէոս 10, 9։ [14] Դիոդոր. 17. 15։ Առիան. 1, 24։ Պղուտարք. ի Փոկիոն. Գլ. 21։ [15] Պղուտարք. ի Դեմոսթ. Գլ. 33։ [16] Եաքինէս ընդդ. Կտեսիփ. Հատած. 160։ [17] Ցուստին. 1, 3։ Սուիդաս ի բանն Մագիտոց. Պղուտարք. ի Դեմոսթ. Գլ. 32. Երազմեայ առակք ի Արդիտեո։ [18] Կուրտ. 6, 9։ [19] Դիոդոր. 17, 5։ [20] Դիոն ՃԱռ 38։ [21] Եաքինէս ընդդ. Կտեսիփ. Հատած 137 եւ ի յաջորդսն։ Պաւսան. Գիրք 9։ Պղուտարք. Գլ. 19։ եւ ի Կամիղղոս Գլ. 31։ [22] Դիոդոր. 17, 35։ Պղուտարք. ի Դեմոսթ. Գլ. 33։ [23] Պղուտարք. ի ժ Ճարտասանսն. 7, 2. 8, 9։ Դեմոսթ. Թուղթ 3։ Առիան. 8, 13։ Ցուստին. 11, 4։ Դինարք. ընդդ. Դեմոսթ։ [24] Կուրտ. 3, 2։ [25] Դիոդոր. 17, 25։ Կուրտ. 3, 13։ [26] Դիոն ՃԱռ 64։ [27] Փրոնտին. 3, 4։ [28] Առիան. 1, 3։ [29] Պղուտարք. վասն միահեծ. Թագաւոր. Գլ. 2։ Սենեկա վասն երախտ. 1. 13։ Դեմոսթ. վասն դաշանց Ալեքս։ Պաւսան ի վախճան գրոց 7։ [30] Կապեղղ. ի նուիրական եւ յար-

տաքին պատմու ։ [31] Հոմերեայ Սքող · Եղիակ · Բ ։

Բ ԴՊՐՈՒԹԻՒՆ

Ա · [1] Դիոդոր · 17, 17 եւ 5 ։ Առիան · 2, 3։ Կուրտ· 6, 3 ։ Ստրաբոն ի վախճան գրոցն 15։ [2] Սկաղիպեր վան ուղղութեան ժամանակաց · 6 ։ Կուրտ · 4, 1 ։ [3] Ցուստին · 10, 3 ։ Դիոդոր · 17, 6 ։ [4] Սղէիպան · Գիրք 1 · վան Դ միահեծ · թագաւոր ։ Սկաղիպեր Գիրք 6 · վան ուղղութեան ժամանակաց ։ Սքուբերտ · Գիրք 2 · վան ճիշդ խնդրոց ժամանակագրութեան ։ [5] Երոդոտ · 3, 70 ։ Ցուստին · 1, 9 ։ Քսենոփոն · Կիւր · խրատ · Գիրք 1 ։ Առիան · 5, 1 ։ Պղուտարք · ՅԱգեսիղա · Գլ · 24 եւ յԱրտաշէս · Գլ · 30 ։ [6] Դիոդոր · 17, 7 ։ [7] Եպէին · ընդդ · Կաեսիփ ։ [8] Կուրտ · 5, 11 ։ [9] Կուրտ · 3, 2 ։ [10] Դիոդոր · 17, 7 · [11] Պաւսան · Գիրք 10 ։ [12] Դիոդոր · 17, 7 ։ [13] Ապողոդոր · Գիրք 2 ։ Դիոդոր · 17, 7 ։ Պղին · 34, 14 ։ [14] Դիոդոր · 17, 7 ։ [15] Դուկան · 5, 662 ։ Մեղա · 1, 18 ։ [16] Պղին · 2, 11 ։ Դիոդոր · 17, 7 ։ [17] Ստրաբոն Գիրք 13 ։ Պղին · 5, 33 ։ Դիոդոր · 17, 7 ։

Բ · [1] Դիոդոր · 17, 16 ։ [2] Փրէինսեմ · ի Կուրտ · 10, 7 ։ [3] Զոսիմոս Գիրք 1 ։ Կուրտ· 6 · 4 ։ Դիոդոր · 17, 5 ։ [4] Դիոդոր · 17, 16 ։ [5] Պղուտարք · ընդդ · Կողոտ · Գլ · 50 ։ [6] Պղուտարք · յԱգեսիղ · Գլ · 8 եւ ի յաջորդան ։ [7] Քսենոփ · Արշաւ · Գիրք 2 · [8] Պղուտարք · Աղեքս · Գլ · 88 ։ Դիոդոր։

17, 16: Առիան. 1, 4: Յուսաին. 11, 5: [9] Դիոդոր. 17, 16:

Գ. [1] Առիան. 1, 4: Պղուտարք. Գլ. 23. եւ վան քաղու. Աղեքս. 1, 3: Յուսաին. 11, 6: Պողիբ. 12, 10: Ղիւիոս 9, 19. եւ 42, 51: Փրոնտին. 4, 2: Ամենաժողով տօնից ճառք առացեալ վան Կոստանդիանոսի: Դիոդոր. 17, 17: [2] Կուրտ. 6, 9: Դիոդոր. 17, 17: Պղուտարք. Գլ. 23. եւ վան քաղու. Աղեքս. 1, 3. 2, 24: [3] Կուրտ. 3, 2. 3, 3: [4] Առիան. 14, 3: Դիոդոր. 17, 17: [5] Կուրտ. 5. 1: [6] Յուսաին. 11, 5: Պղուտարք. Գլ. 23. եւ վան քաղու. Աղեքս. 2, 24: [7] Ամմիան. Մարկեղ. 25, 14: [8] Առիան. 7, 2: [9] Կուրտ. 10, 2: Պղուտարք. Գլ. 23, եւ վան քաղու. Աղեքս. 1, 3. եւ 2, 24: [10] Դիոդոր. 16, 8: [11] Ամենէոս 4, 14. եւ 6, 4: [12] Ամենէոս 13, 2: [13] Առիան. 7, 2: Պղուտարք. Գլ. 23. եւ վան քաղու. Աղեքս. 1, 3. եւ 2, 24: [14] Հիմերիոս առ Փոտեայ: [15] Յուսաին. 11, 5: Առիան. 1, 4. եւ 7, 2: [16] Յուսաին. 11, 6: Որոս. 3, 16: Ոտոն Փրիսինգ. 2, 35: Դիոդոր. 17, 22: Պղուտարք. ի ժ ճարտարախոսս. 8, 9 եւ 9, 1: Առիան. 1, 4: [17] Առիան. 1, 4: [18] Կուրտ. 7, 1. 2, 4: Առիան. 1, 4: [19] Երոդոտ. 9, 115: Պաւսան. Գիրք 1 եւ 3: [20] Փիղոստրատեայ Երկ դիւցազանց: [21] Առիան. 1, 4: Դիոդոր. 17, 17: Պղինիոս 5, 30: Պոմպ. Մեղա. 1, 18: [22] Երոդոտ. 7, 54: [23] Դիոդոր. 17, 17: Առիան. 1, 4: Յուսաին. 11, 5:

Դ. [1] Ստրաբոն Գիրք 13: [2] Պղուտարք. Գլ. 24. եւ վան քաղու. Աղեքս. 1, 14:

Եղիան. ի պէսպէս պատմ. 9, 38: [3] Պղուտարք. Գլ. 24: Առիան. 1, 4: Կիկերոն վասն Արքիայ Գլ. 10, եւ թուղթ առ ոմանս ոմանս 5, 12: Վարիսկոս վասն Պռոքոսի: [4] Եղիան. ի պէսպէս պատմ. 12, 7: [5] Յուստին. 11, 5: [6] Առիան. 1, 4: [7] Յուստին. 17, 3: Ստրաբոն Գիրք 13: [8] Փրէֆինսեմ Մեկնու. ի կուրտ. 3, 7: [9] Պղուտարք. Գլ. 25: [10] Առիան. 1, 4. 6, 2: [11] Դիոդոր. 17, 18 եւ 21: [12] Պղուտարք. Գլ. 25: [13] Պղուտարք. Գլ. 60: [14] Ապպիան. վասն պատերազմաց Միհրդատայ: Դիոն կաս. Գիրք 59: Զոնարաս: Առիան. 1, 5: [15] Առիան. 1, 5: [16] Ստրաբոն Գիրք 13: [17] Առիան. 1, 5: Ստրաբոն Գիրք 13: [18] Առիան. 1, 5: [19] Կուրտ. 3, 4: Դիոդոր. 17, 18: Առիան. 1, 5. 2, 3: Փրէֆինսեմ. ի կուրտ. 5, 9. եւ 3, 6: Ստրաբոն Գիրք 13: [20] Առիան. 1, 5: Դիոդոր. 17, 18: [21] Փրէֆինսեմ. մեկնու. ի կուրտ. 3, 5: [22] Երոդոտ. 7, 150: Պղուտարքի. ՅԱղկիք: [23] Եսքինէս ընդդ. Կտեսիփ:

Ե. [1] Պոզիւէն. 4, 3: Կուրտ. 3, 1: Թեմիստ. Ճառ 9: [2] Ստրաբոն Գիրք 13: Պղուտարք. Գլ. 2 եւ 25: Առիան. 1, 5: [3] Կուրտ. 4, 9: [4] Պղուտարք. Գլ. 24: Սկաղիփեր վասն ուղղութեան ժամանակաց Գիրք 1: Փրոնտին. 1, 11: [5] Պղուտարք. Գլ. 25: Առիան. 1, 5: Դիոդոր. 17, 19: [6] Առիան: 1, 4: Դիոդոր. 17, 19: Յուստին. 11, 6: [7] Պղուտարք. Գլ. 24: [7] Դիոդոր. 17 19: Առիան. 1, 5. եւ 1, 4: [8] Դիոդոր. 17 19: Առիան. 1, 4. 1, 5. 2, 2: Պղուտարք Գլ. 25: [9] Կուրտ. 8, 1: Առիան. 4, 2

[10] Դիոդոր. 17, 21: Պղուտարքոս. ԳԼ. 26:
[11] Առիան. 1, 5: Պղուտարքոս. ԳԼ. 26:
[12] Առիան. 1, 5. 2, 2: Դիոդոր. 16, 21:
Պղուտարքոս. ԳԼ. 26: [13] Յուստին. 11, 6:
Դիոդոր. 17, 21: Առիան. 1, 5: [14] Վաղեր.
Մաքս. 8, 11: [15] Պղուտարքոս. ԳԼ. 26:
Առիան. 1, 3: Ղիւիոս 44, 7: Վեղէկ.
Պատերկ. 1, 11: Պղինիոս 34, 8: [16] Առիան.
1, 5: Պողիւբեն. 4, 3: [17] Պողիւբեն. 4, 3:
[18] Դիոդոր. 17, 21: [19] Դիոդոր. 17, 23:
[20] Ղիւիոս 9, 19: Դիոդոր. 16, 4. 17, 21:
[21] Առիան. 1, 5: Պղուտարքոս. խօսք ԳԼ. 40:
[22] Առիան. 1, 5: Պղուտարքոս. ԳԼ. 26:
[23] Կուրտ. 10, 4. Պղուտարքոս. ԳԼ. 26:

Զ. [1] Սարաբոն. Գիրք 13: [2] Դիոդոր.
Սիկեղ. 17, 17: [3] Սարաբոն Գիրք 13:
[4] Դիոդոր. 18, 4: [5] Սարաբոն Գիրք 13:
[6] Առիան. 1, 6. 1, 5: [7] Կուրտ. 6, 3:
[8] Իպող. ԳԼ. 33. ի Մաքսիմոսէ Տիւրացւոյ:
[9] Առիան. 1, 6: [10] Պղուտարքոս. ԳԼ. 27:
Պաւսան. Գիրք 3: [11] Առիան. 1, 6: Դիո-
դոր. 17, 21: [12] Առիան. 1, 6: [13] Սարաբոն
Գիրք 13: Տակիտ. 3, 63: [14] Կուրտ. 5, 8:
[15] Կուրտ. 5, 1: Առիան. 3, 3: [16] Դիոդոր.
17, 64: Պղուտարքոս. ի Դեմոսթ. ԳԼ. 28:
[17] Պղուտարքոս. ի Փոկիոն ԳԼ. 22, 23: Եղիան.
ի պէսպէս պատմ. 1, 25: [18] Եղիան. ի
պէսպէս պատմ. 1, 25: [19] Առիան. 1, 6:
[20] Կուրտ. 3, 11: [21] Առիան. 1, 6: [22] Պղի-
նիոս 35, 10. 1, 2: [23] Եղիան. ի պէսպէս
պատմ. 12, 34: [24] Պղինիոս 35, 10: Եղիան.
ի պէսպէս պատմ. 2, 2 եւ 3: Պղուտարքոս.
վասն խաղաղութեան ոգւոյ ԳԼ. 21:
[25] Սարաբոն Գիրք 14: Կուինտիղի. 5, 12:

Պղինիոս 35, 10. եւ 35, 11: Դիոդ. Ղայերտ. ի Քսենոփ: [26] Առիան. 1, 6: [27] Տակիտոս 3, 61: [28] Պաւսան. Գիրք 7: Ստրաբոն Գիրք 14: [29] Պղինիոս 25, 10:

Է. [1] Ստրաբոն Գիրք 14: [2] Պղուտարք. Գլ. 39: Պաւսան. Գիրք 7: [3] Ստրաբոն Գիրք 14: Կուրտ. 4, 4: Առիան. 1, 8: [4] Պղինիոս 5, 29: Ստրաբոն Գիրք 14: [5] Պաւսան. Գիրք 7: Եղիան. ի պէսպէս պատմ. 5, 27: [6] Պղինիոս 5, 29: [7] Պաւսան. Գիրք 2: [8] Երոդոտ. 1, 174: [9] Պղինիոս 4, 4. 5, 29: [10] Առիան. 1, 6: [11] Առիան. 1, 6: [12] Դիոդոր. 17, 22: [13] Առիան. 1, 6: [14] Երոդոտ. 6, 7: Ստրաբոն Գիրք 14: Առիան. 1, 6: [15] Սենեկա Թուղթ 53, 10: [16] Առիան. 1, 6: [17] Կուրտ. 8, 2: Առիան. 4, 2: [18] Առիան. 1, 6: [19] Դիոդոր. 17, 23: [20] Ստրաբոն Գիրք 14: Պղինիոս 1. 29: Սենեկա Մխիթ. առ Հեղուիա. 6, 14: [21] Ղուկիան. վասն հրահանգաց: Պղուտարք. Խօսք Գլ. 37: [22] Ստրաբոն Գիրք 14: Վաղեր. Մաքս. 1, 1: Ղակոանոս. 2, 8: [23] Աթենէոս 2, 6: [24] Պարթենիոս վասն ցանկական կարեաց: Փրէֆնաեմ. ի Կուրտ. 5, 7: [25] Ապպիանեայ ի գիրս Ասորւոց պատմ. մծտ ի կատարած: Ստրաբոն Գիրք 14. Պղինիոս 9, 8:

Ը. [1] Առիան. 1, 6: [2] Դիոդոր. 17, 23: Առիան. 1, 6: [3] Առիան. 1, 6: [4] Առիան. 1, 6: [5] Պղուտարք. Գլ. 27: [6] Ապպիան. վասն պատերազմին Միհրդ: Յուստին. 38, 7: Կուրտ. 6, 3 եւ 10, 10: [7] Վիտրուվ. 2, 8: [8] Ստրաբոն Գիրք 14: [9] Դիոդոր. 17, 23: [10] Առիան. 1, 7: [11] Փրէֆնաեմ. մեկնու.

ի կուբա · 3, 13։ [12] Առիան · 1, 7։ [13] Դիո-
դոր · 17, 23։ Սարաբոն Գիրք 14։ [14] Տակիա·
2, 3։ Սարաբոն Գիրք 14։ [15] Առիան · 1, 7։
[16] Պղուտարք · Գլ · 38։ [17] Առիան · 1, 7։
[18] Սարաբոն Գիրք 14։ [19] Դիոդոր · 17, 24։
Պղուտարք · Գլ · 38 · *եւ* Խօսք Գլ · 37 · *եւ*
յայն ինչ չէ մարթի ըստ հեշտի կեալ ըստ
Եպիկուրայց · Գլ · 40։

Թ · [1] Դիոդոր · 17, 24։ [2] Առիան · 1, 7։
[3] Դիոդոր · 17, 24։ Վիտրուվիոս 10, 20 *եւ* 21։
[4] Առիան · 1, 7։ [5] Դիոդոր · 17, 25։ [6] Առիան·
1, 7։ [7] Առիան · 1, 7։ [8] Դիոդոր · 17, 25։
[9] *կեսար վասն պատերազմին Գաղղ* · 5, 44։
[10] Առիան · 1, 7։ [11] Դիոդոր · 17, 25։
[12] Առիան · 1, 7։ [13] Յուստին · 6, 6։ [14] Դիո-
դոր · 17, 25։ [15] Պղուտարք · Խօսք Գլ · 12։

Ժ · [1] Առիան · 1, 7։ [2] Առիան · 1, 7։
[3] Դիոդոր · 17, 26։ [4] Առիան · 1, 7։ [5] Դիո-
դոր · 17, 26։ [6] Առիան · 1, 7։ Դիոդոր ·
17, 26։ [7] Առիան · 1, 5 · 1, 7։ [8] Դիոդոր ·
17, 27։ [9] Կուբա · 5, 2 · 8, 1։ [10] Դիոդոր ·
17, 27։ [11] Առիան · 1, 7։ [12] Առիան · 17, 21։
[13] Վիտրուվիոս 2, 8։ Դիոդոր · 17, 27։
Առիան · 1, 7։ [14] Դիոդոր · 17, 27։ [15] Առիան·
1, 7 · 1, 6 · 2, 1։ Կուբա · 3, 7։ Սարաբոն
Գիրք 14։ [16] Առիան · 1, 7։ [17] Դիոդոր · 7,
27։ [18] Առիան · 1, 7։ [19] Պղինիոս 5, 31։

ԺԱ · [1] Առիան · 1, 7։ [2] Դիոդոր · 17, 27։
Առիան · 1, 7։ [3] Պղուտարք · Գլ · 28։ Առիան·
1, 7։ Սուիդաս · *ի բանն* Θεόδικτης։
[4] Առիան · 1, 8։ [5] Առիան · 1, 8։ [6] Առիան ·
1, 8։ [7] Եղիան · *պատմ* · *ընչաւորաց* · 10, 34։
Առիան · 1, 8։ [8] Դիոդոր · 17, 32։ [9] Փրէֆին-
սեմ · *մեկնու* · *ի կուբա* · 7, 1 · [10] Սարաբոն

Գիրք 14։ կուրտ. 5, 3. 6, 3։ [11] Արտեմոն վան գրոցն Սենեկայ, որ կոչի Հաւանեցուցիչ։ [12] Առիան. 1, 8։ Եւսեսաթ. ի Գիոնիս։ Պերիէգ. 855. եւ 865։ Ապպիան. Գիրք 2. վան քաղաքային պատերազմի։ Յովսեպոս. պատմ. նախն. Գիրք 3. ի վերջ կոյս։ Պղուտարք. Գլ. 27 եւ 28։ [13] Սարաբոն Գիրք 14։ [14] Յովսեպոս 11, 8։ Սքիկկար. ի յառաջաբ. Տարիք. Թագաւ. Պարսից։ [15] Զանազան Տոմար 1։ Տակիտոս 5, 2։ [16] Յովսեպոս 11, 8։ Եւսեբ. Ճառ 1։ [17] Ողմպիադացն մատենագրութիւն։ Կեդրենոս։ Գղիւկաս։ Սուլպիկ։ Սեւերոս Գիրք 2։ [18] Եսայի ԻԱ։ Դանիէլ Ը, 12։ [19] Կեդրենոս։ Պղինիոս 13, 25։ [20] Կուրտ. 4, 8։ [21] Յովսեպոս 11. 8։

ԻԲ. [1] Առիան. 1, 8։ [2] Պաւսան. Գիրք 8։ [3] Առիան. 1, 8։ Սուիդաս ի բառն Սիդէ։ [4] Առիան. 1, 8։ [5] Վիտրով. 10, 19։ Առիան. 1, 8։ [6] Սարաբոն Գիրք 14։ Առիան. 1, 8։ [7] Սարաբոն Գիրք 14։ Առիան. 1, 8։ [8] Սարաբոն Գիրք 14։ Առիան. 1, 8։ [9] Սարաբոն Գիրք 14. Պղինիոս 5, 29, 6։ [10] Առիան. 1, 8. 2, 1։ [11] Դիոդոր. 17, 29։ [12] Արիստոս. վան անտեսութեան Գիրք 2։ [13] Կուրտ. 4, 5։ Առիան. 3, 1 եւ 2, 1։ [14] Դիոդոր. 17, 29։ [15] Կուրտ. 4, 5։ [16] Առիան. 2, 1։ Դիոդոր. 17, 29։ [17] Առիան. 2, 1։

ԷՀ

272. Ի մերում օրինակի ընդ ձեռ պարտպաշխարհ ոմանք. ընդ այն ժամանակս միայն: Զայն սակս ասէ ընդ այն ժամանակս, քանզի յետոյ կեղծնք քակեցան եւ յայլում տեղւոջ մնաց ի վայրն շինեցաւ քաղաք եւ կոչեցաւ Ապամէա:

" Կուրտիոս ինկարագրի ասատերիս գետս ընդ միմեանս խառնակէ. զի զորմէ յառաջն ասացաք թէ Ոռոգանէ, զորդոյ գետոյ յայտ առնէ. դարձեալ զի եւ Գայլ գետ այլ իմն գետ է եւ ոչ Մարսիաս: Զայս ասէ Սաղմասիոս:

273. Ուր գոյն նոցա այլ է՝ այլոց է՝ Յունաց գոյ հրոման. Զինչ այլ Զոյնքն իցեն յայտնապէս երեւիցի ի բանից անտի Առիանեայ, զի ասէ զնոցանէ թէ Զոյնս կապեալս ի Մակեդոնիա ի բանտս առաքեալ էր, զի հակառակ հասարակաց Յունաց վճռոյ, որ յոյնքն էին, ընդ Յունաց ի վերայ բարբարոսացն եառն պատերազմ: Առի. Ա. 29:

277. Այն ինչ էին էր. Առիանոս համարի հազարս հետեւակաց եւ վեց հարեւր յիսուն հեծեալս. իսկ Պղեմենէս հինգ հազարս հետեւակաց եւ ութ հարեւր հեծեալ:

279. Այլ է՝ ոչիք. կայ օրինակ զի ասէ. Ազգք Ասիացւոց աշխարհին:

ԷՀ

279. Եւ ալէւէ պաւսս էր եւ այլն. Բայց թէ զինչ պակաս էր, ասասցէ Ցուստինոս որ զՔաերքսեայ կազմուլթենէ խօսեալ ասէ թէ Ադինպիսում մեծի բանակի զօրավար միայն պակաս էր:

280. Շողն է ղինոց. Թուի թէ յայսմ վայրի փոխանակ է ղինոց, այլ ինչ բան լեալ իցէ, յոհաննէս կամ նմին նմանի ինչ: Քանզի ոչ եթէ դարուվանք ինչ էին արբուլթիւն եւ փայլիւն զինուց, վասն որոյ եւ ինքն Քարիդեմոս գովեաց զՄակեդոնացիան:

" Վասն զՄակեդոնացւոց ճառ ի միտ առնէլոյ բերցուք զՔսիփիղինեայ բանս ի մէջ, որ զկարակաղլայ ճառեալ ասէ. Ցօրինեաց կացոյց ասէ, զճակատն ի Մակեդոնացւոց միայն. յորում էին հնգետասան հազար մարդկան, եւ կոչեաց նա զճակատն զայն, Աղեքսանդրի ճակատ: Սոքա նոյնպիսի զինու զարդու վարէին, զոր մինչ դեռ Աղեքսանդրոս կենդանի էր, արկանէին ի կիր: Էր նոցա սաղաւարտ ի հում ցլոյ մորթոյ, եւ զրահք երեքպատիկ ի կտաւէ, վահան պղնձի, նիզակ երկայն, եւ պեղարդն կարճ եւ սուսեր:

281. Զկարգս պահելով. Ցայսմ վայրի զկարգաւ եւ առանց զկարգն շփոթելոյ կալոյ եւ գնալոյ եւ կռուելոյ յայտ առնէ:

" Զպատերազմն փոփոխելով. Զկարգս գընդին փոփոխելոյ յայտ առնէ. որպէս

էլ

յորժամ մի մի ի թիկանց յառաջակողմն դնդին անցանիցեն, կամ ողջոյն իսկ ճակատն միանդամայն իբրեւ նաւ ընդընդիցի:

282. Թողել ընտ. Քանզի սովորութիւն էր անթաղ զպատժապարտան թողուլ. որ եւ քրիստոնէից ի դատաւորաց եղեն. Եւս. պատմ. եկ. գլր. Ը. 19: Զոր առ ոչ ինչ իսկ համարեցաւ Թէոդորոս ոմն փիղիսոփոս, որում մահ անթաղ բռնաւորն սպառնացաւ: Կատարեա, ասէ, զկամս քո, ի ձեռս քո է արիւն իմ. իսկ վասն թաղման, ով անմիտ, զի՞նչ խոր համարիցիս լինել թէ ընդ հողով փտիցիմ թէ ի վերայ հողոյ փտիցիմ. Սենեկա վասն հանդարտու. ոգւոյ:

285. Ձիւոս Արմազդայ ընտրեալն. Ոմանք փոխանակ Jovi, որ է Արամազդայ, կամին Soli, որ Թարգմանի Արեգական:

288. Ձիւոս Ռոփաւորին. Ասէ ի դէպ ինչ ամին Սուրբն Աւգոստինոս. "Հրէից Թագաւորաց ջորիք լաւ Թուեցան առ հեծանել. իսկ Հռոմայեցւոցն Թագաւորաց ոչ ջորիք, այլ ձիք, իսկ Գարամանտացւոց Թագաւորաց որ ի վերոյ իսկ քան զՏրիպողիս Ափրիկեցւոց են, յուլք բարւոք Թուեցան ի հեծելութիւն: Այլ Պարսից Թագաւորք դեսպակօք շրջին: Քանզի առաջին Թագաւորքն Պարսից յանկն չանկանէին ժողովրդեանն: Դարձեալ

Մադիանացւոց Թագաւորաց յուղտս լաւ Թուի հեծանել, որպէս զի եւ զպարանոցս իսկ նոցա ոսկւովք մանեկօք զարդարեն : Իսկ Ափրիկեցւոց Թագաւորք յեղս մանաւանդ կամին նաեւել եւ ոչ յերիւարս,, :

287. Մին նիհեայ էր ե՛ ֆե՛ն Բեղայ. Նիհեայ եւ Բեղայ անուանք ոչ արդեամբք կային ի մաւեհի անդ Կուրտեայ. քանզի խաւնակ ինն եւ շփոթանդ քանք էին, բայց արք կորովիք այսպէս արժան համարեցան ընթեռնուլ :

290. Աբո՛նէ՛ այլ օրին. Արաամէս, որ է Արշամ :

„ Զո՛ւար լերին. այս ինքն՝ զՋաւրոսի :

292. Ե՛ այլե՛ ինչ. Այս ինքն՝ Արաւոսի պուեսէի շիրիմ կամ աւոյիկեանն Քրիսիպպեայ, կամ Փիղեմոնեայ սողիացւոյ առն գուսանի. Մեղա. Ա. 13 :

295. Ո՞ ընտամարդիկ փորձէ նոցան եւ այլն. Հեռացոյց Աղեքսանդրոս զտորմիղ նաւացն պատճառեալ թէ բազում ծախք լինին ի նա, բայց արդեամբք զի զամենայն յոյս հաւոցէ ի ձակատուէ ի բաց գնալոյ : Ջնովիմբ ածէ Դիոդորոս թէ եւ յետոյ ոմանք զհետ գնացին խորհրդոյն Աղեքսանդրի եւ յանուանէ իսկ Ագաթոկղէս սիրակուսացի : Թուի թէ եւ Աղեքսանդրոս զհետ գնաց զօրինակին Կորկիւրացւոց որպէս ի Թուկիդիդէս կայ : ԺԸ. 23 :

Էջ

296· Իսկ սփոռոյն պրպտութիւն զմարմին պատճառէր· այլ օրինակ՝ իսկ զոփին մարդոյն խօսութիւն պատճառէր· եւ այս մեզ ի դէպ եւս թուեցաւ։

297· Ամբարտաւանութեան հրովարտակ· ինձ թուի թէ այս այն հրովարտակ է զոր առ նախարարան գրեալ Դարեհ, թէ կալեալ կապեալ զմոլեգնեալ պատանեակն Փիղիպպեայ եւ գանալից արարեալ եւ արկեալ ծիրանի զնովաւ հասուսցեն առ նա։

299· Ի պաբելոնէ· Սեննեկա յողոմպիայ յանգեքսանդրի մօրէ գրեալ զթուղթն աւանդէ։

302· Իբրեւ ծփաւորի Ասորոյ· Զայս յայն սակս ասէ Կուրտիոս զի ի հնուճի զամենայն իսկ զբժիշկս աստուածակերպ օրինակ սովոր էին պատուել, որպէս զԱպողոն եւ զՋիւր եւ զԴիոսկուրացին եւ զԿադմոս եւ զԲիրոն եւ զԱպիս եւ զԵսկուղապիոս եւ զՊոդալիրիոս եւ զՄաքաւոն, որ եւ ի Հոմերոսէ յիշատակի· Իլ· Դ· 312· անուանեալ՝ լոյս հաւասար Աստուծոյ։

310· Եւ ալ ղբօրն մերմէ բաժանել ինձ զուարթութեան ատեփոյն եւ այլն· այս ինքն զԿիւրոսին, զԴարեհին եւ Քսերքսեայ, որոց բազում գունդս ի մի վայր գումարեալ միանգամայն երթային ի մարտ պատերազմի· որպէս յայտ ի Հերոդոտոսէ եւ ի Քսենոփոնտոսէ է։

„ Ի նմին այրէ· Ոչ զՏիւփոնեայ այրէն աստ իմանալի է, այլ զանձուկս լերանցն Կիղիկեցւոց աստ այր կոչէ։

ԷՀ

310. Զոմինոյն արձակ է՝ զսակի. Առիանոս Բ. 2. Զմեծ մնան արծաթիոյն, ասէ:

313. Զոհ դէպ զհոպէպոց վայրոցն. Զի ըստ Պիւթագորայ ուսմանն ամենայն վայրաց համարէին մի մի շահապետ լինել. որպէս զի որ ի նորոգ ինչ ոք տեղի մտանէր պահապանի եւ շահապետի տեղւոյն նախ երկիր պագանէր: Ասէ Վիրգիղիոս.

Զգիտէր թէ ո իցէ, շահապե՞տ վայրացն եթէ հօրն ապաստաւոր ենէ. Ե. 95:

Եւ Ովիդիոս.

Զշահապետ վայրացն եւ զառաջին երկիր Դիցն եւ զնիւմփայան
Եւ զտակաւին անծանօթ գետոն աղաչէր. Փաս. Ա. 509:

320. Գելէյիկ ֆոլֆին. այս ինքն թեբացւոց:

321. Զոֆոս դէպ է՝ զմորդիոն էրաոնց ֆալէալ: Քանզի Դարեհ որ չորրորդ ի Կիւրոսէ յորժամ այսրէն ի Սկիւթացւոց դարձաւ, յարձակեցաւ յանկարծակի ի վերայ Մակեդոնացւոց աշխարհին ոչ ինչ ի նոցանէ կրեալ. Ցուստինոս: Ը. 3. 1: Եւ զդից եւս իրաւանց ուխտս քակեաց, քանզի զմեհեանս Ցունացն քանդեաց, զի ըստ Կիկերոնեայ վասն օրի. Բ. 20. այսպէս խրատ եառուն նմա մոգքն որ զՑոյնս բամբասէին թէ ի մէջ որմոց զդիան փակեն, որոց ամենայն ինչ պարտ է մերկապարանոց լինել: Այլ

էջ

Թուի Թէ զճշմարիտ պատճառան յառաջ բերէ Երոդոտոս Ե. 102 եւ Զ, 101, զբէն վրիժուն հանելոյ ի Յունաց անտի զմեհենիցն ի նոցանէ հրձիգ եղելոց ի Սարդիացւոց քաղաքին։ Սարաբոն ի դպր. ԺԴ, զամենայն մեհեանան պատմէ ի քսերքսէ հրձիգ եղեալ, յոր վայր եւ հասանէր, բաց ի մեհենէ անտի Անահտայ Եփեսացւոց. յոր յաւելուն ոմանք եւ զԴեղեանն։

321. *Ի նեթընիէց ժ. Եթէ կամիցի ոք իմանալ Թէ որչափ ինչ վայր՝ մի նեսընկեցն իցէ, լուիցի Վիգեսիոս զի ասէ. Թէ "Աղեղնաւորքն եւ պարսաւորք դնէին նպատակ իբրեւ նշան եւ երեքարիւր ոտիւք հեռանային ի նշանէ անտի, զի զնետան կամ զքարինան դիպեցուսցեն ի քարինան"։*

322. *Ձիական պատերազմաւ կռուել ցանկայր, քանզի ի հեծելազօրան առաւել յուսացեալ էր, զի Պարսիկք որպէս եւ նոցին պայազատք Պարթեւք միշտ սեղեակք են հեծանելոյ. Յուստինոս, Ի Ա. 2. 5։*

325. *Աթոսէ. Լայլուամ օրինակի՝ Սակեաս։*

327. *Յուլեսեցոցանէն զերեսոս երեանց. Իմա՝ յարշաւեցուցանելն Պարսից զերիւսաս իւրեանց։*

330. *Երեսոն ե երկո պոխոեցին. Մոդիոս եւ Գղարէանոս փոխանակ երեսոնոյն, երեքարիւր ընդեռնուն։*

330. Վոտքալեալ է պնդելոյ ընդ. Դիոդորոս ասէ թէ "Երկերիւր վտաւան դնաց յառաջ եւ ապա դարձաւ դալ ի բանակն:

343. Իէիւրոքէս. այլք՝ Եղեւթերիոս. բայց հաստատուն է առաջինն եւ վկայութեամբն Առիանեայ:

" Երկոհոլոր է- վեցհարեր. այլք՝ երկուհազար եւ վաթսուն:

351. Ի ճեռէի եղեալ. Ջհռոմայեցւոց բառուցն ակնարկէ, զի ընդ զարդս ձաղումեան էին եւ կառք ոսկիք ըստ կարդելոյ Տարկուինեայ Պրիսկեայ. Փղոր. Ա. 5. 6:

352. Ցպարթենիոն. Առիանոս ոչ Պարմենիոն ասէ, այլ Մենոն: Ոմանց թուի թէ Կուրտիոս վասն անուանցն նմանութեան շփոթեաց կամ թէ ոչ ողջ հասուցին մեզ օրինակքն:

" Ապրոպոն. Այս Սատաոն չէ Սատաոն Սիդոնացւոց թագաւոր, զորմէ 355 էջն. քանզի իւրաքանչիւր գաւառացն յայնժամ Արատեայ եւ Բիբեայ եւ Սիդոնի առանձինն թագաւորք կային:

357. ԶԱբդողնիմոս անուն շփոթեալ ունին օրինակք, զի ոմանք ունին Աբդողնիմոս. Դիոդորոս եւ Ցուստինոս՝ Բողղնիմոս. Պղուտարքոս՝ Ալէնոմոս:

361. Ալփ են ըրխորհոբդ ասէ. եւ ամենայն իսկ մատենագիրք այսպէս խօսին ընդացանէ. Ստրաբոն Ըրա անպատե-

էջ

բազմաեբրա կոչէ զնոսա. Պողնբիոս՝ ի ցասման իւրեանց անագորոյնս. Պղատոն՝ ընչասէրս։ Եւ Փիղոն՝ թէ Եգիպտացիք վաղցասմունք են ի բնէ եւ ի սակաւիկ ինչ ի կայծականէ մեծամեծ խռովութիւնս սովոր են յարուցանել։ Վասն այնորիկ Աւգոստոս զԵգիպտացւոց միշտ կասկածեր թէ գուցէ արդ ապստամբեն արդ ի խակութիւն ելանեն։ Զնոյն բանս գոյ տեսանել եւ ի Տերտուղղիանոս Գիրք Ռ. առ Հեթ. Գլ. Թ. եւ յԵւսեբիոս Պատմ. Եկեղ. 2. 8. եւ ի Մարկեղղինոս. 22. 27։

365. Վահափնէ. Բազում եղեն Վահագունք. առաջին աթենացի Արամազդայ առաջնոյ ի Վիսիտեայ որդի, երկրորդն եգիպտացի Նիղոսի ուսուր զորմէ պատմեն զՓուխգացւոց նշանագիրս գտանել. երրորդն ծնեալ յԻդա լերին ի Տրովացւոց աշխարհին. չորրորդն փիւնիկեցի կամ ղիբեացի որդի Արամազդայ երկրորդի յԱսեբիայ ի քեռէ Ղատոնայ, որ ի Տիւրացւոցն պաշտօն առնոյր եւ ուներ դուստր, անուն Կարքեդոն. հինգերորդն ծնեալ ի Հնդկաց աշխարհին այն որ եւ Բեղոս անուանեցաւ. վեցերորդ արդիացի կամ թեբացի որդի Արամազդայ երրորդի յԱղկմենայ Ամփիտրիոնեայ կնոջէ։

Թէ յայնմ դէպ սերեցան. Բայց ոչ եթէ ի նմին Վահագնէ Տիւրացւոցն, այլ յարդիացւոցն։

ԷՀ

366. Խոր ձով. Առիանոս ասէ թէ էր խոր իբրեւ գիրկս երիս։

367. Փոր ինչ էր։ այլ օրինակ՝ ոչ փոր ինչ էր։

369. Բայց նախ հող եւ այլն. Թէ որչափ աշխատութիւն էր այն, յայտ առնէ յաշխատութենէ անտի Նաբուքոդոնոսորայ՝ որ զառաջինն արկ լիր, յորժամ ձգ ամ պաշարեաց նա զքաղաքն ի ձովէ եւ ի ցամաք կուսէ։ Զոր յայտ առնէ Եզեկիէլ մարգարէ յորժամ ասիցէ թէ "Որդի մարդոյ, Նաբուքոդոնոսոր արքայ Բաբելացւոց աշխատեցոյց զզօրս իւր աշխատութեամբ մեծաւ ի վերայ Տիւրոսի. ամենայն գլուխք կնդացեալք եւ ուսք պերծեալք"։

370. Սակայն լինէր փորձոյն. Ինքն իսկ Աղեքսանդրոս ոչ միայն վերակացու էր գործոյն այլ ըստ Պողիենեայ ինքն նախ զորթն լից հողով եւ եբեր, որով եւ յաշխատութիւն զօրքն ուրախութեամբ յորդորեցան։

" Ի ոտից ինչ բարձրութիւն։ այլ օրինի բարձրութիւն լերին։

379. Գայլն հրէշտակ է Կարթեդոնացւոց, զի յաւարէ անտի զոր պատերազմաւ ամի ամի ստանային, կամ ի բերոյ տարւոյն այնորիկ մատուցանեն տասանորդս վաճառականի տիւրացւոյ. Յուստինոս ԺԸ. 7. 7. Դիոդոր. Ի. 14։

" Ոչ ուրեք կայ թէ Սիրակուսացիք բանակ Հարին մօտ ի Կարքեդոն, բայց

էջ

միայն ի Յուստինոս ԻԲ, Զ. 9. զօրավարութեամբ Ագաթոկղէայ։ Բայց այն յետոյ քան զԱղեքսանդրոս դիպեցաւ, վասն այնորիկ յայսմ վայրի մոլորեալ ասեն զԿուրտիոս։

381. Դարեհ պարսիկ եւ Գեղոն սիրակուսացի դադարեցուցին զմարդազեն զոհսն։

389. Ի Բաղա՞մ ջրհմանէ էրէր. Զի ըստ պատմագրաց յաճախ են ի կողմանան յայնոսիկ շարժմունք. մինչ զի Արիստոտեղէս ասէ թէ Ցիւրոս ի շարժմանէ կղզի եղեւ։

390. Ասորիքս. ոմանք ունին՝ Սարտինա, եւ ոմանք՝ Սատիրիա։

„ Նաւտ պորտիւս. յայլում օրինակի միայն՝ Նաւք։

401. Աբոայիւ. Քանզի Բետիս Արաբացիս էր մուծեալ ի պաշտպանութիւն քաղաքին. Առիանոս, Բ. 2. 3։

404. Բայց էրէ՞ յոմէնայն ՝ղմանէ. Յայսմ վայրի շփոթութիւն իմն կայ յօրինակին։

406. Զիարդ ազգն նորա ԱՆքիղէայ սերէր, ասացե՞ Վեղղէոս. "Կարանոս յարքունի ազգէ, վեշտասաներորդ ի Վահադնէ ԱՆրդիացւոց աշխարհէ ելեալ, զԱլեքսանդրացւոց աշխարհին թագաւորութիւն կալաւ, յորմէ Աղեքսանդրոս մեծ, քանզի եւթնեւտասաներորդ էր, ըստ մօրն ազգին պարծէր թէ է ԱՆքիղէայ, եւ ըստ հայրենի ազգին ի Վահադնէ"։

Էջ

407. Որոն ֆէթ. կայ եւ աստ չփոթութիւն յօրինական՝ կէսք գրեն Որիոն եւ կէսք Ոքսիոն կամ Ոքսոյ։

413. Կէրպոբոն֊ Նորա. Խառնակեալ են աստ բանք մատենագրին. զի ունի այսպէս. Id quod pro deo colitur, non eamdem effigiem habebat, quam vulgo diis artifices accomodaverunt; umbilico maxime similis est, habitus smaragdo et gemmis coagmentatus. Ոմանք կամին ընթեռնուլ Umbilico tenus arieti similis est. Քանզի առաւել յայտնագոյն ցուցանեն զկերպարանս Ամմոնայ Սէքստոս Պոմպէոս, եւ Հերոդոտոս Բ. 42. որ ասէ թէ "Յորժամ ոչ կամեցաւ Ամմոդ յայն անկանել վահաղնի, աղաչեցաւ ի վահաղնէ. Հնարեցաւ հաւանել զկոյոյ գլուխ եւ ադուցեալ զգեղմն նորա մորթովն այնպէս եցոյց զանձն վահաղնի, եւ անտի իսկ Եգիպտացիք զպատկերն Ամմոդայ ի կոյոյ կերպարանս կազմեն, եւ յԵգիպտացւոց ասեն Ամմոնացւոց զայն առնուլ"։

414. Անէնէֆն. Սահաց արդարեւ քուրմն, քանզի ոչ ամենեքին պատժեալ էին, որպէս յայտ իսկ է յԱղեքսանդրէ Պիւնկեստեայ։

415. Հրամն եաս եֆ. Թէպէտ եւ բազումք որպէս կաղիսթենէս հակառակ կայնին Պատմէ Եղիանոս թէ Աննաքսարքոս որոյ անուն յորջորջանաց Եւդեմոնիկոս

էչ

կոչէր, երբեմն յորժամ յախտ անկեալ դնէր Ագեքսանդրոս, եւ բժիշկն հրամայէր նմա ըմպել ինչ. ծիծաղեցաւ Անաքսարքոս եւ ասէ. Մերում Ասուածոյն յոյս յըմպելիան է։

423. ԶՍոփրոպոփէս. Զայս անուն բազում օրինակօք գրեն, ոմանք Սատրաբատէս, եւ ոմանք Սատրաբակէս կամ Ատրոպատէս։

424. Բոիղոս. օրինակք ինչ ունին՝ Բուսմադոս։

427. Ի պարսիկ լեզու Տիգրիս զրեթէ զԹէն ելն. Իսիդորոս ԺԳ, 21, եւ Ռուբերտոս ի վագր բանէ ասեն զանուն գետոյն, զի ի յոյն լեզու Τιγρὶς վագրն կոչի։ Իսկ Սարաբոն ի ԺԱ Դպրութեանն եւ Պղինիոս Զ, 27, եւ Կուրտիոս եւ այլք եւս եւ մանաւանդ Տերենտիոս Վառոն ի Դ Դպրութեան Հռոմայեցւոց բարբառոյ, ի տիգէ ասեն, այլ այնու ի միմեանց զատ են նոքա, զի այլք Պարսից կամ Մարաց տան զտէգն անուն, իսկ Վառոն՝ Հայոց։ Ի Պարսից լեզու այժմ տէգ ոչ ուրեք գտանեմք, թերեւս եւ սոքա՝ որ Պարսից կամ Մարաց զանունն տան, զՀայս զսահմանորդս նոցա իմանան Պարսից կամ Մարաց անուամբ։

428. Ուր է լե՞ն երթայէն. այլ օրինակ՝ Ուր զմիմեանս կոչէին. զի միւն Հռոմայ. է invicem nantium, եւ միւսն invicem vocantium.

Էջ

433. Պարտէզ լբտեսւ. այլ օրինակ՝ յապա-
ղէէ. զի մին հառմայ. է exploratores,
եւ մեւան moratores.

439. Ծոֆիէալ ղէլսեան. քանզի հինք մա-
սամբ միով ձորձոց իւրեանց ծաճկէին
կամ վասն մեհենական ինչ իրաց եւ
կամ վասն յուսահատութեան իրիք
կամ չարաց իրաց: Վասն որոյ Պղուտոս
ԱՄմիխարիոնին. Ե. 1. 41:

Կարդայ զդիան անմահս, զի լինիցին
նմա զօրաւիդն,
Ձեռօք սրբովք զդլուխ իւր ծաճկեալ:

Եւ Սենեկա,

Քանզի նա թախծեալ եւ տրտմեալ
ձորձովն զդլուխ իւր ծաճկեալ,
Կայ առ դիցն խնամակալաց:

442. Ձնմոյտ. այլ օրինակ՝ չնմացաւ:

445. Հարկանօղ է- դեղատու. քանզի զզօրան
ի հարկանել եւ սպանանել դրգռեաց
եւ զբժիշկան ի թունել:

447. Աբռեֆնոյ հեծելով. ոմանք՝ Սկիւ-
թացի հեծելով:

448. Որռնոբռատես. ոմանք ունին՝ Որիոմ-
բատէս կամ Որնոնիբատէս կամ Որո-
բատէս:

453. Բայց վնաս յաղնուելեմբ. Ոմանք
յաւելուն յայսմ վայրի եւ ինչ ինչ
բանս՝ զորմէ յայտ իմն է թէ ի Յուս-
տինեայ ԺԱ. Թ. 2. առեալ մուծեալ
են. եւ է այսպէս. Պատուիրէր զնա եւ
թշնամեացն յաճախութիւն հայե-
ցեալ ի սակաւութիւն ազգին իւրոյ.
բայց երբեք խորհէր յանձին իւրում

ԷՀ

թէ որչափ իրս աղգաւն այնուիկ ի գլուխ հան, եւ քանի ազգս վառնեաց վարատեաց ցրուեաց: Վասն այնորիկ իբրեւ յոյն՝երկեղին յաղթեր, զմտաւ ածեալ թէ վտանգ է եթէ պատերազմին յաւիցէ, զի մի յուսահատութիւն յիւրան յաճախեսցի. եւ այլն:

461. Անխլուխն յաղխուխն. Եւ զայս պատմէ Պղուտարքոս թէ շինականքն ընդ երկուս բաժանեցան եւ երկոցունց կողմանց կացին զօրավարք, զմին Աղեքսանդրոս կոչեցին եւ զմեւսն Դարեհ: Զայս իբրեւ լուաւ Աղեքսանդրոս, հրամայեաց զի այն զօրավարքն մենամարտիկ կռուիցին, Աղեքսանդրի ինքն ադոյց սպառազինութիւն, իսկ Դարեհի՝ Փիղոտաս. կային հայէին զօրքն ի պատերազմ անդր, զի անտի կամէին իմանալ զելս պատերազմին որ յետոյն լինելոց էր: Հարան յիրեարս սաստկութեամբ եւ յաղթեաց Աղեքսանդրոս:

462. Բաղխրխոյսոն. Կայ եւ յայսմ վայրի խառնակութիւն յօրինական:

„ Արքախոսոպոր. Ասա Կուրտիոս ասնուանէ զգունդն անուամբ՝ որ յետոյ եղաւ նմա ի Հնդիկան. զորմէ յետոյ Կուրտիոս:

464. Զյերին գոնդն. այլ օրինակ՝ զմիջին:

468. Ովկիանոս. այս ովկիանոս Հնդկաց է:

473. Մահ յանձն առնուլ. այլ օրինակ, թերեւս եւ ի դէպ իսկ ունի՝ մահ յանձն առնուլ:

475. Դարեհի՝ որ ջահել ընէաւ անուն. որպէս ի Կուրտիոսէ իսկ յայտ է, սովորութիւն էր թագաւորացն Պարսից ի միջի գնդին կալ. բայց ասա Դարեհ յահեակ թեւի էր կամ զի ոչ յերիս այլ յերկուս զգունդն էր բաժանեալ, կամ զի գիտաց թէ Աղեքսանդրոս յաջում թեւի անդ կռուելոց էր։ Այսպէս Տուղղոս եկաց ի ձախումն ընդդէմ Վէիացւոցն որ հզօրագոյնք էին եւ յաջում թեւի կային, զՄեսիոս Թողեալ յաջում կողման իւրոյ գնդին հակառակ Փիղենատացւոցն. Գլ. Ա. 39. 5։

484. Հարա՜ ներփանոյանց. այս ինքն յԱղեքսանդրէ իսկ, որպէս պատմէ Յուստինոս ԺԱ. 60։

504. Ճանապարհ պղպջին է, եւ այլն. Մեծ խառնակութիւն է ասաէն յաճենային օրինակս, եւ քննիչքն պէսպէս բանս կարդան. իսկ եթէ զերկրագիրսն վասն գրին Արաբիայ հարցանիցեմք, ամենեւին իսկ զայս վայր Կուրտեայ դատապարտ առնեն։

505. Զմոյս ե՜ զկոյրդոյացոյ երիքն. Դկղամի եւ Արածանի ոչ ուրեք դասանին ի Մարաստանի. վասն որոյ Փրէնեսեմիոս փոխանակ Մարաստանի կամի ընթեռնուլ Հայոտոպան ալիւրհ։ Բայց մարթի եւ զայս ասել ընդ նմին առն թէ Կուրտիոս Media բանիւ Medias terras իմացաւ այս ինքն Միջոց երիր է։

506. Մննի՜. ոմանք ընթեռնուն Մննիոս, եւ ոմանք դարձեալ Մեծիս։

ԷՀ

507. Գանձ. արծաթ. Ձի Պարսից թագաւորք յամենայն նահանգս թագաւորութեան իւրեանց գանձարան եւ ոստիկանս տան գանձու ունէին: Կայ եւ Դարեհի հրովարտակ ի ցովսեպայ գիրն ԺԱ. 4, յորում հրամանն տայ զծախս շինուածոյ Երուսաղեմացւոց տաճարին ἐκ τοῦ βασιλικοῦ γαζοφυλακίου τῶν φόρων τῆς Σαμαρείας տալ: Կայ դարձեալ անդ թէ քաերքսէս հրամայեաց տալ եզրայ զծախս զոհից ἐκ βασιλικοῦ γαζοφυλακίου: Այսպէս եւ ի գիրն եզրայ ԺԷ. 21. տուաւ հրովարտակ Արտաշէս թագաւորէ առ ամենեսին որ վերակացուք էին գանձուց յայնկոյս գետոյն, զի զոր ինչ խնդրիցէ ի նոցանէ եզրաս, տացեն վաղվաղակի:

Ծաղիկ. Բարք էին Պարսից ծաղկօք եւ խնկովք լի առնել զձանապարհս ընդ որ անցանելոց էր թագաւորն: Հերոդոտոս ԺԲ, 54, զկամրջացն՝ զոր ի Հեղղեսպոնտոս շինեաց քաերքսէս, զամենայն հոտս ասնուշութեան, ասէ, ի վերայ կամրջացն կուտեցին եւ տարածեցին մրտենիս ի վերայ ճանապարհին. նոյնպիսի ինչ պատմէ նոյն այր եւ յուԹերորդում գիրն 99, վասն յաղԹութեանն քաերքսեայ ի վերայ ԱսԹենացւոց:

508. Արծունիք. երկու էին արքունիքն որպէս յայտնագոյն եւս ցուցանէ Դիոդորոս Բ. 8:

ԷՂ

512. Ա՛ռքաց ֆեֆ՛առն. Յովսեպոս ՃԹ. 11. եւ Սուիտաս գնաքուքդոնոսոր առնեն չինիչ կախաղանաւոր բուրաստանացն. իսկ Պղինիոս գԿիւրոս կամ գՇամիրամ:

515. Հայոցոցն ցա՛ռ Միհրանայ. Ցետ սատակելոյ իճակատու զԱհէ զվերջին Թագաւոր ցեղին Հայկայ: Ապա առաքելոյ Միհրանայ ի Հայս պատմէ եւ Դիոգորոս սիկեղացի, եւ եկաց Միհրան ամս հինգ, իսկ յետ մեռանելոյ Աղեքսանդրի առաքեաց Պերդիկկաս փոխանակ Միհրանայ գՆեոպտողոմէոս՝ զոր Յուստինոս Փրանտափեռնէս կոչէ:

„ Ա՛ռքաղենէ. այլք ունին Սիռաքենէ:

516. Ա՛ռքիա, այլ օրինակ Ա՛ռքէա. Թուի Թէ սա նա է զոր Պղուտարքոս Տռէա կոչէ, եւ Դիոգորոս ՃԹ. 36. Ա՛ռէա:

517. Ա՛ֆերցի. այլ օրինակ Ա՛ֆեցի կամ Անֆելոցի:

518. Զի՛ր որդին. Առիանոս եւ Պղուտարքոս՝ Ոքսաթրէս կամ Ոքսիաթրէս կոչեն զմանուկն:

„ Ֆոյոպէս. այլք ոչ ուղիղ ունին Հիպոս:

523. Ի Դիլոն ֆեր. Յայլում օրինակի չկայ Դիլոն, բայց չէ սա Դկղաթ գետ Միջագետացն:

„ Եւ ազնուորօք եւ Ափրիցովք. Յայսմ վայրի ամենեւին այլակերպ են ի միմեանց օրինակք:

Էջ

531. Երասխ. այս Երասխ ի Պարսից աշխարհին է:

551. Պերսոֆոպէ. ոմանք գրեն Պասոբֆոպս:

,, Նիկոբուլիպոյ. ոմանք Նիկոբէնիպոյ, այլք Նիկոբոլիպոյ կամ Նէոբէնիպոյ:

554. Մորթոցոոյ. յիրաւի իսկ ասեն հմուտք թէ ասա Կուրտիոս հակառակ բանից իւրոց խօսի, զի յետոյ ի Ձ գլխ. Ե, աւանդէ թէ յայնժամ նախ Աղեքսանդրոս յարձակեցաւ ի վերայ Մարդացւոցն: Ոմանք վասն զբանման միաբանելոյ ասացին թէ ի միում յերկուց տեղեացն պարտ է թէ Մորթոցոոյ իցէ եւ ոչ Մարդացւոց. եւ ոմանք թէ երկու ուրոյն ազգք էին Մարդացւոցն յայլ եւ յայլ տեղիս:

,, Խալանոյ է՝ փալանոյ մաւզ. այս ինքն առանց հացի որպէս յայտ յայլոց պատմութենէ է:

557. Փորեոյ ձալեոյ զէրինոս. քանզի քաերքսէս զԱթոյ լեառն թրակացւոց աշխարհին ձակեաց, ոչ եթէ վասն դիւրին գնաւարկութիւնն գործելոյ, այլ վասն պարծանաց, ըստ Երոդոտոսի պատմութեանն Է. 24:

559. Ամրանոյ է նոցա. խառնակ ինն է յայսմ վայրի բանն:

564. Ըոպ ազգին Յերսոմ. աստ Հռոմայեցին է gentis, ազգի, բայց թուի դիպօղ եւս gestis, գործոց եւ արուեստից, ըստ Փրէնեստէոյ:

024

ԷՀ

564. Զորվե Բոլսոմ անփամ ասացաւ. Թե՛ բեւս յառաջին գիրքն որ կորեան ի միջոյ, քանզի չգտանեմք ուրեք Թէ յիշեալ իցէ զամանէ Կուրտիոս։

586. Ի գե՛ղ գ. Յուսաինոս ԹՂ, 15 ասէ Թէ Թարա էր անուն գեղջն։

588. Բրոխոբէզոս. ոմանք՝ Պրոկոզոս, այլք՝ Ընահիպաղոս։

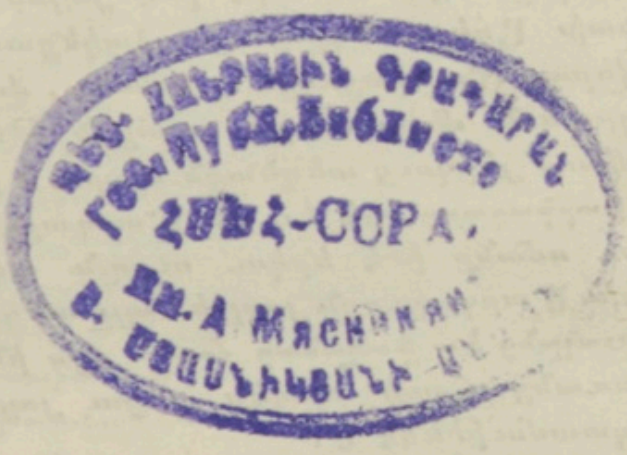

Ի ՎԻԵՆՆԱ

Ի ՎԱՆՍ Պ· Ս· ԱՍՏՈՒԱԾԱԾՆԻ

1844

5-12

Գիրքը ներմուծվել է
31.I.42թ.